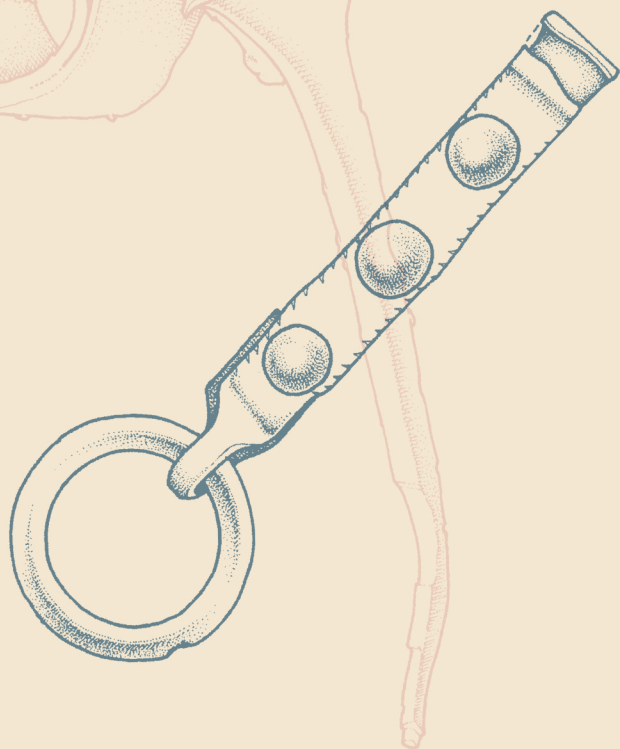

Sneža Tecco Hvala

Molnik

pri Ljubljani
v železni dobi

The Iron Age site
at Molnik near Ljubljana

Zbirka / Series
Uredniki zbirke / Editors of the series

OPERA INSTITUTI ARCHAEOLOGICI SLOVENIAE 36
Jana Horvat, Andrej Pleterški, Anton Velušček

Sneža Tecco Hvala

MOLNIK PRI LJUBLJANI V ŽELEZNI DOBI
THE IRON AGE SITE AT MOLNIK NEAR LJUBLJANA

Recenzenti / Reviewed by
Urednica / Editor
Jezikovni pregled / Language Editor
Prevod / Translation
Tehnična ureditev in prelom /
Technical Editor and DTP
Oblikovanje ovitka /
Front cover design
Risbe / Drawings
Priprava slikovnega gradiva /
Preparation of illustrations
DMR / DEM 3D
Izdala in založila / Published by
Zanje / Represented by
Tisk / Printed by

Biba Teržan, Mitja Guštin, Janez Dular
Sneža Tecco Hvala
Špela Križ
Andreja Maver
Mateja Belak
Tamara Korošec
Dragica Knific Lunder, Tamara Korošec, Tanja Krasovsky, Ida Murgelj
Drago Valoh, Mateja Belak
Edisa Lozić
ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Založba ZRC
Oto Luthar, Anton Velušček
Collegium Graphicum d. o. o., Ljubljana

Izid knjige so podprli /
Published with the support of

Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS (Slovenian Research Agency)
Znanstvenoraziskovalni center SAZU (Research Center of the Slovenian Academy
of Sciences and Arts), Muzej in galerije mesta Ljubljane (City Museum and Galleries of
Ljubljana), Mestna občina Ljubljana (City of Ljubljana)

Naklada / Print run

600 izvodov / copies

Ljubljana 2017; prva izdaja, prvi natis / first edition, first print; prva e-izdaja / first e-edition

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610503750>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

903(497.4Molnik)«638»

TECCO Hvala, Sneža

Molnik pri Ljubljani v železni dobi = The Iron Age site at Molnik near Ljubljana / Sneža
Tecco Hvala ; s prispevki, with contributions of Brina Škvor Jernejčič ... [et al.] - 1. izd., 1. natis =
1st ed., 1st print. - Ljubljana : ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Založba ZRC, 2017. - (Zbirka
Opera Instituti archaeologici Sloveniae ; 36)

ISBN 978-961-05-0020-9

290776320

Knjiga je prosto dostopna tudi v elektronski obliki (pdf) / The book is freely available in e-form
(pdf), ISBN 978-961-05-0021-6, COBISS.SI ID 290776320. <http://zalozba.zrc-sazu.si/p/1368>

© 2017, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, Založba ZRC

Vse pravice pridržane. Noben del te knjige ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri
koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali
kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or trans-
mitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise,
without the prior permission of the publisher.

Sneža Tecco Hvala

**MOLNIK PRI LJUBLJANI
V ŽELEZNI DOBI**

**THE IRON AGE SITE
AT MOLNIK NEAR LJUBLJANA**

s prispevki / with contributions of

Brina Škvor Jernejčič
Borut Toškan
Tjaša Tolar
Karina Grömer
Klara Kostajnšek
Tatjana Tomazo-Ravnik
Adrijan Košir

LJUBLJANA 2017

*V spomin Ivanu Pušu (1930–2000),
raziskovalcu arheoloških ostalin na Molniku*

VSEBINA

Uvod (Sneža TECCO HVALA)	9
Topografski oris (Sneža TECCO HVALA)	11
Potek raziskovanj (Sneža TECCO HVALA)	17
Naselje na Molniku (Sneža TECCO HVALA)	19
Grobišča (Sneža TECCO HVALA)	23
Grobišče Roje na Orlah	23
Grobovi z območja Kotarjevega peskokopa	32
Grobišče na Grmadi	34
Grobišče v Selski gmajni	63
Grobišče v Pleški hosti	66
Značilnosti grobišč in načini pokopavanja (Sneža TECCO HVALA)	79
Grobovi iz starejšega halštatskega obdobja na Molniku (Brina ŠKVOR JERNEJČIČ)	89
Grobovi iz mlajšega halštatskega obdobja na Molniku (Sneža TECCO HVALA)	109
Raztresene najdbe v gomilah in njihov značaj (Sneža TECCO HVALA, Brina ŠKVOR JERNEJČIČ)	119
Kulturna in družbena identiteta (Sneža TECCO HVALA, Brina ŠKVOR JERNEJČIČ)	125
Literatura	171
Naravoslovne analize	179
Antropološka analiza (Tatjana TOMAZO-RAVNIK)	181
Sežgani konjski ostanki v grobu 6 gomile 17 z Grmade na Molniku (Borut TOŠKAN)	187
Rastlinski makroostanki z grobišč na Molniku (Tjaša TOLAR)	205
Ostanki tkanine in živalskih dlak (krzna) v grobu 6 gomile 1 v Pleški hosti na Molniku (Karina GRÖMER, Tjaša TOLAR, Klara KOSTAJNŠEK)	217
Elementna mikroanaliza izbranih najdb z Molnika (Adrijan KOŠIR)	224
Rezultati radiokarbonskega datiranja izbranih vzorcev z Molnika (Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe).....	225
Table 1–44	227
Seznam avtorjev	272

CONTENTS

Introduction (Sneža TECCO HVALA)	131
Topographic outline (Sneža TECCO HVALA)	131
History of reserch (Sneža TECCO HVALA)	133
Settlement at Molnik (Sneža TECCO HVALA)	134
Cemeteries (Sneža TECCO HVALA)	135
The cemetery at Roje near Orle	135
The graves at Kotarjev peskokop	135
The cemetery at Grmada	135
The cemetery at Selska gmajna	137
The cemetery at Pleška hosta	137
Characteristics of the cemeteries and their burials (Sneža TECCO HVALA)	138
Graves from the Early Hallstatt period at Molnik (Brina ŠKVOR JERNEJČIČ)	140
Graves from the Late Hallstatt period at Molnik (Sneža TECCO HVALA)	153
Stray finds in the tumuli and their interpretation (Sneža TECCO HVALA, Brina ŠKVOR JERNEJČIČ)	161
Cultural and social identities (Sneža TECCO HVALA, Brina ŠKVOR JERNEJČIČ)	166
Bibliography	171
Natural-scientific analyses	179
Anthropological analysis (Tatjana TOMAZO-RAVNIK)	186
Burnt horse remains in Grave 6, Tumulus 17, from Grmada at Molnik (Borut TOŠKAN)	198
Botanical macroremains from the cemeteries at Molnik (Tjaša TOLAR)	209
Textile and fur remains in Grave 6, Tumulus 1, from Pleška hosta at Molnik (Karina GRÖMER, Tjaša TOLAR, Klara KOSTAJNŠEK)	211
Elemental microanalysis of select artefacts from Molnik (Adrijan KOŠIR)	221
Results of the radiocarbon analyses of select samples from Molnik (Poznań Radiocarbon Laboratory)	225
Plates 1–44	227
List of contributors	272

UVOD

Sneža TECCO HVALA

Arheologu Ivanu Pušu, kustosu v Mestnem muzeju Ljubljana in glavnemu raziskovalcu Molnika, je smrt leta 2000 preprečila, da bi pripravil celovito predstavitev svojih odkritij.¹ O tem prazgodovinskem najdišču je poleg terenske dokumentacije in delnih objav zapustil še kulturni vodnik² ter obsežnejši tipkopis, v katerem je popisal naravno okolje, potek izkopavanj, svoje poglede in razmišljanja o življenju in grobnih običajih nekdanjih prebivalcev pa tudi svoja dognanja o nastanku gomil, opravah pokojnikov, o izdelavi in nošnji ter starosti ohranjenih predmetov. V pripravi je bil katalog najdb skupaj z risbami predmetov, ki so jih izdelale Dragica Knific Lunder, Tanja Krasovsky in Ida Murgelj. Konserviranje keramičnih posod so opravili Ivan Puš skupaj s Francem Zalarjem, Martinom Horvatom in Alenko Drol. Slednja je poleg Zorana Miliča, restavratorja iz Narodnega muzeja Slovenije, konservirala tudi kovinske predmete.

Celovite objave najdišča smo se nato lotili v sodelovanju med Muzejem in galerijami mesta Ljubljane (MGML) in Inštitutom za arheologijo ZRC SAZU. Delo sta koordinirali muzejska kustosinja za prazgodovino Irena Šinkovec in Sneža Tecco Hvala (Inštitut za arheologijo). V okviru priprave publikacije je bila izvedena revizija primarne terenske dokumentacije, najdb in risb, ki jih hrani Mestni muzej Ljubljana. Muzejski sodelavci Irena Šinkovec, Matija Skrt in Nataša Magajne so uredili arhivske dokumente in najdbe ter pripravili vzorce za naravoslovne analize.

Nekaj dokumentov in predmetov z Molnika hrani tudi Narodni muzej Slovenije (NMS), kjer so jih za objavo prijazno dali na voljo Peter Turk (kustos za prazgodovino), Barbara Jerin in Polona Bitenc (obe strokovni sodelavki NMS).

Nekaj naključnih najdb in podatke o njihovih izvornih lokacijah je prispeval še Mauro Hrvatini, raziskovalec na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU. Na podlagi njegovih informacij sta Lucija Grahek in Primož Pavlin izkopalala in dokumentirala dva

grobova; risbe najdenih predmetov iz te akcije je izdelala Tamara Korošec (vsi trije z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU), antropološko analizo kostnih ostankov pa je opravila samostojna raziskovalka Mateja Kovač.

Na osnovi avtopsije vsega razpoložljivega gradiva je glavna avtorica te knjige pripravila topografski oris, opise terenskih raziskav in predmetov ter prispevala razpravo o mladohalštatskih grobovih in najdbah. Razpravo o starejših pokopih in najdbah je napisala Brina Škvor Jernejčič, ko je bila štipendistka DRS POINT 2015, zaposlena na Svobodni univerzi v Berlinu. Pri pripravi objave sta sodelovala še inštitutska sodelavca Dragotin Valoh, ki je skeniral in računalniško obdelal slikovno gradivo, in Mateja Belak, ki je pripravila knjigo za tisk.

Vključenih je tudi nekaj naravoslovnih analiz. Ohranjeno vsebino posod in vzorce zemlje je presejal, pregledal in selekcioniral inštitutski sodelavec Janez Dirjec. Ostanke človeških kosti je analizirala Tatjana Tomazo-Ravnik, antropologinja v pokoju, ki je že prej, ko je bila zaposlena na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, obdelala osteološke najdbe z izkopavanj leta 1981.³ Živalske kosti je opredelil Borut Toškan (Arheozoološki laboratorij pri Inštitutu za arheologijo). Botanične ostanke je obdelala Tjaša Tolar (Arheobotanični laboratorij pri istem inštitutu), ki je podrobneje preučila tudi skromne ostanke tkanine skupaj s Karino Grömer, specialistko za prazgodovinski tekstil v Naravoslovnem muzeju na Dunaju, in Klaro Kostajnshek (Naravoslovnotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Katedra za tekstilno in oblačilno inženirstvo). Mikroanalizo izbranih predmetov je izvedel Adrijan Košir, raziskovalec na Paleontološkem inštitutu Ivana Rakovca ZRC SAZU, 14C analize pa je opravil laboratorij v Poznanju. Nekateri avtorji naravoslovnih analiz so prispevali tako slovensko kot angleško besedilo, tega je jezikovno pregledala Adrienne C. Frie. Preostale povzetke je v angleščino prevedla Andreja Maver.

Knjiga je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0064 Arheološke raziskave, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

³ Tomazo-Ravnik 1984.

¹ Slabe 2001, 394 ss.

² Puš 1978–1979; id. 1982a; id. 1984; id. 1985; id. 1986; id. 1987; id. 1990a; id. 1991; id. 1992; id. 1993.

POJASNILO KRATIC IN OZNAK

Kratice ustanov, omenjenih v besedilu:

AO NMS – Arheološki oddelek Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana

Iza ZRC SAZU – Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti

LRZVS – Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo

MMLj – Mestni muzej Ljubljana

NHMW – Naravoslovni muzej na Dunaju (Naturhistorisches Museum in Wien)

ZSV SRS – Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije

Kratice v katalogu najdb:

d. – dolžina

deb. – debelina

frag. – fragment(iran)

gl. – globina

inv. št. – inventarna številka

kv. – kvadrant

pr. – premer

rekon. – rekonstruiran

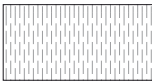

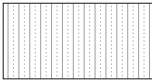

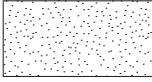
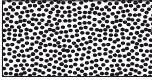
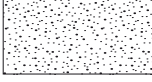

š. – širina

v. – višina

vel. – velikost

* – predmeti, ki zaradi fragmentiranosti niso prikazani na tablah

Legenda oznak, uporabljenih na načrtih:

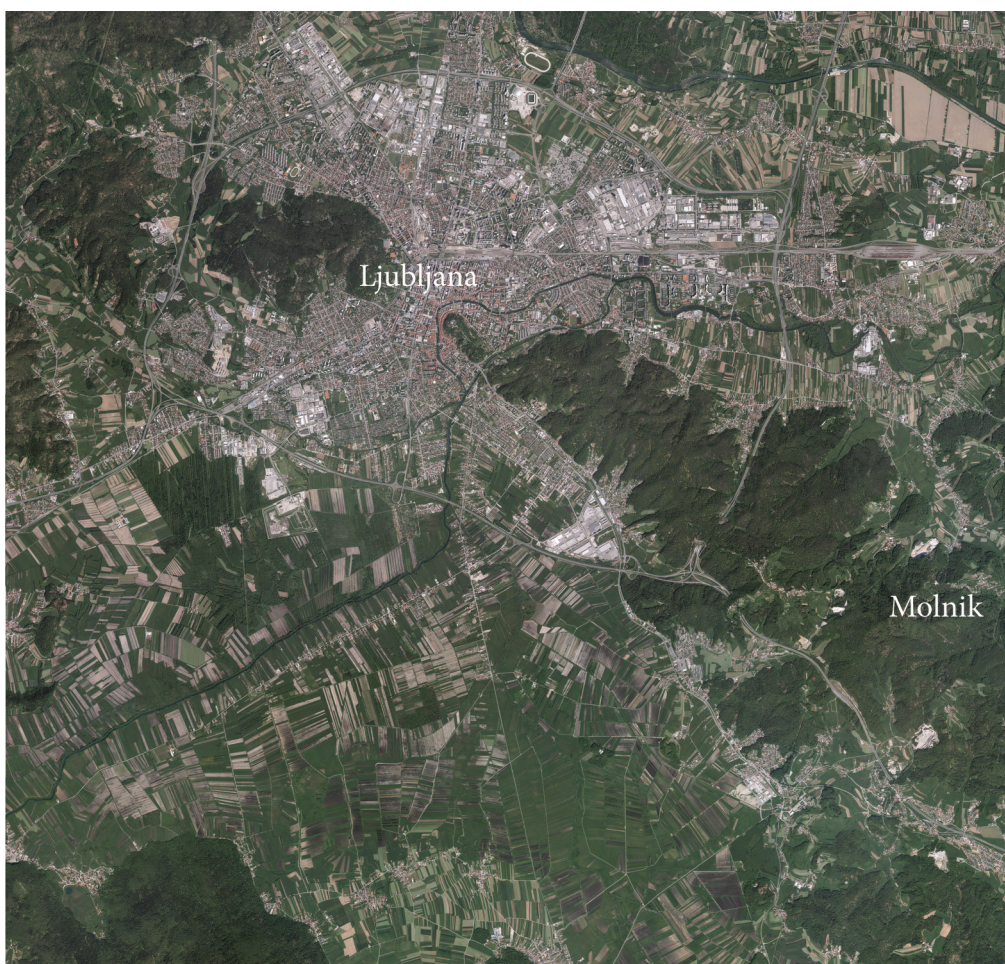
	humus humus		domneven obseg gomile presumed tumulus perimeter
	peščena zemlja sandy soil		kost bone
	rjav grušč z ilovico brown gravel with loam		žgane kosti burnt bones
	svetlorjav grušč z ilovico light brownish gravel with loam		žganina, oglje charcoal
	grušč s kamni gravel with stones		preperel les rotten wood
	pesek, grušč sand, gravel		grobna jama grave pit
	živa skala bedrock		grobni pridatki grave goods
			kamen stone

V objavi smo uporabili nekaj črno belih fotografij, ki so bile posnete med izkopavanji; hranijo se na foto-grafskem papirju v arhivu MMLj na kartotečnih listih, opremljenimi z inventarnimi številkami in opisnimi podatki, ter v digitalni obliki.

Originalni terenski načrti so bili risani na milimetrski papir različnih barv, velikosti A3 in v merilu 1 : 20, izjemoma tudi v merilu 1 : 10 ali 1 : 50. Avtor večine terenskih risb je Damjan Vahen, nekdanji sodelavec MMLj, načrte z izkopavanj leta 1996 je narisala Irena Šinkovec. V arhivu MMLj se terenske risbe hranijo v originalni in digitalizirani obliki.

TOPOGRAFSKI ORIS

Sneža TECCO HVALA

Sl. 1: Molnik s širšo okolico. M. = 1:100 000 (vir: DOF 25 © GURS 2014).
Fig. 1: Molnik and its surroundings. Scale = 1:100 000 (source: DOF 25 © GURS 2014).

GEOGRAFSKA LEGA IN NARAVNE DANOSTI

Molnik leži v osrednji Sloveniji in je najvišji vrh (582,5 m n. v.) jugozahodnih obronkov Posavskega hribovja, ki na vzhodu oklepa Ljubljansko kotlino z okoli 300 m nižjim dnom (sl. 1). Severno od njega se razprostira Savska ravan vse do izliva reke Ljubljanice

v Savo – osrednjo vodno žilo, ki povezuje alpski svet s Panonsko nižino.

Pobočja Molnika so zelo razgibana, ozke in strme grebene ločujejo globoke grape, ki jih je izdrla voda. Na severozahodu se pobočje polagoma spušča do hriba

Sl. 2: Pogled na Molnik in peskokop na Rojah z jugozahoda.
Fig. 2: View of Molnik and the sand quarry at Roje from the southwest.

Golovec, na vzhodu pada v eno od tektonskih prelomnic in na zahodu v ravninski svet Ljubljanskega barja, jugovzhodna slemena pa ga povezujejo z Magdalensko goro, ki se dviga nad Grosupeljsko kotlino.

Kamninska osnova Molnika je pestra. Sam vrh in deloma zahodno ter jugovzhodno hribino sestavljajo permokarbonske geološke plasti z menjavanjem skrilavih glinovcev, rdečih, sivih in kremenovih peščenjakov ter konglomeratov; v sestavi severnih in jugozahodnih pobočij pa prevladujejo triasni dolomit, tu in tam sta prisotna še apnenec in lapor. Te kamnine različno preperevajo in skupaj z drugimi naravnimi dejavniki povzročajo naravne anomalije v oblikovanosti površja.⁴ Na mestih, kjer se pojavljajo peščene dolomitne plasti, so na njegovih pobočjih nastali številni peskokopi za potrebe v gradbeništvu. V starejših geoloških plasteh Posavskega hribovja, ki mu Molnik pripada, se pojavljajo številna orudjenja, vendar po obsegu niso velika.⁵ Ob njegovem jugozahodnem vznožju leži pri Plešah opuščeno svinčevo-cinkovo rudišče, kjer nastopata galenit in sfalerit v permokarbonskem kremenovem peščenjaku, narinjenem na zgorjetriasni dolomit.⁶

Tla, ki so se razvila na glinovcih, peščenjakih in konglomeratih, so rjava in kisla, medtem ko dolomitna in apnenčasta pobočja prekrivajo različni tipi plitvih rendzin; kjer pa je površje bolj uravnano, so nastala globlja rjava pokarbonatna tla. Na Molniku je ravnih površin s kakovostno obdelovalno zemljo malo. Najdemo jo na severozahodnem hrbtu in na jugozahodnem pobočju z blagimi nakloni ter v nižinskih predelih ob njegovem vznožju. Danes se na prisojnih legah okoli vasi Orle in Sela pri Lavrici širijo njive in travniki, ki so ponekod zasajeni s sadnim drevjem. Sam vrh s pobočji je poraščen z mešanim gozdom v sestoji bora, smreke,

bukve, hrasta, gabra in kostanja, medtem ko v podrasti prevladujeta resje in borovničevje.⁷

Hrib bi bil razgleden, če ne bi gozd zastiral pogleda na sever na Savsko ravan in vrhove alpskega visokogorja (sl. 2), na izpostavljene lege v Posavskem hribovju na vzhodu, proti jugu na Magdalensko goro, proti zahodu pa na dinarsko pogorje Krma ter na mokrotni svet Ljubljanskega barja, za katerega so bile v preteklosti značilne poplave in megla ob toplotnem obratu.⁸

Podnebne razmere na Molniku so celinskega značaja z dovolj padavinami čez vse leto. Zaradi neprepustnih kamnin je dobro preskrbljen z vodnimi viri. Pod vrhom izvirajo številni potočki in hudourniki ter se ob njegovem vznožju zbirajo v večje potoke, ki odtekaajo v Ljubljano (sl. 3). V preteklosti je Ljubljana poleg Save pomenila pomembno komunikacijo za rečni transport.⁹

Ob zahodnem vznožju poteka tudi najkrajši in najlažji naravni prehod skozi dolensko pokrajino, koder vodi glavna prometnica med severnimi in južnimi deželami. V odnosu do teh komunikacij ima Molnik strateško lego.

Hrib prepredajo številne gozdne poti; kilometer pod vrhom preči cestna povezava med naseljema Rudnik (tj. današnji južni predel Ljubljane) na zahodu in Podmolnik na vzhodu (sl. 3). Od nje se pri Orlah odcepi rekreacijska pot, ki se vije po slemenih Golovca proti severozahodu v okljuk Ljubljane, iz jugozahodne smeri se ji pridruži cesta iz Lavrice oz. Sel, ki pomeni najlažji in najkrajši vzpon na vrh. Po jugovzhodnih grebenih se vijejo kolovozi proti Podlipoglavu, Magdalenski gori in Plešam. Te poti so verjetno utirali že prazgodovinski prebivalci Molnika v navezovanju stikov z bližnjimi sodasnimi naselji.

⁴ Ramovš 1961; Buser 1965, 34 ss; Osnovna geološka karta Slovenije 1 : 100 000, Geološki zavod Slovenije, 2003.

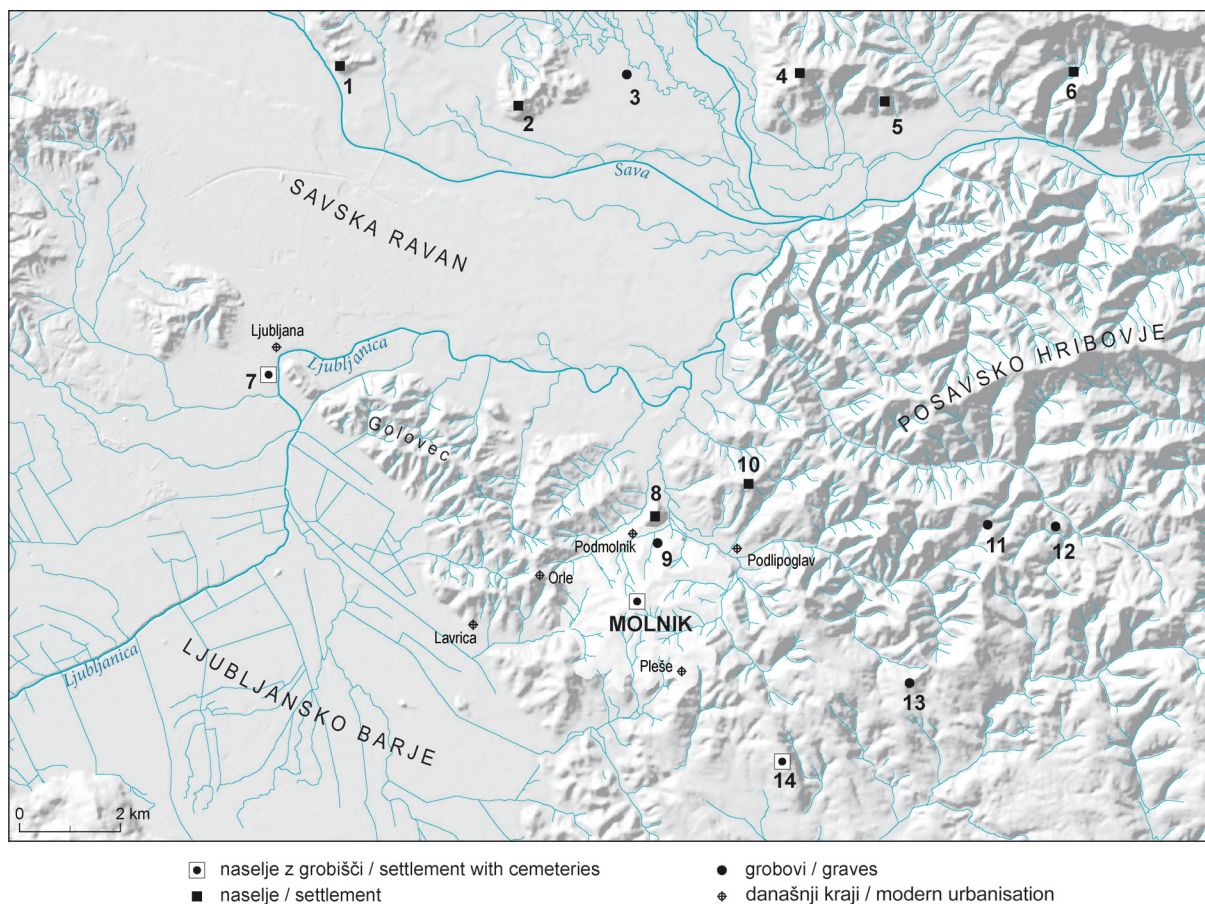
⁵ Drovenik, Pleničar, Drovenik 1980.

⁶ Mlakar 2003, 185 ss.

⁷ Perko, Orožen Adamič (ur.) 2001, 184.

⁸ Perko, Orožen Adamič (ur.) 2001, 96 ss, 178 ss, 380 ss.

⁹ Šašel Kos 1990; Šašel Kos 2009; Dular 2009.

Sl. 3: Geografska lega Molnika in domnevno sočasnih najdišč iz železne dobe. M. = 1:150 000.

Fig. 3: Geographic location of Molnik and presumed contemporary archaeological sites from the Iron Age. Scale = 1:150 000.

(Kartografski viri / map sources: DMR 2004 © GURS; hidrografija / hydrography: © ARSO)

Najdišča / Sites: 1 Veliki Tabor – Črnuče; 2 Oljka gora – Nadgorica; 3 Podgorica pri Črnučah; 4 Ajdovščina – Zaboršt pri Dolu; 5 Gradišče – Podgora pri Dolskem; 6 Gradišče – Zagorica pri Dolskem; 7 Ljubljana; 8 Mareček – Podmolnik; 9 Lampičev peskop – Podmolnik; 10 Gradišča – Zagradišče; 11 Žitnice – Javor; 12 Hribarjeva košenica – Ravno brdo; 13 Skubičev vrt – Pance; 14 Magdalenska gora – Zgornja Slivnica.

POSELITVENA SLIKA V ŽELEZNI DOBI

V železni dobi je bilo obrobje Savske ravni dokaj poseljeno. Na strateških višinskih točkah ob vstopu Save v sinklinalo nagubanega Posavskega hribovja se vrsti več naselij. Na severozahodu se vzpenja Veliki Tabor nad Črnučami (sl. 3: 1), kjer je bilo s sondiranjem ugotovljeno utrjeno naselje iz starejše železne dobe.¹⁰ Sledi utrjevanja so vidne tudi na Oljki gori pri Nadgorici (sl. 3: 2).¹¹ Z zaščitnimi arheološkimi izkopavanji v Podgorici pri Črnučah (sl. 3: 3) so bili odkriti plani žgani grobovi iz mlajšega halštatskega obdobja in ostanki poselitve iz zgodnjega srednjega veka.¹²

V mlajši bronasti in mlajši železni dobi je bila poseljena vzpetina Ajdovščina nad Zaborštom pri Dolu (sl. 3: 4).¹³ Še dlje proti vzhodu so opazna umetna naselbinska preoblikovanja na Gradišču nad Zagorico (sl. 3: 6) in Gradišču nad Podgoro pri Dolskem (sl. 3: 5), ob jugozahodnem vzhodu slednjega je bil po pripovedovanju domačinov najden tudi žgan grob.¹⁴

V Posavskem hribovju vzhodno od Molnika in južno od Save je na Gradišču pri Zagradišču (sl. 3: 10) v konfiguraciji terena zaznaven sklenjen obod manjšega

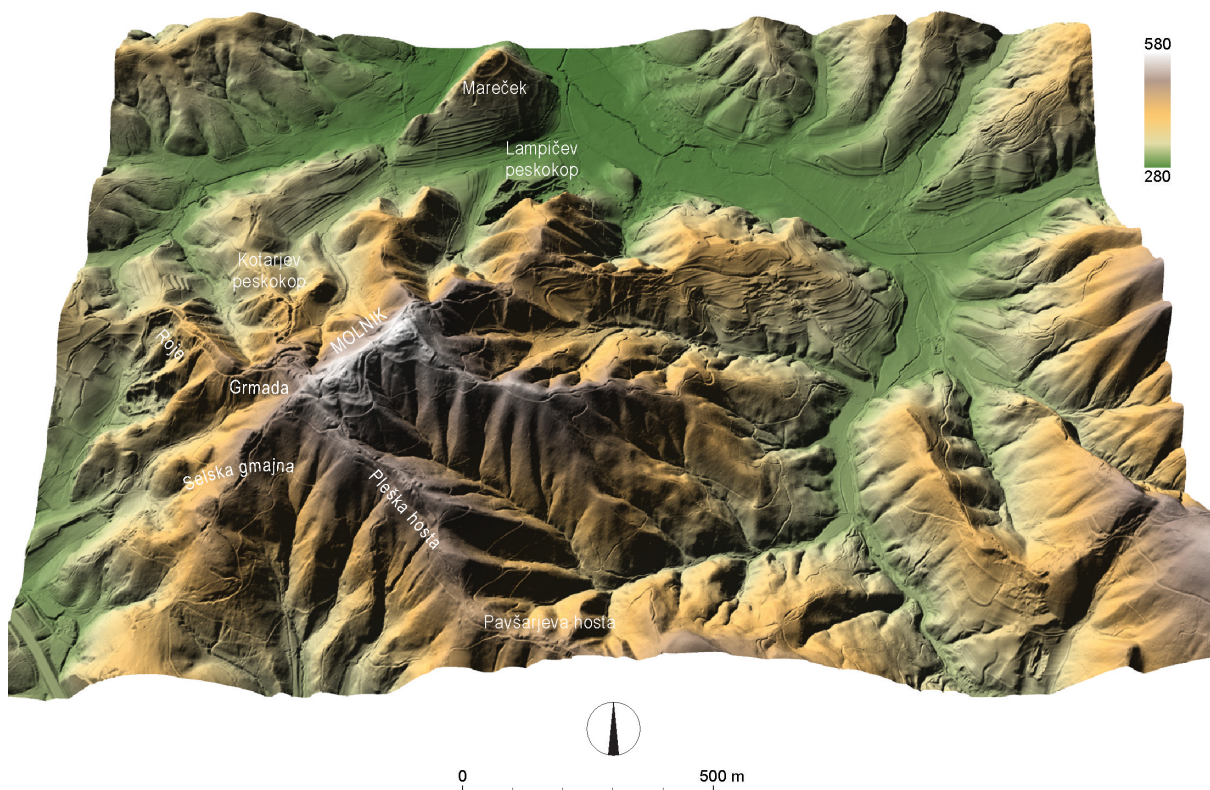
¹⁰ Puš 1982b, 200 s, sl. 9.

¹¹ Stare, V. 1975a, 177.

¹² Novšak 2002, 89 ss; id. 2003, 216 ss.

¹³ Gabrovec 1975a, 177; Pavlin, Dular 2007, 66–73, sl. 2–5, t. 1–6; Dular, Tecco Hvala 2007, 255, kat. št. 1, sl. 145.

¹⁴ Dular, Tecco Hvala 2007, 255 s, kat. št. 2, 3, sl. 146, 147; D. Vuga, G. Šmid, M. Masnec, Topografski zapisnik 28.10.1981 (Arhiv Iza ZRC SAZU).

Sl. 4: Lokacije arheoloških najdišč na Molniku. M. = 1:15 000.

3D-pogled je izdelala Edisa Lozić. Perspektivna projekcija; dvainpolkratno pretiravanje višine; vidno polje pogleda 45°; smer S–SZ 20°; nagib 30°; vir svetlobe horizontalno 135°, vertikalno 45°; procesiranje lidarskih podatkov kot pri sl. 5.

Fig. 4: Locations of archaeological sites at Molnik. Scale = 1:15 000.

3D view elaborated by Edisa Lozić: 2.5 times height exaggeration, perspective projection, field of view 45°, rotation north-northwest 20°, tilt 30°, light position horizontal 135°, vertical 45°; data processing same as for Fig. 5.

(Vir / Source: web service eVode at <http://evode.arso.gov.si/indexd022.html?q=node/12>, GKOT D48 files GK468_95, GK468_96, GK468_97, GK469_95, GK469_96, GK469_97, GK470_95, GK470_96, GK470_97, GK471_95, GK471_96 in GK471_97).

naselja;¹⁵ znana so tudi plana grobišča s skeletnimi grobovi iz mlajšega halštatskega obdobja, in sicer na Žitnicah pri Javorju (sl. 3: 11), Hribarjevi košenici pri Ravnem brdu (sl. 3: 12) ter Skubičevem vrtu na Pancah (sl. 3: 13).¹⁶ V Ljubljani (sl. 3: 7) je bilo staro poselitveno jedro t. i. ljubljanske skupine iz časa kulture žarnih grobišč, z nižinskim naseljem na desnem bregu Ljubljanice in planim grobiščem na levem bregu. Odkriti so bili tudi žgani plani in gomilni pokopi ter naselbinske plasti iz starejše železne dobe pa tudi sledi poselitve v mlajši železni dobi, pozneje je na območju Ljubljane nastala rimska kolonija Emona.¹⁷

Ob severovzhodnem vznožju Molnika izstopa hrib Mareček (sl. 3: 8, sl. 4), ki je bil obljuden v bronasti in starejši železni dobi; v poznoantičnem obdobju je služil kot refugij, v srednjem veku je na njem stal grad.¹⁸ V njegovi neposredni bližini so v Lampičevem peskokopu (sl. 3: 9, sl. 4) po pripovedovanju lastnika pri kopanju peska našli na skeletne grobove z menda dobro ohranjenimi okostji, ki so jim bile pridane večinoma le lončene posode. To grobišče je bilo s širjenjem peskokopa v celoti uničeno, najdbe pa zavržene z izjemo bronaste narebrenne zapetnice.¹⁹

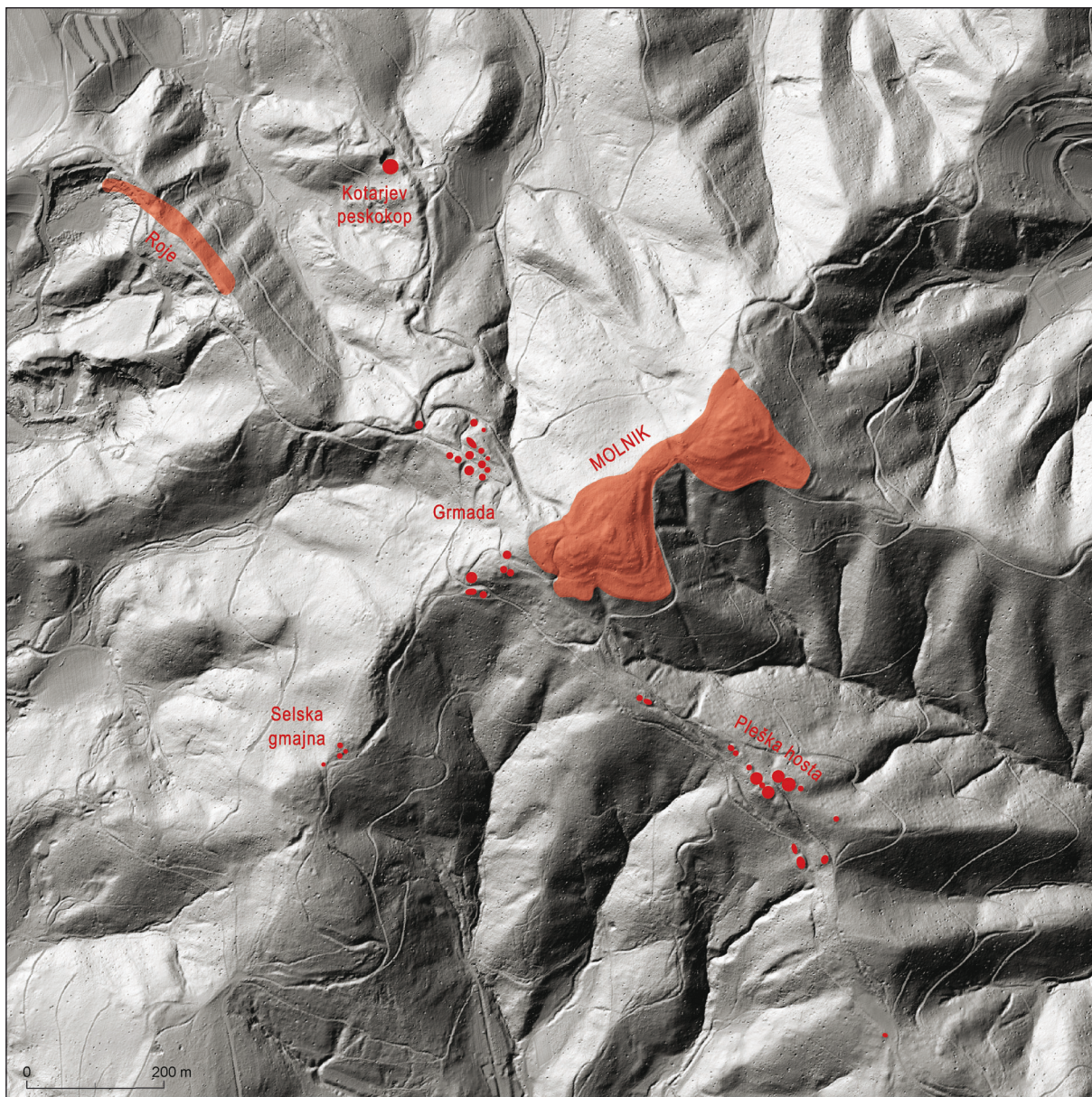
¹⁵ Stare, V. 1975b, 195; Dular, Tecco Hvala 2007, 263, kat. št. 30, sl. 158.

¹⁶ Guštin, Knific 1973, 831 ss; Dular 2003, 154 s, sl. 93, t. 2: 1–7; Dular, Tecco Hvala 2007, 263 s, kat. št. 34, 35, 43. Primerjaj še Draksler 2007, 149 ss, sl. 45..

¹⁷ Stare, F. 1954a; Puš 1971; Puš 1973; Gabrovec 1973; Šašel 1975b; Puš 1982c; Vičič 1990; Horvat, M. 1991; Vojakovič 2013; Gaspari 2014; Škvor Jernejčič 2014a; Božič 2015a, 57s.

¹⁸ Puš 1978–1979, 227; Puš 1990b, 365 ss; Dular, Tecco Hvala 2007, 236, kat. št. 29; Žorž 2016.

¹⁹ Kustos Narodnega muzeja v Ljubljani Vinko Šribar je po ogledu terena poročal o najmanj 5 uničenih grobovih (4 skeletnih in 1 žganem) ter o 13 gomilah (Šribar 1967, 83), medtem ko je Ivan Puš te grobove v svoji objavi označil kot plane (Puš 1990b, 370, sl. 6), v neobjavljenem tipkopisu, ki ga hrani arhiv MMLj, pa omenja, da so v bližini pozneje sondirali nekaj domnevnih gomil in ugotovili, da gre za naravne tvorbe.

Sl. 5: Naselje na Molniku in grobišča iz starejše železne dobe v okolici. M. = 1:10 000.

DMR 0,5 m je izdelala Edisa Lozić. S programom LAStools, modul lasground, je določila točke tal z naslednjimi parametri: zračni lidar, tip terena – gozd ali hribi, z zelo natančno granulacijo, brez točk klasificiranih kot stavbe in kot šumi. Iz filtriranega in klasificiranega oblaka točk tal je interpolirala DMR s celico velikosti 0,5 x 0,5 m. Pri tem je uporabila običajni algoritem Kriging z naslednjimi parametri: 4 sektorji iskanja, najmanj 3 in največ 8 točk iz vsakega sektorja ter najmanj 8 ter največ 64 točk iz vseh sektorjev, brez podatka v primeru, ko so prazni trije sektorji, pa polmer iskanja 20 m. Interpolirani DMR je vizualizirala s programom RVT. Izdelala je naslednje vizualizacije: analitično senčenje reliefa (azimut 315°, višina 35°), delež vidnega neba (32 smeri, polmer iskanja 10 m, šibko odstranjevanje šuma), odprtost reliefa (32 smeri, polmer iskanja 10 m, šibko odstranjevanje šuma) in deviacija od srednje vrednosti višine s programom WhiteboxGIS (nastavitev: radij 7 celic).

Fig. 5: Early Iron Age settlement and cemeteries at Molnik and its surroundings. Scale = 1:10 000.

DEM 0.5 m elaborated by Edisa Lozić. Point cloud has been filtered with lasground software (settings: terrain type – forest or hills, granularity - ultra fine; ignore points with classification 7). DEM interpolated with ordinary kriging (settings: No. of sectors to search – 4, maximum No. of data from all sectors 64, maximum No. of data from each sector 16, maximum No. of data in all sectors – 8, blank node if more than 3 sectors are empty, radius 20 m). Complex multiple visualization merging RVT software derived visualisations sky-view factor and openness (settings for both: No. of search directions 32 radius 10 pixels, low level of noise removal) and WhiteboxGIS software derived deviation from mean elevation (settings: radius 7 cells).

Sl. 6: Gomile na Grmadi ob poti na Molnik.
 Fig. 6: Tumuli at Grmada along a pathway leading to Molnik.

Na samem vrhu Molnika so vidne naselbinske terase in nasipi (sl. 4), po okoliških grebenih pa gomile in gomilam podobne tvorbe (sl. 6). Na severozahodnem grebenu na Rojah pri Orlah je peskokop večidel uničil plano grobišče (sl. 5), grobovi so prišli na plano tudi z deli v Kotarjevem peskokopu na severnem grebenu. Na zahodnem pobočju se razprostirata gomilni grobišči na

ledinah Grmada in Selska gmajna. Gomile se vrstijo tudi po jugovzhodnih slemenih v Pleški in Pavšarjevi hosti (sl. 4),²⁰ ob poti, ki vodi na Magdalensko goro (sl. 3: 14), kjer je bilo v starejši železni dobi eno najpomembnejših središč dolenjske železnodobne skupnosti z več gomilnimi nekropolami.²¹

²⁰ Puš 1984, 134 ss; Dular, Tecco Hvala 2007, 160 s, kat. št. 22–27, sl. 90, 154–157.

²¹ Gabrovec 1975b, 200 s; Hencken 1978; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004; Tecco Hvala 2012.

POTEK RAZISKOVANJ

Sneža TECCO HVALA

Prazgodovinsko naselje in gomile na Molniku prvi omenja Jernej Pečnik,²² prve zabeležke o grobovih pa najdemo v dnevniku akcesij v arhivu Arheološkega oddelka Narodnega muzeja Slovenije (AO NMS).²³ Zaradi ugodne naravne sestave hriba za pridobivanje peska so na pobočjih nastali številni kopi, ob teh delih so prišli na plano grobovi, o katerih je segel glas do pristojnih služb za zaščito in ohranjanje kulturne dediščine.

Po tistem, ko je domačin Ivan Okoren z Orel leta 1963 prinesel v Narodni muzej v Ljubljano (NMS) nekaj najdb z Roj, sta muzejska arheologa Vida Stare in Vinko Šribar opravila terenski ogled in manjša sondiranja (sl. 7).²⁴ Leta 1978 je Miha Frkal z Orel pri kopanju peska menda nedaleč stran od sonde, ki jo je naredila ekipa Narodnega muzeja, vnovič naletel na žgan grob in o odkritju obvestil takratni republiški zavod za spomeniško varstvo (ZSV SRS). Zavodski arheolog Davorin Vuga si je nato skupaj z dvema študentoma arheologije teren ogledal in dokumentiral ostanke groba (*t. 1*). Domneval je, da je grob pripadal gomili, ki je bila do polovice uničena; ohranjeni del gomile naj bi meril 8–9 m v dolžino in 6 m v širino, visoka pa naj bi bila 1,5–2 m. V poročilu in objavi omenja v bližnjem gozdu še dve gomili – eno kopasto s premerom 10 m in visoko 2 m ter močno poškodovano z vkopi, druga naj bi bila ovalne oblike (12 m dolga in 9 m široka) z vkopom na zahodni strani.²⁵

Ker se je izkoriščanje peska na različnih koncih Molnika nadaljevalo in so pri tem razkrivali in uničevali grobove, je bila sprejeta odločitev arheološke stroke, da je treba to območje zaradi ogroženosti sistematično raziskati. V letih 1980 in 1981 so bila v sodelovanju

Mestnega muzeja Ljubljana (MMLj) in Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo (LRZSV) izvedena sondiranja na severozahodnem pobočju Molnika, izkopali so tudi dve sondi vzhodno od najvišjega vrha.²⁶

V naslednjih letih so raziskave usmerili bližje naselbinu, ki se razprostira na najvišje ležečem predelu. Na ledini Grmada so julija 1982 prekopali gomilo, ki so sondirali že leta 1981. Leta 1985 so s petimi sondami preiskali območje med Rojami in Grmado in izkopali eno gomilo v celoti, eno pa načeli ter jo dokončno raziskali julija 1986. V oktobru 1986 so naredili še tri manjše sonde južno od nižjega vrha s koto 574 m n. v.²⁷ Septembra 1987 so na zahodnem pobočju Molnika sondirali pet kopastih tvorb in v letih 1989/90 raziskali še dve gomili na tem območju. Na severnem pobočju Molnika so leta 1993 na podlagi obvestila o prazgodovinskih najdbah v Kotarjevem peskokopu pregledali prizadeto območje in tam dokumentirali štiri grobove,²⁸ julija 1996 pa so raziskali eno gomilo v Pleški hosti ob poti, ki poteka po jugovzhodnem grebenu v smeri proti Magdalenski gori.

V okviru inštitutskih topografskih akcij (Iza ZRC SAZU) so bili v letu 1997 opravljeni sistematičen terenski pregled in izmere najdišča ter izdelani načrti naselja in okoliških gomilnih grobišč.²⁹

Po žledolomu, ki je februarja 2014 prizadel gozd na Molniku, so na širšem območju naselja z grobišči ob podrtih drevesih mestoma prišli na površje odlomki lončenine in drobcji kosti. Na obhodih jih je nekaj pobral in geodetsko dokumentiral sodelavec Geografskega inštituta ZRC SAZU Mauro Hrvatini ter s tem seznanil

²² Pečnik 1894, 8; pismo Pečnika Szombathyju z dne 24.11.1894 (hrani arhiv NHMW; kopija pisma v arhivu Iza ZRC SAZU).

²³ AO NMS, AK 1936, zap. št. 45; Šašel 1975a, 195.

²⁴ V. Stare, *Orle*, terenski dnevnik 18.10.1963 (hrani arhiv AO NMS); V. Stare, *Sondiranje na Orlah pri Ljubljani 1963* (poročilo hrani arhiv AO NMS); Stare, V. 1962–1964, 173, t. 3: 12–14.

²⁵ D. Vuga, *Poročilo o najdbi žarnega groba na Orlah 1978*, 15.1.1979, dopolnjeno dne 30.3.1979 (hrani arhiv MMLj); Vuga, Josipović 1978–1979, 215 s, sl. 28; Vuga 1980, 200, op. 4, sl. 2: 1–4.

²⁶ Terensko dokumentacijo hrani arhiv MMLj: I. Puš, *Molnik 1981* (tipkopisno poročilo); I. Puš, *Molnik 1982* (tipkopisno poročilo); I. Puš, M. Slabe, *Orle 1980, zaščitno izkopavanje od 4.8. do 10.8.* (terenski zapis v rokopisu); I. Puš, *Orle 1981* (terenski zapis v rokopisu); Slabe 1980–1981, 152 s, sl. 20–22; Puš 1982a, 205 ss, sl. 16, 17.

²⁷ I. Sivec, *Molnik – vrh*, okt. 1986 (rokopisni terenski zapis v arhivu MMLj); Puš 1982a, 205 ss, sl. 18–20; Puš 1985, 248; Puš 1986, 243 s.

²⁸ Puš 1993, 130 s, kat. št. 216.

²⁹ Dular, Tecco Hvala 2007, 160 s, 258 ss, kat. št. 22–27, sl. 90, 154–157.

Najdišče / Site	Leto raziskav / Year of research	Vrsta raziskav / Type of research	Izvajalec / Conducted by	Odkritja / Finds	Objavljene novice / Published notes
Roje grobišče / cemetery	1963	dokumentiranje ostankov documenting remains	NMS	2 grobova / graves	Stare 1962–1964
”	1978	dokumentiranje ostankov documenting remains	ZSV SRS	1 grob / grave	Vuga, Josipović 1978/79 Slabe 1978/79 Vuga 1980 Puš 1984
”	1980	sondiranje trial trenches	LRZSV; MMLj	4 grobovi / graves	Slabe 1980–1981
”	1981	sondiranje trial trenches	LRZSV; MMLj	6 grobov / graves	Puš 1982a Puš 1984
Molnik naselje / settlement	1981	sondiranje trial trenches	MMLj	posamične najdbe individual finds	Puš 1982a Puš 1984
”	1986	sondiranje trial trenches	MMLj	ostanki zidu wall remains	
Grmada gomile / tumuli	1981 1982	izkopavanje excavation	MMLj; LRZSV	Gom. 1 (= tu 13) Tum. 1 (= here 13) 14 grobov / graves	Puš 1982a
”	1985	izkopavanje excavation	MMLj; LRZSV	Gom. 2 (= tu 20) nasutje brez grobov Tum. 2 (= here 20) mound without graves	Puš 1985
”	1985 1986	izkopavanje excavation	MMLj; LRZSV	Gom. 3 (= tu 17) Tum. 3 (= here 17) 10 grobov / graves	Puš 1985 Puš 1986 Puš 1992
”	1985 1987	sondiranje trial trenches	MMLj; LRZSV		Puš 1987
”	1989 1990	izkopavanje excavation	MMLj; LRZSV	Gom. 4 (= tu 15) nasutje brez grobov Tum. 4 (= here 15) mound without graves	Puš 1990a
”	1990	izkopavanje excavation	MMLj; LRZSV	Gom. 5 (= tu 16) Tum. 5 (= here 16) 2 grobova / graves	Puš 1990a
Kotarjev peskokop grobišče / cemetery	1993	dokumentiranje ostankov documenting remains	MMLj; LRZSV	4 grobovi / graves	Puš 1993
Pleška hosta gomile / tumuli	1996	izkopavanje excavation	MMLj	Gom. 7 (= tu 1) Tum. 7 (= here 1) 14 grobov / graves	
Selska gmajna grobišče / cemetery	2014	dokumentiranje ostankov documenting remains	Iza ZRC SAZU	2 grobova / graves	Grahek 2016b

Sl. 7: Pregled arheoloških raziskav na Molniku in v njegovi neposredni okolici.

Fig. 7: Overview of archaeological research at Molnik and its surroundings.

arheologe pri isti ustanovi. V novembru sta Lucija Grahek in Primož Pavlin opravila manjši arheološki poseg na jugozahodnem grebenu z ledinskim imenom Selska gmajna. Na območju, kjer so bile pri topografski akciji

leta 1997 evidentirane štiri gomile v sklopu grobišča na Grmadi, sta dokumentirala dva plana grobova.³⁰

³⁰ Grahek 2016b.

NASELJE NA MOLNIKU

Sneža TECCO HVALA

Najvišji predel Molnika je razčlenjen v dva vrhova, ki ju ločuje ozko razpotegnjeno sedlo (sl. 5, 8). Severovzhodni vrh (582,5 m n. v.) je poravnan v majhen plato, obdaja ga sklenjen obod, ki je na dveh mestih prekinjen z vhodoma. Na vzhodnem delu se nanj navezuje drug nasip, ki poteka polkrožno po jugovzhodnem pobočju in se na zahodni strani izteče brez stika z zgornjim nasipom. V obodu je na jugovzhodni strani viden vhod z zamikom, v notranjosti so opazne izravnave terena v obliki teras.

Jugozahodni malce nižji vrh (574 m n. v.) je prav tako obdan z nesklenjenim nasipom, ki je na zahodni strani prekinjen z dvema zamaknjenima vhodoma. Skozi jugozahodni vhod je speljana današnja pot na vrh, ki je preoblikovan v manjšo ploščad. Teren je v notranjosti terasiran, tri manjše terase so vidne tudi na severozahodnem delu zunaj glavnega oboda.

Oba vrhova nista povezana z nasipi, morda jih na predelu ozkega sedla (566,8 m n. v.) ni bilo ali pa so spolzeli po strmini. Oblika naselja je prilagojena konfiguraciji terena, njegova površina pa meri okoli 5 ha.³¹

Na terasah pod severovzhodnim vrhom Molnika je ekipa Mestnega muzeja naredila dve sondi in nato še tri pod jugozahodnim vrhom. Sondiranje na vzhodnem delu naselja je bilo izvedeno septembra 1981 pod vodstvom Ivana Puša. Eno sondo (2 x 1 m) so izkopali v smeri S–J blizu najvišje točke (sl. 8: S1), kjer so tik pod rušo našli železno obročasto fibulo (sl. 9C). Nekoliko nižje po pobočju so naredili malce večji izkop (2,8 x 1 m) v smeri Z–V (sl. 8: S2),³² drugih podatkov ni na voljo. V bližini severovzhodnega vrha je geograf Mauro Hrvat in po žledu leta 2014 našel pod podrtim drevesom odlomek ostenja prostoročno izdelane lončene posode (sl. 8: T2).³³

Tri sonde so izkopali leta 1986 pod vodstvom muzejske arheologinje Irene Sivec na zahodnem delu naselja. Iz te akcije obstajajo njeni terenski zapisi in načrti posameznih sond, topografski načrt z njihovo natančno lego pa ni ohranjen.³⁴ S sondama 1 in 2 so takrat raziskali 17 x 2 m veliko območje južno od kote 574 m n. v. Izkop je zajel del platoja na samem vrhu in teraso pod njim; segel je do žive skale, ki se je na severnem koncu pojavila 0,50 m globoko, na južnem pa tik pod površjem (sl. 9A). Živo skalo je neenakomerno prekrivala od 0,10 do 0,30 m debela plast drobirja in preperine, sledila ji je rjavkasta lapornata plast s kamnitim drobirjem, ki jo je na severnem delu deloma prekrivalo, na južnem koncu pa prekinjalo nasutje. Gruščno nasutje lečaste oblike v prerezu se je raztezalo v širini 9,2 m in se je tik pod vrhom zaključilo ob recentnem vkopu, ki je segal od ruše do geološke osnove. Drobni najdb ni bilo. Ob tem ne gre zanemariti podatka, da je na hribu v drugi svetovni vojni kratek čas taborila Molniška četa, kar je morebiti pustilo fizične sledi na samem terenu.³⁵

S tretjo sondo v velikosti 4,20 x 1 m so presekali zahodni rob naselja v smeri S–J. Iz zahodnega profila (sl. 9B) je razvidno, da je bila na prvotno osnovo postavljena kamnita suhozidna konstrukcija iz večjih in manjših kamnov brez veziva. Zid je v širino meril 1,00 m in je bil ohranjen do višine 0,80 m. Zunanje lice zidu, ki so ga sestavljali različno veliki kamni v šestih legah, je bilo rahlo nagnjeno proti notranjosti. Podoben nagib je imelo tudi notranje lice, za njim pa se je raztezala kamnita groblja, ki je bila debelejša za zidom, od katerega jo je ločil tanek vrinek drobirja. Plast drobirja pred zunanjo fronto zidu je segala od prvotne osnove do vrha zidu in se je na pobočju izklinila, na vrhu pa je zid in plasti prekrival tanek gozdni humus.³⁶

³¹ J. Dular, Topografski zapisnik, 29.5.1997 (Arhiv Iza ZRC SAZU); Dular, Tecco Hvala 2007, 160 s, kat. št. 25, sl. 90, 155.

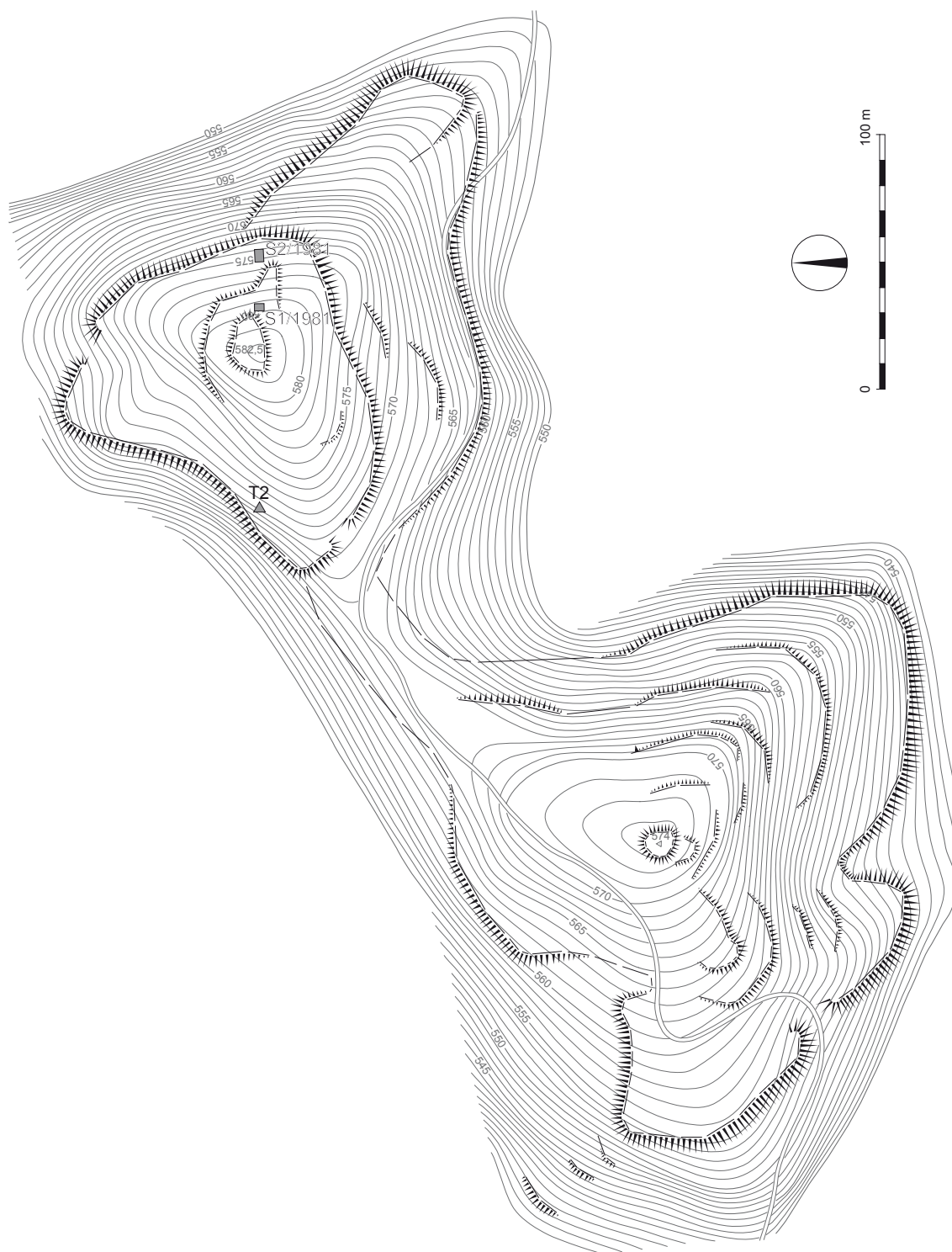
³² Puš 1982a, 205; id. 1984, 134.

³³ L. Grahek, *Poročilo o arheološkem dokumentiranju in izkopavanju po žledu na Molniku EŠD 14913: Podmolnik – Gradišče z grobišči Molnik*, 21. in 25.11.2014 (arhiv Iza ZRC SAZU).

³⁴ I. Sivec, Terenski zapisi v rokopisu, 1.–3.10.1986 (Arhiv MMLj).

³⁵ *Trideset let Molniške čete. Knjiga je posvečena prvi partizanski četi v Sloveniji*. – Ljubljana 1971, 70; *Obletnica ustanovitve Molniške čete*. – Ljubljana 2011.

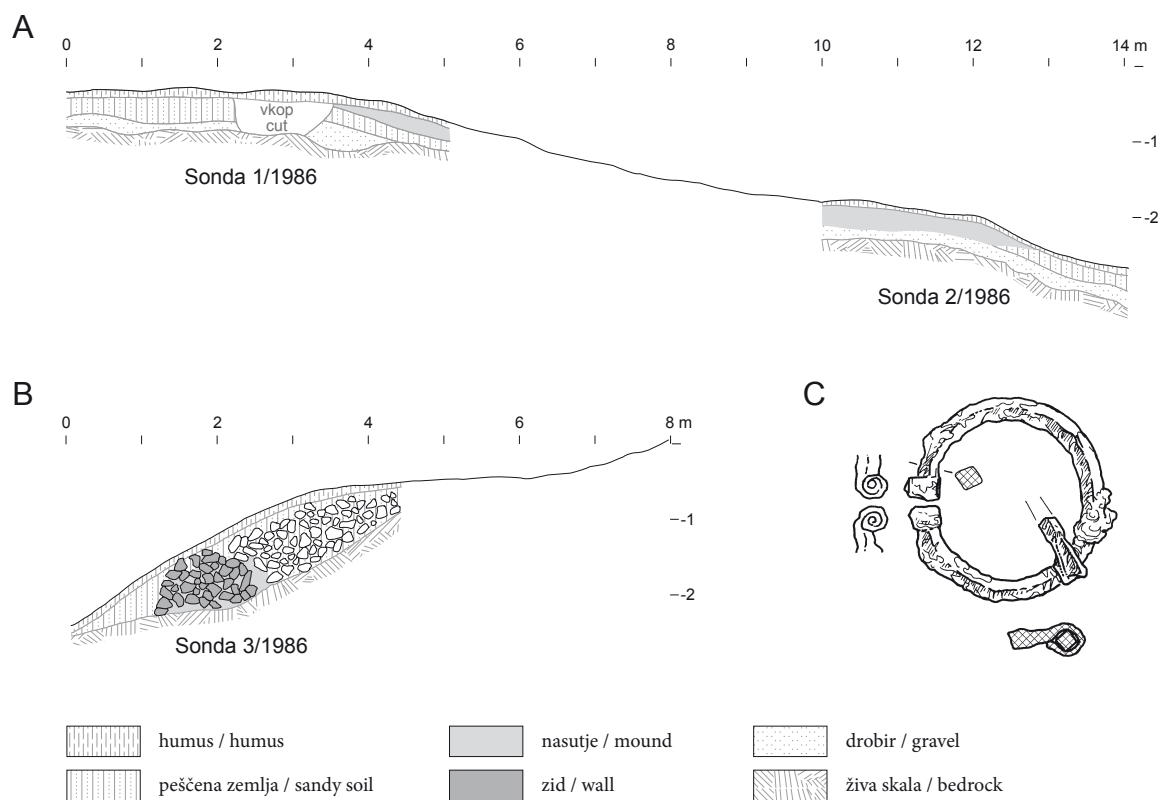
³⁶ I. Sivec, *Molnik – vrh*, okt. 1986 (terenski zapis v rokopisu hrani arhiv MMLj).

Sl. 8: Naselje na Molniku (po Dular, Tecco Hvala 2007, 261, sl. 155). M. = 1:2500.
Fig. 8: Settlement at Molnik (after Dular, Tecco Hvala 2007, 261, Fig. 155). Scale = 1:2500.

Sondiranja v naselju so dala zelo skromne rezultate. O nekdanji uporabi tega prostora pričajo v ruši najdena poznorimska obročasta fibula (sl. 9C) in črepinje prostoročno izdelane lončenine na vzhodnem delu naselja, na

zahodnem delu pa v sondah odkrito umetno nasutje in zid. Oprijemljivih podatkov za datiranje nasutja in zidu nimamo, zato lahko o prazgodovinski nasebini za zdaj sklepamo predvsem na podlagi odkritih grobišč v okolici.

Sl. 9: Naselje na Molniku. A – vzhodni profil sond 1 in 2/1986; B – zahodni profil sonde 3/1986 (M. = 1:100);

C – železna obročasta fibula iz sonde 1/1981 (M. = 1:2).

Fig. 9: Settlement at Molnik. A – east cross section of Trenches 1 and 2/1986; B – west cross section of Trench 3/1986 (Scale = 1:100); C – iron annular fibula from Trench 1/1981 (Scale = 1:2).

GROBIŠČA

Sneža TECCO HVALA

Sl. 10: Peskokopi na Rojah pri Orlah.
Fig. 10: Sand quarries at Roje near Orle.

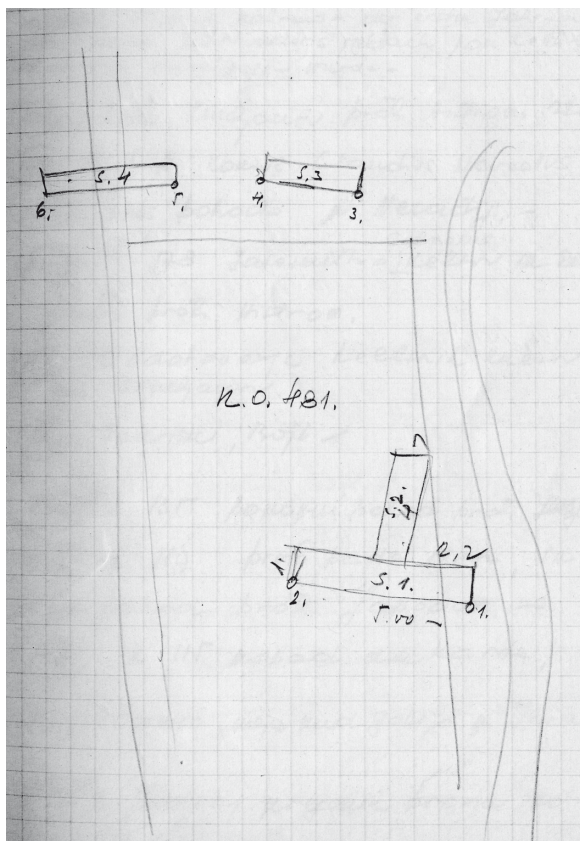
GROBIŠČE ROJE NA ORLAH

Na severozahodnem grebenu, ki se spušča z vrha Molnika proti Rudniku, so bili na ledini Roje (*sl. 5*) pri vasi Orle odkriti ostanki grobišča; tega so večinoma že uničili z deli v peskokopih (*sl. 10*).

Prve najdbe od tam izvirajo iz leta 1963 in jih hrani Narodni muzej Slovenije v Ljubljani. Takrat je domačin Franc Okoren prinesel v muzej fibulo in odlomka igle (*sl. 12: 1,2*), ki jih je bojda našel v peskokopu, ter 35 kg težko svinčeno nakovalo, na katerega je naletel pri oranju njive ob poti z Orel v Podmolnik (parc. št. 481, k.o. Rudnik; GKK: 468310–96650). Oktobra istega leta se je

ekipa Narodnega muzeja odločila za pregled terena in je na območju njive, kjer je bilo odkrito nakovalo, izkopala štiri sonde, velike 4 do 5 x 1 m (*sl. 11*), ki niso dale arheološko pozitivnih rezultatov, saj se je že okoli 15 cm pod površjem pojavila sterilna ilovnata plast. Poleg tega so v peskokopu dokumentirali ostanke dveh grobov (*sl. 13*), za katera so menili, da sta pripadala uničeni gomili.³⁷

³⁷ V. Stare, *Orle*, 18.10.1963 (terenski zapis v rokopisu hrani arhiv AO NMS); V. Stare, *Sondiranje na Orlah pri Ljubljani 1963* (poročilo hrani arhiv AO NMS); Stare, V. 1962–1964, 173, t. 3: 12–14.

Sl. 11: Skica sond, ki jih je leta 1963 izkopala ekipa NMS ob poti z Orel v Podmolnik (arhiv AO NMS).

Fig. 11: Sketch of the trenches excavated in 1963 by team of the NMS along the road from Orle to Podmolnik (archives of the AO NMS).

NAKLJUČNI NAJDBI

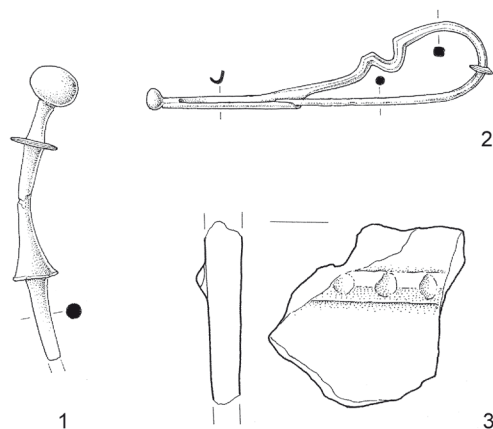
1. frag. bronasta igla s polno ulito kroglasto glavico in diskom na vratu ter stožčastim zaključkom; d. 7,8 cm, pr. glavice 1,3 cm. NMS, inv. št. P 12833 (sl. 12: 1).
2. bronasta kačasta fibula s sedlastim lokom in diskom na prehodu v iglo; d. 9,2 cm, deb. loka 0,3 cm. NMS, inv. št. P 12832 (sl. 12: 2).

GROB 1/1963

Grob je bil z deli v peskokopu v celoti uničen, vidna je bila edinole zadnja stranica (sl. 13: A,B).

GROB 2/1963

Grob je bil poškodovan. Na kraju samem so bili ohranjeni ostanki kamnite obloge, vmes pa nekaj lončenih črepinj (sl. 12: 3; 13A,C-E)

Sl. 12: Roje, najdbe iz leta 1963. 1,2 – naključni najdbi; 3 – odlomek posode iz groba 2/1963. 1,2 bron, 3 keramika. M. = 1:2 (hrani NMS).

Fig. 12: Roje, finds from 1963. 1,2 – chance finds; 3 – pottery shard from Grave 2/1963. 1,2 bronze, 3 ceramic. Scale = 1:2 (kept in the NMS).

1. frag. ostenja posode z vodoravnim nalepljenim in razčlenjenim rebrom; izdelana iz drobnnozrnate gline; rdeče rjavo žgana; površina hrapava; vel. frag. 5,2 x 4,9 cm. NMS, inv. št. P 12834.

GROB I/1978 (T. 1)

Grob, ki ga je v peskokopu izkopal domačin Miha Frkal 19. novembra 1978, je pokrivala kamnita plošča, velika 1,80 x 1,40 m in debela okoli 0,25 m.

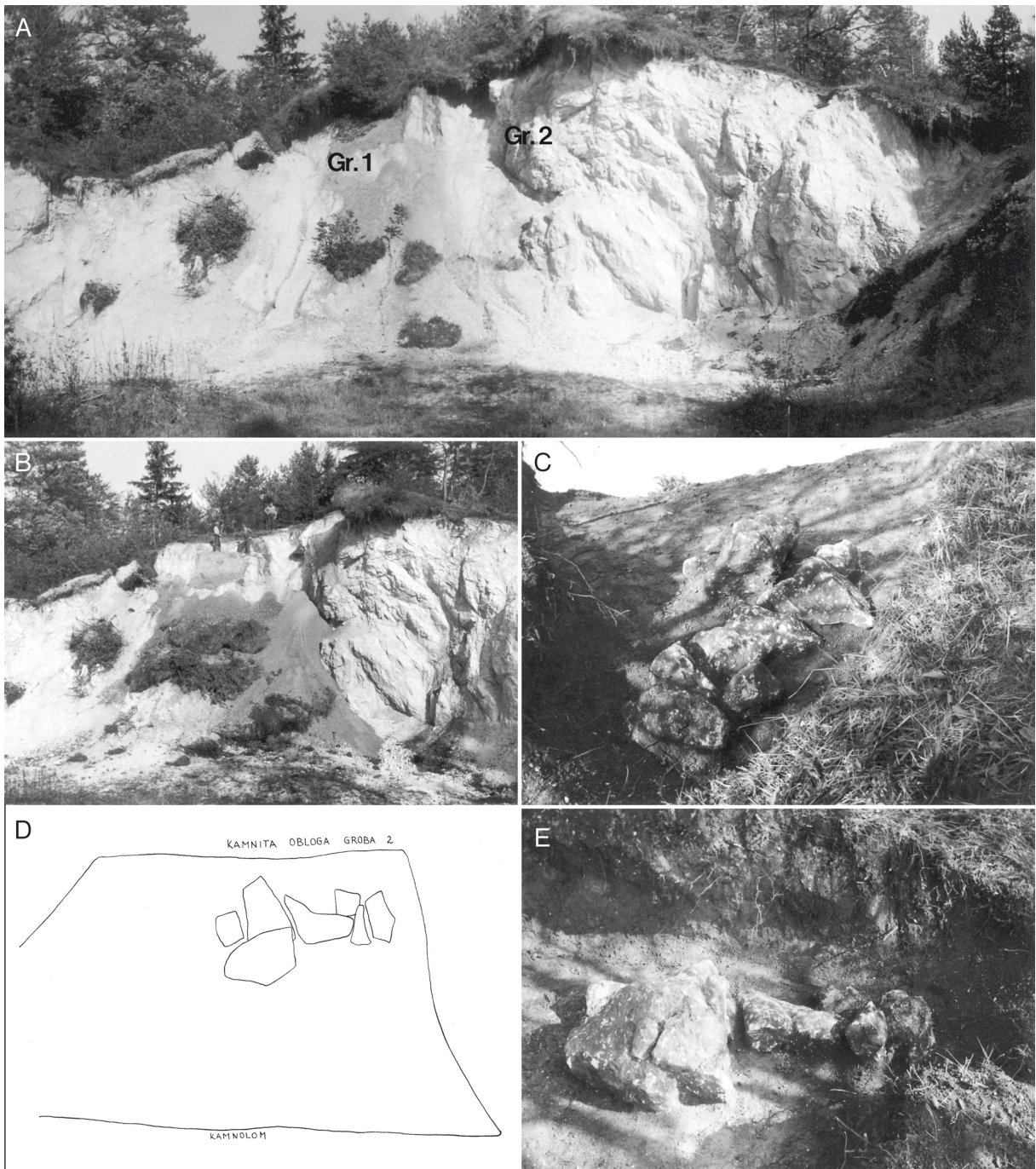
V grobu so bile tri posode. Manjši bikoničen lonec je služil za žaro (t. 1: 2), napolnjen je bil s sprijeto rjavo peščeno zemljo, pomešano s pepelom, žganino in drobcji kalciniranih človeških kosti. Zraven žare sta bila najdena velik lonec in plitva skodelica, ki je bila obdana z vencem manjših lomljencev.³⁸

Antropološka analiza je pokazala, da je bila v njem pokopana odrasla oseba.

1. Latvica z vodoravno preluknjanim držajem; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo črno žgana; površina sijajno zglajena; pr. ustja 16 cm, pr. dna 8,5 cm, v. 6,3 cm. MMLj, inv. št. P 1346.
2. Lonec (žara) z izvihanim ustjem, usločnim vratom, bikoničnim trupom in vbočnim dnom; izdelan iz grobozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; rjavo črno žgan; površina je sijajno zglajena in zasigana; pr. ustja 19 cm, pr. dna 9,8 cm, v. 23,5 cm. MMLj, inv. št. P 1345.

³⁸ D. Vuga, *Poročilo o najdbi žarnega groba na Orlah 1978*, 15.1.1979, dopolnjeno dne 30.3.1979 (hrani arhiv MMLj); Vuga, *Josipović 1978–1979*, 215 s, sl. 28; Vuga 1980, 200, op. 4, sl. 2: 1–4.

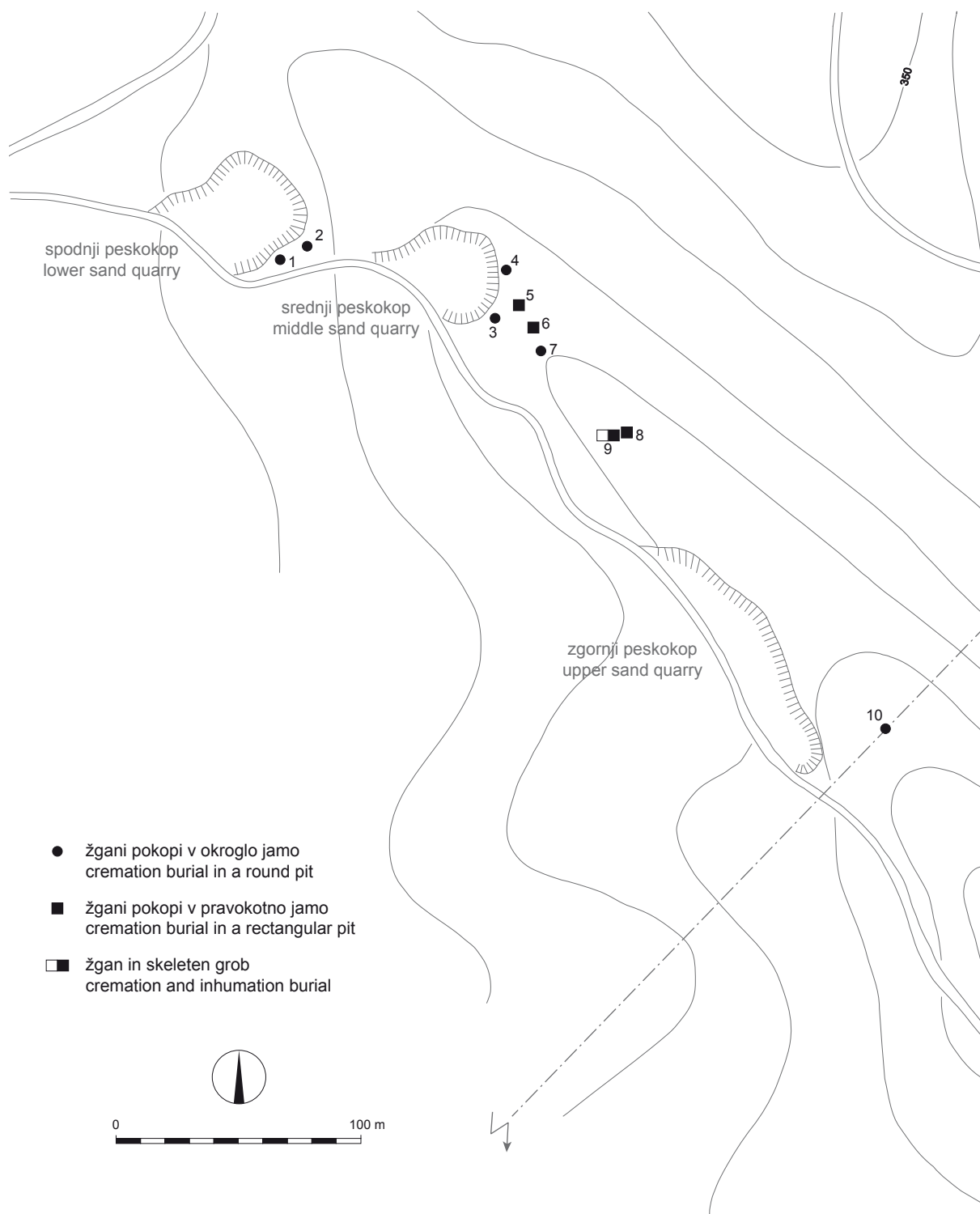
Sl. 13: Roje. A – lega grobov 1 in 2/1963 v peskokopu; B – odkrivanje groba 1/1963;
C–E – kamnita obloga groba 2/1963 (arhiv AO NMS).

Fig. 13: Roje. A – location of Graves 1 and 2/1963 in the sand quarry; B – excavation of Grave 1/1963;
C–E – stone lining of Grave 2/1963 (archives of the AO NMS).

3. Trebušast lonec s pokončnim ustjem; izdelan iz drobnozrnate gline; rdeče rjavo žgan s končnim dimljenjem; površina je hrapava; na ramenih je okrašen z okroglimi nalepljenimi bradavicami, od katerih sta ohranjeni dve; rekon. pr. ustja 21 cm, pr. dna 18,5 cm, v. 43 cm. MMLj, inv. št. 1344.

* Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnozrnate gline, rjavo črno žgana; površina je sijajno zglajena; vel. frag. 2,6 x 1,6 cm. MMLj, inv. št. P 1347.

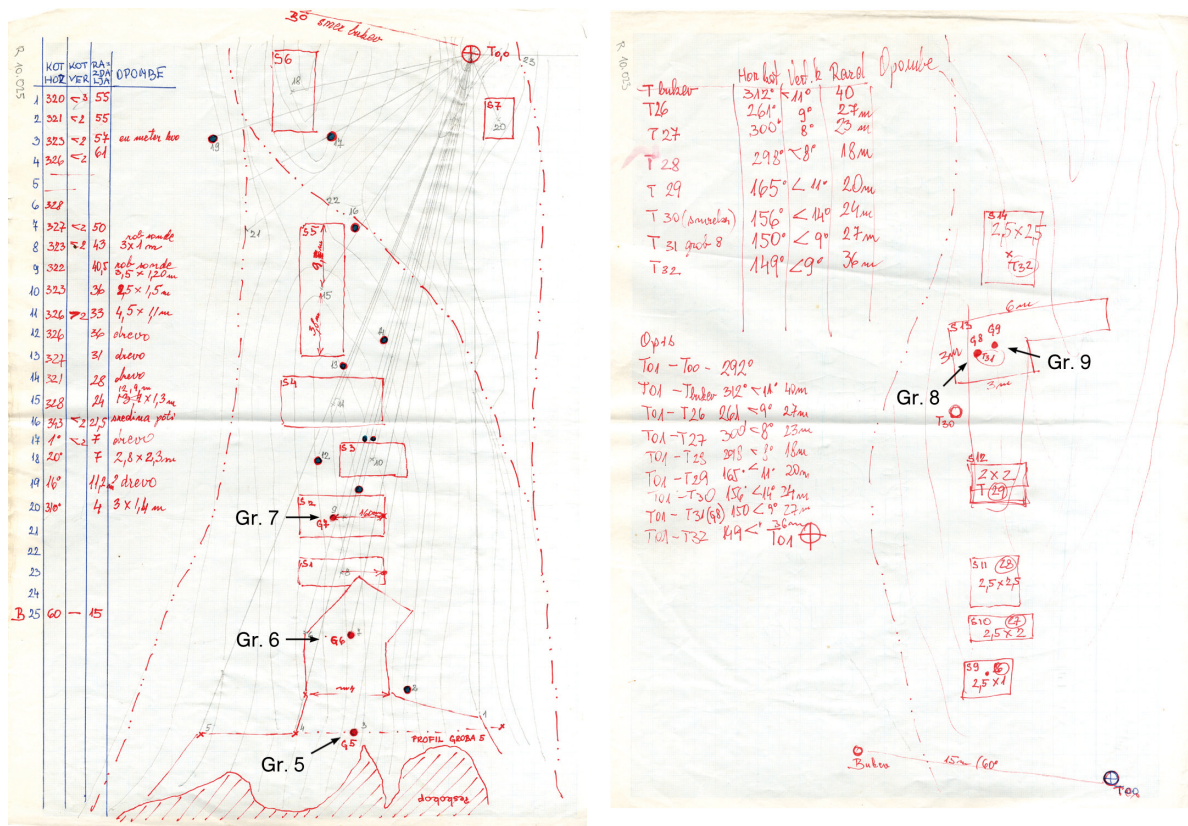
* 2 frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. 2,5 x 1,7 in 3,2 x 1,5 cm. MMLj, inv. št. P 1347.

Sl. 14: Grobovi, odkriti na Rojah leta 1980/81 (po Pušu 1984, pril. 1). M. = 1:2500.
 Fig. 14: Graves unearthed in 1980/81 at Roje (after Puš 1984, App. 1). Scale = 1:2500.

Sledila so zaščitna izkopavanja v sodelovanju regionalnega zavoda za spomeniško varstvo in Mestnega muzeja Ljubljana. Avgusta 1980 so na obrobju peskokopov odkrili štiri grobove – dva v spodnjem in dva v srednjem peskokopu (sl. 14). Vzhodno od njih so konec

junija in v juliju 1981 s sondami preiskali greben, ki je po predvidevanjih pomenil najugodnejšo lego za grobišče. Izkopavanja je oteževal gozd, zato je bilo možno sondirati le med drevesi. Naredili so 18 sond, dolgih od 2,5 do 13 m in širokih od 1 do 3 m (sl. 15); v nekaterih

Sl. 15: Skica sond, izkopanih leta 1981 na Rojah.
Fig. 15: Sketch of the trenches excavated in 1981 at Roje.

med njimi so odkrili grobove, enega so izkopali še pod betonskim postamentom daljnovoda, medtem ko so v sondah 16, 17 in 18 našli zgolj lončene črepinje; lokacij teh sond niso dokumentirali.³⁹

Najdbe in dokumentacijo hrani Mestni muzej Ljubljana.⁴⁰

Skupaj z grobom iz leta 1978 so na Rojah odkrili deset žganih grobov in enega z dvojnim pokopom (žganim in skeletnim). Rezultate je leta 1984 objavil Ivan Puš, antropološko analizo kostnih ostankov pa Tatjana Tomazo-Ravnik.⁴¹ Zavaljo celovite predstavitve najdišča jih na tem mestu povzemamo, vključno z načrti in risbami predmetov ter opisi grobov, ki so revidirani na podlagi primarne terenske dokumentacije in avtopsijske predmetov.

³⁹ Puš 1982a, 205 ss, sl. 16–20; Puš 1984, 148, t. 3: 4,6.

⁴⁰ I. Puš, M. Slabe, *Orle 1980, zaščitno izkopavanje od 4.8. do 10.8.* (terenški zapis v rokopisu); I. Puš, *Orle 1981* (terenški zapis v rokopisu). I. Puš, *Molnik 1981* (tipkopisno poročilo); I. Puš, *Molnik 1982* (tipkopisno poročilo).

⁴¹ Puš 1984; Tomazo-Ravnik 1984, 163 s.

GROB 1 (T. 2 A)

Na robu spodnjega peskokopa je bila odkrita kotanjasta jama, ki je pri dnu ohranjenega dela merila približno 0,50 m v dolžino. Vkopana je bila 0,40 m v dolomitno osnovo, nad njo se je raztezala 0,30 m debela plast grušča, deloma jo je prekrivala tanka plast rjave zemlje s peskom. Sledila sta do 0,50 m debela plast rdečerrjave zemlje, ki je bila najdebelejša prav nad grobom, in na vrhu humus.

Na dnu jame je bila žganina, pomešana z lončenimi črepinjami⁴² in drobci sežganih kosti, ki so pripadale odrasli osebi.

1. Frag. trakastega ročaja posode, ovalnega preseka; izdelan iz drobnoprznate gline; rjavo žgan; površina je hrapava; vel. 3,6 x 2,8 cm. MMLJ, inv. št. P 1350.
2. Frag. ostenja skodele z nastavkom za ročaj; izdelana iz drobnoprznate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 4,7 x 2,1 cm. MMLJ, inv. št. P 1348.
3. Frag. ustja in ostenja latvice; izdelana iz drobnoprznate gline; rjavo črno žgana; površina je sijajno zglajena; vel. frag. 4 x 4 cm. MMLJ, inv. št. P 1349.

⁴² Slabe 1980–1981, 152 s, sl. 20, 22; Puš 1984, 140, sl. 1.

4. Frag. ustja in ostenja latvice; izdelana iz drobozrnate gline; rdeče žgana; površina je zglajena; vel. frag. 4,5 x 4,2 cm. MMLJ, inv. št. P 1349.
- * 14 frag. ostenj različnih posod; izdelane iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgane s črno sredico; površina je hrapava; na enem frag. je nalepljeno razčlenjeno rebro; vel. frag. od 2 x 1,5 do 5,5 x 4,8 cm. MMLJ, inv. št. P 1351.
- * Frag. dna in ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. 7,3 x 5,5 in 3,4 x 2,7 cm. MMLJ, inv. št. P 1452.

GROB 2 (T. 2 B)

V razdalji okoli 0,80 m od groba 1 je bil v profilu peskokopa viden ostanek jame popolnoma uničenega groba, od katerega se je ohranila le vzhodna stran v višini 0,15 m, vkopana v skalno osnovo, ki jo je prekrivala okoli 0,20 m debela plast gozdnega humusa in ruše.

V ohranjenem delu groba so zasledili še nekaj žganine in drobcev keramike.

1. Frag. ustja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. 4,2 x 3,2 cm. MMLJ, inv. št. P 1353.
- * 6 frag. ostenj različnih posod; izdelane iz grobozrnate gline; rjavo do rdeče žgane; površina je hrapava; vel. frag. od 2,5 x 1,8 do 4,2 x 3,1 cm. MMLJ, inv. št. P 1354.

GROB 3

Na robu srednjega peskokopa so bili v premetani plasti na manjšem prostoru najdeni keramični fragmenti, ki so verjetno pripadali inventarju docela uničenega groba.

- * Frag. dna posode; izdelana iz grobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. 4,3 x 3,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1355.
- * 4 frag. ostenj različnih posod; izdelane iz grobozrnate gline; rdeče do rjavo žgane; površina je hrapava; vel. frag. od 2,1 x 1,4 do 3,3 x 2,8 cm. Inv. št. P 1356.

GROB 4 (T. 2 C)

Tudi ta grob je bil uničen pri delih v peskokopu, ohranili so se le še fragmenti večje posode.

1. Frag. ostenja posode z nalepljenim držajem kvadratne oblike; izdelana iz drobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; zunaj črno, znotraj rdeče žgana s končnim dimljenjem; površina je zglajena; vel. frag. 5,2 x 5,6 cm. MMLJ, inv. št. P 1357.
- * 15 frag. ostenja iste posode; vel. frag. od 1,5 x 1,5 do 4 x 4 cm. MMLJ, inv. št. P 1357.

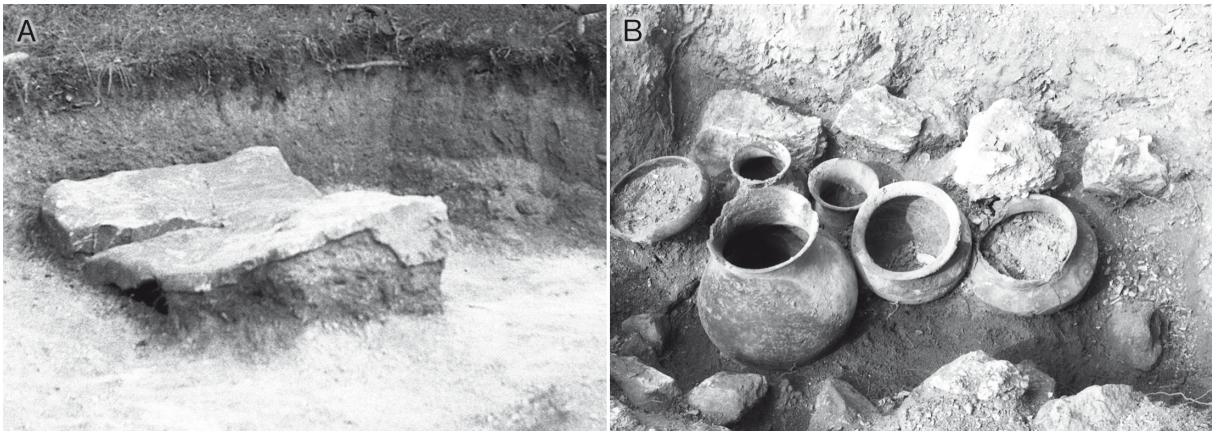
GROB 5 (T. 2 D, 3)

Grobna jama pravokotne oblike je merila 1,40 x 1,00 m in je bila 0,50 m globoko vkopana v dolomitni pesek. Obdana je bila z zloženimi kamni različnih velikosti in pokrita z veliko kamnito ploščo trapezaste oblike (sl. 16A; t. 2D). V prerezu je bilo blizu pokrivne plošče vidnih več peščenih plasti različne barve, ki jim je na vrhu sledil gozdni humus.

V vzhodnem delu jame je bila odkrita situlasta žara (sl. 16B; t. 3: 4), napolnjena s sežganimi človeškimi kostmi in kovinskimi pridatki (t. 3: 1–3). V sredini jame je stal ciborij (t. 3: 5), v jugovzhodnem kotu je bila nameščena druga žara v obliki trebušastega lonca (t. 3: 6), ki je prav tako vsebovala precej sežganih človeških kosti in bronasto iglo (t. 3: 7). Ob zahodnem robu grobne jame je na ploščatem kamnu stala latvica (t. 3: 8), v kateri je bilo nekaj črepinj različnih posod. Med ciborijem, latvico in trebušasto žaro sta bila položena še dva lončka – eden, okrašen z rogljičastimi bradavicami (t. 3: 10), je bil postavljen višje, drugi (t. 3: 9) na dno grobne jame. V jami je bilo precej žganine oz. pepela, ki je bil vanjo nasut, preden so jo obložili s kamni, saj so zogleneli ostanki segali pod kamnito oblogo. V nasutju so našli več keramičnih fragmentov.

Na podlagi rezultatov antropološke analize naj bi odrasli ženski (*maturus I*) pripadale sežgane kosti iz večje trebušaste žare, v kateri je bila najdena igla, ki je običajno moški pridatek, medtem ko kostnih ostankov iz situlaste žare zaradi slabe ohranjenosti po spolu ni bilo mogoče jasno opredeliti – šlo naj bi za moškega (*maturus*), čeprav so pridatki tipično ženski.

1. Dvozankasta fibula z železnim jedrom in trikotno nogo ter 10 bronastimi vozli na loku; na nogo fibule je prirjavil bronast obroček ovalnega preseka; d. fibule 9 cm, v. loka 7,8 cm; pr. obročka 3,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1361.
2. Frag. železne zapestnice, prirjavele na fibulo; pr. 6,8 cm. MMLJ, inv. št. P 1362.
3. Frag. obroča iz kositrno svinčeve zlitine; d. 10,5 cm, š. 1,7 cm, deb. do 0,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1363.
4. Situla (žara) z lijakastim vratom in koničnim trupom ter vbočenim dnom; izdelana iz drobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; neenakomerno rjavo črno žgana; površina je sijajno zglajena in ponekod zasigana; na ramenih je okrašena z vtisnjenimi bronastimi žeblički; pr. ustja 22,2 cm, pr. dna 12 cm, v. 26,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1360.
5. Ciborij s kroglastim trupom; izdelan iz grobozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; rjavo črno žgan; površina je zglajena in zasigana; pr. ustja 21,2 cm, pr. noge 11,7 cm, v. 24 cm. MMLJ, inv. št. P 1367.
6. Trebušast lonca (žara) z lijakastim ustjem; izdelan iz grobozrnate gline; črno rjavo žgan; površina je zglajena in zasigana; na poškodovanem ustju so znotraj ostanki smolnatega premaza; pr. ustja 20,8 cm, pr. dna 14 cm, v. 34,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1358.
7. Bronasta igla (lasnica?) s polno ulito kroglasto glavico; d. 12,7 cm, pr. glavice 1,2 cm. MMLJ, inv. št. P 1359.

Sl. 16: Roje; grob 5. A – kamnita plošča na grobu; B – lega pridatkov v grobni jami.
 Fig. 16: Roje; Grave 5. A – stone cover; B – disposition of grave goods.

8. Latvica; izdelana iz grobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; rjavo črno žgana; površina je zglajena in ponekod zasigana; na največjem obodu ima vodoravno preluknjan držaj in dve nalepljeni bradavici; pr. ustja 21 cm, pr. dna 8,5 cm, v. 7,8 cm. MMLJ, inv. št. P 1364.
9. Lonček s stožčastim vratom in vbočenim dnom; izdelan iz dobro prečiščene gline; črno žgan; površina je sijajno zglajena in zasigana; ustje je okrašeno s snopi prečnih vrezov v nasprotnih smereh, ramena pa z dvema plitvima vodoravnima kanelurama, na največjem obodu so štirje vglobljeni koncentrični krožci; pr. ustja 15 cm, pr. dna 7 cm, v. 19 cm. MMLJ, inv. št. P 1365.
10. Trebušast lonček z izvihanim ustjem, usločenim vratom in rahlo vbočenim dnom; izdelan iz drobnozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; sivorjavo žgan; površina je zglajena in rahlo porozna ter zasigana; na ramenih ima štiri nalepljene rogljičaste bradavice in okras plitvo vrezanih visečih girland; pr. ustja 12,8 cm, pr. dna 8,4 cm, v. 19 cm. MMLJ, inv. št. P 1366.
- * 18 frag. različnih posod; izdelane iz grobozrnate gline s primesmi peska; rdečkasto žgane s črno sredico ali rjavo črno žgane; površina je zglajena ali hrapava; vel. od 1,5 x 1 do 5,5 x 3 cm. MMLJ, inv. št. P 1368.

GROB 6 (T. 4 A)

Južni del grobne jame, velike 1,20 x 0,80 m in vkopane 0,70 m globoko v dolomitno osnovo, je načel manjši peskokop, ki je bil v rabi med drugo svetovno vojno. Grobna konstrukcija iz večjih in manjših kamnov je bila poškodovana, pokrivna plošča trikotne oblike pa nekoliko premaknjena iz prvotne lege. Žganina in sežgane človeške kosti so bile raztresene na širšem območju izkopa, poškodovani so bili tudi grobni pridatki. Ob grobni plošči se je na severovzhodni strani širila žganinska lisa z drobcami sežganih človeških kosti in koščki keramike, vse pa sta prekrivali 0,80 m debela peščena plast, pomešana s humusom in na vrhu ruša.

V grobni jami z žganino na dnu je na bronastem obročku stala zdrobljena žara (t. 4A: 3), ki je vsebovala sežgane kosti. Zaradi zelo slabe ohranjenosti kalciniranih kosti spol ni bil določljiv, šlo pa naj bi za odraslo osebo (*adultus*).

1. Bronast sklenjen obroček ovalnega preseka; pr. 3,8 cm, deb. do 0,6 cm. MMLJ, inv. št. P 1370.
2. Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline s primesmi peska; rdečkasto žgana s črno sredico; površina je hrapava; vel. frag. 3 x 2,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1371.
3. Frag. bikoničen lonec (žara) z ravno odrezanim ustjem in rahlo vbočenim dnom; izdelan iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rjavo žgan s končnim dimljenjem; površina je hrapava; okrašen je s tremi nalepljenimi bradavicami; pr. ustja 23 cm; pr. dna 15 cm; v. 37 cm. MMLJ, inv. št. P 1369.

GROB 7 (T. 4 B)

Grobna jama okrogle oblike s premerom 0,70 m in globoka 0,50 m je bila v čistem belem dolomitnem pesku jasno vidna (sl. 17). Prekrivala jo je do 0,30 m debela plast gozdnega humusa in ruše. V jami je bilo nekaj sežganih človeških kosti in pepel; zasuta je bila z rjavo zemljo, v kateri so ležali fragmenti različnih lončenih posod.

Z antropološko analizo je bilo ugotovljeno, da so kosti pripadale odrasli osebi (*adultus*), medtem ko spola ni bilo mogoče določiti.

- * 14 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline z veliko primesmi (Ca) peska; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. od 2,5 x 1,7 do 8 x 6 cm. MMLJ, inv. št. P 1372.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; svetlorjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. 4,1 x 3,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1373.

Sl. 17: Roje, grob 7; prerez čez grobno jamo.
Fig. 17: Roje, Grave 7; cross section of the grave pit.

Sl. 18: Roje, grobova 8 in 9. A – kamnite plošče, ki so prekrivale grobova; B – lega okostja in pridatkov v grobnih jamah.
Fig. 18: Roje, Graves 8 and 9. A – stone cover; B – disposition of skeleton and grave goods.

- * Frag. ostenja manjše posode tankih sten; izdelana iz fine prečiščene gline; črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 2,2 x 2 cm. MMLJ, inv. št. P 1374.
- * Frag. izvihanega ustja posode; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi (Ca) peska; črno žgana; površina je zglajena in porozna; vel. 2,6 x 2,2 cm. MMLJ, inv. št. P 1375.

GROB 8 (T. 5)

Grobna jama pravokotne oblike je merila 0,50 x 0,60 m in je bila 0,50 m globoko vkopana v dolomitno osnovo v smeri SZ–JV. Pokrita je bila z apnenčasto ploščo, veliko 0,70 x 0,74 m (sl. 18A), prekrivala jo je okoli 0,30 m debela humusna plast z rušo.

V jami, zasuti s peskom in zemljo, je stala žara (sl. 18B), v kateri je bilo na dnu nekaj žganine in vrh nje veliko sežganih človeških kosti, med katerimi so ležali fragmenti trakastega obročka. V južnem kotu jame je ob žari stal lonček.

Antropološka analiza je pokazala, da so bili v žari shranjeni ostanki najmanj dveh odraslih oseb (*adultus*) moškega in ženskega spola.

1. Frag. verjetno dveh bronastih trakastih enkrat zvitih obročkov, okrašenih z vzdolžnimi kanelurami; bila sta sežgana in sta zato poškodovana in deformirana; rekon. pr. 7 cm, š. 0,4 cm, deb. 0,1 cm. MMLJ, inv. št. P 1378.
2. Lonček z izvihanim ustjem, stožčastim vratom in rahlo vbočenim dnom; izdelan iz grobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; rjavo rdeče žgan; površina je hrapava; pr. ustja 11,2 cm, pr. dna 7,5 cm, v. 13 cm. MMLJ, inv. št. P 1377.
3. Pitos z izvihanim ustjem in ravnim dnom; izdelan iz grobozrnate gline; rjavo žgan s končnim dimljenjem; površina je zglajena in ponekod zasigana; pr. ustja 23,3 cm, pr. dna 15,4 cm, v. 52 cm. MMLJ, inv. št. P 1376.

GROB 9 (T. 6 A)

Tik ob grobu 8 so pod 0,30 m debelo plastjo humusa in ruše ležali trije večji neobdelani ploščati kamni, položeni v smeri V–Z (sl. 18A; t. 5); vzhodni in osrednji sta bila iz apnenca, zahodni pa iz skrilavca. Pod njimi je bila pravokotna grobna jama, ki je merila 1,90 m x 0,70 m in je bila vkopana 0,40 m globoko v dolomitno osnovo, obdana in prekrita pa je bila z manjšimi kamni.

Na dnu jame je ležalo človeško okostje (sl. 18B), od katerega so se ohranile lobanjske kosti, obe ključnici, nadlahtnici in stegenici ter desna golenica. Leva stegenica je bila premaknjena tako, da je skoraj križala desno. Pri kolenih je bil nameščen manjši lonec. Na spodnje okončine je bila prevrnjena manjša žara, ki je vsebovala sežgane človeške kosti.

Gre torej za dvojni pokop – žgan in skeleten z glavo na vzhodu. Z antropološko analizo je bilo ugotovljeno, da je okostje pripadalo približno 15-letni deklici, med-

tem ko so bile v žari shranjene kosti otroka, starega med 7 in 14 let (*infans II*).

1. Trebušast lonec z visokim pokončnim vratom, ustje ni ohranjeno; na vratu ima štiri vodoravno preluknjane držaje; izdelan je iz grobozrnate gline; rjavo žgan s končnim dimljenjem; površina je zglajena in porozna ter ponekod zasigana; pr. ustja 13 cm, pr. dna 8,2 cm, v. 17,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1380.
2. Lonec (žara) s pokončnim ustjem in ravnim dnom; izdelan iz grobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; rjavo rdeče žgan; površina je hrapava; pod ustjem je imel tri nalepljene ovalno oblikovane bradavice, od katerih sta ohranjeni dve; pr. ustja 22 cm, pr. dna 13,6 cm, v. 33,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1379.

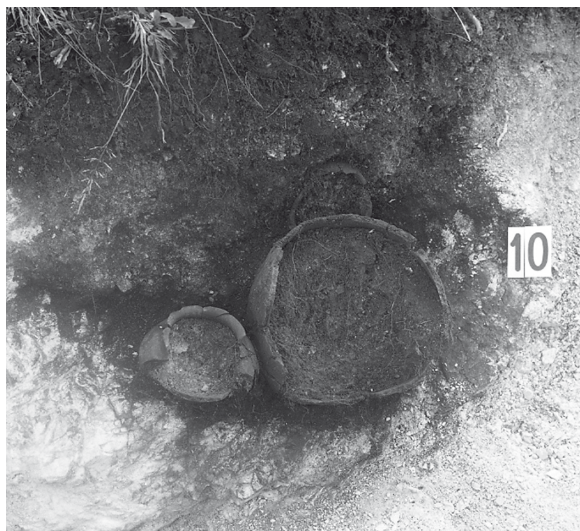
GROB 10 (*T. 6 B*)

Pod masivno železno konstrukcijo daljnovoda je bila 0,20 m pod rušo odkrita napol uničena grobna jama, zapolnjena z žganino, na vrhu pa z dolomitnim drobirjem, pomešanim z zemljo.

Na dnu jame, ki je segala 0,60 m v dolomitno osnovo, je stal poškodovan lonec, ob njem pa še dva manjša lončka (*sl. 19*).

Ostankov človeških kosti niso zasledili.

1. Trebušast lonček z izvihanim ustjem, usločnim vratom in rahlo vbočenim dnom; izdelan iz prečiščene gline; črno rjavo žgan; površina je dobro zglajena s sledmi črnega smolnatega premaza na zunanji strani; pr. ustja 13,2 cm, pr. dna 8,3 cm, v. 14,1 cm. MMLJ, inv. št. P 1383.
2. Trebušast lonček s kratkim stožčastim vratom in izvihanim ustjem; izdelan iz prečiščene gline; črno žgan; površina

Sl. 19: Roje, grob 10; lega pridatkov v grobni jami.
Fig. 19: Roje, Grave 10; disposition of grave goods.

je gladka; na notranji strani so sledi črnega smolnatega premaza; pr. ustja 12,1 cm, pr. dna 6,6 cm, v. 11,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1382.

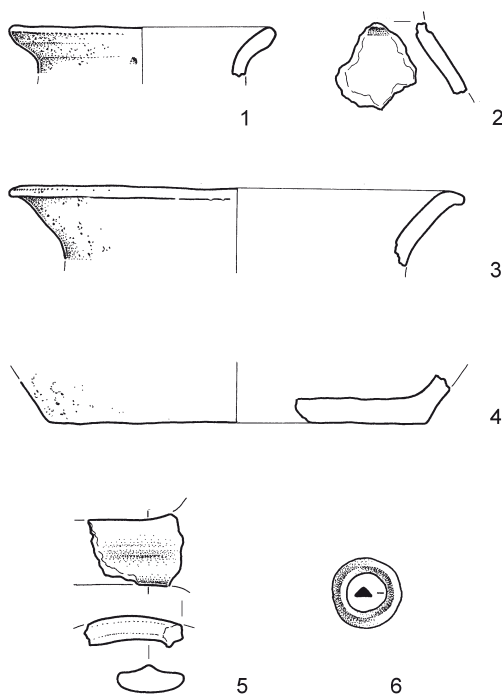
3. Frag. pitos; izdelan iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgan s končnim dimljenjem; površina je hrapava, na notranji strani porozna; pr. največjega oboda 30 cm, pr. dna 14 cm, ohranjena v. 26,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1381.

NAJDBE IZ SOND NA ZAHODNEM POBOČJU MOLNIKA

Zahodno pobočje so preiskali z 18 različno velikimi sondami, veliko jih je bilo praznih, v nekaterih so naleteli na fragmente različnih posod (*sl. 20*).

Sonda 16 (*sl. 20: 1–4*)

1. Frag. ustja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je hrapava in močno porozna; vel. frag. 2,8 x 3,2 cm. MMLJ, inv. št. P 1385.
- 2–4. Frag. ustja, ostenja in dna posode debelih sten; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi (Ca) peska; zunaj rjavo, znotraj črno žgana; površina je hrapava in močno porozna; en fragment ima vodoraven plitev žleb; vel. frag. od 2,3 x 2 do 9,5 x 6 cm. MMLJ, inv. št. P 1384.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rdečerjavo, znotraj črno žgana; površina je hrapava in porozna; vel. frag. od 1,5 x 1 do 4,5 x 3,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1385.

Sl. 20: Roje, najdbe iz sonde 16 (1–4) in sonde 17 (5,6). 1–5 keramika, 6 bron. M. 1–5 = 1:4, 6 = 1:2.

Fig. 20: Roje, finds from Trench 16 (1–4) and Trench 17 (5,6). 1–5 ceramic, 6 bronze. Scale 1–5 = 1:4, 6 = 1:2.

Sonda 17 (sl. 20: 5,6)

5. Frag. ročaja pekve z vzdolžnim grebenom po sredini; izdelan iz drobnozrnate gline; rjavo žgan; površina je hrapava; vel. frag. 5 x 3,5 cm. MMLj, inv. št. P 1388.
6. Bronast sklenjen obroček trikotnega preseka; pr. 1,8 cm, deb. 0,4 cm. MMLj, inv. št. P 1386.
- * 18 frag. ostenj različnih posod; izdelane iz grobo ali drobnozrnate gline s primesmi peska; rjavo do črno žgane;

površina je hrapava ali gladka; vel. frag. 2,5 x 1,5 do 5,5 x 3,5 cm. MMLj, inv. št. P 1387.

Sonda 18:

- * 5 frag. ostenj različnih posod; izdelane iz grobnazrnate gline; zunaj rjavo, znotraj črno žgane; površina je hrapava; vel. frag. 2,5 x 1,7 do 5 x 4 cm. MMLj, inv. št. P 1389.

GROBOVI Z OBMOČJA KOTARJEVEGA PESKOKOPA

Sl. 21: Kotarjev peskokop na severnem pobočju Molnika.
Fig. 21: Kotarjev peskokop on the northern slope of Molnik.

Na severnem grebenu pod vrhom Molnika je poleti 1993 naključni sprehajalec opazil v peskokopu Franca Kotarja (sl. 5) temnejše lise v belem dolomitu, ki so jih prekrivale velike kamnite plošče, v spolzelem pesku pa posamezne kose prazgodovinske keramike, drobce žganine in sežganih človeških kosti ter o tem obvestil Mestni muzej v Ljubljani. Sodelavci muzeja in ljubljanskega zavoda za spomeniško varstvo so še tisto poletje izvedli najnujnejše zaščitne posege, da bi dokumentirali že deloma uničene grobove in morebiti odkrili še druge (sl. 21). Načrt, iz katerega bi bil razviden njihov medsebojni odnos, ne obstaja, šlo pa naj bi za plane pokope, ki so ležali dokaj plitvo pod rušo.⁴³

Najdbe hrani Mestni muzej Ljubljana.

⁴³ Puš 1993, 130 s, kat. št. 216; Dular, Tecco Hvala 2007, 160 s, sl. 90, kat. št. 23.

GROB 1 (T. 7 A)

Grob je bil viden v profilu peskokopa (sl. 22), vendar je bil ohranjen le do polovice, druga polovica je zdrsnila 13 m globlje ob vznožje peskokopa. Grobna jama je v dolžino merila 3,30 m in je imela smer V–Z. Obložena je bila z manjšimi kamni in pokrita s približno 10 cm debelima kamnitima ploščama iz peščenca (t. 7A). Čeznjo se je raztezala 0,80 m debela plast zemlje, pomešane z dolomitnim peskom.

Grob je bil verjetno skeleten.

1. Valjast uhan iz tanke bronaste pločevine; močno stisnjen; okrašen je z vodoravnimi iztolčenimi rebri, ob krajši stranici s sredinsko luknjico je okrašen z navpičnim nizom iztolčenih pikic; pr. 0,8 cm, v. 2,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1670.

Sl. 22: Kotarjev peskokop, grob 1; kamnite plošče na grobu.
Fig. 22: Kotarjev peskokop, Grave 1; stone cover.

Sl. 23: Kotarjev peskokop, grob 2; grobna jama s kamnito oblogo.
Fig. 23: Kotarjev peskokop, Grave 2; stone lining.

2. Dve bronasti spojki iz tanke žice kvadratnega preseka; d. 0,8 cm, pr. žice okoli 0,1 cm. MMLJ, inv. št. P 1668.
3. Bronasta certoška fibula; noga J-preseka se zaključuje z drobnim pestičastim gumbkom in je okrašena s poševnimi vrezi, lok pa s pasom treh prečnih vrezov; d. 5,8 cm, v. loka 1,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1669.
4. Frag. ostenja posode z drobnima izvlečenima rebroma; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico; površina je gladka; ohranjene so se sledi grafitnega premaza; vel. frag. 6 x 4,4 cm. MMLJ, inv. št. P 1666.
5. Frag. buče z izvihanim ustjem, visokim stožčastim vratom in trebušastim ostenjem; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana z rdeče rjavo sredico; površina je hrapava; rekon. pr. ustja 11, 4 cm, pr. največjega oboda 19,2 cm. MMLJ, inv. št. P 1663.
6. Frag. ciborija z narebrenim vratom; izdelan iz drobnozrnate gline in dodelan na počasnem vretenu; rdeče žgan s črno sredico; površina je hrapava; ustje je znotraj prevlečeno s črnim premazom; rekon. pr. ustja 20,8 cm, pr. največjega oboda 23,6 cm. MMLJ, inv. št. P 1665.
7. Skledica; izdelana iz prečiščene gline; rjavo črno žgana; površina je groba; pr. ustja 10 cm, pr. dna 7,5 cm, v. 7,5 cm. MMLJ, inv. št. P 1664.
8. Situla s konično nogo in vodoravno narebrenimi rameni; izdelana iz drobnozrnate gline in dodelana na počasnem vretenu; sivo rjavo žgana s črno sredico; površina hrapava in malce porozna; na vratu in ostenju so zunaj sledi rdeče rjavega premaza, na notranjem delu ustja pa črnega; pr. ustja 19,5 cm, pr. noge 12 cm, v. 25 cm. MMLJ, inv. št. P 1662.

* Dva kosa smolnate snovi. MMLJ, inv. št. P 1667.

GROB 2 (T. 7 B)

Tik ob grobu 1, vendar 0,20 m globlje je bila odkrita grobna jama pravokotne oblike, ki je merila 0,67 x 0,68 m; obložena in pokrita je bila s kamnitimi ploščami iz peščenca in laporja (sl. 23; t. 7B), v njej je stala posoda.

Podatkov o načinu pokopa nimamo, morda je šlo za žgan ali pa skeleten otroški grob.

1. Frag. lonček s stožčastim vratom in izvihanim ustjem; izdelan iz drobnozrnate gline; rdeče rjavo žgan; površina je zglajena; na največjem obodu so nalepljene tri bradavice; pr. ustja 9 cm, pr. dna 7 cm, v. 13,5 cm. MMLJ, inv. št. 1671.

GROB 3

Zahodno od groba 1 so bili odkriti ostanki jame pravokotne oblike, ki je bila vkopana v dolomitno peščeno plast in obložena s kamni različnih velikosti (sl. 24), prekrivala jo je laporna plošča. V jami je bilo precej žganine in drobcev sežganih človeških kosti ter odlomkov keramike, kar kaže na žgan pokop.

Z antropološko analizo ni bilo mogoče ugotoviti niti spola niti starosti pokopane osebe, so pa bili med žganino prepoznani tudi ostanki živalskih kosti.

- * 4 frag. posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno rjavo, znotraj rdeče rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. od 3,5 x 3 do 9 x 8 cm. MMLJ, inv. št. P 1672.

GROB 4

Grob je bil v celoti uničen. V dolomitnem pesku je bil na globini 1,10 m pod površjem viden le en vogal pravokotne grobne jame, najdb ni bilo.

Sl. 24: Kotarjev peskokop, grob 3; grobna jama s kamnito oblogo.

Fig. 24: Kotarjev peskokop, Grave 3; stone lining.

GROBIŠČE NA GRMADI

Na zahodnem pobočju tik ob naselju na vrhu Molnika je v konfiguraciji terena prepoznavnih 20 gomil oz. kopastih tvorb različnih velikosti (sl. 5), ki jih omenja že Jernej Pečnik.⁴⁴

V osemdesetih letih minulega stoletja je ekipa Mestnega muzeja na tem delu raziskala 5 gomil (sl. 7 in 25). Na grobove so naleteli v treh, medtem ko sta se dve izkazali za umetni nasutji brez grobov. Gomile so številčili po zaporedju izkopavanj, ne oziraje se na njihovo lego. S temi delovnimi oznakami so opremljene najdbe in terenska dokumentacija, ki jih hrani Mestni muzej Ljubljana. V tej objavi smo raziskane gomile preštevilčili v skladu z oznakami na pozneje izdelanem generalnem načrtu.⁴⁵

Gomila 1: pr. 10 m; v. 4 m.

Gomila 2: pr. 11 m; v. 3 m.

Gomila 3: pr. 6 m; v. 1 m (domnevna).

Gomila 4: pr. 12 m; v. 1,5 m (domnevna).

Gomila 5: pr. 10 m; v. 1 m.

Gomila 6: pr. 10 m; v. 3 m.

Gomila 7: pr. 12 m; v. 4 m.

Gomila 8: pr. 19 x 9 m (domnevna).

Gomila 9: pr. 8 m; v. 2,5 m (vkop na severni strani).

Gomila 10: pr. 6 m; v. 0,5 m (domnevna).

Gomila 11: pr. 7 m; v. 1,5 m (domnevna).

Gomila 12: pr. 8 m; v. 1,5 m (domnevna).

Gomila 13: pr. 10 m; v. 2,5 m (s prvotno oznako 1; raziskana l. 1982, MMLj; 14 grobov).

Gomila 14: pr. 10 m; v. 2 m.

Gomila 15: pr. 7 m; v. 2 m (s prvotno oznako 4; raziskana l. 1990, MMLj; grobov ni bilo).

Gomila 16: pr. 8 m; v. 1 m (s prvotno oznako 5; raziskana l. 1986, MMLj; 2 grobova).

Gomila 17: pr. 14 m; v. 1,8 m (s prvotno oznako 3; raziskana l. 1985/86, MMLj; 10 grobov).

Gomila 18: pr. 16 m; v. 4 m.

Gomila 19: pr. 16 x 9 m (domnevna).

Gomila 20: pr. 10 m; v. 3 m (s prvotno oznako 2; raziskana l. 1985, MMLj; grobov ni bilo).

GOMILA 13

Gomila, ki je na topografskem načrtu označena s številko 13, je kot prva raziskana dobila delovno oznako 1 (sl. 7 in 25). V premeru je merila okoli 10 m, najvišja izmerjena točka je segala približno 2,5 m od naravne osnove, ki pada v smeri V–Z.

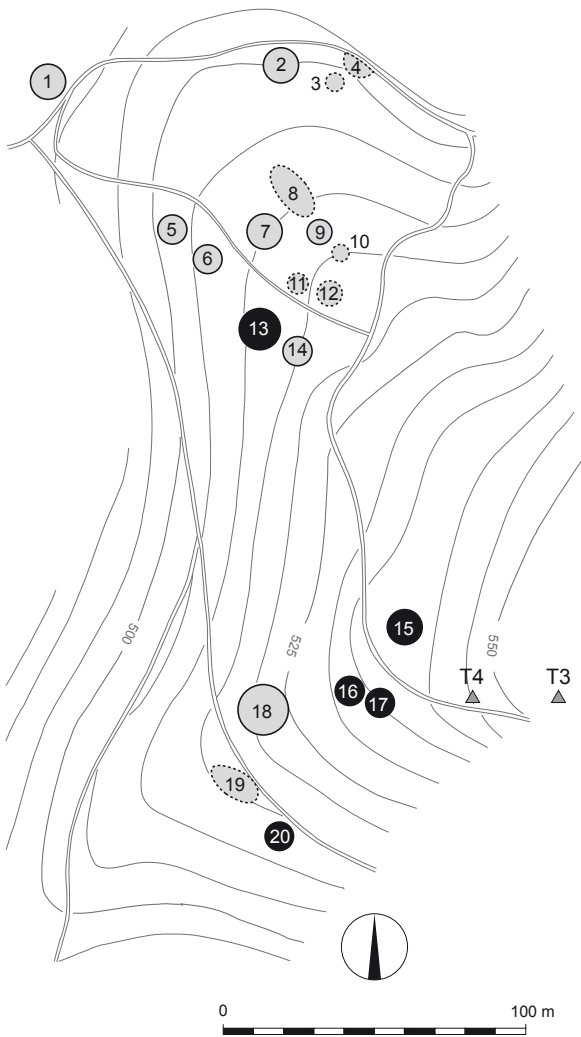
Že leta 1981 so s sondo (sonda 19) v nasutju gomile naleteli na fragmente lončenih posod, naslednje leto so jo v celoti prekopali.⁴⁶ Izkopavanje je potekalo po četrtinah (sl. 26) do sterilne plasti, tj. do raščene skale iz peščenjaka. Da bi lahko nasutja bolje dokumentirali, so sprva puščali 0,70 m široka kontrolna profila, ki sta sekala gomilo prek sredine v oseh V–Z in S–J (sl. 26).⁴⁷

⁴⁴ Pismo Pečnika Szombathyju z dne 24.11.1894 (Arhiv NHMW); J. Dular, Topografski zapisnik z dne 28.5.1997 (arhiv Iza ZRC SAZU).

⁴⁵ Puš 1982a, 205 ss; id. 1985, 248; id. 1986, 243 ss; id. 1987, 219 s; id. 1990a, 207; id. 1992, 18, 19, 36–39; Dular, Tecco Hvala 2007, 154, 161, 259, sl. 90, kat. št. 24.

⁴⁶ Puš 1982a, 207, sl. 18; id. 1984, 148 (sonda 19), 153.

⁴⁷ I. Puš, *Molnik 1982* (poročilo o izkopavanju v arhivu MMLj).

Sl. 25: Gomilno grobišče na Grmadi (po Dular, Tecco Hvala 2007, 260, sl. 154). M. = 1:2500.

Fig. 25: Tumulus cemetery at Grmada (after Dular, Tecco Hvala 2007, 260, Fig. 154). Scale = 1:2500.

V prerezih gomile so lahko razločili več nasutij, ki so se le neznatno razločevala po barvi in konsistenci. Iz južnega profila (sl. 27A) je razvidno, da je v zahodnem delu gomile prekrivala plitev vkop groba 13 mehkejša rjavordeča gruščnata plast (*nasutje I*), debela največ do 0,60 m; proti vzhodu se je 2 m od sredine gomile izklinila, proti zahodu pa se je ob robu groba 13 nakazovalo še eno kopasto nasutje podobne barve in sestave. Sledila je do 1,30 m debela plast grušča in rjave ilovice, najdebelejša je bila v sredini gomile in se je širila čez celoten izkop (*nasutje II*). Prekrila sta jo plast svetlejšega rjavega grušča, debela do 0,30 m, in gozdni humus.

V vzhodnem profilu (sl. 27B) se je nad naravno osnovo širilo *nasutje I*; proti severu je bilo zamejeno s kamni, ti so ležali ob robu plitvega vkopa v prvotna tla in so morda pomenili ostanke prvotnega kamnitega

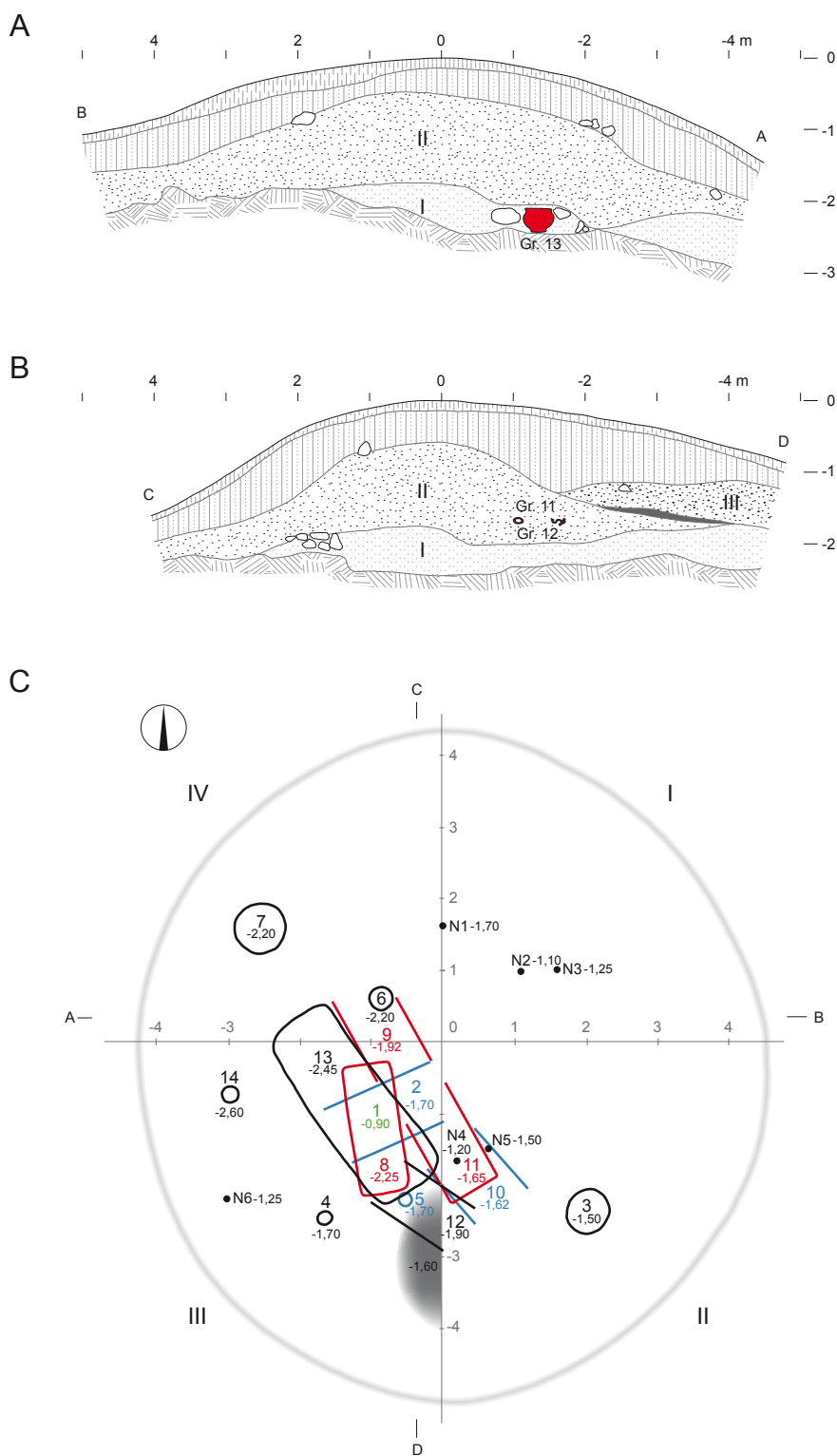

Sl. 26: Grmada, izkopavanje gomile 13.

Fig. 26: Grmada, excavation of Tumulus 13.

venca. Sledilo je *nasutje II*, ki se je od sredine gomile postopno tanjšalo in se pri 4 m proti jugu izklinilo. V profilu sta bili v drugem nasutju dokumentirani ena od zapestnic in fibula groba 11. Na južnem delu se je čezenj širila tanka plast žganine in oglja v dolžini 1,40 m; nanjo je bila nasuta do 0,60 m debela plast (*nasutje III*) podobne sestave in barve, kot je bilo prvo nasutje. Tretje nasutje je bilo zaznano le na južnem delu izkopa in je 1,50 m od središča gomile izginilo. Na vrhu se je raztezala plast svetlorjavega grušča in kamnov, prekrita z gozdnim humusom.

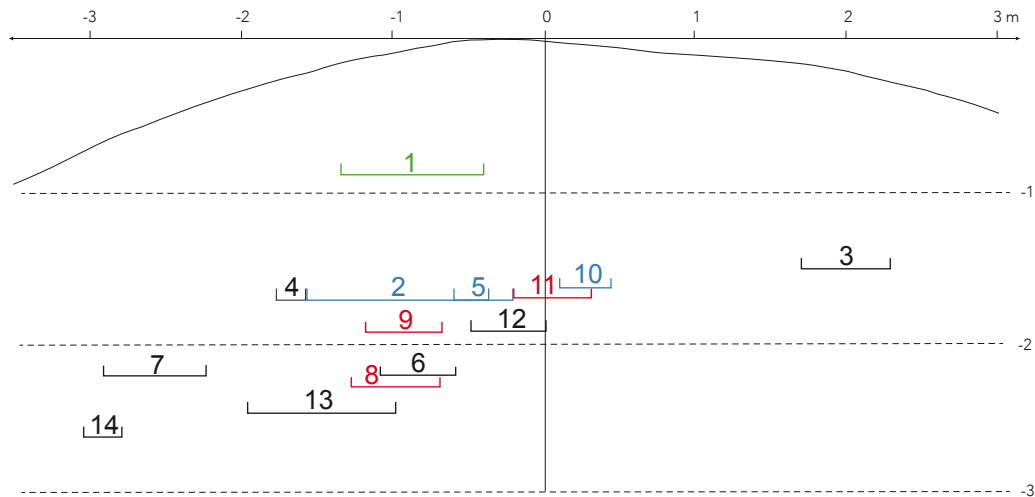
Obrise grobnih jam ali konstrukcij je bilo v gruščnatih nasutjih zelo težko ali nemogoče razločiti (sl. 27C). Grobna jama je bila jasno vidna le v treh primerih, kjer je bila vkopana v prvotna tla (grobovi 3, 7 in 13); druge grobove so rekonstruirali po legi in sestavi predmetov

Sl. 27: Grmada, gomila 13. A – južni profil; B – vzhodni profil; C – tloris z lego grobov in posamičnih najdb (N1-N6). M. = 1:100.

Fig. 27: Grmada, Tumulus 13. A – south cross section; B – east cross section;

C – ground plan with marked positions of graves and stray finds (N1-N6). Scale = 1:100.

Sl. 28: Grmada, gomila 13; projicirane lege grobov v profil Z-V. M. = 1:50.

Fig. 28: Grmada, Tumulus 13; positions of graves projected onto the W-E cross section. Scale = 1:50.

(sl. 28). Mestoma so ob njih naleteli tudi na drobce človeških kosti in preperelega lesa (grobova 8, 11) ali pa sežganih kosti (grobova 4, 5).

V gomili so zabeležili skupno 14 grobov oz. skupkov predmetov. Zgoščeni so bili ob diagonalni črti, ki navidezno deli gomilo na jugozahodni in severovzhodni del, v slednjem grobovi niso bili prepoznani. V nasutjih so se na raznih mestih razpršeno pojavljale lončene črepinje in kovinske najdbe (sl. 27C: N1–N6).

Najdbe in terensko dokumentacijo hrani Mestni muzej Ljubljana.

GROB (?) 13/1 (T. 8)

V jugozahodnem delu gomile so na globini med 0,80 in 0,94 m pod površjem med kamni v nasutju naleteli na skupek železnega orožja. Grobna jama ali sledi vkopa niso bili vidni, prav tako niso zasledili ostankov človeških kosti ali žganine. Sulični osti sta ležali druga ob drugi s konicama, obrnjenima proti zahodu. Ob daljši sulični osti je bila položena sekira z enostranskimi plavutmi. Na terenski risbi so ta skupek orožja označili kot grob 1.

Tulasta sekira, ki je ležala 0,65 m južneje, je morda posamična najdba.

1. Frag. železna tulasta sekira; d. 14,2 cm, pr. tula 3,2 cm. MMLj, inv. št. P 1432.
2. Železna sekira z enostranskimi plavutmi, skovanimi skupaj; d. 13,7 cm, š. od 3,4 do 5,8 cm. MMLj, inv. št. P 1429.
3. Frag. železna sulična ost s sredinskim rebrom in z masivnim tulcem; ohranjena d. 27 cm, pr. tulca 2 cm. MMLj, inv. št. P 1430.
4. Železna ozkolistna sulična ost s širokim sredinskim rebrom in z dolgim tulcem; d. 60,5 cm, pr. tulca 2,5 cm. MMLj, inv. št. P 1431.

Sl. 29: Grmada, gomila 13; grob 2, lega pridatkov.

Fig. 29: Grmada, Tumulus 13; Grave 2, disposition of grave goods.

GROB 13/2 (T. 9)

Pod skupkom orožja (t. i. grob 1) je na globini 1,70 m pod površjem v kamnitem grušču, pomešanem z ilovico, ležala druga skupina predmetov na 1,35 x 1,15 m velikem območju in bolj ali manj na istem nivoju (sl. 29). Grobna jama ni bila prepoznavna.

Ob predmetih, ki predstavljajo dele moške oprave, ni bilo sledov človeških kosti. Na pasni sponi in pasici z gumbi so se ohranili ostanki lesa, morda krste, ki bi kazali na skeletni pokop.

1. Frag. polno ulite bronaste zapestnice, okrašene z rebri in vmesnimi snopi treh prečnih vrezov; pr. 7,4 cm, deb. 0,5 cm. MMLj, inv. št. P 1466.⁴⁸

⁴⁸ Puš je zapestnico in narokvico pripisal h grobu 10, čeprav sta glede na lego, zabeleženo v primarni terenski dokumentaciji, verjetneje sodili h grobu 2.

Sl. 30: Grmada, gomila 13; lega groba 3.
Fig. 30: Grmada, Tumulus 13; position of Grave 3.

Sl. 31: Grmada, gomila 13; lega grobov 2, 4 in 5.
Fig. 31: Grmada, Tumulus 13; position of Graves 2, 4 and 5.

2. Frag. votle narokvice iz tanke bronaste pločevine, okrašene z gostimi prečnimi vrezi; na delu narokvice je bila prvotno pritrjena bronasta objemka z vdetim obročkastim členom verižice; pr. 12 cm, deb. do 1 cm. MMLj, inv. št. P 1465.⁴⁹
3. Frag. bronaste pravokotne pasne sponse; na enem fragmentu sta ob robu luknjica in na spodnji strani ostanek bronastega kavlja; na drugem fragmentu sta ohranjeni dve bronasti zakovici in ob robu luknjica za tretjo zakovico; vzdolž obeh daljših stranic poteka vodoravna vrezana linija; d. frag. 10,6 in 4,3 cm, š. 2,3 cm. MMLj, inv. št. P 1443.
4. Šest celih in štirje frag. uliti bronasti gumbi z okroglo vdolbinico na sredini kapice in ušescem na spodnji strani; pritrjeni so bili na usnjen pas, spleten iz ozkih jermenčkov, ki je ob stiku z zrakom razpadel; pr. gumbov 1,5 cm, v. 0,8 cm. MMLj, inv. št. P 1441.
5. Frag. železne pasne sponse s kavljem za spenjanje; vel. frag. 5,5 x 4 cm, d. kavlja 2,5 cm. MMLj, inv. št. P 1447.
6. Frag. trakast pasni okov iz tanke prepognjene pločevine z ostanki bronastih spojk, ob robovih je okrašen z nizom vtisnjenih pikic; d. večjega frag. 3,8 cm, š. 1 cm. MMLj, inv. št. P 1442.
7. Dva frag. bronasta trakasta okova iz tanke prepognjene pločevine; eden ima vdeto bronasto spojko; drugi pa pravokotno oblikovano zanko in luknjico za spojko; vel. frag. 1,5 x 1,1 cm in 2,9 x 1 cm. MMLj, inv. št. P 1444, 1445.
8. Frag. bronast obroček rombičnega preseka; pr. 4 cm, deb. 0,4 do 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1439.
9. Frag. bronast obroček okroglega preseka; pr. 2,7 cm; deb. 0,4 cm. MMLj, inv. št. P 1440.
- 10–12. Trije železni obročki rombičnega preseka; pr. 4,2 do 4,6 cm, deb. 0,5 do 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1436–1438.
13. Železen ukrivljen nož s ploščatim nastavkom za držaj; d. 16 cm, š. rezila do 1,8 cm. MMLj, inv. št. P 1446.
14. Frag. železen nožiček; d. 8,7 cm, š. do 1,1 cm. MMLj, inv. št. P 1435.
15. Frag. železna ost kopja s trapezasto oblikovanim listom rombičnega preseka; d. 15,2 cm, pr. tulca 2 cm. MMLj, inv. št. P 1434.
16. Frag. železna tulasta sekira; d. 15,5 cm, pr. tulca 3,8 cm. MMLj, inv. št. P 1433.

GROB 13/3 (T. 10 A)

Na globini 1,50 m v jugovzhodnem delu gomile je bila vidna grobna jama, plitvo vkopana v trd raščen peščenjak (sl. 30); imela je lijakasto obliko in je v premeru merila približno 0,55 m. Dno jame je prekrivala žganina, v kateri so bili ohranjeni odlomki dna posode z ostanki sežganih kosti.

1. Frag. dna in ostenja trebušaste posode (žare); izdelana iz drobnorzne gline; temnorjavo žgana; površina hrapava in razpokana; pr. dna 13,2 cm, ohranjena v. 9 cm. MMLj, inv. št. P 1391.

GROB 13/4 (T. 10 B)

V jugozahodnem delu gomile so bile v nasutju na globini 1,70 m najdene črepinje lonca (sl. 31, 32) s sprijetimi drobcami sežganih človeških kosti, kar govori za žarni

⁴⁹ Glej op. 48.

Sl. 32: Grmada, gomila 13; lonec iz groba 4. M. = 1:2 (foto: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Fig. 32: Grmada, Tumulus 13; jar from Grave 4. Scale = 1:2 (photo: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Sl. 33: Grmada, gomila 13; fragmenti lonca iz groba 5. M. = 1:2 (foto: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Fig. 33: Grmada, Tumulus 13; shards of a jar from Grave 5. Scale = 1:2 (photo: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

pokop. Grobna jama v plasti z rjavo ilovico pomešanim gruščem ni bila prepoznavna.

Kostni ostanki so domnevno pripadali otroku.

1. Frag. lonca z izvihanim profiliranim ustjem, vodoravno nažlebljenim vratom in ravnim dnom; izdelan iz drobnozrnate gline in dodelan na vretenu; svetlorjavo do sivo žgan; površina zglajena in močno porozna; na največjem obodu so ostanki aplikacije; rekon. pr. ustja 18,6 cm, pr. dna 9,6 cm, ohranjena v. 19 cm. MMLj, inv. št. P 1392.
Op.: zgodnji srednji vek.

GROB 13/5 (T. 10 D)

Okoli 1 m vzhodno od žare, označene kot grob 4, je bila na globini 1,70 m najdena zdrobljena posoda podobne oblike (sl. 31, 33). Z odlomkom dna posode so bili sprijeti ostanki sežganih človeških kosti, po čemer je mogoče sklepati na žarni grob.

Iz drobcev kosti ni bilo mogoče ugotoviti spola in starosti pokopane osebe.

1. Frag. lonca z izvihanim profiliranim ustjem, vodoravno nažlebljenim vratom in ravnim dnom; izdelan iz drobnozrnate gline in dodelan na vretenu; svetlorjavo do sivo žgan; površina je zglajena in močno porozna; znotraj prilepljeni ostanki sežganih kosti; rekon. pr. ustja 17,2 cm; pr. dna 9,6 cm. MMLj, inv. št. P 1393.
Op.: zgodnji srednji vek.

GROB 13/6 (T. 10 C)

V severozahodnem delu gomile je na globini 2,20 m tik nad naravno osnovo iz peščenjaka stala osamljena posoda, ki se je pod pritiskom zemlje zdrobila. Grobna jama ni bila vidna, prav tako niso zasledili ostankov človeških kosti ali žganine.

1. Frag. trebušast lonca z izvihanim in poševno odrezanim ustjem ter rahlo vbočenim dnom; izdelan iz drobnozrnate gline s primesmi peska; nekvalitetno rjavo žgan; površina je hrapava; pr. ustja 17 cm, pr. dna 11,8 cm, v. 26 cm. MMLj, inv. št. P 1394.

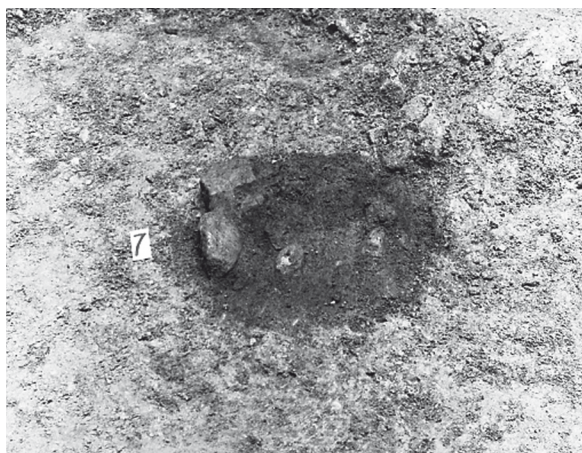
GROB 13/7 (T. 11)

V severozahodnem delu gomile je bila na globini 2,20 m jasno vidna okrogla grobna jama s premerom okoli 0,80 m, ki je bila vkopana 0,30 m globoko v raščen peščenjak. Obdana je bila z manjšimi kamni in zapolnjena z žganino (sl. 34),⁵⁰ na katero so naleteli že v plasti preperine 0,40 m višje.

V jami je stala žara s sežganimi človeškimi kostmi, med njimi pa kovinski pridatki. V žaro sta bila drug poleg drugega položena tudi lončka.

Antropološka analiza je pokazala, da so kosti pripadle verjetno odrasli ženski.

⁵⁰ Puš 1982a, 207, sl. 19.

Sl. 34: Grmada, gomila 13, grob 7; obris grobne jame.

Fig. 34: Grmada, Tumulus 13, Grave 7; contour of the grave pit.

1. Frag. železna ločna fibula z rombičnim presekom loka in s polkrožno nogo; d. 9,4 cm, v. loka 6,3 cm. MMLj, inv. št. P 1398.
2. Frag. bronasta igla okroglega preseka s ploščato skovano uvito glavico; d. 5 cm, deb. do 0,3 cm. MMLj, inv. št. P 1400.
3. Frag. železna zapestnica okroglega preseka in nesklenjenima koncema; pr. 8,3 cm, deb. 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1399.
4. Trebušast lonec z usločenim vratom in izvihanim ustjem ter vbočenim dnom; na prehodu iz ramena v vrat ima majhna ročaja; izdelan je iz drobozrnate gline; črno rjavo žgan; površina je zglajena in malce porozna; pr. ustja 10,2 cm, pr. dna 4 cm, v. 12 cm. MMLj, inv. št. P 1397.
5. Lonec z visokim usločenim vratom in vbočenim dnom; ustje ni ohranjeno; izdelan je iz drobozrnate gline; rjavo žgan; površina je zglajena; na ramenih je okrašen z nizom vrezanih šrafiranih trikotnikov in vodoravnima linijama, v vrezih so ostanki bele inkrustacije; pr. ustja 13,6 cm, pr. dna 8,2 cm, ohranjena v. 19 cm. MMLj, inv. št. P 1396.
6. Pitos (žara); izdelan iz grobozrnate gline; črno rjavo žgan; površina je zglajena; na prehodu iz vratu v ramena in pri dnu ima nalepljeni vodoravni rebri; pr. ustja 28,5 cm, pr. dna 18 cm, v. 49,5 cm. MMLj, inv. št. P 1395.

* Bronast obročast žičnat člen; najden v žari; pr. 0,3 cm.

GROB 13/8 (T. 12 A)

Na globini med 2,20 in 2,28 m v jugozahodnem delu gomile so na dolžini 1,5 m ležali pridatki, razporejeni v smeri J-S. Obris grobne jame je bil slabo viden. V bližini najdb je ležalo nekaj kamnov, ki bi lahko pripadali grobni konstrukciji, čeprav je bilo v nasutju gomile takih kamnov precej.

Pod bronastimi predmeti se je raztezala plast črne organske preperine, najbrž ostanki lesene krste ali podloge. Razporeditev predmetov in ostanek golenice v bronasti nanožnici kažeta na skeletni grob. Po pridatkih sodeč je bila v njem pokopana ženska z glavo na jugu.

1. Ogrlica iz 37 celih in nekaj frag. jantarnih jagod ter ene modre steklene jagode s štirimi očesci (enim rumenim in tremi modrimi z rumeno obrobo); pr. jagod od 0,7 do 1,5 cm. MMLj, inv. št. P 1449.
- 2-3. Frag. votli zapestnici iz tanke bronaste pločevine, okrašeni s snopi štirih prečnih vrezov; pr. okoli 7 cm, deb. 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1450, 1451.
- 4-5. Frag. votli nanožnici iz tanke bronaste pločevine, okrašeni s pasovi petih ali šestih prečnih vrezov; pr. 11 cm, deb. 0,9 cm. MMLj, inv. št. P 1452, 1453.

GROB 13/9 (T. 13)

Severno od groba 8 so v nasutju gomile na globini med 1,90 in 1,92 m ležali predmeti na 0,50 x 0,50 m velikem območju. Obris grobne jame ni bil prepoznaven.

Sulična ost, tulasta sekira, ostanki pasne spona in okovov z obročki, ki so bili pritrjeni na usnjen pas, spleten iz ozkih jermenčkov, kažejo na moško opravilo. Usnjeni del pasu je ob dotiku razpadel, tako da so se ohranili le kovinski deli.

1. Frag. bronaste pravokotne pasne spona, ki je bila pritrjena na usnjeno podlago in tanko leseno ploščico z bronastimi zakovicami s kvadratno podložko; na enem fragmentu je pritrjen bronast kavelj trikotne oblike; spona je bila prelomljena in popravljena z dvema spojčkama; ob robovih je okrašena z linijama vodoravnih plitvih vrezov; vel. frag. od 1,2 x 1,2 do 4,8 x 2,5 cm, d. kavlja 3,8 cm. MMLj, inv. št. P 1458, 1486.
- 2-5. Štirje frag. bronasti trakasti pasni okovi iz tanke prepognjene pločevine z bronastimi zakovicami in vdetim bronastim obročkom rombičnega preseka; ob daljših robovih so okrašeni z vrezano linijo in s prečnimi vrezji; ohranjena d. 2,7 do 4,3 cm, š. 1,3 cm, pr. obročka 2,5 cm. MMLj, inv. št. P 1456, 1457, 1459, 1460.
6. Železna tulasta sekira; v tulu so bili ostanki lesa (jesena)⁵¹; d. 15,6 cm, š. tulca 3,6 cm. MMLj, inv. št. P 1454.
7. Železna sulična ost z daljšim listom in močnim sredinskim rebrom ter krajšim tulcem; d. 37,6 cm, pr. tulca 2,2 cm. MMLj, inv. št. P 1455.

GROB 13/10 (T. 14 A)

Tudi grob 10 je, tako kot večina drugih, opredeljen le na podlagi lege predmetov, tj. para fibul in narokvic, ki so bili odkriti na globini 1,62 m ob prerezu čez jugovzhodni del gomile.⁵²

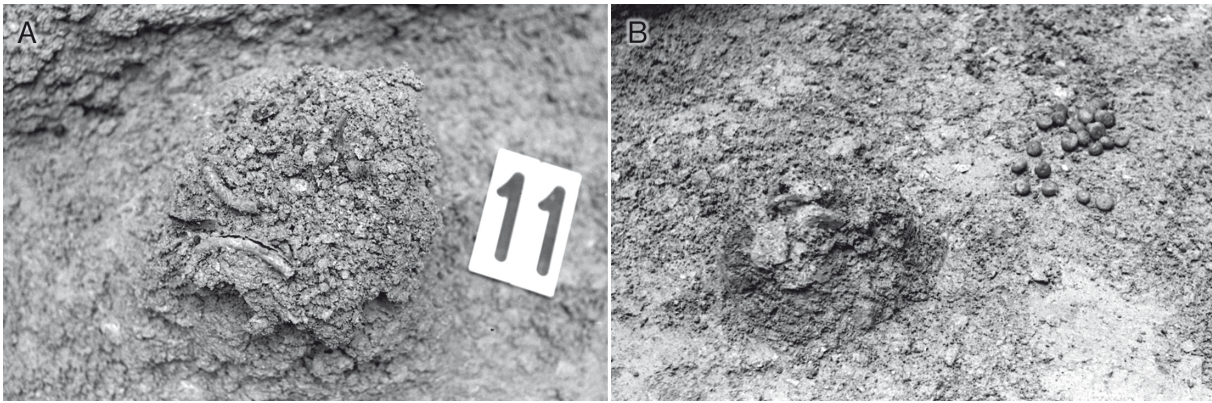
Verjetno je šlo za moški skeletni grob.

- 1-2. Dve frag. bronasti certoški fibuli z gladkim gumbom in svitkoma ob straneh, na prehodu iz loka v nogo imata

⁵¹ Vrsto lesa je določil A. Šercelj.

⁵² Puš je h grobu 10 pripisal še dve bronasti zapestnici (inv. št. P 1465, 1466), ki sta glede na lego, zabeleženo v primarni terenski dokumentaciji, verjetneje sodili h grobu 2 (glej t. 9: 1,2).

Sl. 35: Grmada, gomila 13, pridatki v grobu 11.
Fig. 35: Grmada, Tumulus 13, the goods in Grave 11.

- rebro v obliki črke V, na zaključku noge pa gobast gumb; d. 12 cm, š. loka do 1,1 cm. MMLj, inv. št. P 1461, 1462.
3–4. Dve bronasti polno uliti narebreni narokvici z neskle-njenima koncema; pr. 11,8 cm, deb. 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1463, 1464.

GROB 13/11 (T. 12 B)

Ob podiranju kontrolnega profila, ki je potekal po sredini gomile v smeri S–J, so v nasutju na globini med 1,60 in 1,69 m naleteli na dve zapestnici, majhno fibulo in jantarne jagode (sl. 35). Ob najdbah so bili drobci črne organske preperine, najbrž ostankov lesene krste.

Po legi in sestavi pridatkov je mogoče sklepati, da je šlo za skeletni grob, v katerem je bila pokopana ženska z glavo na jugovzhodu.

- Ogrlica iz 26 celih in več frag. jantarnih jagod; pr. jagod od 1,2 do 1,5 cm. MMLj, inv. št. P 1468.
- Polovica jantarne jagode; pr. 1,2 cm. MMLj, inv. št. P 1467.⁵³
- Frag. bronasta certoška fibula s samostrelno peresovino; lok je okrašen s pasovoma prečnih reber na vsaki strani, na zaključku noge je gobast gumb z dolgim vratom; d. 4,9 cm, š. loka do 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1469.
- 4–5. Frag. dveh votlih zapestnic iz tanke bronaste pločevine, okrašeni z ožjimi in širšimi pasovi prečnih vrezov; na enem fragmentu je ohranjen zatič za spenjanje; rekon. pr. 7,6 cm, deb. 0,8 cm. MMLj, inv. št. P 1470, 1471.

GROB 13/12 (T. 14 B)

Ob podiranju kontrolnega profila v južnem delu gomile so na globini 1,90 m našli par certoških fibul, povezanih z verižico. Grobna jama ni bila zaznavna, prav tako ne ostanki kosti.

⁵³ V inventarni knjigi MMLj je polovica jagode pripisana grobu 10, vendar po stratigrafski legi sodeč pripada grobu 11.

- Dve bronasti certoški fibuli s samostrelno peresovino; na vsaki strani loka lečastega preseka imata po eno rebro, na zaključku noge pa kroglast gumb; ena fibula ima nogo okrašeno s tremi pari punciranih krožcev; povezani sta z verižico iz bronastih nesklejenih obročastih členov; d. fibul 6,6 cm, š. loka do 0,6 cm, d. verižice 8,2 cm, pr. členov verižice okoli 0,5 cm. MMLj, inv. št. P 1472.

GROB 13/13 (T. 15)

Na globini 2,45 m se je jasno pokazala grobna jama, ki je bila vkopana v raščen peščenjak. Daljši stranici usmerjeni SZ–JV sta merili 3 m, krajši pa okoli 1 m. Globina vkopa je segala od 0,50 m do 0,20 m, tako da je bilo dno jame poravnano glede na naklon pobočja. Grobna jama je bila obdana z večjimi kamni (sl. 36A), na dnu so bili mestoma ohranjeni ostanki lesa in preperine, ki kažejo na leseno krsto.

V severnem kotu grobne jame je bila zdrobljena skleda, ob vzhodni stranici je ležala razmeroma dobro ohranjena pravokotna pasna spona (sl. 36B),⁵⁴ v bližini pa še pasni okovi z obročki, ki so bili pritrjeni na usnjen pas. V jugovzhodnem kotu grobne jame je ležal par fibul.

Glede na velikost grobne jame in lego predmetov ter po preperilemu lesu je mogoče sklepati, da je bil pokojnik pokopan v leseni krsti z glavo na jugovzhodu. Iz ohranjenih drobcev kosti pa z antropološko analizo ni bilo mogoče določiti spola in starosti.

- Skleda z nagubanim ostenjem in prstanastim dnom; izdelana iz drobnnozrnate gline; svetlo rjavo žgana s črno sredico; površina je zglajena in porozna; na vratu in nogi so zunaj in znotraj ostanki črnega premaza; pr. ustja 30 cm, pr. dna 14 cm, v. 21 cm. MMLj, inv. št. P 1479A.
- Frag. bronasta certoška fibula s samostrelno peresovino; lok lečastega preseka je na prehodu v nogo okrašen s pasom štirih prečnih vrezov, na drugem koncu pa s parom prečnih reber in s štirimi punciranimi krožci v

⁵⁴ Puš 1982a, 208, sl. 20.

Sl. 36: Grmada, gomila 13, grob 13. A – grobna jama s kamnito oblogo; B – lega pasne spone.
Fig. 36: Grmada, Tumulus 13, Grave 13. A – stone lining; B – position of the belt plate.

srednjem delu, zadnji del noge je stopničasto oblikovan in se zaključuje s kroglastim gumbom; d. 6 cm, š. loka do 0,8 cm, d. peresovine 3,3 cm. MMLj, inv. št. P 1473.

3. Frag. bronasta certoška fibula s samostrelno peresovino; trakast lok je trikotne sheme in tekoče prehaja v nogo, okrašen je s štirimi vzdolžnimi vrezanimi linijami in s pasom prečnih reber na prehodu v nogo, ki se zaključuje s koničnim gumbkom; d. 6 cm, š. loka do 0,8 cm, d. peresovine 3,6 cm. MMLj, inv. št. P 1474.
4. Bronasta pravokotna pasna spona; ob krajših stranicah ima štiri oz. pet bronastih zakovic s kvadratnimi podložkami; robovi krajših stranic so okrašeni s kratkimi poševnimi vrezi; na eni strani je pritrjen železen kavelj trikotne oblike; d. 24 cm, š. 5,8 cm, d. kavlja 3,4 cm. MMLj, inv. št. P 1475.
- 5–8. Štirje frag. bronasti trakasti pasni okovi iz tanke prepog-njene pločevine s tremi bronastimi zakovicami in vdetim bronastim obročkom rombičnega preseka; ob robovih so okrašeni s prečnimi vrezi; d. do 7,1 cm, š. 1 cm, pr. obročka 2,8 cm. MMLj, inv. št. P 1476–1479.

Sl. 37: Grmada, gomila 13; lončena posoda groba 14.
Fig. 37: Grmada, Tumulus 13; ceramic vessel in Grave 14.

GROB (?) 13/14 (T. 10 E)

Na globini 2,60 m v jugozahodnem delu gomile je ob njenem robu stala osamljena cela posoda (sl. 37), ki je vsebovala črn prah, vendar brez ostankov sežganih kosti. Grobna jama ni bila vidna.

1. Frag. skleda z rahlo izvihanim ustjem, narebrenim vratom in konično nogo; izdelana iz drobnozrnate gline; črna rjava žgana; površina je zglajena; pr. ustja 22 cm, pr. dna 6,4 cm, ohranjena v. 12,6 cm. MMLj, inv. št. P 1401.

NAJDBE IZ NASUTJA GOMILE 13 (T. 16, 17)

V sondi 19, ki so jo naredili v nasutje gomile leta 1981, so našli lončene črepinje. Pri izkopavanju naslednjega leta so prav tako naleteli na različne raztresene predmete, v nekaterih primerih so njihovo lego v nasutju natančno zabeležili.

V severovzhodni četrtini gomile (kv. I) so na globini 1,10 m našli železno tulasto sekuro (sl. 27C: N2; t. 16: 5) in 15 cm globlje v bližini še črepinjo lončene posode (sl. 27C: N3; inv. št. P 1408); na sredinski osi, ki je sekala gomilo v smeri S–J, pa železno sulično ost (sl. 27C: N1; t. 16: 7 ali 8).

V jugovzhodni četrtini (kv. II) so na globini 1,20 m odkrili železen tulec sulične osti (sl. 27C: N4; t. 16: 6), na globini 1,30 m železno tulasto sekiro (t. 16: 4), na globini 1,50 m pa še dva železna obročka (sl. 27C: N5; t. 16: 2,3).

Veliko število odlomkov lončenih posod se je pojavljalo v jugozahodni četrtini (kv. III) na globini 1,20 m (t. 17: 14) ter med 1,80 in 2,10 m (t. 17: 9,11,15), od katerih so natančneje dokumentirali lego ostankov lončene posode debelih sten (sl. 27C: N6; inv. št. P 1409).

V severozahodni četrtini (kv. IV) se je v nasutju gomile prav tako pojavljalo precej lončenih črepinj (t. 17: 12), najden je bil tudi ploščat kamen iz skrilavca (t. 16: 1).

1. Ploščat kamen iz skrilavca ovalne oblike; d. 6,5 cm, š. 4,5 cm, deb. 0,6 cm. Lega: kv. IV; gl. = -1,70 m. MMLj, inv. št. P 1422.
2. Frag. železnega obročka ovalnega preseka; pr. 5,4 cm, deb. 0,4 cm. Lega: kv. II; J = 1,50 m, V = 0,60 m, gl. = -1,50 m. MMLj, inv. št. P 1484 (sl. 27C: N5).
3. Frag. železnega obročka rombičnega preseka z železno objemko; pr. 5 cm, deb. do 0,6 cm. Lega: kv. II; J = 1,50 m, V = 0,60 m, gl. = -1,50 m. MMLj, inv. št. P 1485 (sl. 27C: N5).
4. Železna tulasta sekira z ušescem; d. 17,4 cm, pr. tulca 3 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,30 m. MMLj, inv. št. P 1428.
5. Železna tulasta sekira z ušescem; d. 19 cm, pr. tulca 3,6 cm. Lega: kv. I; S = 1,00 m, V = 1,10 m, gl. = -1,10 m. MMLj, inv. št. P 1480 (sl. 27C: N2).
6. Frag. železen tulec sulične osti; ohranjena d. 13 cm, pr. do 2 cm. Lega: kv. II; J = 1,70 m, V = 0,20 m, gl. = -1,20 m. MMLj, inv. št. P 1483 (sl. 27C: N4).
7. Železna sulična ost s trapezasto oblikovanim listom in močnim sredinskim rebrom ter dolgim razcepljenim tulcem stožčaste oblike; ohranjena d. 31,2 cm, pr. tulca 2,4 cm. MMLj, inv. št. P 1481 (sl. 27C: N1?).
8. Železna sulična ost s krajšim listom in močnim sredinskim listom ter daljšim razcepljenim tulcem, katerem so ohranjeni ostanki lesa; ohranjena d. 34 cm, pr. tulca 2,2 cm. MMLj, inv. št. P 1482 (sl. 27C: N1?).
9. Frag. latvica; izdelana iz grobozrnate gline; črno rjavo žgana; površina je dobro zglajena; pr. ustja 17,5 cm, pr. dna 12,2 cm, v. 9 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,80 do -2,10 m. MMLj, inv. št. P 1423.
10. Frag. trebušastega lonca s sedlastim vratom in ravnim dnom; izdelan iz grobozrnate gline; rjavo žgan; površina je zglajena in porozna; vel. fragmentov od 1,5 x 1,5 do 10 x 5 cm. MMLj, inv. št. P 1402.
11. Frag. ostenja posode tankih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdečkasto žgana; površina je dobro zglajena; vel. fragmentov od 2 x 1,5 do 7 x 6,5 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,80 do -2,10 m. MMLj, inv. št. P 1427.
12. Frag. ostenja posode na nogi; izdelana iz drobnorzrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je zglajena; vel. fragmentov od 1,5 x 1,5 do 4 x 3 cm. Lega: kv. IV; gl. = -1,70 m. MMLj, inv. št. P 1421.
13. Frag. dna in ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rjavo žgana; površina zglajena; vel. frag. od 1,5 x 1,5 do 8,5 x 6,8 cm. Lega: v profilu V-Z. MMLj, inv. št. P 1405.
14. Trinajst frag. ostenja in dna dveh posod; izdelani iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgani s končnim

dimljenjem; površina je zglajena; vel. fragmentov od 2,5 x 2 do 10 x 6 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,20 m. MMLj, inv. št. P 1413.

15. Frag. dna, ostenja in ustja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj svetlorjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. od 1,2 x 1,5 do 12,5 x 9 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,80 do -2,10 m. MMLj, inv. št. P 1425.
16. Frag. dna posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; neenakomerno rjavo do črno žgana; površina zglajena; vel. frag. od 4,5 x 4,5 do 14 x 11 cm, deb. 2,5 cm. Lega: gl. -1,30 m. MMLj, inv. št. P 1404.
- * 6 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. od 2,5 x 2,5 do 6 x 7 cm. MMLj, inv. št. P 1403.
- * Frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina hrapava; vel. frag. 4,5 x 2,5 cm. Lega: v Z profilu, gl. -0,30 m. MMLj, inv. št. P 1406.
- * Frag. posode debelih sten; izdelana iz prečiščene gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je zglajena; vel. frag. 8,8 x 7,6 cm. Lega: kv. IV; gl. = -1,10 m. MMLj, inv. št. P 1407.
- * Frag. ostenja posode tankih sten; izdelana iz prečiščene gline; črno žgana s svetlo rjavo sredico; površina je zglajena; vel. frag. 5 x 3,5 cm. Lega: kv. I; S = 1 m, V = 1,60 m, gl. = -1,25 m. MMLj, inv. št. P 1408 (sl. 27C: N3).
- * Frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče rjavo žgana; površina je zglajena; vel. frag. 9 x 5,5 cm. Lega: kv. III; J = 2,20 m, Z = 3,00 m, gl. = -1,25 m. MMLj, inv. št. P 1409 (sl. 27C: N6).
- * 2 frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. 3 x 2 in 6 x 4,5 cm. Lega: kv. II; gl. = -0,70 m (ob kamniti groblji). MMLj, inv. št. P 1410.
- * 5 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana z rdečo sredico; površina je sijajno zglajena; vel. frag. od 11 x 7,5 do 3,8 cm. Lega: v S polovici profila S-J. MMLj, inv. št. P 1411.
- * 6 frag. ostenja in rahlo vbočenega dna posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rjavo žgana; površina je zglajena; rekon. pr. dna 19 cm, deb. 1,4 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,20 m. MMLj, inv. št. P 1412.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. 6 x 5,5 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,20 m. MMLj, inv. št. P 1414.
- * Frag. zaobljenega ustja in ostenja posode; izdelana iz drobnorzrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 2,8 x 1,9 in 3 x 1,8 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,20 m. MMLj, inv. št. P 1415.
- * 2 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina je hrapava in porozna; vel. frag. 4,5 x 3,5 in 7,5 x 5 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,20 m. MMLj, inv. št. P 1416.
- * Frag. ustja, ostenja in dna pitosa (podobni kot inv. št. P 1419); izdelan iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče črno žgan; površina zglajena; vel. frag. od 3 x 2 do 12 x 8,5 cm. Lega: kv. IV; gl. = -2,20 m. MMLj, inv. št. P 1417, P 1418.
- * Frag. ustja, ostenja in dna pitosa (podobni kot inv. št. P 1417 in 1418); izdelan iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rjavo rdeče žgan; površina je zglajena; vel. frag. od 1 x 1 do 10 x 6 cm. Lega: kv. IV; gl. = -1,70 m. MMLj, inv. št. P 1419.

- * 4 frag. posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico; površina je zglajena; vel. frag. od 4,5 x 3 do 7 x 5 cm. Lega: kv. IV; gl. = -1,70 m. MMLj, inv. št. P 1420.
- * 8 frag. dna in ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je zglajena; vel. frag. od 15 x 9 do 2,5 x 1,5 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,80 do -2,10 m. MMLj, inv. št. P 1424.
- * 28 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana; površina hrapava; vel. frag. od 5 x 3,5 do 1,5 x 1 cm. Lega: kv. III; gl. = -1,80 do -2,10 m. MMLj, inv. št. P 1426.

DOMNEVNA GOMILA 15 (T. 18 A)

V bližini jugozahodnega vhoda v naselje na Molniku je ob poti stala gomili podobna tvorba, ki je na topografskem načrtu označena s številko 15 (sl. 7 in 25). Prvotno je dobila delovno oznako 4, ker je bila raziskana četrta zapored. Z zahodne strani je imela stožčasto obliko z zaobljenim temenom, medtem ko je bila z južne strani precej manj izrazita. V premeru je merila okoli 7 m in je bila visoka od 1 do 2 m glede na padec terena (sl. 38).

Načeli so jo že leta 1985 s sondo, veliko 1 x 1 m, septembra 1989 in maja 1990 pa so jo dokončno prekopali. Ugotovili so, da ne gre za gomilo z grobovi, ampak za umetno nasutje (sl. 39), ki je imelo kak drug namen, morda v povezavi z obrambnim sistemom. Plast drobirja, ki je sledila prvotni osnovi iz peščenca, je bila debela 0,20–0,80 m, prekrival jo je tanek plašč gozdnega humusa. Od vrha do raščenenih tal so se na različnih globinah pojavljali kosi keramike (t. 18A), ki so prišli na to mesto z nasipanim materialom.

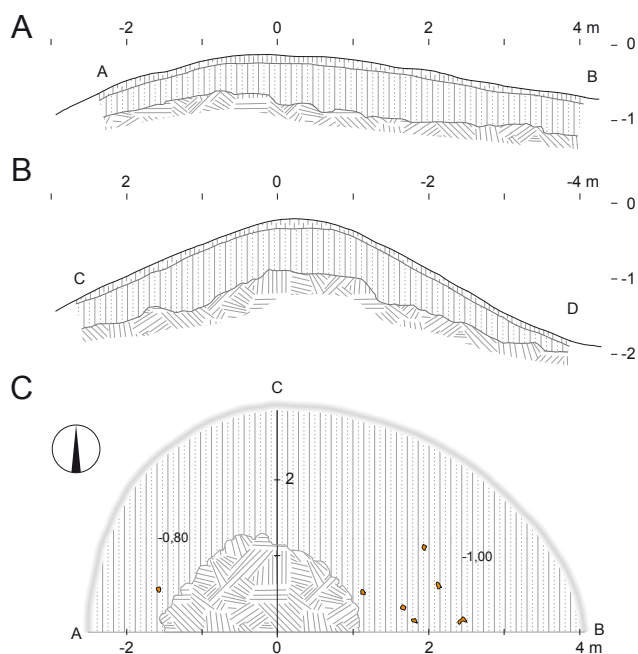
Najdbe in terensko dokumentacijo hrani Mestni muzej Ljubljana.

1. Frag. posode s fasetiranim ustjem; izdelana iz drobozrnate gline; rdeče rjavo žgana s črno sredico; površina hrapava; vel. fragmentov od 5,5 x 3 do 16,5 x 7 cm. Lega: na grebenu med gomilo in pobočjem, gl. -0,10 do 0,30 m. MMLj, inv. št. P 1627.
2. Frag. izvihanega ustja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. 5,5 x 5,2 cm. Lega: na gl. -0,30 m. MMLj, inv. št. P 1631.
3. Frag. ostenja posode; izdelana iz drobozrnate gline; rdečerjavo žgana; površina je hrapava in rahlo porozna; okrašena je z nalepljenim razčlenjenim rebrom; vel. frag. od 6,5 x 5 in 6,5 x 4,3 cm. Lega: na grebenu med gomilo in pobočjem, gl. -0,10 do 0,30 m. MMLj, inv. št. P 1628.
4. Frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; svetlorjavo rdeče žgana s črno sredico; površina je hrapava in rahlo porozna; okrašena je z nalepljenim razčlenjenim rebrom; vel. frag. od 5 x 3 do 6,5 x 6 cm. Lega: na gl. -0,50 m. MMLj, inv. št. P 1633.
- * 4 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo rdeče žgana s črno sredico; površina je hra-

Sl. 38: Grmada, izkopavanje domnevne gomile 15.

Fig. 38: Grmada, excavation of presumed Tumulus 15.

Sl. 39: Grmada, domnevna gomila 15. A – južni profil; B – zahodni profil; C – tloris na gl. -0,75 m. M. = 1:100.

Fig. 39: Grmada, presumed Tumulus 15. A – south cross section; B – west cross section; C – ground plan at the depth of -0,75 m. Scale = 1:100.

pava; vel. frag. od 2,5 x 1,8 do 8 x 4,5 cm. Lega: v sondi 1 x 1 m, gl. = -0,50 m. MMLj, inv. št. P 1629.

- * 8 frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; svetlo rjavo žgana s črno sredico; površina je hrapava; vel. frag. od 2,5 x 2 do 9 x 6,5 cm. Lega: na gl. -0,75 m. MMLj, inv. št. P 1630.

- * Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. 4,8 x 2,8 cm. Lega: na gl. -1,50 m. MMLj, inv. št. P 1632.

GOMILA 16

Gomila, ki je na topografskem načrtu označena s številko 16, je imela prvotno delovno oznako 5 (sl. 7 in 25). V prerezu ne daje vtisa gomile, teme je bilo poravnano v bolj ali manj krožno ploščad s premerom okoli 8 m. Kot gomila se je nakazovala z vseh strani razen vzhodne, kjer je neizrazito prehajala v pobočje.

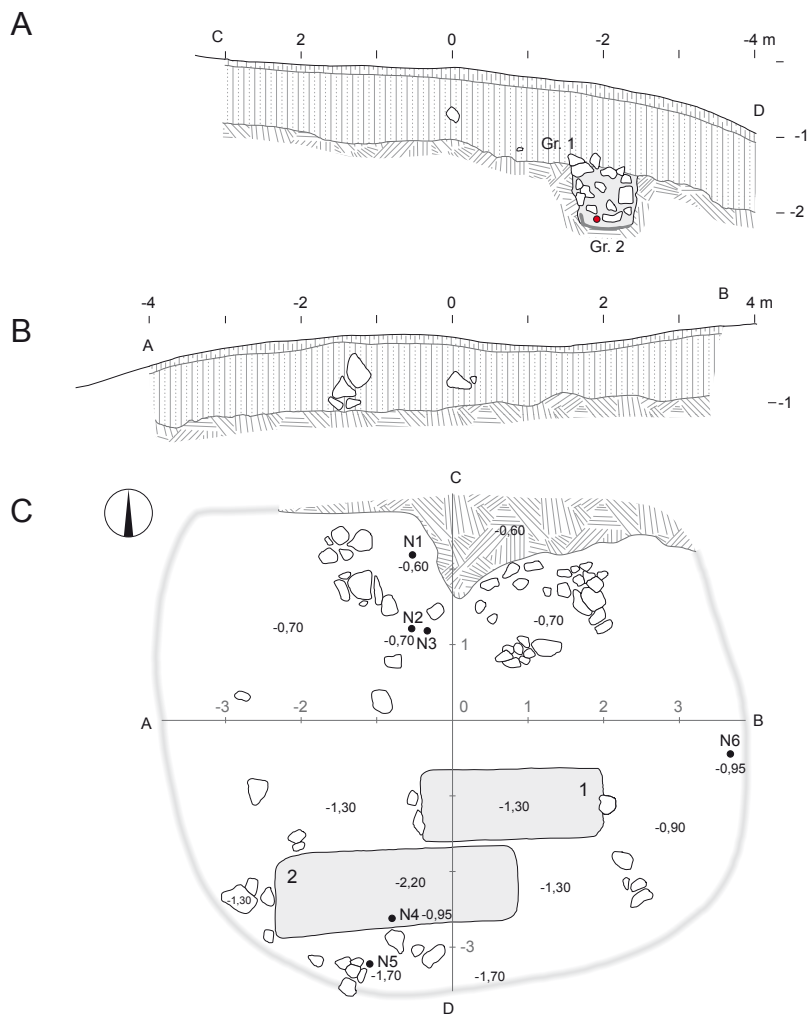
Prekopali so jo leta 1990 po ustaljenem postopku (sl. 7 in 40), izkop je segel do naravne skale, ki se je pojavila od 0,7 do 1 m pod površjem in je padala v jugozahodni smeri (sl. 41A,B). Prekrivala jo je 0,50–0,90 m debela plast drobirja, v kateri so se na različnih globinah pojavljali večji kamni in posamične najdbe. Spremembe v konsistenci in barvi nasutja niso bile zaznavne.

V gomili so odkrili le dva groba (sl. 41C). V vzhodnem profilu je jasno viden okoli 0,80 m globok in

Sl. 40: Grmada, izkopavanje gomile 16.

Fig. 40: Grmada, excavation of Tumulus 16.

Sl. 41: Grmada, gomila 16. A – vzhodni profil; B – severni profil; C – tloris z lego grobov in posamičnih najdb (N1-N6). M. = 1:100.

Fig. 41: Grmada, Tumulus 16. A – east cross section; B – north cross section;

C – ground plan with marked positions of graves and stray finds (N1-N6). Scale = 1:100.

približno 1 m širok vkop groba 2 v raščena tla, s tanko plastjo črne organske preperine na dnu. Ob severnem robu groba 2 je bila naravna osnova malce poravnana, na njej so ležali predmeti, pripisani grobu 1.⁵⁵

Najdbe in terensko dokumentacijo hrani Mestni muzej Ljubljana.

GROB 16/1 (T. 19)

V jugovzhodnem delu gomile so se na globini 1,28 do 1,32 m od najvišje točke sploščenega vrha pojavili kovinski predmeti (sl. 42). Ležali so na dolžini 1,70 m v smeri Z–V na raščnem peščenjaku, na katerem je bila opazna manjša lisa črne organske preperine. Obrisa grobne jame v nasutju ni bilo mogoče ugotoviti, vendar je po razporeditvi in značaju najdb mogoče sklepati, da je šlo za moški skeletni grob.

1. Bronasta pravokotna pasna spona, ki je bila prelomljena in nato popravljena z dvema manjšima zakovicama, od katerih je ohranjena ena; s tretjo zakovico je bil pritrjen železen kavelj, ki je odlomljen; ob krajših stranicah ima tri oz. štiri bronaste zakovice s kroglasto glavico, ob katerih je na spodnji strani ohranjeno usnje; d. 15,5 cm, š. 5,6 cm. MMLj, inv. št. P 1634.
- 2–3. Frag. dveh bronastih trakastih pasnih okovov iz tanke prepognjene pločevine z bronastimi zakovicami in vdetim bronastim obročkom rombičnega preseka; ob zakovicah so ohranjeni ostanki usnja; d. frag. 2,3 do 3,4 cm, š. 1,3 cm, pr. obročka 2,3 cm. MMLj, inv. št. P 1635, 1636.
4. Železna sulična ost z daljšim listom in močnim sredinskim rebrom ter krajšim stožčastim tulcem; d. 28,6 cm, pr. tulca 2,1 cm. MMLj, inv. št. P 1638A.
5. Železna tulasta sekira z ostanki lesa v tulcu; d. 18 cm, pr. tula 4,2 cm. MMLj, inv. št. P 1638.
6. Frag. železnega šila? pravokotnega preseka; d. 4,9 cm, deb. do 0,9 cm. MMLj, inv. št. P 1637.
7. Frag. ukrivljen železen nož; d. frag. 10,4 cm, š. do 1,8 cm. MMLj, inv. št. P 1637.

GROB 16/2 (T. 20)

Južno od prvega groba se je na globini 0,95 m pod površjem pojavila vrsta navpično postavljenih kamnitih plošč različnih velikosti, pod njimi pa še več lomljencev iz rjavega in belega peščenjaka, dolomita in apnenca, ki so sestavljali kamnito grobljo, prekrito s preperino peščenjaka in zemljo. Pod kamnito grobljo se je pokazala 3,20 x 1 m velika grobna jama, ki je bila vklesana v smeri V–Z in okoli 0,80 m globoko v naravno osnovo. Ob zahodni stranici je bilo nekaj večjih kamnov, manjši so ležali tudi v vzhodnem delu grobne jame.

Na dnu jame je bilo veliko črne organske preperine, verjetno od lesene krste. Na vzhodnem koncu je bila

Sl. 42: Grmada, gomila 16; grob 1, lega pridatkov.
Fig. 42: Grmada, Tumulus 16; Grave 1, disposition of grave goods.

Sl. 43: Grmada, gomila 16, grob 2; lega pridatkov.
Fig. 43: Grmada, Tumulus 16, Grave 2; disposition of grave goods.

najdena lobanjska kost, ob njej sta ležala dva uhana, proti zahodu zapestnica in na zahodnem koncu posoda (sl. 43).

Iz ohranjenih delcev kosti ni bilo mogoče določiti spola in starosti pokopane osebe. Po legi lobanje in grobnih pridatkov bi lahko sklepali, da je bila pokojnica pokopana z glavo na vzhodu.

⁵⁵ Puš 1990a, 207.

- 1–2. Dva frag. valjasta uhana iz tanke bronaste pločevine, ena krajša stranica se nadaljuje v kavelj za spenjanje, ob drugi je v sredini luknjica; okrašena sta z nizi iztolčenih pikic, punciranimi krožci in vodoravnimi rebri; pr. 1,5 cm, š. 2,2 cm. MMLj, inv. št. P 1639, 1640.
3. Bronasta polno ulita narebrena zapestnica s stikajočima koncema; pr. 7,5, deb. 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1641.
4. Frag. situlasta posoda z ного; izdelana iz drobnozrnate glin; črno rjavo žgana z rdečkastorjavo sredico; površina je zglajena; pr. ustja 13,5 cm, pr. dna 8 cm, ohranjena v. 20,8 cm. MMLj, inv. št. 1642.

Na kamniti groblji, ki je prekrivala grob, so na globini 1,7 m odkrili zdrobljene lončene posode (t. 20: 5,6), ki bi jih morda lahko povezali z grobnim ritualom prinašanja hrane ali morda z ostanki mlajšega pokopa.

5. Frag. bikonična skleda; izdelana iz drobnozrnate glin; svetlo rjavo žgana s črno sredico; površina je zglajena in porozna; zunaj rdeče premazana, znotraj pa črno; pr. ustja 16,4 cm, ohranjena v. 8 cm. MMLj, inv. št. P 1652.
6. Frag. skleda z narebrenim vratom in ного ter nagubanim ostenjem; izdelana iz drobnozrnate glin; svetlo rjavo žgana s črno sredico; površina je zglajena; zunaj grafitirana, znotraj črno premazana; pr. ustja 26,8 cm, pr. noge 16 cm, v. 24,4 cm. MMLj, inv. št. P 1651.
- * 2 frag. posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate glin; rdeče rjavo žgana s črno sredico; površina je hrapava; vel. frag. 3 x 2 cm in 6 x 5,5 cm. Lega: J = 2,70 m, Z = 1,50 m, gl. = -0,90 m. MMLj, inv. št. P 1650.

NAJDBE IZ NASUTJA GOMILE 16 (T. 18 B)

V nasutju t. i. gomile so na različnih mestih in globinah našli razne predmete. V severozahodnem delu sta bila najdena dva noža, eden na globini 0,60 m blizu severnega roba gomile (sl. 41C: N1; t. 18B: 6), drugi na globini 0,70 m skupaj z železno pasno spono zgodnjelatske sheme (sl. 41C: N2, N3; t. 18B: 4,5). Še en železni nož (sl. 41C: N4; t. 18B: 7) je bil odkrit nad grobom 2 na globini 0,95 m; v jugozahodni četrtini je bila najdena tudi steklena jagoda (t. 18B: 1). Med kamni na južnem robu gomile je na globini 1,70 m stal lonček (sl. 41C: N5; t. 18B: 3); blizu vzhodnega roba gomile pa so na globini 0,95 m naleteli na fragmentirano zapestnico (sl. 41C: N6; t. 18B: 2).

1. Modra steklena jagoda z belo valovnico; pr. 1,4 cm, deb. 0,6 cm. Lega: JZ kv. MMLj, inv. št. P 1649.
2. Frag. bronasta gladka zapestnica z lečastim presekom; d. frag. 3,2 in 3,4 cm, š. 0,4 cm. Lega: J = 0,45 m, V = 3,65 m, gl. = -0,95 m. MMLj, inv. št. P 1644 (sl. 41C: N6).
3. Lonček; izdelan iz grobozrnate glin; temno rjavo žgan; površina je zglajena; na prehodu v vrat poteka vodoravna plitva kanelura; pr. ustja 9,5 cm, pr. dna okoli 5 cm, v. 10,6 cm. Lega: J = 3,25 m, Z = 1,10 m, gl. = -1,70 m. MMLj, inv. št. P 1643 (sl. 41C: N5).
4. Frag. železna pasna spona trikotne (zgodnjelatske) sheme, v sredini predrta; d. 9,2 cm, š. do 4,3 cm. Lega: S =

1,25 m, Z = 0,35 m, gl. = -0,70 m. MMLj, inv. št. P 1645 (sl. 41C: N2 ali 3).

5. Frag. železen ukrivljen nož z železno zakovico na ploščatem nastavku za držaj; ohranjena d. 10,5 cm, š. do 1,2 cm. Lega: S = 1,25 m, Z = 0,35 m, gl. = -0,70 m. MMLj, inv. št. P 1646 (sl. 41C: N2 ali 3).
6. Železen ukrivljen nož z železnima zakovicama na ploščatem nastavku za držaj; d. 14,8 cm, š. do 2,3 cm. Lega: S = 2,20 m, Z = 0,50 m, gl. = -0,60 m. MMLj, inv. št. P 1647 (sl. 41C: N1).
7. Frag. železen ukrivljen nož; ohranjena d. 15 cm, š. do 1,8 cm. Lega: J = 2,65 m, Z = 0,60 m, gl. = -0,95 m. MMLj, inv. št. P 1648 (sl. 41C: N4).

GOMILA 17

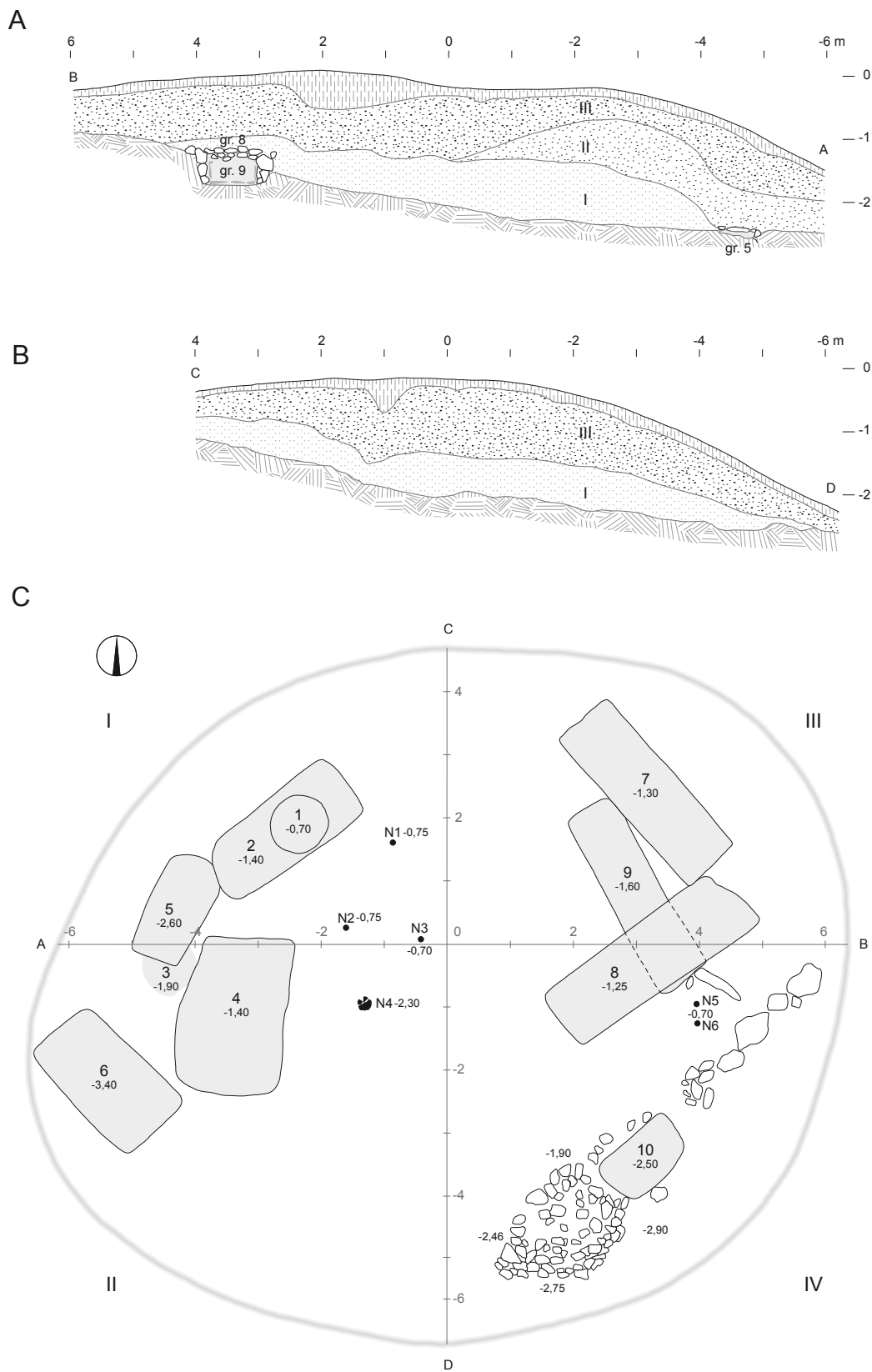
Gomila, ki ima na topografskem načrtu številko 17 (sl. 7 in 25), je bila raziskana tretja zapored, zato je dobila prvotno delovno oznako 3. Bila je bolj ali manj kopaste oblike s poravnanim vrhom, v premeru je merila okoli 14 m ter med 0,50 m in 2,20 m v višino glede na padec terena (sl. 44).

Raziskali so jo v dveh sezonah v letih 1985 in 1986; prvo leto so naredili poskusno sondo, drugo leto so jo prekopali po četrtinah, da so lahko v kontrolnih profilih dokumentirali plasti. V prerezu, ki je sekal gomilo v smeri Z–V (sl. 45A), sta razločno vidna vkop groba 9 v sterilno osnovo in njegova obloga iz večjih in manjših kamnov. Prekrivala ga je rumena peščena plast (*nasu-*

Sl. 44: Grmada, izkopavanje gomile 17.

Fig. 44: Grmada, excavation of Tumulus 17.

Sl. 45: Grmada, gomila 17. A – južni profil; B – vzhodni profil; C – tloris z lego grobov in posamičnih najdb (N1–N6). M. = 1:100.

Fig. 45: Grmada, Tumulus 17. A – south cross section; B – east cross section; C – ground plan with marked positions of graves and stray finds (N1–N6). Scale = 1:100.

tje I), debela do 1 m, ki je segala čez sredino gomile do vkopa groba 5 na zahodnem delu. Tudi ta grob je bil vkopan v prvotna tla in obložen s kamni ter prekrit z gruščnato plastjo (*nasutje II*), debelo do 0,60 m, ki se je v sredini gomile izklinila. Čez obe nasutji je ležala rumenorjava zemlja z manjšimi kamni, ki je bila debela do 1 m (*nasutje III*) in prekrita z gozdnim humusom.

V vzhodnem profilu (*sl. 45B*) sta bili vidni le rumena peščena plast (*nasutje I*), ki jo je v celoti prekrivala plast rumenorjave zemlje (*nasutje III*) in na vrhu tanek plašč ruše.

V jugovzhodnem kvadrantu gomile se je v diagonalni liniji raztezala večja koncentracija kamnov (*sl. 45C*). Kamnita groblja (*sl. 46*) je segala okoli 0,70 m visoko, merjeno od prvotnih tal, kar pomeni, da je bila postavljena ob samem nastanku gomile, morda kot podporna konstrukcija pred erozijo, saj je pobočje na tem delu najbolj strmo.

V gomili so zabeležili 10 grobov,⁵⁶ od katerih jih je bilo šest vkopanih v peščeno naravno osnovo, medtem ko so bili preostali štirje odkriti v nasutih gomile. Grobovi so ležali v različnih smereh okoli praznega središča (*sl. 45C*). Skoraj polovica je bilo žganih (grobovi 1, 3, 6, 10), preostali so bili verjetno skeletni (grobovi 2, 4 (?), 5, 7, 8, 9).

Najdbe in terensko dokumentacijo hrani Mestni muzej Ljubljana.

GROB 17/1 (T. 21 A)

V severozahodnem delu gomile se je kmalu pod rušo pojavila lisa, v kateri je bilo precej oglja in pepela. Žganina je bila z globino čedalje intenzivnejša in se je na globini 0,40 m od najvišje točke gomile izoblikovala v bolj ali manj okroglo črno liso; 0,30 m globlje so se pojavili trije kamni iz belega peščenjaka in ena manjša apnenčasta plošča (*sl. 47A,B*).

Kamni so bili zloženi ob robu kotanjaste grobne jame okroglega tlorisa, na dnu so bili ostanki sežganih človeških kosti in pepel, na njih pa zdrobljena posoda, v kateri sta pri dnu ležala bronast okov v obliki črke W (*sl. 47C*) in zraven še majhen obroček.

Z antropološko analizo je bilo ugotovljeno, da so kosti pripadale odrasli osebi; spola ni bilo mogoče določiti.

1. Bronast obroček iz tanke žice okroglega preseka s ploščato razkovanim in uvitim koncem, drugi konec je zašiljen; pr. 2 cm, deb. žice 0,1 cm. MMLj, inv. št. P 1522.
2. Bronast trakast okov iz tanke prepognjene pločevine z dvema bronastima zakovicama; vel. 2,1 x 1,3 cm. MMLj, inv. št. P 1521.
3. Bronast trakast okov, izrezan iz tanke pločevine v obliki črke W, podaljšan srednji krak se razširi v pravokotno ploščico; okrašen je s prečnimi vrezi ob robovih in s punciranimi krožci, ki so tangencialno povezani z vre-

⁵⁶ Puš 1992, 37.

Sl. 46: Grmada; kamnita groblja v JV četrtini gomile 17.

Fig. 46: Grmada; stone heap in the SE quarter of Tumulus 17.

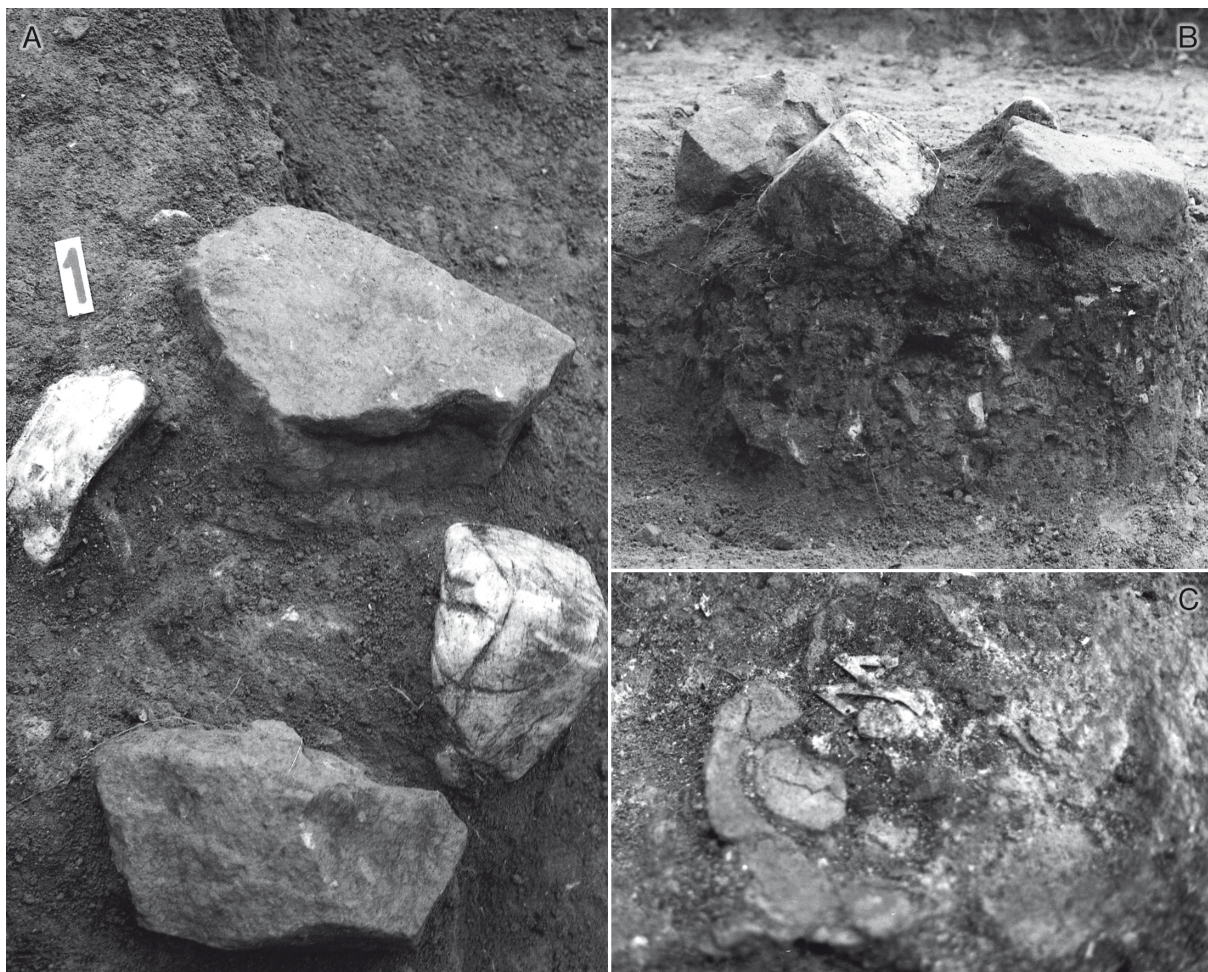
zanimi linijami; nanj je pritrjenih šest bronastih zakovic. Okov je bil pritrjen na okroglo leseno ploščo s pr. okoli 6 cm in deb. 1 cm, na obodu je bilo v les zabitih še 13 bronastih žebličkov; največja d. okova 7,2 cm, š. 4,5 cm. MMLj, inv. št. P 1520.

4. Frag. bikoničnega lonca z izvihanim ustjem; izdelan iz grobozrnate gline z veliko primesmi (Ca) peska; rjavo žgan s končnim dimljenjem; površina je hrapava in močno porozna; vel. frag. od 1 x 1 cm do 11,2 x 7,6 cm. MMLj, inv. št. P 1519.

GROB 17/2 (T. 22)

Pod žganim grobom 1 se je na globini med 1,38 in 1,55 m pokazala pravokotna grobna jama, usmerjena SV-JZ. V dolžino je merila približno 2,7 m, v severovzhodnem delu je bila široka 1,3 m, na jugozahodnem koncu pa 1 m. Obložena je bila z manjšimi kamni in vkopana v sterilno osnovo. Dno jame je padalo proti jugozahodnemu koncu, sledov lesene konstrukcije ni bilo opaziti.

V grobu so bili najdeni deli človeškega okostja (nadahtnica in obe stegenici), vendar so kosti ob stiku z

Sl. 47: Grmada, gomila 17, grob 1. A – lega kamnov na grobu; B – prerez čez grobno jamo; C – lega pridatkov.
Fig. 47: Grmada, Tumulus 17, Grave 1. A – stone cover; B – cross section of the grave pit; C – disposition of grave goods.

zrakom razpadle v prah in niso ohranjene. Na desni naddlahtnici je bila nataknjena bronasta zapestnica, v severozahodnem delu sta ležali fibuli in v severovzhodnem kotu železna sekira. Ob jugovzhodni stranici je bila najdena bronasta pravokotna pasna spona (sl. 48), med stegenicama železna in bronasta puščična ost, v jugovzhodnem kotu je stala posoda in v njej košček bronaste pločevine.

Iz ohranjenih kosti z antropološko analizo ni bilo mogoče določiti spola in starosti pokopane osebe. Po pridatkih in legi kosti bi lahko sklepali, da je šlo za moškega, pokopanega z glavo na severovzhodu.

1. Dve majhni bronasti certoški fibuli s samostrelno peresovino in gobastim gumbkom na koncu noge; lok lečastega preseka kolenčasto prehaja v ležišče za peresovino; d. 3,9 cm, š. loka do 0,7 cm, d. peresovine 2,4 cm. MMLj, inv. št. P 1525, 1526.
2. Bronasta masivna ulita narokvica pravokotnega preseka in s presegačojima koncema, ki imata kroglast zaključek s koničnim čepkom; v sredini je razširjena v pravokotno ploščico; okrašena je z vzdolžnimi vrezanimi linijami in

valovnico, s pasovi prečnih vrezov in punciranimi krožci; pr. narokvice 10,4 cm, š. 1 cm, š. ploščice 1,4 cm, deb. do 0,3 cm. MMLj, inv. št. P 1524.

3. Bronasta triroba puščična ost, v sredini votla; d. 2,1 cm, š. do 0,8 cm. MMLj, inv. št. P 1531.
4. Frag. železne puščične (?) osti; vel. 1,6 x 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1532.
5. Železna tulasta sekira z ušescem in ostanki lesa v tulu; d. 18,5 cm, pr. tula 3,8 cm. MMLj, inv. št. P 1523.
6. Bronasta pravokotna pasna spona; ob krajših stranicah ima tri oz. pet bronastih zakovic, pri eni je ohranjena kvadratna podložka na spodnji strani skupaj z ostanki usnja; bronast kavelj trikotne oblike je dodatno pritrjen z manjšo zakovico; d. 24 cm, š. 9 cm, deb. pločevine 0,1 cm. MMLj, inv. št. P 1527.
- 7–9. Trije frag. bronasti trakasti pasni okovi iz tanke pločevine s po tremi bronastimi zakovicami in kvadratnimi podložkami ter vdetim bronastim obročkom rombičnega preseka; vmes so ohranjeni ostanki usnja; d. 7 do 8,6 cm, š. 1,3 cm, pr. obročka 2,5 cm. MMLj, inv. št. P 1528–1530.
10. Skleda z nogo in nagubanim ostenjem ter vodoravno narebrenim vratom; izdelana iz grobozrnate gline in

Sl. 48: Grmada, gomila 17, grob 2; grobna jama s kamnito oblogo in pridatki.

Fig. 48: Grmada, Tumulus 17, Grave 2; stone lining and disposition of grave goods.

Sl. 49: Grmada, gomila 17; ostanki posode v grobu 3.

Fig. 49: Grmada, Tumulus 17; pottery remains in Grave 3.

dodelana na počasnem vretenu; svetlorjavo žgana; površina je zglajena in porozna, zunaj prevlečena z rdečim premazom; pr. ustja 31,5 cm, pr. noge 14,5 cm, v. 20,6 cm. MMLj, inv. št. P 1533.

GROB 17/3 (T. 23 A)

Ob zahodnem robu gomile se je pojavila žganina, ki se je v globini 1,90 m skoncentrirala v jami nepravilne oblike s premerom 0,8 do 0,9 m.⁵⁷ V njej je bilo nekaj ostankov sežganih človeških kosti in zdrobljena keramika ter bronasta zapestnica (sl. 49). Okoli groba je bilo veliko drobcev keramike ter železen in bronast fragment. Premešanost plasti in fragmentarnost predmetov kažeta na to, da je bil grob deloma poškodovan z vkopom groba 5.

1. Frag. latvica z vbočenim prstanastim dnom; izdelana iz drobnoprznate gline; rjavočrno žgana; površina je zglajena; pr. ustja 18 cm, pr. dna 7,2 cm, v. 9 cm. MMLj, inv. št. P 1534.
  2. Frag. bronaste trakaste zapestnice D preseka; d. frag. od 3,2 cm, š. 1 cm. MMLj, inv. št. P 1541.
  3. Frag. železne zapestnice okroglega preseka; vel. frag. 2,1 in 2,3 ter 3 cm, deb. do 0,8 cm. MMLj, inv. št. P 1542.
  4. Frag. ustja in ostenja sklede; izdelana iz drobnoprznate gline; črno žgana z rdečo sredico; površina je hrapava in porozna; vel. frag. od 2 x 2,5 in 6,8 x 4 cm. Lega: ob grobu 3. MMLj, inv. št. P 1537.
  5. Frag. noge posode; izdelana iz drobnoprznate gline; rdeče žgana; površina je hrapava z ohranjenimi sledovi rdečega premaza; vel. frag. 3,3 x 3 cm. Lega: ob grobu 3. MMLj, inv. št. P 1536.
  6. Frag. ustja latvice; izdelana iz drobnoprznate gline; rdeče rjavo žgana; površina je sijajno zglajena; vel. 4 x 3,8 cm. MMLj, inv. št. P 1535.
- * 2 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rjavo črno, znotraj rdeče žgana; površina je hrapava; vel. frag. 5,9 x 3,6 in 6,8 x 5,5 cm. Lega: ob grobu 3. MMLj, inv. št. P 1538.
- * Frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 5,8 x 3,6 cm. Lega: ob grobu 3. MMLj, inv. št. P 1539.
- * 3 frag. ostenja posode; izdelana iz drobnoprznate gline; rdeče rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. od 4,1 x 3,6 do 6,6 x 5,3 cm. Lega: ob grobu 3. MMLj, inv. št. P 1540.

GROB 17/4 (T. 23 B)

V jugozahodni četrtini gomile se je na globini 1,35 m pojavila vrsta manjših kamnov, vzhodno od njih so ležali fragmenti pravokotne pasne spona, posode in fibula, ki so verjetno pridatki uničenega skeletnega groba.⁵⁸

⁵⁷ Glede na primarno terensko risbo je grob 3 v že objavljenem tlorisu gomile (Puš 1991, 44–45) napačno označen kot grob 4.

⁵⁸ Glej op. 57.

1. Bronasta certoška fibula s samostrelno peresovino; lok ovalnega preseka tekoče prehaja v nogo, ki se zaključuje z gobastim gumbom; okrašena je s cikcak vrezi in pasovoma mrežastih vrezov na nogi in loku; d. 6,3 cm, š. loka do 0,8 cm, d. peresovine 3,7 cm. MMLj, inv. št. P 1517.
2. Frag. bronasta pravokotna pasna spona; ob ohranjeni krajši stranici je imela pet bronastih zakovic (ohranjene so štiri) z ostanki usnjenega traku na spodnji strani; na enem manjšem frag. pločevine sta vidni dve luknjici, drugi ima bronasto zakovico; d. največjega frag. 12 cm, š. spona 6,9 cm. MMLj, inv. št. P 1544.
3. Frag. lonec; izdelan iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgan; površina je hrapava in malce porozna; vel. frag. od 3,7 x 2,5 do 16,8 x 15,5 cm. MMLj, inv. št. P 1543.

GROB 17/5 (T. 21 B)

V severozahodni četrtini gomile so se na globini okoli 2,20 m pojavili trije večji kamni (sl. 50A), pod njimi pa obris pravokotne grobne jame, usmerjene SV–JZ. V dolžino je merila 2 m, v širino pa 0,90 m in je bila vkopana 0,30 m globoko v trd peščenjak.

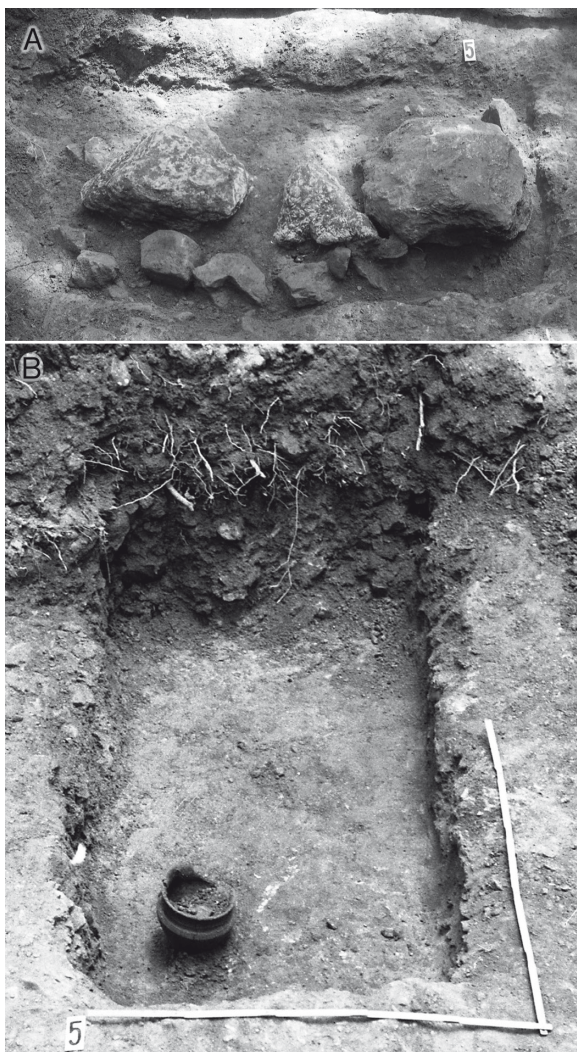
V jugozahodnem delu grobne jame z bolj ali manj poravnanim dnom so našli posodo (sl. 50B) in fragmente bronaste pločevine. Čeprav ostankov človeških kosti niso zasledili, se zdi, da je šlo za skeletni grob.

1. Frag. bronast trakast okov iz prepognjene pločevine z bronastima spojčkama; okrašen je s tremi nizi iztolčenih pikic; v pregibu so ohranjeni ostanki organske snovi (lesa); ohranjena d. 3,1 cm, š. okova 2,2 cm. MMLj, inv. št. P 1546.
2. Frag. bronast trakast okov iz prepognjene pločevine z bronastima spojčkama; vel. 1,8 x 1,8 cm. MMLj, inv. št. P 1547.
3. Frag. bronast trakast okov iz prepognjene pločevine z bronastima spojčkama; okrašen je z nizoma iztolčenih pikic; ohranjena d. 2,3 cm, š. 2,4 cm. MMLj, inv. št. P 1547.
4. Situla z narebranim vratom in nogo; izdelana iz drobnorzrnate gline in dodelana na počasnem vretenu; svetlorjavo žgana s črno sredico; površina je porozna, zunaj prevlečena z rdečim, znotraj pa z rdeče rjavim premazom; na ustju in nogi je okrašena s pasovoma črnega premaza; pr. ustja 20,2 cm, pr. noge 13 cm, v. 24,8 cm. MMLj, inv. št. P 1545.

GROB 17/6 (T. 24–28)

Na jugozahodnem robu gomile se je na globini med 2,30 in 2,80 m pokazal kup kamnov, pod njim pa tri velike kamnite plošče (sl. 51A), ki so prekrivale grobno jamo pravokotne oblike. Jama je merila 1,20 x 0,70 m in je bila 0,40 m globoko vkopana v smeri SZ–JV v trdo plast peščenca. V njej je bilo precej lesnega oglja in pepela (ostankov grmade) ter drobcev kosti, zlasti v predelu, kjer so bili skoncentrirani tudi predmeti.

Žara v obliki pitosa (t. 28: 26) je stala v jugovzhodnem delu grobne jame, ki se je zaradi pritiska vrhnjih

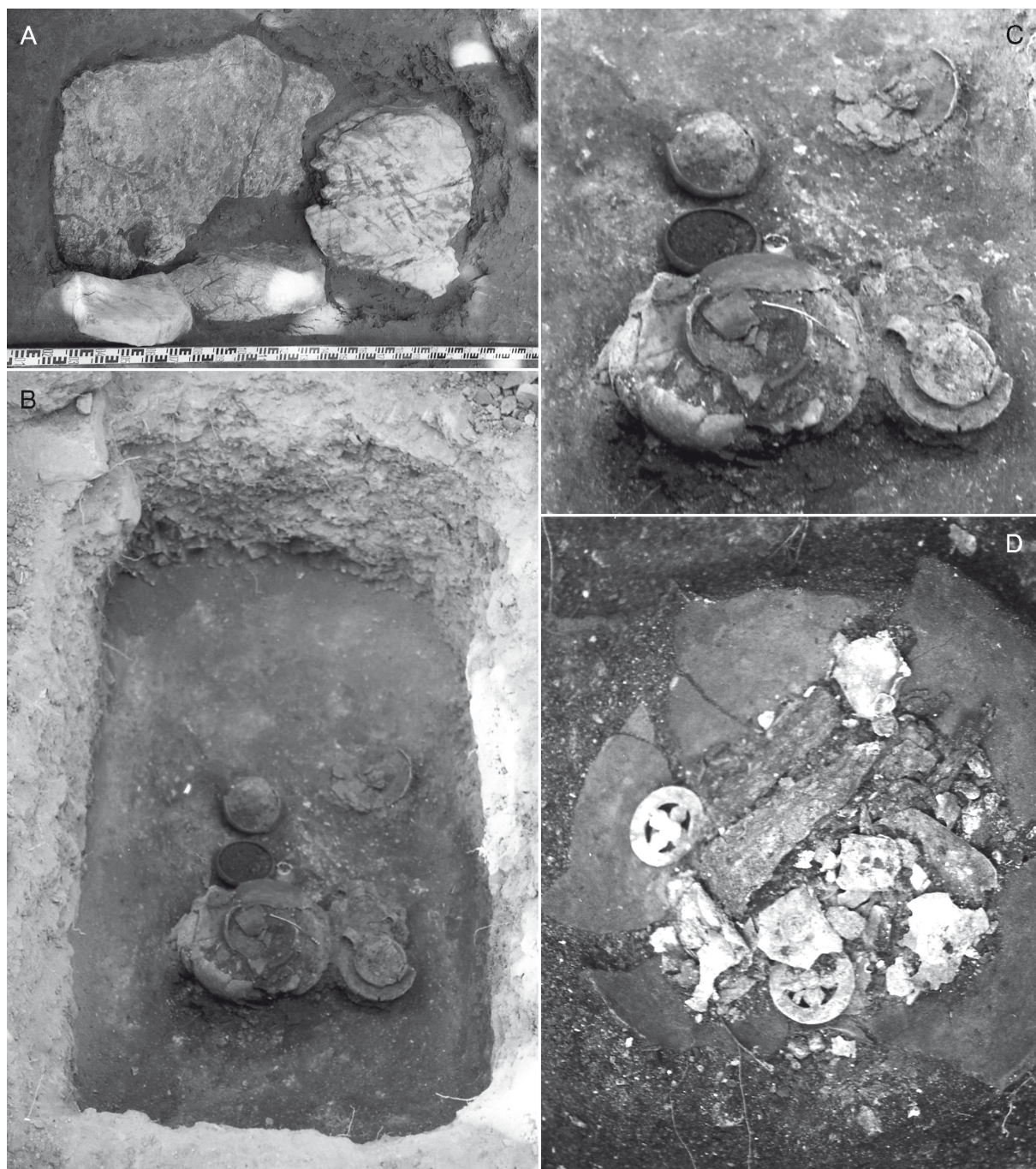

Sl. 50: Grmada, gomila 17, grob 5. A – kamnita obloga in kamni na grobu; B – lega posode v grobni jami.

Fig. 50: Grmada, Tumulus 17, Grave 5. A – stone lining and covering; B – position of the vessel.

kamnov zdrobila (sl. 51B). V njej so bili kovinski pridatki (sl. 51D; t. 24: 2–4, 26: 5–13), razen železnega noža (t. 26: 14), ki je bil najden ob jugozahodnem robu grobne jame tik ob latvici. Na ustju žare je povprek ležala dolga večglava igla (sl. 51C; t. 24: 1), na kovinske pridatke v žari je bila položena latvica (t. 28: 25), do vrha napolnjena s sežganimi človeškimi in živalskimi kostmi. Ob jugozahodni stranici jame sta bili postavljene latvici (t. 28: 22,24), ki sta vsebovali črn prah, in v obe je bila položena po ena manjša polkroglasta skledica (t. 28: 21,23). Ob žari je bil najden bronast vrček (t. 27: 15), v katerem so bili drobci sežganih kosti in oglja. Severneje sta na lončenih podstavkih (t. 27: 17,20) stali dvoročajni skledi (t. 27: 16,19) in blizu njih latvica z nogo (t. 27: 18).⁵⁹

⁵⁹ Puš 1992, 38.

Sl. 51: Grmada, gomila 17, grob 6. A – kamnite plošče na grobu; B, C – lega pridatkov v grobni jami; D – pridatki v žari.
 Fig. 51: Grmada, Tumulus 17, Grave 6. A – stone cover; B, C – disposition of grave goods;
 D – grave goods inside the urn.

Osteološka analiza je pokazala, da je žara vsebovala poleg posmrtnih ostankov verjetno odraslega moškega tudi sežgane kosti konja.

1. Bronasta večglava igla; nastavek z okroglo glavico in dvema vozloma na vratu ter trombastim zaključkom je izdelan iz zlitine z večjo vsebnostjo kositra kot jo ima igla; na

konicu igle je nataknen ščitnik iz tanke bronaste pločevine; d. 24,6 cm, pr. igle do 0,4 cm, pr. glavice 1,1 cm. MMLj, inv. št. P 1561.

2. Frag. bronaste igle okroglega preseka, ki se zaključuje s polkroglasto glavico; na vratu ima tri odebelitve; ohranjena d. 2,1 cm, pr. igle 0,3 cm, pr. glavice 0,6 cm. Lega: na dnu žare. MMLj, inv. št. P 1562.

3. Frag. bronast ščitnik za iglo s štirimi svitkastimi odebelitvami; ohranjena d. 4,6 cm, pr. igle 0,3 cm, pr. svitka 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1572.
4. Skledasta čelada, sestavljena iz temenske ploščice, 4 velikih ter 8 manjših okroglih bronastih ploščic, ki so bile vse fragmentirane in deformirane v ognju. Pritrjene so bile verjetno na neohranjeno usnjeno podlago, prav tako tudi drobni bronasti žeblički:
  - a. Bronasti žeblički s polkroglasto glavico in dolgim trnom so slabo ohranjeni; pr. glavice okoli 0,4 cm. MMLj, inv. št. P 1569.
  - b. Frag. temenska ploščica, okrašena s štirimi vrezanimi krožnicami ob robu; na sredini je z zatičem kvadratnega preseka in s podložko pritrjen profiliran polno ulit stožčast nastavek z gumbastim zaključkom; v zlitini prevladuje baker; vel. nastavka z zatičem 4,2 x 3,6 cm. MMLj, inv. št. P 1575 C.
- c–f, k–m. Frag. manjših bronastih okroglih ploščic; ob robu so okrašene s tremi vrezanimi krožnicami; v sredini je bronast polno ulit profiliran nastavek, ki ima na spodnji strani ukrivljen trnast kavelj; rekon. pr. ploščic od 5,2 do 6 cm, vel. nastavka s kavljem od 1,8 do 2 cm. MMLj, inv. št. P 1575 B.
- g–j. Štiri fragmentirane bronaste okrogle ploščice; ob robu so okrašene s štirimi vrezanimi krožnicami; v sredini imajo polno ulit bronast profiliran nastavek z ukrivljenim trnastim kavljem; rekon. pr. ploščic 12 cm, vel. nastavka s kavljem 2,4 cm. MMLj, inv. št. P 1575 A.
5. Frag. bronaste žice kvadratnega preseka; ohranjena d. 2,7 cm, pr. 0,3 cm. MMLj, inv. št. P 1570.
- 6–9. Štirje bronasti sklenjeni obročki rombičnega preseka; pr. 1,5 do 1,9 cm, deb. 0,3 cm. MMLj, inv. št. P 1563–1566.
10. Frag. železne kongske brzde z dvodelnimi žvalami in paličastima stranicama. Stranici sta imeli en konec ukrivljen in po tri pravokotne luknje, v srednjo je bil vdrt obročast člen z zatičem. Ena stranica ima ohranjen piramidalno oblikovan zaključek. V tem sklopu najdb sta inventarizirani še frag. železen obroček z zatičem in železen ukrivljen fragment kvadratnega preseka; d. frag. stranice 18,6 cm, pr. 1,1 cm; vel. luknje 0,7 x 0,5 cm, pr. glavice 1,1 cm, d. žval 13,6 cm, pr. obročka 4,6 cm, deb. do 1 cm. MMLj, inv. št. P 1573, 1574.
11. Železna ozkolistna sulična ost z močnim sredinskim rebrom in masivnim tulcem, razklanim po sredini; bila je namerno razlomljena na dva dela in zvita; rekon. celotna d. okoli 50 cm, š. lista do 4,6 cm, pr. tulca do 4,3 cm. MMLj, inv. št. P 1571.
- 12–13. Dva bronasta okrogla razdelilna gumba za jermenje, ulita v predrti tehniki s križno zanko na spodnji strani; okrašena sta z vtisnjenimi koncentričnimi krožci in pikicami; pr. 5,9 cm, v. 2,2 cm. MMLj, inv. št. P 1567, 1568.
14. Frag. železen ukrivljen nož s trnastim nastavkom pravokotnega preseka za držaj; ohranjena d. 15,2 cm, š. rezila do 3 cm. MMLj, inv. št. P 1560.
15. Vrček, izdelan iz štirih delov iz tanke bronaste pločevine; poškodovano izvihano ustje s klekastim prehodom v vrat je nataktno na koničen zgornji del trupa, ta pa na spodnji del ostenja s prstanastim dnom; na zgornji in spodnji del trupa je z zakovicami prikovan trakast ročaj z zavitima stranskima izrastkoma. Vrček je na najširšem obodu okrašen z nizi iztolčenih buncic; največji pr. 9,2 cm; pr. dna 4 cm, ohranjena v. 7,2 cm. MMLj, inv. št. P 1559.
16. Dvoročajna skleda s sedlasto usločenim vratom, koničnim trupom in ravnim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena do sijaja, znotraj so sledi črnega premaza; na prehodu iz zaobljenih ramen v vrat poteka vodoravno plitva kanelura; presegajoča ročaja, ki povezujeta ustje z rameni, sta trakasta in vzdolžno nažlebljena; pr. ustja 16 cm, pr. dna 7,8 cm, v. 12,2 cm. Lega: na podstavku (P 1554). MMLj, inv. št. P 1555.
17. Podstavek z lijakastim zgornjim delom in konično nogo; izdelan iz drobnozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; rjavo črno žgan; površina je sijajno zglajena; zgornji rob je poševno narezan, vrat vodoravno nažlebljen, noga pa okrašena z vodoravnim plitvim žlebom in nizom vrezanih šrafranih trikotnikov, zapolnjenih z belo inkrustacijo; pr. zgornjega roba 17,3 cm, pr. stojne ploskve 18 cm, v. 18,3 cm. MMLj, inv. št. P 1554.
18. Latvica na visoki konični nogi in z vodoravno preluknjanim razčlenjenim držajem na največjem obodu; izdelana iz grobnozrnate gline s primesmi (Ca) peska; rjavo črno žgana; površina je zglajena; noga je v zgornjem delu in ob spodnjem robu vodoravno nažlebljena; pr. ustja 21 cm, pr. noge 17,5 cm, v. 19 cm. MMLj, inv. št. P 1558.
19. Dvoročajna skleda s sedlasto usločenim vratom, koničnim trupom in ravnim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena do sijaja; na prehodu iz zaobljenih ramen v vrat poteka vodoravno plitva kanelura; presegajoča ročaja, ki povezujeta ustje z rameni, sta trakasta in gladka; pr. ustja 14,2 cm, pr. dna 6,5 cm, v. 11,2 cm. Lega: na podstavku (P 1556). MMLj, inv. št. P 1557.
20. Podstavek z lijakastim zgornjim delom in konično nogo; izdelan iz drobnozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; rjavo črno žgan; površina je sijajno zglajena; zgornji rob je poševno narezan, vrat vodoravno nažlebljen, noga pa okrašena z vodoravnim plitvim žlebom in nizom vrezanih šrafranih trikotnikov, zapolnjenih z belo inkrustacijo; pr. zgornjega roba 17 cm, pr. stojne ploskve 17,3 cm, v. 17,8 cm. MMLj, inv. št. P 1556.
21. Polkroglasta skledica z vbočenim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi finega peska; črno rjavo žgana; površina je malce porozna in glajena; pod ustjem ima navpično preluknjan držaj; pr. ustja 8,9 cm, pr. dna 2,6 cm, v. 3,8 cm. Lega: v latvici (P 1550). MMLj, inv. št. P 1551.
22. Latvica s poševno narezanim ustjem in vbočenim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; rjavo črno žgana; površina je sijajno zglajena; na največjem obodu ima vodoravno preluknjan in sedlasto oblikovan ovalni držaj; pr. ustja 18 cm, pr. dna 6 cm, v. 8,4 cm, vel. držaja 2,5 x 1,8 cm. MMLj, inv. št. P 1550.
23. Frag. polkroglasta skledica z vbočenim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi finega peska; črno rjavo žgana; površina je malce porozna in glajena; pod ustjem ima navpično preluknjan držaj; pr. ustja 10,5 cm, pr. dna 2,4 cm, v. 3,3 cm. Lega: v latvici (P 1552). MMLj, inv. št. P 1553.
24. Latvica z narezanim ustjem in vbočenim dnom; izdelana iz prečiščene gline; rjavo črno žgana; površina zglajena; pod ustjem ima vodoravno preluknjan držaj; pr. ustja 19 cm, pr. dna 6 cm, v. 8 cm. MMLj, inv. št. P 1552.
25. Latvica z vbočenim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; črno žgana; površina je

Sl. 52: Grmada, gomila 17, grob 7. A – grobna jama s kamnito oblogo; B – lega pridatkov grobni jami.
 Fig. 52: Grmada, Tumulus 17, Grave 7. A – stone lining; B – disposition of grave goods.

sijajno zglajena; pod ustjem ima vodoravno preluknjan razčlenjen držaj; pr. ustja 18,3 cm, pr. dna 8,4 cm, v. 9 cm. Lega: na kovinskih pridatkih v zlomljeni žari, prvotno je bila verjetno postavljena na ustje žare, najbrž kot pokrov. MMLj, inv. št. P 1549.

26. Trebušast pitos (žara) z visokim lijakastim vratom; izdelan iz grobozrnate gline; rjavo črno žgan; površina je sijajno zglajena; pod največjim obodom sta nalepljeni dve podolgovati razčlenjeni bradavici; pr. ustja 29,5 cm, pr. dna 13,5 cm, v. 41,5 cm. MMLj, inv. št. P 1548.

GROB 17/7 (T. 29)

V severovzhodni četrtini gomile so se v globini med 0,50 in 0,85 m pojavili kamni sivega, belega in rdečega peščenjaka ter sivega apnenca, ki so obdajali grobno jamo in so bili nakopičeni zlasti na jugovzhodnem koncu. Jama je merila 3,05 x 1,10 m in je bila vkopana v smeri SZ–JV kot stopnica v trd peščenec, tako da je bilo dno poravnano in je segalo v globino med 1,27 in 1,33 m (sl. 52A).

Pod kupom kamenja je bilo najdenih nekaj koščkov lobanje, kar kaže, da je bil pokojnik položen v grob z glavo na jugovzhodu. Na desni strani lobanje je ležala

fibula, na levi sulična ost. V smeri proti severozahodu so ležali še sekira in trakasti pasni okovi z obročki (sl. 52B).

Po velikosti jame, ostankih lobanje in legi predmetov sodeč gre za skeleten moški grob. Antropološka analiza je pokazala, da je šlo verjetno za odraslo osebo (*maturus*).

1. Bronasta certoška fibula s ploščatim gumbom na zaključku noge; d. 7,8 cm, š. loka do 0,8 cm. MMLj, inv. št. P 1580.
- 2–3. Dva bronasta obročka rombičnega preseka s tremi izrastki, eden je sklenjen, drugi je zlomljen; pr. 4 cm, deb. 0,4 do 0,5 cm. MMLj, inv. št. P 1578, 1579.
4. Bronast narebren obroček okroglega preseka in s presega-jočima koncema; pr. 2,6 cm, deb. 0,3 cm. MMLj, inv. št. P 1583.
5. Bronast narebren obroček rombičnega preseka; pr. 2,2 cm, deb. 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1584.
- 6–9. Štirje frag. bronasti trakasti pasni okovi iz tanke pločevine s po tremi bronastimi zakovicami in kvadratnimi podložkami; vmes so ohranjeni ostanki usnja; dva imata vdeta obročka; d. okova 6,4 do 9,1 cm, š. 1,4 cm, pr. obročkov 2,8 cm. MMLj, inv. št. P 1581, 1582, 1585, 1586.
10. Železna tulasta sekira z ušescem in ostanki lesa v tulu; d. 18,2 cm, pr. tula do 3,8 cm. MMLj, inv. št. P 1577.

11. Železna dolgolistna sulična ost z močnim sredinskim rebrom in s kratkim masivnim tulcem; d. 28,4 cm, pr. tulca do 2,4 cm. MMLj, inv. št. P 1576.

GROB 17/8 (T. 30)

V nasutju gomile, ki ga je sestavljala plast drobirja in svetlorjave gline, obris grobne jame ni bil viden. Grob nakazuje sestava predmetov, ki so ležali bolj ali manj na isti globini. V smeri JZ–SV so bile na razdalji 2,7 m najdene zdrobljena posoda, sekira in fibuli.

Čprav se kosti niso ohranile, bi lahko domnevali, da je bil pokojnik pokopan z glavo na severovzhodu, glede na to, da so posode običajno prilagali k nogam, oblačilo pa je bilo speto s fibulami na prsih oz. na ramenih.

- 1–2. Dve bronasti certoški fibuli s samostrelno peresovino; lok lečastega preseka je na delu nad peresovino okrašen s tremi rebri in na prehodu v nogo s štirimi rebri; zadnji del noge je stopničasto oblikovan in se zaključuje s kroglastim gumbkom; d. 5 cm, š. loka do 0,7 cm, d. peresovine 3,6 cm. MMLj, inv. št. P 1587, 1588.
3. Frag. železna tulasta sekira z ušescem z ostanki lesa v tulu; ohranjena d. 20,4 cm, pr. tula do 4,4 cm. MMLj, inv. št. P 1589.
4. Frag. sklede z nogo, narebrenim vratom in klekastim ostenjem; izdelana iz drobnozrnate gline in dodelana na počasnem vretenu; rjavo rdeče žgana s črno sredico; površina je zglajena in malce porozna; na zunanji strani in znotraj pod ustjem so sledi rdečega premaza; vel. frag. od 1 x 1 do 9,4 x 5,4 cm. MMLj, inv. št. P 1590.
5. Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana s končnim dimljenjem; površina je zglajena; en fragment je okrašen z vrezanim šrafiranim trikotnikom; vel. frag. od 4 x 3,2 do 9,5 x 7,9 cm. Lega: ob grobu 8. MMLj, inv. št. P 1593.
6. Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; sivo rjavo žgana; površina je hrapava in porozna; okrašena z navpičnimi vrezji; vel. frag. 3,3 x 2,9 in 7,3 x 4 cm. Lega: ob grobu 8. MMLj, inv. št. P 1591.
7. Frag. ustja in ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo žgana; površina je hrapava in malce porozna; vel. frag. 5,4 x 4,1 cm. Lega: ob grobu 8. MMLj, inv. št. P 1592.
8. Frag. ustja in ostenja posode; izdelana iz drobnozrnate gline; zunaj rjavo črno, znotraj svetlorjavo žgana; površina je zglajena, znotraj porozna; vel. frag. 6,2 x 4,1 cm. Lega: ob grobu 8. MMLj, inv. št. P 1592.

GROB 17/9 (T. 31 A)

Ob grobu 7 je bila na globini med 1,34 in 1,65 m vkopana grobna jama kot stopnica v raščen peščenjak (sl. 53A), tako da je bilo dno bolj ali manj ravno. Dolga je bila 2,90 m, široka pa 0,90–1,00 m in je imela smer SZ–JV. Na vseh straneh je bila obdana s kamni, ob daljših

Sl. 53A,B: Grmada, gomila 17, grob 9. A – kamnita obloga grobne jame; B – lega pridakov v grobni jami.
Fig. 53A,B: Grmada, Tumulus 17, Grave 9. A – stone lining; B – disposition of grave goods.

Sl. 53C: Grmada, gomila 17, grob 9. C – lega keramičnih najdb.
Fig. 53C: Grmada, Tumulus 17, Grave 9. C – disposition of ceramic vessels.

stranicah so bile vidne sledi lesene krste, črna organska preperina je bila ohranjena tudi na dnu jame.

V severozahodnem delu jame sta ležala bronast okov in lončenina (sl. 53B), v jugovzhodnem delu pa bronast obroček z izrastki. Kostni ni bilo, vendar je na podlagi dimenzij grobne jame in po legi pridatkov mogoče sklepati, da je šlo za skeletni grob.

1. Frag. bronast trakast okov, v sredini je z zakovico pritrjen frag. bronast kavelj trikotne oblike, ob katerem je ohranjen košček usnja; ohranjena d. okova 5,3 cm, š. 1,5 cm. MMLj, inv. št. P 1598.
2. Bronast obroček rombičnega preseka s šestimi izrastki; pr. 2,3 cm; deb. 0,3 cm. MMLj, inv. št. P 1597.
3. Pokrov s čašastim držajem; izdelan iz drobnozrnate gline s primesmi finega peska in dodelan na počasnem vretenu; svetlorjavo žgan; površina je zglajena, porozna in prevlečena z rdečim premazom; ob ustju vodoravno poteka žleb; pr. ustja 20,6 cm, pr. čašastega nastavka 6 cm, v. 8,7 cm; MMLj, inv. št. P 1596.
4. Ciborij z vodoravno narebrenim vratom in nagubanim ostenjem; izdelan iz drobnozrnate gline s primesmi (Ca) peska; sivo rjavo žgan; površina je zglajena in malce porozna; zunaj so sledovi črnega in rdečega premaza; na največjem obodu je med gubami dvanajst skupin s po štirimi navpičnimi rebri; pr. ustja 18,4 cm, pr. noge 15,2 cm, v. 26 cm. MMLj, inv. št. P 1594.
5. Skleda z nogo; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi finega peska in dodelana na počasnem vretenu; svetlorjavo žgana; površina je dobro zglajena, zunaj prevlečena z rde-

čim premazom in črno barvanim okrasom, znotraj so sledi črne snovi (morda ostankov temnega premaza ali hrane); vrat in noga sta vodoravno narebrena; ustje, največji obod in noga pa okrašena s pasovi črnega premaza; pr. ustja 21,8 cm, pr. noge 12,4 cm, v. 17,5 cm. MMLj, inv. št. P 1595.

GROB 17/10 (T. 31 B, 32)

V jugovzhodni četrtini gomile je bila v kamnito grobljo, ki se je raztezala v diagonalni liniji, vkopana grobna jama v smeri JZ–SV (sl. 46). Jama je bila 1,40 m dolga in od 0,80 do 0,90 m široka ter okoli 0,25 m globoka. Ob stranicah so bile vidne sledi črne organske preperine, ki bi kazale na lesen opaž. Zapolnjena je bila z žganino in sežganimi človeškimi kostmi, skoncentriranimi predvsem v vzhodnem delu jame, kjer so ležali tudi kovinski predmeti (sl. 54), medtem ko jih v zahodnem delu, kjer je stala posoda, ni bilo.

Glede na pridatke in sežgane ostanke je šlo za žgan pokop moškega. Z antropološko analizo je bilo ugotovljeno, da so kosti pripadale odrasli osebi.

1. Skleda z vodoravno narebrenim vratom, nagubanim ostenjem in vbočenim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline s primesmi finega peska in dodelana na počasnem vretenu; rjavo črna žgana; površina je rahlo porozna in sijajno zglajena; pr. ustja 23 cm, pr. dna 5,3 cm, v. 9,5 cm. MMLj, inv. št. P 1599.

Sl. 54: Grmada, gomila 17, grob 10. A – grobna jama s pridatki; B – lega kovinskih najdb.

Fig. 54: Grmada, Tumulus 17, Grave 10. A – disposition of grave goods; B – disposition of metal finds.

2. Bronasta pravokotna pasna spona; razlomljena na štiri kose in popravljena; ob eni krajši stranici je šest bronastih zakovic s kvadratnimi podložkami, ob katerih so ohranjeni ostanki usnja; ob drugi pa devet. Deli razlomljene sponse so bili zakovičeni skupaj z devetimi zakovicami (ohranjene so štiri); z eno zakovico je bil naknadno pritrjen še bronast trakast kavelj. Spona je okrašena v tehniki tolčenja; okrasni okvir iz iztolčenih pikic in bunčik ter z vrezanim prepletom obdaja figuralni prizor, ki upodablja sedečega lovskega psa, lokostrelca v hlačah in s koničasto kapo v pokleku, jelena

in rastlinski okras; rekon. d. 24 cm, š. 10,5 cm, d. kavlja 2,2 cm. MMLj, inv. št. P 1600.⁶⁰

- 3–4. Dve bronasti ataši za spenjanje pasu z ovalno sploščema zaključkoma in bronastima zakovicama, ki imata kvadratno podložko; d. ataše 4,7 cm, pr. zanke 1,4 cm. MMLj, inv. št. P 1600 A, 1600 B.
5. Frag. bronastega trakastega pasnega okova iz tanke pločevine z eno ohranjeno zakovico in luknjico za drugo; ob robovih je okrašen z nizom vtisnjenih pikic in vrezano valovnico po sredini; ohranjena d. 3,7 cm, š. 1,5 cm. MMLj, inv. št. P 1607.
6. Frag. bronast trakast pasni okov iz tanke prepognjene pločevine s tremi bronastimi zakovicami; ob robovih je okrašen z nizom iztolčenih pikic; ohranjena d. 6,9 cm, š. 1,7 cm. MMLj, inv. št. P 1606.
7. Frag. bronast trakast pasni okov iz tanke prepognjene pločevine z bronasto zakovico in vdetim bronastim obročkom rombičnega preseka; ohranjena d. 4,2 cm, š. 1 cm, pr. obročka 2,5 cm. MMLj, inv. št. P 1603.
8. Frag. bronast trakast pasni okov iz tanke prepognjene pločevine z bronasto zakovico in vdetim bronastim obročkom rombičnega preseka; vmes so organski ostanki. Ta trakast okov za razliko od drugih podobnih primerkov v pregibu ni stisnjen, temveč ima izreza; ohranjena d. 5,8 cm, š. 1 cm, pr. obročka 2,5 cm. MMLj, inv. št. P 1605.
- 9–10. Dva bronasta sklenjena obročka okroglega preseka; pr. 2,5 in 4,6 cm, deb. 0,4 in 0,6 cm. MMLj, inv. št. P 1601, 1602.
11. Bronasta okrogla ulita ploščica z luknjo v sredini; pr. 2,3 cm, deb. 0,2 cm. MMLj, inv. št. P 1604.
12. Frag. železnega šila rombičnega preseka z ostanki lesenega držaja; ohranjena d. 11,6 cm, d. lesenega dela 8,2 cm, deb. železne konice 0,8 cm. MMLj, inv. št. P 1609.
13. Frag. železen ukrivljen nož s trnastim nastavkom za nasaditev; d. 13,3 cm, š. do 1,8 cm. MMLj, inv. št. P 1608.

NAJDBE IZ NASUTJA GOMILE 17 (T. 33–36)

V nasutju gomile so se razpršeno pojavljali fragmenti različnih posod in kovinski predmeti. Največ lončenih črepinj je bilo najdenih v jugozahodni četrtini (kv. II); ležale so na različnih globinah (t. 35: 10–12, 15–18, 36: 19–22, 25, 26, 28–33), najgloblje sta bila odkrita fragment ostenja z vrezanimi šrafiranimi trikotniki na globini 2,40 m (t. 36: 28) in razbit vrč na globini 2,30 m (sl. 45C: N4; t. 35: 10), najvišje (na globini 0,50 m) pa bronasta narebrena zapestnica (t. 33: 2).

V nasutju gomile v severozahodni četrtini (kv. I) so razen keramičnih odlomkov (t. 35: 13, 14) našli še železno ost kopja (sl. 45C: N1; t. 34: 5), železno sekiro z enostranskimi plavutmi (sl. 45C: N3; t. 34: 9) in menda še eno sulično ost (sl. 45C: N2).⁶¹

⁶⁰ Puš 1992, 39.

⁶¹ Na originalnem tlorisnem načrtu severozahodnega dela gomile (kv. I) so vrisane lege dveh suličnih osti in ene sekire (arhiv terenske dokumentacije MMLj, inv. št. R10067). Med ohranjenimi predmeti in po zabeležkah v inventarni knjigi je možno identificirati sekiro in eno sulično ost (P 1516), druge pa ne. Še dve sulični osti sta zabeleženi med raztresenimi najdbami v kv. IV (P 1612 in 1618).

V jugovzhodni četrtini (kv. IV) sta bila pod rušo v bližini večjih kamnov odkrita zvit latenski meč (*sl. 45C: N5; t. 33: 3*) in sulična ost (*sl. 45C: N6; t. 34: 4*), v nasutju gomile so našli še eno fragmentirano širokolistno sulično ost (*t. 34: 6*), sulično kopito (*t. 34: 7*), tulasto sekuro (*t. 34: 8*) in dva kosa bronaste ovratnice (*t. 33: 1*) ter nekaj lončenih črepinj (*t. 36: 23,27*).

1. Dva frag. bronaste ovratnice iz razmeroma tanke okrogle žice, na katero sta natakljena bronasta čašasta zaključka, okrašena s plastično girlando in prečno narezanim robom; d. frag. 11,2 in 3,4 cm, pr. žice 0,3 cm, pr. glavice 1,7 cm. Lega: kv. IV; gl. = -0,70 m. MMLj, inv. št. P 1615, 1616.
2. Frag. bronasta polno ulita narebrena zapestnica; pr. 6,8 cm, deb. 0,4 cm. Lega: kv. II; gl. = -0,50 m. MMLj, inv. št. P 1518.
3. Železen meč z ročajnim trnom pravokotnega preseka; ohranjen je v železni nožnici z vzdolžnim sredinskim rebrom na zgornjem platišču in namerno trikrat prepognjen. Konic meča je odlomljena. V zgornjem delu nožnice je nameščena objemka z zanko za obešanje na zadnji strani, ki ima pravokotno oblikovan mostiček in listast zaključek z zakovico v sredini, s katero je pritrjena na nožnico. Na spodnjem delu nožnice je na hrbtni strani prečka, koničnik ni ohranjen. Rekon. d. meča okoli 94 cm, š. nanožnice do 5,5 cm. Lega: kv. IV; tik pod rušo. MMLj, inv. št. P 1617 (*sl. 45C: N5*).
4. Železna sulična ost z dolгим listom rombičnega preseka in kratkim tulcem, konica je odlomljena; ohranjena d. 28,5 cm, pr. tulca do 2,3 cm. Lega: kv. IV; ob meču tik pod rušo. MMLj, inv. št. P 1618 (*sl. 45C: N6*).
5. Železna ost kopja s kratkim ozkim listom rombičnega preseka in debelejšim tulcem, v katerem so ohranjeni ostanki lesa; ohranjena d. 16,5 cm, pr. tulca do 1,8 cm. Lega: kv. I; S = 1,60 m, Z = 0,90 m, gl. = -0,75 m. MMLj, inv. št. P 1516 (*sl. 45C: N1*).
6. Frag. železna širokolistna sulična ost s sredinskim rebrom trikotnega preseka, v masivnem stožčastem tulcu so ohranjeni ostanki lesa; ohranjena d. 11,7 cm, pr. tulca do 1,8 cm. Lega: kv. IV (v nasutju). MMLj, inv. št. P 1612.
7. Frag. železnega suličnega kopita; v tulcu so ohranjeni ostanki lesa; ohranjena d. 5,4 cm, pr. do 2,2 cm. Lega: kv. IV. MMLj, inv. št. P 1614.
8. Frag. železna tulasta sekira z ostanki lesa v tulu; d. 11,2 cm, pr. tula 2,6 cm. Lega: kv. IV; v nasutju. MMLj, inv. št. P 1613.
9. Frag. železna sekira z enostranskimi plavutmi; d. 11,2 cm, pr. do 4,2 cm. Lega: kv. I/II; S/J = 0,00 m, Z = 0,55 m, gl. = -0,75 m. MMLj, inv. št. P 1515 (*sl. 45C: N3*).
10. Frag. vrč z vbočenim dnom in s presejajočim trakastim ročajem; izdelan iz grobozrnate gline; rjavo črno žgan; površina je zglajena; rekon. pr. ustja 12,5 cm, pr. dna 7 cm, v. 15,5 cm. Lega: kv. II; gl. = -2,30 m. MMLj, inv. št. P 1492 (*sl. 45C: N4*).
11. Frag. situlaste posode z nogo in vodoravno narebrenim vratom; izdelana iz drobozrnate gline in dodelana na počasnem vretenu; rdeče žgana s črno sredico; površina je zglajena in porozna; na zunanji strani so sledi rdečega premaza; vel. frag. od 3,6 x 1,9 do 12,3 x 6,7 cm. Lega: kv. II; gl. do -1,40 m. MMLj, inv. št. P 1504, 1508, 1512.
12. Frag. ustja in ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče žgana; površina je hrapava in močno porozna; vel. frag. od 5,9 x 4,2 do 6,1 x 5,7 cm. Lega: kv. II; gl. do -1,40 m. MMLj, inv. št. P 1506.
13. Frag. izvihanega ustja in vodoravno narebrenega vratu posode; izdelana iz drobozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico; površina je zglajena in razpokana; vel. frag. 3,6 x 3,5 cm. Lega: kv. I; v nasutju. MMLj, inv. št. P 1491.
14. Frag. ustja posode tankih sten; izdelana iz prečiščene gline; črno žgana; površina je svetleče zglajena; vel. frag. 3,3 x 2,1 cm. Lega: kv. I; gl. = -0,90 do -1,10 m. MMLj, inv. št. P 1496.
15. Frag. pokončnega vratu in ravno odrezanega ustja ter klekastega ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana z rjavo rdečo sredico; površina je sijajno zglajena in porozna; vel. frag. 4,1 x 3,4 in 6,2 x 4,4 cm. Lega: kv. II; gl. do -1,40 m. MMLj, inv. št. P 1507.
16. Frag. ustja in ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana z rdečo rjavo sredico; površina je gladka in porozna; vel. frag. 6,5 x 4,7 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,80 do -1,90 m. MMLj, inv. št. P 1502.
17. Frag. ostenja in vratu posode; izdelane iz drobozrnate gline; črno žgana z rjavo rdečo sredico; površina je zglajena; vel. frag. 4,3 x 4 in 10 x 5,2 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,70 do -1,80 m. MMLj, inv. št. P 1514.
18. Frag. skleda z nagubanim ostenjem; izdelana iz drobozrnate gline in dodelana na počasnem vretenu; črno rjavo žgana z rdečo sredico; površina je zglajena; rekon. pr. ustja 36 cm, ohranjena v. 19,2 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,70 do -1,80 m. MMLj, inv. št. P 1513.
19. Frag. ustja latvice; izdelana iz drobozrnate gline; rjavo žgana; površina je sijajno zglajena; pod ustjem je sled poševne plitve kanelure; vel. frag. 5,9 x 3 cm. Lega: kv. II; gl. = -2,00 do -2,10 m. MMLj, inv. št. P 1488.
20. Frag. ustja latvice; izdelana iz drobozrnate gline; rdeče žgana; površina je zglajena; vel. frag. 5,6 x 4,4 cm. Lega: kv. II. MMLj, inv. št. P 1497.
21. Frag. ustja latvice; izdelana iz drobozrnate gline; črno rjavo žgana; površina je zglajena; vel. frag. 6,9 x 4,6 cm. Lega: kv. II. MMLj, inv. št. P 1497.
22. Frag. ustja latvice; izdelana iz drobozrnate gline; črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 3,8 x 3,7 cm. Lega: kv. II. MMLj, inv. št. P 1497.
23. Frag. ostenja posode z nizko konično nogo; izdelana iz drobozrnate gline in dodelana na počasnem vretenu; rdeče žgana s črno sredico; površina je gladka; na nogi so sledi rdečega premaza; pr. noge 6,4 cm, v. noge 3 cm. Lega: kv. IV. MMLj, inv. št. P 1610.
24. Frag. dna posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je hrapava in porozna; vel. frag. od 3,8 x 3,1 do 5,8 x 3,7 cm. MMLj, inv. št. P 1489.
25. Frag. dna posode debelih sten; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče žgana; površina je hrapava; vel. frag. od 5,5 x 5,2 do 7,6 x 4,6 cm. Lega: kv. II. MMLj, inv. št. P 1500.
26. Frag. ostenja in dna posode debelih sten; izdelana iz drobozrnate gline; rjavo žgana s črno sredico; površina je hrapava; vel. frag. od 6,3 x 5,9 do 10,8 x 2,5 cm. Lega: kv. II; gl. = -2,00 do -2,10. MMLj, inv. št. P 1487.
27. Dva frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, notraj rdeče žgana; površina je zglajena z vrezanim okrasom v obliki smrekove vejice; vel. frag. 3,7 x 3,3 in 4,2 x 2,4 cm. Lega: kv. IV; gl. = -1,20 m. MMLj, inv. št. P 1611.

28. Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; črno žgana; površina je zglajena; okrašena je z vrezanimi šrafrani trikotniki in vodoravnimi linijami ter nizom vtisjenih pik; vel. frag. 5,1 x 4,1 cm. Lega: kv. II; gl. = -2,40 m. MMLj, inv. št. P 1493.
29. Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je zglajena; okrašena z vrvičastimi odtisi; vel. frag. 4,6 x 4,1 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,40 do -1,80 m. MMLj, inv. št. P 1510.
30. Frag. ostenja posode z navpično preluknjanim nalepljenim držajem; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. 5 x 4,6 cm. Lega: kv. II. MMLj, inv. št. P 1498.
31. Frag. ostenja posode z nalepljenim razčlenjenim rebrom; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je zglajena; vel. frag. 6,8 x 6,1 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,40 do -1,80 m. MMLj, inv. št. P 1511.
32. Frag. ostenja posode z izvlečenim in rahlo razčlenjenim rebrom; izdelana iz grobnnozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj rjavo črno žgana; površina je hrapava in močno porozna; vel. frag. od 5,8 x 5,3 do 7,9 x 7,1 cm. Lega: kv. II. MMLj, inv. št. P 1501.
33. Frag. ostenja posode; izdelana iz grobnnozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico; površina je hrapava; okrašena z nalepljeno ovalno bradavico; vel. frag. 7,1 x 6,2 cm. Lega: kv. II; gl. = -2,00 do -2,10 m. MMLj, inv. št. P 1490.
- * Frag. ostenj dveh posod; izdelani iz drobnnozrnate gline; sivo črno žgani; površina je zglajena; vel. frag. 4,3 x 3,7 in 4,9 x 2,9 cm. Lega: v sondi; v nasutju. MMLj, inv. št. P 1494.
- * Frag. dna posode; izdelana iz fine prečiščene gline; rumeno rdeče žgana; površina je zglajena; vel. frag. 5 x 4,4 cm. Lega: v sondi; op.: rimskodobna. MMLj, inv. št. P 1495.
- * Frag. klekastega ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj svetlorjavo žgana; površina je sijajno zglajena; vel. frag. 7,5 x 5,2 cm. Lega: kv. I; gl. = -0,90 do -1,10 m. MMLj, inv. št. P 1496.
- * Frag. ostenja in dna posode debelih sten; izdelana iz grobnnozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico; površina je hrapava; vel. frag. 9 x 7,4 in 6,6 x 6,5 cm. Lega: kv. II. MMLj, inv. št. P 1499.
- * 2 frag. ostenj dveh posod; izdelani iz drobnnozrnate gline; rjavo črno žgani; površina je zglajena; vel. frag. od 5,1 x 3,8 do 6 x 4,9 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,80 do -1,90 m. MMLj, inv. št. P 1503.
- * 4 frag. ostenja posode debelih sten; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. od 5,2 x 3,8 in 8,6 x 6,3 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,80 do -1,90 m. MMLj, inv. št. P 1505.
- * 2 frag. ostenja in dna posode; izdelana iz grobnnozrnate gline; rjavo rdeče žgana s črno sredico; površina je hrapava; vel. frag. od 5,2 x 4,1 do 8 x 4,3 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,80 do -1,90 m. MMLj, inv. št. P 1505.
- * 2 frag. ostenja posode; izdelane iz grobnnozrnate gline; rjavo žgana s črno sredico; površina je hrapava in porozna; vel. frag. 7,2 x 8,3 in 8,5 x 8,8 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,40 do -1,80 m. MMLj, inv. št. P 1509.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz grobnnozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico in končnim dimljenjem; površina je zglajena; vel. frag. 9,4 x 6,5 cm. Lega: kv. II; gl. = -1,40 do -1,80 m. MMLj, inv. št. P 1509.

DRUGI ARHEOLOŠKI POSEGI NA OBMOČJU GRMADE

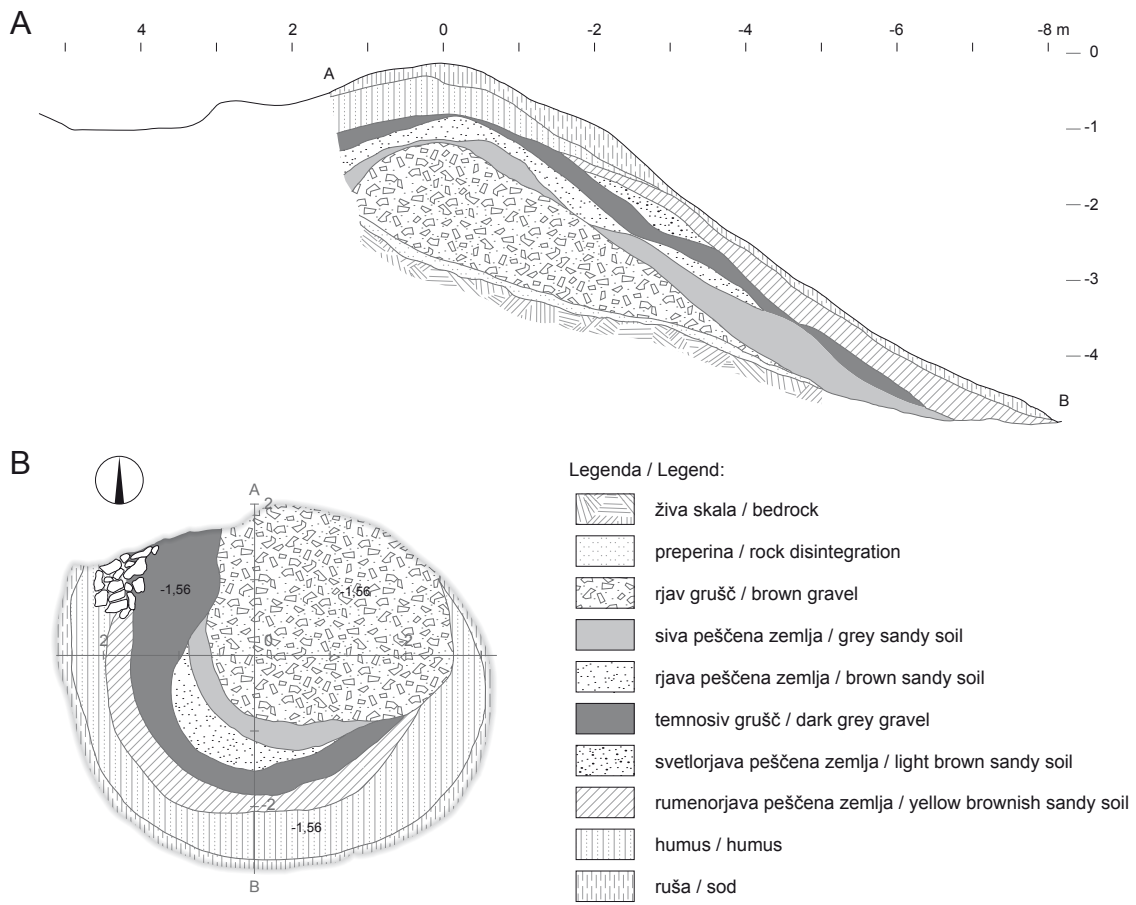
DOMNEVNA GOMILA 20

V letu 1985 je ekipa Mestnega muzeja Ljubljana ob poti, ki se vije po zahodnem pobočju proti vrhu Molnika, prekopala kopasto tvorbo (sl. 25). Prvotno so jo označili kot gomilo 2, na topografskem načrtu ima številko 20

(sl. 7 in 55). Pod gozdnim humusom so si sledila nasutja različne barve in strukture, ki so prekrivala skalnato osnovo in preperino (sl. 56). Blizu severozahodnega roba so na globini 1,56 m naleteli na kamnito grobljo; drobnih najdb ni bilo.

Sl. 55: Grmada, izkopavanje domnevne gomile 20.
Fig. 55: Grmada, excavation of presumed Tumulus 20.

Sl. 56: Grmada, domnevna gomila 20. A – vzhodni profil; B – tloris na gl. -1,56 m. M. = 1:100.
 Fig. 56: Grmada, presumed Tumulus 20. A – east cross section; B – ground plan at the depth of -1.56 m. Scale = 1:100.

SONDIRANJA V LETU 1987

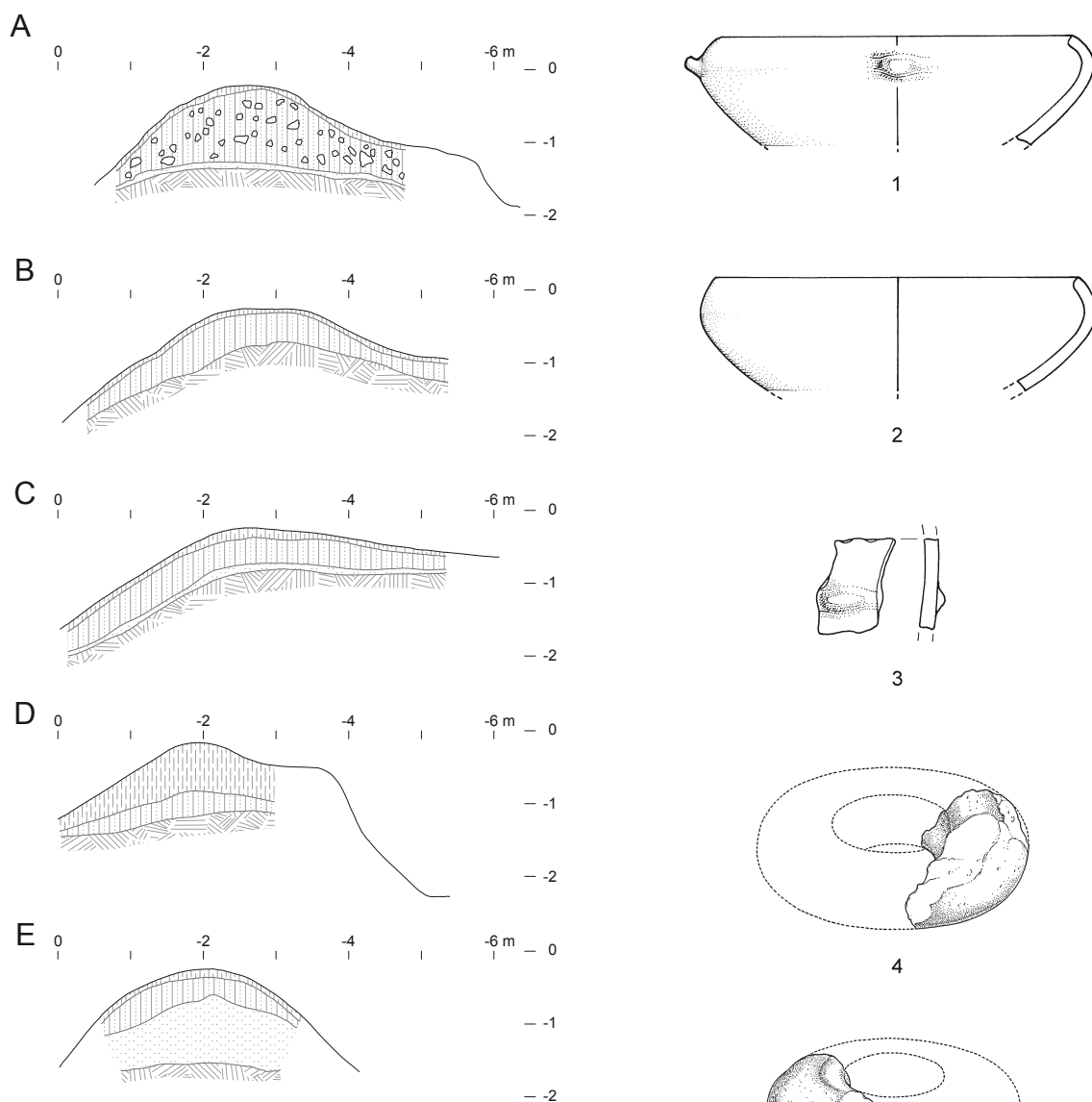
V letu 1987 so opravili pet manjših sondažnih posegov v kopasto oblikovane tvorbe (sl. 57), vendar njihovih lokacij na topografskem načrtu niso zabeležili. Izkazalo se je, da gre večinoma za umetna nasutja iz peščenega drobirja brez arheoloških najdb, razen v sondi 20, kjer so v rumenorjavi peščeni plasti s kamenjem odkrili nekaj keramičnih predmetov (sl. 58).

Terensko dokumentacijo in najdbe hrani Mestni muzej Ljubljana.

Sonda 20 (sl. 58)

1. Frag. latvica; izdelana iz grobozrnate gline; črno rjavo žgana; površina je hrapava; na največjem obodu je nalepljena ovalna bradavica; rekon. pr. ustja 19 cm, ohranjena v. 6 cm. MMLj, inv. št. P 1620 in 1622.

2. Frag. ustja in ostenja latvice; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo žgana; površina je zglajena; vel. frag. od 3,4 x 1,7 do 7,7 x 7,5 cm. MMLj, inv. št. P 1619 in P 1622.
  3. Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; svetlorjavo žgana; površina je zglajena; okrašena je z nalepljeno ovalno bradavico; vel. frag. 5,3 x 3,4 cm. MMLj, inv. št. P 1621.
  4. Frag. svitka; izdelan iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgan; površina je hrapava; d. frag. 10 cm, deb. 4,2 cm. MMLj, inv. št. P 1625.
  5. Frag. svitka; izdelan iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgan; površina je hrapava; vel. frag. od 3 x 3 do 10 x 4 cm, deb. 4,3 cm. MMLj, inv. št. P 1626.
- * 3 frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče rjavo žgana; površina je hrapava; vel. frag. 4,3 x 2,8 do 4 x 4,1 cm. MMLj, inv. št. P 1623.
- * 23 frag. ostenja in dna posode; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana; površina je hrapava in porozna; na dveh fragmentih je nalepljeno razčlenjeno rebro; vel. frag. 2,1 x 2,7 do 7,9 x 6,8 cm. MMLj, inv. št. P 1624.

Sl. 57: Sondiranja naravnih kopastih tvorb na zahodnem pobočju Molnika leta 1987. A – sonda 20, vzhodni profil; B – sonda 21, vzhodni profil; C – sonda 22, vzhodni profil; D – sonda 23, vzhodni profil; E – sonda 24, vzhodni profil. M. = 1:100.

Fig. 57: Trial trenching in the mound-like formations on the western slope of Molnik in 1987. A – Trench 20, east cross section; B – Trench 21, east cross section; C – Trench 22, east cross section; D – Trench 23, east cross section; E – Trench 24, east cross section. Scale = 1:100.

NAJDBE IZ LETA 2014

Na obhodu po žledolomu, ki je poškodoval gozd na Molniku, je geograf Mauro Hrvatin s sinom Aljažem (študentom arheologije) ob podrtih drevesih pod jugozahodnim robom naselja našel nekaj lončenih črepinj. Mesta pobranih najdb sta geodetsko dokumentirala in

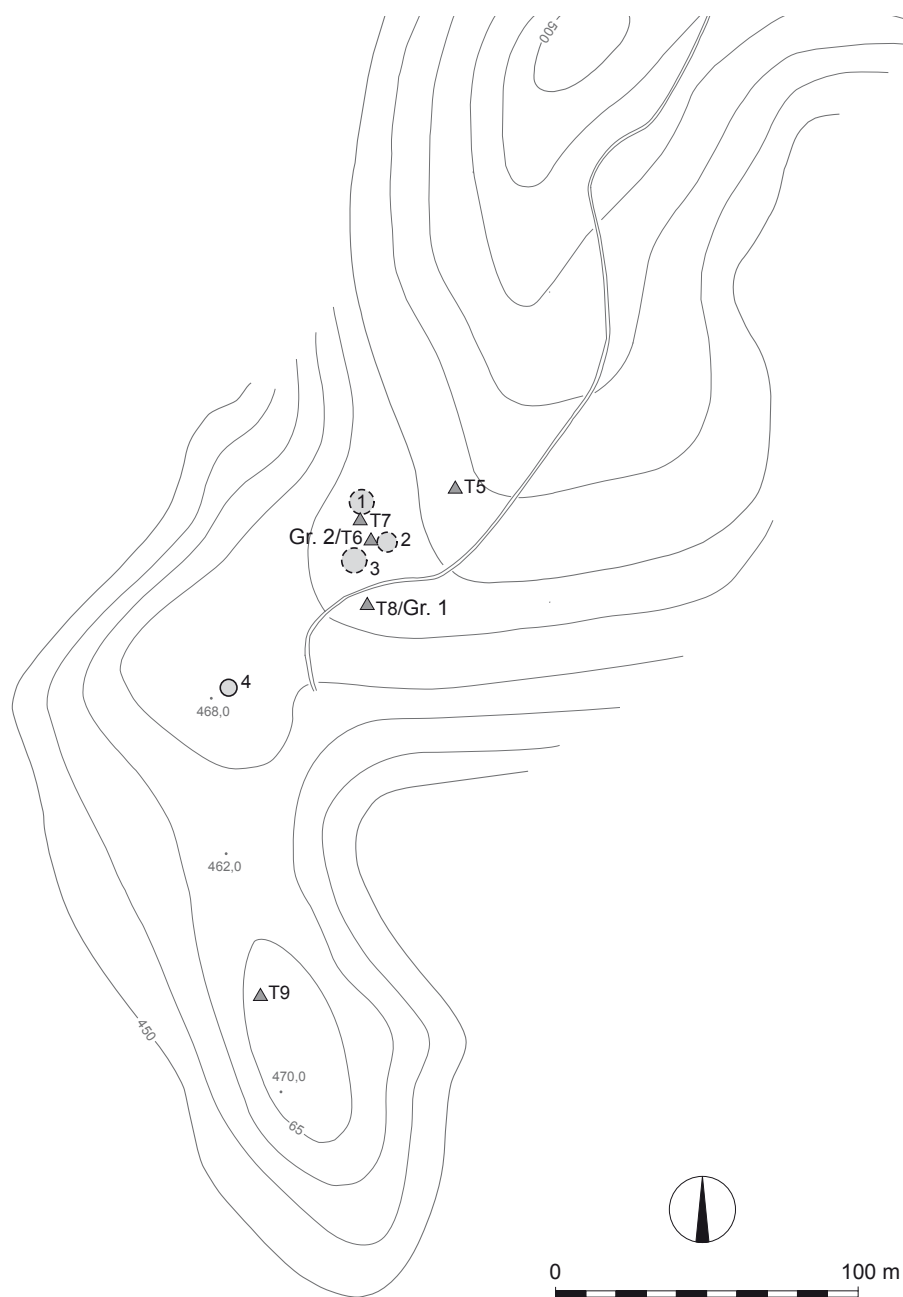
Sl. 58: Najdbe iz sonde 20. Vse keramika. M. = 1:4.

Fig. 58: Finds from Trench 20. All ceramic. Scale = 1:4.

označila točke z zaporednimi številkami. Pri točki 3 (sl. 25: T3) sta našla koščka ostenja prostoročno izdelane posode in pekve, na točki 4 (sl. 25: T4) pa kose reoksidacijsko žgane posode ter srednjeveškega pokrova. Najdbe sta predala Inštitutu za arheologijo.⁶²

⁶² Grahek 2016b.

GROBIŠČE V SELSKI GMAJNI

Sl. 59: Grobišče v Selski gmajni. M. = 1:2500.

Fig. 59: Cemetery at Selska gmajna. Scale = 1:2500.

Na jugozahodnem grebenu, ki se spušča z Molnika proti Lanišču (sl. 5), so bile v okviru terenskih izmer leta 1997 evidentirane štiri gomile in pridružene gomilnemu grobišču na Grmadi ter označene s številkami od 21 do 24.⁶³

⁶³ J. Dular, Topografski zapisnik, 28.5.1997 (Arhiv Iza ZRC SAZU); Dular, Tecco Hvala 2007, 161, 259, kat. št. 24, sl. 154.

Ker je to območje od zadnjih gomil na Grmadi oddaljeno okoli 300 do 350 m in sodi h kraju Dole pri Škofljici ter leži v drugi katastrski občini, jih poslej obravnavamo kot samostojno grobišče, imenovano po ledini Selska gmajna (sl. 59).⁶⁴

⁶⁴ Grahek 2016b.

- Gomila 1: pr. 8 m; v. 1 m (domnevna; s prvotno oznako gomila 21 na Grmadi).
 Gomila 2: pr. 7 m; v. 0,5 m (domnevna; s prvotno oznako gomila 22 na Grmadi).
 Gomila 3: pr. 8 m; v. 1 m (domnevna; s prvotno oznako gomila 23 na Grmadi).
 Gomila 4: pr. 6 m; v. 0,5 m (s prvotno oznako gomila 24 na Grmadi).

Na tem območju je bilo po žledu leta 2014 izruvanih nekaj dreves, pri katerih sta Mauro in Aljaž Hrvatini opazila drobce lončenine in kosti, mesta najdb pa natančno zabeležila (sl. 59). Na točki 5 sta med drugim našla odlomek ročaja pekve (sl. 59: T5; t. 37C: 1), nižje po pobočju na točki 9 (sl. 59: T9) pa ožgane kose gline, za katere sta domnevala, da gre za ostanke nekakšne peči.

Na podlagi njunih podatkov, ki so govorili v prid domnevi, da gre za grobove, je bil konec novembra 2014 opravljen manjši poseg z namenom reševanja morebitnih arheoloških ostalin pred načrtovanimi gozdarskimi deli v zvezi z odstranjevanjem posledic žledoloma. Na točki 8 (sl. 59: T8, 60) je bil dejansko odkrit žgan grob, žgan grob je bil odkrit tudi na točki 6 (sl. 59: T6, 61). Pri nobenem pa ni bilo ugotovljeno nasutje, ki bi kazalo na pokop v gomili. Inštitutska sodelavca Lucija Grahek in Primož Pavlin, ki sta izvedla zaščitni poseg, predpostavljata, da sta bila grobova plana.⁶⁵ V konfiguraciji terena izstopa nekoliko izraziteje le gomila 4, preostale tri so domnevne.

Najdbe, ki jih začasno hrani Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, bodo predane Mestnemu muzeju Ljubljana.

GROB 1 (T. 37 A)

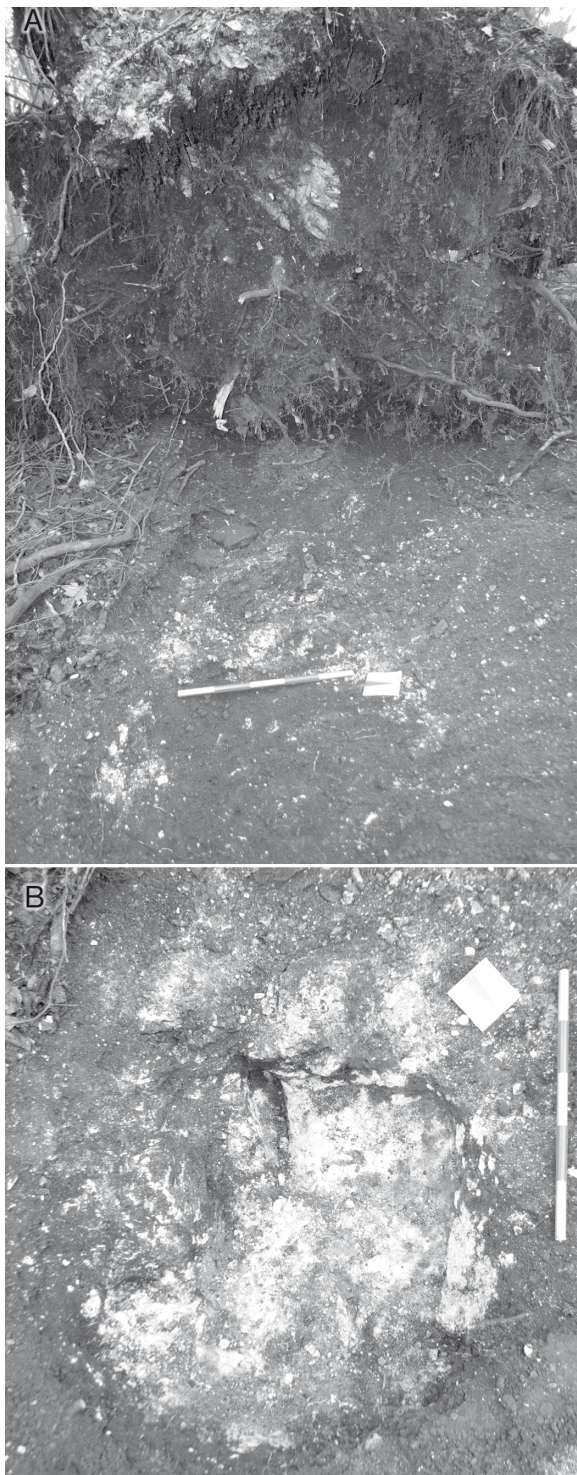
Pod podrtim drevesom na točki 8 (sl. 59: T8) se je v dolomitni preperini 0,20 m pod gozdno rušo, preprejeno s koreninami, pokazala grobna jama (sl. 60). Vrhnji del groba je bil odtrgan s koreninami prevrnjenega drevesa, med katerimi je bil ukleščen zgornji del lonca, medtem ko je bil njegov spodnji del ohranjen v jami.

Ohranjeni del jame je meril 0,70 m v smeri V–Z in 0,65 m v smeri S–J in je segal do 0,30 m globoko v dolomitno osnovo. Jama je bila zapolnjena s prhkim sivočrnim peščenim meljem, drobci oglja, kalciniranih kosti in lončenine. Pri čiščenju grobne jame se je pokazalo več manjših kosov rdečega laporja, ki je bil verjetno prinesen iz bližnje okolice.

V loncu žari je bila žganina, na katero je bil položen bronast trakast obroček, fragment drugega obročka je bil najden pri čiščenju drevesnih korenin. Ob žari je bila v jami skleda z nagubanim ostenjem.

Teža drobcev kosti je znašala 96 g, zunaj so bele do črne barve, znotraj pa črne. Antropološko analizo je opravila Mateja Kovač in med njimi ugotovila največ delcev zgornjih in spodnjih okončin (*radius*, *femur*,

tibia), ohranjenih je tudi nekaj delcev lobanje (*costa*, *os occipitale*, *cranium*). Na dveh delcih dolgih kosti so bile opazne degeneracijske spremembe. Glede na debele kompaktne kosti in kazalnike starosti bi lahko šlo za moškega iz starostne skupine *adultus*, *maturus*.

Sl. 60: Selska gmajna, grob 1. A – pred čiščenjem; B – očiščen (foto: L. Grahek, Iza ZRC SAZU).

Fig. 60: Selska gmajna, Grave 1. A – before cleaning; B – after cleaning (photo: L. Grahek, Iza ZRC SAZU).

⁶⁵ Grahek 2016b.

- 1–2. En cel in en frag. bronast trakast obroček s stanjšanima in enkrat zvitima koncema; pr. 3,0 cm, š. 0,3 cm, deb. 0,15 cm.
3. Frag. skleda z nizko konično nogo in nagubanim ostenjem; izdelana iz drobnnozrnate gline s primesmi finega (Ca) peska; črno žgana z rjavo sredico; površina je gladka in rahlo porozna; rekon. pr. ustja 10,5 cm, pr. noge 5,3 cm, v. 21,8 cm.
4. Frag. lonec (žara) z rahlo izvihanim ustjem; izdelan iz drobnnozrnate gline z veliko primesmi (Ca) peska; zunaj črno, znotraj temnorjavo žgan; površina je gladka in rahlo porozna; na največjem obodu ima dve izvlečeni bradavici; rekon. pr. ustja 11 cm, pr. dna 7,3 cm, v. = 30 cm.

GROB 2 (T. 37 B)

Na razdalji okoli 22 m severno od prvega groba je bila pod podrtim drevesom na točki 6 (sl. 59: T6) vidna temnejša lisa s premerom 0,80 m. Pri čiščenju se je pokazala pravokotno oblikovana grobna jama, ki je bila vkopana okoli 0,40 m globoko v dolomitno osnovo v smeri SZ–JV (sl. 61). V širino je merila 0,50 m, v dolžino 0,60 m, zapolnjena je bila s prhkim sivo črnim meljem in drobnim gruščem. Verjetno je bila pokrita z vsaj tremi apnenčastimi kamni, ki so bili zagosteni med koreninami prevrnjenega drevesa. V vrhnjem delu zasutja je bilo tudi nekaj kosov rdečega laporja.

Pri dnu jame so bili najdeni ostanki kalciniranih kosti, koščki lončenine in odlomek ožganega bronastega obročka. Več drobcev lončenine je bilo tudi v zasutju groba.

Z antropološko analizo, ki jo je opravila Mateja Kovač, je bilo ugotovljenih več delcev dolgih kosti in dva fragmenta pelvisa, pripadale so otroku. Kosti so bile črno do belo žgane, skupna teža pa je znašala 36 g.

1. Frag. bronastega obročka trikotnega preseka; pr. 2,1 cm, š. 0,1 cm, deb. 0,35 cm.
2. Frag. ustja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; temnorjavo žgana; površina je hrapava; vel. 1,9 x 3,5 x 1,1 cm.
3. Frag. ostenja posode; izdelana iz fino zrnate gline; temnorjavo žgana; površina je gladka; okrašena z vodoravnim in navpičnima vrezoma; vel. 1,9 x 1,9 x 0,8 cm.
4. Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; rdeče žgana; površina je hrapava; okrašena z vodoravnim razčlenjenim rebrom z odtisi prsta; vel. 5,6 x 5,2 x 1,1 cm.
5. Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; nepopolno oksidacijsko žgana; površina je hrapava; okrašena z vodoravnim razčlenjenim rebrom trikotnega preseka z vtisi ostrega predmeta; vel. 5,4 x 4,5 x 1,1 cm.
6. Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je gladka in rahlo porozna; okrašen je z nalepljeno bradavico; vel. 6,3 x 5,8 x 1,0 cm.
- * 35 frag. različnih posod.

POSAMIČNE NAJDBE (T. 37 C)

Na mestu, ki je na načrtu označeno kot točka 5 (sl. 59: T5), so bili pod podrtu bukvijo najdeni različni keramični fragmenti.

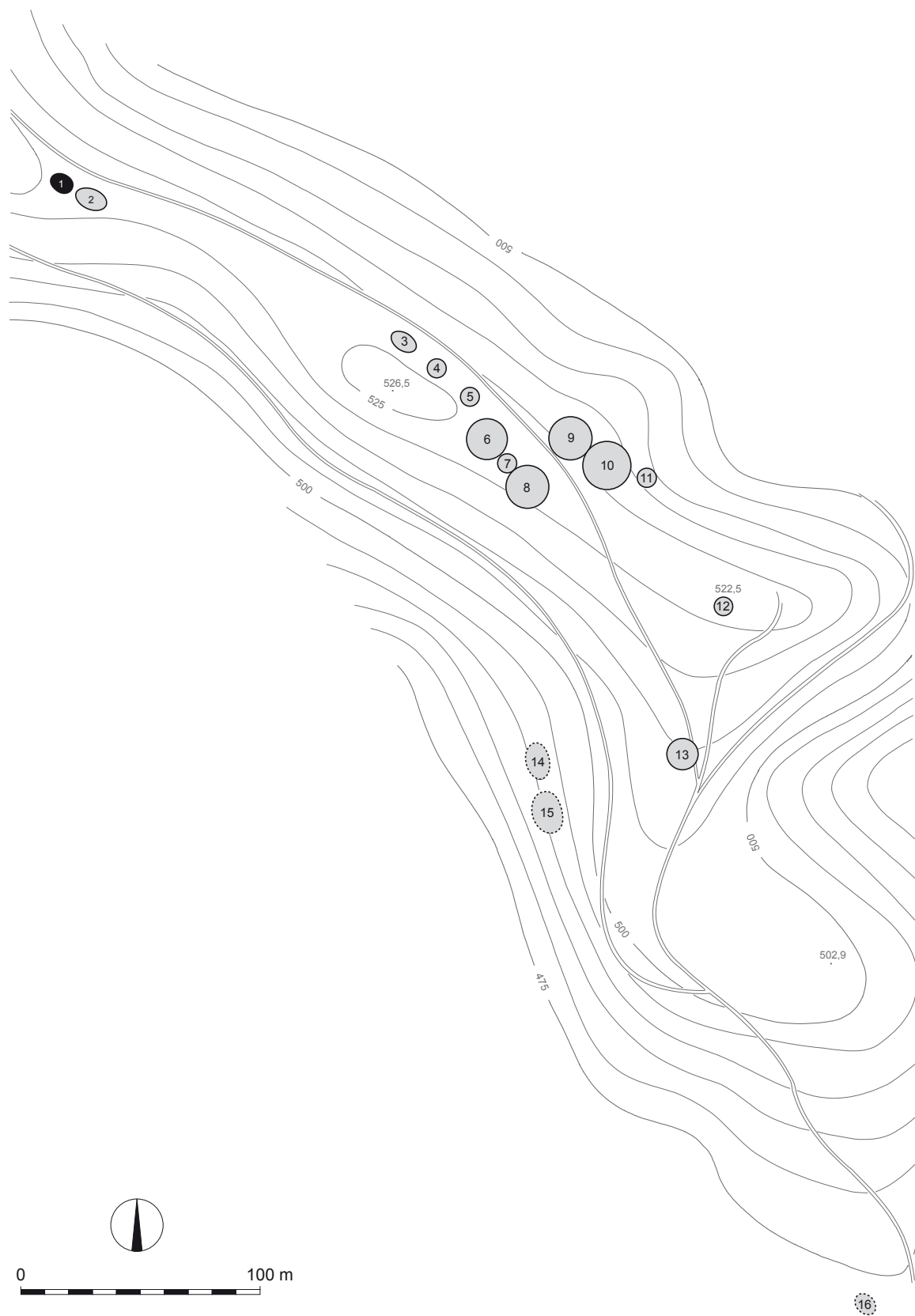
1. Frag. ročaj pekve z dvema vzdolžnima grebenoma; izdelana iz drobnnozrnate gline; črno žgana; površina je gladka; vel. 7,1 x 3,5 x 1,3 cm.
- * 4 frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je gladka; vel. od 5,7 x 4,9 x 0,8 cm do 2,6 x 2,1 x 1,0 cm.
- * 3 frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je gladka in rahlo porozna; vel. 4,9 x 5,6 x 1,0 cm.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo žgana; površina je gladka; vel. 4,9 x 6,0 x 1,2 cm.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo žgana; površina je gladka; vel. 3,2 x 2,8 x 1,0 cm.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj črno, znotraj rdeče žgana; površina je gladka; vel. 2,9 x 2,2 x 1,3 cm.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo žgana; površina je gladka; vel. 3,1 x 2,5 x 0,7 cm.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo žgana; površina je gladka; vel. 2,5 x 1,7 x 0,9 cm.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina je gladka; vel. 2,0 x 1,6 x 0,9 cm.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina je gladka; vel. 3,2 x 2,2 x 1,1 cm.
- * Frag. ostenja pekve; izdelana iz drobnnozrnate gline; rdeče žgana; površina je gladka; vel. 2,2 x 2,1 x 0,9 cm.
- * Frag. ostenja pekve; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo žgana; površina je gladka; vel. 2,4 x 1,8 x 1,1 cm.
- * Frag. ostenja pekve; izdelana iz drobnnozrnate gline; rdeče žgana; površina je hrapava; okrašena z vodoravnim razčlenjenim rebrom z odtisi prsta; vel. 2,9 x 2,5 x 0,9 cm.

Sl. 61: Selska gmajna, grob 2; obris grobne jame (foto: L. Grahek, Iza ZRC SAZU).

Fig. 61: Selska gmajna, Grave 2; contour of the grave pit (photo: L. Grahek, Iza ZRC SAZU).

GROBIŠČE V PLEŠKI HOSTI

Sl. 62: Gomilno grobišče v Pleški hosti (po Dular, Tecco Hvala 2007, 262, sl. 156). M. = 1:2500.
Fig. 62: Tumulus cemetery at Pleška hosta (after Dular, Tecco Hvala 2007, 262, Fig. 156). Scale = 1:2500.

Sl. 63: Pleška hosta, gomili 1 in 2.
Fig. 63: Pleška hosta, Tumuli 1 and 2.

Na grebenu južno od naselja na Molniku, kjer se združita kolovoza iz vasi Pleše in z Magdalenske gore, se razprostira gruča 16 gomil oz. kopastih tvorb (sl. 5). Ekipe Mestnega muzeja je nameravala raziskati dve naj-severnejši (sl. 62) in ju je predhodno označila kot gomili 6 in 7, a se je na koncu odločila prekopati le eno (sl. 63).

- Gomila 1: pr. 12 x 8 m; v. 1,5 m (s prvotno oznako 7; raziskana l. 1996, MMLj; 14 grobov).
- Gomila 2: pr. 13 x 8 m; v. 3 m.
- Gomila 3: pr. 10 x 8 m; v. 1,5 m (sled vkopa).
- Gomila 4: pr. 8 m; v. 1 m (sled vkopa).
- Gomila 5: pr. 8 m; v. 1,5 m (sled vkopa).
- Gomila 6: pr. 18 m; v. 1,5 m (sled vkopa).
- Gomila 7: pr. 8 m; v. 1,5 m (sled vkopa).
- Gomila 8: pr. 18 m; v. 1,5 m (sled vkopa).
- Gomila 9: pr. 18 m; v. 2 m (sled vkopa).
- Gomila 10: pr. 20 m; v. 3 m (sled vkopa).
- Gomila 11: pr. 8 m; v. 1 m.
- Gomila 12: pr. 8 m; v. 0,7 m.
- Gomila 13: pr. 13 x 10 m; v. 2 m.
- Gomila 14: pr. 15 x 8 m; v. 2,5 m (domnevna).
- Gomila 15: pr. 18 x 12 m; v. 5 m (domnevna).
- Gomila 16: pr. 8 x 6 m; v. 0,7 m (domnevna)

GOMILA 1

Gomila s prvotno delovno oznako 7 je na pozneje izdelanem topografskem načrtu pripisana gomilnemu grobišču v Pleški hosti in označena s številko 1 (sl. 7). Bila je dokaj nizka in razvlečena, v premeru je merila od 8 do 12 m in v višino med 1 in 1,5 m, sredina gomile je bila ugreznjena.

Raziskali so jo leta 1996, in sicer tako, da so jo razdelili na štiri dele po sredinskih oseh S–J in Z–V (sl. 64). Najprej so do sterilne osnove izkopali četrtno gomile in dokumentirali najdbe v planumih na različnih globinah, prav tako prereze čez zemeljske plasti; zatem so se na enak način lotili izkopa naslednje četrtine.

V sredini gomile je bil jasno viden recenten vkop pravilne pravokotne oblike, ki se je sčasoma zatrpal z erozijskim materialom (sl. 64). Segal je 1 m globoko do centralnega groba (grob 6), ki je bil pokrit z veliko kamnito ploščo in vkopan v prvotna tla iz peščenjaka. V naravni osnovi so bile razpoznavne še nekatere druge plitvo vkopane grobne jame, ki jih je prekrivalo nasutje iz preperine peščenjaka (sl. 65A,B). V nasutju so se pojavljali kamni različnih velikosti in oblik iz apnenca, peščenjaka, skrilačev ali dolomita ter raztresene najdbe. Posameznih faz nasipavanja gomile ni bilo mogoče razločiti. Da je imela gomila morebiti kamnit venec, nakazuje potek kamnov na severnem in vzhodnem robu izkopanega območja (sl. 65C, 66).

Na raziskanem območju so odkrili 14 grobov. Grobovi 4–6, 9, 11–13 so bili usmerjeni SV–JZ in skoraj vzporedni. Bolj ali manj pravokotno nanje so bile vkopane jame grobov 3, 7, 8 in 14 v jugozahodnem in severovzhodnem delu gomile. V jugovzhodnem delu je z usmeritvijo S–J izstopal grob 10, v severozahodnem delu pa grobova 1 in 2, ki sta imela smer Z–V (sl. 65C).

Večino grobov bi lahko pripisali skeletnim pokopom, čeprav se okostja razen manjših delcev niso ohranila. Nekaj grobov je bilo zagotovo žganih, o čemer pričajo zogleneli ostanki (grobovi 2, 6, 11). Le redki grobovi so razen posod vsebovali še kake druge pridatke (grobovi 6, 10, 11, 13).

Sl. 64: Pleška hosta, izkopavanje gomile 1.
Fig. 64: Pleška hosta, excavation of Tumulus 1.

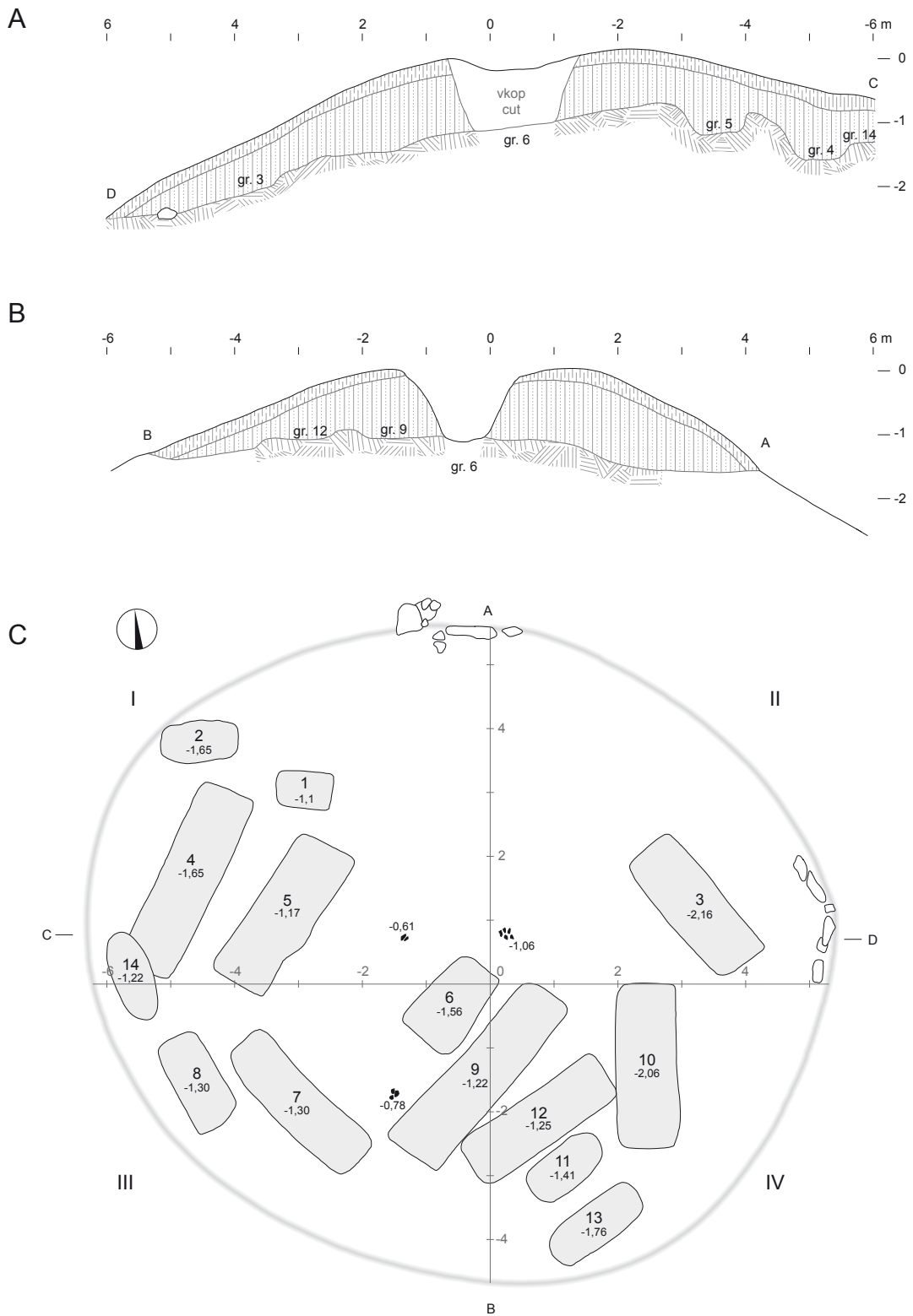
Najdbe in terensko dokumentacijo hrani Mestni muzej Ljubljana.

GROB 1/1 (T. 38 A)

V severozahodni četrtini gomile je bila na globini 0,89 m odkrita grobna jama pravokotne oblike. Merila je

0,80 x 0,50 m in je bila okoli 0,20 m globoko vkopana v trd peščenjak v smeri Z-V. Ob krajših stranicah sta bili postavljeni po ena kamnita plošča iz belega peščenjaka, ob jugozahodnem vogalu pa še dva manjša kamna.

V severovzhodnem kotu grobne jame sta stali skleda in skodela (sl. 67). Morda je šlo za skeleten pokop otroka, čeprav ostankov kosti niso zasledili, a tudi žganine ne.

Sl. 65: Pleška hosta, gomila I. A – južni profil; B – vzhodni profil; C – tloris z lego grobov. M. = 1:100.

Fig. 65: Pleška hosta, Tumulus I. A – south cross section; B – east cross section;

C – ground plan with marked positions of graves. Scale = 1:00.

Sl. 66: Pleška hosta, gomila 1. A – lega kamnov ob severnem robu gomile; B – lega kamnov ob vzhodnem robu gomile.
 Fig. 66: Pleška hosta, Tumulus 1. A – stones along the north edge; B – stones along the east edge.

1. Frag. skodela z vbočnim dnom in klekastim prehodom v vrat ter ostankom ročaja; izdelana iz grobozrnate gline s primesmi peska; rjavo žgana s končnim dimljenjem; površina je hrapava; pr. dna 5 cm, ohranjena v. 5,2 cm. MMLj, inv. št. 510:LJU; 0003999.⁶⁶
2. Skleda s poškodovanim izvihanim ustjem, vodoravno nazlebljenim vratom in nagubanim ostenjem ter vbočnim dnom; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana; površina je zglajena; okrašena je še s snopi navpičnih vrezov; pr. ustja 15 cm, pr. dna 4 cm, v. 10,6 cm. MMLj, inv. št. 3998.

GROB 1/2 (T. 38 B)

Ob severozahodnem robu gomile se je tik pod gozdnim humusom pokazala temna lisa, ki je bila z globino čedalje izrazitejše oblike. Na globini 1,30 m se je pokazala pravokotna grobna jama, velika 1,00 x 0,50 m in vkopana 0,40 m globoko v peščenjak. Zasuta je bila z žganino in ogljem brez ostankov kosti, na sredini je stala skleda (sl. 68).

1. Skleda z nagubanim ostenjem in vbočnim dnom; izdelana iz drobnozrnate gline in dodelana na počasnem vretenu; svetlorjavo žgana s sivo sredico; površina je zglajena in malce porozna; zunaj so ohranjeni sledovi rdečega premaza; pr. ustja 28,2 cm, pr. dna 9,4 cm, v. 15 cm. MMLj, inv. št. 4000.

Sl. 67: Pleška hosta, gomila 1, grob 1; grobna jama s kamnito oblogo in pridatki.
 Fig. 67: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 1; stone lining and disposition of grave goods.

Sl. 68: Pleška hosta, gomila 1, grob 2; grobna jama s pridano lončeno posodo.
 Fig. 68: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 2; position of the ceramic vessel.

⁶⁶ Koda 510:LJU, ki je sestavni del inventarne številke, velja v vseh nadaljnjih primerih, zato so poslej navedena le zadnja štirimestna števila.

GROB 1/3 (T. 38 C)

V severovzhodni četrtini gomile je bila v peščenjak vkopana grobna jama kot stopnica. Njen obris je bil slabo zaznaven, deloma so lahko prepoznali le potek daljših stranic, ki sta nakazovali smer SZ–JV. Ob jugozahodni stranici, ki je segala 0,20 m globoko v prvotno osnovo, so bili razvrščeni manjši kamni, pojavljali so se tudi v notranjosti grobne jame, predvsem ob njenem jugovzhodnem robu (sl. 69).

Po rekonstruiranem tlorisu sodeč je bil grob velik okoli 2,50 x 0,80 m, kar bi govorilo v prid domnevi o skeletnem pokopu, čeprav kostnih ostankov niso našli. Edini pridatek v jami je bila visoka posoda z nogo, ki je stala v jugovzhodni polovici groba.

1. Frag. situla z nogo in vodoravnim žlebom na ramenih; izdelana iz drobnnozrnate gline s primesmi (Ca) peska in dodelana na počasnem vretenu; svetlorjavo žgana; površina je zglajena; zunaj so sledovi rdečega premaza, znotraj je debelo prevlečena s črnim smolnatim premazom; pr. ustja 19 cm, pr. noge 12 cm, v. 28 cm. MMLj, inv. št. 4001.

GROB 1/4 (T. 39 A)

Ob severozahodnem robu gomile je bila na globini 1,10 m odkrita grobna jama, velika 2,70 x 0,80 m in vkopana v smeri SV–JZ okoli 0,50 m globoko v trd peščenjak. Daljši stranici sta potekali skoraj vzporedno v bolj ali manj ravni liniji, medtem ko je bil severovzhodni vogal polkrožno oblikovan v stopničko na globini 1,10 m; dno jame je bilo dokaj poravnano. V sredini in v jugozahodnem delu groba je bilo pod večjo ploščo iz apnenca precej črne organske preperine (verjetno ostankov lesene krste) ter lončen ciborij.

Kostnih ostankov ni bilo, vendar bi dimenzije jame govorile za skeleten grob.

1. Frag. ciborij z vodoravnim rebrom na vratu, bikoničnim ostnjem in široko razširjeno nogo; izdelan iz drobnnozrnate gline s primesmi drobnega (Ca) peska; svetlorjavo žgana s črno sredico; površina je zglajena in malce porozna; zunaj je prevlečena z rdečim premazom, vrat je okrašen s pasom črnega premaza, ustje znotraj pa s pasom rdečega premaza; pr. ustja 20,3 cm, pr. noge 17,4 cm, v. 25,6 cm. MMLj, inv. št. 4002.

GROB 1/5 (T. 39 B)

Skoraj vzporedno z grobom 4 je bila v peščenjak vkopana 0,30 m globoka grobna jama. Jasneje se je dalo razločiti daljši stranici, ki sta potekali vzporedno v smeri SV–JZ z razmikom 0,80 m, medtem ko so krajši stranici nakazovali kamni. Na severovzhodnem delu je

Sl. 69: Pleška hosta, gomila 1, grob 3; grobna jama s kamnito oblogo.

Fig. 69: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 3; stone lining and disposition of grave goods.

Sl. 70A: Pleška hosta, gomila 1, grob 5. Lega kamnov na grobu.

Fig. 70A: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 5. Stone cover.

ležala velika masivna dolomitna plošča, pod njo je ob robu jame stal lonček, na nasprotnem koncu jame pa je bila pod apnenčasto ploščo odkrita zdrobljena skleda z nogo (sl. 70A,B). Kamnita plošča in nekaj kamnov je prekrivalo tudi osrednji del grobne jame, na dnu pa je bilo precej črne organske preperine.

O skeletu ali sežganih ostankih ni bilo sledi.

1. Frag. bikonična posoda z vodoravno nažlebljenimi rameni in s trdo prežganim zemljenim polnilom; izdelana iz drobnnozrnate gline; neenakomerno rjavo žgana; površina

Sl. 70B: Pleška hosta, gomila 1, grob 5; grobna jama s pridatki.
Fig. 70B: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 5; disposition of grave goods.

je hrapava; pr. največjega oboda 13,5 cm, pr. dna okoli 5 cm, ohranjena v. 6 cm. MMLj, inv. št. 4004.

2. Frag. skleda z nizko ного in nagubanim ostenjem; izdelana iz grobozrnate glin s primesmi (Ca) peska; črno rjavo žgana; površina je hrapava; pr. ustja 25,5 cm, pr. noge 11,4 cm, v. 17,2 cm. MMLj, inv. št. 4003.

GROB 1/6 (T. 40, 41 A)

Centralni grob. Na dnu recentnega vkopa, ki je segel do globine 0,80 m, je bila odkrita okoli 1,30 x 0,80 m velika plošča iz apnenca z razbrazdano površino in luknjo v sredini. Obkrožalo jo je več manjših ploščatih kamnov iz belega in rjavega peščenjaka, pod katerimi se je pokazala grobna jama pravokotne oblike, dolga 1,40 m, široka 0,80 m in vkopana 0,60 m globoko v geološko osnovo iz peščenjaka (sl. 71). Imela je kamnito in morda tudi leseno oblogo, v njej je bilo precej črne organske preperine, žganine in nekaj drobcev sežganih človeških kosti. Zasuta je bila z drobirjem, ki se je domnevno vsul v jamo, potem ko je bil grob izropan, za kar obstaja več indicjev. Poleg recentnega vkopa kažejo na to precej uničene najdbe (predvsem keramične), ki so bile razmetane po grobnih jami in nad njo (t. 41A: 12–15).

Sestava pridatkov in sežgani človeški ostanki govorijo v prid domnevi, da je šlo za žgan pokop vsaj dveh oseb – moškega in ženske. Z antropološko analizo ni bilo mogoče ugotoviti števila in spola pokopanih oseb, nekateri delčki kosti pa nakazujejo odraslo osebo.

Sl. 71: Pleška hosta, gomila 1, grob 6. A – lega kamnov na grobu; B – grobna jama.

Fig. 71: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 6. A – stones cover; B – grave pit.

1. Frag. železne dvoankaste vozlaste fibule z ohranjenimi sledovi tkanine in ostanki kosti; vel. frag. 3,4 x 7 cm, pr. vozla 1,2 cm. MMLj, inv. št. 4034. (sl. 72)
- 2–3. Tri frag. bronaste cevčice z odebeljenimi konci; izdelane so iz pločevine in prevlečene z zlatom ter okrašene z gostimi prečnimi vrezji; na eni je prirjavel kos železnega predmeta; d. 2,6 cm, pr. do 0,6 cm. MMLj, inv. št. 3988–3990 (sl. 73)
4. Frag. železnega noža; vel. frag. 2,6 x 6,6 cm, 2,9 x 3,2 in 2,3 x 5,1 cm. MMLj, inv. št. 3991, 3992.
5. Bronasta sekira z dvostranskimi plavutmi in ušescem; nameroma prelomljena in deformirana v ognju; d. 15,3 cm, š. 4 cm. MMLj, inv. št. 3993.
6. Kroglast vodoravno narebren vijček; izdelan iz drobozrnate glin; rjavo do črno žgan; površina je sijajno zglajena; pr. 3,7 cm, v. 3,4 cm. MMLj, inv. št. 3994.
7. Frag. situla; izdelana iz drobozrnate glin; rjavo črno žgana; površina je zglajena in malce porozna; ohranjeni ostanki organske snovi; pr. ustja 25,8 cm, ohranjena v. 26 cm. MMLj, inv. št. 4007.

8. Frag. latvica; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana; površina je sijajno zglajena; rekon. pr. ustja 17,5 cm, ohranjena v. 4 cm. MMLj, inv. št. 12453.
9. Frag. latvica; izdelana iz grobozrnate gline; črno žgana; površina je sijajno zglajena; rekon. pr. ustja 20 cm, ohranjena v. 7 cm. MMLj, inv. št. 12452.
10. Frag. situla z rahlo vbočenim dnom in rahlo navzven nagnjenim vratom; izdelana iz drobnnozrnate gline; črno rjavo žgana; površina je sijajno zglajena; na največjem obodu je okrašena z bronastimi žeblički, ki so vtisnjeni v steno posode; pr. ustja 24 cm, pr. dna 14 cm, v. 28 cm. MMLj, inv. št. 4006.

11. Frag. situla z ravnim dnom; izdelana iz drobnnozrnate gline; črno žgana; površina je sijajno zglajena; na največjem obodu je okrašena z bronastimi žeblički, ki so vtisnjeni v steno posode; pr. ustja 24,5 cm, pr. dna 14,5 cm, v. 27 cm. MMLj, inv. št. 4005.

V vkopu nad grobom so našli:

12. Frag. ustja posode z usločnim vratom; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 4,5 x 5,5 cm. MMLj, inv. št. 12451.
13. Frag. ustja in ostenja latvice z navpično preluknjanim držajem; izdelana iz drobnnozrnate gline; črno žgana; površina je sijajno zglajena; vel. frag. 3,5 x 3,5 cm. MMLj, inv. št. 12450.
14. Frag. ostenja situle, okrašen s štirimi bronastimi žeblički; izdelana iz drobnnozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 4,5 x 5,7 cm. MMLj, inv. št. 12448.
15. Frag. latvica; izdelana iz drobnnozrnate gline; črno žgana; površina je zglajena; rek. pr. ustja 16,6 cm, ohranjena v. 4,5 cm. MMLj, inv. št. 12449.

GROB 1/7 (T. 41 B)

V jugozahodnem delu gomile je bila na globini 1,00 m odkrita grobna jama, velika 2,78 x 0,90 m in vkopana 0,20 m globoko v peščenjak smeri v SZ–JV (*sl. 74*). Ob krajši severozahodni stranici je bila pokončno postavljena kamnita plošča iz belega peščenjaka, podobna plošča večjih dimenzij je prekrivala jugovzhodni del groba, pod njo je stal lončen ciborij. V grobni jami je bilo raztresenih še nekaj koščkov keramike.

Sl. 72: Pleška hosta, gomila 1, grob 6; ostanki tkanine na železni fibuli. M = 1:1 (foto: D. Valoh, ZRC SAZU)

Fig. 72: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 6; textile remains on the iron fibula. Scale = 1:1 (photo: D. Valoh, ZRC SAZU)

Sl. 73: Pleška hosta, gomila 1, grob 6; bronaste cevčice s pozlato. M. = 1:1 (foto: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Fig. 73: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 6; gilded bronze tubes. Scale = 1:1 (photo: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Sl. 74: Pleška hosta, gomila 1, lega grobov 7 (levo) in 8 (desno).

Fig. 74: Pleška hosta, Tumulus 1, position of Graves 7 (left) and 8 (right).

Sl. 75: Pleška hosta, gomila 1, vrč iz groba 8 (prim. t. 39C: 1). M.= 1:2 (foto: M. Zaplatil, ZRC SAZU).
 Fig. 75: Pleška hosta, Tumulus 1, jug from Grave 8 (cf. Pl. 39C: 1). Scale = 1:2 (photo: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Kostnih ostankov niso zasledili, vendar je po velikosti jame in legi posode v njej mogoče sklepati na skeletni pokop z glavo pokojnika na severozahodu.

1. Frag. ciborij z vodoravno narebrenima vratom in nogo; izdelan iz grobozrnate gline; rumeno rdeče žgan s črno sredico; površina je hrapava in precej porozna; zunaj prevlečena z rdečim in ostanki črnega premaza, znotraj je ustje prevlečeno z rdečim premazom, preostali del notranjosti pa s črnim; rekon. pr. ustja 20,6 cm, pr. noge 14,6 cm, v. 30 cm. MMLj, inv. št. 4008.

GROB 1/8 (T. 39 C)

Ob jugozahodnem robu gomile je bila na isti globini kot grob 7 in vzporedno z njim odkrita manjša pravokotna grobna jama, vkopana 0,20 m globoko v raščen peščenjak (sl. 74). V dolžino je merila 1,70 m, v širino pa 0,75 m. V jugovzhodnem vogalu sta drug poleg drugega ležala rdečkast kamen in kamnita plošča, pod katero je stal vrček (sl. 75).

O sežganih ostankih ni bilo sledu, zato bi glede na majhnost groba lahko domnevali, da je bil v njem pokopan otrok.

1. Frag. vrč z rahlo vodoravno nazlebljenim vratom in odlomljenim ročajem; izdelan je iz fine prečiščene gline s primesmi sljude; neenakomerno svetlo rjavo do sivo in zelo trdo žgan; površina je zglajena; ostenje je predrto s stožčastim čepkom ročaja, skozi ohranjeno bazo ročaja sta bili narejeni dve navpični luknjici; pr. dna 5,5 cm, ohranjena v. 12 cm. MMLj, inv. št. 4009.

GROB 1/9 (T. 43 A)

Ležal je ob centralnem grobu v južni polovici gomile na globini okoli 1,10 m; vkopan je bil 0,10 m globoko v peščenjak, v katerem je bil jasneje razločen potek daljših stranic grobne jame v smeri SV-JZ. Na jugozahodnem delu jame, ki je merila približno 3,00 x 0,80 m, je ležalo več kamnov različnih velikosti in barv, med njimi pa dve posodi (sl. 76) in del človeške stegenice, medtem ko je bila v severovzhodnem kotu odkrita lobanja in zraven nje še ena kost. Grob je bil na severnem delu poškodovan z recentnim vkopom.

Sl. 76: Pleška hosta, gomila 1, grob 9; lega posode med kamni na JZ delu grobne jame.

Fig. 76: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 9; vessel lying among the stones in the SW part of the grave pit.

Z antropološko analizo je bilo ugotovljeno, da je stegenica pripadala odrasli osebi, lobanja pa stari (*senilis*), medtem ko spola ni bilo mogoče določiti.

1. Lonec situlaste oblike z nizko razširjeno nogo; izdelan iz drobnozrnate gline; rdeče rjavo žgan s črno sredico; površina je zglajena in malce porozna, zunaj in znotraj je prevlečena s črnim premazom; rekon. pr. ustja 15,4 cm, pr. dna 7,6 cm, v. 19 cm. MMLj, inv. št. 4011.
2. Frag. ciborij z vodoravno nažlebljenim vratom in nogo; izdelan iz drobnozrnate gline in dodelan na počasnem vretenu; svetlorjavo žgan s sivo sredico; površina je zglajena in mestoma prevlečena z rdečim premazom, na ustju in na notranjih steni ter dnu so ohranjeni ostanki črnega smolnatega premaza; rekon. pr. ustja 18 cm, pr. 15,2 cm, v. 30 cm. MMLj, inv. št. 4010.

GROB 1/10 (T. 42)

Na globini okoli 1,50 m so v jugovzhodnem delu gomile zasledili grobno jamo, vkopano približno 0,50 m globoko v raščen peščenjak v smeri S–J. Jama je bila dokaj skrbno oblikovana, v dolžino je merila 2,60 m, v širino pa od 0,90 do 1,00 m. Ob stranicah so bile opazne sledi črne organske preperine, morda lesenega opaža oz. krste. Prekrivali so jo kamnit drobir in plošče (sl. 77A). Na severnem koncu sta bili položeni dve večji plošči iz sivega kamna, pod katerima je bilo stekleno, jantarno in bronasto okrasje, med njimi tudi delci valjastih uhanov.

V jugozahodnem kotu sta pod belimi apnenčastimi ploščami stali dve posodi (sl. 77B). Med kamni so bili tudi rumenkasti in rdečkasti peščenjaki.

Od skeleta se ni ohranilo nič drugega kot nekaj zob, ki kažejo na pokop otroka, starega od 4 do 5 let. Glede na lego pridakov bi lahko skleпали, da gre za deklico, ki so jo v grob položili z glavo na severu.

1. Sedem modrih steklenih jagod; pr. od 1,6 do 1,8 cm, deb. 1,0 do 1,3 cm. MMLj, inv. št. 3939–3944, 4027.
2. Osem cilindričnih jagod iz trdo žgane gline z veliko staljenega kremenčevega peska; pr. 0,8 cm, deb. od 0,7 do 1 cm. MMLj, inv. št. 3963–3967, 4030–4032.
3. Dve rjavi stekleni jagodi z vstavljeno belo valovnico; pr. 1,2 cm, debeline 0,8 cm. MMLj, inv. št. 3961, 3962.
4. Tri modre steklene jagode z vstavljeno belo valovnico; pr. 1,2 cm, deb. 0,8 cm. MMLj, inv. št. 3936–3938.
5. Dvanajst sploščenih jantarnih jagod; pr. od 0,6 do 1 cm, deb. od 0,2 do 0,6 cm. MMLj, inv. št. 3950–3960, 4028.
6. Sedem jantarnih jagod; pr. 1,4 do 1,6 cm; deb. od 0,6 do 1,2 cm. MMLj, inv. št. 3943, 3945–3949, 4029.
7. Štirje frag. obeski pektorala osmičaste oblike, izdelani iz tanke bronaste pločevine; okrašeni so z večjima iztolčenima bunčicama v sredini, obdanima z nizom iztolčenih pikic; na obodu sta dve luknjici za povezovanje členov v pektoral; v enem primeru je v luknjico vdet obročkast člen; vel. frag. od 2,1 x 1,2 do 4,2 x 2,4 cm. MMLj, inv. št. 3977–3980.
8. Frag. tanke bronaste pločevine z uvitim robom, ob katerem poteka niz iztočenih pikic; verjetno pripada pektoralu; vel. 4 x 1 cm. MMLj, inv. št. 3980.

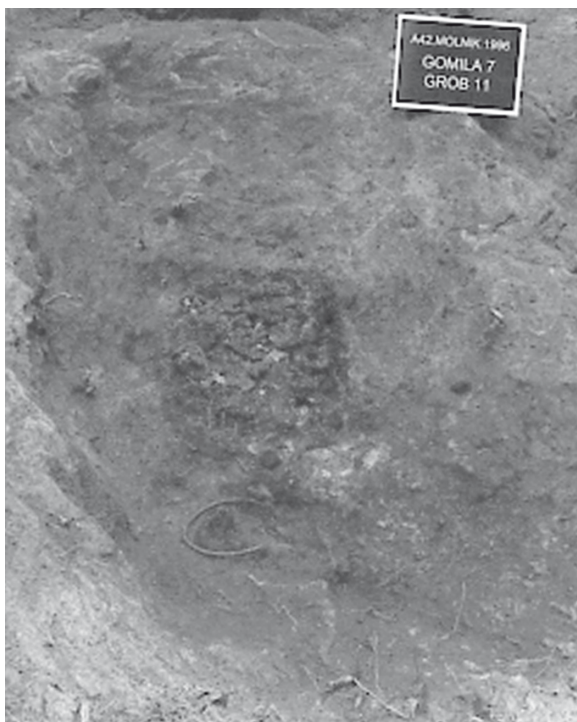
Sl. 77: Pleška hosta, gomila 1, grob 10. A – kamnita obloga; B – grobna jama s pridano posodo.
Fig. 77: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 10. A – stone lining; B – position of the ceramic vessel.

9. Trije trikotni obeski z uvitim zgornjim koncem, izdelani iz tanke bronaste pločevine; v sredini so iztočene tri večje pike, ob robovih pa dvovrstni niz drobnih pikic; vel. 2,8 x 2,8 cm. MMLj, inv. št. 3968, 3969, 3971.
10. Dva frag. trikotna obeska iz tanke bronaste pločevine, izdelana iz dveh delov z iztolčeno bunčico v sredini in v zgornjem delu preluknjana; en obesek ima v luknjico vdet bronast obročast člen verižice; vel. 3 x 2,8 in 2,3 x 2,8 cm. MMLj, inv. št. 3972, 3973.
11. Trije frag. trikotni obeski iz tanke bronaste pločevine, v zgornjem delu imajo luknjico, v katero so vdeti obročasti členi verižice; en obesek ima zgornji konec uvit, en pa je dvodelen; vel. 1,3 x 0,8 in 1,6 x 1,7 in 2,3 x 1,6 cm, pr. obročastih členov do 1 cm. MMLj, inv. št. 3975, 3976, 3981.
12. Dva frag. trikotna obeska iz tanke bronaste pločevine; eden ima zgornji konec uvit in je okrašen s tremi iztolčenimi bunčicami v kotih; drugi ima na zgornjem delu luknjico z vdetimi obročastimi členi verižice, okrašen pa je z eno iztolčeno bunčico v sredini; vel. 3,6 x 2,4 in 2,8 x 2 cm, pr. obročastega člena 0,3 cm. MMLj, inv. št. 3970, 3974.
13. Frag. pravokotnega bronastega člena s petimi ohranjenimi luknjicami; d. 1,6 cm, š. 0,3 cm. MMLj, inv. št. 4033.
14. Skleda z rebrom na vratu in vbočnim dnom; izdelana iz grobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; neenakomerno rjavo do črno žgana; površina je hrapava; pr. ustja 14,8 cm, pr. dna 6 cm, v. 8 cm. MMLj, inv. št. 4012.
15. Frag. ciborij z vodoravnim plitvim žlebom na ramenih in vodoravno izvlečenim rebrom na nogi; izdelan iz drobozrnate gline in dodelan na počasnem vretenu rumeno rjavo žgan s sivo sredico; površina je zglajena; znotraj so ohranjeni sledovi črnega premaza; pr. ustja 18 cm, pr. dna 5,2 cm, ohranjena v. 19,5 cm. MMLj, inv. št. 4013.
- * Fragmenti iz tanke bronaste pločevine; okrašeni z iztolčenimi pikami in kavelj za spenjanje; vel. frag. od 0,5 x 0,5 cm do 0,5 x 2,5 cm. MMLj, inv. št. 3986.
- * Frag. bronasti obročasti členi verižice. MMLj, inv. št. 3982.
- * Frag. bronaste pločevine. MMLj, inv. št. 3983–3985.
- * Veliko koščkov zlatih lističev. MMLj, inv. št. 3987 (*sl. 78*).
- * 13 frag. ostenja posode; izdelana iz drobozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. od 1,2 x 1,4 do 4,2 x 8,3 cm. MMLj, inv. št. V00014.

Sl. 78: Pleška hosta, gomila 1, grob 10; drobci zlatih lističev. M. = 1:1 (foto: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Fig. 78: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 10; bits of gold foil decoration. Scale = 1:1 (photo: M. Zaplatil, ZRC SAZU).

Sl. 79: Pleška hosta, gomila 1, grob 11; grobna jama s pridatki.
Fig. 79: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 11; disposition of grave goods.

GROB 1/11 (*T. 44 A*)

V jugovzhodnem delu gomile je bila odkrita manjša jama, ki je merila 1,20 x 0,60 m, vkopana je bila okoli 0,20 m globoko v peščenjak v smeri SV–JZ.

V njej je bilo veliko žganine in pepela, pomešanega s preperino peščenjaka. Sredi jame je stala skleda, blizu nje sta ležala otroška ovrtnica in fragment zapestnice (*sl. 79*).

1. Bronasta ovrtnica lečastega preseka s stanjšanima koncema, okrašena s pasovi reber; pr. 11,8 cm, deb. do 0,5 cm. MMLj, inv. št. 3996.
2. Frag. bronaste polno ulite narebrene zapestnice; d. frag. 4,2 cm, deb. 0,6 cm. MMLj, inv. št. 3997.
3. Frag. bikonična globoka skleda z ravnim dnom; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana s črno sredico; površina je hrapava; pr. ustja 22 cm, pr. dna 9,6 cm, v. 18 cm. MMLj, inv. št. 4014.

GROB 1/12 (*T. 43 C*)

Med groboma 9 in 11 se je na globini okoli 1 m nakazoval obris grobne jame. Vkopana je bila 0,20 m v peščenjak, z jugozahodnim vogalom se je stikala z vzhodno stranico groba 9, kjer je bil položen večji kamen, ob njem je na globini 0,90 m stal lonec. Blizu kamna v severovzhodnem delu grobne jame je bilo na globini 1,19 m najdenih nekaj črepin posode na nogi.

Domnevne dimenzije jame znašajo 2,50 x 0,80 m, kar bi kazalo na skeleten pokop.

1. Frag. posoda z ного; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana; površina je hrapava in malce porozna; vel. frag. 1 x 1,4 do 5,7 x 8,8 cm. MMLj, inv. št. 9554.
2. Frag. lonec z ravnim dnom; izdelan iz grobozrnate gline s primesmi peska; rjavo črno žgan; površina je zglajena; okrašen je z nalepljeno bradavico; vel. frag. od 1,2 x 1,7 do 8,5 x 10 cm. MMLj, inv. št. 4015.

GROB 1/13 (T. 44 B)

Na jugovzhodnem robu gomile je bila vzporedno z grobom 11 v preperino peščenca vkopana majhna jama, ki je merila 1,80 x 0,70 m in je bila 0,40 m globoka. Deloma jo je prekrivala vrsta kamnov, med katerimi je v jugozahodnem delu ležala ovratnica, v severnem kotu pa je stal lonček (sl. 80).

Sledov žganine ali kosti ni bilo.

1. Frag. bronaste gladke ovratnice ovalnega preseka s stanjšanim koncem; d. frag. 12,2 cm, deb. do 0,5 cm. MMLj, inv. št. 3995.
2. Frag. bikoničen lonček z izvihanim ustjem, visokim vratom in ravnim dnom; izdelan iz drobnnozrnate gline; rdeče rjavo žgan s končnim dimljenjem; površina je zglajena; pr. ustja 10,8 cm, pr. dna 6,8 cm, v. 14,6 cm. MMLj, inv. št. 4016.

GROB 1/14 (T. 43 B)

Ob zahodnem robu gomile so na globini 1,10 m naleteli na 1,30 x 0,60 m veliko jamo ovalne oblike, ki je deloma prekrivala jugozahodni vogal groba 4. Globoka je bila 0,20 m, v južnem delu so ležale črepinje lončene posode.

V jami ni bilo ostankov kosti ali žganine, morda je šlo za otroški grob, za kar bi govorila velikost grobne jame.

- * Frag. dna in ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana s črno sredico; površina je hrapava; pr. dna. 8 cm. MMLj, inv. št. 4017.

NAJDBE IZ NASUTJA GOMILE 1 (T. 44 C)

V nasutju gomile so na različnih globinah in mestih našli precej črepinj posod, ki zaradi velike fragmentiranosti večinoma niso rekonstruirane.

1. Frag. latvica; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico; površina je gladka; rekon. pr. ustja 20,5 cm, pr. dna 10 cm, v. 9,5 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III. MMLj, inv. št. 12447.

Sl. 80: Pleška hosta, gomila 1, grob 13; lega kamnov na grobu.
Fig. 80: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 13; stone cover.

2. Frag. ustja in pokončnega vratu posode; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 4,8 x 5,3 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. II. MMLj, inv. št. 12445.
3. Frag. ostenja situle; izdelana iz drobnnozrnate gline; zunaj in znotraj rdeče rjavo žgana s črno sredico; površina je zglajena in rahlo porozna; vel. frag. 3 x 4 do 4,8 x 5,7 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. II. MMLj, inv. št. 12446.
- * 6 frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. 1,2 x 1,5 do 1,8 x 2,7 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. I, gl. do -0,60 m. MMLj, inv. št. V00001.
- * 16 frag. posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 0,9 x 1,8 do 4,8 x 6,3 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. II. MMLj, inv. št. V00002.
- * 2 frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; rdeče rjavo žgana s končnim dimljenjem; površina je hrapava in malce porozna; vel. frag. 2,3 x 2,8 in 4,2 x 4,4 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III. MMLj, inv. št. V00003.
- * 19 frag. ostenj različnih izdelanih posod; vel. frag. 1 x 1,7 do 3 x 5,1 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III, gl. do -0,80 m. MMLj, inv. št. V00004.

- * frag. ostenja in vratu posode debelih sten z vodoravnim plitvim žlebom; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj rjavo žgana s črno sredico; površina je hrapava in razpokana; vel. frag. 5,7 x 7,5 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. I/II. MMLj, inv. št. V00005.
- * 7 frag. ostenj posode debelih sten; izdelane iz grobozrnate gline; rdeče žgana s črno sredico; površina je hrapava; vel. frag. 0,6 x 0,8 do 4,2 x 5,8 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. I, gl. med -1,00 in -1,40 m. MMLj, inv. št. V00006.
- * 2 frag. ostenja posode debelih sten z izvlečeno bradavico; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rjavo, znotraj črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. 1,8 x 2,7 in 4 x 5 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. I, gl. -0,60 m. MMLj, inv. št. V00007.
- * 4 frag. ostenja posode tankih sten; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo žgana; površina je gladka; vel. frag. od 1,1 x 1,5 in 2,8 x 3,1 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. I, gl. -0,60 m. MMLj, inv. št. V0007.
- * 38 frag. usločenega vratu, ostenja in dna večje posode; izdelana iz grobozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. od 1,8 x 1,8 do 6,2 x 11 cm. Lega: v profilu, kv. I/III. MMLj, inv. št. V0008.
- * 4 fragmenti ostenj dveh različnih posod; en fragment izdelan iz drobnazrnate gline in črno žgan z zglajeno površino; drugi so izdelani iz grobozrnate gline in rdeče žgani s sivo sredico, površina pa je hrapava; vel. frag. od 1,6 x 2,2 do 2,7 x 4,5 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III. MMLj, inv. št. V00009.
- * Frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline; zunaj rdeče, znotraj črno žgana; površina je hrapava; vel. frag. 2,5 x 3 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. I, gl. med -0,80 in -1,00 m. MMLj, inv. št. V00010.
- * Frag. ustja in pokončnega vratu posode; izdelana iz drobnazrnate gline; zunaj rdeče rjavo, znotraj črno žgana; površina je hrapava in razpokana; vel. frag. 4,3 x 4,8 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. IV; zraven je bil najden še frag. izvihanega ustja posode iz drobnazrnate gline, zunaj rjavo, znotraj črno žgana s sijajno zglajeno površino, vel. frag. 2,5 x 4 cm. MMLj, inv. št. V00011.
- * 3 frag. ostenja posode; izdelane iz drobnazrnate gline; svetlorjavo žgana s sivo sredico; površina je hrapava; vel. frag. 1,8 x 2,3 do 4,4 x 5,2 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. II. MMLj, inv. št. V00012.
- * 2 frag. ustij dveh latvic; izdelane iz grobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; ena je rdeče žgana s črno sredico, druga je rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 2,8 x 3 in 3,8 x 5 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III do gl. -0,80 m; zraven je ležalo še 20 frag. ostenja neke velike posode debelih sten. MMLj, inv. št. V00013.
- * 4 frag. ostenja posode; izdelana iz grobozrnate gline s primesmi (Ca) peska; rdeče rjavo žgana s sivo sredico; površina je hrapava; vel. frag. 1 x 2,8 do 2,3 x 2,5 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III/IV. MMLj, inv. št. V00015.
- * Frag. ostenja posode z odtisi bronastih žebličkov; izdelana iz drobnazrnate gline; zunaj rjavo, znotraj črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. 3,8 x 4,2 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III/IV. MMLj, inv. št. V00016.
- * 31 frag. različnih posod; izdelanih iz drobno in grobnazrnate gline; črno rjavo in rdeče rjavo žganih; površina je gladka ali hrapava; vel. frag. od 1 x 1,5 do 6 x 6,5 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III/IV. MMLj, inv. št. V00016.
- * Frag. ustja posode; izdelana iz drobnazrnate gline; črno žgana; površina je sijajno zglajena; vel. frag. 3,2 x 4 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III/IV. MMLj, inv. št. V00017.
- * 15 frag. ostenja posode; izdelane iz grobozrnate gline; rjavo črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. od 1,5 x 2 do 4,5 x 5,6 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III/IV. MMLj, inv. št. V00018.
- * 9 frag. ostenj posod; izdelane iz grobozrnate gline; rjavo do črno žgana; površina je gladka; vel. frag. od 2 x 2,5 do 5 x 6,1 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III/IV. MMLj, inv. št. V00019.
- * 3 frag. ustja in ostenja posode; izdelana iz drobnazrnate gline s primesmi (Ca) peska; črno žgana; površina je zglajena; vel. frag. od 2,5 x 3 do 3,4 x 6 cm. Lega: v nasutju gomile, kv. III/IV. MMLj, inv. št. V00020.

ZNAČILNOSTI GROBIŠČ IN NAČINI POKOPAVANJA

Sneža TECCO HVALA

Arheološke raziskave so pokazale, da je na Molniku zaradi pester geološke osnove in drugih naravnih dejavnikov ter človekovih posegov s površinskimi pregledi zelo težko predvideti, katere anomalije v oblikovanosti terena bi lahko pomenile potencialne arheološke ostaline. S sondami so preiskali kar nekaj gomilam podobnih tvorb; izkazale so se za naravne ali kot umetna nasutja brez najdb za opredelitev njihove namembnosti in časa nastanka (sl. 38, 39, 55–57), zato brez novih metod za podpovršinski pregled ali izkopavanje ni mogoče zanesljivo opredeliti značaja teh tvorb in velikosti grobišč. To še zlasti velja za plane nekropole.

Grobišča, ki so bila odkrita pri kopanju peska na Rojah, v Kotarjevem in Lampičevem peskokopu, nakazujejo, da so nekdanji prebivalci Molnika za pokopavanje svojih umrlih izbirali mesta z dolomitno osnovo; v dolomitno podlago sta bila vkopana tudi grobova, ki sta zabeležena v Selski gmajni. Po drugi strani so raziskave gomil na Grmadi in v Pleški hosti pokazale, da so pokopavali prav tako na lokacijah, kjer je naravna osnova peščenjak (Grmada, gomile 13, 16, 17; Pleška hosta, gomila 1).

Nasutja so bila gruščnata ali peščena in pomešana s kamni, grobne jame niso bile vedno vidne, tudi rob gomile ni bil jasno določljiv, temveč je domneven. Le v gomili v Pleški hosti so ob robu naleteli na nekaj kamnov, ki so morda pomenili mejo grobne parcele (sl. 65, 66). Nasutja so lahko ločili po barvi in konsistenci v dveh primerih (Grmada, gomili 13 in 17), v katerih so ugotovili tri nasute plasti, v drugih dveh (Grmada, gom. 16; Pleška hosta, gom. 1) pa le po eno.

Raziskane gomile so bile majhne in precej neizrazite, saj niso presegle premera 14 m in višine 2 m (sl. 26, 27, 40, 41, 63–65). Ker je bil izkop omejen na izstopajočo vzpetino in ni zajel neposredne okolice, ni mogoče zanesljivo ugotoviti obsega gomil in števila pokopov. Glede na to, da sta bila v Selski gmajni blizu domnevnih gomil odkrita dva grobova (sl. 59), je možno, da so morda tudi na Grmadi pokopi zunaj kopanega območja gomil. Kot primer lahko navedemo gomilo 1 na Kapiteljski njivi v Novem mestu, v kateri so s prvimi izkopavanji zabeležili 45 grobov, pozneje pa so s sistematičnim odpiranjem večjih površin odkrili še 35 pripadajočih grobov in v

Grobišče / Cemetery	Št. odkritih grobov / No. of unearthed graves	Pokop / Burial rite	
		žgan / cremation	verjetno skeleten / probably inhumation
Roje	8 (+5 uničenih / destroyed)	7+1*	1*
Kotarjev peskokop	3 (+1 uničen / destroyed)	1+1?	1
Grmada – Tum. 13	14	4	10
Grmada – Tum. 16	2		2
Grmada – Tum. 17	10	4	6
Selska gmajna	2 naključna / chance	2	
Pleška hosta – Tum. 1	14	3	11
Skupno št. grobov / Total no. of graves	53 dokumentiranih / documented	22+1?	31

Sl. 81: Grobišča v okolici Molnika, število odkritih grobov in načini pokopavanja.

* grob 9 s skeletnim in žganim pokopom; ? način pokopa neznan (grob 2).

Fig. 81: Cemeteries around Molnik, number of unearthed graves and burial rites.

* Grave 9 with inhumation and cremation; ? burial rite unknown (Grave 2)

Gom. / gr. Tum. / gr.	Pokop / Burial rite	Oblika jame / Form of grave pit	Pokrita s kamni / Stone cover	Obdana s kamni / Stone lining	Sežgane kosti v žari Cremated bones in urn	Pridatki v žari / Grave goods in urn	Žganina v jami / Cremated remains in pit	Ostanki lesene krste / Wooden coffin remains	Skeletni ostanki / Skeletal remains	Posodje / Vessels	Okrasje / Adornments	Orožje / Weapon	Konjska oprema / Horse gear
ROJE													
I/1978	C	?	•		•					•			
1	C	○					•			Frag.			
5	C	□	•	•	••	••	•			•	•		
6	C	□	•		•		•			•	•		
7	C	○					•			Frag.			
8	C	□	•		•	•				•	•		
9	C+S	□	•	•	•				•	•			
10	C	○					•			•			
KOTARJEV PESKOKOP													
1	S	□	•	•						•	•		
2	?	□	•	•						•			
3	C	□	•	•			•			Frag.			
PLEŠKA HOSTA													
1/1	S?	□		•						•			
1/2	C	□					•			•			
1/3	S	□		•						•			
1/4	S	□	•					•		•			
1/5	S	□	•	•				•		•			
1/6 ©	C	□	•	•			•	•		•	•	•	
1/7	S	□	•	•						•			
1/8	S?	□	•							•			
1/9	S	□	•	•					•	•			
1/10	S	□	•					•	•	•	•		
1/11	C	□					•			•	•		
1/12	S	□								•			
1/13	S?	□	•							•	•		
1/14	S?	□	•							Frag.			

○ grobna jama okroglega tlorisa / round grave pit

? neopredeljeno / undeterminable

C žgan / cremation

□ grobna jama pravokotnega tlorisa / rectangular grave pit

© centralni grob / central grave

S skeletni / inhumation

Sl. 82A: Značilnosti pokopov in grobnih pridatkov.
Fig. 82A: Characteristics of burials and grave goods.

ZNAČILNOSTI GROBIŠČ IN NAČINI POKOPAVANJA

Gom. / gr. Tum. / gr.	Pokop / Burial rite	Obljka jame / Form of grave pit	Pokrita s kamni / Stone cover	Obdana s kamni / Stone lining	Sežgane kosti v žari Cremated bones in urn	Pridatki v žari / Grave goods in urn	Žganina v jami / Cremated remains in pit	Ostanki lesene krste / Wooden coffin remains	Skeletni ostanki / Skeletal remains	Posodje / Vessels	Okrasje / Adornments	Orožje / Weapon	Konjska oprema / Horse gear
GRMADA													
13/1	S?	?		•								•	
13/2	S?	?						•?			•	•	
13/3	C	○			•		•			•			
13/4*	C	?			•					•			
13/5*	C	?			•					•			
13/6	S?	?								•			
13/7	C	○		•	•	•	•			•	•		
13/8	S	□						•	•		•		
13/9	S?	?									•	•	
13/10	S?	?									•		
13/11	S	?						•			•		
13/12	S?	?									•		
13/13	S	□		•				•	•	•	•		
13/14	S?	?								•			
16/1	S	?						•			•	•	
16/2	S	□	•	•				•	•	•	•		
17/1	C	○		•			•			•	•		
17/2	S	□		•					•	•	•	•	
17/3	C	○					•			•	•		
17/4	S?	?		?						•	•		
17/5	S	□	•	•						•			
17/6	C	□	•		•		•			•	•	•	•
17/7	S	□		•					•		•	•	
17/8	S	?								Frag.	•	•	
17/9	S	□		•				•		•	•		
17/10	C	□		?			•	•		•	•	•	
SELSKA GMAJNA													
1	C	□	•		•	•	•			•	•		
2	C	□	•				•			Frag.	•		

○ grobna jama okroglega tlorisa / round grave pit

? neopredeljeno / undeterminable

C žgan / cremation

□ grobna jama pravokotnega tlorisa / rectangular grave pit

© centralni grob / central grave

S skeletni / inhumation

Sl. 82B: Značilnosti pokopov in grobnih pridatkov.
Fig. 82B: Characteristics of burials and grave goods.

bližini gomil še plane žgane pokope.⁶⁷ Obsega in rastra grobišč, odkritih z deli v molniških peskokopih, ni več možno ugotoviti, saj so pretežno uničena.

ZNAČILNOSTI GROBIŠČ

V radiju 700 m od naselja, ki se razprostira na samem vrhu Molnika, je bilo doslej ugotovljenih pet grobišč (sl. 5). Na severozahodnem grebenu na Rojah so bili po naključju odkriti najprej trije grobovi (1/1963, 2/1963, I/1978), pozneje so s sondiranjem na razdalji okoli 300 m odkrili še 10 grobov (sl. 14), od katerih je za nadaljnje analize primernih 8 bolje ohranjenih (sl. 81). Z izjemo enega skeletnega groba so bili vsi drugi žgani in so pripadali planemu grobišču. Ob spodnjem in srednjem peskokopu so ležali v medsebojnem razmiku okoli 1 m, medtem ko so grobove 8, 9 in 10 našli višje po pobočju; v vmesnem prostoru so v sondah le tu in tam naleteli na lončene črepinje (sl. 15). Grobovi so se pojavljali bolj ali manj plitvo pod površjem, vkopani v dolomitno osnovo in prekriti s plastjo peščene zemlje in z gozdnim humusom (grobovi 2, 6–8, 10 – t. 2B, 4A, B, 5, 6B). Več plasti je bilo vidnih le nad grobovi 1, 5 in 6 (t. 2A, D, 4A), morda je v teh primerih šlo za manjše gomilice in morebiti tudi za izmet iz grobne jame.

Na severnem grebenu so v Kotarjevem peskokopu dokumentirali ostanke štirih grobov (sl. 81, 82a). Čeprav način pokopa ni bil izrecno zapisan, lahko po žganini sodimo, da je bil grob 3 zagotovo žgan, medtem ko je bil grob 1 glede na velikost grobne jame in odsotnost žganine verjetno skeleten. Ležali so okoli meter globoko pod rušo, vkopani v bel dolomit in prekriti s peščeno zemljo, pomešano s humusom (sl. 21–24, t. 7). Ker njihova natančna lega in stratigrafski odnosi niso bili zabeleženi, ni povsem jasno, ali je šlo za gomilo ali plane pokope.

Na Grmadi se ob poteh proti vrhu Molnika vrstijo gomile. Grobove so našli v treh od petih raziskanih gomilnih tvorb, tj. v gomilah 13, 16 in 17 (sl. 25). V gomili 13 so zabeležili 14 grobov – štirje so bili žgani, preostali so bili verjetno skeletni (sl. 81, 82b). Nastajanje gomile iz terenske dokumentacije ni povsem jasno. V sredini se je nakazoval plitev vkop v naravno osnovo iz peščenjaka; ob njegovem robu so se pojavljali kamni (sl. 27), morda so pomenili ostanek venca, ki je obdajal prvo gomilno nasutje. To nasutje je prekrivalo skeletna grobova 13 in 8 ter posodo, pripisano grobu 6, a kot kaže, ni doseglo žarnih grobov 3 in 7, vklesanih v peščenjak v severozahodni in jugovzhodni četrtini izkopa. V prerezu gomile se je ob grobu 13 do zahodnega roba kazalo manjše kopasto nasutje podobne sestave in barve (sl. 27A); morebiti je prekrivalo posodo, postavljeno ob robu žive skale (grob? 14 – t. 10E), in nemara tudi grob 7. Ali sta bila žarna grobova 3 in 7 prvotno plana ali ne,

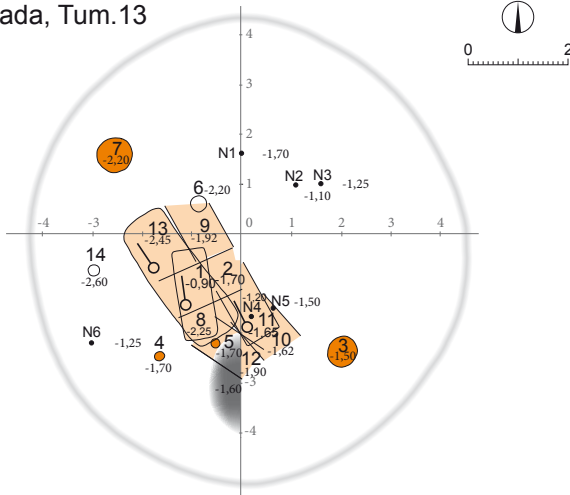
iz terenskih risb ni mogoče zanesljivo ugotoviti (sl. 27B). Videti je, da sta bila od središča gomile enako oddaljena in da so se nanju navezovali preostali grobovi. Ti so bili pretežno skeletni in so ležali med grobovoma 3 in 7 drug vrh drugega na osi SZ–JV (sl. 83). Grobne jame so bile v nasutih slabo prepoznavne, vendar bi po legi grobnih pridatkov lahko sklepali, da so bili največkrat usmerjeni proti jugovzhodu. Drugo nasutje se je raztezalo malodane čez celoten izkop; v njem so na globlinah med 1,60 in 1,92 m ležali grobovi 9–12 in žari, označeni kot grobova 4 in 5, na njem pa skupek orožja groba 1 ter razne posamične najdbe. Nad drugim nasutjem je bila v jugozahodni četrtini gomile dokumentirana tanka in ozka lisa žganine na globini okoli 1,60 m, čeznjo se je v južnem delu širilo tretje nasutje, ki je 3 m od roba izkopa proti severu izginilo.

Gomila 16 pravzaprav ni imela značilne kopaste oblike v prerezu, le z vrha se je kazala kot polkrožno nasutje na pobočju, ki je padalo proti jugozahodu (sl. 41). Nasutje je sestavljal drobir, pomešan z gozdnim humusom, v njem so se pojavljali kamni in razpršene najdbe. V severovzhodnem delu izkopa so tik pod rušo naleteli na živo skalo iz peščenjaka, v južnem delu sta bila odkrita dva skeletna grobova (sl. 81, 82b); ležala sta deloma vzporedno v smeri V–Z, prvi višje na poravnani skali, drugi je bil vanjo vkopan 80 cm globoko (sl. 41, 83). Žganih pokopov niso zasledili.

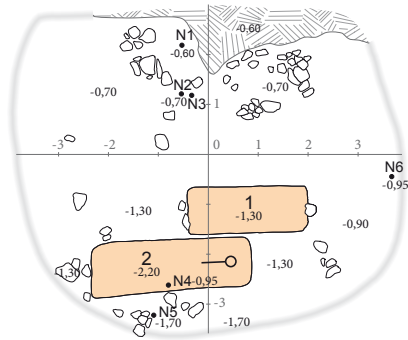
V sosednji gomili 17 ob poti v naselje so našli 10 grobov, od katerih so bili štirje žgani (gr. 1, 3, 6 in 10), preostali kažejo na ritual pokopavanja preminulih brez sežiganja (sl. 81, 82b). Njihova razporeditev je drugačna kot v gomili 13; ležali so tako v zahodni kot v vzhodni polovici izkopa; ločeval jih je prazen vmesni prostor, v katerem so bile zabeležene posamične najdbe. Terenska dokumentacija je tudi v tem primeru precej skopa, zato lahko o nastanku gomile sklepamo le posredno. V jugovzhodni četrtini izkopa je bila na naravno osnovo iz peščenjaka postavljena kamnita groblja okoli 0,70 m visoko, vanjo je bil vkopan žgan grob 10 (sl. 45, 46). V vzhodnem delu je v peščenjak segala s kamni obložena in prekrita jama skeletnega groba 9, v zahodnem sta bila vanj vkopana žarni grob 6 in domnevno skeletni grob 5, slednji je poškodoval žgan pokop 3. V osrednjem delu je na prvotnih tleh ležal razbit vrč (sl. 83: N4 – t. 35: 10). Zdi se, da je prvo nasutje v vzhodnem delu prekrivalo skeletne grobove 9, 8 in morda 7, v zahodni smeri pa se je širilo do skeletnega groba 5. Domnevati je mogoče, da ni doseglo žganega pokopa 6 na skrajnem zahodnem robu (sl. 45, t. 24), kar bi pomenilo, da ta sprva ni bil vključen v gomilo. Drugo nasutje se je nakazovalo le v zahodnem delu in se je v sredini gomile izklinilo; v njem sta bila odkrita skeletna grobova 2 in 4, prekrilo je tudi skeletni grob 5 in žgana pokopa 3 in 6. Sledilo je tretje nasutje, v katerem je ležal žgan grob 1, v osrednjem delu gomile pa raztresene najdbe (sl. 83).

⁶⁷ Knez 1993; Križ 2013, 9, 17 s, pril. 1; Dular, Tecco Hvala 2007, 177 s, sl. 101, 235; Belak 2014, 398, sl. 1.

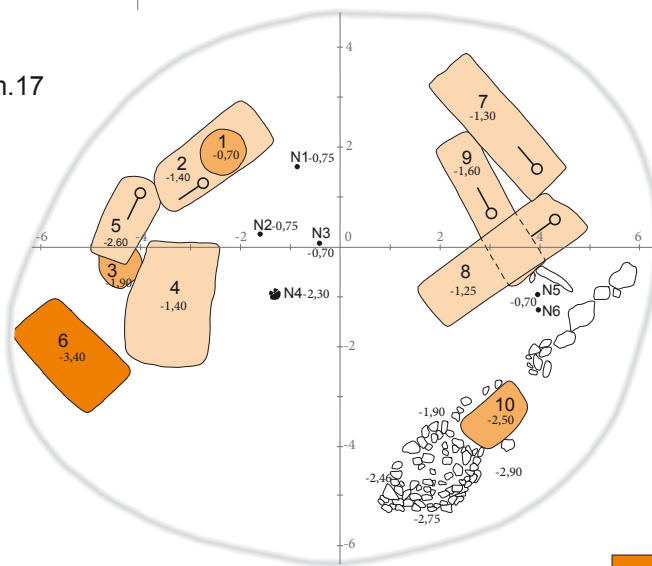
Grmada, Tum.13

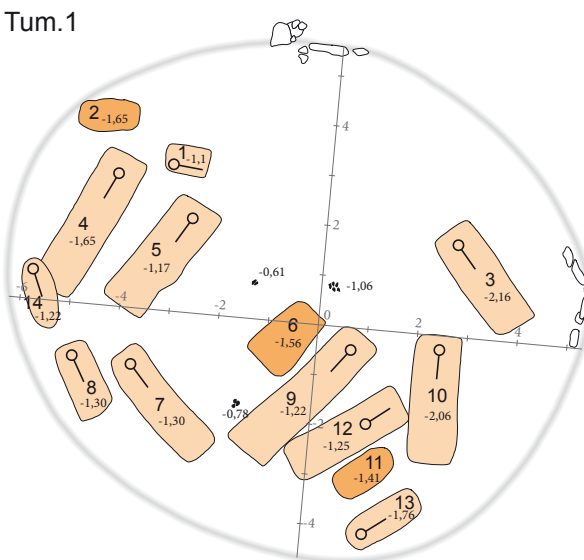
Grmada, Tum.16

Grmada, Tum.17

Pleška hosta, Tum.1

- žami / urn graves
- žgani / cremation
- skeletni / inhumation
- domnevna smer pokopa / presumed skeleton orientation
- posamične najdbe / individual finds

Sl. 83: Struktura grobov v gomilah glede na način pokopa.
Fig. 83: Structure of graves in tumuli according to burial rite.

Nižje po pobočju v Selski gmajni sta bila v bližini domnevnih gomil dokumentirana dva žgana grobova (sl. 59: T6, T8, 81, 82b). Bila sta plitvo vkopana v dolomitno osnovo, kakršnokoli nasutje, ki bi kazalo na gomilo, pa ni bilo ugotovljeno (sl. 61, 62 – t. 37).

Na gomilnem grobišču, ki se razprostira na jugovzhodnem grebenu v Pleški hosti ob poti z vrha Molnika proti Magdalenski gori, je bila raziskana ena gomila (sl. 62). Vsebovala je 14 grobov (sl. 81). V sredino je bil umeščen žgan grob 6, razen njega sta bila žgana še grob 2 na skrajnem severozahodnem robu gomile in grob 11 na jugovzhodnem koncu, drugi so bili verjetno skeletni (sl. 82a, 83). Vsi so bili bolj ali manj plitvo vkopani v prvotna tla iz peščenjaka in prekriti z novitim gruščnatim nasutjem. Okoli recentnega vkopa, ki je segel do centralnega groba 6, so se pojavljale lončene črepinje, kar bi kazalo na to, da je bil ta deloma poškodovan oz. izropan (sl. 65).

NAČINI POKOPAVANJA IN ZGRADBA GROBOV

Žgani grobovi. Od 22 ali 23 žganih grobov jih je vsaj sedem imelo v tlorisu okroglo obliko, deset pa pravokotno, pri ostalih oblike grobnih jam niso zabeležene (sl. 82). Okrogle grobne jame s kotanjastim dnom zasledimo tako na planem grobišču na Rojah kot na območju gomil 13 in 17 na Grmadi (sl. 14, 83); v premeru so merile od 0,50 do 0,90 m. Na Rojah so take jame imeli grobovi 1, 2, 7 in 10, v katerih so bile na dnu raztresene sežgane kosti in žganina (sl. 82a – t. 2A, B, 4B, 6B). Ti grobovi niso bili pokriti s kamnitimi ploščami. Po obliki jame in načinu pokopa sta jim podobna grobova 1 in 3 v gomili 17 na Grmadi (sl. 82b, 83 – t. 21A, 23A). Grob 1 je ležal v tretjem nasutju gomile, medtem ko je bil grob 3 uničen z vkopom groba 5. Okrogel tloris in kotanjasto dno sta imela tudi grobova 3 in 7 z območja gomile 13 (t. 10A, 11), ki sta v nasprotju z drugimi grobnimi jamami okroglega tlorisa vsebovala žaro.

Žgani grobovi s pravokotno oblikovano grobno jamo so v tlorisu merili od 0,60 x 0,50 m do 1,40 x 1,00 m in so zastopani na vseh molniških grobiščih (sl. 14, 82, 83). Praviloma so bili pokriti s kamnitimi ploščami (gr. 5, 6, 8 in 9 na Rojah – t. 2D, 3, 4A, 5); grob 5 z Roj je imel s kamni obloženo tudi jamo, v vseh pa so bile žare. Z njimi lahko primerjamo grob 6 na območju gomile 17 na Grmadi (sl. 51), ki je bil prekrit s kamnitimi ploščami in manjšimi kamni. V njem so na dnu jame ležali ostanki grmade, na njih so bili ob stranicah skrbno zloženi kamni; v jami je poleg številnega posodja stala žara (t. 24–28). V tej gomili je imel podobno obliko še žgan grob 10 (sl. 54 – t. 31B, 32), v katerem so se ob stranicah jame ohranile sledi črne organske preperine, ki nakazujejo, da je bila morda obdana z lesenim opazem, medtem ko so bili pridatki in sežgane kosti razsuti po

vzhodni polovici jame. Z grobom 6 na območju gomile 17 na Grmadi je po konstrukcijskih prvinah primerljiv centralni grob gomile v Pleški hosti (sl. 71 – t. 40, 41A), v katerem je bilo dno jame prekrito z lesnim ogljem, pomešanim z drobci sežganih kosti in fragmentarno ohranjenimi pridatki. Tudi druga dva žgana grobova (2 in 11) iz gomile v Pleški hosti sta imela pravokotno oblikovano jamo in v njej raztreseno žganino (sl. 68, 79 – t. 38B, 44A). Na območju Kotarjevega peskokopa je imel grob 3 prav tako pravokotno oblikovano jamo, zapolnjena je bila z žganino in sežganimi kostmi, stene pa obložene s kamnitimi ploščami (sl. 24, 82a). Oglate jame sta imela še žgana grobova v Selski gmajni, ki sta bila plana, grob 1 je bil žaren, v grobu 2 je bila žganina razsuta po dnu jame (sl. 60, 61, 82b – t. 37).

Skeletni grobovi. V pravokotnih grobnih jamah, v katerih ni bilo žar niti žganine, so bili verjetno pokopani preminuli, ki jih niso sežgali, kar dokazujejo ponekod ohranjeni skeletni ostanki (sl. 82, 83). Dobro razločne so bile jame, vkopane v raščena tla ali obdane s kamenjem, medtem ko je bil njihov obris v gomilnih nasutjih precej slabše zaznaven, pa tudi usmeritve in dimenzij ni bilo mogoče vselej določiti. Tiste, ki so bile vidne, so merile od 0,80 x 0,50 m do 3,20 x 1,00 m. V tretjini jam se je na dnu in ponekod ob stranicah pojavljala črna organska preperina, ki verjetno predstavlja ostanke lesene krste, kar je najboljše vidno v grobovih 13/13, 16/2 in 17/9 na Grmadi (sl. 41A, 45A; t. 15, 20, 31A). V dveh tretjinah primerov so se ob robovih jam ali nad grobovi pojavljali kamni, zastopane so tudi grobne konstrukcije s skrbneje narejeno kamnito oblogo in pokrivnimi ploščami. Tako kamnito konstrukcijo zasledimo v grobu 9 z Roj (t. 5, 6A), v grobovih 1 in 2 v Kotarjevem peskokopu (sl. 23 – t. 7) in v grobovih 13/13, 17/2, 17/5, 17/7, 17/9 na Grmadi (sl. 36, 48, 50, 52, 53A – t. 15, 21B, 22, 29, 31A). V gomili v Pleški hosti sta imela s kamni obloženo jamo grobova 5 in 10 (sl. 70A, B, 77 – t. 39B, 42). V ostalih skeletnih grobovih so se kamni pojavljali le v vogalih ali ob robovih neurejeno oziroma v nesklenjenih vrstah.

Za oblaganje in prekrivanje tako žganih kot skeletnih grobov so uporabili različne vrste kamnov, ki so jih lahko pridobili na kraju samem ali so jih prinesli iz neposredne okolice, saj ponuja geološka sestava Molnika pester nabor kamenin. Poleg raznobarvnega peščenjaka so uporabljali kamne iz apnenca, laporja in skrilavca, ki so se ločili od prvotne osnove iz dolomita ali peščenjaka.

Žgan grob 10 iz gomile 17 na Grmadi, ki je bil vkopan v kamnito grobljo, je imel domnevno lesen opaz; podoben primer žganega groba z ostanki lesene konstrukcije je znan z bližnje Magdalenske gore.⁶⁸

Posmrtne ostanke umrlih, ki so jih sežgali na grmadi, so shranili v žaro ali raztresli po grobni jami (sl. 82).

⁶⁸ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 56 s, sl. 30; Tecco Hvala 2012, 76 ss.

Pokopavali so jih tudi brez sežiganja v lesenih krstah; tak običaj je denimo dobro dokumentiran z modernimi raziskavami v Stični in Novem mestu.⁶⁹ Analiza vzorcev lesa iz molniških grobov je pokazala, da so bile krste narejene iz javorovega, hrastovega ali jesenovega lesa, medtem ko so za grmade uporabili različne lesne vrste, predvsem listavcev.⁷⁰

LEGA IN SESTAVA GROBNIH PRIDATKOV

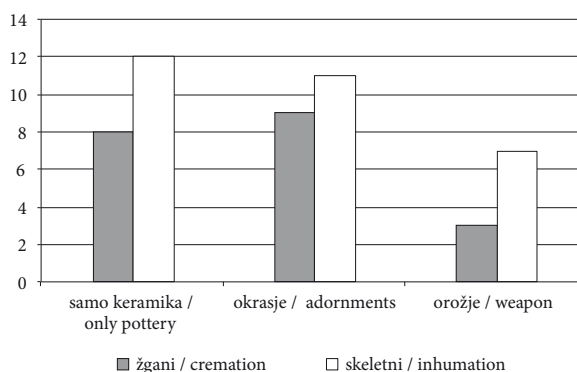
Pridatki v žganih grobovih. Med najdbami v žganih grobovih prevladuje lončeno posodje, ki je bilo zlasti na Rojah tudi edini grobni pridelek (sl. 82). V žarnih grobovih, ki na Molniku pomenijo nekaj več kot tretjino vseh žganih pokopov (sl. 84), so bile bolj ali manj cele posode, medtem ko so v grobovih z raztreseno žganino v jami našli pretežno lončene črepinje. Nekateri grobovi, ki so ali bi lahko bili plani, so poleg velikih loncev vsebovali še manjše lončke in/ali latvice ter včasih tudi lončene situle (t. 1, 3, 5, 6, 11, 27, 28, 37A, 40, 41); v žganih pokopih iz gomilnih nasutij pa so znane predvsem sklede (t. 31B, 38B, 44A). Najbogatejši lončeni servis je bil ohranjen v grobu 6 z območja gomile 17 na Grmadi; sestavljale so ga tri latvice brez noge in en primerek z nogo, po dve skledici in ročati skledi na podstavkih ter bronast vrček, ki je edina kovinska posoda, doslej najdena na Molniku. Druge kovinske najdbe so bile razen noža položene na sežgane kosti moškega in konja v žaro,⁷¹ večja igla pa na ustje žare (sl. 51; t. 24–26).

Kovinske pridatke zasledimo še v nekaterih drugih žarnih pokopih (Roje, gr. 5, 8 – t. 3, 5; Selska gmajna, gr. 1 – t. 37A; Grmada, gr. 7 z območja gomile 13 – t. 11); večinoma gre za dele noše, kot so fibule, igle, zapestnice in obročki. Prav tako jih najdemo v žganih grobovih brez žare (Grmada, gr. 17/1, 17/10 – t. 21A, 31B, 32; Selska gmajna, gr. 2 – t. 37B; Pleška hosta, gr. 1/6 – t. 40, 41A). V grobu 1 iz tretjega nasutja gomile 17 so bili v loncu ohranjeni bronasti okovi in žeblički, s katerimi je bila okovana lesena ploščica (t. 21A). V grobu 10 iz iste gomile so bili skupaj s šilom in nožem najdeni deli pasu (t. 32). Centralni grob iz gomile v Pleški hosti (gr. 1/6) je vseboval poleg treh razbitih lončenih situl in dveh latvic še del fibule in okrasje s pozlato ter glinen vijček, pridana sta bila tudi razlomljena bronasta sekira in železen nož (t. 40). Med 22 žganimi grobovi je bilo orožje pridano edinole v grobova 1/6 in 17/6, če izvzamemo nož in šilo iz groba 17/10, ki bi ju lahko šteli med delovne pripomočke.

⁶⁹ Gabrovec et al. 2006; Gabrovec, Teržan 2008; Knez 1993; Križ 1997; Križ 2000; Križ 2013.

⁷⁰ Glej tu Tolar, Rastlinski makroostanki.

⁷¹ Glej tu Tomazo-Ravnik, Antropološka analiza, in B. Toškan, Sežgani konjski ostanki.

Sl. 84: Razmerja med grobovi glede na način pokopa in pridatke (n = 50 grobov).

Fig. 84: Ratio between graves according to burial rite and grave goods (n = 50 graves).

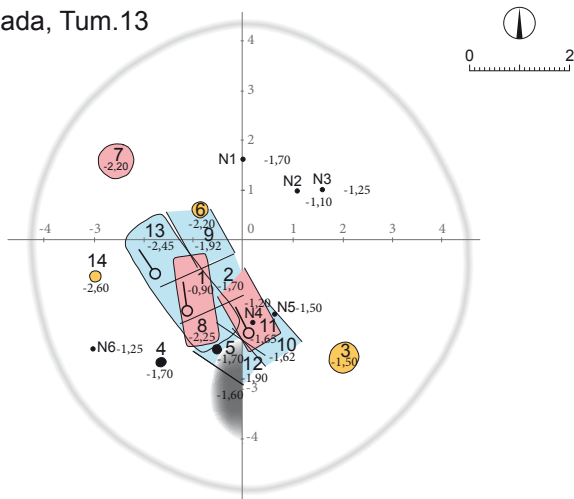
Pridatki v skeletnih grobovih. Tudi med pridatki v skeletnih grobovih pripada lončenini največji delež (sl. 84), vendar se oblikovni repertoar posodja razlikuje od tistega v žganih grobovih. Posode, ki so bile v dobri tretjini primerov edina popotnica pokojnemu (Kotarjev peskopop, gr. 2; Grmada, gr. 13/6, 17/5; Pleška hosta, gr. 1/1, 1/3, 1/4, 1/5, 1/7, 1/8, 1/9, 1/12, 1/14), so praviloma postavili v kot ali ob krajno stranico grobne jame (t. 15, 20, 21B, 22, 30, 31A, 38A, 38C, 39, 41B, 42, 43, 44B). V tretjini skeletnih grobov so bili najdeni še deli noše in v dobri četrtini primerov tudi bojne oprave (sl. 84).

***

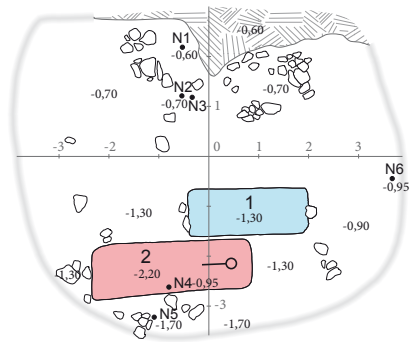
Dosedanje raziskave na Molniku so na petih lokacijah razkrile skupno 59 grobov, ki kažejo različen značaj in ritualne prakse (sl. 84). Žgani plani pokopi prevladujejo na grobišču na Rojah (sl. 14, 82a), kjer so zabeleženi trije primeri z raztresenimi ostanki sežganih kosti, lesnim ogljem in lončenino po okrogli kotanjasti jami (gr. 1, 7, 10). V petih primerih so kosti shranili skupaj s pridatki v žare (gr. 1/1978, 5, 6, 8, 9), ki so stale praviloma v pravokotno oblikovanih jamah, pokritih s kamnitimi ploščami. Grob 5, ki je na tem grobišču najbogatejši, je imel s kamni obložene tudi stene. V grobu 9 je poleg žare ležalo še okostje; iz stratigrafskega odnosa med pokopoma je razvidno, da sta bila lonček in pitos s sežganimi kostmi naknadno pridana v skeletni grob (sl. 18). Glede na lego grobov 8 in 9 ter izsledke antropološke analize, s katero so bili v žarnem grobu 8 prepoznani posmrtni ostanki odraslega moškega in odrasle ženske, v grobu 9 z biritualnim pokopom pa deklica in otrok,⁷² bi lahko predpostavljali, da je šlo za nekakšno družinsko grobno parcelo.

⁷² Tomazo-Ravnik 1984, 164 s.

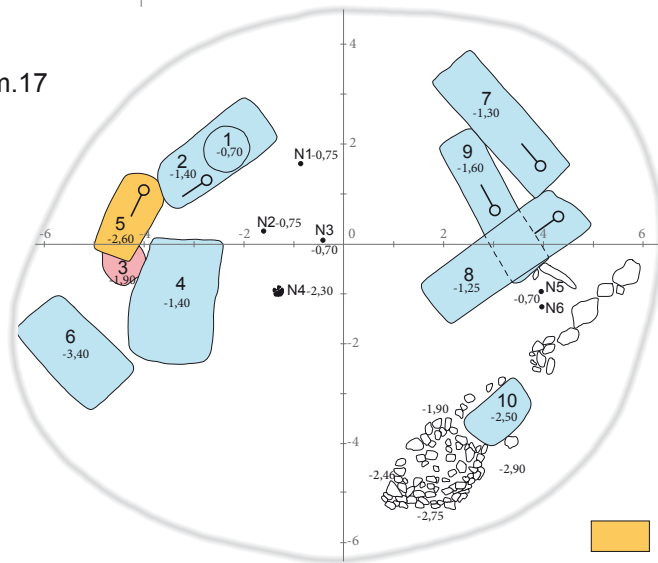
Grmada, Tum.13

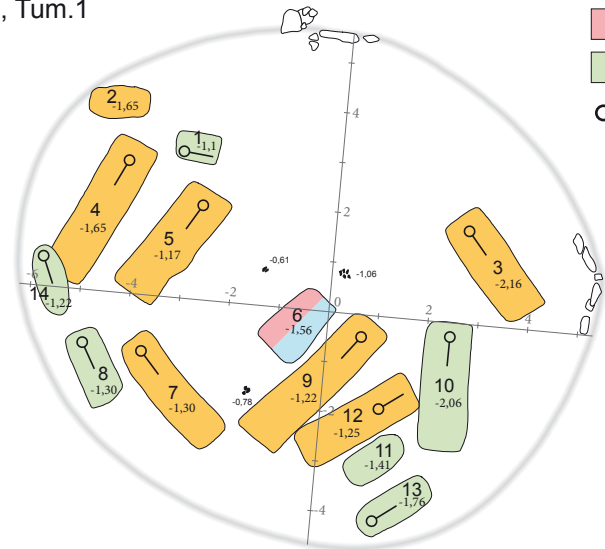
Gramada, Tum.16

Grmada, Tum.17

Pleška hosta, Tum.1

- nedoločljiv / non determinable
- moški / male
- ženski / female
- otroški / infant
- domnevna smer pokopa / presumed skeleton orientation
- zgodnesrednjeveški / early medieval

Sl. 85: Struktura grobov v gomilah glede na pridatke.
 Fig. 85: Structure of graves in tumuli according to grave goods.

Situacija na Grmadi nakazuje, da so bili na raziskanem območju gomil nekateri žgani grobovi morebiti prvotno plani. V gomili 13 bi mednje lahko uvrstili žarna grobova 3 in 7 (*t. 10A, 11*), do katerih prvo nasutje domnevno ni seglo.⁷³ Od žare v grobu 3 se je ohranilo samo dno, kar bi kazalo na to, da je bil poškodovan pri poznejšem nasipavanju gomile. S poznejšim vkopom je bil uničen tudi žgan grob 3 okroglega tlorisa na območju gomile 17 (*t. 23A*). Blizu njega je bil odkrit žgan grob 17/6 pravokotne oblike v tlorisu, prekrit s kamenjem (*t. 24–28*), oba pa sta ležala na zahodnem robu gomile. Drugačno sliko razkriva gomila 1 v Pleški hosti, kjer so žgani grobovi umeščeni med skeletne ali ob njih, grob 6 (*t. 40, 41A*) je imel celo centralno lego, vsi pa so imeli oglete jame (*sl. 83*).

Glede pokopov v Kotarjevem peskokopu, kjer so bili dokumentirani en skeletni grob in dva žgana v kamniti skrinji ter en docela uničen (*sl. 22–24; t. 7*), ostaja odprto vprašanje, ali so pripadali gomili ali ne. Z manjšim arheološkim posegom odkrita žgana grobova v Selski gmajni pa sta bila nedvomno plana (*t. 37*), manj so jasne gomile, ki smo jih zabeležili v njuni bližini.

Po teh indikacijah bi bilo možno, da je razen na severozahodnem grebenu na Rojah obstajalo tudi na zahodnem pobočju morda starejše plano grobišče z žganimi pokopi. Po drugi strani stratigrafska lega nekaterih žganih grobov na Grmadi in v Pleški hosti kaže, da gre za mlajše pokope v gomili, ker so ležali v gomilnih nasutjih. Mednje spadata grob 2 in 11 v gomili v Pleški hosti, ki sta ležala blizu severozahodnega roba in v jugovzhodnem delu pod nasutjem gomile (*t. 38B, 44A*). Na Grmadi je bil grob 17/10 vkopan v kamnito grobljo, postavljeno na prvotna tla v jugovzhodnem delu gomile (*sl. 46; t. 31B*), medtem ko je grob 17/1 ležal v tretjem,

tj. zadnjem nasutju (*sl. 47; t. 21A*). Slednji je imel okroglo kotanjasto jamo, drugi so bili bolj oglete oblike (*sl. 83*), vsi pa so imeli sežgane ostanke raztresene na dnu jame. Izjema sta le žari, pripisani grobovoma 4 in 5, ki sta ležali v drugem nasutju gomile 13, po oblikovnih in tehnoloških značilnostih sta zgodnjesrednjeveški (*sl. 32, 33*) in sta bili naknadno vkopani v gomilo.

Pri skeletnih grobovih je šlo v glavnem za pokope v gomile, kar kaže njihova lega na različnih globinah v gomilnih nasutjih. Na ostanke okostij so naleteli v grobovih 13/8, 13/13, 16/2, 17/2, 17/7 na Grmadi in v grobovih 9 in 10 iz gomile v Pleški hosti (*sl. 82*). Tam, kjer se kosti niso ohranile, je bilo ponekod možno ugotavljati smer in način pokopa po položaju pridatkov, po njihovi sestavi pa tudi spol in status pokojnih. Po pridatkih sodeč so bili v gomili 17 na Grmadi pokopani v glavnem moški, medtem ko je v gomili v Pleški hosti večina grobov vsebovala samo keramiko (*sl. 85*). Na Rojah je izjemen grob 9 s skeletom in z žaro (*t. 6A*), ki je jasen dokaz o obstoju dvojnega grobnega rituala na Molniku na začetku železne dobe. Žgan grob 17/1, ki ga lahko uvrstimo med mlajše pokope v gomilah, pa priča, da je bila biritualnost v načinu pokopa ves čas prisotna.

Na podlagi podatkov, ki jih imamo na voljo, se postavlja vprašanje, kakšne kronološke, kulturne in družbene implikacije se skrivajo v teh razlikah, ki smo jih lahko ugotovili v načinu pokopavanja, grobnih obeležjih in pridatkih. Hriboviti obronki na jugovzhodu Ljubljanske kotline so v starejši železni dobi pomenili mejo med različnimi kulturnimi regijami.⁷⁴ Najdišče Molnik leži na samem stičišču teh regij, zato je še zlasti zanimivo za ugotavljanje njegove vloge in kulturne pripadnosti.

⁷³ Podobna situacija je poznana v gomili 48 v Stični, kjer sta najstarejša grobova 100 in 101 ležala zunaj prvega gomilnega nasutja; glej Gabrovec et al. 2006, 76 ss, t. 58: 100, 59: 101; Gabrovec, Teržan 2008, 38.

⁷⁴ Gabrovec 1964–1965; id. 1987; id. 1999.

GROBOVI IZ STAREJŠEGA HALŠTATSKEGA OBDOBJA NA MOLNIKU

Brina ŠKVOR JERNEJČIČ

Razpravo⁷⁵ o grobovih iz starejšega halštatskega obdobja na Molniku smo razdelili glede na lego posameznih grobišč od severozahoda proti jugovzhodu. Severozahodno od Molnika v smeri Ljubljane leži plano grobišče na Rojah pri Orlah, proti jugovzhodu pa se v več smereh v Kotarjevem peskokopu, na Grmadi, v Selski gmajni in Pleški hosti razprostirajo skupine večjih in manjših gomil ter posamezni plani grobovi (sl. 4, 5, 25, 59, 62, 86).

GROBOVI Z ROJ PRI ORLAH

Grobovi in posamezne najdbe z Roj pri Orlah so bili odkriti na območju peskokopov, na grebenu ob poti na Molnik (sl. 2, 4, 5, 14). Že Ivan Puš je predvideval, da lega grobov ni bila naključna, temveč izbrana tako, da so bili grobovi "na očeh mimoidočih".⁷⁶ Z grebena je dokaj dober razgled tako proti Ljubljanskemu barju kot na drugo stran proti Podmolniku in Sadinji vasi. Grobišče je torej ležalo na stičišču poti zahod–vzhod, sever–jug oz. ob poti iz Ljubljane na severozahodu proti jugovzhodu v smeri Magdalenske gore, pa tudi z Ljubljanskega barja čez greben proti severu v dolino reke Reke in naprej do Save (sl. 3).⁷⁷ Ivan Puš, ki je grobišče objavil, je večino grobov datiral v čas stopenj Ljubljana II in III oz. Podzemelj in Stična-Novo mesto 1.⁷⁸

Med bogatejše grobove z Roj pri Orlah sodi **grob 5** (sl. 16; t. 2D; 3), v katerem sta bili pokopani dve starejši osebi (glej tu Tomazo-Ravnik, Antropološka analiza). V žari s kroglastim trupom (t. 3: 6) so bili posmrtni ostanki

ženske, v situli (t. 3: 4) pa domnevno moškega. Situla sodi v tip Ia2.⁷⁹ Doslej je takšnih situl znanih malo. Njihova razprostranjenost je vezana predvsem na najdišča v osrednji Sloveniji, nekoliko manj na Dolenjskem in v Beli krajini. Po raziskavah Sneže Tecco Hvala so bile situle brez noge, torej situle tipa I, pridane predvsem v ženske grobove.⁸⁰ Na Rojah pri Orlah pa so bile v situ lasti žari iz groba 5 najdene žgane kosti moškega skupaj s pridatki ženske noše, in sicer vaška vozlasta fibula, na kateri je visel bronast obroček, železna zapestnica in obroč iz kositrno-svinčene zlitine (t. 3: 1–3). V dveh žganih grobovih iz Mengša in z Magdalenske gore, v katerih sta bili odkriti prav taki situli, sta bili pridani bronasti večglavi igli, kar nakazuje, da je šlo za moška grobova.⁸¹ Omeniti kaže še dvojni grob moža in žene 1/6 iz Pleške hoste s kar štirimi situlami (t. 40: 7; 41A: 10–12, 14) in grob 6 gomile 139 z Budinjaka, v katerem je bil pokopan konjenik s skledasto čelado skupaj s pivskim posodjem – situlo s skodelico, posodo s stožčastim vratom ter s skodelico in latvico.⁸²

Vaške vozlaste fibule so se pojavile na koncu stopnje Podzemelj 1, pogoste so bile v stopnji Podzemelj 2.⁸³ Razširjene so bile predvsem na Dolenjskem, posamezni primerki so znani s Krasa, iz Gorenjske, Koroške, Štajerske in Slavonije.⁸⁴ Glede na način izdelave in obliko ločimo med tremi variantami vaških vozlastih fibul.⁸⁵ Fibulo z Roj lahko pripišemo k varianti 2, za katere je značilno, da imajo bronast plašč, vozli na loku so zapolnjeni z bronom, železno jedro pa sega samo do obeh koncev bronastega plašča oz. le do prvih bronastih vozlov. V uporabi so bile v stopnji Podzemelj 2.

⁷⁹ Tecco Hvala 2014a, 325–328, sl. 2: Ia2.

⁸⁰ Ibid., 335, sl. 3.

⁸¹ Mengeš: Gabrovec 1965, t. 2: 6, o pripadnosti bronaste igle h grobu 1 glej v nadaljevanju; Magdalenska gora: Hencken 1978, fig 176: a, za komentar k tej grobni celoti glej Tecco Hvala 2012, 427.

⁸² Škoberne 1999, t. 11; 13; 14: 4.

⁸³ Gabrovec 1970, 24, 34, 40, karta VIII; id. 1987, 41.

⁸⁴ Id. 1970, karta VIII; Grahek 2004, 140, sl. 31; Teržan 2009, 211–212, Abb. 15; Škvor Jernejčič 2014a, 102–107, sl. 4.101.

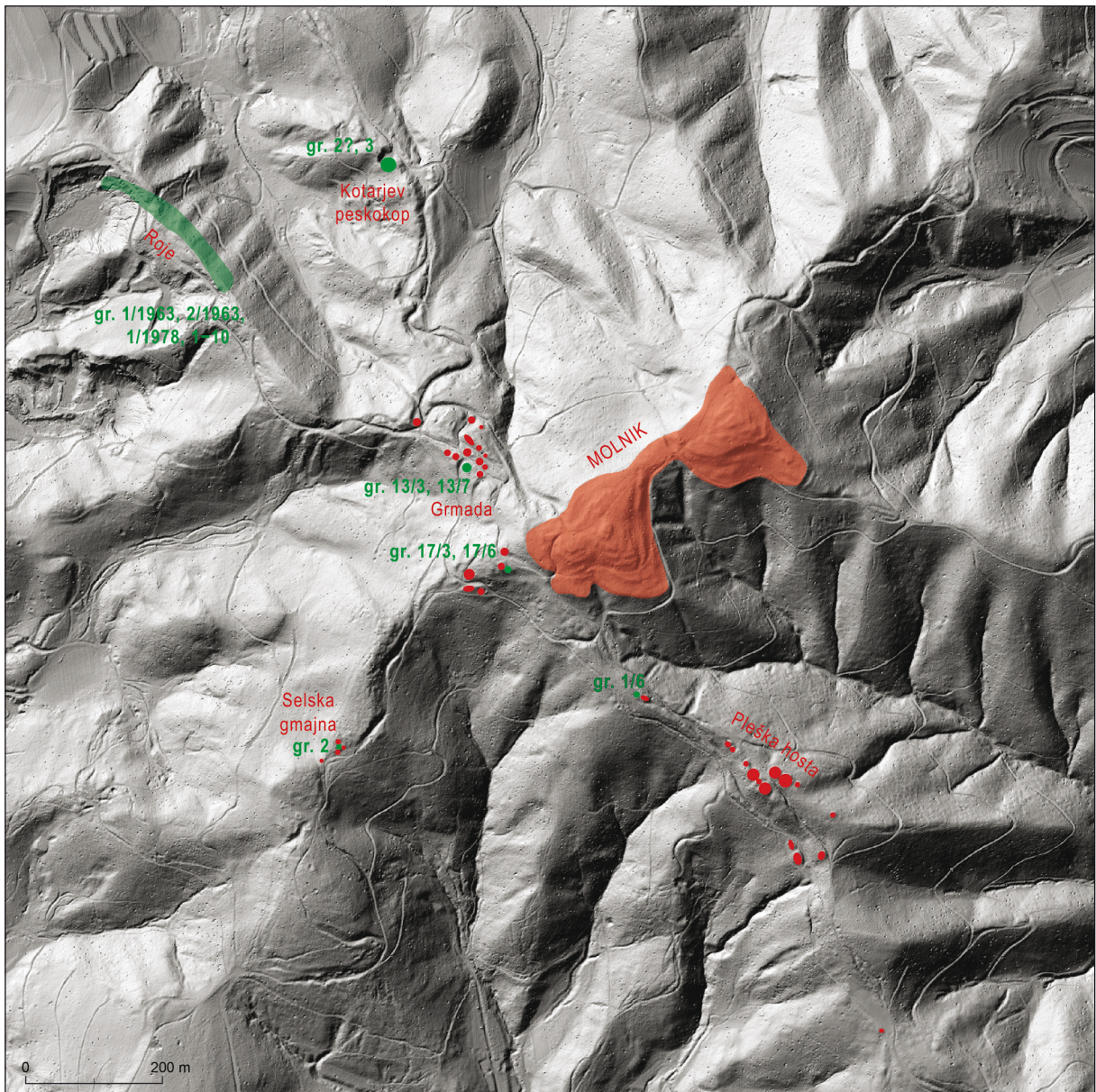
⁸⁵ Škvor Jernejčič 2017, 131–134, sl. 9.

⁷⁵ Celotno gradivo z Molnika mi je bilo dano v pregled že v času doktorskega študija, z namenom analize in objave. Na pobudo urednice sem sprejela idejo, da v sodelovanju objavim molniško gradivo. Kasneje mi je bilo dodeljeno poglavje o grobovih iz starejšega halštatskega obdobja. Na tem mestu podajam kratko analizo pridatkov iz teh grobov.

⁷⁶ Puš 1984, 139.

⁷⁷ Za poselitveno sliko Ljubljane in širše okolice glej tu Tecco Hvala, Topografski oris, in Gaspari 2014, sl. 67.

⁷⁸ Puš 1984, 148–151.

Sl. 86: Naselje na Molniku in grobišča iz starejše železne dobe v okolici. Zeleno so označeni grobovi iz starejšega halštatskega obdobja. M. = 1:10 000 (prim. sl. 5).

Fig. 86: Early Iron Age settlement and cemeteries at Molnik and its surroundings. Graves from the Early Hallstatt period are marked with green. Scale = 1:10 000 (cf. Fig. 5).

Prav tako dvojni je bil tudi **grobu 9** (sl. 18; t. 6A), pri katerem pa gre za skeletni pokop juvenilne osebe in žarni pokop otroka (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.). Na nogah skeleta je ležala žara s sežganimi kostmi. Žaro vrečaste oblike (t. 6A: 2) lahko primerjamo s tovrstnimi posodami z ljubljanskega grobišča;⁸⁶ manjši posodi s štirimi nasproti stoječimi si držaji (t. 6A: 1), ki je ležala ob žari na skeletu, pa v Ljubljani ne najdemo ustreznih primerjav. Taka oblika je bila tuja tako starejšeželeznodobnim žarnim grobovom kot tudi prvim skeletnim grobovom

⁸⁶ Puš 1982c, t. 1: 1,2,4,5. Glej tudi Škvor Jernejčič 2014a, sl. 4.44.

pod gomilami na Dolenjskem. Primerjali bi jo lahko s posodo z lijakastim vratom in štirimi držaji, ki pa niso bili preluknjani, iz 101. stiškega groba v gomili 48.⁸⁷ Še najbolj podobna ji je posoda iz Hallstatta.⁸⁸

V žarnem **grobu 8** (sl. 18; t. 5), ki sodi v stopnjo Stična-Novo mesto, sta bili po antropološki analizi pokopani najmanj dve odrasli osebi – ženska in moški (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.). Za datacijo sta merodajna vzdolžno nažlebljena bronasta obročka oz. uhana, saj so

⁸⁷ Gabrovec et al. 2006, t. 59: 6.

⁸⁸ Wells 1981, fig. 17–18.

bili prav taki odkriti na Magdalenski gori v grobu 101 gomile 13, skupaj s čolničasto fibulo.⁸⁹

V stopnjo Stična-Novo mesto sodi tudi **grob 10** (sl. 19; t. 6B), v katerem so bile tri posode. Ena izmed njih (t. 6B: 1) ustreza loncem na nogi tipa 2.⁹⁰ Prav take najdemo npr. na ljubljanskem grobišču in v Velikem Nerajcu pri Dragatušu.⁹¹

Med mlajše najdbe z grobišča na Rojah sodi bronasta kačasta fibula, ki je bila najdena domnevno v enem izmed uničenih grobov v peskokopu (sl. 12: 2). Gre za kačasto fibulo s sedlastim lokom oz. tip IVb, ki je bil najpogostejši tip kačastih fibul na Dolenjskem,⁹² datiran v stopnjo kačastih fibul dolenske halštatske skupine.

GROB IZ SELSKE GMAJNE

Na grobišču v Selski gmajni so bile zabeležene štiri gomile, novejša arheološke raziskave pa so pokazale, da sta bila na tem mestu najdena tudi plana žgana grobova (sl. 59). Eden od njiju, **grob 2**, je vseboval odlomek bronastega obročka in keramične odlomke, najdene tako v grobu kot v njegovem zasutju (sl. 61; t. 37B). Grob pravokotne oblike je pokrit verjetno s tremi kamnitimi ploščami in se po zgradbi ne razlikuje od planih grobov z Roj pri Orlah.

Obroček s trikotnim presekom in premerom 2,1 cm bi lahko bil del pasne garniture ali pa gre glede na njegovo velikost in presek morda za prstan (t. 37B: 1).⁹³ Na ljubljanskem grobišču na dvorišču SAZU je imela večina obročkov trikotnega preseka eno stran sploščeno, drugo pa kotno.⁹⁴ Glede na to, da so bili ti obročki pogosto najdeni skupaj z dvojnokrižnimi pasnimi sponami, bi lahko služili kot del pasne garniture.⁹⁵ Le obroček iz ljubljanskega groba 42 je povsem enak primerku z Molnika.⁹⁶

Radiokarbonska analiza vzorca iz groba 2 s Selske gmajne je pokazala starost med drugo polovico 9. st. in prvo tretjino 8. st. pr. n. št.⁹⁷

⁸⁹ Tecco Hvala et al. 2004, t. 101: 1–3; ead. 2012, 210, sl. 82.

⁹⁰ Dular 1982, 42–43.

⁹¹ Puš 1971, t. 46: 11; Škvor Jernejčič 2014a, sl. 4.45: 6–7, t. 119: 4–5; Spitzer 1973, t. 16: 7; 18: 6; Škvor Jernejčič 2011, t. 16: 2; 17: 2.

⁹² Tecco Hvala 2014b, 131–132, 148–150, sl. 7: IVb, karta 7.

⁹³ O pojavnosti prstanov glej Teržan 2002, 100–101.

⁹⁴ Stare 1954a, t. 21: 2; 26: 10; 38: 3; glej tudi Škvor Jernejčič 2014a, 139, sl. 136: 10,12–13.

⁹⁵ Npr. Hoernes 1915, Abb. 3: 4.

⁹⁶ Stare 1954a, t. 39: 5.

⁹⁷ Glej tu poglavje Rezultati radiokarbonskega datiranja.

GROBOVA Z OBMOČJA GOMILE 13 NA GRMADI

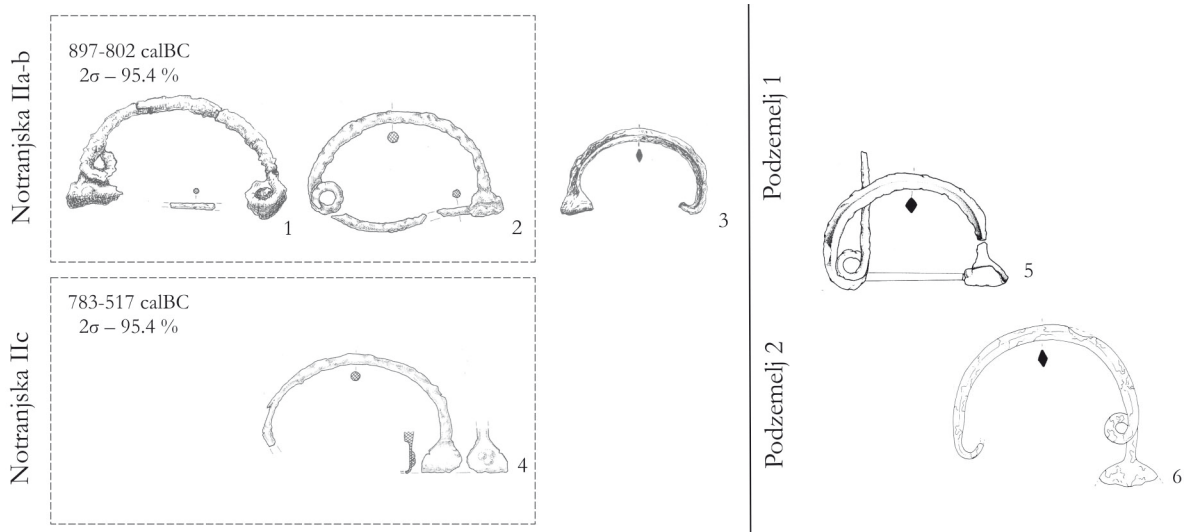
Severozahodno od naselbine je ob poti ležala gomila 13, ki je bila poleg neraziskane gomile 18 ena večjih v okolici Molnika (sl. 5, 25). Na območju gomile 13 sta bila odkrita žarna grobova iz starejšega halštatskega obdobja; grob 13/7 je ležal v kvadrantu IV, grob 13/3 pa v kvadrantu II. Za razumevanje, kako je ta gomila nastala, imamo premalo podatkov, pa vendar se zdi, da je ključna risba južnega profila (sl. 27A). Predpostavili bi lahko, da so na tem profilu narisani ostanki nasutja manjše gomile nad grobom 13/7. Ne gre spregledati dejstva, da je ležal grob 13/3 na severozahodnem, grob 13/7 pa na jugovzhodnem delu gomile ter da sta bila od središča enako oddaljena (sl. 27C). Med njima so bili mlajši skeletni grobovi, ki so bili po večini usmerjeni proti JV (sl. 83: Tum. 13; 85: Tum. 13). Zato se zdi verjetna teza, da sta bila žarna grobova 13/3 in 13/7 vidna še v mladohalštatskem obdobju, ko so med njiju pokopavali v skeletne grobove, prekrite z večjo gomilo, ki je prekrila tudi oba žarna grobova iz starejše železne dobe.

Grob 13/7 (sl. 27C; 34; t. 11). Obris groba okrogle oblike je bil zabeležen na globini 2,1 m, obdan s kamenjem, žganina pa se je razprostirala izven grobne jame (tudi do 30 cm od groba). Vzhodno od groba se je kamnita osnova pokazala že na globini od 1,7 do 1,8 m. Nekaj deset cm nižje, na globini 2,2 m, je bila v tlorisu vidna grobna jama z žganino in kamni (sl. 34), še nekoliko nižje pa je grobna jama, delno obdana s kamni, in več posameznih odlomkov keramike. Iz profila je razvidno, da je bila grobna jama delno vkopana v kamnito osnovo.

V žari ovalne oblike s kratkim lijakastim vratom (t. 11: 6) so bile sežgane kosti odrasle osebe domnevno ženskega spola (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.). Med kostmi so našli bronasto lasnico/iglo, železno ločno fibulo in železno zapestnico, na sežganih kosteh pa še dve manjši posodi. Železna ločna fibula z lokom rombičnega preseka je poškodovana prav na koncu loka (t. 11: 1), zaradi tega ni jasno, ali gre za dvoankasto ali enozankasto ločno fibulo. Glede na obliko nizke trikotne noge z usločenima stranicama bi lahko pripadala tako prvemu kot drugemu tipu (sl. 87).

Železne enozankaste fibule z lokom rombičnega preseka in nizko trikotno nogo z usločenima stranicama poznamo npr. z najdišč notranjske skupine (sl. 87: 2–4) in sodijo v stopnjo Notranjska IIB/Podzemelj 1 oz. v fazo Ia na Križni gori.⁹⁸ To datacijo podpira rezultat radiokarbonske analize vzorca iz groba 36 s Križne gore, ki sodi v 9. st. pr. n. št., v njem so bile najdene

⁹⁸ Guštin 1973, 470, sl. 2: 5; id. 1979, t. 17: 10; 60: 3; Urleb 1974, 32, t. 18: 8. Rombičen presek imajo morda tudi nekatere druge fibule, glej Guštin 1979, t. 43: 11; 44: 10; 48: 2; Ruaro Loseri et al. 1977, tav. 24/T. 276: 1.

Sl. 87: Železne eno- in dvozankaste ločne fibule z nizko trikotno nogo. M. = 1:4.

Fig. 87: Iron single- or two-looped fibulae with a low triangular foot. Scale = 1:4.

1,2 Križna gora, gr. 36; 3 Križna gora, gr. 84; 4 Trnovo pri Ilirski Bistrici, gr. 21; 5 Molnik – Grmada, gr. 13/7; 6 Most na Soči, gr. 195. (po / after: Bavdek, Urleb 2014a, sl. / Fig. 32.3: 1,2; Bavdek, Urleb 2014b, sl. / Fig. 33.3: 1; Urleb 1974, t. / Pl. 18: 8; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. / Pl. 19: G).

kar tri fibule – železni enozankasta in dvozankasta fibula ter bronasta očalasta fibula (sl. 87: 1–2).⁹⁹ Železna dvozankasta fibula je bila najdena tudi v Trnovem pri Ilirski Bistrici v grobu 21, iz katerega je bil prav tako izbran vzorec za radiokarbonsko analizo (sl. 87: 4).¹⁰⁰ Modeliran rezultat je pokazal, da sodi grob v 8. st. pr. n. št., kar nakazuje, da se je tovrstni nakit ohranil tudi v stopnji Notranjska IIc/Podzemelj 2.¹⁰¹

Rombičen presek loka imajo prav tako dvozankaste ločne fibule tipov 3a in 3b po Gabrovcu (sl. 87: 6).¹⁰² Pri tipu 3a je noga trikotne oblike, stranice so ravne in je noga zato višja, pri tipu 3b je oblika noge pravokotna in je nekoliko nižja. Tiberiu Bader je izločil še tip dvozankastih fibul z nogo v obliki peščene ure ter jih poimenoval varianta B, ki je enaka tipu 3b po Gabrovcu.¹⁰³ K fibulam tipa 3a je Stane Gabrovec prištel npr. fibule z Vač in Mosta na Soči; noga je že nižja, saj so stranice trikotne noge usločene (sl. 87: 6).¹⁰⁴ Ne več visoko, temveč nižjo nogo ima tudi fibula iz groba 13/7 z Molnika (sl. 87: 5). Dvozankaste železne ločne fibule tipov 2a in 3a je skupaj kartirala Biba Teržan, ne glede na to, ali so z lokom

okroglega ali rombičnega preseka, saj oblika preseka loka pri železnih fibulah pogosto ni jasna.¹⁰⁵

Za datacijo železnih pa tudi bronastih fibul s trikotno nogo sta bolj kot sam presek loka (okrogel ali rombičen) pomembni oblika in višina noge. Že Stane Gabrovec je predpostavil, da je oblika noge pomemben datacijski element, in pokazal, da so najstarejše fibule dvozankaste sheme imele visoko ozko nogo. Na podlagi analize dvozankastih fibul z dvorišča SAZU v Ljubljani je ugotovil, da so se bronaste in železne fibule z ozko trikotno nogo pojavile približno sočasno, in sicer v stopnji Ha B3.¹⁰⁶ Enakemu razvoju lahko sledimo pri bronastih dvozankastih fibulah s trikotno nogo tipov 1a in 1c po Gabrovcu.¹⁰⁷

Sočasen pojav bronastih in železnih dvozankastih fibul z visoko trikotno nogo nakazujeta tudi grobova 5b in 6 z grobišča Vajuga-Pesak, kjer so zastopane tako v bronasti kot tudi železni različici (torej tipa 2a in 3a po Gabrovcu).¹⁰⁸ V obeh grobovih so bili namreč enaki lasni obročki in nanožnice, ki so vodilni nakitni pridatki prvega horizonta zgodnje železne dobe na severnem centralnem Balkanu, katerega začetek sega v 9. st. pr. n. št. oz. najkasneje od 850 dalje.¹⁰⁹ Pojav dvozankastih ločnih fibul z visoko trikotno nogo na prostoru Železnih vrat je potemtakem datiran v 2. polovico 9. st.

⁹⁹ Bavdek, Urleb 2014a, 526–527, sl. 32.3–32.4.

¹⁰⁰ Bavdek, Urleb 2014b, 538–539, sl. 33.3–33.4.

¹⁰¹ Teržan, Črešnar 2014, 707, sl. 36–37.

¹⁰² Gabrovec 1970, 24, karta VI.

¹⁰³ Bader 1983, 77–85, Taf. 48. Na karto dvozankastih fibul z nogo v obliki peščene ure variante B je Tiberiu Bader dodal tudi nekatere fibule iz Slovenije, Hrvaške in Srbije, ki imajo nizko trikotno nogo in jih je Stane Gabrovec opredelil kot tip 3a (Bader 1983, 80).

¹⁰⁴ Gabrovec 1970, 12–13, t. 11: 2; 15: 5,6.

¹⁰⁵ Teržan 1995, 141, Abb. 20.

¹⁰⁶ Gabrovec 1970, 6, 34; id. 1987, 40–41.

¹⁰⁷ Gabrovec 1970, 24, karta IV; Škvor Jernejčič 2017, sl. 8.

¹⁰⁸ Popović, Vukmanović 1998, pl. 5: 3–22; 6: 1–18.

¹⁰⁹ Pabst 2012, 90, 322, op. 31, 412–413, karta 43, 44; ead. 2008, 596, Abb. 1: 9,10.

pr. n. št. Prav tam moramo iskati izvorno območje te oblike, kot kažejo karte razprostranjenosti železnih in bronastih primerkov fibul tipa 3a.¹¹⁰ Predpostavljamo, da so se z izvornega območja razširile vzdolž rečnih poti proti jugu in proti zahodu vse do jugovzhodno-alpskega prostora.

Železna dvoankasta fibula z visoko ozko trikotno nogo je bila najdena v grobu 101 na dvorišču SAZU v Ljubljani. Glede na rezultat radiokarbonske analize žgane kosti sodi grob na prehod 9. v 8. st. pr. n. št.¹¹¹ Iz tega sledi, da sodi pojav dvoankastih fibul z visoko trikotno nogo in ravnimi stranicami na sam začetek železne dobe (Podzemelj 1), medtem ko so dvoankaste fibule z nižjo trikotno nogo in usločenima stranica značilne predvsem za stopnjo Podzemelj 2.

Poleg železne eno- ali dvoankaste fibule sta bili v žari najdeni še bronasta igla/lasnica s spiralno uvito glavico in železna nesklenjena zapestnica (*t. 11: 1–3*). Takšna kombinacija nakita je neobičajna. Fibula, igla/lasnica in železna zapestnica so bile tudi v grobu 5 na Rojah pri Orlah (*t. 3: 1–2,7*). Pri tem je treba opozoriti, da je bila igla/lasnica najdena v žari, v kateri so bile žgane kosti odrasle ženske, vaška vozlasta fibula in zapestnica pa sta bili v žari, v kateri je bila pokopana odrasla oseba domnevno moškega spola (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.). Na ljubljanskem grobišču na dvorišču SAZU najdemo kombinacijo fibule, igle/lasnice in zapestnice le v grobu 64, kjer pa nimamo na voljo podatkov antropološke analize.¹¹² V tem grobu so bili še igla z vazasto glavico, tordirana ovratnica, gumb, lasni obroček, kamnito orodje in dvojni vijček, kar pomeni, da gre za drugačno nakitno kombinacijo kot v grobu z Molnika. Grobovi s kombinacijo fibule, igle/lasnice in zapestnice so z dolenskih in belokranjskih najdišč skorajda nepoznani (npr. Teržan 1985). Prav zato bi morda lahko predvidevali, da gre tudi v primeru groba 13/7 z Grmade za dvojni pokop ženske in moškega, tako kot v primeru žarnega groba 5 z Roj pri Orlah, le da sta bila v grobu 13/7 pokopana v isti žari.

Grob 13/3 je bil opažen v II. kvadrantu gomile na globini 1,5 m. Ležal je zrcalno od groba 13/7 glede na os JZ–SV (*sl. 27C, 30*). Ohranilo se je le dno posode z ostanki sežganih kosti (*t. 10A: 1*). Glede na obliko posode (žare,) njeno barvo in površino se zdi, da je bil ta grob bolj ali manj sočasen z grobom 13/7, torej sodi v zgodnjo železno dobo.

GROBOVA Z OBMOČJA GOMILE 17 NA GRMADI

Gomila 17 je ležala ob današnji poti v bližini naselbine na Molniku (*sl. 5, 25*) in je poleg neraziskane gomile 18 edina tako blizu naselbine, kar bi kazalo na njeno posebno mesto v prostoru. V njeni bližini sta ležali gomili 15 in 16, vendar so bili v prvi odkriti le odlomki posod, tako kot v gomili podobni tvorbi 20, torej ne gre za grobno obeležje s pokopi, temveč za obeležje z drugačno namembnostjo. V gomili 16 sta bila najdena dva skeletna grobova, ki ju je prekrivala dokaj enakomerno debela plast drobirja (*sl. 41: A–B*).

V gomili 17 sta na zahodnem obodu ležala grobova 3 in 6 (*sl. 45C*), ki sodita v zgodnjo železno dobo. Dokumentacija je tudi v tem primeru skopa, zato lahko o nastanku gomile sklepamo le posredno. Bolj kot podatki o posameznih plasteh in njihovem sosledju je pomembno dejstvo, da so se tudi v tem primeru mladohalštatski grobovi prostorsko navezovali na starejša grobova.

O prostorskem odnosu mladohalštatskih grobov do starejših sodimo na podlagi usmerjenosti skeletov, v katerih se kažejo zakonitosti, ki delijo gomilo na dva dela. Če si pogloblje pogledamo domnevne smeri mlajših skeletnih pokopov, ugotovimo, da so bili na severni polovici gomile pokopi 2, 5, 7 in 9 usmerjeni z glavo v smeri urnega kazalca, na južni polovici pa ravno obrnjenost (grob 8). Najstarejša žgana grobova 17/3 in 17/6 sta ležala na mejni črti obeh polovic gomile in sta služila kot orientacijski točki kar dvesto let mlajšim skeletnim pokopom z različnimi usmeritvami (*sl. 83: Tum. 17*).

Da pri tem ne gre za naključje, kaže povsem enako pravilo v peti stiški gomili, kjer sta prav tako žgana grobova 14 in 24 ležala na mejni črti med obema polovicama gomile.¹¹³ Ta vzorec je bil prepoznan tudi v 48. stiški gomili, pri čemer preseneča, da žgana grobova 100 in 101 ne ležita na tej mejni črti.¹¹⁴ Ana Kruh je grobova 14 in 24 iz gomile 5 datirala v starohalštatsko obdobje, centralni grob 7 pa v stopnjo Stična–Novo mesto 1, tako ni povsem jasno, ali sta žgana grobova najstarejša v gomili oz. kakšen je časovni odnos s centralnim grobom 7.¹¹⁵

V zvezi z začetkom pokopavanja na prostoru gomile 17 je treba opozoriti na kantaros oz. vrček (*t. 35: 10*), najden v II. kvadrantu gomile, blizu središča na globini 2,3 m (*sl. 45C: N4*). Glede na risbi južnega in vzhodnega profila (*sl. 45A–45B*) menimo, da je bila posoda odložena na tla ob nastanku gomile. Oblika posode napeljuje na misel, da je bila uporabljena v posebnem obredu, morda libaciji ob pogrebnih slovesnostih, in namerno razbita ter položena na mesto, kamor so bili vkopani najstarejši grobovi gomile 17.

¹¹⁰ Gabrovac 1970, karta VI; za železne fibule glej Teržan 1995, Abb. 20; za bronaste fibule glej Škvor Jernejčič 2014a, sl. 4.90.

¹¹¹ Puš 1971, t. 10: 1–7; Škvor Jernejčič 2014b, 372–374, sl. 22.1.11–22.1.12; glej tudi Teržan, Črešnar 2014, 708, sl. 36–37.

¹¹² Stare 1954a, t. 54–55.

¹¹³ Teržan 2008, 233–234, 278, sl. 16.

¹¹⁴ Ibid., 233–234, sl. 15.

¹¹⁵ Kruh 2008, 91, 102, 108, 128–129; glej tudi Teržan 2008, 278.

Grob 17/3 (sl. 45C, 49; t. 23A). Grobna jama s premerom približno 1 m je bila zabeležena v II. kvadrantu na globini 1,9 m. Sodeč po podatkih, ki jih je zapisal Ivan Puš, se je "žganina pojavila na večji površini, ki se je z globino vse bolj zbirala v manjši prostor, dokler ni izoblikovala grobne jame, ki je bila nepravilne okrogle oblike".¹¹⁶ V grobu je bilo nekaj ostankov sežganih človeških kosti in zdrobljena keramika. Veliko odlomkov keramike je bilo tudi okoli groba. Glede na te podatke ne moremo z gotovostjo reči, ali je razbita posoda – latvica služila za žaro ali ne (sl. 49; t. 23A: 1). Poleg tega sta bila v žganini grobne jame najdena odlomka bronaste zapestnice D-preseka (t. 23A: 2), medtem ko so bili odlomki železne zapestnice/obročja izven grobne jame. Glede na tloris jugozahodne četrtine gomile je ta predmet ležal severno od velike kamnite plošče, na mestu groba 17/4. Pri tem kaže omeniti, da so bile meje grobnih jam grobov 17/3, 17/4 in 17/5 slabo prepoznavne, zato ne moremo z gotovostjo reči, ali sodi železen predmet v grob 17/3 ali ne.

Zapestnice D- ali lečastega preseka so na ljubljanskem grobišču značilne predvsem za grobove iz stopnje Ljubljana Ib, med mlajše sodi sklenjena zapestnica iz groba 157 stopnje Ljubljana II–IIIa/Podzemelj 1–2.¹¹⁷ Poznane so tudi z drugih najdišč ljubljanske skupine.¹¹⁸ Tovrstni nakit sta obravnavala tudi Janez Dular in Marija Lubšina Tušek v zvezi z žarnim grobom s Ptuja iz stopnje Ha B ter navedla primerjave predvsem s podravskih KŽG grobišč.¹¹⁹ Nesklenjeni okrašeni bronasti zapestnici sta bili najdeni tudi v Grmu pri Podzemlju, v grobu 2 gomile 29 skupaj z žaro in amforo, ki sodi v stopnjo Podzemelj 1.¹²⁰ Pri tem je pomenljivo, da sta bila v tej gomili odkrita le dva žarna grobova in nekaj naključnih najdb, med drugim dolg bronast nož.¹²¹ Torej je šlo v Grmu pri Podzemlju, tako kot v primeru gomile 17 z Grmade na Molniku, za manjšo gomilo, v kateri sta bili pokopani le dve osebi. V Beli krajini so bile zapestnice D-preseka najdene tudi na najdišču Veliki Nerajec pri Dragatušu, v grobu VG 26, kjer gre za komplet vsaj šestih zapestnic.¹²² Podoben komplet zasledimo le še v Ljubljani v grobu 308.¹²³ Take zapestnice so znane prav tako z najdišč Šarengrad, Dalj in Dalj-Busija ter z najdišč v Srbiji.¹²⁴ Pogoste so v Olteniji na najdišču Balta Verde,

Gogošu, Basarabi, pa tudi na drugih najdiščih skupine Basarabi.¹²⁵ Glede na omenjene primerjave moramo tudi grob 17/3 z Grmade pri Molniku datirati na začetek zgodnje železne dobe, torej v stopnjo Podzemelj.

Grob 17/6 (sl. 45C, 51; t. 24–28). Gre za bogat moški grob, ki je bil odkrit v neposredni bližini groba 17/3 (sl. 45C). V jami pravokotne oblike, prekrti s kamenjem in tremi kamnitimi ploščami (sl. 51; t. 24), sta bila žara in bogat servis posodja (t. 27–28). Sestavljen je bil iz desetih keramičnih in ene kovinske posode; keramične posode so bile v grob po večini priložene v paru (sl. 88A). Severovzhodno od žare sta stali dve stojali, na njiju pa dva kantarosa. Severozahodno od žare sta bili pridani po dve latvici in dve skledici, obe položeni druga v drugo. Najbolj severno je stala latvica na nogi, ena latvica je prekrivala žaro. Tik ob žaro je bil položen kovinski vrček, v katerem so bili drobci sežganih kosti in oglje (t. 24; glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.).

Žara trebušaste oblike in z lijakastim vratom (t. 28: 26) ima dobre primerjave na ljubljanskem grobišču na dvorišču SAZU, kjer so služile samo za pokope odraslih žena.¹²⁶ Kantarose, kakršna sta bila najdena v molniškem grobu, je obravnavala Carola Metzner-Nebelsick in pokazala, da so bili v zgodnji železni dobi razširjeni na širokem prostoru med Črnim morjem in vzhodnimi Alpami.¹²⁷ Prav vzdolž Drave in zgornjega toka Save na Gorenjskem se pojavijo v večjem številu.¹²⁸ Na karto razprostranjenosti lahko dodamo še belokranjski najdišči Podzemelj in Veliki Nerajec pri Dragatušu,¹²⁹ medtem ko iz Dolenjske iz starejše železne dobe do sedaj ta tip posod ni znan. Tako moramo pojavnost kantarosov v zgodnjehalštatskih grobovih razumeti v okviru novosti, prihajajočih iz vzhoda, ki so jih prevzeli le v posameznih krajih. To še posebej dobro nakazujeta grobova 101 in 223 iz Ljubljane,¹³⁰ v katerih sta bili železna dvozankasta ločna fibula z visoko trikotno nogo tipa 2a po Gabrovcu in vaška vozlasta fibula variante 1, torej dva tipa za jugovzhodnoalpski prostor značilnih fibul, katerih oblikovna zasnova je bila prevzeta iz vzhodnega Balkana oz. Podonavja.

¹²⁵ Berciu, Comşa 1956, fig. 66: 2-3; 68: 1-4; 87: 1-4; 91: 1-4; 94: 3-4; 105: 1-4; Dumitrescu 1968, fig. 18: 8; 19: 1-12; 20: 1-8; Popović, Vukmanović 1998, pl. 10: 4-5; Gumă 1993, pl. 61: 37-38, 42-43; 85: 17-24; 98: 3,5,6-8,10-11; 99: 1-9 itd.

¹²⁶ Puš 1971, t. 3: 1; 5: 2; 20: 7; 41: 1; id. 1982c, t. 11: 11; za rezultate antropološke analize teh grobov glej Škvor Jernejčič 2014a, pril. 3.

¹²⁷ Metzner-Nebelsick 2002, 122–128, Abb. 47.

¹²⁸ Na Gorenjskem poznamo primerke z Bleda, Vrtničjaka pri Tupaličah, iz Kranja in Ljubljane (Gabrovec 1960, t. 11: 1; Vojaković 2008, t. 3: 5; Rozman 2004, t. 3: 8; Puš 1971, t. 1: 10; 14: 8; Škvor Jernejčič 2014a, t. 35: 4; 51: 1; 58: 5; 114: 4; ead. 2014b, sl. 22.1.11: 2; ead. 2017, t. 2: 21).

¹²⁹ Barth 1969, Tab. 42: 4; Dular 1978, t. 33: 2; 34: 2; Škvor Jernejčič 2011, t. 1: 4; 12: 4.

¹³⁰ Puš 1971, t. 10: 1-7; 43; Škvor Jernejčič 2014a, t. 51: 1-6; 113; 114: 1-5.

¹¹⁶ Tipkopis Ivana Puša, hrani arhiv MGML.

¹¹⁷ Stare 1954a, t. 31: 6; 46: 4; Puš 1971, t. 11: 7; 25: 3; Budja 1980, sl. 1: 6-13; Puš 1982c, t. 16: 7; 20: 6,7,9; glej tudi Škvor Jernejčič 2014a, 125, sl. 4.121: 4-15.

¹¹⁸ Npr. Gabrovec 1973, t. 3: 10.

¹¹⁹ Dular, Lubšina Tušek 2014, 27–28, t. 3: 3,4.

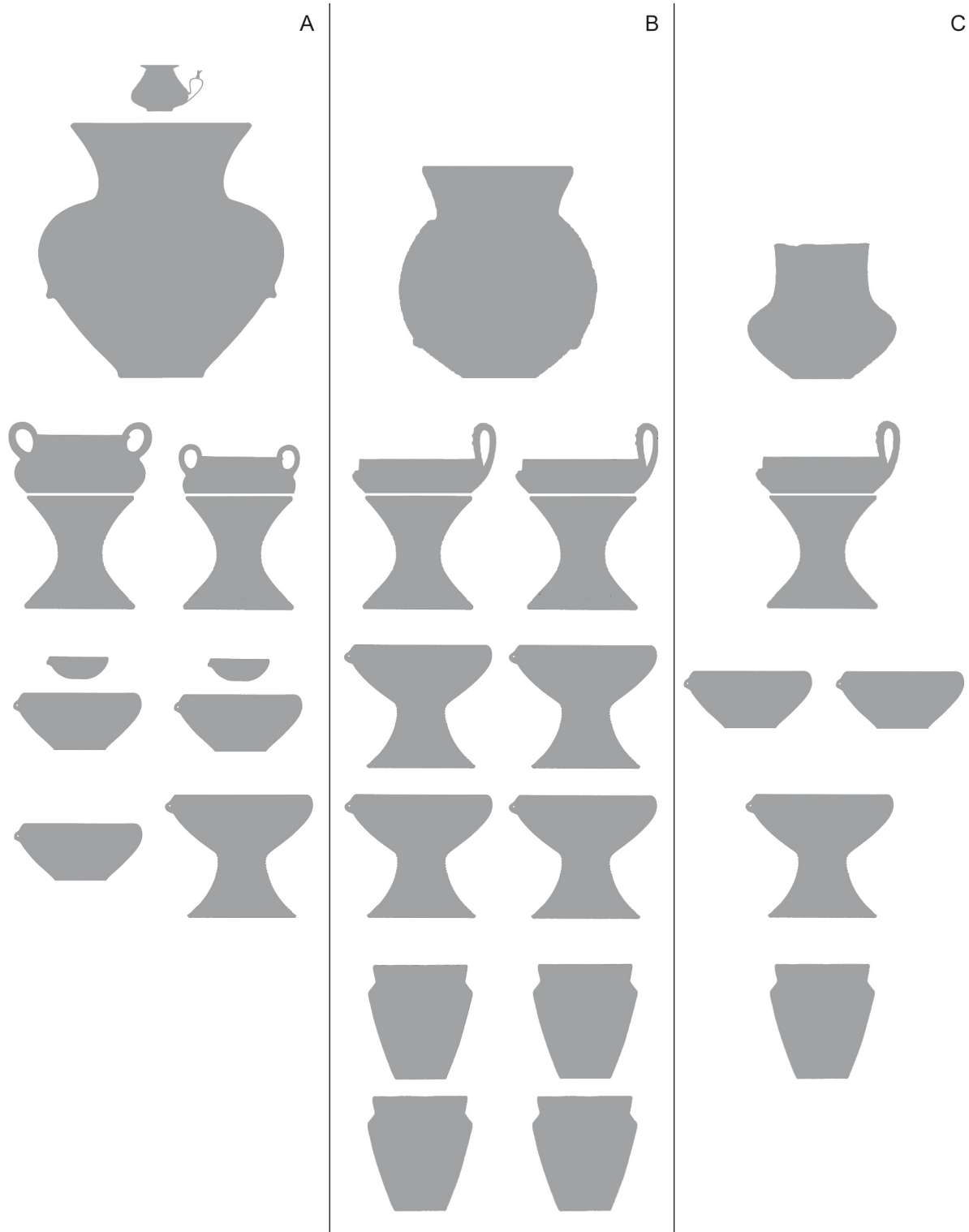
¹²⁰ Barth 1969, 137, Taf. 28: 9; Dular 1973, 547, t. 2: 2-3.

¹²¹ Barth 1969, 137–138.

¹²² Spitzer 1973, t. 12: 1,3,4; Škvor Jernejčič 2011, 190, t. 11: 2-4.

¹²³ Puš 1982c, t. 20: 6,7,9; Škvor Jernejčič 2014a, t. 152: 3-5.

¹²⁴ Vinski-Gasparini 1973, t. 131: 16; Metzner-Nebelsick 2002, t. 51: 16; 63: 11; 101: 13; Vasić 1977, 9; t. 9: 11; 10: 6-19; 12A: 4-6; 12B: 6-13; 13: 4-10.

Sl. 88: Shematičen prikaz grobnega posodja:

A – posode iz groba 17/6 na Molniku – Grmadi (glej tudi *t.* 27–28);

B – posode iz centralnega groba gomile 1 v Ljubljani – Kongresni trg (prirejeno po Županek 2014, 15);

C – posode iz groba 1 v Mengšu – Drevesnici (prirejeno po Gabrovec 1965, t. 1; 2: 1). M. = 1:10.

Fig. 88: Schematic display of vessel sets from grave contexts:

A – vessels from Grave 17/6 at Molnik – Grmada (also see *Pls.* 27–28);

B – vessels from the central grave, Tumulus 1, in Ljubljana – Kongresni trg (modified from: Županek 2014, 15);

C – vessels from Grave 1 in Mengeš – Drevesnica (modified from: Gabrovec 1965, Pl. 1; 2: 1). Scale = 1:10.

Stojali iz groba 17/6 na Grmadi je v svojo obravnavo o tovrstnem posodju vključila Carola Metzner-Nebelsick¹³¹ ter opozorila na sugestivno fotografijo rekonstrukcije lege posod iz tega molniškega groba.¹³² Na podlagi terenskih fotografij, opisov in risb je jasno, da sta kantarosa stala na stojalih (sl. 51B–C; t. 24). V enaki legi so bili najdeni tudi kantarosi na najdišču Dalj-Busija.¹³³ Nova odkritja na Kongresnem trgu v Ljubljani pa so pokazala, da sta bili na dveh stojalih položeni skodelici s presegajočim ročajem, ena od njiju je okrašena z bronastimi žeblički (sl. 88B).¹³⁴ Stojali iz centralnega groba gomile 1 s Kongresnega trga v Ljubljani sta neokrašeni in sta najbolj podobni stojalu iz naselbine Jois v Avstriji.¹³⁵ Na Kongresnem trgu v Ljubljani je bilo podobno stojalo najdeno tudi v centralnem grobu gomile 2, na njem je stala skodelica.¹³⁶ Tudi v grobu 1 v Mengšu je bila na podstavku najverjetneje položena skodelica, okrašena z bronastimi žeblički (sl. 88C).¹³⁷ Na skici mengeškega groba, ki jo hranijo v NMS,¹³⁸ je namreč razvidno, da je na eni strani od žare v oddaljenosti 15 cm stalo stojalo, na drugi strani v enaki razdalji pa latvica na nogi. Iz skice je prav tako razvidno, da je bila na vrat žare položena večglava igla z nataktnjeno okroglo ploščico.¹³⁹ Tudi na Molniku je v grobu 17/6 na Grmadi ležala daljša, uvita in nepoškodovana večglava igla ob ustju žare (t. 24: 1), druga igla je bila skupaj s ščitnikom za iglo poškodovana in pridana v žaro skupaj z ostalimi pridatki (t. 24: 2,3). Da v tem primeru ne gre zgolj za naključje, temveč za odraz določenih pogrebnih običajev, kažeta tudi dve večglavi igli iz žganega groba 101 iz gomile 48 v Stični ali bronasta in železna večglava igla iz gomile 10 z najdišča Bad-Fischau.¹⁴⁰ V grobu 101 iz Stične je bila bimetalna igla položena v grobno jamo, torej izven žare, druga bronasta igla, poškodovana v ognju, pa v žaro. V gomili 10 z najdišča Bad-Fischau sta bili najdeni bronasta večglava igla, ki je bila delno ohranjena, in železna igla, poškodovana v ognju. Enako ohranjeni sta tudi igli iz žganega groba z Mestnih njiv v Novem

mestu – bronasta igla je bila delno ohranjena, železna pa poškodovana v ognju.¹⁴¹

Izjemna najdba je vrček z ročajem z rogovi, izdelan iz tanke bronaste pločevine (t. 27: 15).¹⁴² Prvo karto razprostranjenosti bronastih vrčkov je naredil Gero von Merhart in je še dandanes ustrezen prikaz na eni strani izjemnosti tovrstnih najdb, po drugi strani pa njihovega domnevnega izvora.¹⁴³ Kasneje je Georg Kossack v svoji razpravi o pivskem posodju dopolnil karto vrčkov z ročaji, ki se zaključujejo v obliki trapeza – račje glavice oz. sekire (*Hebelgriff*).¹⁴⁴ Markus Egg je bronaste vrčke ponovno kartiral in jim dodal še posnetke v glini.¹⁴⁵ Edini primerljivi vrček iz slovenskega prostora, ki pa se od vrčka z Molnika razlikuje po obliki posodice ter tudi ročaja, hranijo v Naravoslovnem muzeju na Dunaju med najdbami zbirke Spöttl z oznako "Krain", kar pomeni dežela Kranjska (sl. 89: 4).¹⁴⁶ Egg je v razpravi o bronastih vrčkih na njihovo karto razprostranjenosti dodal tudi ročaj z rogovoma iz okolice Brežic.¹⁴⁷ Take ročaje imajo bronasti vrčki, ki so večji od molniškega in so drugače okrašeni. Po velikosti pa tudi po okrasu je vrček iz groba 17/6 z Molnika še najbolj podoben vrčkom z najdišč Hallstatt, Spatzenhausen in Pécs-Jakabhegy, vendar imajo ti drugače oblikovan ročaj, zaključuje se v obliki trapeza – račje glavice oz. sekire (sl. 89, 90A: 1, 90B: 1).¹⁴⁸

Podobne ročaje z rogovi (*Rinderkopfenkel*), kakršnega ima vrček z Grmade, imajo vrčki drugačne oblike, ki so še enkrat večji in tudi drugače okrašeni (sl. 90B: 2).¹⁴⁹ Ročaju molniškega vrčka je še najbolj podoben ročaj bronaste skodele iz depoja iz Dresdna v obliki rogov, ki se na obeh koncih razširi in je pritrjen s po dvema zakovicama.¹⁵⁰ Zato je vrček z Molnika svojevrsten izdelek. O sočasnosti obeh tipov pričata kovinski posodici iz groba 220 iz Hallstatta (sl. 90B: 1,2) ali pa ročaja, najdena v grobu iz Verucchia.¹⁵¹

Najstarejši bronasti vrčki sodijo že v stopnjo Ha A2/B1, kot nakazuje najdba iz madžarskega depoja Keresztéte,¹⁵² in Ha B, večina pa jih je iz zgodnje železne dobe.¹⁵³ Vrčki se med seboj razlikujejo ne samo po

¹³¹ Metzner-Nebelsick 1992, 376-377, Abb. 6, Karte 4; ead. 2002, 149.

¹³² Puš 1991.

¹³³ Metzner-Nebelsick 2002, Taf. 61: 8; 93:5; 95: 7.

¹³⁴ Županek 2014, 15; Božič 2015a, 58.

¹³⁵ Metzner-Nebelsick 1992, Abb. 6: 8.

¹³⁶ V centralnem grobu gomile 2 na Kongresnem trgu je bilo poleg žare najdenih več kot deset posod, med drugim 3 situle, 4 latvice, od teh ena na nogi, skodelica s presegajočim ročajem, glineno stojalo in 2 posodi ter odlomki posod. Gradivo je neobjavljeno, za podatek se zahvaljujem Ireni Šinkovec (MGML).

¹³⁷ Gabrovec 1965, t. 1; 2: 1,6.

¹³⁸ Arhiv št. 369, hrani Arheološki oddelek NMS.

¹³⁹ Gabrovec 1965, t. 1: 6; 2: 6. Da sodi ena od dveh večglavih igel, najdenih v grobovih 1 in 2 v Mengšu, morda v grob 1, je opozoril že Gabrovec (1965, 97).

¹⁴⁰ Gabrovec et al. 2006, 77–78, t. 59: 1-2; Szombathy 1924, Taf. 10: 839, 883.

¹⁴¹ Bricelj 2003, t. 17: 6,7; Križ 1995, 35.

¹⁴² Glej tudi Jereb 2016, 117, Taf. 142: 332.

¹⁴³ Von Merhart 1952, 22–29, 68–69, Karte 4.

¹⁴⁴ Kossack 1964, Abb. 4.

¹⁴⁵ Egg 1992, Abb. 18; glej tudi Steiner 1999, 79 ss, Abb. 2.

¹⁴⁶ Inv. št. 7657. Glej von Merhart 1952, 66, Taf. 15: 6; Stare 1955, t. 11: 3.

¹⁴⁷ Egg 1992, 163, Abb. 18: 17; za objavo vrčka glej Stare 1953b; Stare 1955, t. 22.

¹⁴⁸ Kromer 1959b, Taf. 23: 1a-1b; 29: 21a-21b; 52: 2a-2b; Prüssing 1991, 44–45, Taf. 11: 84-86; 12: 87; Jacob 1995, Taf. 13: 102; Maráz 1996, Abb. 2: 1.

¹⁴⁹ Kromer 1959b, Taf. 49: 12a-12b; 30: 9a-9b; Prüssing 1991, 45–47, Taf. 13: 89-90.

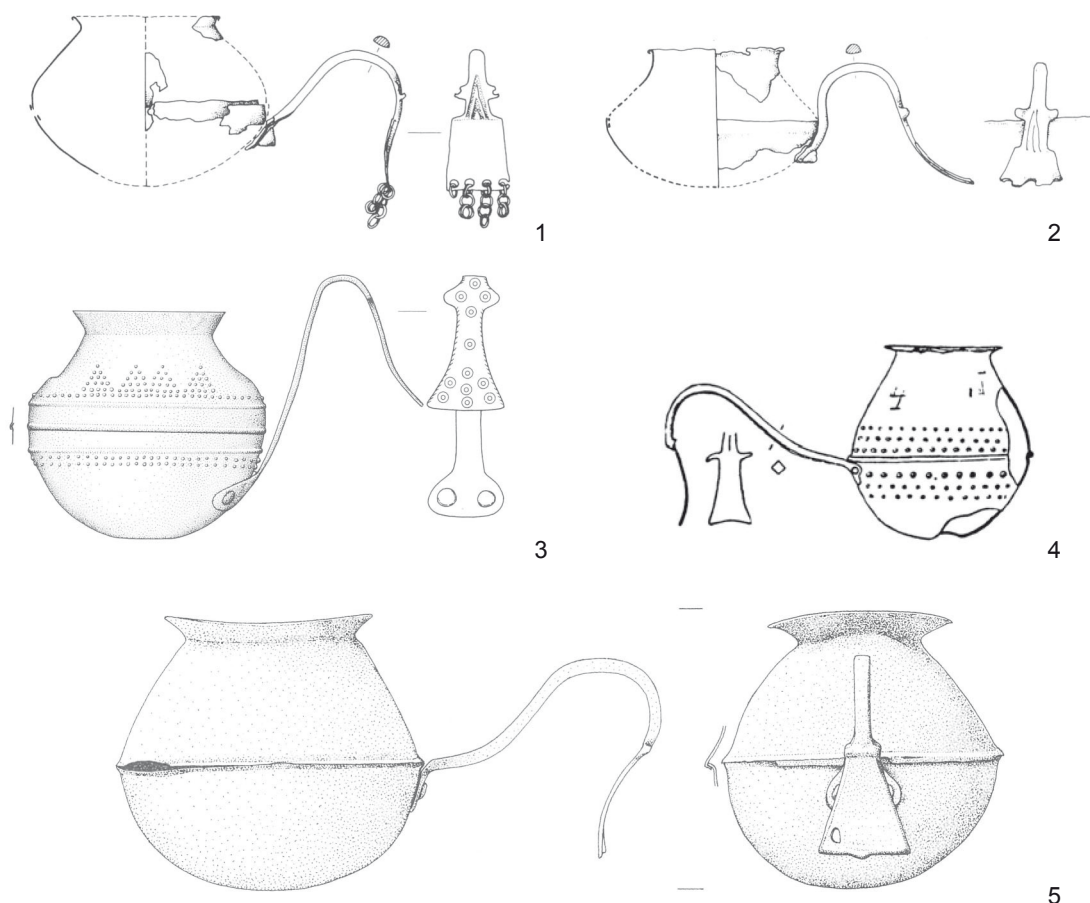
¹⁵⁰ Martin 2009, Taf. 6: 32.

¹⁵¹ Gentili 2003, t. 114: 72; CCXVIII: 72.

¹⁵² Patay 1990, Taf. 35: 67.

¹⁵³ Npr. Deicke 2011, 36 ss.

Sl. 89: Majhni bronasti vrčki z ročajem v obliki trapeza (račje glavice oz. sekire), sestavljeni iz dveh delov. M. = 1:3.
Fig. 89: Small bronze jugs with trapezoidal handle (in the shape of a duck head or an axe) made of two parts. Scale = 1:3.
1,2 Bologna – Benacci, gr. 39; 3 Hallstatt; 4 “Krain”; 5 Künzing, gr. C.

(po / after: Tovoli 1989, tav. 45: 6,7; Prüssing 1991, Taf. 11: 86; 4; von Merhart 1952, Taf. 15: 6; Deicke 2011, Taf. 7: 1)

oblikovanosti ročaja, temveč tudi glede na to, iz koliko kosov pločevine so bili izdelani. Iz dveh polovic so bili izdelani vrčki iz groba 39 iz Bologne-Benacci Caprara, Hallstatta in Künzinga ter vrček iz “Kranjske” (sl. 89).¹⁵⁴ Z izjemo tistega iz groba C v Künzingu se vsi ročaji zaključujejo v obliki račje glavice oz. sekire. Vrček z Grmade na Molniku je bil sestavljen iz treh delov, na zgornjo polovico ima pritrjen še tretji del, ki tvori ustje posodice. Prav taki so vrčki iz Hallstatta z obema oblikama ročajev.¹⁵⁵ Zdi se, da različna izdelava vrčkov ne kaže kronoloških razlik, temveč bolj verjetno odraža značilnosti posameznih torevtskih delavnic.

V bronastem vrčku iz groba 17/6 na Molniku je bilo, kot rečeno, nekaj oglja in sežganih kosti, ki so bile sicer v veliko večji količini položene v žaro, skupaj z ostalimi pridatki in sežganimi živalskimi kostmi (t. 24–26). Bronasta posodica je torej morda služila kot žara, vendar

na podlagi rezultatov antropološke analize ni mogoče reči, ali so sežgane kosti v vrčku in žari pripadale eni ali več osebam (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.). Bronast vrček z ročajem z rogovi iz groba 220 v Hallstattu je bil položen na žgane kosti skupaj z bronastimi in železnimi pridatki, ločeno od ostalega posodja (sl. 90B: 2).¹⁵⁶ V grobu 125 v Hallstattu je bil vrček najden v bronasti situli, v grobovih 298 in 299 pa sta vrčka stala v bližini ostalega posodja, a nedaleč stran od sežganih kosti (sl. 90A: 1).¹⁵⁷ Sežgane kosti so bile tudi v bronastem vrčku v grobu C iz Künzinga.¹⁵⁸ O namembnosti vrčkov so razpravljali že mnogi,¹⁵⁹ gotovo gre za pivsko posodje, z njimi je bilo mogoče zajeti pijačo. Gracilnost ročajev, ki so pritrjeni le na spodnji strani vrčka in se zaključujejo v obliki račje glavice oz. sekire, pa je napeljala k domnevi, da so služili

¹⁵⁶ Kromer 1959b, 71–72, Abb. 41; Taf. 30: 9a–9b.

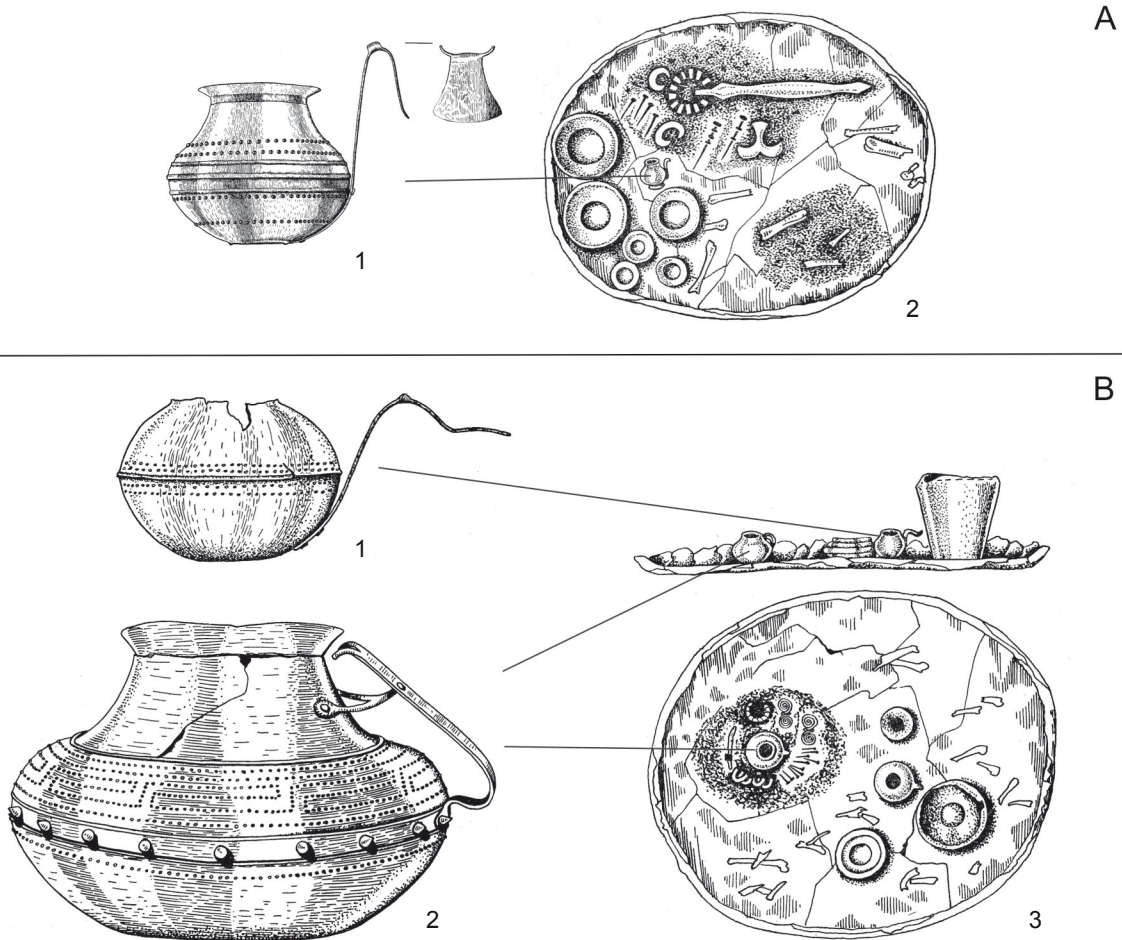
¹⁵⁷ Ibid., 57, 84–85; Abb. 55; Taf. 23: 1a–1b; 49: 12a–12b; 51: 2a–2b.

¹⁵⁸ Deicke 2011, 41, 77–78, Taf. 7: 1.

¹⁵⁹ Npr. Prüssing 1991, 6; Jacob 1995, 197; Deicke 2011, 41.

¹⁵⁴ Tovoli 1989, tav. 45: 6–7; Prüssing 1991, Taf. 11: 86; Deicke 2011, Abb. 40: 3; Taf. 7: 1; 12: 6; 13: 1.

¹⁵⁵ Prüssing 1991, Taf. 11: 84–85; 12: 88; 13: 89,90.

Sl. 90: Lega bronastih vrčkov v grobovih iz Hallstatta. A – grob 298; B – grob 220. M. = 1:4.
 Fig. 90: Position of bronze jugs in graves at Hallstatt. A – Grave 298; B – Grave 220. Scale = 1:4.
 (prirejeno po / modified from: Kromer 1959b, Abb. 41, 55; Taf. 30: 9a–9b; 51: 2a–2b)

le v simbolnem pomenu in naj ne bi bili funkcionalni.¹⁶⁰ Kljub temu ni dvoma, da gre pri kovinskih vrčkih za prestižne predmete, ti so bili del pivskega servisa in jih najdemo v moških grobovih halštatskih veljakov.

Grob 17/6 izstopa po številu keramičnih posod (sl. 88A), in to ne samo od ostalih molniških grobov, temveč tudi od sočasnih grobov z dvorišča SAZU v Ljubljani, v katerih so bile le po ena oziroma do tri, zelo redko po štiri posode, samo v enem grobu je bilo sedem posod.¹⁶¹ Drugače je z grobovi s Kongresnega trga v Ljubljani, kjer je centralni grob gomile 1 vseboval bogat servis (sl. 88B). Poleg žare je bilo v tem grobu kar dvanajst posod v parih, in sicer dve skodelici, ki sta stali na dveh glineh stojalih, ter dvakrat po dve latvici na nogi in dvakrat po dve situli. Že samo število situl je izjemno, saj so se na območju Slovenije v starejši železni dobi pojavile

posamično ali v paru, le v treh grobovih pa v troje.¹⁶² Štiri situle so bile najdene le še v centralnem grobu 6 gomile 1 v Pleški hosti na Molniku (t. 40: 7; 41A: 10–11,14). K bogatemu pivskemu posodju konjenika iz groba 17/6 z Grmade pa, drugače kot v grobu s Kongresnega trga in iz Pleške hoste, niso sodile situle – po mnenju Luisa Nebelsicka¹⁶³ so služile za hranjenje nerazredčenih fermentov, osnove pri mešanju alkoholnih pijač – niti posode s stožčastim vratom za mešanje pijač. Molniški konjenik je imel servis, ki ni služil pripravi, temveč uživanju pijač (sl. 88A). Ostanki ovsenih zrn nakazujejo, da je bila v ta grob pridana tudi jedača (glej tu Tolar, Rastlinski makroostanki), semena dvozrne pšenice pa bi morda lahko razlagali kot pogrebno popotnico za ne-pripravljenega obroka. Nasprotno sežgana nadlahtnica pripravljena ter delček vretenca in odlomki reber, ki verjetno prav tako pripadajo prašiču, ne kažejo na to, da bi bila v

¹⁶⁰ Jacob 1995, 197.

¹⁶¹ Puš 1971, t. 5: 2,4,5,7; 39: 9-13; 40: 1,2; 43: 1-3,5; 50: 5-7.

¹⁶² Tecco Hvala 2014a, sl. 3; 5.

¹⁶³ Nebelsick 2016, 23.

grob pridana tudi mesna popotnica. Bolj verjetna se zdi razlaga, da so bili ti živalski ostanki sežgani v ognju, kar priča o drugačnih pogrebnih običajih, npr. žgalni daritvi, obrednem žrtvovanju živali ipd. (glej tudi tu Toškan, Sežgani konjski ostanki). Ob bok grobovom z bogatim servisom z Molnika in s Kongresnega trga kaže postaviti grob 1 iz Mengša, kjer so bile enake posode – skodelica, stojalo, dve latvici, latvica na nogi in situla (*sl.* 88C), torej gre za enak sestav kot v primeru grobov iz Ljubljane in z Grmade, le da so bili v mengeškem grobu posamezni tipi posod pridani v neparnem številu.¹⁶⁴

Ob vsem tem posodju so bili v grobu 17/6 z Grmade na Molniku najdeni ostanki noše in bojne opreme ter konjska oprema. Bronasta igla s trombastim zaključkom je ležala na ustju žare (*t.* 24: 1). Tovrstne igle sta prva podrobneje obravnavala in kartirala Georg Kossack in Stane Gabrovec.¹⁶⁵ Kljub novim najdbam¹⁶⁶ dajeta karti še vedno dober vpogled v razprostranjenost igel in najštevilnejšo pojavnost.

Podobno (vendar ne enako) razprostranjenost kažejo tudi igle s kroglasto glavico in nasvitkanim vratom.¹⁶⁷ Druga igla iz molniškega groba se od igel s kroglasto glavico in nasvitkanim vratom nekoliko razlikuje (*t.* 24: 2). Dobro primerjavo zanjo najdemo na Budinjaku, in sicer v železni različici.¹⁶⁸ Igli z Grmade na Molniku in Budinjaka kažeta značilnosti večglavih igel s trombastim zaključkom, pa tudi igel s kroglasto glavico in nasvitkanim vratom. Tovrstne igle z enako oblikovanim ščitnikom najdemo npr. na grobišču Kakasid in v Frögu/Bregu.¹⁶⁹ Grob iz Fröga/Brega je po sestavi podoben molniškemu. Poleg bronaste igle, ki je bila pozlačena, so bili v grobu še bronasta plavutasta sekira, železna sulica in železen nož. Podobna železna sulica in nož sta bila pridana v grob 17/6 na Grmadi, ni pa bilo sekire. Ob upoštevanju preglednice grobnih celot s skledastimi čeladami je razvidno, da so bile sekire skupaj s sulico pogosto pridane v grobove s skledastimi čeladami.¹⁷⁰ Drugače kot na Grmadi pa s sekiro niso bili

oboroženi suličar iz Malenc,¹⁷¹ konjenik iz Budinjaka ter posamezniki s čeladami iz Hallstatta in Mitterkirchna.¹⁷²

V grobu 17/6 na Molniku je bilo v žari najdenih dvanajst bronastih faler, falera s stožčastim nastavkom in bronasti žeblički, ki pripadajo skledasti čeladi (*t.* 25). Skledaste čelade so bile že velikokrat obravnavane,¹⁷³ zato želimo na tem mestu le opozoriti na novejšje objave in orisati mesto veljaka z Molnika. Seznamu najdišč lahko dodamo najdbo z najdišča Erl na Tirolskem¹⁷⁴ ter na novo odkrite grobove iz Verucchia, kjer naj bi našli skupaj kar šest primerkov skledastih čelad.¹⁷⁵ Ker je večina grobov iz Verucchia še neobjavljenih (Lippi, grobovi 6/2005, 12/2005, 71/2008, 90/2014), grobne celote niso poznane.¹⁷⁶ Če je bilo torej v Verucchii do sedaj odkritih šest čelad, potem sodi to najdišče, poleg Hallstatta, Šmarjete in Stične, med najdišča z največjim številom tovrstnih čelad, kar odpira številna nova vprašanja o razmerjih Hallstatta in dolenskih središč do centra v zaledju zahodne obale Jadranskega morja.¹⁷⁷ Ne moremo pa slediti tezi, da naj bi bile čelade iz Bologne in Verucchia starejše od ostalih primerkov, ker sodijo v stopnjo Villanoviano IIIB¹⁷⁸ oz. Verucchio III, torej v čas med 770 in 720 pr. n. št., in naj bi bilo zato njihovo izvorno območje na "padsko-jadranskem" prostoru.¹⁷⁹ Ta datacija se popolnoma ujema z datacijo skledastih čelad iz jugovzhodnoalpskega prostora, kjer sodijo predvsem v stopnjo Podzemelj.¹⁸⁰

Tako kot na Dolenskem je bila tudi v grobovih s skledastimi čeladami iz Verucchia konjska oprema. Ta se sicer v kombinaciji s skledasto čelado pojavi predvsem na grobiščih dolenske skupine (Grmada na Molniku, Vače, Šmarjeta, Novo mesto, Budinjak) ter na grobiščih Bad-Fischau in Mitterkirchen.¹⁸¹ Med temi opozorimo

¹⁶⁴ Podobno velja tudi za posode iz centralnega groba gomile 2 na Kongresnem trgu (glej zgoraj).

¹⁶⁵ Kossack 1959, Taf. 153: A1; Gabrovec 1968, 169–171, karta 1.

¹⁶⁶ Npr. Teržan, Trampuž 1973, 421, pril. 1; Lunz 1974; Carancini 1975, Taf. 68: 2221–2246; 69–76; 77: 2455–2480; Frey 1980, 74, Fig. 3; Guidi 1983; Stöllner 1994, Abb. 14; Tomedi 2002, 167–169; Pogačnik 2002, 44–47, sl. 32b–32c; Škoberne 2003, sl. 4; Blečić Kavur 2010, 142–148.

¹⁶⁷ Teržan 1990, 23 karta; Metzner-Nebelsick 2002, 428–429, Abb. 170,191; Tomedi 2002, 166; Grahek 2004, sl. 30 – na karti niso upoštevani primerki, ki sta jih navedla Carola Metzner-Nebelsick in Gerhard Tomedi (Metzner-Nebelsick 2002, 428 op. 715; Tomedi 2002, 166); Blečić Kavur, Podrug 2014, sl. 6.

¹⁶⁸ Škoberne 1999, t. 8: 1.

¹⁶⁹ Mészáros 1961, Abb. 3; Teržan 1990, sl. 38: 4; Metzner-Nebelsick 2002, Abb. 170: 3; Tomedi 2002, Taf. 44: 31.

¹⁷⁰ Egg et al. 1998, 464–465, Abb. 20; Škoberne 1999, sl. 68.

¹⁷¹ O žganem grobu iz Malenc je poročal Simon Rutar, Vida Stare pa je bila mnenja, da gre v resnici za skeletni pokop (Rutar 1892, 205; Stare, V. 1960–1961, 52). Za grobno celoto glej tudi Guštin, Preložnik 2005, 135–136, sl. 22.

¹⁷² Za posamezne citate glej Egg et al. 1998.

¹⁷³ Gabrovec 1962–1963, 193 ss, karta 1; id. 1992, 247ss; fig. 3; Egg 1988, 212 ss, Abb. 7; Egg et al. 1998, 444 ss, Abb. 12; Škoberne 1999, 68 ss, sl. 58; Teržan 2007, 42, fig. 6; ead. 2008, 311 ss; sl. 54–55; ead. 2016, 360–361, 478, sl. 136.

¹⁷⁴ Appler 2004.

¹⁷⁵ Mazzoli, Negrini 2015, 8–9, tav. 25–27. Glej tudi Mihaljevič, Ložnjak Dizdar 2015, 23, kjer avtorici navajata, da naj bi bila skledasta čelada najdena tudi v grobu 1 gomile 6 v Dolini na Savi.

¹⁷⁶ Luigi Malnati navaja, da naj bi bile falere skledaste čelade najdene tudi v grobu 494 v Bologni – Benacci, ki prav tako ni objavljen (Malnati 2008, 147–148).

¹⁷⁷ O tem Teržan 2008, 314–315, 321.

¹⁷⁸ Za datacijo groba iz Bologne glej Dore 2005, 264–265, 274, tab. B.

¹⁷⁹ Mazzoli, Negrini 2015, 8, op. 14.

¹⁸⁰ Za sinhronizacijo posameznih stopenj glej Teržan 2008, sl. 42; Škvor Jernejčič 2014a, sl. 6.23; ead. 2014c, fig. 10; glej tudi Teržan, Črešnar 2014.

¹⁸¹ Egg et al. 1998, 465, Abb. 20; Škoberne 1999, sl. 68.

na grobove iz Šmarjete in z Budinjaka,¹⁸² kjer so bili najdeni podobni razdelilni gumbi za jermenje kot v molniškem grobu 17/6 (*t.* 26: 12,13). Tovrstne razdelilne gumbe sta obravnavala že Georg Kossack in Stane Gabrovec, pa tudi Carola Metzner-Nebelsick, ki je navedla tudi molniška primerka.¹⁸³ Glede na obliko pripadajo razdelilni gumbi iz Šmarjete in z Budinjaka v tipno skupino B/I po Metzner-Nebelsickovi, na spodnji strani se zaključujejo z zankami pravokotne oblike (tip B/Ia in Ib). Razdelilni gumbi iz molniškega groba pa se zaključujejo s križno zanko polkrožne oblike, kar je značilnost tipa B/Ic.¹⁸⁴ Pomenljivo je, da se razdelilni gumbi tega tipa pojavljajo vzdolž glavnih rečnih poti od Transilvanije in Železnih vrat vse do Molnika in Hallstatta.

Podobno razprostranjenost kot razdelilni gumbi tipov B/Ia-c imajo tudi železne psalije (*t.* 26: 10), ki sodijo v tip Ib po Kossacku oz. tip III po Metzner-Nebelsickovi, a so bile najdene tudi na številnih najdiščih severno od Alp.¹⁸⁵ Najbližje primerjave psalijam z Grmade (*t.* 26: 10) najdemo v Frögu/Bregu in na Budinjaku, vendar so v obeh primerih žvale tordirane,¹⁸⁶ medtem ko so molniške gladke. Prav take so bile, sicer brez ohranjenih psalij, najdene tudi v skeletnem grobu 6 gomile I na Kapiteljski njivi v Novem mestu, v katerem je bil pokopan nadpovprečno oborožen veljak s skledasto čelado, dvema sulicama, dvema sekirama in ukrivljenim železnim mečem – mahairo.¹⁸⁷ Pozornost vzbuja tudi podobnost železnih žval in psalij z Molnika in iz gomile 1 z grobišča Doba pri kraju Somlószőlős, kjer sta bila skupaj s konjsko opremo in železnim mečem skeletno pokopana moški in konj.¹⁸⁸ Železne žvale iz omenjenih grobišč pa ne družijo le podobnost v obliki, temveč so primerljive tudi po dolžini, ta znaša več kot 13 cm. To pomeni, da sodijo med večje žvale, kar posledično nakazuje, da so bili na Molniku, v Novem mestu in na madžarskem grobišču pokopani visokorasli konji.¹⁸⁹

¹⁸² Gabrovec 1962–1963, t. I: 2–6; Stare, V. 1973b, t. 13: 6–10; Škoberne 1999, sl. 37; 41: 5; 44.

¹⁸³ Kossack 1954, 125, 160, Karte 3; Gabrovec 1965–1966, 86, karta 1; Metzner-Nebelsick 2002, 528, Abb. 140B: Ib; 142aB: Ia; 147, 163.

¹⁸⁴ Za karto razprostranjenosti glej Metzner-Nebelsick 2002, Abb. 147 (prazni krogi). Zaradi pomanjkljive predhodne objave razdelilnih gumbov z Grmade jih je Carola Metzner-Nebelsick zmotno pripisala tipu B/Ia (Metzner-Nebelsick 2002, 528).

¹⁸⁵ Kossack 1954, 136, 156–158, Karte 2; Metzner-Nebelsick 1994, 386, 389, 441–442, Abb. 1: III; 3; 8; ead. 2002, 509, Abb. 97: III; 114; Tomedi 2002, 146–149, Abb. 32, Taf. 96: D2.

¹⁸⁶ Za železne tordirane žvale glej Pare 1992; Teržan 2014, 257–258 in tam citirano literaturo.

¹⁸⁷ Knez 1993, t. 17–19; Metzner-Nebelsick 2002, 523; glej tudi Križ et al. 2014.

¹⁸⁸ Gallus, Horváth 1939, t. 61: 2–4; Kmeťová 2014, 309, t. 7: 1–2.

¹⁸⁹ O tej problematiki je razpravljala že Teržanova v zvezi s pokopom konja in konjsko opremo iz centralnega groba s Kapiteljske njive v Novem mestu (Teržan 2014, 258).

Od omenjenih grobov s podobno konjsko opremo se grob 17/6 z Grmade na Molniku razlikuje po načinu pokopa in pogrebnem obredju. Arheozoološka analiza je pokazala, da je bil v grobu pokopan velikorasli konj, ki je bil sežgan in pokopan skupaj s svojim lastnikom v isti žari (glej tu Toškan, l. c.). Vsa oprava konjenika in konjska oprema, z izjemo dveh bronastih razdelilnih gumbov (*t.* 26: 12,13), je poškodovana in sežgana v ognju. Tudi orožje – čelada in železna sulica – je bilo namerno uničeno, zvito in pridano v žaro. Tak pogrebni običaj je v jugovzhodnoalpskem, pa tudi v panonskem prostoru v starejši železni dobi redek. Sežgani kostni ostanki konja, ki je bil s pokojnim pokopan v isti žari, so znani le še iz Brezij pri Trebelnem na Dolenjskem in Bad-Fischau na Nižjeavstrijskem, kjer sta bila med sežganimi človeškimi kostmi najdena domnevno sežgana konjska prstnica in zob.¹⁹⁰ Pokopi konj so bili v zgodnji železni dobi torej redki, v večini primerov so bili konji sežgani.¹⁹¹

Grobova z Molnika in Brezij pri Trebelnem predstavljata poleg centralnega groba gomile I na Kapiteljski njivi v Novem mestu, v katerem je bila nežgana konjska lobanja, najstarejše pokope konjenikov skupaj s konjem v dolenski halštatski skupini (*sl.* 91, 92). Povsem drugačno sliko kažejo grobovi z Bleda – Pristave, kjer so bili le posamezni deli konjskega skeleta (zob, spodnja čeljustnica, odlomek medenice),¹⁹² v njih ni bilo konjske opreme ali orožja (*sl.* 91).¹⁹³ Še več, glede na skromne najdbe bi lahko domnevali, da so bile v teh grobovih pokopane osebe ženskega spola (*sl.* 91). Poleg teh grobov, v katerih so bili najdeni kostni ostanki konja (glej tudi tu Toškan, l. c.), poznamo na Slovenskem še druge sočasne grobove s konjsko opremo, kjer pa kostni ostanki konj niso bili ugotovljeni. Glede na to, da so bile te najdbe izkopane že konec 19. in v začetku 20. st., je odsotnost kostnih ostankov konja lahko posledica starih izkopavanj. Na tem mestu si zato dovolimo kratek ekskurz o grobovih s konjsko opremo na Slovenskem iz stopnje Podzemelj, z namenom, da bi še bolj nazorno prikazali položaj molniškega konjenika.

Med starejše tipe konjske opreme na Slovenskem sodijo bronaste tordirane žvale iz Brežca pri Škocjanu na Krasu, Božjega groba pri Slepšku na Dolenjskem in Pustega Gradca v Beli krajini (*sl.* 91).¹⁹⁴ Bronaste tordirane žvale je treba ločiti od železnih, slednje so bile v slovenskem prostoru bolj pogoste in so tudi nekoliko

¹⁹⁰ Kromer 1959a, 21–22, t. 18; 19: 1–4; Szombathy 1924, 187, Taf. 10–13; Kmeťová 2014, 321. Glej tudi tu Toškan, l. c.

¹⁹¹ Kmeťová 2013a, 70–73, 77; ead. 2013b, 251; ead. 2014, 52, obr. 12; glej tudi Dular 2007.

¹⁹² Opozoriti je treba, da je bil v neposredni bližini groba Ž 9 najden skelet volka, ki pa je po vsej verjetnosti iz zgodnjega srednjega veka (Toškan, Štular 2008). O konjskih kostnih ostankih z Bleda glej tu Toškan, *tab.* 3.

¹⁹³ Gabrovec 1960, 20–24, t. 8: 4–7; 10: 6–14; 11.

¹⁹⁴ Ruaro Loseri et al. 1977, fig. 1; 14: tb. 165; 16: tb. 155; tav. 15: 50; 33: Q; Mizzan 1994, tav. 3: 11,12; Dular 2003, t. 8: 3,4; 42: 4.

mlajše.¹⁹⁵ V vseh teh grobovih z bronastimi tordiranimi žvalami je opazna odsotnost psalij in ostale konjske opreme, kot so razdelilni gumbi. Izjema je morda grob 165 iz Brežca pri Škocjanu, v katerem so bile poleg para bronastih tordiranih žval morda priložene tudi ploščate psalije s tremi zankami ob strani.¹⁹⁶

Problematico datacije iz izvora bronastih tordiranih žval je podal že Stane Gabrovec in jih datiral v stopnjo Podzemelj I/Ljubljana II/Ha B3 ter opozoril na eni strani na tipološko podobnost z žvalami z Apeninskega polotoka, na drugi strani pa je ugotovil, da primerjava s primerki iz panonskega prostora ne zadošča za razlago njihovega izvornega območja.¹⁹⁷ Odlomek žval iz bogatega ženskega groba 155 iz Brežca pri Škocjanu kaže, da je pojav tovrstne konjske opreme vezan že na čas 11./10. st. pr. n. št. Ostali grobovi iz Brežca, Slepška in Pustega Gradca so mlajši in sodijo v 9. in prvo polovico 8. st. pr. n. št.¹⁹⁸ Med starejše primerke konjske opreme na Slovenskem sodijo tudi koščene psalije iz žganega groba z Mestnih njiv v Novem mestu.¹⁹⁹

Ob bok tem prvim konjenikom sodijo še grobovi z Vač, iz Stične in Šmarjete s skledastimi čeladami in deli konjske opreme ali kostnimi ostanki konja.²⁰⁰ Posebno mesto zavzemajo najdbe iz groba 19-22 oz. centralnega groba gomile 48 v Stični, v katerem je bil najden komplet bronastih ažuriranih faler – delov konjske opreme.²⁰¹ Večje so bile okrašene z jantarno jagodo, primerjave najdemo predvsem v Vetuloniji in Verucchii, kot sta to pokazala že Stane Gabrovec in Biba Teržan.²⁰² V Vetuloniji so take bronaste falere krasile bojni, paradni voz, v

Verucchii pa so bile sestavni deli pasov, torej so služile za različne namene. Ne glede na okoliščine odkritja te stiške najdbe kaže poudariti, da v tem primeru ne gre za konjsko opremo, ki je služila vodenju konja, temveč za povsem okrasno, še več, paradno konjsko opravo. Konjska oprema je bila najdena tudi v Japovi gomili v Stični. Po mnenju Bibe Teržan sta bila v njej pokopana žena z bogatim nakitom in mož, h kateremu so sodili med drugim železni obročki – deli konjske opreme.²⁰³ Železne tordirane konjske žvale so bile najdene v gomili 66 v Grižah pri Stični, podobne pa tudi v grobu 10 gomile 5 v Stični.²⁰⁴ Slednje so bile najdene skupaj s konjskimi kostmi v skeletnem grobu 10, v katerem je bila kačasta fibula. Konjska oprema, ki je starejša od omenjene fibule, naj bi predstavljala "arhaični element".²⁰⁵ Druga možna razlaga bi bila, da je pokop konja skupaj z železnimi tordiranimi konjskimi žvalami pri grobu 10 zelo verjetno sočasen s centralnim grobom 7, torej sodi v stopnjo Stična-Novo mesto I in ne k mladohalštatskemu grobu 10. V zgodnji železni dobi na Štajerskem (stopnja Štajerska II) skorajda ni bilo grobov s konjsko opremo in/ali kostnimi ostanki konj. Konjska oprema je bila morda najdena le v Perčevi gomili v Ormožu, kar pa na podlagi notic ni mogoče z gotovostjo trditi.²⁰⁶ Omembe vreden je grob 1 s Ptuja – Ulica Viktorina Ptujskega, v katerem so bili skupaj s keramičnim in bronastim posodjem med drugim najdeni bronasta sulica in nož, železno bodalo in sekira ter bronasta jermenska gumba. Avtorja predpostavljata, da je bila v grobu morda tudi konjska oprema, ki pa se zaradi delne uničenosti groba ni ohranila.²⁰⁷ Glede na sestavo groba oz. bojvniškega kompleta, ki mu najdemo primerjave v jugovzhodni Panoniji in celo še bolj proti vzhodu,²⁰⁸ bi bila prisotnost konjske opreme v tem ptujskem grobu povsem umevna. S tem ekskurzom smo želeli prikazati, da so bili grobovi s konjsko opremo v stopnji Podzemelj razmeroma redki oz. da je imelo vsako izmed središč, z izjemo Stične, po enega ali dva konjenika, eden izmed njih pa je bil tudi na skrajni meji dolenske halštatske skupine na Molniku.

Vrnimo se k ritualu sežganih, žrtvovanih konj. Sežgane kosti konjev so bile odkrite v grobovih s skledastimi čeladami na Molniku, v Brezjah pri Trebelnem in

¹⁹⁵ Za katalog in karte razprostranjenosti glej Pare 1992 in Teržan 2014, 257–258.

¹⁹⁶ Mizzan 1994, tav. 2: 7. Psalije iz Brežca pri Škocjanu spominjajo na psalije tipa Novočerkassk po Terenožkinu, vendar je za slednje značilno, da imajo zanke na ploščatem delu in ne ob strani tako kot primerki iz Brežca. V tem smislu so psalije iz Brežca, če gre res za psalije, svojevrsten unikat. Psalije tipa Novočerkassk so, z izjemo enega primerka iz vzhodne Madžarske, povsem neznan v evropskem prostoru (Terenožkin 1976; Metzner-Nebelsick 2002, 228 ss; Abb. 95: 4; 105–106). Podobne ploščate zaključke imajo psalije tipa IIIb, katerih razprostranjenost je vezana na najdišča severno in vzhodno od Alp (Kossack 1954, Karte 2; Metzner-Nebelsick 1994, Abb. 1: IIIb; 3; Metzner-Nebelsick 2002, Abb. 97: IIIb).

¹⁹⁷ Gabrovec 1973, 360–361; Gabrovec 1981, 159 ss, Abb. 3: 14–16. Gabrovec je navedel žvale iz Brežca (grobova 155 in 165) in Šmarjete. Pri slednjih je pri inventarizaciji nastala napaka, saj je pravo najdišče Božji grob pri Slepšku (glej Dular, A. 1991, 87; Dular 2003, t. 8: 3–4).

¹⁹⁸ Za podrobnejšo analizo bronastih tordiranih žval glej Škrvar Jernejčič 2008, 44–50.

¹⁹⁹ Križ 1995, 34–35; Bricelj 2003, 69, t. 17: 5; Križ et al. 2009, 4.6: 1–4.

²⁰⁰ Gabrovec 1962–1963, t. 1; 2: 1,2,11,12; 5: 4-7,10-15; Stare, V. 1973b, t. 13: 6-10, 13; Egg et al. 1998, abb. 20; Teržan 2008, 312.

²⁰¹ Gabrovec et al. 2006, t. 12: 1-12; Teržan 2008, 277.

²⁰² Glej Teržan 2008, 277 in tam citirano literaturo.

²⁰³ Gabrovec et al. 2006, t. 156: 52–56; Teržan 2008, 279.

²⁰⁴ Gabrovec et al. 2006, t. 141: 37; 115: 2.

²⁰⁵ Kruh 2008, 75, 94.

²⁰⁶ Teržan 1990, 80.

²⁰⁷ Dular, Lubšina Tušek 2014, 29, t. 1–2.

²⁰⁸ Osupljiva je razprostranjenost jermenskih gumbov z obliko podobno pečatu (*Petschaftkopf*), ki sega od Ptuja pa vse do severnega Pričrnomorja, Kavkaza in celo do srednje Azije (Metzner-Nebelsick 2002, 542, Abb. 204). Ptujski primerki je bil že vključen na karto in v seznam, ki ga je objavila Carola Metzner-Nebelsick; glej tudi Dular, Lubšina Tušek 2014, 29, kjer citirata kot primerjavo za ptujška jermenska gumba razprostranjenost bronastih gumbov drugačne oblike.

Najdišče	Spol	Način pokopa	Gomilni, plani pokop	Konjski ostanki	Konjska oprema	Orožje, orodje	Noša	Posodje
Bled – Pristava, gr. Ž 9*	♀?	C	Pl	Spodnja čeljustnica, nežgana			1 br obroček br žica	fr več posod
Bled – Pristava, gr. Ž 18	♀?	C	Pl	Zob, fr medenice, nežgana			1 br igla ali lasnica 1 br obesek br žica	3 + fr več posod
Bled – Pristava, gr. Ž 14	?	C	Pl	Zob, nežgan				fr več posod
Molnik – Grmada, gr. 17/6	♂	C	Gom?	Ostanki celega ? konja, žgan	1 fe gladke žvale 2 fe psalije 2 br razdelilna gumba 4 br obročki	skledasta čelada 1 fe sulica 1 fe nož	2 br igli	12
Brezje pri Trebelnem, gr. VI/5	♂	C	Gom	Ostanki celega ? konja, žgan		skledasta čelada 1 fe sulica 1 br sulica 1 sekira	1 br igla 1 br fibula	4
Novo mesto – Kapiteljska njiva, gom. I / centralni grob	♂	S	Gom	Lobanja, nežgana	1 fe tordirane žvale 1 fe obroček			2
Božji grob pri Slepšku, gr.	♂	C	Pl?	Ni podatka	2 br tordirane žvale		1 br igla 1 br ovratnica ali igla?	
Novo mesto – Mestne njive, gr. 33	♂	C	Pl	Ni podatka	1 koščene psalije		1 br igla 1 fe igla	4
Pusti Gradac, gr. II/2	♂	S	Gom	Ni podatka	1 br tordirane žvale	1 fe sulica 1 fe mahaira		1
Škocjan – Brežec, gr. 155	♀	C	Pl	Ni podatka	fr br tordiranih žval	1 br nož fr srpa	16 br fibul 6 + 1 br obeskov fr br zapestnic 8 + 5 br ovratnic br obročki br saltaleoni br gumbi steklene in koščene jagode br pas?	1
Škocjan – Brežec, gr. 165	♂♀	C	Pl	Ni podatka	2 br tordirane žvale 1 br psalije 5 br obročkov 1 br falera	1 br meč 3? br noži 1 br dleto	1 br fibula 2 br igli 1 obroček 1 fe ovratnica 1 br saltaleon 1 br disk	

Sl. 91: Zanesljive grobne celote s konjsko opremo in/ali kostnimi ostanki konja iz mlajšega žarnogrobišnega obdobja in zgodnje železne dobe (stopnje Podzemelj) na Slovenskem.

* zraven groba Ž 9 je bil najden skelet volka, po vsej verjetnosti iz zgodnjega srednjega veka.

Oznake: C = žgani pokop; S = skeletni pokop; Pl = plani pokop; Gom = gomilni pokop; br = bron; fe = železo; fr = odlomek.

Site	Sex	Burial rite	Tumulus, flat burial	Horse remains	Horse gear	Weapons, tools	Attire	Vessels
Bled – Pristava, gr. Ž 9*	♀?	C	Fl	Mandibula, unburnt			1 br ring 1 br wire	fr of vessels
Bled – Pristava, gr. Ž 18	♀?	C	Fl	tooth, fr of pelvis, unburnt			1 br pin or hairpin 1 br pendant br wire	3 + fr of vessels
Bled – Pristava, gr. Ž 14	?	C	Fl	tooth, unburnt				fr of vessels
Molnik – Grmada, gr. 17/6	♂	C	Tum?	remains of a whole ? horse, burnt	1 fe plain mouth-piece 2 fe cheek-pieces 2 br strap buttons 4 br rings	bowl-shaped helmet, 1 fe spear 1 fe knife	2 br pins	12
Brezje pri Trebelnem, gr. VI/5	♂	C	Tum	remains of a whole ? horse, burnt		bowl-shaped helmet 1 fe spear 1 br spear 1 axe	1 br pin, 1 br fibula	4
Novo mesto – Kapiteljska njiva, tum. I, central grave,	♂	S	Tum	Skull, unburnt	1 fe twisted mouth-piece, 1 fe ring			2
Božji grob pri Slepšku, gr.	♂	C	Fl?	No data	2 br twisted mouth-pieces		1 br pin, 1 br torque or pin?	
Novo mesto – Mestne njive, gr. 33	♂	C	Fl	No data	1 bone cheek-piece		1 br pin 1 fe pin	4
Pusti Gradac, gr. II/2	♂	S	Tum	No data	1 br twisted mouth-piece	1 fe spear, 1 fe machaira		1
Škocjan – Brežec, gr. 155	♀	C	Fl	No data	fr of a br twisted mouth-piece	1 br knife fr of a sickle	16 br fibulae 6 + 1 br pendants fr of br bracelets 8 + 5 br torques br rings, br saltaleoni br buttons glass and bone beads, br belt?	1
Škocjan – Brežec, gr. 165	♂♀	C	Fl	No data	2 br twisted mouth-pieces 1 br cheek-piece 5 br rings, 1 br phalera	1 br sword 3? br knives 1 br chisel	1 br fibula 2 br pins, 1 ring, 1 fe torque, 1 br saltaleone, 1 br disk	

Fig. 91: Reliable grave groups with horse gear and/or horse bone remains from the Final Urnfield period and the early Hallstatt period (Podzemelj phase) in Slovenia.

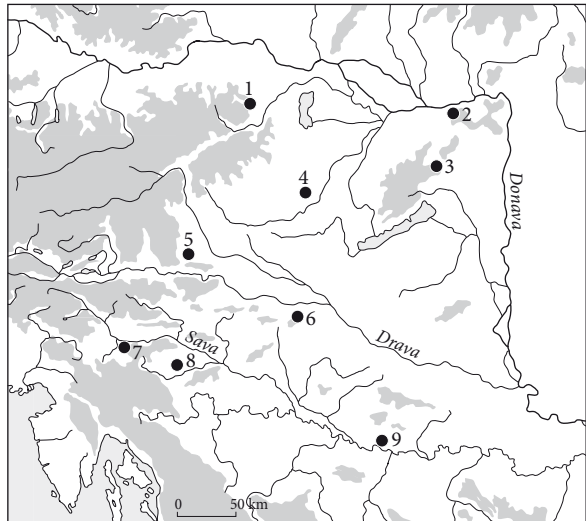
* next to the Grave Ž 9 was found a skeleton of wolf, probably from the Early Middle Age.

Abbreviations: C = cremation; S = inhumation; Fl = flat burial; Tum = tumulus burial; br = bronze; fe = iron; fr = fragment.

Bad-Fischau.²⁰⁹ Prav tako so bili sežgani konjski ostanki najdeni na madžarskih najdiščih Fehérvárcsurgó, Süttő, Vaskeresztes ter v Kleinkleinu in Jalžabetu (sl. 92).²¹⁰ Nove raziskave gomil v Dolini na Savi so pokazale, da so bili v žganem grobu 1 gomile 11 najdeni poleg kostnih ostankov ovce in svinje tudi sežgani kostni ostanki konja.²¹¹ Grobova z Molnika in Brezij pri Trebelnem pa ne družijo le enak pogrebni običaj sežiga umrlega in pokopa skupaj z ostanki sežganega konja v isto žaro, temveč sta bila oba grobova prekrita s kamnitimi ploščami in gomilo. Prav tako so bile v obeh grobovih najdene skledasta čelada, železna sulica in bronasta večglava igla (sl. 91). V nasprotju z molniškimi konjenikom je bil bojevnik iz Brezij pri Trebelnem oborožen s kar dvema sulicama in sekuro, v grobu pa ni bilo konjske opreme. K njegovi noši sta sodili večglava igla in bronasta dvozankasta ločna fibula.²¹² Pozornost prav tako vzbujajo ostali grobovi iz te gomile iz Brezij pri Trebelnem, saj je bil le grob VI/4 z vaško vozlasto fibulo sočasen z grobom s skledasto čelado, ostali grobovi pa sodijo v mlajše halštatsko obdobje.²¹³

V gomili na Grmadi je bil severovzhodno od groba konjenika s čelado najden ženski grob 17/3 (sl. 45C), ki smo ga na podlagi obročastega nakita datirali v zgodnje halštatsko obdobje. To bi pomenilo, da je ta grob bolj ali manj sočasen z moškim grobom 17/6 v tej gomili. Grobova sta edina na območju gomile 17, ki sodita v zgodnjo železno dobo. Tudi v gomili v Brezjah pri Trebelnem, v Pustem Gradcu in drugod sta bili ob konjeniku pokopani le ženi, v obeh grobovih sta bili vaški vozlasti fibule.²¹⁴ Gre torej za gomili para moža in žene in ne družinsko rodovno gomilo, kot jih poznamo z dolenskih in belokranjskih najdišč.

Nekoliko drugačno sliko kaže gomila 139 z Budinjaka.²¹⁵ V centru gomile je bil v grobu 6 in 7 pokopan konjenik s skledasto čelado,²¹⁶ ob njem nekoliko

Sl. 92: Karta razprostranjenosti grobov iz zgodnje železne dobe z žganimi konjskimi kostnimi ostanki (dopolnjeno po: Kmeťová 2014, obr. 12; za objave najdišč 1–6 glej tam).

Fig. 92: Distribution map of the Early Iron Age graves with burnt bone remains of horses (supplemented after: Kmeťová 2014, obr. 12; with references for the sites 1–6).

1 Bad-Fischau; 2 Süttő; 3 Fehérvárcsurgó; 4 Vaskeresztes; 5 Kleinklein; 6 Jalžabet; 7 Molnik – Grmada (glej tu / see here Toškan, l. c.); 8 Brezje pri Trebelnem (Kromer 1959a, 21–22); 9 Dolina na Savi (Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2015, 46).

bolj proti vzhodu je bila v nasprotni smeri pokopana žena z železno ovratnico in zapestnico ter pivskim servisom.²¹⁷ Zahodno od moškega groba je bil grob 1 s posodo in iglo s kroglasto glavico in nasvitkanim vratom, bolj ali manj sočasen z grobovoma moža in žene iz groba 6 in 7.²¹⁸ V gomili iz Budinjaka k noši žene torej ni sodila vaška vozlasta fibula, kot v Brezjah pri Trebelnem in Pustem Gradcu, temveč železna ovratnica in dve zapestnici. Različna noša domnevnih družic nosilcev skledastih čelad morda nakazuje razlike v njihovi starosti in družbenem položaju.

²⁰⁹ Glej tu Toškan, l. c.; Kromer 1959a, 21–22; Szombathy 1924, 183–190.

²¹⁰ Za posamezna najdišča glej Kmeťová 2014, obr. 12.

²¹¹ Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2013, 45, sl. 1–3; Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2015, 46. Glede na poročilo so bil v grobu najdeni bronasti gumb, odlomki fibule, koščeni predmeti in več odlomkov posod(e) (Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2013, 45). Sežgani kostni ostanki konjev so bili odkriti še v dveh gomilah v Dolini na Savi. Za podatek se zahvaljujem Siniši Radoviću (Zavod za paleontologijo i geologiju kvartara, Zagreb).

²¹² Pripadnost kačaste fibule je glede na Pečnikov opis groba dvomna (glej Kromer 1959a, 61; Dular, Križ 1990, 537; Gruškovnjak 2016, 51–52).

²¹³ Kromer 1959a, 21–22, t. 17: 1-10; 18; 19: 1-4; 46; 52: 1-2; glej tudi Dular 2003, sl. 64.

²¹⁴ Kromer 1959a, t. 46; Dular 2003, sl. 64; t. 43: 1-3.

²¹⁵ Škoberne 1999, sl. 26.

²¹⁶ Za argumente, da je bil v tem grobu pokopan samo možki in da ne gre za dvojni pokop, glej Teržan 2015.

²¹⁷ Škoberne 1999, t. 7–20.

²¹⁸ Ibid., t. 1.

GROB IZ GOMILE 1 V PLEŠKI HOSTI

Na grobišču v Pleški hosti, ki leži JV od gomil na Grmadi in naselbine na Molniku ob poti na Magdalensko goro, je bila raziskana le gomila 1 (sl. 4; 5; 62). Gomila s premerom 12 x 8 m sodi po velikosti v skupino srednjih oz. manjših gomil na Molniku. Med vsemi pokopi v tej gomili sodi v zgodnjo železno dobo le centralni **grob 1/6**, na katerega so se prostorsko navezali mnogo mlajši grobovi, razvrščeni okoli njega. Kaže se podoben vzorec kot pri gomilah 13 in 17 na Grmadi. Okrog groba so bili tangencialno nanj pokopani domnevno skeletni grobovi ter dva žgana grobova 2 in 11, ki ležita točno na mejni črti med jugozahodno in severovzhodno polovico gomile (sl. 83: Tum. 1; sl. 85: Tum. 1). Na jugozahodni polovici gomile so bili namreč skeleti pokopani v smeri urnega kazalca (grobovi 4, 5, 7, 8 in 14), na severovzhodni polovici gomile pa ravno obrnjeno (grobovi 1, 3 in 10). Znotraj "mejnega območja" so bili grobovi 9, 12 in 13. Prostorska zasnova gomile in razporeditev grobov sta torej nekoliko drugačni od gomile 17, kjer sta bila grobova 17/3 in 17/6 "iz središča pomaknjena" na rob z ostalimi mladohalštatskimi grobovi. Središče je postalo prazno, na vrh gomile pa je bilo deponirano železno orožje (sl. 97: Tum. 13). V primeru gomile 1 iz Pleške hoste je najstarejši grob 1/6 stal v središču tudi v mladohalštatskem obdobju, ko so bili, kot rečeno, razvrščeni okrog njega.

Kot v primeru gomil 13 in 17 nimamo neposrednih dokazov o tem, kdaj je nastala gomila oz. ali je bil centralni grob prekrit z nasutjem, ki ga je kasneje prekrila večja gomila. Iz terenskih profilov je razvidno le eno nasutje, to je prekrilo starohalštatskega in mladohalštatske grobove (sl. 65A–B).

V sredini gomile je bil odkrit grob 1/6 z žganim pokopom. Na dnu recentnega vkopa naj bi bila odkrita kamnita plošča, ki je prekrivala grob pravokotne oblike (sl. 71A; t. 40). Glede na razpoložljivo terensko dokumentacijo ni mogoče sklepati, ali je bila kamnita plošča premaknjena iz prvotne lege oz. do kakšne mere je domnevni recentni vkop (ostanek roparskega posega?) poškodoval halštatski grob.

V grobni jami so bili med žganino in sežganimi človeškimi kostmi najdeni odlomki treh situl in dveh latvic ter povsem fragmentirani deli noše – železna vozlasta fibula, bronaste cevčice, prevlečene z zlatom, vijček ter moška bojna oprema – bronasta plavutasta sekira in nož (t. 40; 41: 10–11). V roparskem vkopu nad grobom so našli še odlomke ene situle in dveh latvic (t. 41: 12–15). Glede na grobne pridanke sklepamo, da gre za dvojni grob moškega in ženske, kar pa antropološka analiza ni pokazala. Ugotovljeno je bilo, da gre v primeru kostnega gradiva iz tega groba za sežgane kosti odrasle osebe nedoločljivega spola (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.).

K moški opravi je sodila bronasta plavutasta sekira (t. 40: 5). Glede na to, da je bil grob poškodovan

ali celo izropan, ni znano, ali je bil pridani še kakšen drug del noše. Plavutasta sekira z visoko postavljenimi plavutmi, stranskim ušescem in sedlasto razširitvijo na prehodu v rezilo sodi k sekiram tipa Hallstatt, variante Klein-Klein, kakršne so znane s štajerskih, koroških in alpskih najdišč.²¹⁹ Prav take sekire so bile najdene tudi v Benečiji in Furlaniji, Gian Luigi Carancini jih je opredelil kot tip Bortoloni in tip Este.²²⁰ Ob tem je treba omeniti, da je molniška sekira dolga 15,3 cm in tako sodi med manjše primerke.

Sekiri iz Pleške hoste so podobne sekire iz Ljubljane in iz depoja v Mušji jami pri Škocjanu na Krasu.²²¹ Grobne najdbe, kot so npr. sekire iz Stične, s Kapiteljske njive v Novem mestu, iz okolice Šmarjete in z Legna, kažejo, da so tako kot na severovzhodnem delu Apeninskega polotoka in alpskih najdišč sodile v moške grobove tudi na Dolenjskem, v Beli krajini, na Koroškem in Štajerskem.²²²

V sklopu grobnih najdb omenimo še bronasti plavutasti sekiri iz Ljubljane in Ormoža, ki sta nekoliko drugačni od sekire iz Pleške hoste.²²³ Obe bi lahko uvrstili v tip Treviso, katerega razprostranjenost je vezana na Benečijo in Furlanijo.²²⁴ Ta tip je zelo podoben tipu Hallstatt, variante Frög, ki ga najdemo na območju vzhodnih Alp.²²⁵ V ljubljanskem grobu 39, kjer gre tako kot v grobu 1/6 iz Pleške hoste na Molniku za dvojni pokop moškega in ženske, so bili poleg sekire najdeni še igla s strešasto glavico,²²⁶ železen nož, kamnito orodje in bogat ženski nakit, ki pa je bil narejen iz brona in se oblikovno navezuje na žarnogrobiščno tradicijo. Ta grob je tudi edini na celotnem grobišču v Ljubljani, ki je vseboval kos orožja. Prisotnost orožja v ljubljanskem in ormoškem grobu nazorno kaže, da se je na samem začetku starejše železne dobe zgodila bistvena sprememba v pogrebnem obredju glede na pridajanje orožja v grobove. V Ljubljani in v Ormožu, na najdiščih s kontinuiteto iz mlajše faze KŽG v starejšo železno dobo, sta se pojavila

²¹⁹ Mayer 1977, 167–177, Taf. 62.

²²⁰ Carancini 1984, 132–134, tav. 115: 3655–3656; 116: 3657–3669. Glej tudi članek Olafa Dörrerja, v katerem je avtor obravnaval in kartiral sekire tipa Hallstatt ter združil avstrijsko in italijansko različno poimenovanje istega tipa (Dörrer 2002, 63–64, Abb. 4).

²²¹ Čerče, Šinkovec 1995, t. 13: 73,74; Šinkovec 1996, 134–135; Turk 2016, 113–115; Teržan et al. 2016, t. 13: 7; 51: 1–2; 80: 5–6. Plavutaste sekire je nedavno podrobno obravnavala Maruša Bizjak, vendar samo tiste, ki so bile najdene v depojih (Bizjak 2012, 152–156, tab. 21, priloga 1/383–404, karta 25).

²²² Wells 1981, fig. 128a; Knez 1993, t. 17–19; Stare, V. 1973b, t. 10: 1; Božič 2015a, 52–54; Barth 1969, t. 21: 1; Djura Jelenko, Božič 2015, 26, 38–39; Teržan 1990, t. 62: 2.

²²³ Stare 1954a, t. 35: 1; Tomanič-Jevremov 1988–1989, t. 18: 4. Nanju je opozorila že Irena Šinkovec in ju primerjala s posameznimi najdbami iz okolice Kamnika, Ljubljane in Štajerske (Šinkovec 1996, 134).

²²⁴ Carancini 1984, 115–116, tav. 176: A.

²²⁵ Mayer 1977, 167–177, Taf. 60: 817–820; 114: A

²²⁶ Za tovrstne igle glej Škvor Jernejčič 2014c.

moška grobova s sekiro.²²⁷ Bi lahko v tem prepoznali odgovor na spremembe v zgodnji železni dobi, na pojav konjeniške elite, ki je bila skupaj z orožjem po novem pokopana pod gomilami?

Pred pokopom je bilo orožje namerno prelomljeno – med obe polovici sekire iz ljubljanskega groba, ki sta bili tudi sežgani v ognju, je bil položen odlomek železnega noža. Na več kosov je bila prelomljena tudi sekira iz Ormoža. Sekira iz molniškega groba 1/6 iz Pleške hoste je bila namerno razlomljena na podobnem mestu kot sekira z dvorišča SAZU v Ljubljani, prav tako kaže sledi žganja na spodnji polovici. Enako velja tudi za plavutasto sekiro iz Šmarjete, le da je bila ta prelomljena kar na štiri kose.²²⁸ Sledovi žganja in namernega uničenja so vidni tudi na že omenjenih sekirah z Legna in okolice Šmarjete, prav tako sta bili domnevno namerno zviti ali prelomljeni sekiri iz Mušje jame pri Škocjanu.²²⁹ Omembe vredno je, da odstopa plavutasta sekira iz groba I/16 na Kapiteljski njivi v Novem mestu, ki je bila, tako kot večina sekir iz gomil v Frögu/Bregu,²³⁰ v grob pridana nepoškodovana.

Plavutaste sekire z visoko postavljenimi plavutmi s stranskim ušescem ali brez njega ter z bolj ali manj sedlasto razširjenim prehodom iz plavuti v rezilni del so se v zgodnji železni dobi pojavile na prostoru med Benečijo, Furlanijo in vzhodnimi oz. jugovzhodnimi Alpami.²³¹ Poudariti kaže, da je ta razprostranjenost drugačna od razprostranjenosti konjske opreme, kakršna je bila pridana glavarju v grobu 17/6 na Molniku. Prisotnost večglave igle, skledaste čelade in ne nazadnje bronastega vrčka v tem bogatem grobu pa nakazuje, da sta tako konjenik z Grmade kot tudi sekironosec iz Pleške hoste sodila med odličnike “alpsko-jadranskega” kroga.

Povezave z zahodnojadranskim prostorom se deloma kažejo tudi v ženskem nakitu iz groba 1/6 v Pleški hosti na Molniku. K ženski noši so sodile še votle

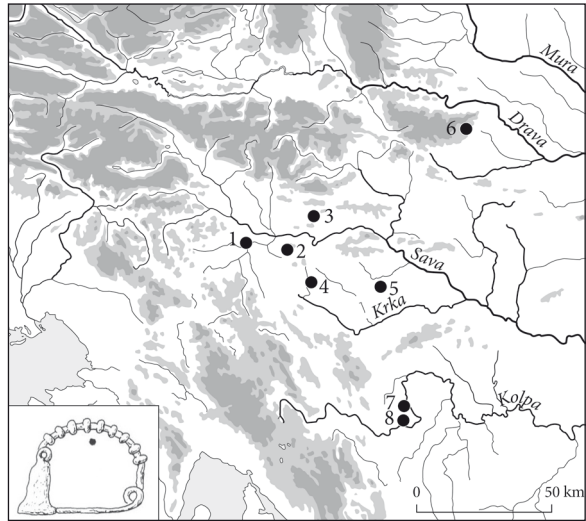
²²⁷ Na ormoškem grobišču je bila v grobu 9 najdena bronasta sulica (Tomanič-Jevremov 1988–1989, t. 19: 9), torej grob s sekiro ni edini grob z orožjem na grobišču. O pojavu posamičnih grobov s sulico v okviru KŽG grobišč glej Teržan 1999, 115, fig. 10. Po eno sulico najdemo npr. tudi na grobišču v Tolminu (Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 27: 10; 99: 19). Za diskusijo o pojavu grobov z orožjem v kombinaciji z iglo s strešasto in stožčasto glavico glej Škvor Jernejčič 2014c, 145–147, tab. 1.

²²⁸ Stare, V. 1973b, t. 10: 2

²²⁹ Turk 2016, 115.

²³⁰ Ob številnih tovrstnih sekirah, ki so bile najdene v grobovih v Frögu/Bregu, je bila le ena prelomljena (Tomedi 2002, Taf. 44: B32). V tem grobu so bili poleg sekire najdeni še železna sulica, železen nož in železna igla s kroglasto glavico in svitki, prevlečena z zlatom, kakršno najdemo tudi v grobu 17/6 na Molniku.

²³¹ V tem oziru so izredno zanimivi rezultati arheometalurških raziskav plavutastih sekir iz Mušje jame, ki imajo nizke nečistoče in visok kositer in se po tem ločijo od tulastih sekir, kar kaže na različne metalurške delavnice obeh tipov v času Ha B (Trampuž-Orel et al. 2016, 328–330, sl. 127; Teržan 2016, 382–383).

Sl. 93: Karta razprostranjenosti železnih vozlastih fibul tipa 2c po Gabrovcu (dopolnjeno po: Gabrovec 1970, 24, karta V; Teržan 1990, 213, karta 7A; Teržan 2009, 212).

Fig. 93: Distribution map of the iron knobbed fibulae Type 2c according to Gabrovec (supplemented after: Gabrovec 1970, 24, map V; Teržan 1990, 213, map 7A; Teržan 2009, 212).

1 Ljubljana – Kongresni trg (Vojaković 2013, sl. / Fig. 215); 2 Molnik – Pleška hosta (t. / Pl. 40: 1); 3 Vače (Stare 1955, t. / Pl. 23: 3); 4 Stična (Gabrovec et al. 2006, t. / Pl. 58: 1; 172: 4); 5 Mokronog (neobjavljeno / unpublished, hrani / kept in NMS); 6 Poštela – Lepa ravna (Teržan 1990, t. / Pl. 53: 1); 7 Loka pri Črnomlju (Dular 1983, t. / Pl. 4: 5); 8 Veliki Nerajec pri Dragatušu (Dular 2003, t. / Pl. 41: 3; Škvor Jernejčič 2011, t. / Pl. 1: 2).

bronaste cevčice, prevlečene z zlato oblogo (sl. 73; t. 40: 2–3). Prav take poznamo z najdišč, kot so Padova, Este in San Vito al Tagliamento, torej gre za tip nakita, ki ga povezujemo z venetkim prostorom in Furlanijo.²³² Nekoliko kasnejši so primerki iz Stične.²³³

Drugačno sliko daje razprostranjenost vozlastih fibul 2c po Gabrovcu (sl. 93),²³⁴ odlomek te je bil najden v bližini bronastih cevčic med žganino v grobu 1/6 (sl. 72; t. 40: 1). Razprostranjenost železnih vozlastih fibul se navezuje izključno na prostor Ljubljanske kotline, Dolenjske, Bele krajine in Štajerske (sl. 93). Gre torej za tip fibule, lasten ljubljanski, dolenjski in štajerski halštatski skupini, ki pa je glede na nogo v obliki peščene ure z veliko verjetnostjo nastal pod vplivi podobnih fibul iz spodnjega Podonavja. Na odlomku fibule so se ohranile mineralizirane plasti tekstila in krzna (glej tu Grömer, Tolar, Kostajnshek). Glede na analizo je mogoče reči, da je bila fibula ovita z izredno kvalitetno tkanino,

²³² Gamba et al. 2014, 210–211; tav. 45: D1; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, tav. 16: 13-14; 207: 32-34; 295: 203-204; Calzavara Capuis, Chieco Bianchi 2006, tav. 190: 29; Càssola Guida 1978, fig. 24: 62.

²³³ Gabrovec et al. 2006, t. 17: 17; 109: 8.

²³⁴ Gabrovec 1970, 24, karta V.

Najdišče / Site	Št. na karti (sl. 93) / No. on the map (Fig. 93)	Način pokopa / Burial rite	Fibula / Fibula	Cevčice / Small tubes	Vretence / Spindle whorl	Steklene jagode / Glass beads	Zapestnica / Bracelet	Nož / Knife	Moška oprava / Male outfit	Posodje / Vessels
Molnik - Pleška hosta, gr. 1/6	2	C	1	3				1 fe	1 br plavutasta sekira / 1 br winged axe	4 situle / situlae 4 latvice / dishes with an inturned rim
Ljubljana - Kongresni trg, Tum. 2/central. gr.	1	C	1		3				1 br večglava igla / 1 br multi-knobbed pin	1 žara – pitos / 1 urn–pithos + več ostalih posod / + other vessels*
Stična, gr. 48/100	4	C	1			22				1 žara / urn, 2 posodi / vessels
Vače - Klenik, gr. a/3	3	C	1			več / several				**
Poštela - Lepa ravna, gr. 1	6	C	1				2 fe			1 žara / urn, 1 posoda / vessel, 1 vrč / two-handed vessel, 1 skodelica / cup 3 latvice / dishes with an inturned rim
Loka pri Črnomlju gr. 2/2	7	S	1				2 br			1
Dragatuš - Veliki Nerajec, gr. 1/2	8	S	1				1 fe			1 posoda / vessel
Dragatuš -Veliki Nerajec, gr. 1/1903	8	S	1				2 fe			1 posoda / vessel

Sl. 94: Grobne celote z železnimi vozlastimi fibulami tipa 2c po Gabrovcu (Gabrovec 1970, 24, karta V; Teržan 1990, 213, karta 7A; Teržan 2009, 212); za literaturo glej sl. 93.

Fig. 94: Grave groups with iron knobbed fibulae of Type 2c according to Gabrovec (Gabrovec 1970, 24, map V; Teržan 1990, 213, map 7A; Teržan 2009, 212); for references see Fig. 93.

* grob še ni objavljen, za preliminarne podatke o številu in tipu posod glej *op. 136* / unpublished grave, for preliminary data on the number and type of vessels see *Fn. 98*;

** grob še ni objavljen, podatki povzeti po / unpublished grave, data obtained from Teržan 1990, 62.

Oznake / Abbreviations: C = žgani pokop / cremation; S = skeletni pokop / inhumation; br = bron / bronze; fe = železo / iron.

ki sodi med najkakovostnejše izdelke iz železne dobe. Med kakovostnejše kovaške izdelke je sodila tudi železna fibula, saj je bila njena izdelava – oblikovanje železnega vozlastega loka – zelo zahtevna.

Železne vozlaste fibule najdemo tudi v najstarejših železnodobnih žganih grobovih na Kongresnem trgu v Ljubljani, na Vačah, v Stični in na Pošteli, z izjemo dveh belokranjskih grobov iz Velikega Nerajca in Loke pri Črnomlju, ki sta bila skeletna (sl. 94). Enako kot na Molniku je bila železna vozlasta fibula najdena v dvojnem grobu moža in žene v centralnem grobu gomile 2 na Kongresnem trgu v Ljubljani,²³⁵ o čemer priča najdba odlomka večglave bronaste igle s trombastim zaključkom. Podoben

nakit sta imela tudi mož in žena, pokopana v grobovih 100 in 101 v gomili 48 v Stični.²³⁶ Pozornost vzbuja, da sta imela oba vozlast nakit; ona, kot rečeno, železno vozlasto fibulo, on pa bronasto in bimetalno večglavo iglo. V vseh ostalih grobovih je bila vozlasta železna fibula pridana v grobove skupaj z železno zapestnico, posamično ali v paru in s posodjem (sl. 94). Le v primeru groba 2 gomile 2 v Loku pri Črnomlju sta bili zapestnici bronasti. Glede na ohranjeni grobne celote lahko pojav železnih vozlastih fibul datiramo v stopnjo Podzemelj 1 in na začetek stopnje Podzemelj 2.²³⁷ V ta čas sodi tudi dvojni pokop iz Pleške hoste na Molniku.

²³⁶ Gabrovec et al. 2006, t. 58; 59.

²³⁷ Gabrovec 1987, 41, sl. 1: 14; Teržan 1990, 61–63.

²³⁵ Vojaković 2013, sl. 215.

SKLEP

Do sedaj raziskani grobovi iz starejšehalštatskega obdobja na Molniku kažejo, da je molniška skupnost svoje pripadnike pokopavala na več grobiščih, verjetno glede na njihovo rodovno pripadnost, družbeno vlogo, morda celo provenienco. Ta grobišča kažejo podobnosti v načinu pokopa, vsi grobovi iz zgodnje železne dobe na Molniku so bili žgani, pa tudi razlike, npr. v pogrebnih obeležjih.

Plani grobovi z Roj pri Orlah in grobovi iz gomili 13 in 17 z Grmade ter gomile 1 iz Pleške hoste ponujajo dober vpogled v raznolikost družbenega statusa takratnih prebivalcev Molnika, pogojenih s spremembami, ki so se začele dogajati z začetkom železne dobe. Iz primerjave sočasnih planih in gomilnih grobov lahko zarišemo skico moških in ženskih oprav 8. st. pr. n. št. Zavezanost k tradiciji kaže plan dvojni žarni grob 5 z Roj pri Orlah, ki je primerljiv s sočasnimi žarnimi grobovi z dvorišča SAZU v Ljubljani. Grobovi so bili plani, označeni so bili s kamnitimi ploščami ali v primeru ljubljanskih grobov v bližini reke Ljubljanice z manjšim prodnatim nasutjem. K noši žene je sodil železen in bimetalen obročast nakit in/ali fibula, k moški le igla, orožje pa ni bilo pridano v grob. Po sestavi je planim grobovom podoben gomilni žarni grob 13/7 z Grmade, ki pa kaže v nakitu, v nasprotju z grobom 5 z Roj, vplive iz vzhoda. Železni ločni fibuli najdemo primerjave na jugovzhodnoalpskem prostoru ter vzdolž rečnih poti vse do Železnih vrat in celo do izliva Donave v Črno morje. Vaška vozlasta fibula iz groba 5 na Rojah, nastala po zgledih z vzhoda, označuje "lokalno" izpeljanko v dolnjski halštatski skupini. Podobno velja tudi za železno vozlasto fibulo, kakršna je bila najdena v grobu 1/6 v Pleški hosti. V tem dvojnem grobu moža in žene je bila najdena bronasta plavutasta sekira. Te so bile lastne predvsem alpskemu prostoru z zaledjem in postavljajo molniškega sekironosca v vrsto vidnejših bojevnikov

takratnega časa. Izjemen je v tem oziru konjenik v gomili 17. Njegov izredni grobni sestav daleč odstopa od ostalih, celo v nadregionalnem smislu, tako po posodju, bojvniški opremi in ne nazadnje obrednem sežigu konja s popolno konjsko opremo. Grobni pridatki pričajo o njegovi osrednji vlogi v okviru molniške skupnosti, morda tudi v okviru dolnjske halštatske skupnosti. Njegov visok družbeni položaj izkazujejo tudi številni grobni pridatki, ki posredno pričajo o stikih veljaka in njegove skupnosti s sodobniki tako iz dežel severno od Alp kot tudi iz spodnjega Podonavja.

Na podlagi raziskanih grobov na Molniku lahko sklepamo, da konjenik z Molnika ni imel pravega naslednika. Z Grmade, Selske gmajne in iz Pleške hoste namreč ne poznamo niti enega groba, ki bi ga lahko datirali v stopnjo Stična-Novo mesto. Ta ugotovitev je pomembna v povezavi z izsledki analize grobov z dvorišča SAZU v Ljubljani, kjer je s koncem stopnje Podzemelj 2 število grobov drastično upadlo, del grobišča je prekrila žganska plast, grobišče je bilo za nekaj časa opuščeno.²³⁸ Vanjo so bili sicer vkopani novi grobovi, vendar šele v času stopnje Stična-Novo mesto 2, torej v času, ko so pokopavali na planem grobišču na Rojah pri Orlah, ne pa v sosednjih molniških gomilnih grobiščih. Domnevo o začasni opustitvi ljubljanskega grobišča, ki bi lahko bila posledica določenih dogajanj in sprememb, dopolnjujejo sočasna grobišča na Gorenjskem, ki so bila povečini prav tako opuščena s koncem stopnje Podzemelj 2, torej na prehodu iz 8. v 7. st. pr. n. št.²³⁹ Da gre najverjetneje za spremembe nadregionalne narave, katerih vzroki za zdaj še niso znani, kažejo ne nazadnje tudi grobišča v Beli krajini in na Notranjskem.²⁴⁰

²³⁸ Škvor Jernejčič 2014a, 237–238.

²³⁹ Ead. 2017, 143, sl. 11.

²⁴⁰ Gabrovec 1999, 180; Škvor Jernejčič 2011, 184.

GROBOVI IZ MLAJŠEGA HALŠTATSKEGA OBDOBJA NA MOLNIKU

Sneža TECCO HVALA

V mlajše halštatsko obdobje lahko uvrstimo večino gomilnih pokopov na Grmadi in v Pleški hosti, skeletni grob 1 iz Kotarjevega peskokopa in plan žarni pokop 1 v Selski gmajni. Z območja Roj sodi v ta čas naključna najdba kačaste fibule,²⁴¹ ki jo je pridobil Narodni muzej v Ljubljani in naj bi izvirala iz tamkajšnjega peskokopa.

TIPO-KRONOLOŠKA OPREDELITEV NAJDB

Fibule. V molniških grobovih prevladujejo certoške fibule. Zgodnejši primerek tovrstnih fibul je zaponka iz ženskega skeletnega groba 1 v Kotarjevem peskokopu (*t.* 7A: 3); ima lečast presek loka in nogo v obliki črke J ter pestičast gumb na zaključku. Podobne karakteristike zasledimo pri drobnih ločnih fibulah, med certoškimi pa imajo nogo J-preseka in pestičast gumb na zaključku posamezni primerki različic IIa in IIc po Teržanovi, vendar je pri teh lok običajno trakast ali segmentnega preseka z nameščenim diskom na prehodu v iglo, medtem ko ima molniška fibula peresovino z dvema zavojema, kar jo povezuje z različico IIc. Certoške fibule II. vrste je izoblikoval dolensko-svetolucijski krog ob koncu 6. st. in so se nosile tja do sredine 5. st. pr. n. št.²⁴²

Dolenska in svetolucijska skupnost sta ustvarili tudi dokaj uniformne certoške fibule V. vrste, kakršno srečamo na Molniku v moškem skeletnem grobu 17/7 na Grmadi (*t.* 29: 1). Izdelovati so jih začeli bolj ali manj sočasno s fibulami II. vrste in so ostale v rabi vse do negovske stopnje.²⁴³ Par podobno oblikovanih fibul pripada inventarju groba 13/12 (*t.* 14B: 1), le da imata samostrelno peresovino in sta povezani z verižico.

Samostrelna peresovina je posebnost certoških fibul jugovzhodnoalpskega prostora, sporadično se pojavlja na primerkih različnih vrst, pri vrsti XIII pa je njena

glavna značilnost. Certoške fibule XIII. vrste je Biba Teržan razdelila v več različic. Pri starejših oblikah je žica, ki povezuje oba konca peresovine, polkrožno speljana pod lokom, denimo pri fibulah iz molniških grobov 13/12 in 17/2 (*t.* 14B: 1, 22: 1). Pri mlajših različicah, kamor se uvrščajo fibule iz grobov 13/13 in 17/8 (*t.* 15: 2, 3, 30: 1, 2), je peresovina daljša in žica pravokotno speljana pod lokom. Glede na dolžino fragmentirane peresovine bi mednje lahko sodila še fibula iz groba 17/4 (*t.* 23B: 1). Fibuli iz groba 17/2 (*t.* 22: 1) lahko prištejemo k različici XIIIa, v različico XIIIc spadajo primerki iz grobov 17/8 in 13/11 ter eden iz groba 13/13 (*t.* 12B: 3, 15: 2, 30: 1, 2), medtem ko drugi sodi k različici XIIIg (*t.* 15: 3), tako kot fibula iz groba 17/4 (*t.* 23B: 1). Vse tri različice je mogoče pripisati dolenskim rokodelskim središčem, kjer so te fibule najštevilnejše – različico XIIIa morda delavnici na Vačah, različico XIIIc Magdalenski gori, medtem ko je različica XIIIg zastopana predvsem na jugovzhodnih dolenskih najdiščih. Tovrstne fibule so prišle v modo v mlajši certoški stopnji in so se obdržale še v zgodnji negovski stopnji.²⁴⁴

V zadnji stopnji halštatske dobe so jih v moški noši nadomestile velike certoške fibule vrste X, kamor spadata primerka iz groba 13/10 (*t.* 14A: 1, 2), natančneje k različici Xf, ki jo izven teritorija dolenske skupnosti redko srečamo. Zdaleč največ primerkov X. vrste je znanih s sosednje Magdalenske gore, kjer najdemo domala vse variante, ki se pojavljajo na Dolenskem, kar bi govorilo o njeni proizvodni in distribucijski vlogi.²⁴⁵

Pri sondiranju v molniškem naselju so naleteli še na železno obročasto fibulo rombičnega preseka z nazaj zavitima koncema (*sl.* 9C), ki ima številne paralele v poznorimskih grobnih in naselbinskih kontekstih. Tipološko spada k različici 1b po Höcku, značilni za čas 4. in prve polovice 5. stoletja.²⁴⁶

²⁴¹ Obravnavana je v poglavju Škvor Jernejčič v sklopu grobov iz zgodnjega halštatskega obdobja na Rojah; prim. še Tecco Hvala 2014b, 132 (tip IVb), karta 7.

²⁴² Teržan 1976, 318 ss, 344 ss, 372, sl. 2, 7, 16, 43; glej še npr. Udovč, Seljak 2009, 30, 73, sl. 66.

²⁴³ Teržan 1976, 323 s, 352 ss, sl. 18.

²⁴⁴ Teržan 1976, 338 ss, 357 ss, sl. 5, 28; glej še Tecco Hvala 2012, 252 ss.

²⁴⁵ Teržan 1976, 331 ss, 365 ss; za Magdalensko goro glej Tecco Hvala 2012, 252 ss, sl. 97, 98.

²⁴⁶ Höck 2013, 352. Za napotek se zahvaljujem Zvezdani Modrijan (Iza ZRC SAZU). Podoben primerek domnevno z Magdalenske gore se hrani v Mecklenburški zbirki v

Obročast nakit. Med ženskim okrasjem iz molniških grobov je nekaj valjastih uhanov oz. lasnih obročkovi iz tanke bronaste pločevine. En primerek je bil najden v grobu 1 v Kotarjevem peskokopu (*t.* 7A: 1), par v grobu 16/2 na Grmadi (*t.* 20: 1,2) in dva, docela zdobljena, v grobu 1/10 v Pleški hosti. Ta tip uhanov je bil emblematičen nakit dolenskih žena v certoški stopnji, z največjim številom pa zopet izstopa bližnja Magdalenska gora.²⁴⁷ Drugačna lasna obročka sta bila odkrita v žganem grobu 1 v Selski gmajni – izdelana sta iz žice D-preseka in spiralno zvita (*t.* 37A: 1,2); gre za preprosto in ne prav pogosto obliko, ki jo je mogoče zaslediti tu in tam tudi v mlajših halštatskih grobovih na Dolenjskem.²⁴⁸

Ženska v grobu 16/2 na Grmadi je imela poleg valjastega uhana še enakomerno narebreno masivno bronasto zapestnico z dotikajočima se koncema (*t.* 20: 3). Fragment podobne zapestnice je bil najden skupaj z ovratnico tudi v grobu 1/12 v Pleški hosti (*t.* 44A: 2). Tanjši narokvici z vrezi med rebri sta pripadali inventarju groba 13/10 (*t.* 14A: 3,4), ki je vseboval še par certoških fibul X. vrste, značilnih za dolensko moško opravo v negovskem času. Po stratigrafski legi sodeč je podobna zapestnica sodila h grobu 13/2 skupaj z votlo narokvico iz tanke bronaste pločevine, okrašeno z gostimi drobnimi vrezi (*t.* 9: 1,2). Votle zapestnice z vdetimi konci in ornamentirane s snopi prečnih vrezov so krasile tudi ženski v grobovih 13/8 in 13/11 (*t.* 12A: 2–5, 12B: 4,5); prva je imela še enak par nanožnic, druga certoško fibulo XIII. vrste, obe pa sta nosili ogrlici iz debelih jantarnih jagod. Prav posebno narokvico je imel moški v grobu 17/2 – gre za zelo kvaliteten izdelek s pravokotno razširitvijo v osrednjem delu ter s stanjšanima profiliranima zaključkoma, ki sta enkrat zavita (*t.* 22: 2).

Zapestnice, narokvice in nanožnice spadajo k prepoznavnim znakom dolenske noše. Podrobneje jih je analizirala Vojka Cestnik; masivne, enakomerno narebrene zapestnice z dotikajočima se koncema je opredelila kot različico C.1.4, ki se po kronološko indikativnih sestavih sodeč pojavljajo predvsem v zgodnji certoški fazi.²⁴⁹ Tanjše primerke z dotikajočimi se konci in vrezi med rebri je označila kot različico C.1.5, ki je pogostejša v opravah mlajše certoške in negovske sto-

pnje.²⁵⁰ Podobne zapestnice srečamo v Novem mestu celo v grobovih iz latenske dobe.²⁵¹ Votle narokvice z gostimi vrezi spadajo k njeni različici A.2 in odražajo modo v zadnjih dveh stopnjah halštatske dobe, najboljše primerjave za molniški primerek (*t.* 9: 2) najdemo zlasti na Magdalenski gori, v Dolenjskih Toplicah in Novem mestu.²⁵² V certoški stopnji so bile v dolenski noši priljubljene tudi votle zapestnice, okrašene s snopi vrezov, tj. različica A.3,²⁵³ ki so na Molniku zastopane v ženskih grobovih 13/8 in 13/11. Narokvica iz moškega groba 17/2 pa je unikat, ki v jugovzhodnih Alpah nima para; glede na certoško fibulo XIII. vrste v tem sestavu jo lahko datiramo v mlajšo certoško fazo. V zadnjih fazah starejše železne dobe opazimo v dolenskih moških opravah novo modo nošnje različnih narokvic,²⁵⁴ ki bi jo lahko povezovali s tujimi vplivi.²⁵⁵

Med najdbami z Molnika je tudi nekaj fragmentiranih ovratnic. V domnevno skeletnem otroškem grobu 1/13 je bil najden del gladke ovratnice (*t.* 44B: 1), v žganem grobu 1/11 nastopa deloma narebrena ovratnica (*t.* 44A: 1) skupaj s fragmentom enakomerno narebrene zapestnice, v nasutju gomile 17 pa je bila odkrita žičnata ovratnica s čašastima zaključkoma (*t.* 33: 1). Gladke žičnate ovratnice se pojavljajo že v starejšem halštatskem obdobju, a jih zasledimo tudi pozneje. Najbližje paralele za gladko ovratnico iz groba 1/13 bi lahko videli v podobnih primerkih z Magdalenske gore, ki sodijo v mlajšo certoško fazo.²⁵⁶ Primerjave za narebrene ovratnice prav tako najdemo v grobovih kačaste in

Peabodyjevem muzeju pri Harvardski univerzi v ZDA (Hencken 1978, Fig. 365g).

²⁴⁷ Uvrščam jih v tip 7b: Tecco Hvala 2007, 483 s, op. 42–44; Tecco Hvala 2012, 331 ss, sl. 122: 16, sl. 124.

²⁴⁸ Npr. *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, t. 6: 11, 19: 6, 21: 14; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 149: 2,3,6; *Valična vas*: Teržan 1973, t. 11: 28.

²⁴⁹ Cestnik 2011, 329 ss, pril. 19: 3–5; prim. npr. *Drnovo*: Pavlovič 2014, sl. 28.7: 23,24; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 12A: 3–4; *Metlika – Hrib*: Grahek 2004, 148, sl. 39, t. 5: 1–4; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 18: 1, 50: 7; *Roje pri Trebelnem*: Dular 2003, t. 29: 10–11; *Rovišče*: Dular 2003, t. 70: 9–13, 72: 2,3, 73: 6–7; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 4/8: 11,12; *Podzemelj*: Barth 1969, t. 12: 5, 30: 2.

²⁵⁰ Cestnik 2011, 444 ss, pril. 20. Prim. npr. *Krajna brda*: Dular 2003, t. 55: 4–5; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 137C: 4; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 13: 4,5, 25: 17, 36: 6; Križ 2000, t. 8: 5,6; *Rovišče*: Dular 2003, t. 67: 6–9.

²⁵¹ Npr. *Novo mesto – Kapiteljska njiva*, gr. 126, 284, 394; *Znančeve njive (Kandija)*, gr. 64: Križ 2001, kat. št. 209–210, 253–254, 547; Križ 2005, t. 16: 5, 66: 4,5, 72: 6,7; prim. še Cestnik 2014, 380, 392.

²⁵² Cestnik 2011, 72 ss, pril. 7, sl. 8, 12. Prim. npr. *Dobrnjič*: Parzinger 1988–1989, t. 23: 8–12, 25: 7–9; *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, t. 6: 8, 30: 2,3, 45: 2; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 7: 3,4, 35: 11–12, 66A: 6, 72C: 1, 76: 21–22, 95A: 20–21, 106: 58–59, 64–65, 122A: 7–14; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 25: 13, 28: 11; Knez 1993, t. 27: 3–4; *Vintarjevec*: Stare 1953a, t. 2: 1–2.

²⁵³ Cestnik 2011, 96 ss, pril. 8, sl. 9, 12; prim. še *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, t. 1: 10, 9: 4,5, 17: 2,3; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 76: 17–20; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 20: 15, 21: 7, 28: 3.

²⁵⁴ Prim. npr. *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, t. 18: 10, 27: 4; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 18B: 1,2, 35: 11,12, 44B: 6, 72C: 1; *Pance*: Dular 2003, t. 2: 1; *Roje pri Trebelnem*: Dular 2003, t. 28: 1,2; *Rovišče*: Dular 2003, t. 68: 1.

²⁵⁵ Tecco Hvala 2012, 313, op. 1341, 1342, 324 ss, 354 ss.

²⁵⁶ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 49A: 1, 82B: 1; Tecco Hvala 2012, 270 ss; prim. še npr. *Dobrnjič*: Parzinger 1988–1989, t. 19: 8, 25: 6.

certoške stopnje.²⁵⁷ Ovratnica iz nasutja gomile 17 pa za zdaj nima neposrednih analogij v slovenskem prostoru, v čašastih zaključkih s plastičnimi girlandami na obodu, v kateri je bila morebiti vdeta kaka inkrustacija, bi lahko slutili posnemanje zgodnjelatskega rastlinskega stila.

Pasne garniture. Molniške pasne spono nedvomno odražajo značilnosti dolenskih moških opravi v mlajšem halštatskem obdobju. Med njimi sta dva železna primerka in osem bronastih. Železna spona v grobu 13/2 (*t.* 9: 5) je zelo fragmentarno ohranjena, zato ni mogoče ugotoviti njene oblike – lahko bi bila rombična ali pravokotna. Poleg nje sta bili v grobu še bronasta pravokotna spona in pasica, spletena iz usnjenih trakov in s pritrjenimi bronastimi gumbi (*t.* 9: 3,4), ki imajo primerjave v mladohalštatskem gradivu iz Valične vasi in Zagorja ob Savi.²⁵⁸ To ni edini primer grobnega sestava s kombinacijo železne in bronaste spono. Na Magdalenski gori sta bili v grobu 2/57 s Prelog tako železna kot bronasta spona, obe pravokotne oblike, v grobu 13/69 pa sta med inventariziranimi predmeti navedeni železna rombična in bronasta pravokotna spona, vendar sta obe izgubljeni. Prvi grob je datiran s kačastima fibulama s krilci na konec kačaste stopnje, drugi s certoško fibulo V. vrste v zgodnjo certoško stopnjo.²⁵⁹ Molniški grob bi lahko bil glede na ostale pridane in stratigrafsko lego malce mlajši, ne nazadnje izkazuje mlade poteze tudi dolga ozka pasna spona iz tanke bronaste pločevine z dvema bronastima zakovicama ob krajnih stranicah.²⁶⁰ Podoben primer, ki ima ohranjen še bronast trikotni kavelj za spenjanje, je bil najden tudi v grobu pod njim (*gr.* 13/9 – *t.* 13: 1). Bronaste pravokotne pasne spono iz grobov 13/13, 16/1, 17/2, 17/4 in 17/10 imajo drugačne proporce, so širše in krajše ter z več zakovicami ob krajnih stranicah (*t.* 15: 4, 19: 1, 22: 6, 23: 2, 32: 2). Med njimi izstopa primer, ki je figuralno okrašen z upodobitvijo lova v situlskem stilu (*t.* 32: 2). Spona je bila zlomljena na štiri kose in nato precej površno sestavljena, ne oziraje se na potek prizora; deli spono so skovani skupaj z manjšimi zakovicami drug čez drugega (spodnji je glede na prizor postavljen na glavo), naknadno je bil pritrjen še kavelj. Več luknjic na zgornjem kosu kaže, da je bila spona najbrž že prej večkrat popravljena in da oseba v tem grobu morda niti ni bila njen prvi lastnik, v prvotnem stanju pa je zagotovo pomenila zelo kakovosten torevtični izdelek. K pasu sta poleg spono in trakastih okovov sodili še dve zanki za spenjanje v obliki omege (*t.* 32: 3,4), kar lahko sklepamo po analogiji iz groba III/12 s Kapitelske njive v Novem mestu. V njem je bil najden dolg trakast pas, v celoti izdelan iz bronaste pločevine, na katerega so

pritrjeni trakasti okovi z obročki in molniškimi podobni zanki. Tudi ta pas je okrašen s figuralnimi upodobitvami; ostali pridatki v grobu (figuralno okrašena bronasta situla, konjska oprema) govorijo za čas prehoda iz certoške v negovsko stopnjo.²⁶¹ Oblikovno in stilno se molniška spona bolj navezuje na nekatere druge okrašene dolenske primerke. Podobno popravljena je spona iz groba 13/8 v Brezjah pri Trebelnem, ki ga lahko datiramo po paru certoških fibul XIII. vrste v mlajšo fazo certoške stopnje.²⁶² Sestavljena je iz delov dveh spon, kar je vidno po okrasnem okvirju, ki obroblja prizor – na enih kosih je obrobljen z nizi drobnih pik in bunčic, na drugih z motivom pletenice. Motiv pletenice nastopa kot obroba osrednjega prizora še na sponah z Vač in Magdalenske gore, ki sta popolnoma celi, medtem ko je podoben ikonografski motiv lova upodobljen na sponi iz Zagorja ob Savi.²⁶³ Te stilne in ikonografske sorodnosti pričajo o ozkem izdelovalnem krogu oz. sorodnih mojstrskih rokah. V grobu z Magdalenske gore je bil poleg spono najden par kačastih fibul s široko trakasto zanko (tip VIIc), ki so bile v rabi v certoški stopnji.²⁶⁴

Tej dataciji pritrjujejo dolgi trakasti okovi z zakovicami in obročki (gladkimi ali z izrastki), ki so poleg spon spadali k pasnim garnituram v vseh molniških sestavih, vključno z grobom 17/9, v katerem so našli zelo fragmentarno ohranjeno spono in obroček s šestimi izrastki (*t.* 31A). Ti okovi z obročki, ki v grobovih 13/13, 17/2 in 17/4 nastopajo v kombinaciji s certoškimi fibulami XIII. vrste, so dober kronološki pokazatelj, saj se tudi drugod pojavljajo zgolj v grobovih certoške in negovske stopnje,²⁶⁵ medtem ko jih v sestavih kačaste stopnje ne zasledimo.²⁶⁶

V nasutju gomile 16 na Grmadi je kot posamična najdba zabeležena železna pasna spona trikotne oblike, izdelana v predrti tehniki (*t.* 18B: 4). Sorodna je izdelkom z Magdalenske gore in iz Dolenskih Toplic, ki so spadali k moškim opravam negovske stopnje in so verjetno lokalni posnetki zgodnjelatskih prototipov.²⁶⁷

²⁶¹ Križ 1997, t. 36–39, pril. 4; za primerjave glej še Božič 2015b, 125 ss.

²⁶² Kromer 1959a, t. 36: 5.

²⁶³ Gabrovec 1966b, t. 7: 3; Turk 2005, 23 ss, kat. št. 26, 45, 46, 50, 58: 1, sl. 22, 43, 45, 57, 58, 70, 86–88, 92 s starejšo literaturo.

²⁶⁴ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 41: 2,3; Tecco Hvala 2014b, 136 ss, sl. 7: 6-8, 9, karta 11.

²⁶⁵ Npr. *Dolenske Toplice*: Teržan 1976, t. 11: 3-6, 25: 6, 49: 1,3, 51: 1-3,5-10, 69: 10-17; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 35: 3-7, 41: 4,5, 45: 8-12, 67A: 4, 84: 5-9, 117B: 5-7, 135: 9,13; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 1: 21, 8: 11,14, 13: 13; Knez 1993, t. 7: 3; Križ 1997, t. 38: 7, pril. 4; *Slančji vrh*: Dular 2003, t. 86: 8; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 14: 4-9, 62: 4-6.

²⁶⁶ Prim. npr. *Magdalenska gora – Preloge, gr. 2/57, 2/58*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 50–54A; *Stična, gr. 5/21-22, 5/25*: Gabrovec et al. 2006, t. 122, 124.

²⁶⁷ Teržan 1976, 388, 392 s, sl. 57, t. 74: 8, 78: 5; Tecco Hvala 2012, 180 ss, sl. 69: 6-15; Stöllner 2014, 217 ss, Fig. 6.1.

²⁵⁷ Tecco Hvala 2012, 277, op. 1150, 1152.

²⁵⁸ Teržan 1973, t. 13: 29-35; Murko, Draksler 2012, 7; prim. še *Podzemelj*: Dular 1978, t. 15: 4.

²⁵⁹ Dular 2003, 130 ss, sl. 78: 3,4; Tecco Hvala 2012, 165 ss, sl. 63, 64.

²⁶⁰ Prim. Tecco Hvala 2012, 171 ss.

Orožje. Orožje je bilo odkrito zgolj v gomilah na Grmadi, če izvzamemo starejši centralni grob gomile v Pleški hosti (sl. 85). Gre za sekire, sulice, dve puščični osti in nože, ki sestavljajo tipično dolenjsko halštatsko oborožitev; najden je bil tudi zvit latenski meč.

Med sekirami je največ tulastih (t. 8: 1, 9: 16, 13: 6, 16: 4,5, 19: 5, 22: 5, 29: 10, 30: 3, 34: 8), v jugovzhodno-alpskem svetu se pojavljajo od vznika do zatona starejše železne dobe, tu in tam pa še dlje.²⁶⁸ Napadalno orožje dolenjske halštatske skupnosti je podrobneje razčlenila Pavla Peterle-Udovič. Tulaste sekire z ušescem iz grobov 17/2, 17/7 in 17/8 ter posamično najdbo iz nasutja gomile 13 je uvrstila med različice I. vrste (različica I.A1 – t. 16: 4, 22: 5; različica I.A3 – t. 29: 10; različica I.B5 – t. 30: 3), ki so najštevilčneje zastopane na Magdalenski gori in Vačah. Sekiro s trapezasto razširjenim rezilom iz nasutja gomile 13 (sl. 27C: N2; t. 16: 5) je umestila v II. vrsto, tudi ta ima največ primerjav na Magdalenski gori. Tulaste sekire brez ušesca iz grobov 13/2, 13/9 in 16/1 je pripisala VII. vrsti (različica B6 – t. 9: 16, različica A2 – t. 13: 6, 19: 5) z najboljšimi analogijami v Brezjah pri Trebelnem, Stični in na Magdalenski gori. Vse te različice tulastih sekir so datirane v certoško in negovsko stopnjo.²⁶⁹ V Novem mestu jih denimo zasledimo še v grobovih iz latenske dobe.²⁷⁰ Zanimivo je, da so primerki tulastih sekir iz latenskih grobov miniaturi v primerjavi s halštatskimi, dolge so le okoli 10 cm. Po velikosti bi sekirica iz nasutja gomile 17 na Molniku (t. 34: 8) lahko bila latenskodobna, saj je za polovico manjša od drugih primerkov s tega najdišča. Dva primerka sekir z Molnika imata enostranske plavuti za nasaditev toporišča. Plavutasto sekiro v skupku orožja 13/1 (t. 8: 2) je Pavla Peterle-Udovič opredelila kot tip 1A, ki so ga uporabljali v času negovske stopnje predvsem bojovníki z Magdalenske gore. K tipu 1C je pripisala primerek iz vrhnjega nasutja gomile 17 (t. 34: 9), ki je značilnejši za njihove sodobnike iz Dolenjskih Toplic.²⁷¹

V grobovih 13/9, 16/1 in 17/7 nastopajo poleg tulaste sekire še železne sulične osti s krajšim nasadiščem in daljšim listom s poudarjenim sredinskim rebrom. Pavla Peterle-Udovič jih je pripisala različnim vrstam, ki so jih na Dolenjskem izdelovali v mlajši certoški fazi in negovskem času. Med lovorovolistne sulične osti je uvrstila primerka iz grobov 13/9 in 16/1 (različica XI.1 – t. 13: 7; različica XVII.3 – t. 19: 4), med vrbovolistne pa primerka iz groba 17/7 (različica XXVII.1 – t. 29: 11). Bojovník, pokopan v grobu 13/2, je imel kopje z deltoidno oblikovanim listom rombičnega preseka (različica

VI.3 – t. 9: 15), ki je v certoški stopnji predstavljal novo vrsto orožja za napadanje z razdalje; zlasti pogosto je zastopano v bojnih opravah negovske stopnje na Magdalenski gori in v Dolenjskih Toplicah.²⁷² Na Molniku sta v skupku predmetov, označenem kot grob 13/1, ob plavutasti sekiri ležali še ena krajša in ena zelo dolga in vitka sulična ost z daljšim tulcem za nasadišče. Dva podobna primerka sta bila odkrita tudi v zadnjem nasutju te gomile (t. 8: 3,4, 16: 7,8). Sulične osti z dolgim nasadiščem v parih srečamo denimo v grobovih negovske stopnje na Magdalenski gori in v Novem mestu, vendar v kombinaciji s tulasto ali z uhato sekiro.²⁷³ V molniški gomili 17 so med raztresenimi najdbami iz zadnjega nasutja zabeležene še ena fragmentirana širokolistna sulična ost in dve z rombičnim presekom lista različnih velikosti (t. 34: 4–6). Vse tri oblike srečamo tudi v grobovih mlajše železne dobe, kot kažejo primerjave s planega grobišča na Kapiteljski njivi v Novem mestu. Širokolistne zasledimo v stopnji LT B2 in LT C;²⁷⁴ večje vrbovolistne z daljšim listom rombičnega preseka in krajšim tulcem so znane iz grobov stopnje LT C pa tudi kasneje.²⁷⁵ Sočasno z njimi se pojavljajo kratke osti kopij,²⁷⁶ te so bile na Magdalenski gori odkrite v gomilah kot posamične najdbe ali skupaj s halštatskimi prvinami (tulastimi, plavutastimi ali uhatimi sekirami) ali pa s kosi latenskega orožja (ščit, bojni nož z obročem na zaključku držaja).²⁷⁷ Sulice v grobovih iz mlajše železne dobe so pogosto imele železno kopito, kakršno je bilo na Molniku najdeno v nasutju gomile 17 (t. 34: 7) in ki se na Kapiteljski njivi v Novem mestu pojavlja v grobovih stopnje LT C2.²⁷⁸

Moškega, pokopanega v grobu 17/2, bi glede na pridani puščični osti lahko označili za lokostrelca. Imel je eno bronasto trirobo in eno železno puščično ost, od katere se je ohranil le majhen fragment (t. 22: 3,4). Podobno kombinacijo železnih in bronastih puščičnih osti zasledimo npr. na Magdalenski gori, v Stični in Novem mestu v grobovih certoške stopnje.²⁷⁹ Bronaste

²⁷² Ibid., 18 ss, 182 ss, sl. 100, 102, 128; prim. še Tecco Hvala 2012, 123 ss, sl. 48–50.

²⁷³ *Magdalenska gora*: Teržan 1977, 13 s, sl. 3; Hencken 1978, 77, Fig. 350g,h; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 87A: 2,3, 113B: 12,13; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 34: 1,2; Križ 2013, t. 30: 5,6; Križ, Stipančič, Škedelj Petrič 2009, 299, kat. št. 7.5.11–12 (gr. XXVII/4).

²⁷⁴ Križ 2005, t. 10: 5, 16: 3, 50: 3, 76: 4. Prim. Božič 1987, 869 ss, sl. 45: 6.

²⁷⁵ Križ 2005, t. 3: 5, 5: 2, 24: 2, 53: 2. Prim. še Grahek 2017, t. 11: 2.

²⁷⁶ Križ 2005, t. 12: 3, 15: 3, 25: 3, 30: 3, 47: 3,4, 69: 5. Za datacijo grobov glej Cestnik 2014, 378 ss, sl. 2 in 3.

²⁷⁷ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 38A: 1, 38B: 1, 45: 14,15, 47B: 1, 59C: 5, 61C: 5, 117C: 1,2, 164: 6,7.

²⁷⁸ Križ 2005, t. 34: 4, 39: 5,13, 49: 4, 74: 4, 93: 7. Za datacijo grobov glej Cestnik 2014, 378 ss, sl. 2 in 3. Prim. še *Brežice*, gr. 43, 45; Jovanović 2007, 18 s, sl. 10, 11.

²⁷⁹ *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan

²⁶⁸ Dular, Lubšina Tušek 2014, 14, 24; Tecco Hvala 2012, 109 ss, sl. 46, 47.

²⁶⁹ Peterle-Udovič 2011, 118 ss, 185 ss, sl. 103, 135, 136, 140 in 142.

²⁷⁰ Npr. *Novo mesto – Kapiteljska njiva*, gr. 101, 160, 220; *Znančeve njive (Kandija)*, gr. 64; Križ 2001, kat. št. 73, 123, 164; Križ 2005, t. 1: 6, 39: 7, 63: 5; prim. še Cestnik 2014, 392.

²⁷¹ Peterle-Udovič 2011, 163 ss, 217 ss, sl. 150 in 151.

trirobe pušične osti so bile v bližini Molnika najdene tudi v naselbini na Tribuni v Ljubljani in na Ljubljanskem gradu.²⁸⁰ Opredeljene so kot skitski element, ki se pojavlja v različnih kulturnih okoljih od Črnega morja do Malih Karpatov.²⁸¹ Skitsko nošo naj bi predstavljal tudi lokostrelec v hlačah in s koničasto kapo na glavi, upodobljen na pasni sponi iz žganega groba 17/10.²⁸² Ta grob, ki ga glede na spono in posodo lahko časovno opredelimo na prehod iz certoške v negovsko stopnjo, ni vseboval orožja, razen železnega noža s trnastim nastavkom in zraven šilo z dobro ohranjenim lesenim držajem (t. 32: 12,13).

Železen nož s trnastim nastavkom za (lesen) držaj je standarden kos dolenske halštatske opreme, imel ga je že poglavar v času stopnje Podzemelj, pokopan v grobu 17/6 (t. 24–28: 14), imela sta ga tudi bojovníka iz grobov 13/2 in 16/1 iz certoške in negovske stopnje (t. 9: 13, 19: 7). Drugačni noži so bili odkriti v gomili 16 dokaj plitvo pod površjem; imajo ploščat nastavek z zakovicami za pritrditev (koščene) držaja (t. 18B: 5–7), eden je bil najden skupaj z železno spono zgodnjelatenske sheme, drugi nad grobom 2 iz certoške stopnje, tretji pa blizu severnega roba gomile. Na Dolenskem se taki noži pojavijo v zadnji fazi halštatske dobe, pogosti so zlasti na najdiščih Magdalenska gora, Valična vas, Dolenske Toplice,²⁸³ a jih srečamo tudi v grobovih iz mlajše železne dobe, denimo na Kapiteljski njivi v Novem mestu, kjer se prav tako pojavljajo v kombinaciji s tulasto ali uhato sekiro pa tudi z mečem.²⁸⁴

V latenskem grobišču na Kapiteljski njivi v Novem mestu so zastopani podobni meči, kot je bil odkrit na Molniku tik pod rušo na vzhodnem robu gomile 17 (t. 33: 3); datirani so v stopnjo LT C2.²⁸⁵ Še bližje primerjavo za molniški meč najdemo v Ljubljani, kjer so v zgodnjerskem nasutju v neposredni bližini grobišča iz pozne bronaste in železne dobe naleteli na sprimek orožja (meč, ščitna grba, uhata sekira itd. skupaj s sežganimi človeškimi kostmi), ki sodi v čas prehoda LT C1/C2 ali na začetek LT C2.²⁸⁶

Posodje. Malodane polovica grobov v molniških gomilah je vsebovala samo posode (sl. 84). V primerjavi s starejšehalštatsko lončenino so opazne novosti ne le v oblikovnem repertoarju, temveč tudi v tehniki izdelave z uporabo počasnega vretena in z reoksidacijskim žganjem. V molniškem keramičnem zbiru so na ta način izdelane nekatere situlaste posode in ciboriji. Reoksidacijsko žgane in dodelane na počasnem vretenu so posode iz groba 1 v Kotarjevem peskokopu (t. 7A: 8) in iz gomile 17 na Grmadi (t. 21B: 4, 35: 11), ki jih oblikovno lahko opredelimo kot situle z nogo.²⁸⁷ Mednje spada še svetlorjava lončena posoda iz groba 1/3 v Pleški hosti (t. 38C: 1), kjer je bila edini pridatek. V grobu 17/5 je bila zraven pridana lesena ploščica, okovana z bronasto pločevino, v grobu 1 iz Kotarjevega peskokopa pa zgodnjecertoška fibula, valjast uhan in druga lončenina. Situlaste posode z nogo, ki sem jih podrobneje opredelila kot tip Ila4, so datirane v kačasto in certoško stopnjo. Na Dolenskem ta tip nastopa predvsem v ženskih grobovih, medtem ko ga v Kranju zasledimo skupaj z moškimi pridatki.²⁸⁸ Videti je, da so primerki iz kačaste stopnje okrašeni z rdeče-črno barvanimi pasovi, medtem ko so mlajši pretežno enobarvni.²⁸⁹ Na Molniku sta jim podobni kelihasti posodi iz grobov 16/2 in 1/9 z bolj zaobljenim prehodom iz ramena v trup in brez narebrenega vratu – ena je bila reoksidacijsko žgana (t. 20: 4), druga oksidacijsko s končno redukcijo (t. 43A: 1); najboljše analogije zanj ponujajo novomeški grobovi iz časa certoških fibul ali tudi malce mlajši.²⁹⁰

Po podobnem tehnološkem postopku so izdelani ciboriji, ki prav tako sodijo v dolenski lončarski asortiment iz mladohalštatskega obdobja. Med ciborije tipa 9 po Dularju²⁹¹ lahko uvrstimo primerke iz grobov 1/4, 1/7, 1/9 in 1/10 v Pleški hosti (t. 39A: 1; 41B: 1; 42: 15, 43A: 2) in groba 1 v Kotarjevem peskokopu (t. 7A: 6). Ta tip ciborijev je najštevilčneje zastopan v Stični, kjer se pogosto pojavlja v kombinaciji s kačastimi fibulami²⁹² in redkeje z zgodnjimi certoškimi fibulami.²⁹³ Tisti iz grobov kačaste stopnje so praviloma okrašeni s črno barvanimi pasovi, oni iz certoške stopnje pa ne. Pojavljajo se v dokaj ozkem krogu, predvsem na zahodnih najdiščih dolenske halštatske skupnosti.²⁹⁴

2004, t. 36: 19–21, 67A: 6–13; Tecco Hvala 2012, 128 ss; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 7: 3–6; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 26: 13,14,17.

²⁸⁰ Teržan 1998, t. 5: 10; Vojaković 2013, t. 172: 4.

²⁸¹ Gabrovec 1964–1965, 35 ss; Teržan 1998, 530 ss, Abb. 8, Liste 1; Teržan 2008, 286 ss; Kemenczei 2009; Hellmuth 2010; Chochorowski 2013, 221 ss, Fig. 5 in 7; Haheu 2013, 29 ss, Fig. 3.

²⁸² Teržan 1998, 530, Abb. 10; Tecco Hvala 2012, 129 s.

²⁸³ Tecco Hvala 2012, 135 s.

²⁸⁴ Križ 2005, t. 13: 5, 25: 2, 39: 6, 77: 5, 91: 15. Prim. še *Brežice*: Jovanović 2007, 40, sl. 36, kat. št. 56.

²⁸⁵ Prim. Križ 2005, t. 35: 10, 42: 4, 50: 2,6, 61: 4, 73: 2, 75: 3, 86: 2, 89: 2. Za datacijo grobov glej Cestnik 2014, 378 ss, sl. 2 in 3. Prim. še *Dobova, gr. 10*: Guštin 1981, 223 ss, Abb. 1.

²⁸⁶ Štrajhar, Gaspari 2013, 27 ss.

²⁸⁷ Dular 1982, 55 ss, t. 19: 162, 165.

²⁸⁸ Tecco Hvala 2014a, 331 ss, sl. 4: 7,8 in sl. 5.

²⁸⁹ *Kranj*: Stare 1954b, t. 4: 3; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 49A: 6, 132C: 7; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 66: 8, 111: 49,51,53.

²⁹⁰ Knez 1993, t. 31: 1; Križ 1997, t. 34: 1, 69: 1; Križ 2000, t. 5: 1, 18: 2; Križ 2013, t. 46: 1,2.

²⁹¹ Dular 1982, 50 s, t. 16.

²⁹² Gabrovec et al. 2006, t. 7: 8,9, 28: 4, 65: 6, 78: 16, 87: 4, 99: 15, 102: 6,9, 103: 7, 123: 10.

²⁹³ Gabrovec et al. 2006, t. 4: 15,16, 14: 12,14.

²⁹⁴ Dular 1982, 50 s; glej še npr. *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 54A: 12, 103A: 5, 109: 14, 119: 18–20; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 50: 9; Knez 1993, t. 8: 9,10, 36: 4,5; Križ 1997, t. 26: 1, 30: 1, 32: 1,2.

Ciborija iz molniškega groba 17/9 pripadata tipoma 7 in 10 po Dularju (*t. 31A: 4,5*). Ciborij tipa 7,²⁹⁵ ki po proporcijah bolj ustreza skledam na nogi, je rjavo žgan in črno premazan (*t. 31A: 5*). Najboljše primerjave zanj ponujajo bližnja najdišča, kot so Javor, Magdalenska gora, Stična, Vače,²⁹⁶ in malo bolj oddaljeno Novo mesto.²⁹⁷ Med njimi je najstarejša grobna celota 5/25 iz Stične glede na kačasti fibuli s krilci, medtem ko stiški grob 48/99 in novomeške najdbe kažejo na njihovo uporabo v certoški in negovski stopnji. Drugi ciborij iz molniškega groba 17/9 je sivorjav in ima nagubano ostenje (*t. 31A: 4*). Po Dularjevi klasifikaciji sodi k tipu 10, ki je bil priljubljen predvsem v certoški stopnji.²⁹⁸ Zelo podobna mu je reoksidacijsko žgana skleda z visoko narebreno nogo in vratom ter nagubanim polkroglastim ostenjem (*t. 20: 6*), ki je stala na grobu 16/2. Primerjamo jo lahko z najdbami na Magdalenski gori, ki so datirane v mlajšo certoško fazo in od koder je znan morda prototip v bronasti izvedbi s pokrovom, okrašenim v situlskem stilu.²⁹⁹

Pogostejši grobni pridelek so skleda z nagubanim ostenjem, ki so v spodnjem delu konično oblikovane in imajo nizko nogo. Primerka iz groba 13/13 (*t. 15: 1*) in iz nasutja gomile 17 (*t. 35: 18*) sta reoksidacijsko žgana, medtem ko je skleda iz groba 1/5 črnorjava (*t. 39B: 2*), iz groba 17/2 pa svetlorjava (*t. 22: 10*). Dular jih je označil kot skleda na nogi tipa 2, ki so bile v dolenski skupnosti zelo razširjene.³⁰⁰ Oporo za časovno opredelitev njihove uporabe na Molniku dajeta sestava s certoškimi fibulami XIII. vrste (gr. 13/13 in 17/2). V molniških grobovih so zastopane tudi skleda z nagubanim ostenjem brez noge, ki jih je Dular opredelil kot tip 5.³⁰¹ Taka črna žgana skleda z vbočenim dnom je pripadala skupaj s figuralno okrašeno pasno spono inventarju žganega groba 17/10 (*t. 31B: 1*) iz mlajše certoške faze. Podobna sivorjava skleda je bila pridana v prav tako žgan grob 1/2 v Pleški hosti (*t. 38B: 1*). Manjšo rdečerjavo skledico tega tipa je vseboval še domnevno skeletni grob 1/1 v njegovi bližini (*t. 38A: 2*). V enakem slogu je okrašena posoda z nizko nogo v žganem grobu 1 v Selski gmajni (*t. 37A: 3*).

²⁹⁵ Dular 1982, 48 s, t. 14: 135.

²⁹⁶ Javor: Guštin, Knific 1973, t. 3: 9; *Magdalenska gora*: Hencken 1978, Fig. 332c; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 119: 18, 143B: 1,3; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 10/20: 1, 10/21: 1, 55: 4, 57: 17, 126: 18, 197/11: 4; *Vače*: neobjavljeno, NHMW inv. št. 6669.

²⁹⁷ *Kapiteljska njiva*: Knez 1993, t. 14: 5; Križ 1997, t. 37: 1; Križ 2000, t. 34: 1; Križ 2013, t. 35: 1.

²⁹⁸ Dular 1982, 51 s, t. 17: 153. Prim. še *Dobrnič*: Parzinger 1988–1989, t. 7: 9; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 109: 15, 119: 25; *Novo mesto*: Križ 1997, t. 52: 3; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 108/1: 13.

²⁹⁹ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 14C: 3 (brona-sta), 32C: 1, 82A: 4, 100: 19, 104B: 6, 142: 5. Prim. še *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 44: 15, 114: 7, 119: 3, 200: 1; *Slančji vrh*: Dular 2003, t. 87: 2; *Brezje*: Kromer 1959, t. 52: 9.

³⁰⁰ Dular 1982, 73 s, t. 25: 236–243.

³⁰¹ Dular 1982, 71 s, t. 24: 226–232.

Gubanje se v repertoarju dolenskih lončarjev pojavi že v kačasti stopnji³⁰² in se razmahne v certoški stopnji,³⁰³ obdrži se še v negovski stopnji, zlasti v Novem mestu in Dolenskih Toplicah.³⁰⁴ Izbokline na ostenju so narejene bodisi od znotraj navzven (*t. 15: 1, 20: 6, 22: 10, 31A: 4, 35: 18, 37: 3, 38A: 2*) ali obratno kot široki utori s pritiskom v mehko glino z zunanje strani proti notranjosti (*t. 31B: 1, 38B: 1, 39B: 2*); med obema načinoma ni videti kronoloških razlik.

Od drugih vrst posod nas s kronološkega vidika zanimajo predvsem tiste, ki so bile na Molniku edini grobni pridelek ali osamljena najdba. V gomili 13 je kot grob 14 označena najdba črnorjave skleda na nogi, ki ima klekast prehod v ramena in gladko ostenje (*t. 10E: 1*). Podobna skleda, le da je reoksidacijsko žgana, je stala na kamniti groblji groba 16/2 (*t. 20: 5*) zraven skleda z visoko narebreno nogo in nagubanim ostenjem. Primerek rjavočrne skledice brez noge (*t. 42: 14*) je skupaj s ciborijem tipa 9 pripadal grobu 1/10 v Pleški hosti, ki ga po drugih pridatkih lahko datiramo v certoško stopnjo. Takšne skledice z nogo ali brez nje so na Dolenskem pogoste spremljevalke v grobovih kačaste in certoške stopnje.³⁰⁵ Mednje bi lahko uvrstili tudi večjo reoksidacijsko žgano skledo iz groba 17/8 na Molniku (*t. 30: 4*), ki sodi po certoških fibulah XIII. vrste v tem sestavu v mlajšo certoško fazo, tako kot soroden

³⁰² Glej Dular 1982, 85; Grahek 2016a, 213 s, op. 455. Prim. *Brusnice*, gr. 21/3: Teržan 1974, t. 16: 10; Čevnice pri Žalovičah, gr. I/1897-2: Dular, A. 1991, 85 s, t. 49: 9; *Dobrnič*, gr. 7/10: Parzinger 1988–1989, t. 9: 14; *Magdalenska gora – Preloge*, gr. 2/57, 2/58: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 52: 27, 54A: 13; *Novo mesto*, gr. I/76: Križ 2013, t. 18: 1; *Stična*, gr. 5/25, 5/26: Gabrovec et al. 2006, t. 125: 10–12, 126: 6.

³⁰³ Prim. npr. *Brusnice*, gr. 19/1: Teržan 1974, t. 13: 13; *Dobrnič*, gr. 7/5: Parzinger 1988–1989, t. 7: 9; *Dolenske Toplice*, gr. 6/15, 7/9, 11/21, 12/14: Teržan 1976, t. 47: 1, 50: 2, 69: 9, 74: 12; *Mačkovec pri Novem mestu*, gr. 10: Udovč, Leben Seljak 2009, 68–73: 61–63; *Magdalenska gora – Preloge*, gr. 2/38, 2/46, 2/62, 13/33, 13/36, 13/97, 13/116, 13/119, 13/150, 13/152, 13/160, in *Voselca*, gr. 2/11: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 36: 26, 41: 6,7, 43: 13,14, 57A: 3, 75A: 5, 77A: 32, 100: 19, 104B: 6, 109: 15, 117A: 2, 119: 22,25, 120B: 10, 135: 21; *Novo mesto – Znančeve njive (Kandija)*, gr. II/7, II/9, III/3, in *Kapiteljska njiva*, gr. I/1: Knez 1986, t. 15: 18, 19: 12, 24: 20; Knez 1993, t. 8: 1; *Stična*, 48/54, 48/76: Gabrovec et al. 2006, t. 34: 16, 44: 18.

³⁰⁴ *Dolenske Toplice*, gr. 1/7, 2/9, 5/2, 5/14, 8/21: Teržan 1976, t. 2: 6, 6: 1, 22: 1,4, 27: 3, 53: 9; *Novo mesto – Znančeve njive (Kandija)*, gr. I/23, II/6, II/11, III/24, IV/3, in *Kapiteljska njiva*, gr. I/29, II/1, V/1: Knez 1986, t. 7: 15, 16: 1,2, 17: 20, 26: 3,5, 37: 5,6; Knez 1993, t. 27: 11; Križ 1997, t. 1: 1; Križ 2000, t. 3: 1.

³⁰⁵ Prim. *Dobrnič*: Parzinger 1988–1989, 546, t. 28: 4; *Drnovo*: Pavlovič 2014, sl. 28.7: 12; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 46A: 22, 82A: 3, 134B: 11; *Novo mesto*: Knez 1986, t. 1: 9, 3: 11, 20: 10; Križ 2013, t. 28: 1, 46: 5, 56: 5; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 30: 5, 74: 6, 82: 16, 102: 7.

primerkek z Magdalenske gore.³⁰⁶ V še mlajših grobovih, predvsem na jugozahodnih najdiščih Dolenjske, lahko najdemo primerjave za nekoliko drugače oblikovano globoko skledo oz. lonec tipa 7 po Dularju, ki nastopa v žganem grobu 1/11 v Pleški hosti (t. 44A: 3).³⁰⁷

Med lonci iz molniških grobov je vsak drugačen, vsi pa so rjavo do črno žgani. Žgan grob 17/1 (t. 21A), odkrit tik pod površjem gomile, je vseboval zdrobljen lonec, v katerem je bila na dnu lesena ploščica s pritrjenimi bronastimi žeblički na obodu in okovom v obliki črke W, ki daje dobro oporo za datacijo groba v negovsko stopnjo. Podoben predmet je namreč znan iz Brezij pri Trebelnem (v grobu z negovsko čelado), Dolenjskih Toplic, Novega mesta, z Velikega Vinjega vrha (Šmarjete) in iz središča svetlucijske skupnosti na Mostu na Soči,³⁰⁸ kjer je bil najden skupaj z orožjem in certoško fibulo X. vrste. Lonec, ki je v planem grobu 1 iz Selske gmajne služil za žaro (t. 37A: 4), se oblikovno navezuje na lončenino iz Dolenjskih Toplic.³⁰⁹ V tamkajšnjem keramičnem zbiru, ki razgrinja spekter posodja iz poslednjih faz halštatske dobe, zasledimo tudi majhne bikonične posodice, podobne primerkoma iz grobov 1/1 in 1/5 v Pleški hosti (t. 38A: 1, 39B: 1),³¹⁰ pa tudi bolj kroglaste oblike loncev, kot sta posodi iz molniških grobov 13/6 in 1/12 (t. 10C: 1, 43C: 2).³¹¹ V slednjem je lega posod precej nenavadna – tista z nogo je stala v severovzhodnem kotu grobne jame, medtem ko je bil kroglast lonec postavljen 30 cm višje na nasprotni, tj. jugozahodni konec, zato bi lahko bil mlajši (t. 43C). Ob tem kaže omeniti, da srečamo podobne lonce tudi v latenskem grobišču na Kapiteljski njivi v Novem mestu, kjer se v grobni keramiki pogosto zrcali halštatska tradicija.³¹²

³⁰⁶ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 65A: 25.

³⁰⁷ Dular 1982, 32 s, t. 8: 62-66; prim. še *Novo mesto*: Knez 1986, t. 26: 19, 50: 8; Križ 1997, t. 34: 2, 65: 2; Križ 2013, t. 11/63: 1.

³⁰⁸ *Brezje pri Trebelnem*: Kromer 1959a, t. 29; *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, t. 7: 15,16; *Novo mesto*: Križ 2013, t. 34: 2; *Veliki Vinji vrh (Šmarjeta)*: Stare, V. 1973b, t. 35: 32; *Most na Soči – Szombathyjeva izkopavanja*: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984-1985, t. 169: 4. Podoben predmet je tudi v Mecklenburški zbirki med neobjavljenim gradivom iz Vinice, ki ga hrani Peabodyjev muzej v ZDA, kjer je verjetno zamešan.

³⁰⁹ Teržan 1976, t. 13: 13, 16: 3, 18: 1, 28: 5, 32: 1, 52: 1, 66: 1.

³¹⁰ Prim. Teržan 1976, t. 64: 13, 81: 12. Glej še npr. *Novo mesto*: Križ 1997, t. 46: 3; Križ 2013, t. 46: 5, 56: 5; Križ, Stipančič, Škedelj Petrič 2009, 263, kat. št. 5.4.14-15 (gr. XVI-II/16); *Stična*: Gabrovec et al. 2006, t. 41: 5, 74: 6, 82: 16.

³¹¹ Prim. Teržan 1976, t. 22: 14, 36: 5,12, 42: 4, 71: 11, 84: 3. Glej še npr. *Ljubljana*: Puš 1971, t. 18: 1,2; *Novo mesto*: Knez 1993, t. 27: 9; Križ, Stipančič, Škedelj Petrič 2009, 274, kat. št. 6.2.11 (gr. VII/26).

³¹² Breščak 1982, 156; Križ 2001, 84; id. 2005, t. 30/151: 1, 36/155: 2, 37/157: 1, 43/164: 1, 47/174: 2, 48/176: 1, 49/181: 2, 52/186: 1, 55/193: 1, 65/260: 2. Za datacijo grobov glej Cestnik 2014, 378 ss, sl. 2 in 3.

Večjo redkost pomeni svetlorjav vrček iz gomile v Pleški hosti, ki je bil položen v grobek 1/8 (t. 39C: 1); izdelan je iz fine prečiščene glin in zelo trdo žgan, ročaj pa je na ostenje pritrjen s čepkom, ki je viden na notranji steni posode (sl. 75). Ročaj je bil odlomljen, še preden so vrček položili v grob, kar kažeta navpično prevrtani luknjici skozi ohranjeno bazo ročaja. Vrček odstopa od druge molniške lončenine tako po obliki kot fakturi. Oblikovno sta mu še najbližja vrča iz groba VII/16 s Kapiteljske njive v Novem mestu,³¹³ ki je vseboval spiralni zapestnici iz bronaste žice in ogrlico iz pisanih jagod z izrastki in v obliki ovnove glavice. Zelo podobno ogrlico je imela spremljevalka v grobu poglavarja z negovsko čelado iz Kandije (Znančevih njiv),³¹⁴ s čimer bi lahko posredno datirali tudi domnevno otroški skeletni grob 1/8 z Molnika, kjer je bil vrček edini pridatek.

Po barvi, fakturi, veliki poroznosti in oblikovanosti ustja od halštatske lončenine prav tako odstopata lonca, žari, pripisana grobovoma 4 in 5; odkrita sta bila v nasutju gomile 13 (t. 10B,D). Po opredelitvi Pleterskega bi sodila med srednje velike lonce z obvrtenim ustjem z napuščem in strehastim robom, ki jih datira v zgodnji srednji vek.³¹⁵

STRATIGRAFSKO SOSLEDJE POKOPOV V MOLNIŠKIH GOMILAH

V gomili 13 so med starejša žgana grobova 3 in 7³¹⁶ umeščeni okoli dvesto let mlajši skeletni grobovi (sl. 27, 28, 95). V zahodnem delu je najgloblje stala ob živi skali s črno snovjo napolnjena skleda na nogi (grob (?) 14 – t. 10E), ki po analogijah sodi v kačasto ali zgodnjo certoško stopnjo. Deloma vkopan v sterilno osnovo in prekrit s prvim nasutjem je bil moški grob 13 (t. 15), datiran s certoškimi fibulami XIII. vrste v mlajšo certoško fazo. Nad njim je ležal ženski grob 8 (t. 12A) in na enaki globini še trebušast lonec, označen kot grob 6 (t. 10C). Slabih 30 cm višje so bili odkriti deli moške oprave, pripisani grobu 9 (t. 13), in na istem nivoju samostrelni certoški fibuli, ki sta označeni kot grob 12 (t. 14B). Za ped višje so ležali pridatki moškega groba 2 (t. 9) s primerjavami v grobnih sestavih iz negovskega časa. Deloma sta ga prekrivala ženski grob 11 (t. 12B) s certoško fibulo XIII. vrste in grob 10 (t. 14A) s parom certoških fibul X. vrste, te so značilne za moško nošo v negovski stopnji. Najvišje je ležal skupek orožja domnevnega groba 1 s plavutasto sekuro in dvema suličnima ostema (t. 8). Vsi ti pokopi so bili domnevno skeletni; zvrstili so se v več kot stoletnem razdobju vzdolž linije SZ–JV med starohalštatskima žarnima grobovoma

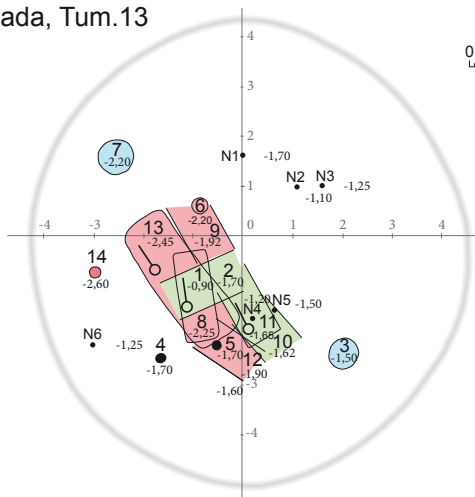
³¹³ Križ, Stipančič, Škedelj Petrič 2009, 279, kat. št. 6.3.20-6.3.24. Prim. še Križ 2000, t. 41: 2.

³¹⁴ Knez 1986, t. 36: 1,2.

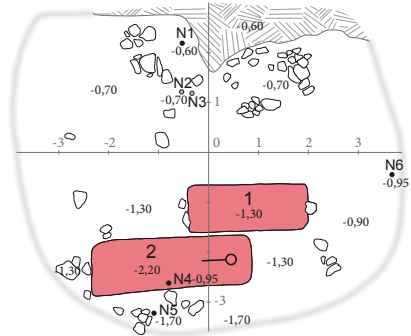
³¹⁵ Prim. Pleterski 2010.

³¹⁶ Za grobove iz starejšega halštatskega obdobja glej tu Škvor Jernejčič.

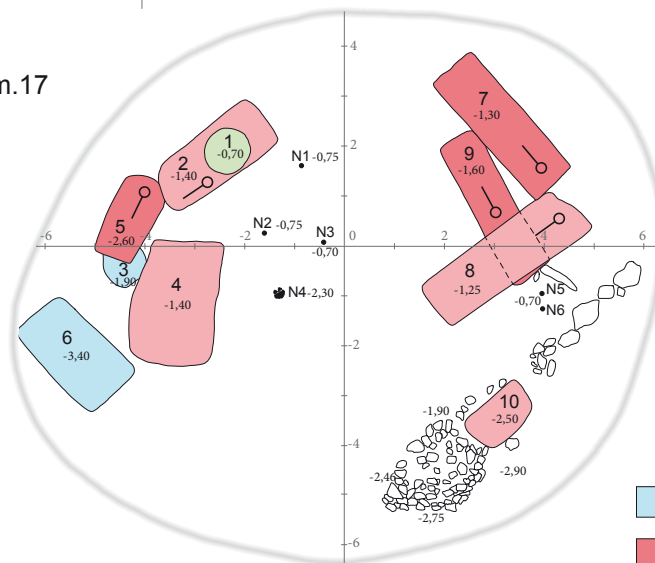
Grmada, Tum.13

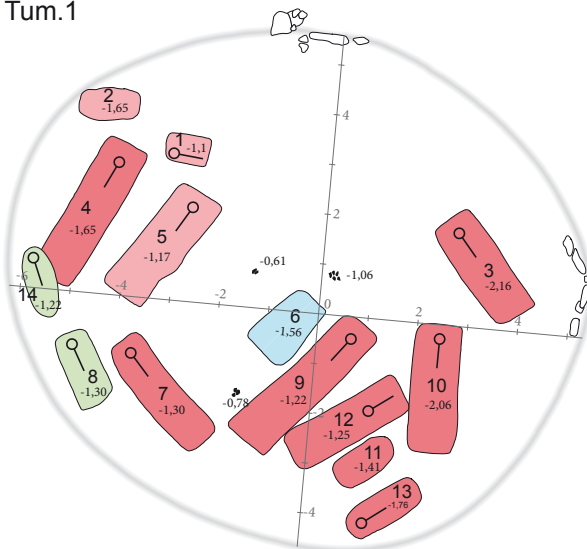
Grmada, Tum.16

Grmada, Tum.17

Pleška hosta, Tum.1

- stopnja Podzemelj / Podzemelj phase
- stopnja certoških fibul 1 / Certosa Fibula phase 1
- stopnja certoških fibul 2 / Certosa Fibula phase 2
- stopnja negovskih čelad / Negova Helmet phase
- zgodnesrednjeveški / early medieval
- domnevna smer pokopa / presumed skeleton orientation

Sl. 95: Lega grobov v gomilah po kronoloških fazah (od najstarejše do najmlajših).
 Fig. 95: Position of graves according to chronological phases (from earliest to latest).

Kronološke stopnje / Chronological Phases Najdišča / Sites	Po = LjII–IIIa	St	Ka	Ce	Ne
Roje	1, 2, 4, 6, 7, I/1978, 5, 9	8, 10?	?		
Grmada – Gom. / Tum. 13	3, 7			14, 13, 8, 6, 9, 12	2, 10, 11, 1
Grmada – Gom. / Tum. 16				1, 2	N2-3?
Grmada – Gom. / Tum. 17	3, 6			5, 9, 7, 2, 4, 8, 10	1
Pleška hosta – Gom. / Tum. 1	6			3,4,7,9,12,10, 11,13,1,2,5	8,14?
Kotarjev peskokop	2?, 3?			1	
Selska gmajna	2			1	
Skupno število pokopov / Total number of burials	14+2?	1+1?	?	28	6+2?

Sl. 96: Grobovi po kronoloških fazah (od najstarejše do najmlajših).

Fig. 96: Graves according to chronological phases (from earliest to latest).

Oznake / Abbreviations: **Lj** = stopnja Ljubljana / Ljubljana phase; **Po** = stopnja Podzemelj / Podzemelj phase; **St** = stopnja Stična / Stična phase; **Ka** = stopnja kačastih fibul / Serpentine Fibula phase; **Ce** = stopnja certoških fibul / Certosa Fibula phase; **Ne** = stopnja negovskih čelad / Negova Helmet phase; N = posamična najdba / individual find.

3 in 7 verjetno po sledečem zaporedju: 14–13–8–6–9–12–2–11–10–1 (prim. sl. 96). Zgodnjerednjeveški žari, pripisani grobovoma 4 in 5, sta bili, kot kaže, v gomilo vkopani mnogo kasneje.

Skeletna grobova iz neizrazite gomile 16 na Grmadi sodita v certoško stopnjo (sl. 95; t. 19, 20). Morda bi lahko uničenemu grobu iz negovske stopnje pripadali najdbi železne predrte pasne spona in noža s ploščatim nastavkom in zakovicami (sl. 95: N2, N3; t. 18B: 4,5), ki sta bili odkriti 60 cm višje druga ob drugi ob živi skali.

V gomili 17 sta bila v zahodnem delu najgloblji starohalštatski žarni pokop 6 in mladohalštatski skeletni grob 5, slednji je deloma uničil starejši žgan grob 3 (sl. 95). Grob 5 je vseboval ostanke lesene posode in situlo z ного (t. 21B), kakršne se pojavljajo v certoški stopnji. V njegovi bližini, vendar več kot meter višje, je bil pokopan lokostrelec v grobu 2, ki ga lahko umestimo v mlajšo fazo te stopnje (t. 22). Na istem nivoju so na zahodnem delu gomile ležali pridatki moškega groba 4, ki prav tako govorijo za čas mlajše certoške stopnje. Nad grobom 2 je bil 70 cm višje odkrit žgan pokop 1 (t. 21A) s pridanim loncem in lesenim predmetom, okovanim z bronastimi žeblički in trakastim okovom v obliki črke W, ki ima paralele v moških grobovih negovske stopnje. V severovzhodnem delu gomile je bil najgloblji moški skeletni grob 9 (t. 31A), po pridanih ciborijih tipa 7 in 10 ter ostankih pasu ga lahko datiramo v certoško stopnjo. Višje ob njem je bil pokopan bojevnik v grobu 7 (t. 29), za čas pokopa pa je indikativna certoška fibula V. vrste, značilna za zgodnjo certoško stopnjo. Nad grobom 9 je ležal grob 8 (t. 30) s certoškima fibulama XIII. vrste, ki označujeta nošo mlajše certoške in zgodnje

negovske stopnje. V kamnito grobljo, ki je morebiti služila za oporo gomilnemu nasutju na bolj strmem jugovzhodnem delu, je bil na prehodu iz certoške v negovsko stopnjo vkopan žgan grob 10 (t. 31B, 32). Razen sežganih preminulih oseb v grobovih 1, 3, 6 in 10 so vse druge pokopali v leseni krsti. Mlajši pokopi so ležali v neposredni bližini starejših grobov 3 in 6 in so se glede na lego in pridatke zvrstili v naslednjem časovnem nizu: 5–9–7–2–4–8–10–1 (prim. sl. 96).

V gomili v Pleški hosti je najstarejši centralni grob 6 očitno pomenil orientacijsko točko za večino mladohalštatskih pokopov, čeprav jih ločuje dvestoletna vrzel. Njihovo zaporedje je težje ugotovljivo, saj so bili vsi deloma vkopani v sterilno osnovo in prekriti z enovitim nasutjem (sl. 95). Ker je prvotna površina padala v smeri Z–V, so se grobovi v vzhodnem delu pojavljali na večji globini kot v zahodnem, prav tako so globlje ležali grobovi na robu gomile. Na prehod iz kačaste v certoško stopnjo bi lahko datirali grobove 1/4, 1/7 in 1/9 s ciboriji tipa 9 (t. 39A, 41B, 43A). Kot ugotavljamo, so take posode iz kačaste stopnje običajno poslikane z rdeče-črnimi pasovi, medtem ko so mlajše največkrat enobarvne. Ker molniški ciboriji tega tipa z izjemo groba 1/4 niso rdeče-črno poslikani, bi jih časovno lahko opredelili v zgodnjo certoško stopnjo, čemur pritrjuje tudi primerjava z grobnima sestavoma 1/10 (t. 42) in 1 iz Kotarjevega peskokopa (t. 7A). Slednji ponuja dobro analogijo še za situlo z ного tipa IIa4, pridano v grob 1/3 (t. 38C). Malce mlajši so morda pokopi 1/1, 1/2 in 1/5, ki so vsebovali skledice in sklede z nagubanim ostenjem in z ного ali brez nje (t. 38A: 2, 38B, 39B: 2). Take posode zasledimo na Grmadi v moških grobovih 13/13, 17/2 in

17/10 (*t. 15: 1, 22: 10, 31: 1*) skupaj s pridatki, značilnimi za mlajšo certoško stopnjo. V čas certoške stopnje lahko opredelimo tudi otroške grobove 10, 11 in 13 s kovinskimi pridatki, ležali so v jugovzhodni četrtini izkopa (*t. 42, 44A, 44B*). V časovni razpon certoške stopnje bi glede na lego lahko umestili tudi grob 12 (*t. 43C*) z zdrobljeno posodo na nogi, medtem ko je bil kroglast lonec najbrž naknadno postavljen na jugozahodni vogal grobne jame. Eden poslednjih pokopov v tej gomili je majhen grob 8 z vrčkom (*t. 39C*), glede na paralele v Novem mestu bi ga lahko postavili na konec halštatske dobe. Po stratigrafski legi sodi morda v ta čas še grob 1/14 (*t. 43B*) na zahodnem robu gomile, ki je deloma prekrival jugozahodni vogal groba 4 in je vseboval popolnoma zdrobljeno reoksidacijsko žgano posodo.

Situacija v gomilah 13 in 17 na Grmadi in v Pleški hosti kaže, da so se mladohalštatski grobovi prostorsko navezovali na starejše pokope (*sl. 95*). Čeprav jih je ločevala skoraj dvestoletna časovna vrzel, se zdi, da izbira lokacije mlajših pokopov v bližini starejših vendarle ni bila naključna. Ne nazadnje temu pritrjuje tudi plana grobova v Selski gmajni, kjer je bil nedaleč stran od starejšega žganega groba 2 odkrit žarni pokop 1 s pridatki, ki jim najdemo primerjave na poznohalštatskih najdiščih, kot sta Dolenjske Toplice in Valična vas. Enaka situacija se ponovi v Kotarjevem peskokopu, kjer so ob starejših pokopih v kamnitih skrinjah našli še skeletni grob 1 iz zgodnje certoške stopnje (*prim. sl. 96*).

RAZTRESENE NAJDBE V GOMILAH IN NJIHOV ZNAČAJ

Sneža TECCO HVALA, Brina ŠKVOR JERNEJČIČ

Raztresene najdbe v gomilah (sl. 97)³¹⁷ si je možno razlagati ali kot pridatke poškodovanih oz. uničenih grobov ali kot ostanke posebnih obredij. V gomili 13 so bili v vzhodni polovici, tj. v kvadrantih I in II, zabeleženi redki odlomki posod na globinah 1,25 in 0,70 m (sl. 97: N3 – P 1408; P 1410). V zahodni polovici gomile so v kvadrantu III naleteli na odlomke latvice in večjih posod na globinah med 2,1 in 1,8 m (t. 17: 9,11,15), v kvadrantu IV pa na dele pitosov na globinah med 2,20 in 1,10 m (inv. št. P 1407, P 1417–P 1419); njihove točne lege niso zabeležili. Odlomke teh posod bi si lahko razlagali kot ostanke daritev ob slovesnostih, ki so se odvijale v bližini žganih grobov 3 in 7 pred zakopom, ob ali po njem. Lončene črepinje so bile odkrite tudi v nekaterih gomilam podobnih tvorbah (t. 18A: 1–4). Čeprav v tem primeru ne gre za grobna obeležja, pa ti odlomki posredno pričajo o namernem razbijanju in odlaganju posod na izbranih mestih, morda ob posebnih daritvenih ritualih, ali pa gre za odpad.

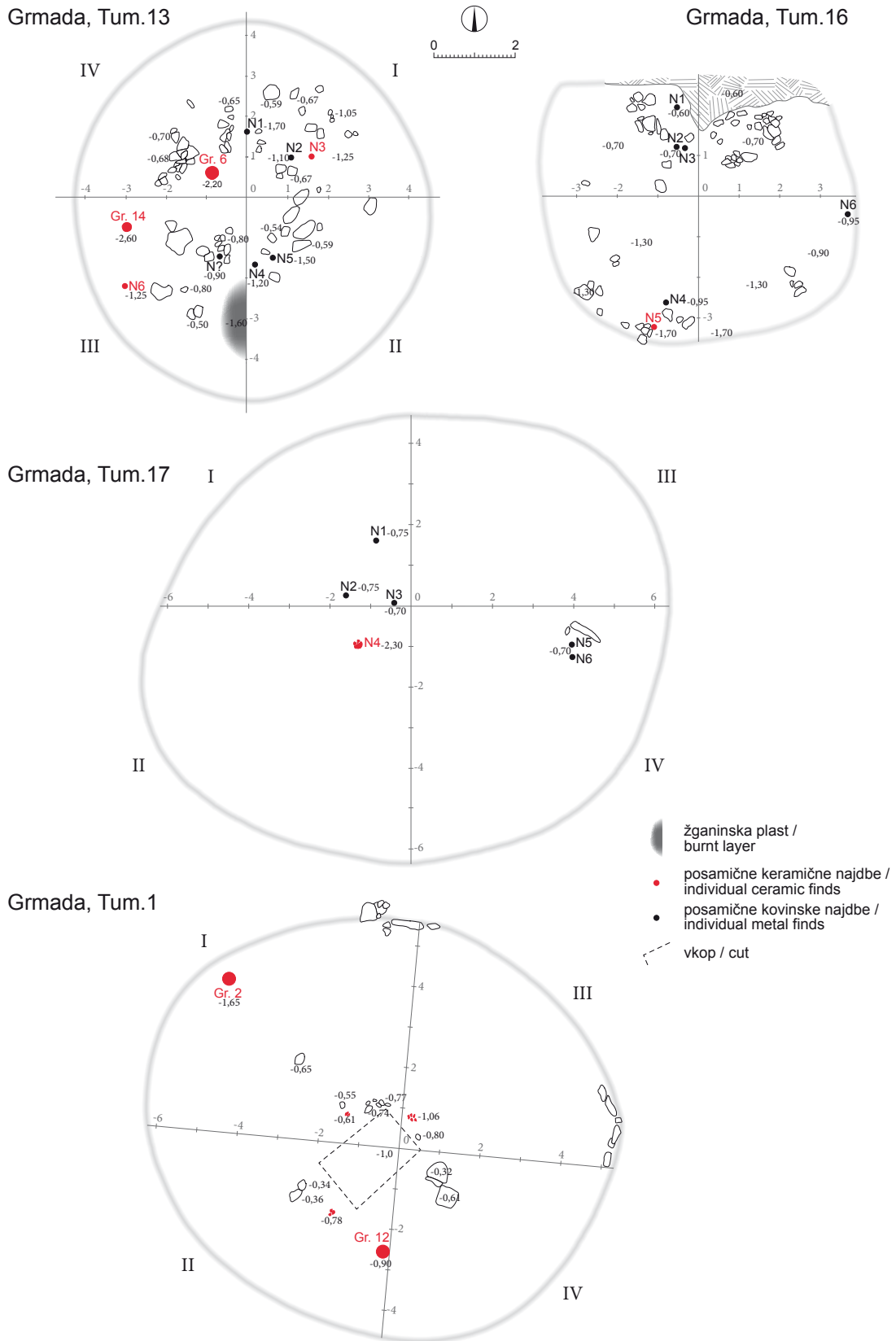
Prav tako ni mogoče povsem izključiti možnosti, da so na območju molniških gomil mladohalštatski pokopi poškodovali ali nemara celo uničili kake starejše grobove. Iz terenske dokumentacije je možno razbrati, da je bila v gomili 13 (sl. 27, 28) na predelu med starohalštatskima grobovoma narejena poglobitev v živo skalo, da so nekateri mladohalštatski pokopi ležali globlje od starejših grobov in da so bile črepinje lončenih posod dokumentirane nad njimi. Nedvomno poškodovan je bil grob 3 v jugovzhodnem delu, od katerega se je ohranil samo spodnji del žare na dnu kotanjaste jame (t. 10A). Grob 7 v severozahodni četrtini izkopa je bil sicer bolje ohranjen (t. 11), a se zdi, da mu je bila odstranjena pokrivna plošča, kajti vsi drugi žarni pokopi na Molniku so bili pokriti s kamni (prim. sl. 82). To bi lahko bil tudi razlog, da na terenskih risbah ni dokumentirano, od kod je bil grob vkopan oz. niso razvidne plasti nad njim.

V gomili 17 so se lončene črepinje, ki bi jih lahko pripisali starohalštatskim posodam (t. 36: 19–22,26–33), pojavljale v nasutjih zlasti na jugozahodnem delu, tj. v

kvadrantu II. V tem delu sta na robu gomile ležala žgana grobova 3 in 6 z začetka železne dobe, pri čemer je bil grob 3 poškodovan s pokopom v mlajšem halštatskem obdobju (grobom 5), ta je segel za 0,70 m globlje. Iz razpoložljivih podatkov lahko povzamemo, da sta bila v kvadrantu II najnižje najdena odlomka kantarosa oz. vrča in okrašene posodice (t. 35: 10; 36: 28), prvi na globini 2,3 m, drugi pa na 2,4 m (sl. 97: N4). Če podatek o globini in legi vrča oz. kantarosa primerjamo z risbama južnega in vzhodnega profila (sl. 45A,B), ugotovimo, da je bil položen na nekdanja tla domnevno pred nastankom gomile. Ker gre za posodo, ki je služila zajemanju ali uživanju pijače, bi lahko predpostavili, da je bila uporabljena pri pivsko daritvenem obredju oz. za libacijo. Le nekoliko višje od teh dveh odlomkov sta bila najdena dno posode in odlomek posode, okrašen z lečasto bradavico, oba iz starejšega halštatskega obdobja (t. 36: 26,33). Ostali odlomki posod iz kvadranta II, zabeleženi na globinah od 1,7 do 1,8 m (t. 35: 16–18; 36: 19,31), sodijo tako v starejše kot tudi v mlajše halštatsko obdobje.

V gomili 1 v Pleški hosti so na kose lončenih posod iz starohalštatskega obdobja naleteli predvsem v nasutju okoli centralnega groba, ta je datiran v stopnjo Podzemelj (sl. 97). Med njimi so fragmenti situl in latvic, podobni tistim v grobu (prim. t. 40: 7–9, 41A in 44C: 1,3 ter še inv. št. V00013, V00016). Predpostavljati je mogoče, da je bil grob deloma izropan že v prazgodovinskem času ali pa kasneje, saj je do njega segal recen ten vkop. Grobna jama je bila sicer prekrita s težko kamnito ploščo, vendar iz terenske dokumentacije ni razvidno, ali je bila premaknjena iz prvotne lege in ali je bila luknja v sredini kamna narejena s kakim orodjem (sl. 71, t. 40). V nasprotju s pričakovanjem so bile posode v grobni jami pod kamnitim pokrovom razbite in raztresene skupaj s sežganimi kostmi in kovinskimi najdbami. V grobovih z Molnika, primerljivih po času in zgradbi, je bilo posodje bolj ali manj celo, denimo v grobovih 5 z Roj in 17/6 z Grmade (t. 2D, 3, 24), ki sta vsebovala žare. Tudi z drugih najdišč v širši okolici ni znano, da bi situle obredno razbijali; so pa znani primeri namerno razlomljenega orožja, tako kot je bila sekira v centralnem grobu 1/6 v Pleški hosti.

³¹⁷ Podrobnejše opise najdb in njihove lege v nasutjih gomil 13, 16, 17 in 1 glej tu; poglavji o Grobiščih na Grmadi in Pleški hosti.

Sl. 97: Lega posamičnih najdb v žganinske plasti v gomilah na Molniku.
 Fig. 97: Position of individual finds and a burnt layer in tumuli at Molnik.

V molniških gomilah priteguje pozornost tudi lega nekaterih posamičnih posod mladohalštatskih oblik, ki so bile postavljene ob grob ali nanj ali pa med kamne na obrobje gomile. Mednje bi lahko uvrstili lonec in skledo z nogo iz gomile 13, stala sta na obrobju mladohalštatskih pokopov in sta označena kot grob 6 in 14 (prim. *sl. 95, 97; t. 10C,E*). V gomili 16 sta bila na grob 2 iz certoške stopnje postavljena ciborij in skledica (prim. *sl. 95 – t. 20: 5,6*), med kamenje na južnem robu gomile pa buča (N5 – t. 18: 3). V gomili v Pleški hosti je neobičajna lega kroglastega lonca nad zahodnim vogalom skeletnega groba 12 iz certoške stopnje, medtem ko je bila posoda na nogi položena v grob na severovzhodni konec (prim. *sl. 95, 97; t. 43C: 2*). Prav tako je nenavaden grob 2 ob severozahodnem robu gomile; gre za manjšo oglato jamo z žganino in ogljem na dnu ter nagubano skledo v sredi, vendar brez ostankov kosti.

Podobni primeri so opaženi tudi ponekod drugod v moderno raziskanih gomilah. Na Kapiteljski njivi v Novem mestu sta denimo v gomili V zabeležena črno barvan lonec s štirimi ročaji na najširšem obodu (najdba 1/93), ki je stal nad jugozahodnim vogalom groba 6 iz certoške stopnje; nadalje rjavosiv lonec (najdba 3/93), ta je ležal nad severozahodnim vogalom groba 65 iz časa certoške ali negovske stopnje. V gomili XIV je bila nad severozahodnim vogalom groba 2a najdena črnosiva skodela z nagubanim ostenjem (najdba 2), ki jo lahko pripišemo tipu 5 po Dularju, značilnemu predvsem za certoško stopnjo. Ob severnem vogalu groba XIV/41 iz pozne certoške ali zgodnje negovske stopnje je plitvo pod površjem ležala docela zdobljena rjavosiva posoda na nogi (najdba 7), v ornici na severnem delu gomile pa zdobljen ciborij tipa 10 s pokrovom (najdba 9).³¹⁸

V tej zvezi so zanimivi tudi primeri prostostoječih posod mladohalštatskih oblik iz gomile 48 v Stični, denimo buči tipa 1 (najdbi 65 in 176) ali ciborij tipa 9 po Dularju (najdba 183). Nad severovzhodnim robom groba 104 iz certoške stopnje je bila poveznjena skleda na nogi z nagubanim ostenjem tipa 2 po Dularju (najdba 94). Podobna narobe obrnjena skleda (najdba 56) je ležala nad grobom 76 prav tako iz certoške stopnje; napolnjena je bila z nedoločljivo snovjo, v njeni bližini se je raztezala črnkasta lisa z razdrobljenimi (živalskimi?) kostmi.³¹⁹ Primerljiva situacija se kaže v gomili 13 na Molniku, kjer je osamljena skleda na nogi, označena kot grob 13/14 (*sl. 27*), vsebovala nedoločljiv črnkast prah; stala je ob živi skali na obrobju glavnine pokopov, jugovzhodno od nje se je nad drugim nasutjem širila črna lisa, interpretirana kot žganinska plast.³²⁰ Morebiti se v naštetih primerih nakazuje nekakšen vzorec, ki bi

ga lahko povezovali s prilaganjem hrane za pokojne ali z daritvenim obredjem.

Oglejmo si še lego posameznih najdb orožja v gomilnih nasutih. V gomili 13 so bili na vrhu nasutja II zabeleženi posamični kosi bojnih oprav in skupek orožja, pripisanu grobu 1 (*sl. 27C; 28; 97: N1, N2, N4 in N?*). To orožje je bilo položeno, zapičeno ali zasajeno v radiju 1,5 do 2 m od središča gomile in obdano s kamenjem. Na osi S–J sta na enaki razdalji od središča ležali dve sulični osti, usmerjeni proti severu; še ena železna sulica je bila najdena v severovzhodni četrtini gomile, vendar njene lege niso natančneje dokumentirali (prim. *sl. 97: N1, N4; t. 16: 6–8*). Sulici v skupku orožja t. i. groba 1 sta ležali vzporedno druga ob drugi, usmerjeni proti zahodu; pravokotno na njuno os sta bili zapičeni dve sekiri (*t. 8*). Ostale železne sekire, ki so vse tulaste, so ležale vsaka zase v severovzhodni (N2 – t. 16: 5) in jugovzhodni četrtini (*t. 16: 4*).

V neizraziti gomili 16 so na osi S–J med kamni ležali trije noži iz negovske stopnje. Dva sta bila približno enako oddaljena od domnevnega središča gomile (*sl. 97: N1, N4 – t. 18B: 6,7*), tretji pa bi lahko bil skupaj s predrto pasno spono pridelek neprepoznanega groba (N2, N3 – t. 18B: 4,5).

V gomili 17 so v severozahodnem delu blizu sredine in plitvo pod površjem zabeležili plavutasto sekiro (*sl. 97: N3 – t. 34: 9*), ost kopja (N1 – t. 34: 5) in še eno sulično ost (*sl. 97: N2*), ki je v inventarni knjigi pripisana kv. IV, tj. jugovzhodni četrtini izkopa (*t. 34: 6*). V tej četrtini so našli tudi sulično kopito in tulasto sekiro (*t. 34: 7,8*), med kamni na vzhodnem robu gomile pa zviti meč skupaj z dolgo sulično ostjo (N5, N6 – t. 33: 3, 34: 4).

Razporeditev delov bojnih oprav okoli središča med kamne na vrhu gomile napeljuje na misel, da morada ne gre za ostanke poškodovanih ali neprepoznanih grobov, temveč za obredno položeno ali zasajeno orožje.

Med najdbami brez indicev o grobni jami in načinu pokopa so v gomili 17 tudi take, ki jih lahko po analogijah časovno opredelimo v srednje- ali poznolatsko obdobje. Gre za zviti meč v nožnici, sulično ost z dolgim listom rombičnega preseka, fragmentirano širokolistno sulično ost z močnim sredinskim rebrom, sulično kopito in kratko ost kopja (*sl. 97: N1, N5 in N6 – t. 33: 3, 34: 4–7*). Iz tega časa bi prav tako lahko bili še bronasta narebrena zapestnica (*t. 33: 2*) in železna tulasta sekirica (*t. 34: 8*).³²¹

V halštatskih gomilah so najdbe iz mlajše železne dobe izpričane še na nekaterih drugih dolenskih najdiščih.³²² Pri zaščitnih izkopavanjih na Medvedjeku pri Velikem Gabru so v večji gomili poleg skeletnih grobov iz mlajšega halštatskega obdobja naleteli na žgane po-

³¹⁸ Križ 2000, 81 s, t. 45: najdbi 1 in 3, pril. 2; id. 2013, 137 s, pril. 2, t. 64: G XIV – najdbe 2, 7 in 9.

³¹⁹ Gabrovec et al. 2006, 52, 54, 72, 119, 123, t. 34/56: 1, 35/65: 1, 54/94: 1, 102/176: 1, 102/183: 1.

³²⁰ Iz te plasti ni bil vzeti noben vzorec za analizo, ki bi lahko pokazala sestavo plasti.

³²¹ Glej tu Tecco Hvala o grobovih iz mlajšega halštatskega obdobja.

³²² Gabrovec 1966c, 175 ss.

kope iz latenskega in rimskega časa, v manjši gomili nedaleč stran pa na antično kupolasto grobnico.³²³ V Dobravi pri Dobrniču sta bila v gomili 6 poleg mladohalštatskih najdb odkrita dva poznolatska meča.³²⁴ Zvit železen meč je bil najden tudi v gomili II leta 1880 na Lazah na Vinjem vrhu.³²⁵ Na več žganih grobov je naletel Jernej Pečnik pri kopanju robne gomile 32 v Brodaričevi lozi v Podzemlju; pokriti so bili menda s kamnitimi ploščami in so vsebovali pridatke iz srednje in pozne latenske dobe.³²⁶

Še več pričevanj poznamo z Magdalenske gore, ki si jih zaradi bližine z Molnikom oglejmo podrobneje.³²⁷ Iz gomile na južnem koncu Laščika (Terišče, gom. 4) so v Narodnem muzeju v Ljubljani ohranjene štiri poznolatske fibule. Pri kopanju gomile 2 na Prelogah je Pečnik našel več skupkov predmetov iz mlajše železne dobe; sodeč po parih fibul srednje- in poznolatske sheme, (steklenih) zapestnicah, jantarnih in steklenih jagodah (Preloge, gr. 2/e, 2/f, 2/9, 2/10 in 2/29) je sklepal, da gre za ženske grobove, vendar načina pokopa ni omenil. Grobu 2/12 iz te gomile so poleg poznahalštatskih najdb pripisani še slabo ohranjen zvit železen meč z rombičnim presekom rezila, deli nožnice, verige in ščitne grbe, ki bi jih lahko datirali v stopnjo LT B2. Kose poznolatskih ščitnih grb in bojnih nožev zasledimo v nekaterih grobnih sestavih z uhato ali plavutasto sekuro, kopjem, predrto pasno spono zgodnjelatske sheme (Preloge, gr. 2/41, 2/45, 2/49 in 2/71). Iz te gomile izvira verjetno še železna fibula srednjelatske sheme, ki jo hrani Narodni muzej v Ljubljani med posamičnimi najdbami brez znanih ožjih najdiščnih podatkov. V nekaterih primerih je Pečnik opisal lego teh grobov oz. skupkov – ležali so menda od 4 do 25 cm globoko v travnati ruši, ki je tedaj prekrivala gomilo –, toda niti z besedico ne omenja morebitne žganine ali kosti ali grobnih jam.

Latenske najdbe v halštatskih gomilah so prav tako razkrila izkopavanja vojvodinje Mecklenburške na Magdalenski gori. Čeprav so grobni sestavi iz njene zbirke v Peabodyjevem muzeju precej nezanesljivi, so latenske najdbe nedvomno omenjene v zapiskih vojvodinjinega tajnika Goldberga, v objavi jih je povzel Hencken.³²⁸ Grobni sestav V/5, v katerem nastopa poznolatska fibula skupaj s predrto pasno spono zgodnjelatske sheme, sulično ostjo, nožem in železnimi obročki, je Goldberg označil kot raztresen. Sulica naj bi bila najdena pod koreninami drevesa, "suličasta fibula" je menda ležala

6 cm pod travnato rušo na južni strani gomile, ostali predmeti pa v bližini in nekoliko globlje pod kostmi in konjskimi žvalami. O grobu V/10 poroča, da je bil odkrit 35 cm globoko v gomili, da je vseboval slabo ohranjeno okostje, ki je menda ležalo v smeri V–Z, ob kolkih sta mu bili položeni kratka sulična ost in "suličasta fibula z dolgo peresovino". Na vzhodni strani gomile naj bi bil 10–20 cm pod površjem najden skupek orožja (poznolatski ščit, zvit meč in sulična ost) in nekaj fragmentov sivorjave posode; označen je kot grob V/42, v katerem niso omenjeni kostni ostanki niti bojni nož z obročasto zanko na koncu držaja, prav tako ne srednjelatska pasna veriga, objavljeni v sklopu tega sestava. Podobni kosi verige in bojni nož so bili po Goldbergovih navedbah odkriti na skrajnem vzhodnem robu gomile tik pod rušo. V gomili VII na Prelogah so na globini 5–8 cm naleteli na nekaj drobcev kosti (gr. VII/31) skupaj z rumeno stekleno zapestnico, modrimi steklenimi jagodami, spiralnim trakastim obročkom in poznolatsko fibulo, medtem ko je bila v žarnem grobu VII/7 med starohalštatske najdbe infiltrirana poznolatska obročasta pasna spona s krilci. V gomili X naj bi na vzhodnem robu in 5–8 cm pod travnato rušo ležale raztresene kosti, par slabo ohranjenih "ločnih fibul, majhna pasna ploščica in obroček za pripenjanje orožja" (gr. X/71), med objavljenimi pridatki tega groba pa nastopajo dve fibuli zgodnje- in srednjelatske sheme, majhen bronast obroček in dva dela samostrelne peresovine, kar se ne sklada z Goldbergovim opisom. Bolj so z njegovimi navedbami skladni pridatki groba X/78, ki je bil odkrit 5–6 cm pod travnatim površjem že izven gomile. Vseboval je menda raztresene kosti, šest zank z osmičasto glavico, spiralno zvito bronasto žico z natakjeno modro stekleno jagodo, bronast gumbek in poznolatsko fibulo z zelo dolgo peresovino. Na tem najdišču je znanih več takih fibul, ki so opredeljene kot tip Magdalenska gora.³²⁹ Poleg tega je v gradivu z Magdalenske gore še več predmetov iz mlajše železne dobe brez znanih okoliščin odkritja, večina pa jih sodi v poznolatsko obdobje.

Boljše podatke so prispevala moderna izkopavanja v Novem mestu, kjer je bilo ob gomilah na Kapiteljski njivi deloma raziskano in objavljeno obsežno plano grobišče z žganimi pokopi iz mlajše železne dobe.³³⁰ Žgani latenski grobovi so bili ponekod vkopani med skeletne grobove, ki so ležali na skrajnih zunanjih obodih gomil.³³¹ Nekaj skupkov predmetov (govor je o žganih grobovih) je zabeleženih tudi v gomili A na Marofu in sodijo v čas LT B2 (npr. A/10, A/22) ali LT C (npr. A/24, A/35) po srednjeevropski kronologiji.³³² Na drugi strani reke Krke se je na Znančevih njivah v

³²³ Breščak 1982, 156; id. 1990, 43.

³²⁴ Stare, V. 1973a, 745 ss, t. 12: 1,2.

³²⁵ Dular, A. 1991, 44 s, 82, t. 43: 10.

³²⁶ Božič 2001, 186 ss; Grahek 2014, 231 s.

³²⁷ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 19 s, 30, 34 s, 38, 40 s, 43, 47, sl. 16, 51, t. 2A, 10B, 19, 20A, 21: 12-14, 31B, 38A: 4, 38B: 2, 40A: 1,3, 59C: 1,2. Za datacijo glej Božič 1987; id. 1993; id. 1999.

³²⁸ Hencken 1978, 29 s, 32, 40 s, 52, 56, 78 s, 80, Fig. 106, 116, 163, 164, 170g,i, 226i, 251, 355, 362.

³²⁹ Dizdar, Božič 2010, 148 ss.

³³⁰ Križ 2001, 43 ss; id. 2005; Dular, Tecco Hvala 2007, 176 ss, sl. 101, 235; Cestnik 2014.

³³¹ Križ 2005, 12 s, 33.

³³² Knez 1966, 392 s, t. 2, 3; id. 1972, 127; id. 1986, 33 ss, t. 46: 1,2, 47: 6-15, 48: 3,12-15. Za kronologijo glej Božič 1987 in Božič 1999 s starejšo literaturo.

Kandiji prav tako razprostiralo plano latensko grobišče z žganimi pokopi ob halštatskih gomilah s skeletnimi grobovi. V srednji izmed treh severnih gomil omenja Tone Knez kasnejši žgan pokop v skeletni grob (gr. II/3), za kar bi govorili pridatki, med njimi posode, orožje in trakast pasni okov z obročkom iz pozne halštatske dobe, medtem ko so v ognju deformirani kosi železne verige in ščitna grba iz časa stopnje LT C1.³³³ Tudi najnovejša zaščitna izkopavanja v Stični so na zahodni terasi pod naseljem razkrila nekaj žganih poznolatenških grobov, ki kažejo na obstoj planega grobišča nedaleč stran od gomil.³³⁴ Poleg tega so bile poznolatenške plasti in sledi utrjevanja ugotovljene malodane v vseh sondiranih naseljih, ki so bila obljude na že v halštatski dobi.³³⁵ Latenske najdbe so zabeležene v nekaterih kontekstih iz starejše železne dobe tudi na Gorenjskem, denimo v gomili 8 v Vrtnjaku pri Tupaličah,³³⁶ in na Koroški cesti v Kranju.³³⁷

Ali bi na Molniku potemtakem smeli pričakovati latensko poselitev in v bližini gomil morebiti še neodkrito plano grobišče? Te možnosti ne gre zavreči, čeprav sondiranja na naselbinah niso razkrila sledov iz latenske dobe in kljub temu, da izkopavanja v okolici zaradi omejenega obsega niso prispevala prav veliko indicev za potrditev te domneve. Kaj torej pomenijo raztresene latenske najdbe v gomili 17 na Grmadi? Na fenomen poznejših vkopov v gomile je že pred časom opozoril Stane Gabrovec in ga s previdnostjo povezoval z domačim prebivalstvom, ki je z vdorom Keltov na Dolenjsko izgubilo svojo politično samostojnost in kulturno samoniklost. Očitno je, da je bil vpliv osvajalcev na halštatsko skupnost razdiralen. V žganih pokopih ob robovih nekdanjih gomil bi komaj še lahko videli znak starih rodovnih vezi. Prežitki halštatske kulture se odražajo kvečjemu v lončenini, v redkih najdbah uhatih in tulastih sekir in morda še kakšnih drugih posamičnih predmetih.

V srednjelatenškem obdobju je v tem prostoru docela prevladala keltska kultura, tudi način bojevanja se je z mečem prilagodil osvajalcu. V poznolatenškem obdobju pa se je podoba vnovič spremenila. Življenje se je preselilo v opuščena halštatska naselja, v materialni kulturi je tipično keltskega gradiva zdaj malo, začno se pojavljati nekatere lokalne posebnosti, v katerih je čutiti nekakšno renesanso lokalne halštatske kulture.³³⁸ Izraz tega bi denimo lahko videli v fibuli tipa Magdalenska gora, ki na Molniku sicer ni bila najdena, a je v večjem številu zastopana na sosednjem najdišču, po katerem je tip poimenovan. Te fibule imitirajo srednjelatenško shemo, vendar imajo dolgo peresovino, ki bi jo lahko povezali s halštatsko tradicijo, tudi razširjene so bile v glavnem le na teritoriju nekdanje dolenske halštatske skupnosti.³³⁹

Iz poznejših obdobij je bila v naselju na vrhu Molnika odkrita poznoantična obročasta fibula (*sl.* 9C). Glede na bližnji refugij iz tega časa, ki je bil arheološko ugotovljen na severovzhodno ležeči vzpetini Mareček (*sl.* 3: 8 in *sl.* 4),³⁴⁰ je ta najdba dokaj razumljiva. Revizija gradiva z grobišča na dvorišču SAZU v Ljubljani je prav tako razkrila dva v celoti ohranjena lonca, ki sodita v pozno antiko; odkrita sta bila na mestu t. i. groba 132, kar napeljuje na misel, da gre za poznoantičen žgan pokop, ki je po vsej verjetnosti poškodoval prazgodovinski grob ali celo več grobov iz različnih obdobij.³⁴¹ Večja uganka sta zgodnjerednjeveški žari (*sl.* 32, 33, t. 10 B,C), vkopani v gomilo 13 na Molniku. Podoben primer je sicer znan iz Novega mesta, kjer je bil v eni izmed gomil na Kapiteljski njivi najden lonec s sežganimi kostmi, datiran v 7. stoletje,³⁴² medtem ko so Molniku najbližja najdišča z zgodnjerednjeveškimi lonci reka Ljubljanica, naselbinske jame v Podgorici pri Črnučah, v Dragomlju in Pržanju ter dvojni skeletni grob v Dolskem.³⁴³

³³³ Knez 1972, 79 ss; Knez 1986, 25 ss, sl. 26, t. 11: 13-24, 12: 1-12, 63; Dular, Tecco Hvala 2007, kat. št. 354, sl. 238.

³³⁴ Grahek 2017.

³³⁵ Dular, Tecco Hvala 2007, 150 ss, prim. sl. 82 in 87.

³³⁶ Vojaković 2008, 170, t. 1: 12.

³³⁷ Škvor Jernejčič 2017, sl. 5; t. 8.

³³⁸ Gabrovec 1966c, 181 ss; Gabrovec 1975c, 60 ss.

³³⁹ Dizdar, Božič 2010, 148 ss, karta 2.

³⁴⁰ Puš 1990b, 365 ss.

³⁴¹ Glej Škvor Jernejčič 2014a, 13-14, sl. 3.12, t. 67: 2,3. Za datacijo obeh ljubljanskih loncev se zahvaljujema Andreju Pleterskemu.

³⁴² Belak 2014, 397 ss.

³⁴³ Dolsko: Klasinc 2008, 153 ss; Dragomelj: Turk 2002, 79 ss; reka Ljubljanica: Pleterski 2010, 66 ss, sl. 3.9, 3.13: 1, 3.20, 3.33, 3.37, 3.41, 122 ss; Podgorica pri Črnučah: Novšak 2002, 89 ss; Pržanj: Hrovatin, Turk 2008, 145 ss.

KULTURNA IN DRUŽBENA IDENTITETA

Sneža TECCO HVALA, Brina ŠKVOR JERNEJČIČ

Raziskave na Molniku dopolnjujejo sliko procesov v jugovzhodnih Alpah na prehodu iz pozne bronaste v železno dobo in ob zatonu halštatske kulture. Ob poteh, ki vodijo iz smeri Ljubljane, Savske ravnin in Magdalenske gore po grebenih v naselje na vrhu hriba, so odkrili pet grobišč (sl. 3, 5). Čeprav se ta v nekaterih pojavnih oblikah (plani grobovi v primerjavi s pokopi v gomilah) med seboj razlikujejo, imajo tudi skupne značilnosti. Po izsledkih analize so najstarejši plani grobovi, v katerih so posmrtni ostanke preminulih, ki so jih sežgali na grmadi, raztresli po dnu grobne jame skupaj z odlomki lončenih posod. Te so verjetno namerno razbili, preden so jih pridali v grob. Taki grobovi so bili odkriti na Rojah (gr. 1, 2, 7) in v Selski gmajni (gr. 2). Njihove grobne jame so največkrat okrogle oblike in večinoma niso bile obdane in pokrite s kamni. Datirani so na začetek železne dobe (sl. 96). Najbližje primerjave zanje najdemo na eponimnem najdišču ljubljanske skupine, tj. grobišče na dvorišču SAZU v Ljubljani. V fazah Ljubljana II in III, ki označujeta začetek železne dobe, so tako v Ljubljani kot na Molniku opazne spremembe v pogrebnem običaju, saj so ostanke sežganih umrlih oseb večinoma shranjevali v žare.³⁴⁴ Na Molniku so žarni grobovi iz tega časa zastopani na planem grobišču na Rojah pa tudi v gomilah na Grmadi. Običajno so bili pokriti s kamniti ploščami in obdani s kamni ter imajo največkrat pravokotno oblikovane grobne jame. V ta čas spadata še žgan pokop v sredini gomile v Pleški hosti, mlajši je plan grob s skeletnim in žarnim pokopom na Rojah (gr. 9), ki je po biritualnem pokopu edinstven (sl. 96). Razen tega skupnega groba deklice in otroka je še nekaj takih, v katerih je bilo pokopanih več oseb, denimo moški in ženska v ločenih žarah ali skupaj (Roje, gr. 5 in 8), pokop moškega in ženske se domneva tudi v grobu 1/6 iz gomile v Pleški hosti, medtem ko so bile v žari iz groba 17/6 z Grmade skupaj shranjene sežgane kosti konjenika, bojevnika, in njegovega konja. Tedaj so pokopavali tudi v Kotarjevem peskokopu, in sicer v kamnite skrinje (gr. 2 in 3), ki imajo primerjave na bližnji Magdalenski gori.³⁴⁵

³⁴⁴ Škvor Jernejčič 2014a, 212, 233, sl. 6.17–6.21.

³⁴⁵ Glej tu Rezultati radiokarbonskega datiranja. Prim. Tecco Hvala 2012, 70 ss.

Nadaljevanje pokopov, tj. v stopnji Stična, je na Molniku moč zaslediti samo na Rojah (sl. 96), morda je bilo to grobišče v uporabi še v stopnji kačastih fibul, o čemer bi pričala naključna najdba tovrstne fibule, če je bila zares najdena na območju peskokopa. Drugačno sliko rišejo pokopi na območju gomil na Grmadi in v Pleški hosti ter v Kotarjevem peskokopu, kjer je po obdobju, označenem kot faza Ljubljana IIIa oz. Podzemelj 2, nastopila daljša prekinitev v pokopavanju vse tja do konca kačaste stopnje (sl. 95). Na vseh teh lokacijah so bili mlajši pokopi odkriti v bližini starejših grobov (sl. 96). Gomile, v katere so začeli pokopavati v stopnji Podzemelj, naslednji grobovi pa sodijo šele v mladohalštatsko obdobje, so znane tudi z drugih dolenskih najdišč.³⁴⁶

Grobovi, ki jih lahko uvrstimo na konec kačaste in v zgodnjo certoško stopnjo, so vsi skeletni (Kotarjev peskokop, gr. 1; Grmada, gr. 13/14, 16/2, 17/5, 17/7, 17/9; Pleška hosta, gr. 1/3, 1/4, 1/7, 1/9, 1/10), kar bi pomenilo, da se je na Molniku šele tedaj uveljavil pokop v lesenih krstah brez sežiganja. Inhumacija je prav tako prevladovala v razviti certoški stopnji, vendar kremiranje niso povsem opustili, zanesljiv dokaz za to sta grobova 17/10 na Grmadi in 1/11 v Pleški hosti ter grob 1 iz Selske gmajne. Da se je dvojnost v načinu pokopavanja in obredju obdržala vse do izteka halštatske dobe, izkazuje žgan pokop 17/1 in skeletni grob 13/10.

To različnost v mlajšem halštatskem obdobju si lahko razlagamo z mejno lego Molnika med dolensko in ljubljansko oz. gorenjsko kulturno regijo. Vplivi dolenske halštatske skupnosti se odražajo v pokopih v lesenih krstah, v pridajanju orožja, prvinah noše in asortimaju lončenine ter v bolj ali manj krožni razporeditvi grobov v gomili.³⁴⁷ Navezavo na tradicijo ljubljanske skupnosti pa je mogoče videti v sežiganju umrlih in planem pokopu brez pridanega orožja; v Ljubljani in denimo v Podgorici pri Črnučah onkraj Save (sl. 3: 3,7) so zabeleženi sorodni žgani grobovi iz mladohalštatskega časa.³⁴⁸ Na podlagi

³⁴⁶ Npr. na Magdalenski gori, gomile V, VI, X (glej v nadaljevanju); v Brezjah pri Trebelnem, gomila VI itd. (Kromer 1959a).

³⁴⁷ Dular, Tecco Hvala 2007, 123 ss.

³⁴⁸ Ljubljana – dvorišče SAZU, gr. 260, 261, 264, 276,

teh indicev bi lahko sklepali, da so molniško skupnost sestavljali prišleki iz bližnjih krajev z različnimi lokalnimi navadami.

Molniške gomile so po glavnih značilnostih primerljive z nekaterimi dolensjkimi in belokranjskimi, dasiravno spadajo med manjše, saj so štele le od 10 do 14 grobov. Pri tem kaže izpostaviti, da sodita z območja gomil v zgodnjo železno dobo največ po dva oz. en dvojni grob. Več pokopov (od 8 do 13) je sledilo šele v mladohalštatskem obdobju. Videti je, da so bili v gomilah ob starohalštatskih grobovih domnevnega para (moža in žene) pozneje pokopani pripadniki le dveh ali treh generacij. Izjema je t. i. gomila 16, ki nima tipične kopaste oblike; v njej sta bila pokopana ženska in moški, verjetno vrstnika v certoški stopnji, medtem ko bi njunemu nasledniku morda lahko pripisali železno pasno spono zgodnjelatenske sheme in nož s ploščatim nastavkom za držaj (zabeležena sta kot posamični najdbi N2 in N3). Možno je, da je šlo za družinsko gomilo v nastajanju ali pa za plane skeletne grobove, ki so prav tako poznani na nekaterih najdiščih v Posavskem hribovju in gričnatem svetu Dolenske (sl. 3: 11–13).³⁴⁹

V gomili 13 na Grmadi so skeletni grobovi ležali drug vrh drugega v smeri JV–SZ, umeščeni so bili med dva starejša grobova iz stopnje Ljubljana II/III oz. Podzemelj (3 in 7), eden je ležal na jugovzhodnem delu in je vseboval zgolj ostanke žare, drugi je bil vkopan v severozahodnem delu in je bil glede na pridani nakit ženski (sl. 95). Med mlajšimi grobovi, ki so se zvrstili v certoški in negovski stopnji, je po pridatkih mogoče prepoznati pokope petih ali šestih moških in dveh žensk.

V gomili v Pleški hosti je dvojni grob moškega in ženske iz časa stopnje Podzemelj zavzemal centralno mesto (sl. 83, 85). Na usmeritev tega groba se je navezala večina dvesto let mlajših pokopov, teh ni mogoče imeti za njune neposredne potomce (sl. 95). Med slednjimi je malodane polovica otrok (1/1, 1/8, 1/10, 1/11, 1/13, 1/14), kar lahko sodimo po velikosti grobne jame ali ugotovitvah antropološke analize. Ta je še pokazala, da je bila v grobu 1/9 pokopana starejša oseba (senilis), medtem ko spola zaradi preslabe ohranjenosti kosti ni mogoče določiti, tako kot ga ni mogoče pri preostalih preminulih, ki jim je bila pridana samo lončenina (1/4, 1/5, 1/7 in 1/12). Posredno je morda za opredelitev spola pomenljiva lončena situla v grobu 1/3, ki je na Dolenskem običajno ženski atribut.

Tudi v gomili 17 se je nov cikel pokopov začel na prehodu iz kačaste v certoško stopnjo ob grobu konjenika s skledasto čelado in ženskem grobu 3 (sl. 83, 85, 95), oba iz časa stopnje Podzemelj. V mladohalštatskem času je bilo središče gomile zasnovano oz. "premahnjeno" tako, da je zdaj grob 17/6 skupaj z ostalimi mlajšimi

pokopi ležal tangencialno. Je s tem dejanjem postal dolenski veljak v simbolnem pomenu *primus inter pares*? Središče gomile je ostalo ves čas prazno, na vrhu zadnjega nasutja je bilo odloženo železno orožje, ob njenem vzhodnem robu je bil najden zvit latenski meč skupaj s sulično ostjo, kar dodatno utrjuje domnevo o vojaškem značaju te gomile. V njej lahko prepoznamo večinoma pokope odraslih moških s pasnimi sponami in/ali z orožjem. Osebi ženskega spola bi lahko bili pokopani kvečjemu v grobu 5, ki je vseboval lončeno situlo, in v starohalštatskem grobu 3, ki je bila morda družica molniškega konjenika s skledasto čelado.

***

Oglejmo si še možnosti opredelitve statusov oz. družbenih vlog preminulih. Zgodnji pokopi v planih in gomilnih grobiščih na Molniku so sicer bolj ali manj sočasni, a se po grobnih pridatkih med seboj precej razlikujejo. Glede na sestavo in njihov značaj ne gre dvomiti, da je veljak s skledasto čelado, orožjem, žrtvovanim konjem in konjsko opremo, pokopan v grobu 17/6 na Grmadi, sodil med dolensko halštatsko elito. Že sam pokop konja skupaj z gospodarjem in njuna oprema nazorno govorita o spremembah in družbeni razslojenosti, ki so se v začetku železne dobe uveljavile v širšem prostoru halštatske kulture. Konj je pripadal visokorasli vrsti, kot kaže arheozoološka analiza³⁵⁰ in velikost žval skupaj s psalijami, ki so primerljive z brzdami s številnih najdiščih severno od Alp, iz Madžarske in z vzhoda in juga Karpatske kotline. H konjski opremi sta v molniškem grobu spadala še razdelilna gumba, ki jima najdemo primerjave na najdiščih vzdolž glavnih rečnih poti od Transilvanije in Železnih vrat pa vse do Hallstatta. Povsem drugačno razprostranjenost nakazujejo skledaste čelade, z največjo koncentracijo na Dolenskem, kjer je pogosta tudi kombinacija skledaste čelade in konjske opreme. Posebnost molniškega groba 17/6 pa je v tem, da je bil poleg pokojnika sežgan tudi konj. Podoben primer zasledimo na Dolenskem le še v Brezjah pri Trebelnem, kjer so bile v žari shranjene sežgane kosti konja in konjenika (grob VI/5). Zanimanje vzbuja dejstvo, da so pokopi konjev iz zgodnje železne dobe znani na najdiščih zahodne Panonije in njenem obrobju in da so bili skoraj vsi sežgani (sl. 92).

Konjeniška grobova z Molnika (gr. 17/6) in iz Brezij pri Trebelnem (gr. VI/5) pa ne družita le enak način pokopa in podobna oprava, temveč tudi grobno obeležje iz velikih kamnitih plošč in da je bila ob njima v drugem grobu pokopana samo še žena.³⁵¹ V gomili VI v Brezjah pri Trebelnem so bili prav tako poleg dveh grobov iz stopnje Podzemelj (grob konjenika s skledasto čelado VI/5 in ženski skeletni grob VI/4 z vaško vozlasto fibulo) odkriti pokopi šele iz mladohalštatskega časa.

280, 281: Puš 1982c, t. 1: 1-8; 2: 1-7; 6: 6-12; 8: 1-12; Škvor Jernejčič 2014a, 239–240; *Podgorica pri Črnučah*: Novšak 2003, 216 ss.

³⁴⁹ Prim. Draksler 2007, 149 ss, sl. 45.

³⁵⁰ Glej tu Toškan, poglavje o sežganih konjskih ostankih.

³⁵¹ Dular, Križ 1990, 537.

Molniškemu veljaku so pridali še bogat servis posodja, sestavljen iz bronastega vrčka in desetih lončenih posod poleg žare. Bronast vrček z ročajem, ki ima rogljičaste izrastke, je svojevrsten izdelek in sodi med prestižne najdbe, spominja pa na podobne vrčke, ki se pojavljajo od Baltika do Etrurije.³⁵² Molniškemu so še najbolj podobni vrčki iz Hallstatta in z bavarskih najdišč, kjer moramo najverjetneje iskati tudi izvor zanj. Prvi taki servisi posodja so se pojavili v grobovih na začetku železne dobe in jih lahko povežemo s simpozijскими dejavnostmi. Kantarosa na lončenih podstavkih iz tega groba je mogoče razumeti v okviru novosti, ki so v zgodnji železni dobi prišle z vzhoda, razširjeni so bili od zahodne obale Črnega morja do najzahodnejših najdišč na Gorenjskem in Koroškem.³⁵³ Ostanke ovsenih zrn in žitaric nakazujejo, da je bila v molniškem grobu pridana tudi jedaja.³⁵⁴

Na Molniku lahko ob bok konjeniku iz groba 17/6, ki je bil oborožen s sulico in nožem, postavimo sekironosca iz gomile 1 v Pleški hosti (grob 1/6). Ta je imel bronasto plavutasto sekiro, kakršne so bile v zgodnji železni dobi razširjene na območju med Benečijo in vzhodnimi Alpami. Pred odložitvijo v grob je bila sekira namerno prelomljena in deloma izpostavljena ognju. Tudi njemu je bil pridani servis lončenega posodja, sestavljen iz več situl in latvic. Poleg tega so bili v grobu najdeni deli ženske noše, med njimi votle bronaste cevčice, prevlečene z zlato oblogo, ki kažejo na povezave z zahodom, s svetolucijskim in estenskim prostorom. V bližini cevčic je bil med žganino najden odlomek železne vozlaste fibule tipa 2c po Gabrovcu. Te fibule so lastne ljubljanski, dolenski in štajerski halštatski skupini, oblikovane pa so bile verjetno po vzoru bimetalnega vozlastega nakita iz spodnjega Podonavja. Na odlomku fibule iz groba 1/6 na Molniku so se v plasteh ohranili mineralizirani ostanke krzna in tkanine. Ta se po načinu tkanja navezuje na vzhodnoalpski halštatski krog; morda je bila pridana v grob kot dragoceni kos oblačila ali pa so bili predmeti vanjo zaviti.³⁵⁵ Slednjo možnost bi lahko predpostavljali tudi v grobu 17/6, kjer je bila nepoškodovana bronasta večglava igla najdena na žari, in ne v njej, kot so bili drugi v ognju deformirani kovinski dodatki; lahko bi bila pripeta na tkanino, s katero so morebiti ovili žaro.

Med prdatke starohalštatskega žarnega groba 7 iz gomile 13 na Grmadi je spadala železna ločna fibula z lokom rombičnega preseka. Zaradi poškodovanosti ni jasno, ali gre za enozankasto ali za dvozankasto fibulo. Enozankaste železne fibule so znane z območja notranj-

ske skupine, medtem ko so se najzgodnejše dvozankaste fibule razširile iz spodnjega Podonavja in centralnega Balkana v jugovzhodnoalpski prostor, kjer so se izoblikovali novi tipi.

Na Rojah pri Orlah je bil najbogatejši grob 5, ki je med drugim vseboval z bronastimi žeblički okrašeno situlo, podobno primerkoma iz groba 1/6 v Pleški hosti. V situlo je bila pridana vaška vozlasta fibula, kakršne so značilne za dolensko halštatsko skupino. Drugi pokopi s tega grobišča na Molniku so skromnejši, v njih je zastopana lokalna lončenina z dobrimi povezavami v Ljubljani, predvsem pa v njih ni orožja.

V pokopih iz mlajšega halštatskega obdobja zlahka prepoznamo bojevnike. V primerjavi s starejšim obdobjem jih je bilo na Molniku kar je trikrat več, pokopani pa so bili samo v gomilah na Grmadi. S sekiro in sulico ali kopjem so bili oboroženi trije moški gomile 13 (gr. 1, 2 in 9), eden v gomili 16 (gr. 1) in en pripadnik v zrelih letih iz gomile 17 (gr. 7), drugi je bil lokostrelec (gr. 2), tretji pa sekironosec (gr. 8). V nasprotju s starejšim halštatskim obdobjem med njimi ni nobenega predstavnika vojaške elite, ki bi posedoval čelado ali konja ali kake druge prestižne predmete, denimo servis za banket. Med moškimi še najbolj izstopa tisti iz groba 17/10; imel je pasno spono, okrašeno v situlskem stilu, pri čemer morda ni nezamisljivo, da je bila ta večkrat popravljena in nazadnje precej površno sestavljena skupaj. Aspiracije po posebnem položaju tega moža bi poleg pasne spone lahko slutili tudi v izbiri mesta in načinu pokopa – njegov grob je bil vkopan v debelo kamnito grobljo na južnem delu gomile, ločeno od ostalih in zrcalno glede na grob najpomembnejšega predstavnika molniške srenje z začetka železne dobe, oba pa sta bila sežgana. Proti koncu starejše železne dobe se je v moški noši na Dolenskem uveljavila novost nošnje raznovrstnih narokvic, ki morda označujejo rokoborce, kar bi lahko sklepali po situlskih figuralnih upodobitvah.³⁵⁶ Nemara so se z rokoborskimi veččinami odlikovali tudi molniški moški, pokopani v grobovih 13/2, 13/10 in 17/2, ki so posedovali narokvice.

Ženske niso imele kdove kako bogatega okrasja, nosile so valjaste uhane, narebrenne in votle zapestnice ter nanožnice pa tudi jantarne ogrlice; vse te prvine predstavljajo značilno dolensko mladohalštatsko nošo. Med otroškimi pokopi izstopa 4 do 5 let stara deklica, pokopana v gomili v Pleški hosti (gr. 10). Poleg drobcev zlatih lističev (*sl.* 78), ki so morda ostanke diadema, je imela okrasje iz steklenih in jantarnih jagod ter bronaste trikotne in osmičaste obeske (pektorala ali scetra?). Pripisali bi ji lahko posebno mesto v molniški skupnosti, povezano nemara s kulturno sfero, podobno kot so jo imele deklice in mladenke z diademi in scetri na

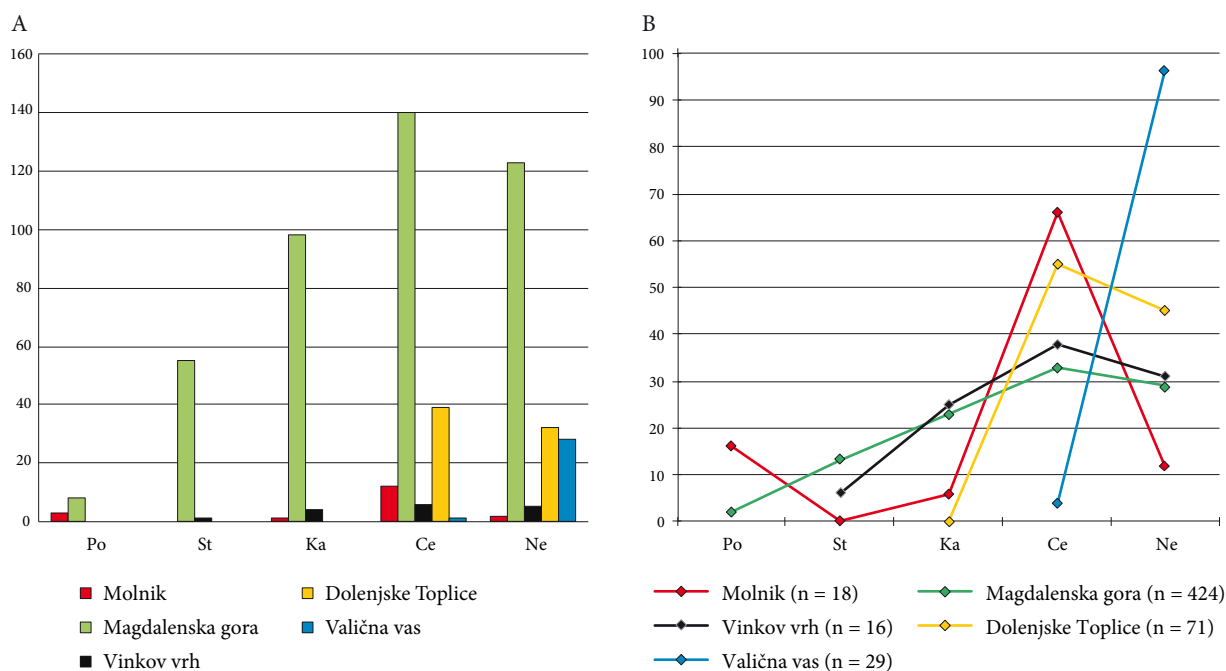
³⁵² Von Merhart 1952, Karte 4; Kossack 1964, Abb. 4; Egg 1992, Abb. 18; Steiner 1999, Abb. 2; glej tu Škvor Jernejčič, poglavje o grobovih iz zgodnjega halštatskega obdobja.

³⁵³ Metzner-Nebelsick 1992, Karte 4; Metzner-Nebelsick 2002, 122–128, Abb. 47.

³⁵⁴ Glej tu Tolar, poglavje o rastlinskih makroostankih.

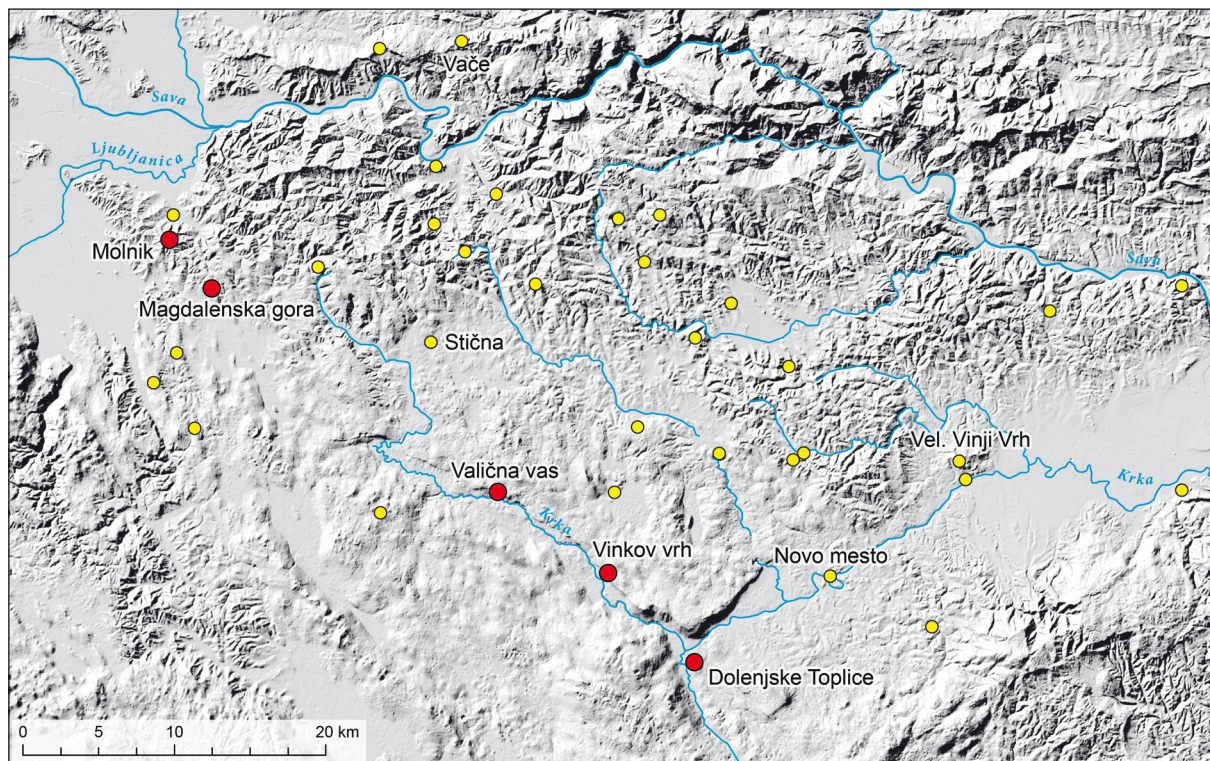
³⁵⁵ Glej tu Grömer, Tolar, Kostanjšek, poglavje o ostankih tkanine.

³⁵⁶ Prim. Lucke, Frey 1962, t. 33: 19b, 58: 42a, 73; Capuis, Ruta Serafini 1996, 39, op. 6, Fig. 1, 2; Turk 2005, 37 s, sl. 52, 55: 1; Tecco Hvala 2012, 313, op. 1341, 1342.

Sl. 98: Številčna zastopanost (A) in % deleži fibul (B) po kronoloških fazah na zahodnih dolenjskih najdiščih.
 Fig. 98: Numerical representation (A) and % proportions of fibulae (B) according to chronological phases at the western Dolenjska sites.

Oznake / Abbreviations: **Po** = stopnja Podzemelj / Podzemelj phase; **St** = stopnja Stična / Stična phase; **Ka** = stopnja kačastih fibul / Serpentine Fibula phase; **Ce** = stopnja certoških fibul / Certosa Fibula phase; **Ne** = stopnja negovskih čelad / Negova Helmet phase.

Sl. 99: Najdišča dolenjske skupnosti iz mlajšega halštatskega obdobja s poudarkom na zahodnih (obrambnih?) lokacijah (prim. sl. 98).

Fig. 99: Late Hallstatt sites of the Dolenjska community with an emphasis on the western (defense?) locations (cf. Fig. 98).

Magdalenski gori.³⁵⁷ V otroških opravah so sicer bolj običajne ovratnice; na Molniku sta jo imela otroka iz gomile v Pleški hosti (gr. 1/11 in 1/13), medtem ko so drugim pridali le lončeno posodje.

Lončenina je bila edini pridatek v 44 % mladohalštatskih grobov, enak delež je bil ugotovljen denimo v Dolenjskih Toplicah.³⁵⁸ Na Molniku so v dveh tretjinah primerov pokojnim pridali le eno posodo, denimo lonec, situlo z ного, kelihasto posodo, ciborij, skledo, bučo ali vrček. Moškim so bili pogosto pridani sklede ali lonci (t. 15: 1, 22: 10, 23B: 3, 30: 4, 31B: 1), a največ posod je imela ženska iz Kotarjevega peskokopa – poleg situle še ciborij, bučo in manjšo skledico (t. 7A). Ciborij in manjša skledica sta bila priložena tudi deklici v grobu 1/10 iz Pleške hoste (t. 42), v otroški grob 1/1 pa skledica in skodelica (t. 38A). Skledo z ного in skledico je vseboval še grob 1/5 (t. 39B), medtem ko sta bila v grobu 1/9 najdena kelihasta posoda in ciborij (t. 43A). Med pridatki ženskega groba 1 v Selski gmajni nastopata nagubana posoda z ного in lonec (t. 37A), v moškem grobu 17/9 z Grmade pa dva ciborija – eden s pokrovom, drugi je bolj podoben skledam na nogi (t. 31A). V teh kombinacijah ni videti jasnega pravila; vsa lončenina predstavlja lokalne dolenske izdelke tistega časa.

Pridatki v mladohalštatskih grobovih kažejo na krčenje stikov v primerjavi s starejšim halštatskim obdobjem, ko je bil Molnik vpet v široko razpredeno mrežo menjav med severnim Apeninskim polotokom, Alpami in srednjim Podonavjem. V njih pravzaprav ni importov ali prestižnejših kosov, za vse pa najdemo najpogostejše in najboljše primerjave zlasti na (severo) zahodnih najdiščih dolenske skupnosti, še posebej na Magdalenski gori.

***

Na kratko se še ozrimo po bližnjih najdiščih, za katera lahko na podlagi primerjav domnevamo, da je imela molniška skupnost z njimi največ stikov. Nekatere skupne značilnosti z grobiščem v Ljubljani se odražajo zlasti v sežiganju preminulih in v starejših oblikah lončenine, medtem ko se je podoben nakit (npr. ločne fibule) nosil v širšem prostoru jugovzhodnih Alp. Precej dlje so segle zveze obeh oboroženih mož z začetka železne dobe, ki sta bila pokopana na Grmadi in v Pleški hosti in sta zagotovo sodila ne le med dolensko halštatsko elito, ampak celo med odličnike v "alpsko-jadransko-panonskem" krogu. Ob koncu stopnje Ljubljana IIIa ali Podzemelj 2, tj. ob koncu 8. in v zgodnjem 7. stol. pr. n. št., je tako na Molniku kot v Ljubljani in na sočasnih najdiščih na Gorenjskem zaznaven upad števila pokopov oz. začasna opustitev grobišč in naselbin, kar govori v

prid domnevi o korenitih spremembah, katerih vzroki ostajajo za zdaj še nerazjasnjeni.³⁵⁹

V marsičem podobna situacija kot na Molniku se razkriva tudi na uro hoda oddaljeni Magdalenski gori, kjer so izkopavanja potekala stoletje poprej in niso tako dobro dokumentirana.³⁶⁰ Na tamkajšnjem severnem grobišču na Laščiku so bili odkriti žarni pokopi, ki so bili domnevno plani.³⁶¹ Prav tako so znane gomile z maloštevilnimi starohalštatskimi grobovi in žganimi pokopi v kamnite skrinje (Laščik, gom. 11, 12 in 4; Preloge, gr. VI/3, VI/9, VI/10) ali v jame z lesenim opažem (Preloge, gr. 13/10, 13/24, 13/105).³⁶² Tudi tam je prisoten dvojni grobni ritual in so nekatere gomile nastale šele v mladohalštatskem času, enako je v dveh tamkajšnjih gomilah zaznavna vrzel v pokopavanju (Laščik, gom. V; Preloge, gom. VI, X).³⁶³ Še bolj kot na Molniku je očiten porast vojaških pokopov v mlajši certoški in negovski stopnji, prav tako so v nasutih gomil zabeležene najdbe iz latenske dobe.³⁶⁴ Toda v nasprotju z Molnikom so tam izpričani grobovi iz stopnje Stična, celo dveh poglavarjev s sestavljeno čelado; njen vzpon se je nadaljeval v kačasti stopnji, vrhunec moči pa je dosegla v certoški in negovski stopnji, ko je po bogastvu zasenčila vse druge centre na Dolenjskem in odigrala vidno vlogo v tej teritorialni skupnosti. Tam sta bili odkriti tudi zelo veliki gomili z več kot sto pokopi in neprekinjenim pokopavanjem skozi stoletja (Preloge, gom. 2 in 13), poleg tega je tamkajšnja naselbina trikrat večja od molniške. Na podlagi tega bi lahko predpostavljali, da je Molnik v mlajšem halštatskem obdobju verjetno pomenil nadzorno točko nad Ljubljansko kotlino in satelitsko naselje, ki je pripadalo vplivnemu območju Magdalenske gore.

Če sodimo po fibulah kot bolj občutljivem kronološkem kazalniku, so svoje viške v certoški in negovski stopnji doživljali še nekateri drugi kraji na zahodni periferiji teritorija dolenske skupnosti, kot so Valična vas, Vinkov vrh, Dolenjske Toplice (sl. 98),³⁶⁵ vnovični razcvet je čutiti tudi v Novem mestu. Tem najdiščem, ki v poslednjih dveh fazah halštatske dobe sestavljajo skupaj z Magdalensko goro in Molnikom okrepljeno linijo vzdolž zgornjega toka reke Krke do Savske ravni (sl. 99), je prav tako skupno občutno povečanje števila oboroženih pripadnikov. Grobovi iz Dolenjskih Toplic, z Magdalenske gore in Molnika govorijo o razmahu in bolj diferenciranem bojevniškem

³⁵⁹ Škvor Jernejčič 2014a, 237–238, 254; ead. 2017.

³⁶⁰ Hencken 1978; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004; Tecco Hvala 2012, 343 ss, sl. 129.

³⁶¹ Tecco Hvala 2012, 50 ss, 343 ss, sl. 128.

³⁶² Ibid., 54, 70 ss.

³⁶³ Ibid., 344 ss, sl. 129.

³⁶⁴ Teržan 1985, 93 ss, sl. 15–17; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 107 ss, sl. 50–52.

³⁶⁵ Prim. Dular, Tecco Hvala 2007, 248 ss, sl. 142–144; Dular 2016, 98, sl. 8.

³⁵⁷ Tecco Hvala 2012, 334 ss, 385.

³⁵⁸ Teržan 1976, 385 ss; Prim. Tecco Hvala 2012, 104, sl. 44.

sloju v primerjavi s starejšim halštatskim obdobjem, ko so z orožjem in morebiti vojaškimi častmi pokopavali le najuglednejše predstavnike.³⁶⁶ Čeprav najdbe iz Valične vasi in z Vinkovega vrha niso ohranjene po grobnih celotah, je v gradivu opazen enak trend prevlade orožja, pasnih spon, narokvic in fibul, ki so tipične za tedanje moške oprave.³⁶⁷ Poudarjen vojaški značaj teh krajev nemara nakazuje, da so bile na liniji Krka–Savska ravan nastanjene vojaške posadke za obrambo pred zunanjo grožnjo. Na ta način bi si morebiti lahko razlagali strukturo gomile 17 na Molniku v mlajšem halštatskem

obdobju. Seveda je to le poskus interpretacije, ki temelji na dosedanjem stanju raziskav. Novo dobo, ki je sledila, je zaznamovala keltska kultura. Sprejemanje njenih zgodnejših vplivov izkazuje nekatere prvine poznohalštatskih oprav.³⁶⁸ Najmlajše raztresene najdbe iz nasutja gomile pa gre pripisati keltiziranemu staroselskemu življu, ki se je v soočanju z novo grožnjo romanizacije v zadnjem stoletju pred našim štetjem zateklo v zavetje naselbin halštatskih predhodnikov in deloma k oživljanju starožitnosti.³⁶⁹

³⁶⁶ Teržan 1985, 95 s, sl. 17; Peterle-Udovič 2011, 199 ss, sl. 123–146, 223 ss; Tecco Hvala 2012, 104 ss, 137 ss, sl. 44, 55.

³⁶⁷ Stare, V. 1964–1965, 215 ss; Teržan 1973, 660 ss.

³⁶⁸ Gabrovec 1964–1965, 35 s; id. 1966a, 1 s; id. 1966c, 169, op. 5.

³⁶⁹ Za problematiko latenske dobe glej Gabrovec 1966c; Guštin 1977; id. 1984; Božič 1987; id. 1999; id. 2001; Dular, Tecco Hvala 2007, 150 ss, 252.

THE IRON AGE SITE AT MOLNIK NEAR LJUBLJANA

INTRODUCTION

Archaeologist Ivan Puš, curator at the Mestni muzej Ljubljana was the principal investigator of the site at Molnik. His death in 2000 prevented him from crowning his achievements with an integral publication of the prehistoric site. He did, however, leave behind field documentation, partial publications, a guide to the site¹ and a lengthy typescript, while a catalogue of finds together with their drawings was in preparation. This formed the basis for the integral publication and assessment of the site presented in this book, which is the result of a collaboration between the Muzeji in galerije mesta Ljubljane (MGML) and the Inštitut za arheologijo ZRC SAZU. The archival records pertaining to Molnik and most of the small finds are kept in

the Mestni muzej Ljubljana. Some documents and also artefacts are held in the Narodni muzej Slovenije (NMS) (*Figs. 11–13*).

The abbreviations of institutions mentioned in the text and of the terms in the catalogue of finds, as well as the legend of the wordings on the plans are given at the beginning of the publication. In the original documentation, the tumuli are sequentially numbered as excavated, while their numbers in this book follow the location as noted on the topographic plan drawn following the excavations (*cf. Fig. 7*). The results of the anthropological, zooarchaeological, botanical, textile and fur analyses, as well as elemental microanalyses and radiocarbon analyses are given at the end.

---

¹ Puš 1978–1979; *id.* 1982a; *id.* 1984; *id.* 1985; *id.* 1986; *id.* 1987; *id.* 1990a; *id.* 1991; *id.* 1992; *id.* 1993.

TOPOGRAPHIC OUTLINE

Molnik lies in central Slovenia and is the highest peak (582.5 m asl) in the south-western outskirts of the Posavsko hribovje, the hills that delimit the Ljubljana Basin in the east (*Fig. 1*). It rises roughly 300 m above the bottom of the basin. North of Molnik is the plain of Savska ravan, which forms part of the Ljubljana Basin and reaches to the confluence of the Rivers Ljubljanica and Sava, the latter being the main waterway in the area and one that connects the Alps and the Pannonian Plain.

The hill of Molnik has undulating slopes and narrow ridges separated by deep ravines carved by running water. The terrain in the northwest gradually descends towards Golovec, which is the last hill rising above Ljubljana (*Fig. 3*). In the east, it descends towards a tectonic fault line, in the west it falls towards the marshes of the

Ljubljansko barje, while the south-eastern ridges connect it with the hill of Magdalenska gora rising above the Grosuplje Basin.

Molnik has a varied basic geology. Permian-Carboniferous geological strata with a succession of slaty claystones, as well as red, grey and quartz sandstones and conglomerates form the summit and part of the western and south-eastern slopes; Triassic dolomite strata dominate the northern and south-western slopes, with an occasional presence of limestone and marl. These rocks weather at different rates and together with other processes cause natural anomalies in the terrain.² The outcrops of sandy dolomite strata are often sites of sand

---

² Ramovš 1961; Buser 1965, 34 ff; Osnovna geološka karta Slovenije 1 : 100 000, Geološki zavod Slovenije, 2003.

quarries opened to meet the needs of construction activities. In the wider area, the older strata of the Posavsko hribovje include numerous, though not extensive ore deposits.³ At the south-western foot at Pleše, for example, there is an abandoned lead-zinc mine, where galena and sphalerite occur in Permian-Carboniferous quartz sandstone thrust upon Early Triassic dolomite.⁴

The soil that formed on top of the claystone, sandstone and conglomerate strata is brown and acidic, while the dolomite and limestone slopes are covered with different types of shallow rendzinas. In areas of gentler inclinations, thicker soil on limestone and dolomite formed. The little flat terrain with high-quality arable land that Molnik has to offer is on the north-western ridge and on the gentle south-western slope, as well as on the lowland areas at its foot. Today, the sunny slopes around the villages of Orle and Sela near Lavrica are covered with fields and grassland, at places even fruit trees. The summit and the slopes are overgrown with a mixed forest composed of pine, spruce, beech, oak, hornbeam and chestnut trees, with the undergrowth mainly consisting of heather and bilberries.⁵

The hill offers a view, today impeded by forests, onto the Savska ravan and the peaks of the Alps in the north (Fig. 2), the exposed areas of the Posavsko hribovje in the east, Magdalenska gora in the south, the Dinarid Mount Krim together with the marshy land of the Ljubljansko barje in the west, the latter prone to flooding and fog formation during temperature inversions.⁶

Molnik has a continental climate with sufficient year-round precipitation. The impermeable rocks of its basic geology provide plenty of fresh water. Numerous brooks, creeks and occasional torrential streams spring just below the summit and join to form wider streams at the foot of the hill and flow towards the River Ljubljanica (Fig. 3). In the past, the Ljubljanica was an important river route alongside the Sava.⁷

Leading along the western foot of the hill is the shortest and also easiest natural passage to and through the region of Dolenjska; this is also the main line of communication between the regions to the north and those to the south, making Molnik a location of strategic importance.

The hill is crossed by numerous forest paths going in different directions. A kilometre below the summit runs the road between the villages of Rudnik (now the southern part of the city of Ljubljana) in the west and Podmolnik in the east (Fig. 3). At Orle, a footpath forks from this road and continues along the ridges of the hill of Golovec towards the sharpest bend of the Ljubljanica in Ljubljana in the northwest. From the southwest, the

road is joined by another one coming from Lavrica and Sela; this is also the easiest access to the summit of Molnik. Paths towards Podlipoglav, Magdalenska gora and Pleše lead along the south-eastern ridges of the hill. These pathways may have already been used by the prehistoric inhabitants of the settlement at Molnik in their communication with nearby settlements.

In the Iron Age, the fringes of the Savska ravan northwest of Molnik were relatively densely settled. Several strategically positioned elevations along the area where the Sava enters the Posavsko hribovje were inhabited in that period. In the northwest, there is the hill of Veliki Tabor above Črnuče (Fig. 3: 1), where trial trenching revealed a fortified settlement from the Early Iron Age.⁸ Traces of fortifications are also visible on the hill of Oljka gora near Nadgorica (Fig. 3: 2).⁹ The rescue archaeological excavation at Podgorica near Črnuče (Fig. 3: 3) unearthed flat cremation burials from the Late Hallstatt period and habitation traces dating to the Early Middle Ages.¹⁰ The hill of Ajdovščina above Zaboršt pri Dolu (Fig. 3: 4) was inhabited in the Late Bronze and Late Iron Ages.¹¹ Investigations further eastwards revealed habitation features at Gradišče above Zagorica (Fig. 3: 6) and above Podgora pri Dolskem (Fig. 3: 5).¹²

In the Posavsko hribovje east of Molnik and south of the Sava, investigations at Gradišča near Zagradišče (Fig. 3: 10) detected an annular rampart of a small settlement in the configuration of the terrain,¹³ as well as flat cemeteries with inhumation burials from the Late Hallstatt period at Žitnice near Javor, Hribarjeva košenica near Ravno brdo and Skubičev vrt near Pance (Fig. 3: 11–13).¹⁴ Northwest of Molnik, an old settlement core (Fig. 3: 7) of the Ljubljana group from the Urnfield culture period existed in the sharpest bend of the Ljubljanica. The left bank of the river also revealed Early Iron Age cremations in flat graves and under tumuli, while the right bank yielded habitation traces from the Early and Late Iron Ages. Later, the Roman colony Emona was established at Ljubljana.¹⁵

⁸ Puš 1982b, 200 f, Fig. 9.

⁹ Stare, V. 1975a, 177.

¹⁰ Novšak 2002, 89 ff; *id.* 2003, 216 ff.

¹¹ Gabrovec 1975a, 177; Pavlin, Dular 2007, 92–94, Figs. 2–5, Pls. 1–6; Dular, Tecco Hvala 2007, 255, Cat. No. 1, Fig. 145.

¹² Dular, Tecco Hvala 2007, 255 f, Cat. Nos. 2, 3, Figs. 146, 147; Vuga, Šmid, Masnec, topographic report kept in the archives of the Iza ZRC SAZU (1981).

¹³ Stare, V. 1975b, 195; Dular, Tecco Hvala 2007, 263, Cat. No. 30, Fig. 158.

¹⁴ Guštin, Knific 1973, 842; Dular 2003, 154 f, Fig. 93, Pl. 2: 1–7; Dular, Tecco Hvala 2007, 263 f, Cat. Nos. 34, 35, 43. Cf. also Draksler 2007, 155, Fig. 45.

¹⁵ Stare, F. 1954a; Puš 1971; *id.* 1973; *id.* 1982c; Gabrovec 1973; Šašel 1975b; Vičič 1990; Horvat, M. 1991; Vojaković 2013; Gaspari 2014; Škvor Jernejčič 2014a; Božič 2015a, 57 f.

³ Drovenik, Pleničar, Drovenik 1980.

⁴ Mlakar 2003, 218 ff.

⁵ Perko, Orožen Adamič (eds.) 2001, 184.

⁶ Perko, Orožen Adamič (eds.) 2001, 96 ff, 178 ff, 380 ff.

⁷ Šašel Kos 1990; *ead.* 2009; Dular 2009.

Located at the northeast foot of Molnik is the hill of Mareček (*Fig. 3: 8* and *Fig. 4*), which was inhabited in the Late Bronze and Early Iron Ages, while in Late Antiquity it served as a refugium and in the Middle Ages it held a castle.¹⁶ According to the owner of a sand quarry called Lampičev peskokop (*Fig. 3: 9* and *Fig. 4*) in the immediate vicinity of Mareček, inhumation burials with well-preserved skeletons and grave goods, mostly consisting of pottery, were reportedly found during sand extraction. With the spread of the sand quarry, this cemetery was completely destroyed and all grave goods, with the exception of a ribbed bronze bracelet, discarded.¹⁷

¹⁶ Puš 1978–1979, 227; *id.* 1990b, 373; Dular, Tecco Hvala 2007, 236, Cat. No. 29; Žorž 2016.

¹⁷ Vinko Šribar, curator at the Narodni muzej in Ljubljana, inspected the site and reported on at least five destroyed graves (four inhumations and one cremation) and on thirteen tumuli (Šribar 1967, 83). Ivan Puš determined these graves as flat in his publication (Puš 1990b, 373, *Fig. 6*). In the unpublished typescript, kept in the archives of the MMLj, he mentions that several presumed tumuli in the vicinity were later trial trenched and established to be natural formations.

The summit of Molnik bears traces of settlement terraces and ramparts (*Fig. 4*), while tumuli or tumuli-like features are visible on the surrounding ridges (*Fig. 6*). On the northwest ridge, there is a flat cemetery (*Fig. 5*) at the site of the sand quarry at Roje near Orle, but was largely destroyed during sand extraction. Burials also came to light during sand extraction at the sand quarry called Kotarjev peskokop, on the ridge north of the summit of Molnik. On the western slope, two tumulus cemeteries are located at Grmada and Selska gmajna. Tumuli also lie along the south-eastern ridges at Pleška hosta and Pavšarjeva hosta (*Fig. 4*),¹⁸ i.e. along the path that leads to Magdalenska gora (*Fig. 3: 14*), one of the most important Early Iron Age centres of the Dolenjska community.¹⁹

¹⁸ Puš 1984, 154 f; Dular, Tecco Hvala 2007, 160 f, Cat. Nos. 22–27, *Figs. 90, 154–157*.

¹⁹ Gabrovec 1975b, 200 f; Hencken 1978; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004; Tecco Hvala 2012.

HISTORY OF RESEARCH

The first to detect a prehistoric settlement and tumuli at Molnik was Jernej Pečnik, a self-taught archaeologist active in the late 19th century,²⁰ while the first written record of the burials can be found in the accession diary kept in the archives of the archaeological department of the Narodni muzej Slovenije (AO NMS).²¹ The extraction of sand in a number of quarries on Molnik brought to light graves that were eventually reported to the local institutes for the protection of cultural heritage. Initially, archaeological investigation was limited to documenting chance finds (*Fig. 7*).²² With continuing sand quarrying and destruction of graves, the heritage protection services decided to systematically

investigate the endangered area. Directed by Ivan Puš, the Mestni muzej Ljubljana (MMLj) in collaboration with the Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo (LRZSV) conducted several trial trenching and excavation campaigns (1980–1982, 1985–1987, 1989/90, 1993 and 1996) that took place at different locations on the summit of Molnik and in its vicinity.²³ Later, in 1997, the topographic surveys carried out by the Inštitut za arheologijo ZRC SAZU included investigations at Molnik that involved taking measurements and drawing plans of the settlement and the surrounding tumulus cemeteries.²⁴ Recently, small finds also came to light following the sleet storm in 2014.²⁵

²⁰ Pečnik 1894, 8; Pečnik's letter to Szombathy dated 24 November 1894 (Fundaktenarchiv Prähistorische Abteilung Naturhistorische Museum in Wien).

²¹ AO NMS, AK 1936, serial No. 45; Šašel 1975a, 195.

²² A team of the Narodni muzej in Ljubljana conducted small-scale trial trenching in 1963 in the area of Molnik (Stare, V. 1962–1964, 173, Pl. 3: 12–14); in 1978, Davorin Vuga from the Republiški zavod za spomeniško varstvo (ZSV SRS) documented the cremation burial found by chance in the sand quarry at Roje (Vuga, Josipović 1978–1979, 215 f, *Fig. 28*; Vuga 1980, 210, *Fig. 2: 1–4*).

²³ Field documentation held in the archives of MMLj. Summarily published in: Slabe 1980–1981, 152 f, *Figs. 20–22*; Puš 1982a, 205 ff, *Figs. 16–20*; *id.* 1985, 248; *id.* 1986, 243 f; *id.* 1993, 130 f, Cat. No. 216.

²⁴ Dular, Tecco Hvala 2007, 160 f, 258 ff, Cat. Nos. 22–27, *Figs. 90, 154–157*.

²⁵ Grahek 2016b.

SETTLEMENT AT MOLNIK

The summit of Molnik has two peaks separated by a narrow and long saddle (Figs. 5, 8). The northeast peak (582.5 m asl) has a small levelled plateau enclosed within a rampart with two entrances. In the east, the rampart is connected with another one that runs in a semicircular arch along the south-eastern slope and terminates in the west without joining the upper rampart. In the south-east, the upper rampart includes an inwardly projecting entrance, while the settlement interior shows levelled areas forming terraces.

The southwest and slightly lower peak (574 m asl) is also enclosed within a rampart interrupted in the west with two inwardly projecting entrances. The path now leading to the small plateau on the summit runs through the southwest entrance. The terrain in the interior is terraced, with three smaller terraces also visible northwest of the rampart.

The narrow saddle (566.8 m asl) between the two peaks revealed no traces of an interconnecting rampart. It is possible that none was constructed, but it may have also slid down the slope. The outline of the settlement is adapted to the terrain; it covered a roughly 5 ha large surface.²⁶

In 1981, a team of the Mestni muzej Ljubljana conducted investigations at the settlement that involved two trial trenches dug below the northeast peak (Figs. 7, 8: S1, S2). They only recorded the positions of their trial trenches and no other data, but did find an iron annular fibula just below the turf (Fig. 9C), close to the highest point of the peak (582.5 m asl).²⁷ In 1986, they dug three trenches in the west part of the settlement. The field documentation reveals that Trenches 1 and 2 investigated a 17 x 2 m large area south of the lower peak at 574 m asl (Figs. 8, 9A), but lacks a topographic map with a precise location of the trenches. The trenches were

aimed at investigating part of the plateau on the peak and the terrace below it; they reached the bedrock at the depth of 0.50 m in the north and immediately under the surface in the south. The bedrock was covered by an uneven, 0.10–0.30 m deep layer of gravel and weathered rock. This was covered by a brownish sandy layer that was partially overlain in the north, interrupted by a deposit in the south. It was a 9.2 m wide gravelly deposit of a lenticular cross section that terminated just under the surface with a recent cut; the latter reached from the turf to the bedrock. Trenches 1 and 2 yielded no small finds. The third trench in the same years cut through the west edge of the settlement in a N–S direction. The west cross section (Fig. 9B) shows that a drywall of large and small stones was constructed onto the bedrock. The wall measured 1.00 m in thickness and 0.80 m in surviving height. The exterior face, composed of variously sized stones in six courses, was slightly inclined inwards. A similar inclination was recorded for the interior face, followed inwards by stone rubble. On the outer side, a layer of gravel reached along the height of the wall and onto the slope where it thinned out. The wall and the layers of rubble and gravel were covered by a thin layer of forest humus.

Trial trenching in the settlement gave poor results. It did provide evidence of human presence in the shape of a Late Roman annular fibula (Fig. 9C) and sherds of prehistoric pottery, the latter found in the eastern part of the settlement (Fig. 8: T2). We still lack reliable information for dating the rampart and the wall in the western part of the settlement (Fig. 9A,B) and our knowledge of the settlement mainly consist of what we can infer from the cemeteries located in its vicinity. Archaeological investigations have thus far evidenced five cemeteries within a 700 m radius of the settlement (Fig. 5).

²⁶ Dular, Tecco Hvala 2007, 160 f, Cat. Nos. 22–27, Figs. 90, 154–157.

²⁷ Puš 1982a, 205; *id.* 1984, 154 f.

CEMETERIES

THE CEMETERY AT ROJE NEAR ORLE

On the northwest ridge of Molnik, three graves and several grave goods were found by chance in the sand quarry at Roje near Orle (Figs. 5, 10) and documented in 1963 and 1978 (Figs. 7, 12, 13; Pl. 1). This was followed by systematic trial trenching in 1980 and 1981, which unearthed ten burials in a roughly 300 m long stretch of the slope (Figs. 14–19; Pls. 2–6).²⁸ One of them contained a skeleton and an urn; the others were cremations, all presumably forming part of a flat cemetery (Fig. 14). The graves in the lower and middle parts of the quarry were documented roughly a metre apart from one another, while Graves 8, 9 and 10 were unearthed higher up the slope; the trenches in between revealed almost no finds or features (Figs. 15, 20). Graves were documented at more or less shallow depths under the surface, dug into the dolomite bedrock and covered with a layer of sandy earth and forest humus (Graves 2, 6–8, 10 – Pls. 2B, 4, 5, 6B). Deposits covering the graves or possibly the earth dug out from the grave pit were observed at Graves 1, 5 and 6 (Pls. 2A,D, 4A).

THE GRAVES AT KOTARJEV PESKOKOP

Remains of four graves were documented in the sand quarry of Kotarjev peskokop on the north ridge of Molnik (Figs. 5, 7, 21–24). One was an inhumation (Grave 1 – Pl. 7A), two were burials in a stone cist (Graves 2 and 3 – Figs. 23, 24; Pl. 7B), of which one was certainly a cremation, while the fourth grave was destroyed. They were all documented roughly a metre under the turf, dug into white dolomite and covered with sandy earth mixed with humus (Figs. 21–24; Pl. 7). The archaeological work was limited to salvaging the remains of graves and did not investigate the surrounding area, it is therefore not clear whether the graves were part of a tumulus or a flat cemetery.

THE CEMETERY AT GRMADA

A group of around twenty variously-sized tumuli or mound-like formations is visible on the western slope just below the settlement (Fig. 5). In the 1980s, five of these were excavated (Figs. 7, 25) and three of them contained graves (Tumuli 13, 16 and 17 – Figs. 27, 41, 45), while the other two (Tumuli 15 and 20 – Figs. 38, 39, 55, 56) were artificial deposits without graves. Five small trial trenches were dug here in 1987 to investigate

further (Fig. 57), but the investigated locations were not marked on a topographic map. These trenches revealed that most of the other formations were deposits of sandy gravel devoid of archaeological finds, only Trench 20 unearthed some ceramic artefacts in a yellow-brown sandy layer mixed with stones (Fig. 58).

The tumuli with burials were dug in quarter segments down to the sandstone bedrock. For the purposes of efficient documentation, 0.70 m wide baulks of earth were initially left that ran E–W and N–S (Fig. 26).

TUMULUS 13

It measured roughly 10 m in diameter, with the highest point measuring approximately 2.5 m from the bedrock that gently descended towards the west (Fig. 26). The cross sections of the tumulus show three layers that only slightly differ from one another in colour and composition. The south cross section (Fig. 27A) shows that a layer of red-brown gravel (*Layer I*), up to 0.60 m thick, covered the shallow Grave 13 containing a ceramic vessel in the western part of the tumulus. The layer thinned out 2 m from the centre of the tumulus. It was covered by an up to 1.30 m thick layer of rough stones and brown loam that extended across the entire excavated part of the tumulus (*Layer II*). It was overlain by an up to 0.30 m thick and lighter brown layer of rough stones and finally by forest humus.

The east cross section (Fig. 27B) reveals a shallow cut into the bedrock in the centre of the tumulus. This was covered by a brown-red layer of gravel (*Layer I*) that reached to the remains of a stone construction on the north edge of the cut, which may be the remains of the stone ring around the first earthen mound. The layer was covered by rough stones mixed with brown loam (*Layer II*). Documented in this layer were two artefacts from Grave 11 (bracelet and fibula) and the shallow pit of Grave 12. In the southern part of the tumulus, a thin and 1.40 m long layer of burnt remains and charcoal spread across Layer II. This was overlain by an up to 0.60 m thick layer (*Layer III*) of a similar composition and colour as Layer I. Layer III was only documented in the southern part and thinned out 1.50 m from the centre of the tumulus. On top, excavations revealed a light brown layer of rough stones that extended across the entire excavated part and was covered with forest humus.

It was very difficult and at times impossible to discern the contours of the grave pits or constructions in the layers of rough stones (Fig. 27C). The pit could only be clearly outlined for three graves, where it was dug into the sandstone bedrock (Graves 3, 7 and 13 – Figs. 30, 34, 36); the locations of other graves were surmised on the

²⁸ Puš 1984.

basis of the layout and composition of the grave goods that appeared in clusters at different depths (between 2.45 and 0.90 m) within the layers of the tumulus (Fig. 28). At places, pieces of human bones and decayed wood (Graves 8, 11) or burnt remains and cremated bones (Graves 4, 5) were found next to grave goods.

The tumulus revealed a total of fourteen graves or clusters of finds. Of those, Graves 3–5 and 7 were certainly cremations (Pls. 10A,B,D, 11), while other graves were probably inhumations (Pls. 8, 9, 12–15); they were concentrated in the central part of the tumulus along the NW–SE axis. Layer I covered the inhumation Graves 13 and 8, as well as two vessels ascribed to Graves 6 and 14 (Fig. 27; Pl. 10C,E). The field drawings do not clearly show whether the urn Graves 3 and 7 were originally flat or not. They appear to have been located at the same distance from the centre of the tumulus and also that they were taken into consideration when adding other burials. Found within Layer II were Graves 2, 9–12 (Fig. 28; Pls. 9, 12–14) and two urns marked as Graves 4 and 5 (Figs. 31–33; Pl. 10B,D); on top of the layer was a collection of weapons, marked as Grave 1, and individual metal finds. In the southern part, a thin patch of burnt remains covered Layer II and was in turn covered by Layer III only documented in this part, which revealed no graves. Scattered in the layers of the tumulus were numerous ceramic sherds (Pls. 17) that may represent the remains of additional, destroyed graves or the remains of special rituals.

TUMULUS 16

It did not have a characteristic mound-like shape. The top of the tumulus was flattened into a more or less round platform that continued into the slope in the east (Figs. 40, 41). It measured roughly 8 m in diameter and only between 0.40 and 1 m in surviving height. It was composed of a single layer of gravel mixed with forest humus and reached to the bedrock. The layer was more or less evenly thick and contained scattered finds. In the north part of the excavated area, the sandstone bedrock was immediately under the turf, while the southern part revealed two inhumation burials (Figs. 42, 43; Pls. 18B, 19, 20). The grave pits were partially parallel to one another with an E–W orientation. The goods of Grave 1 were disposed on the levelled bedrock, while Grave 2 was dug 0.80 m deep into it (Figs. 41–43). Both were inhumations; no cremation burials were found in the tumulus.

TUMULUS 17

It was more or less mound-like with a flattened top, measuring roughly 14 m in diameter and between 0.50 and 2.20 m in surviving height, depending on the inclination of the slope (Fig. 44). It was trial trenched in 1985 and 1986 (Fig. 7).

The south cross section that cut W–E through the tumulus (Fig. 45A) clearly shows that the pit of Grave 9 was dug into the bedrock and that it was lined with variously sized stones. It was covered with a yellow sandy layer (Layer I), up to a metre thick, that reached across the centre of the tumulus to Grave 5 in its western part. Grave 5 was also dug into the bedrock, had a stone lining and was covered with an up to 0.60 m layer of rough stones (Layer II) that thinned out at the centre of the tumulus. An up to a metre thick yellow-brown layer with small stones (Layer III) covered both layers, in turn covered by forest humus. The east cross section (Fig. 45B) only showed the yellow sandy layer (Layer I) that was completely overlain by the layer of yellow-brown earth (Layer III) and a thin layer of turf on top. The southeast segment of the tumulus revealed an elongated stone heap (Fig. 45C, 46). It was roughly 0.70 m high, measured from the original ground level, which signifies that it was made together with the tumulus, possibly as a support against erosion given that the inclination of the slope is steepest here.

The tumulus revealed ten graves,²⁹ of which four were cremations (Graves 1, 3, 6, 10 – Figs. 47, 49, 51, 54; Pls. 21A, 23A, 24–28, 31B, 32) and six probably inhumations (Graves 2, 4, 5, 7, 8, 9 – Figs. 48, 50, 52, 53; Pls. 21B, 22, 23B, 29, 30, 31A). They were arranged around the centre that revealed a broken jug lying on the original ground (Fig. 45C: N4; Pl. 35: 10). Grave 6 was dug into the sandstone bedrock, partly also Graves 5 and 9, others were found within the layers of the tumulus. Layer I spread from the inhumation Grave 5 in the west and stopped before reaching the cremation Grave 6, which was marked with stone slabs and a heap of small stones. The layer in the east held the inhumation Graves 7, 8 and 9. The cremation Grave 10 was dug into the elongated stone heap that spread across the southeast segment of the tumulus. Layer II, only documented in the western part of the tumulus and thinned out at the centre, held inhumation Graves 2 and 4, while it covered the inhumation Grave 5 and the cremation Graves 3 and 6. Layer III only held the cremation Grave 1. The tumulus also revealed stray finds at different depths (Fig. 45C: N1–6; Pl. 33–36).

²⁹ Puš 1992, 37.

THE CEMETERY AT SELSKA GMAJNA

During the 1997 field measuring campaign, four tumuli were registered on the south-western ridge that descends from Molnik towards Lanišče (Fig. 5). They were initially treated together with the tumulus cemetery at Grmada and marked with numbers 21 to 24.³⁰ Given that this area lies roughly 300 to 350 m away from the last of the tumuli at Grmada and administratively belongs to a different village and a different cadastral municipality, however, they are treated here as an independent cemetery named after the part of the hill known as Selska gmajna (Fig. 59).³¹

The damage caused by the sleet storm in 2014 revealed two cremation burials in this area (Fig. 59: T6, T8). They were dug to a shallow depth into the dolomite bedrock. No deposits or layers were detected above the graves that would indicate the presence of a tumulus (Figs. 60, 61, Pl. 37).

THE CEMETERY AT PLEŠKA HOSTA

The ridge south of Molnik, where the paths from the village of Pleše and from Magdalenska gora join together, holds a group of sixteen tumuli or mound-like formations (Fig. 5). The northernmost of these was excavated in 1996 by a team of the Mestni muzej Ljubljana, led by Ivan Puš (Figs. 7, 62–64).

TUMULUS 1

It was fairly low and oval in plan, measuring 8–12 m in diameter and between 1 and 1.5 m in surviving height. A recent rectangular cut was visible in the centre that was gradually filled in (Fig. 64). It reached a metre deep to the central burial (Grave 6), which was covered with a large stone slab and dug into the sandstone bedrock that formed the then ground level (Pl. 40). The bedrock revealed several other shallow grave pits which were covered by a layer of sand mixed with rough stones (Fig. 65A,B). This layer included variously sized and shaped pieces of sandstone, limestone, slates and dolomite, as well as stray finds (Pl. 44C). Excavations revealed no evidence of several layers of the earthen mound. The lines of stones unearthed in the north and east edges of the excavated area (Figs. 65C, 66) raise the possibility of a stone ring around the tumulus.

The excavated part of the tumulus revealed fourteen graves arranged around the central one. Most were probably inhumations (Graves 1, 3–5, 7–10, 12–14 – Figs. 67, 69, 70, 74, 76, 77, 80; Pls. 38A,C, 39, 41B, 42, 43, 44B), even though only very small pieces of bone survived. Cremated bone remains indicate that some of the burials were also cremations (Graves 2, 6, 11 – Figs. 68, 71, 79; Pls. 38B, 40, 44A). The grave pits contained pottery and rare other goods.

***

The sand extraction at Roje and Kotarjev peskokop largely destroyed the cemeteries at these locations and it is no longer possible to establish their extent and layout. The two sites have shown that the inhabitants of the settlement at Molnik chose locations with dolomite bedrock to bury their dead; the two graves documented at Selska gmajna were also cut into dolomite bedrock. However, the investigations of the tumuli at Grmada and Pleška hosta have shown that burial took place on sandstone bedrock as well (Tumuli 1, 13, 16 and 17). The layers making up the tumuli were either composed of rough stones or of sand mixed with stones, in which the outlines of the grave pits were poorly discernible and the edges of the tumuli were, for the most part, also unclear. Only the tumulus excavated at Pleška hosta revealed several stones along the edge that may represent the border of the burial plot. The different layers of the tumuli could only be distinguished by colour and composition in two instances (Grmada, Tumuli 13 and 17), where three layers were established, while the other two investigated tumuli (Grmada, Tumulus 16; Pleška hosta, Tumulus 1) revealed single layers.

The tumuli were small, not exceeding 14 m in diameter and 2 m in height. Excavations were limited to the part of the tumuli surviving above ground and did not investigate the surroundings; it is therefore not possible to reliably determine the extent of the tumuli and the number of burials. Considering that two graves (Fig. 59) were found at Selska gmajna in the vicinity of the presumed tumuli, it is possible that at Grmada as well, other graves are also located outside the excavated area. An example of this is Tumulus 1 at Kapiteljska njiva in Novo mesto, in which 45 burials were documented during the initial excavations, while opening larger areas during later investigations revealed further 35 burials, but also flat cremations in the vicinity of the tumuli.³²

³⁰ Dular, Tecco Hvala 2007, 161, 259, Cat. No. 24, Fig. 154.

³¹ Grahek 2016b.

³² Knez 1993; Križ 2013, 9, 17 f, App. 1; Dular, Tecco Hvala 2007, 177 f, Figs. 101, 235; Belak 2014, 398: Fig. 1.

CHARACTERISTICS OF THE CEMETERIES AND THEIR BURIALS

The investigations thus far conducted on the five sites at Molnik have unearthed a total of 59 graves, of which 50 survived well enough to enable us to observe the burial rite, grave constructions and the layout of graves (Figs. 81–84).

CHARACTERISTICS OF THE CEMETERIES

Thirteen graves were recorded on the north-western ridge at Roje, of which eight survived well enough to enable further analyses (Fig. 81). They were most probably flat burials, predominantly cremations. One exception is the double Grave 9 containing a skeleton and an urn, which the anthropological analysis ascribed to a girl and an infant. The other is the nearby Grave 8 that contained an urn with the cremated bones of an adult man and an adult woman.³³ Based on their isolated location (Fig. 14) and the results of the anthropological analysis, they could represent either the early stage of a small family tumulus or a family burial plot.

Kotarjev peskokop on the northern ridge of Molnik revealed an inhumation, two burials in a stone cist (of which Grave 3 was positively identified as a cremation) and one almost completely destroyed grave (Figs. 21–24; Pl. 7). These being chance discoveries, neither the relationships between the graves nor their surroundings were documented, and it is not possible to estimate whether the burials were flat or may have formed part of a tumulus. We can ascertain that the two cremations (Fig. 59: T6, T8) documented in the vicinity of the presumed tumuli at Selska gmajna (Pl. 37) were flat.

At Grmada, Tumuli 13 and 17 revealed both cremations and inhumations (Fig. 81). The cremation Graves 3 and 7 located in the area of Tumulus 13 were probably initially flat, because they were not covered by Layer I of the tumulus. The urns marked as Graves 4 and 5 (Figs. 32, 33) were documented in Layer II. All other graves, lying on top of one another in the central part of the tumulus, were presumably inhumations (Fig. 83). Tumulus 17 (Fig. 81) revealed four cremations (Graves 1, 3, 6, 10). Grave 6, dug into the bedrock and covered with stone slabs and a heap of small stones (Fig. 45; Pl. 24), was not covered by Layer I and was only included into the tumulus with later layers. Grave 10 was dug into the elongated stone heap laid onto the bedrock in the southeast segment of the tumulus (Fig. 46). Grave 1 was found in the last, Layer III. Tumulus 17 revealed inhumations in different layers at different depths. The two burials in the barely visible Tumulus 16 were inhumations, lying partly parallel, one of them dug into the bedrock and the other one located higher up on levelled

ground (Figs. 81, 83). There were individual small finds scattered across the tumulus, but no traces of cremations.

Located on the south-eastern ridge at Pleška hosta was Tumulus 1 that held three cremations (Graves 2, 6, 11). Grave 6 was central and had a lining and a cover of stones. It was surrounded by inhumations, while two other cremations were found at the south-eastern edge of the tumulus; all graves were covered by a single layer (Figs. 65, 81, 83).

BURIAL RITE AND GRAVE CONSTRUCTIONS

Cremations. The pits that held cremation burials were either round or rectangular in plan (Fig. 82). The round ones, with a rounded bottom, were documented both in the flat cemetery at Roje and in Tumuli 13 and 17 at Grmada (Figs. 14, 83); they measured 0.50–0.90 m in diameter. Such pits at Roje were documented for Graves 1, 2, 7 and 10, which contained cremated bones and remains of the wood from the pyre strewn across the bottom (Fig. 82a; Pls. 2A,B, 4B, 6B). They were not covered with stone slabs. In the shape of the pit and the burial rite, they are similar to Graves 1 and 3 from Tumulus 17 at Grmada (Figs. 82b, 83; Pls. 21A, 23A); Grave 1 was found in Layer III and Grave 3 had been destroyed when preparing Grave 5. A round plan and a rounded bottom were also documented for Graves 3 and 7 from Tumulus 13 (Pls. 10A, 11), which contained an urn, as opposed to the other graves with round pits.

Some cremations had a rectangular grave pit. They measured from 0.60 x 0.50 m to 1.40 x 1.00 m in plan and were unearthed at all burial sites at Molnik (Figs. 14, 82, 83). Most were covered with stone slabs (Graves 5, 6, 8 and 9 at Roje – Pls. 2D, 3, 4A, 5), Grave 5 from Roje also had a stone lining, while all such graves contained an urn, or even two. Comparable with these four graves from Roje is Grave 6 from Tumulus 17 at Grmada (Fig. 83), which was covered with stone slabs and small stones. At the bottom, its pit revealed the remains of the funerary pyre, on top of which were carefully laid stones of the lining; the pit contained numerous vessels that included an urn (Pls. 24–28). In the same tumulus, the cremation Grave 10 had a similar form of pit (Pls. 31B, 32), which revealed traces of a black decomposed organic substance along the wall that may represent the remains of a wooden lining, while the grave goods and cremated bones were strewn across the eastern half of the pit. Comparable with Grave 6 from Tumulus 17 at Grmada in its construction features is the central grave of the tumulus at Pleška hosta (Fig. 71; Pls. 40, 41A), which had the bottom covered with wood charcoal mixed with small pieces of cremated bones and fragmented grave goods. The other two cre-

³³ Tomazo-Ravnik 1984, 165.

mations (Graves 2 and 11) from the same tumulus also had a rectangular pit and burnt remains with cremated bones strewn across the bottom (*Pls. 38B, 44A*). Grave 3 at Kotarjev peskokop was similar, though also with stone slabs lining the walls (*Fig. 24, 82a*). Two flat cremations at Selska gmajna had angular pits; Grave 1 contained an urn, Grave 2 contained burnt remains strewn across the bottom (*Figs. 60, 61, 82b; Pl. 37*).

Inhumations. The rectangular grave pits that revealed neither urns nor burnt remains probably contained inhumations; this is indicated by the skeletal remains in some graves (*Fig. 82, 83*). The pits of the graves dug into the bedrock or lined with stones were clearly discernible, while the outlines of those laid into the various layers of the tumuli were less readily discernible, to the point of not allowing us to determine the orientation and dimensions for all pits. The discernible pits measured from 0.80 x 0.50 m to 3.20 x 1.00 m. One third of these pits had a black organic substance on the bottom and at places also along the walls that probably represents the remains of a wooden coffin; this is most apparent in Graves 13/13, 16/2 and 17/9 at Grmada (*Figs. 41A, 45A; Pls. 15, 20, 31A*). Two thirds of these pits revealed stones along the edges or above them, while some had a more carefully constructed stone lining and covering slabs. Examples of the latter are Grave 9 at Roje (*Pls. 5, 6A*), Graves 1 and 2 at Kotarjev peskokop (*Pl. 7*), Graves 13/13, 17/2, 17/5, 17/7, 17/9 at Grmada (*Pls. 15, 21B, 22, 29, 31A*), and Graves 5 and 10 from the tumulus at Pleška hosta (*Pls. 39B, 42*). In other inhumations, stones appeared at the corners or in uneven or broken lines along the edges.

The stones of different rock types were used to line and cover the graves. The geologic composition of the hill of Molnik is varied and these stones could be either picked up on site or brought from the immediate vicinity. Apart from the sandstone of different colours, limestone, marl and slate were used for such purposes, which differed from the bedrock of dolomite or sandstone. The cremation Grave 10 from Tumulus 17 at Grmada, which was dug into a heap of stones, presumably had a wooden lining; a similar example of a cremation burial with the remains of a wooden construction is known from nearby Magdalenska gora.³⁴

The remains of the deceased that had been cremated on a pyre were either placed into an urn or strewn across the grave pit (*Fig. 82*). Deceased were also buried without previously being cremated, and were simply laid into wooden coffins; such a rite has been well documented during modern investigations at Stična and Novo mesto.³⁵ The analysis of the wood

samples from the cemeteries at Molnik has shown that the coffins were made of maple, oak or ash wood, while various species of mainly deciduous trees were used to make the pyres.³⁶

POSITION AND STRUCTURE OF GRAVE GOODS

Grave goods in cremation burials. The goods in cremations were placed either into the urn together with the cremated bone remains or onto the bottom of the pit together with the wood charcoal from the pyre. Pottery predominates; at Roje and Pleška hosta it even represented the only goods (*Fig. 82, 84*). The urn graves held more or less complete vessels, while the graves with the cremated remains strewn across the bottom mainly revealed pottery sherds. Some graves, which were flat or could initially have been flat given their stratigraphic position, contained large jars as well as beakers and/or dishes with an inturned rim, sometimes also ceramic situlae (*Pls. 1, 3, 5, 6, 11, 27, 28, 37A, 40, 41*), while the cremations from the layers of the tumuli mainly contained bowls (*Pl. 31B, 38B, 44A*). The richest set of pottery survived in Grave 6 of Tumulus 17 at Grmada: apart from the urn, it consisted of ten ceramic vessels and a bronze jug, which represents the only metal vessel thus far found at Molnik. Other, metal goods were all, except the knife, laid into the urn onto the cremated remains of a man and his horse,³⁷ while a large pin was placed onto the rim of the urn (*Fig. 51; Pls. 24–26*).

Metal goods came to light in several other urn graves (Roje, Graves 5, 8 – *Pls. 3, 5*; Selska gmajna, Grave 1 – *Pl. 37A*; Grmada, Grave 7 from Tumulus 13 – *Pl. 11*); these items mainly comprise pieces of the costume such as fibulae, pins, bracelets and rings. Metal artefacts were also unearthed in cremations without an urn (Grmada, Graves 17/1, 17/10 – *Pls. 21A, 31B, 32*; Selska gmajna, Grave 2 – *Pl. 37B*; Pleška hosta, Grave 1/6 – *Pls. 40, 41A*). Grave 1 from Layer III of Tumulus 17 revealed a ceramic jar containing bronze mounts and nails that were attached to a small wooden plate (*Pl. 21A*). Grave 10 from the same tumulus revealed a hooked belt plate alongside belt attachments, an awl and a knife (*Pl. 32*). The central grave of the tumulus at Pleška hosta (Grave 1/6) contained three broken ceramic situlae and two dishes with an inturned rim, as well as a piece of a fibula, gilded ornaments and a clay spindle whorl, but also a broken bronze axe and an iron knife (*Pl. 40*). Graves 1/6 and 17/6 are the only ones among the twenty-two cremations to have contained weapons, if excluding the knife and awl from Grave 17/10 that may have been considered as tools (*Fig. 84*).

³⁴ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 56 f, Fig. 30; Tecco Hvala 2012, 76 ff.

³⁵ Gabrovec *et al.* 2006; Gabrovec, Teržan 2008; Knez 1993; Križ 1997; *id.* 2000; *id.* 2013.

³⁶ See here Tolar, Botanical macroremains.

³⁷ See below on the graves of the Early Hallstatt period.

Grave goods in inhumation burials. In inhumations as well, pottery constitutes the majority of goods (Figs. 82, 84), but their forms differ from those recorded in cremations. The ceramic vessels, which represented the only goods in just over a third of all inhumations (Kotarjev peskokop, Grave 2; Grmada, Graves 13/6, 17/5; Pleška hosta, Graves 1/1, 1/3, 1/4, 1/5, 1/7, 1/8, 1/9, 1/12, 1/14), were usually placed in the corner or along one of the short side of the pit (Pls. 15, 20, 21B, 22, 30, 31A, 38A, 38C, 39, 41B, 42, 43, 44B). A third of inhumations also contained pieces of the costume and just over a quarter held pieces of the military outfit (Figs. 84, 85).

The available data open questions concerning the chronological, cultural and social implications behind the observed differences in the positions of the graves, burial rite, grave markers and grave goods. In the Early Iron Age, the hills delimiting the Ljubljana Basin in the southeast represented a boundary between the different cultural groups as defined by Stane Gabrovec.³⁸ The Iron Age site at Molnik lies in their zone of contact and it is therefore all the more interesting in terms of observing its role and cultural identity.

³⁸ Gabrovec 1966a; *id.* 1987; *id.* 1999.

GRAVES FROM THE EARLY HALLSTATT PERIOD AT MOLNIK

THE GRAVES AT ROJE NEAR ORLE

The area of the sand quarries at Roje has revealed several graves and stray finds (Figs. 2, 4, 5, 14). The graves were located on the ridge along the path leading to Molnik and, as Ivan Puš already observed, their location was not coincidental, but rather carefully chosen so as to be clearly seen by passers-by.³⁹ The ridge affords a good view both towards the Ljubljansko barje and towards Podmolnik and Sadinja vas. The cemetery was thus situated at the crossroads of paths leading east–west and north–south, i.e. along the path leading from Ljubljana southeastwards to Magdalenska gora, but also from the Ljubljansko barje across the ridge and into the valley of the River Reka and onwards to the River Sava (Fig. 3).⁴⁰ The cemetery was first published by Puš who dated most of the graves to the Ljubljana II and III phases, i.e. to the Podzemelj and Stična-Novo mesto 1 phases.⁴¹

Grave 5 (Fig. 16; Pls. 2D, 3) held the burial of two mature individuals (see here Tomazo-Ravnik, Anthropological analysis) and ranks among the rich graves at Roje. The globular urn (Pl. 3: 6) held the remains of a woman, while the situla also serving as an urn (Pl. 3: 4) presumably contained the remains of a man. The situla is of Type Ia2.⁴² It is a rare type, with examples mainly unearthed at sites in central Slovenia, less in Dolenjska and Bela krajina. According to a study by Sneža Tecco Hvala, situlae with a flat base, i.e. Type I situlae, predominantly occur in the graves of women.⁴³ In Grave 5

at Roje, however, the situla served as the urn and contained the cremated bones of a male individual together with items of the female costume, more precisely a Vače knobbed fibula with a bronze ring hanging from it, an iron bracelet and rings of a tin-lead alloy (Pl. 3: 1–3). Two cremation graves from Mengeš and Magdalenska gora, respectively, which revealed situlae of the same type, also contained bronze multi-knobbed pins that indicate male burials.⁴⁴ The double Grave 1/6, of a man and a woman, at Pleška hosta contained as many as four situlae (Pls. 40: 7; 41A: 10–12, 14), while Grave 6 from Tumulus 139 at Budinjak held the burial of a horseman with a bowl-shaped helmet and a drinking set consisting of a situla with a cup, a conical-necked vessel, a cup and a dish with an inturned rim.⁴⁵

The Vače knobbed fibulae appeared towards the end of the Podzemelj 1 phase and were most popular in the Podzemelj 2 phase.⁴⁶ They were most widespread in Dolenjska, while individual examples are also known from the Kras, Gorenjska, Carinthia (Koroška), Styria (Štajerska) and Slavonija.⁴⁷ The production manner and shape lead us to distinguish between three variants of these fibulae.⁴⁸ The example from Roje is ascribed to Variant 2, characterised by a bronze bow with knobs all made of solid bronze, while the iron core is only present at both ends of the bow and reaches to the first knobs. This variant was presumably in use in the Podzemelj 2 phase.

⁴⁴ Gabrovec 1965, Pl. 2: 6; Hencken 1978, Fig. 176: a. For the grave group from Magdalenska gora see Tecco Hvala 2012, 427; on whether the bronze pin belonged to Grave 1 from Mengeš see below.

⁴⁵ Škoberne 1999, Pls. 11; 13; 14: 4.

⁴⁶ Gabrovec 1970, 24, 34, 40, Map VIII; Gabrovec 1987, 41.

⁴⁷ *Id.* 1970, Map VIII; Grahek 2004, 140, Fig. 31; Teržan 2009, 211–212, Fig. 15; Škvor Jernejčič 2014a, 102–107, Fig. 4.101.

⁴⁸ Škvor Jernejčič 2017, 173–175, Fig. 9.

³⁹ Puš 1984, 139.

⁴⁰ For the settlement of Ljubljana and its surroundings see here the chapter above on topographic outline and also Gaspari 2014, Fig. 67.

⁴¹ Puš 1984, 148–151.

⁴² Tecco Hvala 2014a, 338, Fig. 2: Ia2.

⁴³ *Ead.*, 335, Fig. 3.

Grave 9 (Fig. 18; Pl. 6A) also revealed a double burial: an inhumation of a juvenile individual and a cremation of a child (see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*). The urn containing the cremated remains was found lying on the legs of the skeleton. The ovaloid urn (Pl. 6A: 2) is comparable with similar vessels from the Ljubljana cemetery,⁴⁹ while there are no close parallels in Ljubljana for the smaller vessel in the grave, with four perforated grips on the neck (Pl. 6A: 1) that was unearthed next to the urn on top of the skeleton. It is a form foreign both to the Early Iron Age urn graves and to the first inhumation burials under the tumuli in Dolenjska. The closest parallel is a vessel with a funnel-shaped neck and four non-perforated grips from Grave 101 in Stična's Tumulus 48.⁵⁰ An even clearer parallel is a vessel from Hallstatt.⁵¹

Grave 8 (Fig. 18; Pl. 5) is attributed to the Stična-Novo mesto phase. The anthropological analysis has revealed that the urn contained the remains of at least two adult individuals, a woman and a man (see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*). The dating of the grave is suggested by the bronze rings or earrings with longitudinal grooves, as closely similar examples were found at Magdalenska gora, in Grave 101 of Tumulus 13, alongside a boat fibula.⁵²

At Roje, also belonging to the Stična-Novo mesto phase is **Grave 10** that contained three vessels. One of them (Pl. 6B: 1) is a vessel with a ring foot of Type 2.⁵³ Such vessels have also come to light in the Ljubljana cemetery and at Veliki Nerajec near Dragatuš.⁵⁴

A later find from the Roje cemetery is a bronze serpentine fibula, which was presumably found in one of the destroyed graves in the sand quarry (Fig. 12: 2). It is a serpentine fibula with a saddle-shaped bow of Type IVb, which is the commonest type of serpentine fibulae in Dolenjska,⁵⁵ dating to the Serpentine Fibula phase of the Dolenjska Hallstatt group.

THE GRAVE AT SELSKA GMAJNA

Four tumuli have been recorded of the cemetery at Selska gmajna, while recent archaeological investigations have shown that two flat cremation burials were also found here (Fig. 59). **Grave 2** (Fig. 61; Pl. 37B) contained a fragment of a bronze ring and pottery sherds, the latter both in the grave and in its fill. The pit was rectangular in plan and was probably covered with three stone slabs. Its construction did not differ from the flat graves at Roje.

The triangular-sectioned ring with a diameter of 2.1 cm may have been part of a belt, given the size and diameter possibly also part of a finger ring (Pl. 37B: 1).⁵⁶ At the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana, most of the triangular-sectioned rings are flat on the back and angular on the front.⁵⁷ They were often found in graves together with double-cross belt clasps and may therefore represent parts of belts.⁵⁸ Of these, only the ring from Grave 42 is closely comparable with the ring from Molnik.⁵⁹

The charcoal from Grave 2 at Selska gmajna was sampled and the radiocarbon analysis revealed a date between the second half of the 9th century and the first third of the 8th century BC.⁶⁰

THE GRAVES FROM THE AREA OF TUMULUS 13 AT GRMADA

At Grmada, two urn graves from the Early Hallstatt period were found in the area of Tumulus 13. They were lying on a NW-SE axis and were equidistant from the centre of the tumulus (Fig. 27C). Grave 13/7 was located in Grid Square IV, Grave 13/3 in Grid Square II. Lying between them and on the same axis were later burials and even two urn graves from the early medieval period (Figs. 83; 85), which suggests that the two urn graves must still have been visible in some way in the Late Hallstatt period when inhumation burials were laid between them and covered over with a large earthen mound that also covered the two urn graves from the Early Hallstatt period.

Grave 13/7 (Fig. 34; Pl. 11). The round plan of its pit was recorded at a depth of 2.1 m. The pit was lined with stones. The burnt remains reached up to 30 cm outside the pit. East of the pit, the bedrock was as high as 1.7 to 1.8 m. Lower down, at a depth of 2.2 m, the burnt remains, as well as stones within the pit continued

⁴⁹ Puš 1982c, Pl. 1: 1,2,4,5; also see Škvor Jernejčič 2014a, Fig. 4.44.

⁵⁰ Gabrovec *et al.* 2006, Pl. 59: 6.

⁵¹ Wells 1981, Figs. 17–18.

⁵² Tecco Hvala *et al.* 2004, Pl. 101: 1-3; Tecco Hvala 2012, 210, Fig. 82.

⁵³ Dular 1982, 42–43.

⁵⁴ Puš 1971, Pl. 46: 11; Škvor Jernejčič 2014a, Fig. 4.45: 6-7, Pl. 119: 4-5; Spitzer 1973, Pls. 16: 7; 18: 6; Škvor Jernejčič 2011, Pls. 16: 2; 17: 2.

⁵⁵ Tecco Hvala 2014b, 168–169, Fig. 7: IVb, Map 7.

⁵⁶ On the occurrence of finger rings see Teržan 2002, 101–102.

⁵⁷ Stare 1954a, Pls. 21: 2; 26: 10; 38: 3; also see Škvor Jernejčič 2014a, 139, Fig. 136: 10,12,13.

⁵⁸ Cf. Hoernes 1915, Fig. 3: 4.

⁵⁹ Stare 1954a, Pl. 39: 5.

⁶⁰ See here the chapter on the radiocarbon analysis.

(Fig. 34), this was still visible further down, with the pit partially lined with stones and revealing individual pottery sherds. The cross section shows that the pit was partially dug into the bedrock (Fig. 27C).

The pit contained an ovoid urn with a short funnel-shaped neck (Pl. 11: 6) that held the cremated remains of an adult individual, presumably a woman (see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*). Found among the bones was a bronze pin/hairpin, an iron bow fibula and an iron bracelet, while two smaller vessels were unearthed on top of the cremated bones. The iron bow fibula with a lozenge-sectioned bow is damaged at the end of the bow (Pl. 11: 1), which prevents us from determining whether it was a single- or a two-looped fibula; the low triangular foot with incurved sides can appear on both types (Fig. 87).

Iron single-looped fibulae with a lozenge-sectioned bow and a low triangular foot with incurved sides are known e.g. from the sites of the Notranjska group (Fig. 87: 2–4) and date to the Notranjska I Ib/Podzemelj 1 phase or Phase Ia at Križna gora.⁶¹ This dating is supported by the result of the radiocarbon analysis of the sample taken from Grave 36 at Križna gora, attributing it to the 9th century BC; the grave contained three fibulae: an iron single-looped, and iron two-looped and a bronze spectacle fibula (Fig. 87: 1–2).⁶² An iron two-looped fibula was also found in Grave 21 at Trnovo pri Ilirski Bistrici, which was sampled and subjected to a radiocarbon analysis (Fig. 87: 4).⁶³ The modelled result dates the grave to the 8th century BC, which indicates that such items of jewellery continued to be worn into the Notranjska IIc/Podzemelj 2 phase.⁶⁴

A lozenge-sectioned bow is also present on the two-looped bow fibulae of Types 3a and 3b after Gabrovec (Fig. 87: 6).⁶⁵ Type 3a has a triangular foot, the sides are straight making the plate higher, while Type 3b has a rectangular and slightly lower catch-plate. Tiberiu Bader later identified a type of two-looped fibulae with an hourglass-shaped catch-plate he named Variant B, which corresponds to Type 3b after Gabrovec.⁶⁶ Type 3a fibulae, according to Gabrovec, include the examples from Vače and Most na Soči, on which the foot is not high, but rather low triangular with incurved sides (Fig.

87: 6).⁶⁷ The fibula from Grave 13/7 at Molnik (Fig. 87: 5) also has a lower foot. Biba Teržan joined the iron two-looped bow fibulae of Types 2a and 3a on the same distribution map regardless of whether their bows were round- or lozenge-sectioned, because the shape of the bow section is often unclear.⁶⁸

More than the shape of the bow section (round or lozenge), the dating of the iron, but also bronze fibulae with a triangular foot is determined by the shape and height of the foot, as Gabrovec already noted. He showed that the earliest two-looped fibulae have a high and narrow foot. By analysing the two-looped fibulae from the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana, he established that the bronze and iron fibulae with a high triangular foot appeared roughly contemporaneously, in Ha B3.⁶⁹ The same development can also be traced for the bronze two-looped fibulae with a triangular foot of Types 1a and 1c after Gabrovec.⁷⁰

A contemporary appearance of bronze and iron two-looped fibulae with a high triangular foot is further indicated by the goods from Graves 5b and 6 of the Vajuga-Pesak cemetery that include both Types 2a and 3a after Gabrovec.⁷¹ Both of the graves also contained hair rings and anklets, which represent the leading items of jewellery in the graves of the first horizon of the Early Hallstatt period in the northern-central Balkans, the beginning of which reaches into the 9th century BC or at least from 850 onwards.⁷² The appearance of the two-looped bow fibulae with a high triangular foot in the Iron Gates area thus dates to the second half of the 9th century BC. The distribution map of the iron and bronze examples of the fibulae of Type 3a suggests that the Iron Gates area is also where we should seek their origin.⁷³ From there, they presumably spread along river valleys southwards and north-westwards all to the south-eastern Alpine area.

An iron two-looped fibula with a high and narrow triangular foot was also found in Grave 101 in the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana.⁷⁴ The result of the radiocarbon analysis of the cremated bone sample from this grave dates it to the transition from the 9th to the 8th century BC.⁷⁵ This suggests that the appearance of two-looped fibulae with a high triangular foot and straight sides must be sought at the very beginning

⁶¹ Guštin 1973, 470, Fig. 2: 5; *id.* 1979, Pls. 17: 10; 60: 3; Urleb 1974, 32, Pl. 18: 8. Several other fibulae may also have a lozenge-sectioned bow *cf.* Guštin 1979, Pls. 43: 11; 44: 10; 48: 2; Ruaro Loseri *et al.* 1977, Pl. 24/T. 276: 1.

⁶² Bavdek, Urleb 2014a, 526–527, Figs. 32.3–32.4.

⁶³ Bavdek, Urleb 2014b, 538–539, Figs. 33.3–33.4.

⁶⁴ Teržan, Črešnar 2014, 707, Figs. 36–37.

⁶⁵ Gabrovec 1970, 24, Map VI.

⁶⁶ Bader 1983, 77–85, Pl. 48. Tiberiu Bader added several fibulae from Slovenia, Croatia and Serbia with a low triangular catch-plate (Type 3a after Gabrovec) to the distribution map of the two-looped fibulae with an hourglass-shaped catch-plate of Variant B (Bader 1983, 80).

⁶⁷ Gabrovec 1970, 12–13, Pls. 11: 2; 15: 5,6.

⁶⁸ Teržan 1995, 141, Fig. 20.

⁶⁹ Gabrovec 1970, 6, 34; Gabrovec 1987, 40–41.

⁷⁰ *Id.* 1970, 24, Map IV; Škvor Jernejčič 2017, Fig. 8.

⁷¹ Popović, Vukmanović 1998, Pls. 5: 3–22; 6: 1–18.

⁷² Pabst 2008, 596, Fig. 1: 9,10; *ead.* 2012, 90, 322, Fn. 31, 412–413, Maps 43, 44.

⁷³ Gabrovec 1970, Map VI; for iron fibulae see Teržan 1995, Fig. 20; for bronze fibulae see Škvor Jernejčič 2014a, Fig. 4.90.

⁷⁴ Puš 1971, Pl. 10: 1–7.

⁷⁵ Škvor Jernejčič 2014b, 372–374, Figs. 22.1.11–22.1.12; also see Teržan, Črešnar 2014, 708, Figs. 36–37.

of the Iron Age (Podzemelj 1), while the two-looped fibulae with a lower triangular foot and incurved sides are mainly characteristic of Podzemelj 2.

In addition to the iron single- or two-looped fibula, the urn in Grave 13/7 from Grmada contained a bronze roll-headed pin/hairpin and an iron penannular bracelet (*Pl. 11: 1–3*). This is an unusual combination of jewellery items. A fibula, a pin/hairpin and an iron bracelet were also unearthed together in Grave 5 at Roje (*Pl. 3: 1–2,7*). We should mention that the pin/hairpin from Grave 5 was found in the urn that contained the cremated bones of an adult woman, while the bracelet and a Vače knobbed fibula were found in another urn that contained the cremated remains of presumably a male adult (see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*). At the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana, the above-mentioned combination has only been recorded in Grave 64, for which no anthropological data is available.⁷⁶ This grave further contained a vase-headed pin, a twisted torque, a button, a hair ring, stone tools and a double spindle whorl, which is a combination of jewellery items different to that from the Molnik Grave 13/7. At cemeteries in Dolenjska and Bela krajina, graves with a combination of a fibula, a pin/hairpin and a bracelet are all but unknown (*cf.* Teržan 1985). This leads us to suggest that Grave 13/7 at Grmada is actually a double burial, of a woman and a man, similarly as in the urn Grave 5 from Roje, but that the remains of both deceased were placed in a single urn.

Grave 13/3 (*Fig. 30, Pl. 10A*) was recorded in Grid Square II at a depth of 1.5 m. It was located on the other side of the tumulus to Grave 13/7 (*Figs. 27C, 30*). Of the grave, only the base of a vessel containing cremated bone remains survived (*Pl. 10A: 1*). The form, colour and surface treatment of the vessel – urn indicate that the grave was roughly contemporary with Grave 13/7 and dates to the Early Hallstatt period.

THE GRAVES FROM THE AREA OF TUMULUS 17 AT GRMADA

Tumulus 17 was located at the present-day path to the settlement on Molnik (*Figs. 5, 25*) and is, together with the as yet uninvestigated Tumulus 18, the closest one to the settlement, which would indicate a pride of place for the tumuli. Within Tumulus 17, Graves 3 and 6 located at its western edge (*Fig. 45C*) date to the Early Hallstatt period. The excavation records are rather limited, as in the case of Tumulus 13, and we only have indirect evidence to help us interpret how the tumulus was created. It is clear, however, that in this tumulus as well the Late Hallstatt graves spatially respected those from the Early Hallstatt period.

⁷⁶ Stare 1954a, Pls. 54–55.

This spatial relationship can be seen in the orientation of the skeletons that divide the tumulus in two parts. As for the later inhumations, Graves 2, 5, 7 and 9 in the northern half of the tumulus were buried with the head clockwise, while Grave 8 in the northern half was orientated counter clockwise. The earliest cremation Graves 17/3 and 17/6 were located on the boundary line between the two halves of the tumulus (*Fig. 83: Tum. 17*). The cremation Graves 17/3 and 17/6 at Grmada must therefore have served as markers to the at least two hundred years later burials.

A similar disposition of graves can also be observed in Tumulus 5 at Stična, where the cremation Graves 14 and 24 were also located on the boundary line between two halves of the tumulus. The same layout has been identified in Tumulus 48 at Stična, though surprisingly the cremation Graves 100 and 101 do not lie on the boundary line.⁷⁷ For Tumulus 5, Ana Kruh dates Graves 14 and 24 to the Early Hallstatt period and the central Grave 7 to the Stična-Novo mesto 1 phase, making it unclear whether cremations are the earliest burials in the tumulus or not and what was their relation with regards to the central grave.⁷⁸

As for the beginning of burial in the area of Tumulus 17 at Grmada, we should mention the find of a kantharos or small jug (*Pl. 35: 10*) in Grid Square II of the tumulus, close to the centre at a depth of 2.3 m (*Fig. 45C: N4*). The drawings of the south and east cross sections (*Figs. 45A, –45B*) indicate that the vessel must have been deposited on the then ground surface when the tumulus was created. The form of the vessel suggests a special ritual, possibly a libation during the funerary ceremony, which was intentionally broken and placed on the spot later to be occupied by the earliest graves in the tumulus.

Grave 17/3 (*Figs. 45C, 49; Pl. 23A*). The grave pit measured roughly a metre in diameter and was recorded in Grid Square II at a depth of 1.9 m. Ivan Puš wrote that the burnt and cremated remains of the grave covered a wide area that narrowed as they dug deeper to finally form a sub-round grave pit.⁷⁹ It contained pieces of cremated human bones and crushed pottery. Numerous sherds were also found around the pit. These data do not allow us confirm that the completely surviving vessel – dish with an inturned rim – served as the urn or not (*Fig. 49; Pl. 23A: 1*). Found among the burnt remains were also fragments of a bronze D-sectioned bracelet (*Pl. 23A: 2*), while fragments of an iron bracelet/ring were found outside the pit. This item was found in the southwest part of the tumulus, north of a large stone

⁷⁷ Teržan 2008, 233–235, 277–278, *Figs. 15, 16*.

⁷⁸ Kruh 2008, 92, 102, 108, 128–129; also see Teržan 2008, 278.

⁷⁹ The unpublished typescript of Ivan Puš, kept in the archives of the City Museum of Ljubljana (MGML).

slab and actually on the spot of Grave 17/4. We should note that the outlines of Graves 17/3, 17/4 and 17/5 were poorly identifiable during excavation and it is not possible to be certain whether the iron object belongs to Grave 17/3 or not.

Bracelets with a D-shaped or lenticular section from the Ljubljana cemetery are mainly characteristic of the Ljubljana Ib phase, with one of the last ones being the annular bracelet from Grave 157 from the Ljubljana II–IIIa/Podzemelj 1–2 phase.⁸⁰ Such bracelets are also known from other sites of the Ljubljana group.⁸¹ Janez Dular and Marija Lubšina Tušek discussed this type of jewellery in connection with the urn grave from Ptuj that they dated to Ha B. They found most parallels from the Urnfield culture cemeteries in the Podravje region in Slovenia.⁸² Two penannular and decorated bronze bracelets were also found at Grm near Podzemelj, in Grave 2 of Tumulus 29, together with an urn and an amphora, the latter dating to the Podzemelj 1 phase. It should be noted that only two urn graves and some chance finds including a long bronze knife were unearthed in Tumulus 29 at Grm.⁸³ This suggests a small tumulus, similarly as Tumulus 17 at Grmada on Molnik, which only held two individuals. In Bela krajina, D-sectioned bracelets also came to light at Veliki Nerajec near Dragatuš, in Grave VG 26, as part of a set of at least six bracelets.⁸⁴ Another such set is known from Grave 308 in Ljubljana.⁸⁵ The D-sectioned bracelets otherwise also came to light at Šarengrad, Dalj and Dalj-Busija in Croatia, as well as at sites in Serbia,⁸⁶ they are common in Oltenia at Balta Verde, Gogoşu, Basarabi and other sites of the Basarabi group.⁸⁷ These parallels suggest that we may date Grave 17/3 at Grmada on Molnik to the beginning of the Early Hallstatt period, i.e. to the Podzemelj phase.

Grave 17/6 (Figs. 45C, 51; Pls. 24–28). This is a rich grave of man that was unearthed in close proximity to Grave 17/3 (Fig. 45C). The pit was rectangular in plan

⁸⁰ Stare 1954a, Pls. 31: 6; 46: 4; Puš 1971, Pls. 11: 7; 25: 3; Budja 1980, Fig. 1: 6–13; Puš 1982c, Pls. 16: 7; 20: 6,7,9; also see Škvor Jernejčič 2014a, 125, Fig. 4.121: 4–15.

⁸¹ Cf. Gabrovec 1973, Pl. 3: 10.

⁸² Dular, Lubšina Tušek 2014, 18–19, Pl. 3: 3,4.

⁸³ Barth 1969, 137–138, Pl. 28: 9; Dular 1973, 547, Pl. 2: 2–3.

⁸⁴ Spitzer 1973, Pl. 12: 1,3,4; Škvor Jernejčič 2011, 190, Pl. 11: 2–4.

⁸⁵ Puš 1982c, Pl. 20: 6,7,9; Škvor Jernejčič 2014a, Pl. 152: 3–5.

⁸⁶ Vinski-Gasparini 1973, Pl. 131: 16; Metzner-Nebelsick 2002, Pls. 51: 16; 63: 11; 101: 13; Vasić 1977, 9, Pls. 9: 11; 10: 6–19; 12A: 4–6; 12B: 6–13; 13: 4–10.

⁸⁷ Berciu, Comşa 1956, Figs. 66: 2–3; 68: 1–4; 87: 1–4; 91: 1–4; 94: 3–4; 105: 1–4; Dumitrescu 1968, Figs. 18: 8; 19: 1–12; 20: 1–8; Popović, Vukmanović 1998, Pl. 10: 4–5; Gumă 1993, Pls. 61: 37–38, 42–43; 85: 17–24; 98: 3,5,6–8,10–11; 99: 1–9 etc.

and covered with stones and three stone slabs (Fig. 51; Pl. 24); it contained an urn and a rich set of vessels (Pls. 27–28). The set is composed of ten ceramic and one metal vessel, with the ceramic ones mainly in pairs (Fig. 88A). To the northeast of the urn stood two pedestals or stands, each holding a kantharos. Northwest of the urn were two dishes with an inturned rim, with a smaller dish placed inside each. Furthest to the north was a pedestal dish with an inturned rim, another such dish with a flat base covered the urn. A metal jug was placed next to the urn and contained bits of cremated bones and charcoal (Pl. 24; see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*).

The ellipsoid urn with a funnel-shaped neck (Pl. 28: 26) has close parallels at the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana, where such vessels only held the remains of adult women.⁸⁸ Kantharoi such as the two in Grave 17/6 have been analysed by Carola Metzner-Nebelsick, who has shown that in the Early Hallstatt period they were spread across wide areas between the Black Sea and the eastern Alps.⁸⁹ They were also numerous along the River Drava and the upper reaches of the Sava in the Gorenjska region.⁹⁰ Their distribution map can be supplemented with the sites of Podzemelj and Veliki Nerajec near Dragatuš in the Bela krajina region,⁹¹ while no such vessels have thus been recovered in Dolenjska. The occurrence of kantharoi in the Early Hallstatt graves should therefore be seen as one of the novelties coming here from the east, but which only certain regions adopted. This is indicated particularly clearly by Graves 101 and 223 from Ljubljana,⁹² which contained an iron two-looped bow fibula with a high triangular foot of Type 2a after Gabrovec and a Vače knobbed of Variant 1, i.e. two fibula types characteristic of the south-eastern Alpine area, but of a form originating in the eastern Balkans or the Lower Danube Basin.

Carola Metzner-Nebelsick included the two pedestal from Grave 17/6 at Grmada in her discussion on such vessels,⁹³ and noted the telling photo of the position of pottery goods in this grave from Molnik.⁹⁴ The field photos, but also the descriptions and the drawings clearly

⁸⁸ Puš 1971, Pls. 3: 1; 5: 2; 20: 7; 41: 1; *id.* 1982c, Pl. 11: 11; for the results of the anthropological analyses of the remains in these graves see Škvor Jernejčič 2014a, App. 3.

⁸⁹ Metzner-Nebelsick 2002, 122–128, Fig. 47.

⁹⁰ There are known examples in Gorenjska from Bled, Vrtičnjak near Tupaliče, Kranj, and in central Slovenia from Ljubljana (Gabrovec 1960, Pl. 11: 1; Vojaković 2008, Pl. 3: 5; Rozman 2004, Pl. 3: 8; Puš 1971, Pls. 1: 10; 14: 8; Škvor Jernejčič 2014a, Pls. 35: 4; 51: 1; 58: 5; 114: 4; *ead.* 2014b, Fig. 22.1.11: 2; *ead.* 2017, Pl. 2: 21).

⁹¹ Barth 1969, Pl. 42: 4; Dular 1978, Pls. 33: 2; 34: 2; Škvor Jernejčič 2011, Pls. 1: 4; 12: 4.

⁹² Puš 1971, Pls. 10: 1–7; 43; Škvor Jernejčič 2014a, Pls. 51: 1–6; 113; 114: 1–5.

⁹³ Metzner-Nebelsick 1992, 376–377, Fig. 6, Map 4; *ead.* 2002, 149.

⁹⁴ Puš 1991.

show that the kantharoi stood on the pedestal (Figs. 51B–C; Pl. 24). The same position has been recorded for the kantharoi from Dalj-Busija.⁹⁵ New discoveries from Kongresni trg in Ljubljana have revealed cups with a high handle on such pedestals, with one of the cups decorated with bronze studs (Fig. 88B).⁹⁶ The pedestals from the central grave of Tumulus 1 at Kongresni trg are undecorated and most closely resemble a pedestal from the settlement at Jois in Austria.⁹⁷ Another similar pedestal was found at Kongresni trg, in the central grave of Tumulus 2, with a cup placed on top.⁹⁸ The cup decorated with bronze studs from Grave 1 at Mengeš was most probably also originally placed on a pedestal (Fig. 88C).⁹⁹ The sketch of this grave, kept at the NMS,¹⁰⁰ shows that the pedestal stood 15 cm from the urn on one side and on the other side a pedestal dish with an inturned rim, also some 15 cm from the urn. The sketch further shows that a multi-knobbed pin with a round disc was found at the rim of the urn.¹⁰¹ In Grave 17/6 at Grmada as well, a long, bent and undamaged multi-knobbed pin was found at the rim of the urn (Pl. 24: 1), while another pin, with its sheath, was damaged and placed into the urn together with other grave goods (Pl. 24: 2–3). The impression that this is not a mere coincidence, but rather a reflection of a burial custom, is corroborated by two multi-knobbed pins from the cremation Grave 101 of Tumulus 48 at Stična, as well as the two multi-knobbed pins, one of bronze and the other of iron, from Tumulus 10 at Bad-Fischau.¹⁰² The bimetal pin from Grave 101 at Stična was placed into the grave outside the urn, while the bronze pin was fire-damaged and placed into the urn. At Bad-Fischau, the bronze pin was partially preserved and the iron pin was damaged in fire. The same state of preservation has also been noted for the two pins from a cremation grave at Mestne njive in Novo mesto – the bronze one was partially preserved, the iron one damaged in fire.¹⁰³

⁹⁵ Metzner-Nebelsick 2002, Pls. 61: 8; 93:5; 95: 7.

⁹⁶ Županek 2014, 15; Božič 2015a, 58.

⁹⁷ Metzner-Nebelsick 1992, Fig. 6: 8.

⁹⁸ The central grave of Tumulus 2 at Kongresni trg contained the urn as well as ten other vessels consisting of 3 situlae, 4 dishes with an inturned rim, one of them with a pedestal base, a cup with a high handle, a ceramic pedestal, two vessels and pottery sherds. The goods have not yet been published, the information has been kindly provided by Irena Šinkovec (MGML).

⁹⁹ Gabrovec 1965, Pls. 1; 2: 1,6.

¹⁰⁰ Archival document No. 369, kept in the Archaeological Department of NMS, Ljubljana.

¹⁰¹ Gabrovec 1965, Pls. 1: 6; 2: 6. Gabrovec already noted the possibility that one of the two multi-knobbed pins, published as part of Grave 2 at Mengeš, may belong to Grave 1 (Gabrovec 1965, 97).

¹⁰² Gabrovec *et al.* 2006, 77–78, Pl. 59: 1–2; Szombathy 1924, Pl. 10: 839,883.

¹⁰³ Bricelj 2003, Pl. 17: 6,7; Križ 1995, 35.

An exceptional find from Grave 17/6 at Grmada is a jug of thin sheet bronze with a horned handle (Pl. 27: 15).¹⁰⁴ Gero von Merhart was the first to publish a distribution map of small bronze jugs which still adequately presents the exceptional nature of such items and also their presumed origin.¹⁰⁵ Later, Georg Kossack supplemented the map in his discussion on the drinking vessels with jugs the trapezoidal handles in the shape of a duck head or an axe (*Hebelgriff*).¹⁰⁶ Markus Egg published another map of the small bronze jugs together with their imitations in clay.¹⁰⁷ The only jug comparable with the Molnik example from Slovenia, which differs from it in the shape of the body and of the handle, is kept in the Naturhistorisches Museum in Vienna among the finds of the Spöttl collection marked 'Krain', which is the German name for the historical region of Kranjska or Carniola (Fig. 89: 4).¹⁰⁸ Egg added the horned handle from the area of Brežice to his map.¹⁰⁹ Such handles appear on jugs larger and differently decorated than the Molnik example. In size and decoration, the jug from Molnik is closest to those from Hallstatt, Spatzenhausen and Pécs-Jakabhegy, though these have a slightly different trapezoidal handle representing a duck head or an axe (Figs. 89, 90A: 1, 90B: 1).¹¹⁰

Handles similar to the one from Molnik (*Rinderkopfenkel*) can be found on jugs with different shapes of the body that are twice the size and also bear a different decoration (Fig. 90B: 2).¹¹¹ The handle that most closely resembles the one from Molnik can be found on a bronze bowl from the hoard found at Dresden; this handle has two horns and widens at the attachment with two rivets.¹¹² All of the above shows the jug from Molnik to be a unique product. The contemporaneity of the two types of handles on bronze jugs is suggested by two metal vessels from Grave 220 at Hallstatt (Fig. 90B: 1–2) and both handles found in a grave at Verucchio.¹¹³

The earliest bronze jugs already appear in Ha A2/B1, as indicated by the find from the Hungarian hoard at Keresztéte,¹¹⁴ and Ha B, though most date to the Early Hallstatt period.¹¹⁵ The jugs differ in the shape of

¹⁰⁴ Also see Jereb 2016, 117, Pl. 142: 332.

¹⁰⁵ von Merhart 1952, 22–29, 68–69, Map 4.

¹⁰⁶ Kossack 1964, Fig. 4.

¹⁰⁷ Egg 1992, Fig. 18; also see Steiner 1999, 79 ff, Fig. 2.

¹⁰⁸ Inv. No. 7657. See von Merhart 1952, 66, Pl. 15: 6; Stare 1955, Pl. 11: 3.

¹⁰⁹ Egg 1992, 163, Fig. 18: 17; for the publication of the jug see Stare 1953b; *id.* 1955, Pl. 22.

¹¹⁰ Kromer 1959b, Pls. 23: 1a–1b; 29: 21a–21b; 52: 2a–2b; Prüssing 1991, 44–45, Pls. 11: 84–86; 12: 87; Jacob 1995, Pl. 13: 102; Maráz 1996, Fig. 2: 1.

¹¹¹ Kromer 1959b, Pls. 49: 12a–12b; 30: 9a–9b; Prüssing 1991, 45–47, Pl. 13: 89–90.

¹¹² Martin 2009, Pl. 6: 32.

¹¹³ Gentili 2003, Pls. 114: 72; CCXVIII: 72.

¹¹⁴ Patay 1990, Pl. 35: 67.

¹¹⁵ Cf. Deicke 2011, 36 ff.

the handle, but also the number of component pieces of sheet metal. The jugs from Grave 39 at Bologna-Benacci Caprara, from Hallstatt, Künzing and the jug from 'Krain' (Fig. 89) are made of two pieces;¹¹⁶ with the exception of the one from Grave C at Künzing, they have a trapezoidal handle. The jug from Molnik is composed of three pieces, with the third one attached to the upper body and forming the rim. Such jugs have been found at Hallstatt and have both types of handles.¹¹⁷ It would appear that the different composition of jugs does not represent chronological differences, but rather the differences in the production manner between different workshops.

The bronze jug from Grave 17/6 at Molnik contained some cremated bones and charcoal, otherwise mainly placed inside the urn together with other grave goods and burnt animal bones (Pls. 24–26). The bronze vessel may thus have served as an urn. The anthropological analysis has not been able to reveal whether the cremated bones from the bronze jug and the clay vessel belonged to the same individual (see here Tomazov-Ravnik, *l.c.*). The bronze jug with a horned handle from Grave 220 at Hallstatt was placed on top of the cremated bones together with other bronze and iron goods and separated from other vessels (Fig. 90B: 2).¹¹⁸ The jug from Grave 125, also at Hallstatt, was found inside a bronze situla, while the jugs in Graves 298 and 299 stood near the other vessels, but not far away from the cremated bones (Fig. 90A: 1).¹¹⁹ The bronze jug from Grave C at Künzing contained cremated bones.¹²⁰ Many scholars have already discussed the function of these jugs;¹²¹ they agree that it is a vessel that originally held a liquid or a drink. The fine shape of the handles only attached at the lower part of the body and with the attachments in the shape of a duck's head or an axe led to the assumption that they were only symbolic rather functional items.¹²² Regardless of its actual use, they are certainly items of prestige that were part of a drinking set and can be found in the graves of Hallstatt-period dignitaries.

Apart from the bronze jug, Grave 17/6 also stands apart in the number of ceramic vessels (Fig. 88A) among the graves at Molnik and among the contemporary graves at the Dvorišče SAZU in Ljubljana that only contained one to three, very rarely four and only one seven vessels.¹²³ The graves at Kongresni trg in Ljubljana

show a different picture. The central grave of Tumulus 1 held a rich set of vessels (Fig. 88B) that consisted of the urn and as many as twelve other vessels in pairs: two cups on two ceramic pedestals, two pairs of pedestal dishes with an inturned rim and two pairs of situlae. The number of situlae alone is impressive, as these vessels have mainly been found in Slovenia singly or in pairs, three graves yielded three situlae,¹²⁴ while four situlae are known, apart from Kongresni trg, only in the central Grave 6 of Tumulus 1 at Pleška hosta on Molnik (Pls. 40: 7; 41A: 10–11, 14). As opposed to the deceased at Kongresni trg and Pleška hosta, the rich drinking set of the horseman from Grave 17/6 at Grmada included neither situlae – which served to store undiluted ferments used in mixing alcoholic beverages according to Luis Nebelsick¹²⁵ – nor conical-necked vessels used in mixing beverages. The horseman was buried with a set of vessel used in drinking rather than preparing drinks (Fig. 88A). The remains of oat grains indicate that food was also offered in this grave (see here Tolar, Botanical macroremains), while the emmer grains may be seen as unprepared foodstuffs offered as provisions. To the contrary, the burnt pig humerus, as well as the fragments of a vertebra and of ribs that are probably also pig remains do not indicate that meat was offered as food, but rather that the animal remains were burnt as part of burial rituals such as burnt offerings, ritual animal sacrifice and so forth (see here Toškan, Burnt horse remains). Comparable with the graves with rich sets of vessels from Molnik and Kongresni trg in Ljubljana is Grave 1 from Mengeš that held the same kinds of vessels: a cup, a pedestal, two dishes with an inturned rim, a pedestal dish with an inturned rim and a situla (Fig. 88C), but not all in pairs.¹²⁶

Apart from the vessels, Grave 17/6 at Molnik revealed pieces of costume, military outfit and horse gear. A bronze pin with a trumpet guard was found placed over the rim of the urn (Pl. 24: 1). Georg Kossack and Stane Gabrovec were the first to study and map such pins in more detail.¹²⁷ In spite of new finds,¹²⁸ their maps still offer a good insight into the distribution and concentrations of these items.

A similar, but not the same distribution is true of the spherical-headed pins with discs on the neck.¹²⁹ The

¹²⁴ Tecco Hvala 2014a, Figs. 3, 5.

¹²⁵ Nebelsick 2016, 23.

¹²⁶ A similar observation can also be made for the vessels from the central grave of Tumulus 2 at Kongresni trg (see above).

¹²⁷ Kossack 1959, Pl. 153: A1; Gabrovec 1968, 169–171, Map 1.

¹²⁸ Cf. Teržan, Trampuž 1973, 421, App. 1; Lunz 1974; Carancini 1975, Pls. 68: 2221–2246; 69–76; 77: 2455–2480; Frey 1980, 74, Fig. 3; Guidi 1983; Stöllner 1994, Fig. 14; Tomedi 2002, 167–169; Pogačnik 2002, 44–47, Figs. 32b–32c; Škoberne 2003, Fig. 4; Blečić Kavur 2010, 142–148.

¹²⁹ Teržan 1990, Map 23; Metzner-Nebelsick 2002, 428–

¹¹⁶ Tovoli 1989, Pl. 45: 6–7; Prüssing 1991, Pl. 11: 86; Deicke 2011, Fig. 40: 3; Pls. 7: 1; 12: 6; 13: 1.

¹¹⁷ Prüssing 1991, Pls. 11: 84–85; 12: 88; 13: 89–90.

¹¹⁸ Kromer 1959b, 71–72, Fig. 41; Pl. 30: 9a–9b.

¹¹⁹ *Ibid.*, 57, 84–85; Fig. 55; Pls. 23: 1a–1b; 49: 12a–12b; 51: 2a–2b.

¹²⁰ Deicke 2011, 41, 77–78, Pl. 7: 1.

¹²¹ Cf. Prüssing 1991, 6; Jacob 1995, 197; Deicke 2011, 41.

¹²² Jacob 1995, 197.

¹²³ Puš 1971, Pls. 5: 2,4,5,7; 39: 9–13; 40: 1,2; 43: 1–3,5; 50: 5–7.

second pin from the Molnik grave with a hemispherical head (*Pl. 24: 2–3*) differs slightly from these pins and has a close parallel, made of iron, from Budinjak.¹³⁰ The two pins, from Grmada and Budinjak, exhibit the characteristics of both the multi-knobbed pins with a trumpet guard and of the spherical-headed pins with discs on the neck; pins with discs on the neck and an equally shaped guard are also known from the Kakasid and Frög/Breg cemeteries.¹³¹ Grave 3 of Tumulus 70 from Frög/Breg is also comparable with the grave from Molnik in the array of goods: a gilded bronze pin, a bronze winged axe, an iron spear and an iron knife. The spear and the knife are similar to those from Grave 17/6 at Molnik, which did not contain an axe. The combination of an axe and a spear often appears in graves that also contained bowl-shaped helmets, as revealed by the tables of the grave groups with such helmets.¹³² Similarly as at Molnik, however, the spear-bearer from Malence,¹³³ the horseman from Budinjak and individuals with helmets from Hallstatt and Mitterkirchen were not buried with an axe.¹³⁴

Grave 17/6 at Grmada on Molnik revealed twelve bronze phalerae, one phalera with a conical knob and bronze studs of a bowl-shaped helmet (*Pl. 25*) placed inside the urn. These helmets have already been discussed by several authors,¹³⁵ we shall therefore only draw attention to the recent publications on the topic and outline the place of the dignitary from Molnik. The list of sites can be extended with the find of such a helmet at Erl in Tyrol¹³⁶ and with as many as six such helmets from the graves at Verucchio.¹³⁷ Most of the latter have not yet been published (Lippi, *Graves 6/2005, 12/2005, 71/2008,*

90/2014) and the grave groups are unknown.¹³⁸ With six helmets, Verucchio is among the sites with the greatest number of bowl-shaped helmets alongside Hallstatt, Šmarjeta and Stična; this opens numerous questions with regards to the relations between Hallstatt and the centres in Dolenjska, on the one hand, and this centre in the hinterland of the west coast of the Adriatic, on the other.¹³⁹ It is not possible to concur with the hypothesis that the helmets from Bologna and Verucchio predate the others, because they date to the Villanoviano IIIB¹⁴⁰ or Verucchio III phase, i.e. to 770–720 BC; neither that their origin is to be sought in the ‘Po-Adriatic’ area.¹⁴¹ The dating corresponds with that of the bowl-shaped helmets in the eastern Alpine area, where they are mainly attributed to the Podzemelj phase.¹⁴²

As in Dolenjska, the graves with bowl-shaped helmets from Verucchio also contained horse gear. This combination has mainly been observed in the cemeteries of the Dolenjska group (Grmada on Molnik, Vače, Šmarjeta, Novo mesto, Budinjak), as well as at the Bad-Fischau and Mitterkirchen cemeteries.¹⁴³ The graves at Šmarjeta and Budinjak¹⁴⁴ revealed similar strap-buttons as Grave 17/6 (*Pl. 26: 12,13*) at Molnik. Georg Kossack, Stane Gabrovec and Carola Metzner-Nebelsick discussed such items, of whom Metzner-Nebelsick also included the two strap-buttons from Molnik.¹⁴⁵ Formally, she ascribed the strap-buttons from Šmarjeta and Budinjak to her Type Group B/I with angular loops on the underside (Types B/Ia and B/Ib). The strap-buttons from Molnik have two crossed hemispherical loops on the underside, which is characteristic of Type B/Ic after Metzner-Nebelsick.¹⁴⁶ The distributors of this type occur along the main river routes from Transylvania and the Iron Gates in the east to Molnik and Hallstatt in the west.

A distribution similar to that of the strap-buttons of Types B/Ia-c has also been noted for iron cheek-pieces (*Pl. 26: 10*), which belong to Type Ib after Kossack or

429, Figs. 170, 191; Tomedi 2002, 166; Grahek 2004, Fig. 30 – the map does not include the examples cited by Carola Metzner-Nebelsick and Gerhard Tomedi (Metzner-Nebelsick 2002, 428, Fn. 715; Tomedi 2002, 166); Blečić Kavur, Podrug 2014, Fig. 6.

¹³⁰ Škoberne 1999, Pl. 8: 1.

¹³¹ Mészáros 1961, Fig. 3; Teržan 1990, Fig. 38: 4; Metzner-Nebelsick 2002, Fig. 170: 3; Tomedi 2002, Pl. 44: 31.

¹³² Egg *et al.* 1998, 464–465, Fig. 20; Škoberne 1999, Fig. 68.

¹³³ Simon Rutar reported on a cremation grave from Malence, while Vida Stare was of the opinion that it was actually an inhumation (Rutar 1892, 205; Stare, V. 1960–1961, 52). For the grave group also see Guštin, Preložnik 2005, 135–136, Fig. 22.

¹³⁴ For individual references see Egg *et al.* 1998.

¹³⁵ Gabrovec 1962–1963, 193 ff, Map 1; Gabrovec 1992, 247 ff; Fig. 3; Egg 1988, 212 ff, Fig. 7; Egg *et al.* 1998, 444 ff, Fig. 12; Škoberne 1999, 68 ff, Fig. 58; Teržan 2007, 42, Fig. 6; *ead.* 2008, 311 ff; Figs. 54–55; *ead.* 2016, 360–361, 478, Fig. 136.

¹³⁶ Appler 2004.

¹³⁷ Mazzoli, Negrini 2015, 8–9, Pls. 25–27; also see Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2015, 23, where the authors state that a bowl-shaped helmet was presumably also found in Grave 1 of Tumulus 6 at Dolina na Savi.

¹³⁸ Luigi Malnati states that phalerae of a bowl-shaped helmet also came to light in Grave 494 at Bologna – Benacci, which has also not been published (Malnati 2008, 147–148).

¹³⁹ On that subject see Teržan 2008, 314–315, 321.

¹⁴⁰ For the date of the grave from Bologna see Dore 2005, 264–265, 274, Tab. B.

¹⁴¹ Mazzoli, Negrini 2015, 8, Fn. 14.

¹⁴² For a correlation of the phases see Teržan 2008, Fig. 42; Škvor Jernejčič 2014a, Fig. 6.23; *ead.* 2014c, Fig. 10; also see Teržan, Črešnar 2014.

¹⁴³ Egg *et al.* 1998, 465, Fig. 20; Škoberne 1999, Fig. 68.

¹⁴⁴ Gabrovec 1962–1963, Pl. 1: 2–6; Stare, V. 1973b, Pl. 13: 6–10; Škoberne 1999, Figs. 37; 41: 5; 44.

¹⁴⁵ Kossack 1954, 125, 160, Map 3; Gabrovec 1965–1966, 86, Map 1; Metzner-Nebelsick 2002, 528, Figs. 140B: Ib; 142aB: Ia; 147; 163.

¹⁴⁶ For the distribution map see Metzner-Nebelsick 2002, Fig. 147 (empty dots). Because of an incomplete preliminary publication of the strap-buttons from Molnik, Carola Metzner-Nebelsick erroneously determined them as Type B/Ia (Metzner-Nebelsick 2002, 528).

Type III after Metzner-Nebelsick and are also known on numerous sites north of the Alps.¹⁴⁷ The closest parallels to the cheek-pieces from Molnik (*Pl.* 26: 10) are known from Frög/Breg and Budinjak, though these have twisted mouth-pieces,¹⁴⁸ while the mouth-pieces from Molnik are plain. Plain mouth-pieces without the cheek-pieces were also found in the inhumation Grave 6 of Tumulus I at Kapiteljska njiva in Novo mesto, where a heavily armed dignitary was buried with a bowl-shaped helmet, two spears, two axes and a curved iron sword (*machaira*).¹⁴⁹ The iron mouth- and cheek-pieces from Molnik are similar to those from Tumulus 1 of the cemetery at Doba near Somlószőlős, Hungary, where a man and a horse were inhumed together with horse gear and an iron sword.¹⁵⁰ Apart from the form, the iron mouth-pieces from the two cemeteries are also similar in length, which exceeds 13 cm. This ranks them among the large mouth-pieces, indicating that the horses were also large.¹⁵¹

Grave 17/6 at Grmada on Molnik differs from the others with similar horse gear in the burial rite and the observed rituals. The archaeozoological analysis has shown that a large horse was buried here, which was burnt and buried together with his master in the same urn (see here Toškan, *l.c.*). The bulk of the man's outfit and the horse gear with the exception of the two strap-buttons (*Pl.* 26: 12,13) was damaged and burnt in the fire. The weapons – helmet and iron spear – were intentionally damaged, bent and placed inside the urn. Such a burial ritual is rare in the eastern Alpine and Pannonia areas in the Early Iron Age. Apart from Molnik, burnt horse remains placed in the same urn as the cremated remains of the deceased have only come to light at Brezje pri Trebelnem in Dolenjska and Bad-Fischau in Lower Austria; the latter site revealed a presumably burnt horse phalanx and tooth among the cremated human remains.¹⁵² Burials of horses are rare in beginning of the Early Hallstatt period, most of the horses were burnt.¹⁵³

The two graves from Molnik and Brezje pri Trebelnem, as well as the central grave of Tumulus I at

Kapiteljska njiva in Novo mesto (the latter containing an unburnt horse skull), represent the earliest joint burials of horses and men in the Dolenjska Hallstatt group (*Figs.* 91, 92). A completely different picture can be gained from the graves at Pristava in Bled in the Gorenjska region, which contained individual elements of the horse skeleton (tooth, lower jaw, fragment of a pelvic bone),¹⁵⁴ but no horse gear or weapons (*Fig.* 91).¹⁵⁵ Moreover, the scarce goods even suggest that female individuals were buried in these graves (*Fig.* 91). Apart from the graves with horse remains (see here Toškan, *l.c.*), sites in Slovenia have also revealed graves with horse gear but no recorded horse remains. As the latter graves were excavated in the late 19th and early 20th centuries, it is possible that they originally did contain horse remains, but the bones were not collected. We shall therefore take a brief look at the graves with horse gear from the Podzemelj phase in Slovenia, with the aim of illuminating the place of the Molnik horseman.

The bronze twisted mouth-pieces from Brežec near Škocjan in the Kras, Božji grob near Slepšek near Mokronog in Dolenjska and Pusti Gradec in Bela krajina (*Fig.* 91) rank among the earliest pieces of horse gear in Slovenia.¹⁵⁶ Bronze mouth-pieces should be treated separately from the iron ones, which are more frequent in Slovenia and also slightly later in date.¹⁵⁷ The graves with twisted bronze mouth-pieces revealed neither cheek-pieces nor other elements of the horse gear such as strap-buttons. Grave 165 from Brežec may be an exception here, containing a pair of bronze twisted mouth-pieces and possibly flat cheek-pieces with three side loops.¹⁵⁸

Stane Gabrovec tackled the problem of the date and origin of the bronze twisted mouth-pieces. He attributed

¹⁵⁴ We should mention that the skeleton of a wolf was found in close proximity to Grave Ž 9, but the skeleton most probably dates to the Early Middle Ages (Toškan, Štular 2008). On the horse bone remains from Bled see here Toškan, *Tab.* 3.

¹⁵⁵ Gabrovec 1960, 20–24, *Pls.* 8: 4–7; 10: 6–14; 11.

¹⁵⁶ Ruaro Loseri *et al.* 1977, *Figs.* 1; 14: tb. 165; 16: tb. 155, *Pls.* 15: 50; 33: Q; Mizzan 1994, *Pl.* 3: 11,12; Dular 2003, *Pls.* 8: 3,4; 42: 4.

¹⁵⁷ For the catalogue and distribution maps see Pare 1992; also see Teržan 2014, 257–258.

¹⁵⁸ Mizzan 1994, *Pl.* 2: 7. The cheek-pieces from Brežec near Škocjan resemble those of Type Novočerkassk after Terenožkin, which typically have loops on the flat part rather than at the side as on the example from Brežec. In this, the cheek-pieces from Brežec, if the identification is correct, are unique. With the exception of a single example from eastern Hungary, the cheek-pieces of Type Novočerkassk are completely unknown in Europe (Terenožkin 1976; Metzner-Nebelsick 2002, 228 ff; *Figs.* 95: 4; 105–106). Similar flat terminals are known from the cheek-pieces of Type IIIb, which occur at sites north and east of the Alps (Kossack 1954, *Map* 2; Metzner-Nebelsick 1994, *Figs.* 1: IIIb; 3; *ead.* 2002, *Fig.* 97: IIIb).

¹⁴⁷ Kossack 1954, 136, 156–158, *Map* 2; Metzner-Nebelsick 1994, 386, 389, 441–442, *Figs.* 1: III; 3; 8; *ead.* 2002, 509, *Fig.* 97: III; 114; Tomedi 2002, 146–149, *Fig.* 32, *Pl.* 96: D2.

¹⁴⁸ For the iron twisted mouth-pieces see Pare 1992; Teržan 2014, 257–258 with references.

¹⁴⁹ Knez 1993, *Pls.* 17–19; Metzner-Nebelsick 2002, 523; also see Križ *et al.* 2014.

¹⁵⁰ Gallus, Horváth 1939, *Pl.* 61: 2–4; Kmetová 2014, 309, *Pl.* 7: 1–2.

¹⁵¹ Teržan already discussed this topic in connection with the burial of a horse and the horse gear from a central grave at Kapiteljska njiva in Novo mesto (Teržan 2014, 258).

¹⁵² Kromer 1959a, 21–22, *Pls.* 18; 19: 1–4; Szombathy 1924, 187, *Pls.* 10–13; Kmetová 2014, 321. Also see here Toškan, *l.c.*

¹⁵³ Kmetová 2013a, 70–73, 77; *ead.* 2013b, 251; *ead.* 2014, 52, *Fig.* 12; also see Dular 2007.

them to Podzemelj 1/Ljubljana II/Ha B3 and noted their typological similarity with the mouth-pieces from the Apennine Peninsula, but also that they were comparable with those from Pannonia though this in itself is not sufficient to seek their place of origin there.¹⁵⁹ A fragment of a mouth-piece from the rich Grave 155 of a woman from Brežec shows that the appearance of such horse gear pieces should be sought in the 11th/10th century BC. Other graves from Brežec, Slepšek and Pusti Gradec are later and date to the 9th and the first half of the 8th century BC.¹⁶⁰ The bone cheek-pieces from a cremation grave at Mestne njive in Novo mesto also rank among the early pieces of horse gear in Slovenia.¹⁶¹

Together with these early horsemen, we should also mention the deceased buried at Vače, Stična and Šmarjeta with bowl-shaped helmets and horse gear or horse remains.¹⁶² The goods from Grave 19–22 (central grave) of Tumulus 48 at Stična take pride of place, which contained a set of bronze openwork phalerae associated with horse gear. The larger ones are decorated with an amber bead and have parallels mainly at Vetulonia and Verucchio, as Stane Gabrovec and Biba Teržan have already shown.¹⁶³ They had different uses: at Vetulonia, such bronze phalerae adorned a parade battle chariot, while at Verucchio they were parts of belts. The circumstance of discovery of the find from Stična notwithstanding, we should stress that the main purpose of the horse gear was not the actual control of the horse, but an ornamental or rather a parade function. Horse gear was also found in the Jap tumulus at Stična. According to Biba Teržan, it contained the burial of a woman with rich jewellery and a man, to whom we should also attribute iron rings – horse gear pieces.¹⁶⁴ Another twisted iron mouth-piece was found in Tumulus 66 at Griže near Stična, a similar one in the inhumation Grave 10 of Tumulus 5 at Stična.¹⁶⁵ The latter mouth-piece was found together with horse bones and a serpentine fibula, all ascribed to Grave 10. The horse gear predates the fibula and is believed to represent an archaic element.¹⁶⁶ The other possible interpretation is that a horse was buried

together with the twisted iron mouth-piece next to Grave 10 and presumably contemporaneously with the central Grave 7 from the Stična-Novo mesto 1 phase and does not form part of Grave 10 from the Late Hallstatt period. The Early Hallstatt period in Štajerska (Phase II) revealed almost no graves with either horse gear or horse remains. Pieces of horse gear may have been found in the Perc tumulus at Ormož, but the notes on this burial do not allow us to be certain of this.¹⁶⁷ We should also mention Grave 1 from the Ulica Viktorina Ptujkega site in Ptuj, which contained ceramic and bronze vessels together with a bronze spear and knife, an iron dagger and axe, as well as two bronze strap-buttons. The authors who published the cemetery presume that the grave may also have contained horse gear, which did not survive because the grave was partially destroyed.¹⁶⁸ Given the contents of the grave and the set of weapons with parallels in south-eastern Pannonia and even further to the east,¹⁶⁹ the presence of horse gear in this grave from Ptuj would be plausible. To sum up, the graves with horse gear from the Podzemelj phase are fairly rare and it would appear that each of the centres of the Dolenjska Hallstatt group had one or two horsemen in its midst with the exception of Stična that had more; one of these also lived at the westernmost part of the group at Molnik.

As for the ritual of sacrificially burning horses, burnt horse bones have thus far been unearthed in the graves with bowl-shaped helmets at Molnik, Brezje pri Trebelnem and Bad-Fischau,¹⁷⁰ as well as at Fehérvárcsurgó, Süttő, Vaskeresztes, Kleinklein and Jalžabet (Fig. 92).¹⁷¹ Recent investigations in the tumuli at Dolina na Savi, Croatia, have revealed burnt horse bones alongside sheep and pig bone remains in the cremation Grave 1 of Tumulus 11.¹⁷² The graves from Molnik and Brezje pri Trebelnem share the same burial rite of cremation, a joint burial of the deceased and the horse in the same urn and the cover of both graves consisting of stone slabs

¹⁶⁷ Teržan 1990, 80.

¹⁶⁸ Dular, Lubšina Tušek 2014, 21, Pls. 1–2.

¹⁶⁹ The distribution of stamp-shaped strap-buttons (*Petschaftkopf*) is surprising, spanning from Ptuj in Slovenia to northern Black Sea Lowland, the Caucasus and even central Asia (Metzner-Nebelsick 2002, 542, Fig. 204). The example from Ptuj already features on the map and the list published by Carola Metzner-Nebelsick; also see Dular, Lubšina Tušek 2014, 29, who cite another type of bronze strap-buttons as parallels.

¹⁷⁰ See here Toškan, *l.c.*; Kromer 1959a, 21–22; Szombathy 1924, 183–190.

¹⁷¹ For individual sites see Kmeťová 2014, Fig. 12.

¹⁷² Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2013, 45, Figs. 1–3; Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2015, 46. The report lists a bronze button, fragments of a fibula, bone items and several pottery sherds as the goods in this grave (Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2013, 45). Burnt bone remains of horses have been found in two other tumuli at Dolina na Savi. The information has been kindly provided by Siniša Radović (Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara, Zagreb).

¹⁵⁹ Gabrovec 1973, 360–361; *id.* 1981, 159 ff, Fig. 3: 14–16. Gabrovec noted the mouth-pieces from Brežec (Graves 155 in 165) and Šmarjeta. The latter, however, are actually from Božji grob near Slepšek (see Dular, A. 1991, 87; Dular 2003, Pl. 8: 3–4).

¹⁶⁰ For a detailed analysis of the twisted bronze mouth-pieces see Škvor Jernejčič 2008, 44–50.

¹⁶¹ Križ 1995, 34–35; Bricelj 2003, 69, Pl. 17: 5; Križ *et al.* 2009, Fig. 4.6: 1–4.

¹⁶² Gabrovec 1962–1963, Pls. 1; 2: 1–2, 11–12; 5: 4–7, 10–15; Stare, V. 1973b, Pl. 13: 6–10, 13; Egg *et al.* 1998, Fig. 20; Teržan 2008, 312.

¹⁶³ Gabrovec *et al.* 2006, Pl. 12: 1–12; Teržan 2008, 277 with references.

¹⁶⁴ Gabrovec *et al.* 2006, Pl. 156: 52–56; Teržan 2008, 279.

¹⁶⁵ Gabrovec *et al.* 2006, Pls. 141: 37; 115: 2.

¹⁶⁶ Kruh 2008, 75, 94.

and an earthen mound. Both graves also contained a bowl-shaped helmet, an iron spear and a bronze multi-knobbed pin (Fig. 91). As opposed to the horseman from Molnik, the warrior from Brezje pri Trebelnem had two spears and an axe, but no horse gear. His costume items consisted of a multi-knobbed pin and a bronze two-looped bow fibula.¹⁷³ The other graves from this tumulus at Brezje pri Trebelnem are also revealing, as only Grave VI/4 with a Vače knobbed fibula is contemporary with the grave with the bowl-shaped helmet, while all others are Late Hallstatt in date.¹⁷⁴

Buried northeast of the man in Grave 17/6 at Molnik, similarly as at Brezje pri Trebelnem and Pusti Gradec,¹⁷⁵ was his female consort. Her Grave 17/3 (Fig. 45C) has been dated to the Early Hallstatt period on the basis of the ring jewellery, making it roughly contemporary with Grave 17/6. The two graves are the only ones in the area of Tumulus 17 dating to the Early Hallstatt period. The tumuli at Brezje pri Trebelnem, Pusti Gradec (and elsewhere) also revealed only one female burial next to that of a horseman, both women buried with Vače knobbed fibulae. The two tumuli were therefore made for a couple, a man and a woman, and not for a family unit such as are known across Dolenjska and Bela krajina. Tumulus 139 from Budinjak shows a slightly different picture.¹⁷⁶ The centre of the tumulus was occupied by Graves 6 and 7 with the burial of a horseman with a bowl-shaped helmet¹⁷⁷ and of a woman with an iron torques and bracelets, as well as a drinking set, respectively; she was buried slightly further to the east and with the head in the opposite direction. West of the man's grave was Grave 1 containing a vessel and a spherical-headed pin with discs on the neck, which is more or less contemporaneous with Graves 6 and 7.¹⁷⁸ The woman buried in the tumulus at Budinjak was thus not buried with a Vače knobbed fibula as at Brezje pri Trebelnem and Pusti Gradec, but rather with an iron torque and two bracelets. The different costume of the presumed consorts to the men with bowl-shaped helmets may reflect differences in the age or/and social statuses.

¹⁷³ The description that Pečnik provided does not allow us to be certain that the serpentine fibula belonged to the grave (see Kromer 1959a, 61; Dular, Križ 1990, 537; Gruškovnjak 2016, 51–52).

¹⁷⁴ Kromer 1959a, 21–22, Pls. 17: 1–10; 18; 19: 1–4; 46; 52: 1–2; also see Dular 2003, Fig. 64.

¹⁷⁵ Kromer 1959a, Pl. 46; Dular 2003, Fig. 64; Pl. 43: 1–3.

¹⁷⁶ Škoberne 1999, Fig. 26.

¹⁷⁷ For the reasons as to this being the burial of a man rather than a double burial of a man and a woman see Teržan 2015.

¹⁷⁸ Škoberne 1999, Pls. 1; 7–20.

THE GRAVE FROM THE AREA OF TUMULUS 1 AT PLEŠKA HOSTA

The cemetery at Pleška hosta lies SE of the tumuli at Grmada and the settlement at Molnik, along the road towards Magdalenska gora. Of this cemetery, only Tumulus 1 was investigated (Figs. 4; 5; 62). It measured 12 and 8 m across, which makes it one of the medium or small-sized tumuli at Molnik.

The central **Grave 1/6** (Figs. 65C, 71; Pls. 40, 41A) is the only in the tumulus that dates to the Early Hallstatt period. Arranged tangentially around it were much later, presumably inhumation graves, as well as cremation Graves 2 and 11 located on the dividing line between the SW and NE halves of the tumulus (Fig. 83: Tum. 1; Fig. 85: Tum. 1). In the SW half, inhumation burials had a clockwise orientation (Graves 4, 5, 7, 8 and 14), in the NE half a counter clockwise orientation (Graves 1, 3 and 10). Graves 9, 12 and 13 were located in the 'border' area. This arrangement differs slightly from that in Tumulus 17 at Grmada, where Graves 17/3 and 17/6 were 'moved' off centre towards the edge and the Late Hallstatt graves, while the centre remained empty and iron weapons were deposited on top of the earthen mound (Fig. 97). The earliest Grave 1/6 in Tumulus 1 from Pleška hosta remained in the centre even in the Late Hallstatt period. As for Tumuli 13 and 17, here as well we have no direct evidence on when the earthen mound was constructed or whether the central grave was covered over with the first earthen mound later covered over by a larger mound; the cross sections drawn during the excavations only show one earthen layer that covered both the Early and the Late Hallstatt graves (Figs. 65A–B).

The central grave was a cremation. A stone slab was unearthed at the bottom of a presumed recent cut that covered a grave pit of a rectangular plan (Fig. 71A; Pl. 40). The available field documentation does not allow us to determine whether the slab was found in the original position or had been moved and to what extent the cut (robber's trench) damaged the Hallstatt grave.

The grave pit contained cremated and burnt remains, and among them sherds of three situlae and two dishes with an inturned rim, heavily fragmented pieces of costume (an iron knobbed fibula, gilded bronze tubes), a spindle whorl and weapons consisting of a bronze winged axe and an iron knife (Pls. 40; 41: 10–11). The cut above the pit revealed sherds of another situla and two dishes with an inturned rim (Pl. 41: 12–15). The grave goods suggest a double burial of a man and a woman, but this has not been confirmed by the anthropological analysis, which only identified the cremated remains of an adult individual of undeterminable sex (see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*).

The bronze winged axe (Pl. 40: 5) can be seen as a male attribute. Given that the grave had been damaged

or even robbed, it may originally have contained another item, possibly of the male costume. The winged axe has oval wings, a lateral loop and a slight saddle-shaped stop-ridge; it is a Hallstatt type axe of the Kleinklein variant, such as are known from the Slovenian and Austrian Styria, Carinthia and other sites from the Alpine area.¹⁷⁹ Such axes have also come to light in Veneto and Friuli, which Gian Luigi Carancini determined as Types Bortoloni and Este.¹⁸⁰ We should also note that the axe from Molnik only measures 15.3 cm in length and ranks among the shorter examples.

Axes comparable with that from Pleška hosta have been recovered from the River Ljubljanica and from the Mušja jama hoard near Škocjan in the Kras region,¹⁸¹ while the grave finds from Stična, Kapiteljska njiva in Novo mesto, the Šmarjeta area and from Legen indicate that such axes were placed in the graves of men in Dolenjska, Bela krajina, Koroška and Štajerska similarly as in the north-eastern Apennine Peninsula.¹⁸²

The grave finds include two bronze winged axes from Ljubljana and Ormož, respectively, which are slightly different from the axe from Pleška hosta on Molnik.¹⁸³ Both could be determined as Type Treviso, the distribution of which covers Veneto and Friuli.¹⁸⁴ This type is similar to the Type Hallstatt, Variant Frög axes known in the eastern Alps.¹⁸⁵ Grave 39 from Ljubljana, also a double burial of a man and a woman as in the case of Grave 1/6 from Pleška hosta on Molnik, revealed an axe as well as a pin of Type Porto Sant'Elpidio,¹⁸⁶ an iron knife, stone tools and rich female jewellery made of bronze and formally reflecting the Urnfield culture tradition. This is also the only grave of the entire cemetery that contained weaponry. The presence of weapons in the graves from Ljubljana and Ormož clearly shows that a significant change occurred in the burial ritual at the onset of the Early Iron Age. Both cemeteries with graves

of men buried with an axe witnessed continuity from the late phase of the Urnfield culture to the Early Iron Age.¹⁸⁷ May we see this as a response to the changes that took place at the beginning of the Early Hallstatt period, i.e. the appearance of a mounted elite, the members of which were now buried with their weapons under tumuli?

The weapons were intentionally broken prior to burial; in the grave 39 from Ljubljana, a fragment of an iron knife was placed between the two halves of the axe burnt in fire. The axe from Ormož was also broken into several pieces. The axe from Grave 1/6 at Pleška hosta was intentionally broken in a similar place as the axe from Ljubljana, and also exhibits traces of fire damage in the lower half. The same is true of the winged axe from Šmarjeta, which was broken into four pieces.¹⁸⁸ Traces of exposure to fire and intentional damage have been observed on the axes from Legen and the Šmarjeta area; the two axes from Mušja jama near Škocjan are also believed to have been intentionally bent or broken.¹⁸⁹ To the contrary, the winged axe found in Grave I/16 at Kapiteljska njiva in Novo mesto was placed into the grave undamaged, similarly as most of the axes from the tumuli at Frög/Breg.¹⁹⁰

The winged axes with oval wings, with or without a side loop and with a saddle-shaped stop-ridge from the Early Hallstatt period are known in the area between Veneto, Friuli and the eastern/south-eastern Alps.¹⁹¹ This distribution differs from that of the horse gear such as was placed in the grave of the dignitary buried in Grave 17/6 at Grmada on Molnik. The presence of a multi-knobbed pin, the bowl-shaped helmet and also the bronze jug in this rich grave indicates that both the horseman from Grmada and the axe-bearer

¹⁷⁹ Mayer 1977, 167–177, Pl. 62.

¹⁸⁰ Carancini 1984, 132–134, Pls. 115: 3655–3656; 116: 3657–3669. Also see the article by Olaf Dörrer, who analysed and mapped the Hallstatt type axes and joined the Austrian and Italian nomenclatures for the same axe type (Dörrer 2002, 63–64, Fig. 4).

¹⁸¹ Čerče, Šinkovec 1995, Pl. 13: 73–74; Šinkovec 1996, 134–135; Turk 2016, 113–115; Teržan *et al.* 2016, Pls. 13: 7; 51: 1–2; 80: 5–6. Maruša Bizjak recently analysed winged axes, but only those found in hoards (Bizjak 2012, 152–156, Tab. 21, App. 1/383–404, Map 25).

¹⁸² Wells 1981, Fig. 128a; Knez 1993, Pls. 17–19; Stare, V. 1973b, Pl. 10: 1; Božič 2015a, 52–54; Barth 1969, Pl. 21: 1; Djura Jelenko, Božič 2015, 26, 38–39; Teržan 1990, Pl. 62: 2.

¹⁸³ Stare 1954a, Pl. 35: 1; Tomanič-Jevremov 1988/1989, Pl. 18: 4. Irena Šinkovec already noted the two axes and compared them with individual finds from the areas of Kamnik, the River Ljubljanica and from the Štajerska region (Šinkovec 1996, 134).

¹⁸⁴ Carancini 1984, 115–116, Pl. 176: A.

¹⁸⁵ Mayer 1977, 167–177, Pls. 60: 817–820; 114: A.

¹⁸⁶ For such pins see Škvor Jernejčič 2014c.

¹⁸⁷ Grave 9 of the Ormož cemetery yielded a bronze spear (Tomanič-Jevremov 1988–1989, Pl. 19: 9), hence the grave with the axe is not the only one of the cemetery to contain weapons. On the appearance of individual graves with a spear within the Urnfield culture cemeteries see Teržan 1999, 115, Fig. 10. Single spears are also known from the cemetery at Tolmin (Svoljšak, Pogačnik 2001, Pls. 27: 10; 99: 19). For the discussion on the appearance of graves with weapons in combination with pins of Type Porto Sant'Elpidio and conical-headed pins (e.g. Type Vadena) see Škvor Jernejčič 2014c, 145–147, Tab. 1.

¹⁸⁸ Stare, V. 1973b, Pl. 10: 2.

¹⁸⁹ Turk 2016, 115.

¹⁹⁰ Of the numerous such axes from the graves at Frög/Breg, a single one was broken (Tomedi 2002, Pl. 44: B32). The grave with the broken axe also revealed an iron spear, an iron knife and a gilded iron spherical-headed pin with a ribbed neck; such a pin was found in Grave 17/6 at Molnik as well.

¹⁹¹ Very interesting in this respect are the results of the archaeometallurgic analyses of the winged axes from Mušja jama, which revealed low levels of impurities and a high tin content, which differentiates them from the socketed axes and indicates different metallurgic workshops of the two axe types in Ha B (Trampuž Orel *et al.* 2016, 328–330, Fig. 127; Teržan 2016, 382–383).

from Pleška hosta ranked among the dignitaries of the 'Alpine-Adriatic' circle.

Connections of Molnik with the western Adriatic area can in part be seen in the female jewellery from Grave 1/6 at Pleška hosta. The female costume further consisted of hollow gilded bronze tubes (*Fig. 73; Pl. 40: 2–3*), such as are known from Padua, Este and San Vito al Tagliamento; it is a type of jewellery associated with Veneto and Friuli.¹⁹² The examples from Stična are slightly later in date.¹⁹³

The distribution of the knobbed fibulae of Type 2c after Gabrovec (*Fig. 93*),¹⁹⁴ a fragment of which was found close to the bronze tubes among the burnt remains in Grave 1/6 (*Fig. 72; Pl. 40: 1*), offer a different picture. These fibulae are only known in the Ljubljana Basin, Dolenjska, Bela krajina and Štajerska (*Fig. 93*). It is a type of fibulae typically worn in the Ljubljana, Dolenjska and Štajerska Hallstatt groups and was, considering the hourglass-shaped foot, very probably created under the influence of similar fibulae from the Lower Danube Basin. The fragment of this fibula from Molnik revealed mineralised layers of textile and fur (see here Grömer, Tolar, Kostajnshek, Textile and fur remains). The analysis of these organic remains has indicated that the fibula was wrapped in a high-quality textile that ranks among the most outstanding examples of textile from the Iron Age. The iron fibula itself is a high quality ironworking product, as it involved the demanding task of creating the knobbed bow of iron.

Iron knobbed fibulae have been found in the earliest Iron Age cremation burials at Kongresni trg in Ljubljana, Vače, Stična and Poštela, as well as two inhumation burials from Veliki Nerajec and Loka near Črnomelj in Bela krajina (*Fig. 94*). Similarly as at Molnik, an iron knobbed fibula was found in the double burial of a man and a woman in the central grave of Tumulus 2 at Kongresni trg in Ljubljana,¹⁹⁵ with the fibula attributed to the woman and the multi-knobbed pin with a trumpet guard to the man. Similar items of jewellery were also found with the man and woman buried in Graves 100 and 101, respectively, of Tumulus 48 at Stična;¹⁹⁶ both had knobbed jewellery: she an iron knobbed fibula and he a bronze and a bimetal multi-knobbed pin.

In all other known graves, the iron knobbed fibula was associated with an iron bracelet, either single or a pair, and with vessels (*Fig. 94*), only Grave 2 of Tumulus 2 at Loka near Črnomelj contained two bronze bracelets. The surviving grave groups indicate that we

should date the appearance of the iron knobbed fibulae to the Podzemelj 1 and the beginning of the Podzemelj 2 phases.¹⁹⁷ This is also the dating for the double burial at Pleška hosta on Molnik.

***

The unearthen graves from the Early Hallstatt period at Molnik show that their inhabitants buried their dead in several cemeteries, probably depending on their extended family unit, social standing or even origin. The cemeteries show similarities in the burial rite, with all graves from the Early Hallstatt period being cremations, but also differences observable in burial markers and so forth.

The flat graves from Roje near Orle, the graves from Tumuli 13 and 17 at Grmada and from Tumulus 1 at Pleška hosta offer a good insight into the different social standings of the people inhabiting the hill of Molnik that were brought about by the changes taking place at the onset of the Iron Age. A comparison of the contemporary flat and tumuli graves allows us to outline the composition of the male and female costume or outfit in the 8th century BC. The double urn Grave 5 from Roje shows a respect for the tradition, which is comparable with the contemporary urn graves from the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana. The graves of this period were flat, marked either with stone slabs or, in the case of the graves at Ljubljana in proximity to the River Ljubljanica, with a small patch of gravel. The female costume included iron and bimetal ring jewellery and/or a fibula, the male costume only a pin, while weapons were not placed in graves. In composition, the urn Grave 7 from Tumulus 13 at Grmada is similar to the plain graves and exhibits eastern influences in the jewellery, as opposed to Grave 5 from Roje. The iron bow fibula has parallels in the south-eastern Alpine area and along the river routes all to the Iron Gates and even the mouth of the Danube in the Black Sea. The Vače knobbed fibula from Grave 5 at Roje was modelled on examples from the east and marks the local variant of the Dolenjska Hallstatt group. A similar observation can be made for the iron knobbed fibula from Grave 1/6 at Pleška hosta. This is a double burial, of a man and a woman, that also contained a bronze winged axe such as are mainly known in the Alpine area and its hinterland, which places the axe-bearer from Molnik among the notable warriors of the day. An exceptional individual may be seen in the horseman buried in Tumulus 17. His grave goods, be it vessels, military outfit or the ritual burning of the horse with complete horse gear, are of an outstanding character, even in supra-regional terms. These grave goods are evidence of his central role within the Molnik community, also within the Dolenjska Hallstatt community. His high social standing is emphasised by the goods that

¹⁹² Gamba *et al.* 2014, 210–211; Pl. 45: D1; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, Pls. 16: 13–14; 207: 32–34; 295: 203–204; Calzavara Capuis, Chieco Bianchi 2006, Pl. 190: 29; Càssola Guida 1978, Fig. 24: 62.

¹⁹³ Gabrovec *et al.* 2006, Pls. 17: 17; 109: 8.

¹⁹⁴ Gabrovec 1970, 24, Map V.

¹⁹⁵ Vojaković 2013, Fig. 215.

¹⁹⁶ Gabrovec *et al.* 2006, Pls. 58; 59.

¹⁹⁷ Gabrovec 1987, 41, Fig. 1: 14; Teržan 1990, 61–63.

reveal the ties of the dignitary and his community with their contemporaries in the lands north of the Alps and in the Lower Danube Basin.

The investigated graves at Molnik also reveal that this horseman did not have a worthy successor within the community. The cemeteries at Grmada, Selska gmajna and Pleška hosta revealed not a single grave that we could attribute to the following phase of Stična-Novo mesto. This observation is important with regards to the results of the analysis of the graves from the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana, where the number of burials dropped drastically at the end of the Podzemelj 2 phase, part of the cemetery was covered by a layer of burnt remains and burial ceased for a certain time.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Škvor Jernejčič 2014a, 237–238.

There were some new burials, but only in the Stična-Novo mesto 2 phase, i.e. the time when burial took place in the flat cemetery at Roje near Orle, but not at the other three cemeteries on Molnik. The hypothesis that the cemetery in Ljubljana was temporarily abandoned in consequence of certain events and changes is confirmed by the contemporary cemeteries in the Gorenjska region, most of which were also abandoned at the end of the Podzemelj 2 phase, i.e. at the transition from the 8th to the 7th century BC.¹⁹⁹ These events and changes of as yet unknown causes were probably of a supra-regional nature, as confirmed by the cemeteries in Bela krajina and Notranjska.²⁰⁰

¹⁹⁹ *Ead.* 2017, 180, Fig. 11.

²⁰⁰ Gabrovec 1999, 155; Škvor Jernejčič 2011, 212.

GRAVES FROM THE LATE HALLSTATT PERIOD AT MOLNIK

The majority of the burials in the tumuli at Grmada and Pleška hosta, as well as the inhumation Grave 1 from Kotarjev peskokop and the flat urn Grave 1 from Selska gmajna can be attributed to the Late Hallstatt period. Also attributable to this period is the chance find of a serpentine fibula (*Fig. 11: 2*) that the Narodni muzej in Ljubljana acquired and is believed to have originated from the sand quarry at Roje.²⁰¹

TYPO-CHRONOLOGICAL ATTRIBUTION OF ARTEFACTS

Fibulae. The bulk of fibulae from Molnik belong to different Certosa types. An early example was found in the inhumation Grave 1 of a woman at Kotarjev peskokop (*Pl. 7A: 3*), with the bow of a lenticular cross section, a J-shaped catch-plate and a vertically positioned knob at the foot terminal. Similar characteristics can be observed on the small bow fibulae that are probably linked to the Certosa fibulae in their origin. A J-shaped catch-plate can be seen on some of the Certosa fibulae of Variants IIa and IIc after Teržan, but these have a band or segmented-sectioned bow and a disc guard on the bow-pin junction, while the fibula from Molnik has a two-coiled spring, which ties it to Variant IIc. The Type II Certosa fibulae appeared within the Dolenjska and Sveta Lucija communities in the late 6th century, where they continued to be worn to the mid-5th century BC.²⁰²

²⁰¹ It is discussed in the previous chapter; also see Tecco Hvala 2014b, 168 f (Type IVb), Map 7.

²⁰² Teržan 1976, 425, 427 f, 436, Figs. 2, 7, 16, 43; also see

The two communities also created the fairly uniform Type V Certosa fibulae, one of which was found at Molnik in the inhumation Grave 17/7 of a man at Grmada (*Pl. 29: 1*). They began to be manufactured more or less contemporaneously with Type II and remained in use to the Negova helmet phase.²⁰³ A pair of similarly shaped fibulae was found in Grave 13/12 (*Pl. 14B: 1*), but those have a crossbow (*Armbrust* in German) spring and are connected with a small chain.

The crossbow spring is characteristic of the Certosa fibulae in the south-eastern Alpine area. It does occasionally appear on other fibula types, but represents the defining feature of Type XIII. Biba Teržan distinguishes between several variants of the Type XIII Certosa fibulae. In the early variants, the chord runs in a semi-circle under the bow, such as can be seen on the fibulae from Graves 13/12 and 17/2 at Molnik (*Pls. 14B: 1, 22: 1*). In later variants, such as the fibulae from Graves 13/13, 17/4, 17/8 (*Pls. 15: 2,3, 23B: 1, 30: 1,2*), the spring is wider and the chord is angular. The two fibulae from Grave 17/2 (*Pl. 22: 1*) may be identified as Variant XIIIa, the fibulae from Graves 17/8, 13/11 and one from Grave 13/13 (*Pls. 12B: 3, 15: 2, 30: 1,2*) belong to Variant XIIId. The second example from Grave 13/13 is ascribable to Variant XIIIg (*Pl. 15: 3*), the same as that from Grave 17/4 (*Pl. 23B: 1*). All three variants may be seen as the work of the artisanal centres in Dolenjska, where such fibulae appear in highest numbers – Variant XIIIa possibly to a workshop active at Vače, Variant XIIId to Magdalenska gora, while Variant XIIIg is mainly

Udovč, Seljak 2009, 30, 73, Fig. 66.

²⁰³ Teržan 1976, 428 f, 436, Fig. 18.

known from the sites in south-eastern Dolenjska. All these variants became fashionable in the Late Certosa fibula phase and remained in use into the Early Negova helmet phase.²⁰⁴

In the last phase of the Hallstatt period, they were replaced in the male costume by the large Type X Certosa fibulae, of which two examples came to light in Grave 13/10 (*Pl. 14A: 1,2*). The two fibulae belong to Variant Xf that is rare outside the territory of the Dolenjska community. By far the greatest number of Type X fibulae is known from the nearby Magdalenska gora that revealed almost all the variants present across Dolenjska, which would suggest an important role of the site in their production and distribution.²⁰⁵

Trial trenching in the settlement at Molnik yielded an iron annular fibula of a lozenge-shaped cross section and rolled ends (*Fig. 9C*), which has numerous and widespread parallels in the Late Roman funerary and settlement contexts, and according to Höck belongs to Variant 1b characteristic of the 4th and the first half of the 5th century AD.²⁰⁶

Ring jewellery. The pieces of female jewellery from the graves at Molnik include several cylindrical earrings or hair rings made of thin sheet bronze. One was recovered from Grave 1 at Kotarjev peskokop (*Pl. 7A: 1*), two from Grave 16/2 at Grmada (*Pl. 20: 1,2*) and two, completely crushed examples from Grave 1/10 at Pleška hosta. The earring type is emblematic of the jewellery that the women from Dolenjska wore in the Certosa fibula phase, the highest number of them found at Magdalenska gora.²⁰⁷ Slightly different hair rings were found in the cremation Grave 1 at Selska gmajna – they are spiral rings of a D-sectioned wire (*Pl. 37A: 1,2*). This is a simple and rather uncommon form, found here and there in Late Hallstatt contexts of Dolenjska.²⁰⁸

The woman buried in Grave 16/2 at Grmada had a cylindrical earring and an evenly ribbed, solid bronze bracelet with touching ends (*Pl. 20: 3*). One fragment of such a bracelet was found together with a torque in Grave 1/12 at Pleška hosta (*Pl. 44A: 2*). Similar, but thinner bracelets and armllets, with incisions between the ribs, were unearthed in Graves 13/2 and 13/10 (*Pls. 9: 1, 14A: 3,4*), the latter also containing two Type X Certosa

fibulae such as were worn by men in the Negova helmet phase. The armllet in Grave 13/2 was hollow, made of thin sheet bronze decorated with densely spaced thin incisions (*Pl. 9: 2*). The hollow bracelets with ends inserted one into the other, which adorned the two women buried in Graves 13/8 and 13/11 (*Pls. 12A: 2–5, 12B: 4,5*), bear stripes of transverse incisions; the first woman wore an equally decorated pair of anklets, the second woman a Type XIII Certosa fibula, both had a necklace of thick amber beads. A unique and high-quality armllet was found in Grave 17/2 of a man, which has a rectangular widening at the centre, as well as thinned and moulded overlapping ends (*Pl. 22: 2*).

Bracelets, armllets and anklets are a trademark of the Dolenjska costume that Vojka Cestnik studied in detail. She determined the solid evenly ribbed bracelets with touching ends as Variant C.1.4; the chronologically diagnostic contexts with such bracelets reveal that they mainly date to the Early Certosa fibula phase.²⁰⁹ The thinner bracelets with touching ends and incisions between the ribs (Variant C.1.5 after Cestnik) are commoner in the contexts of the Late Certosa fibula and the Negova helmet phases.²¹⁰ Similar bracelets are known at Novo mesto in graves as late in date as the La Tène period.²¹¹ The hollow bracelet with densely spaced incisions from Grave 13/2 is of Variant A.2 and reflects the fashion in the last two phases of the Hallstatt period; the closest comparisons for it mainly come from Magdalenska gora, Dolenjske Toplice and Novo mesto.²¹² In the Certosa fibula phase, the hollow bracelets with stripes of incisions of Variant A.3 were also popular;²¹³ such

²⁰⁹ Cestnik 2011, 329 ff, App. 19: 3–5; cf. *Drnovo*: Pavlovič 2014, Figs. 28.7: 23,24; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pl. 12A: 3–4; *Metlika – Hrib*: Grahek 2004, 178, Fig. 39, Pl. 5: 1–4; *Novo mesto*: Knez 1986, Pls. 18: 1, 50: 7; *Roje pri Trebelnem*: Dular 2003, Pl. 29: 10–11; *Rovišče*: Dular 2003, Pls. 70: 9–13, 72: 2,3, 73: 6–7; *Stična*: Gabrovec *et al.* 2006, Pl. 4/8: 11,12; *Podzemelj*: Barth 1969, Pls. 12: 5, 30: 2.

²¹⁰ Cestnik 2011, 444 ff, App. 20. Cf. *Krajna brda*: Dular 2003, Pl. 55: 4–5; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pl. 137C: 4; *Novo mesto*: Knez 1986, Pls. 13: 4,5, 25: 17, 36: 6; Križ 2000, Pl. 8: 5,6; *Rovišče*: Dular 2003, Pl. 67: 6–9.

²¹¹ Cf. *Novo mesto – Kapiteljska njiva, Graves 126, 284, 394; Znančeve njive (Kandija), Gr. 64*: Križ 2001, Cat. Nos. 209–210, 253–254, 547; Križ 2005, Pls. 16: 5, 66: 4,5, 72: 6,7; also see Cestnik 2014, 395.

²¹² Cestnik 2011, 72 ff, App. 7, Figs. 8, 12. Cf. *Dobrnič*: Parzinger 1988–1989, Pls. 23: 8–12, 25: 7–9; *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, Pls. 6: 8, 30: 2,3, 45: 2; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 7: 3,4, 35: 11–12, 66A: 6, 72C: 1, 76: 21–22, 95A: 20–21, 106: 58–59, 64–65, 122A: 7–14; *Novo mesto*: Knez 1986, Pls. 25: 13, 28: 11; Knez 1993, Pl. 27: 3–4; *Vintarjevec*: Stare 1953, Pl. 2: 1–2.

²¹³ Cestnik 2011, 96 ff, App. 8, Figs. 9, 12; Cf. *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, Pls. 1: 10, 9: 4,5, 17: 2,3; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pl. 76: 17–20; *Novo mesto*: Knez 1986, Pls. 20: 15, 21: 7, 28: 3.

²⁰⁴ Teržan 1976, 430 f, 436, Figs. 5 and 28; Tecco Hvala 2012, 252 ff.

²⁰⁵ Teržan 1976, 429 ff, 436. For Magdalenska gora see Tecco Hvala 2012, 252 ff, Figs. 97, 98.

²⁰⁶ Höck 2013, 352. A similar artefact supposedly from Magdalenska gora is held in the Mecklenburg Collection in the Peabody Museum of Harvard University, USA (Hencken 1978, Fig. 365g).

²⁰⁷ Determined as Type 7b: Tecco Hvala 2007, 483 f, Fns. 42–44; Tecco Hvala 2012, 331 ff, Figs. 122: 16, 124.

²⁰⁸ *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, Pls. 6: 11, 19: 6, 21: 14; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pl. 149: 2,3,6; *Valična vas*: Teržan 1973, Pl. 11: 28.

bracelets were found at Molnik in the female Graves 13/8 and 13/11. The unique armlet from Grave 17/2 of a man, without parallels in the south-eastern Alpine area, may be attributed to the Late Certosa fibula phase on the basis of the Type XIII Certosa fibula found alongside it. In the final phases of the Early Iron Age, men in Dolenjska began wearing armlets,²¹⁴ which was a fashion possibly linked to foreign influences.²¹⁵

The grave goods from Molnik include several fragments of torques. Grave 1/13, presumably of a child, yielded a piece of a plain torque (*Pl. 44B: 1*), the cremation Grave 1/11 revealed a partially ribbed torque (*Pl. 44A: 1*) together with a fragment of an evenly ribbed bracelet, while a torque of plain wire and cup-shaped terminals inserted into the ends was found in the last layer of Tumulus 17 (*Pl. 33: 1*). The plain wire torques already appeared in the Early Hallstatt period, but were also in use later. The geographically closest parallels for the plain torque from Grave 1/13 may be seen in the examples from Magdalenska gora, which date to the Late Certosa fibula phase,²¹⁶ while parallels for the ribbed torques come from the contexts of the Serpentine and Certosa fibula phases.²¹⁷ The torque from Tumulus 17 has no known parallels from Slovenia, though the cup-shaped terminals with garlands around the perimeter and a notched rim, possibly filled with incrustations, may be seen as an imitation of the Early La Tène Vegetal Style.

Belts. The hooked belt plates found at Molnik show the characteristics of the male costume in the Late Hallstatt Dolenjska. They include two iron and eight bronze examples. The iron belt plate from Grave 13/2 (*Pl. 9: 5*) is poorly preserved and may have been either lozenge-shaped or rectangular. The grave also contained a rectangular bronze belt plate and a strap of interwoven leather laces with bronze buttons (*Pl. 9: 3,4*), the latter with parallels in the Late Hallstatt finds from Valična vas and Zagorje ob Savi.²¹⁸ This is not the only grave to have yielded a combination of an iron and a bronze belt plate. At Magdalenska gora, Grave 2/57 at Preloge contained two such plates, both rectangular, while the goods inventoried as originating in Grave 13/69 include a lozenge-shaped iron plate and a rectangular bronze belt plate, both now lost. Grave 2/57 is dated to the Late Serpentine fibula phase on the basis of a pair

of serpentine fibulae with wings, while Grave 13/69 is attributed to the Early Certosa fibulae phase on the basis of a Type V Certosa fibula.²¹⁹ The grave from Molnik is probably slightly later, given the other goods and the stratigraphic position, as well as the fact that the long and narrow belt plate of thin sheet bronze and with a pair of bronze rivets also shows late features.²²⁰ A similar example with a surviving bronze triangular hook, was found in the grave under this one (Grave 13/9 – *Pl. 13: 1*). Bronze rectangular belt plates from Graves 13/13, 16/1, 17/2, 17/4 and 17/10 are of different proportions, they are wider and shorter, and have more rivets at the ends (*Pls. 15: 4, 19: 1, 22: 6, 23: 2, 32: 2*). Standing apart from these is the belt plate from the cremation Grave 17/10 that bears figural decoration in the style of the situla art (*Pl. 32: 2*). The plate was broken into four pieces and then haphazardly reassembled irrespective of the figural motif; different parts were attached with smaller rivets and fitted with a hook. Several holes in the upper piece suggest previous repairs, but also the possibility of the deceased not being its first owner; in its original state, the belt plate would have been a masterpiece of toreutics. Band attachments with rings and two omega-shaped attachments (*Pl. 32: 3,4*) also formed part of a belt, as suggested by the analogous objects from Grave III/12 at Kapiteljska njiva in Novo mesto. This grave contained a long belt entirely made of sheet bronze and fitted with two similar omega-shaped attachments and band attachments with rings. The belt was also decorated with figural motifs, while the associated goods (bronze situla with figural decoration, horse gear) indicate the date to the transition from the Certosa fibula to the Negova helmet phase.²²¹ In form and style, the belt plate from Molnik is closer to several other decorated plates from Dolenjska. The belt plate from Grave 13/8 at Brezje pri Trebelnem shows similar repair and is attributed to the Late Certosa fibulae phase on the basis of the pair of Type XIII Certosa fibulae.²²² It is composed of parts of two different belt plates, as indicated by the decorative frame: some pieces show a frame composed of series of small dots and bosses, others a guilloche. The latter also frames the central motif on the belt plates from Vače and Magdalenska gora, which survive complete, while a hunting scene comparable to that from the belt plate from Molnik adorns the belt plate from Zagorje ob Savi.²²³ These stylistic and iconographic similarities tell of a fairly narrow circle of production or of common

²¹⁴ Cf. *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, Pls. 18: 10, 27: 4; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 18B: 1,2, 35: 11,12, 44B: 6, 72C: 1; *Pance*: Dular 2003, Pl. 2: 1; *Roje pri Trebelnem*: Dular 2003, Pl. 28: 1,2; *Rovišče*: Dular 2003, Pl. 68: 1.

²¹⁵ Tecco Hvala 2012, 313, Fns. 1341, 1342, 324 ff, 354 ff.

²¹⁶ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 49A: 1, 82B: 1; Tecco Hvala 2012, 270 ff; cf. *Dobrnich*: Parzinger 1988–1989, Pls. 19: 8, 25: 6.

²¹⁷ Tecco Hvala 2012, 277, Fns. 1150, 1152.

²¹⁸ Teržan 1973, Pl. 13: 29–35; Murko, Draksler 2012, 7; also cf. *Podzemelj*: Dular 1978, Pl. 15: 4.

²¹⁹ Dular 2003, 130 ff, Fig. 78: 3,4; Tecco Hvala 2012, 165 ff, Figs. 63, 64.

²²⁰ Cf. Tecco Hvala 2012, 171 ff.

²²¹ Križ 1997, Pls. 36–39, App. 4; also cf. Božič 2015b, 125 ff.

²²² Kromer 1959a, Pl. 36: 5.

²²³ Gabrovec 1966b, Pl. 7: 3; Turk 2005, 23 ff, Cat. Nos. 26, 45, 46, 50, 58: 1, Figs. 22, 43, 45, 57, 58, 70, 86–88, 92 with references.

craftsmanship. The grave from Magdalenska gora with such a belt plate also contained a pair of serpentine fibulae with a wide band bow and a loop (Type VIIc), which were in use in the Certosa fibula phase.²²⁴

Such a date is corroborated by the band attachments with rivets and rings (the latter either plain or with knobs) that formed part of all belts documented at Molnik, including that from Grave 17/9, which yielded a highly fragmented belt plate and a ring with six knobs (*Pl. 31A*). These belt attachments with rings, which were found in Graves 13/13, 17/2 and 17/4 in combination with Type XIII Certosa fibulae, are chronologically diagnostic, because they appear elsewhere in contexts from the Certosa fibula and Negova helmet phases,²²⁵ while they are absent from the grave groups of the Serpentine fibula phase.²²⁶

A triangular openwork belt hook of iron was documented as a stray find in the single layer of Tumulus 16 at Grmada (*Pl. 18B: 4*). It is similar to the artefacts from Magdalenska gora and Dolenjske Toplice, which formed part of the male costume of the Negova helmet phase and represent local imitations of Early La Tène models.²²⁷

Weapons. If excluding the central grave of the tumulus at Pleška hosta from the early phase (*Fig. 85*), weapons were only found in the tumuli at Grmada. They comprise axeheads, spearheads, two arrowheads and knives, all of which are items characteristic of the Hallstatt-period armament in Dolenjska; also found was a folded La Tène sword.

Most of the axeheads are socketed (*Pls. 8: 1, 9: 16, 13: 6, 16: 4,5, 19: 5, 22: 5, 29: 10, 30: 3, 34: 8*), such as are present in the south-eastern Alpine area from the beginning to the end of the Early Iron Age.²²⁸ Pavla Peterle-Udovič studied the assault weapons of the Dolenjska Hallstatt community in detail. She determined the socketed axes with a loop from Graves 17/2, 17/7, 17/8 and one stray find from Layer II of Tumulus 13 as variants of Type I (Variant I.A1 – *Pls. 16: 4, 22: 5; Variant I.A3 – Pl. 29: 10; Variant I.B5 – Pl. 30: 3*), which are otherwise most numerous represented at Magdalenska gora and Vače. She determined the axe

with a trapezoidal blade from Layer II of Tumulus 13 (*Fig. 27C: N2; Pl. 16: 5*) as Type II, which also has most parallels from Magdalenska gora. The socketed axes without a loop from Graves 13/2, 13/9 and 16/1 form Type VII (Variant B6 – *Pl. 9: 16, Variant A2 – Pls. 13: 6, 19: 5*) with closest analogies from Brezje pri Trebelnem, Stična and Magdalenska gora. All these types and variants are attributed to the Certosa fibulae and Negova helmet phases.²²⁹ At Novo mesto, they can be traced in graves into the La Tène period.²³⁰ Interestingly, the socketed axes from the La Tène graves are miniature in comparison with those from the Hallstatt graves, only measuring roughly 10 cm in length. In its size, the axe from the last layer of Tumulus 17 at Molnik (*Pl. 34: 8*) could date to the La Tène period, as it is half the length of all other examples from this site. Two weapons from Molnik are one-sided winged axes. One of them came to light in the cluster of weapons marked 13/1 (*Pl. 8: 2*). Peterle-Udovič determined it as Type 1A, which was in use during the Negova helmet phase mainly by the warriors from Magdalenska gora. The other one, of Type 1C, was found in Layer III of Tumulus 17 (*Pl. 34: 9*) and is more typical of their contemporaries from Dolenjske Toplice.²³¹

In Graves 13/9, 16/1 and 17/7, socketed axes were found alongside iron spearheads with a short socket and a long blade with a pronounced midrib. Peterle-Udovič ascribed them to different types, all made in Dolenjska in the Late Certosa fibula and the Negova helmet phases. She determined the two artefacts from Graves 13/9 and 16/1 as laurel-leaved spearheads (Variant XI.1 – *Pl. 13: 7; Variant XVII.3 – Pl. 19: 4*) and the example from Grave 17/7 as a willow-leaved spearhead (Variant XXVII.1 – *Pl. 29: 11*). The warrior in Grave 13/2 was buried with a spearhead with a deltoid blade of lozenge-shaped cross section (Variant VI.3 – *Pl. 9: 15*), which represents a new type of long-range weapons in the Certosa fibula phase and is particularly frequent in the outfits of the Negova helmet phase at Magdalenska gora and Dolenjske Toplice.²³² Found alongside the winged axehead in the cluster of weapons marked as Grave 13/1 from Molnik were two spearheads with a long socket, one short and the other one long and slender, while two similar spearheads were also found in Layer II of the tumulus (*Pls. 8: 3,4, 16: 7,8*). A pair of spearheads with a long socket, but in combination with either a socketed or a shaft-hole axehead, is also known from the graves of the Negova helmet phase at Magdalenska gora and

²²⁴ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, *Pls. 41: 2,3; Tecco Hvala 2014b, 171, Figs. 7: 6-8, 9, Map 11.*

²²⁵ Cf. *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, *Pls. 11: 3-6, 25: 6, 49: 1,3, 51: 1-3,5-10, 69: 10-17; Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, *Pls. 35: 3-7, 41: 4,5, 45: 8-12, 67A: 4, 84: 5-9, 117B: 5-7, 135: 9,13; Novo mesto*: Knez 1986, *Pls. 1: 21, 8: 11,14, 13: 13; Knez 1993, Pl. 7: 3; Križ 1997, Pl. 38: 7, App. 4; Slančji vrh*: Dular 2003, *Pl. 86: 8; Stična*: Gabrovec *et al.* 2006, *Pls. 14: 4-9, 62: 4-6.*

²²⁶ Cf. *Magdalenska gora – Preloge, Graves 2/57, 2/58*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, *Pls. 50-54A; Stična, Graves 5/21-22, 5/25*: Gabrovec *et al.* 2006, *Pls. 122, 124.*

²²⁷ Teržan 1976, 440 ff, *Fig. 57, Pls. 74: 8, 78: 5; Tecco Hvala 2012, 180 ff, Fig. 69: 6-15; Stöllner 2014, 217 ff, Fig. 6.1.*

²²⁸ Dular, Lubšina Tušek 2014, 14, 24; Tecco Hvala 2012, 109 ff, *Figs. 46, 47.*

²²⁹ Peterle-Udovič 2011, 118 ff, 185 ff, *Figs. 103, 135, 136, 140 and 142.*

²³⁰ Cf. *Novo mesto – Kapiteljska njiva, Gr. 101, 160, 220; Znančeve njive (Kandija), Gr. 64*: Križ 2001, *Cat. Nos. 73, 123, 164; Križ 2005, Pls. 1: 6, 39: 7, 63: 5.* Also cf. Cestnik 2014, 395.

²³¹ Peterle-Udovič 2011, 163 ff, 217 ff, *Figs. 150 and 151.*

²³² *Ibid.* 18 ff, 182 ff, *Figs. 100, 102, 128; cf. Tecco Hvala 2012, 123 ff, Figs. 48-50.*

Novo mesto.²³³ At Molnik, Tumulus 17 yielded a fragmented broad-bladed spearhead and two differently sized spearheads with a lozenge-shaped blade (*Pl.* 34: 4–6), found as stray finds in Layer III. All three forms of spearheads are known also from Late Iron Age flat cemetery at Kapiteljska njiva in Novo mesto. The broad-bladed spearheads appear in the phases LT B2 and LT C;²³⁴ the larger willow-leaved spearheads with a longer blade of lozenge-shaped cross section and a shorter socket are known from the graves of the phase LT C, but also later.²³⁵ Contemporaneous with these spearheads are the short lanceheads,²³⁶ which were recovered from the tumuli at Magdalenska gora, either alongside Hallstatt (socketed, winged and shaft-hole axes) or La Tène weapons (shield, battle knife with a loop terminal).²³⁷ The spearheads in the graves of the Late Iron Age were often furnished with an iron butt, such as were found at Molnik in Tumulus 17 (*Pl.* 34: 7) and in the graves of the phase LT C2 at Kapiteljska njiva in Novo mesto.²³⁸

The two arrowheads from Grave 17/2 suggest that the man buried there may have been an archer. One of the arrowheads was trilobate and made of bronze, the other was made of iron and very poorly preserved (*Pl.* 22: 3,4). A similar combination of iron and bronze arrowheads has been documented in the graves of the Certosa fibula phase, for example at Magdalenska gora, Stična and Novo mesto.²³⁹ In the vicinity of Molnik, bronze trilobate arrowheads have been found in the settlement at Tribuna and on the hill of Grajski grič, both in Ljubljana.²⁴⁰ The trilobate arrowheads are considered a Scythian element and appear in different cultural milieus from the Black Sea to the Lesser Carpathians.²⁴¹ The

²³³ *Magdalenska gora*: Teržan 1977, 18 ff, Fig. 3; Hencken 1978, 77, Fig. 350g,h; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 87A: 2,3, 113B: 12,13; *Novo mesto*: Knez 1986, Pl. 34: 1,2; Križ 2013, Pl. 30: 5,6; Križ, Stipančič, Škedelj Petrič 2009, 299, Cat. Nos. 7.5.11-12 (Gr. XXVII/4).

²³⁴ Križ 2005, Pls. 10: 5, 16: 3, 50: 3, 76: 4. Cf. Božič 1987, 869 ff, Fig. 45: 6.

²³⁵ Križ 2005, Pls. 3: 5, 5: 2, 24: 2, 53: 2. Also cf. Grahek 2017, Pl. 11: 2.

²³⁶ Križ 2005, Pls. 12: 3, 15: 3, 25: 3, 30: 3, 47: 3,4, 69: 5. For the chronological determination of the graves see Cestnik 2014, 395 f, Figs. 2 and 3.

²³⁷ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 38A: 1, 38B: 1, 45: 14,15, 47B: 1, 59C: 5, 61C: 5, 117C: 1,2, 164: 6,7.

²³⁸ Križ 2005, Pls. 34: 4, 39: 5,13, 49: 4, 74: 4, 93: 7. For the chronological determination of the graves see Cestnik 2014, 395 f, Figs. 2 and 3. Also cf. Brežice: Jovanović 2007, 18 f, Figs. 10, 11.

²³⁹ *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 36: 19-21, 67A: 6-13; Tecco Hvala 2012, 128 ff; *Novo mesto*: Knez 1986, Pl. 7: 3-6; *Stična*: Gabrovec *et al.* 2006, Pl. 26: 13,14,17.

²⁴⁰ Teržan 1998, Pl. 5: 10; Vojaković 2013, Pl. 172: 4.

²⁴¹ Teržan 1998, 530 ff, Fig. 8, List 1; *ead.* 2008, 286 ff; Kemenczei 2009; Hellmuth 2010; Chochorowski 2013, 221 ff, Fig. 5, 7; Haheu 2013, 29 ff, Fig. 3.

archer wearing trousers and a pointed cap, depicted on the belt plate from the cremation Grave 17/10 at Molnik is also believed to be dressed according to the Scythian fashion.²⁴² This grave, attributable to the transition from the Certosa fibula to the Negova helmet phase on the basis of the belt plate and the ceramic vessel, contained no weapons except an iron tanged knife and an awl with a well preserved wooden grip (*Pl.* 32: 12,13).

The iron knives with a tang for a wooden grip are standard pieces of the Hallstatt outfit in Dolenjska. At Molnik, one such knife was found in Grave 17/6 (*Pl.* 24–28: 14) of a chieftain from the Podzemelj phase, similar knives were also buried with the men in Graves 13/2 and 16/1, dating from the Certosa fibula and the Negova helmet phases, respectively (*Pls.* 9: 13, 19: 7). In Tumulus 16, different knives were recovered close to the surface, with a flat tang with rivets to fasten a bone grip (*Pl.* 18B: 5–7) – one such knife was found together with an iron openwork belt hook of the Early La Tène construction, the other one above Grave 2 from the Certosa fibula phase, the third one close to the northern edge of the tumulus. Such knives appear in Dolenjska in the last phase of the Hallstatt period and are particularly common at Magdalenska gora, Valična vas and Dolenjske Toplice,²⁴³ though they have also been found in the graves from the Late Iron Age, for example at Kapiteljska njiva in Novo mesto, where they occur in combination with a socketed or a shaft-hole axe, but also with a sword.²⁴⁴

The La Tène cemetery at Kapiteljska njiva yielded swords comparable to that found at Molnik immediately under the turf at the eastern edge of Tumulus 17 (*Pl.* 33: 3); they date to the phase LT C2.²⁴⁵ A geographically even closer comparison is the sword from Ljubljana, where it formed part of a group of weapons (sword, shield boss, shaft-hole axe and others) rusted together with cremated human bones and found in an Early Roman deposit in close proximity to the cemetery from the Late Bronze and Iron Ages; the weapons date to the LT C1/C2 transition or the early LT C2.²⁴⁶

Vessels. Almost half of all the graves at Molnik only revealed vessels (*Fig.* 84). In comparison with the Early Hallstatt pottery, these reveal novelties in both form and production technique with the introduction of the slow wheel to finish the vessels and with the use of reoxidation firing. This production technique can frequently be observed on the situla-like vessels and pedestal vases from

²⁴² Teržan 1998, 530, Fig. 10; Tecco Hvala 2012, 129 f.

²⁴³ Tecco Hvala 2012, 135 f.

²⁴⁴ Križ 2005, Pls. 13: 5, 25: 2, 39: 6, 77: 5, 91: 15. Also cf. *Brežice*: Jovanović 2007, 40, Fig. 36, Cat. No. 56.

²⁴⁵ Cf. Križ 2005, Pls. 35: 10, 42: 4, 50: 2,6, 61: 4, 73: 2, 75: 3, 86: 2, 89: 2. For the chronological determination of the graves see Cestnik 2014, 395 f, Figs. 2 and 3. Also cf. *Dobova*, *Gr.* 10: Guštin 1981, 223 ff, Fig. 1.

²⁴⁶ Štrajhar, Gaspari 2013, 27 ff.

Molnik. Reoxidation fired and finished on a slow wheel are the vessels from Grave 1 at Kotarjev peskokop (*Pl. 7A: 8*) and from Tumulus 17 at Grmada (*Pl. 21B: 4, 35: 11*), which can be determined as pedestal situlae.²⁴⁷ They include a light brown vessel from Grave 1/3 at Pleška hosta (*Pl. 38C: 1*), which represents the sole good in the grave. Such vessels in Grave 17/5 appeared alongside a small wooden plate mounted with sheet bronze, in Grave 1 at Kotarjev peskokop alongside an Early Certosa fibula, a cylindrical earring and other ceramic vessels. The pedestal ceramic situlae mainly appear in Dolenjska in the graves of women, while one such vessel from Kranj has been found together with male attributes datable to the Serpentine or Certosa fibulae phases.²⁴⁸ It seems that the examples from the Serpentine fibula phase bear black-on-red painted bands, while later examples are predominantly monochromatic.²⁴⁹ Similar vessels from Molnik are the two goblet-like vessels from Graves 16/2 and 1/9, with a rounded shoulder-lower body junction and without cordons on the neck; one of them was reoxidation fired (*Pl. 20: 4*), while the other one was fired in an oxidising and finished in a reducing atmosphere (*Pl. 43A: 1*). The closest analogies for the two vessels come from Novo mesto and have been attributed to the Certosa fibula phase or slightly later.²⁵⁰

A similar production technique was employed to make pedestal vases that are also part of the formal array of pottery in the Late Hallstatt Dolenjska. The pedestal vases of Type 9 after Dular²⁵¹ include the vessels from Graves 1/4, 1/7, 1/9 and 1/10 at Pleška hosta (*Pls. 39A: 1; 41B: 1; 42: 15, 43A: 2*) and Grave 1 at Kotarjev peskokop (*Pl. 7A: 6*). Such vessels are most numerous represented at Stična, where they often appear in combination with serpentine fibulae²⁵² and less frequently with the early Certosa fibulae.²⁵³ Those from the Serpentine fibula phase are usually decorated with black-on-red painted bands, while the later ones are monochromatic. They are geographically rather limited, mainly to the western sites of the Dolenjska Hallstatt community.²⁵⁴

The two pedestal vases from Grave 17/9 at Molnik belong to Types 7 and 10 after Dular, respectively (*Pl.*

31A: 4,5). The vase of Type 7,²⁵⁵ brown fired with a black coat (*Pl. 31A: 5*), has closest parallels at the nearby sites such as Javor, Magdalenska gora, Stična, Vače,²⁵⁶ and the slightly more distant Novo mesto.²⁵⁷ The earliest of the comparable contexts is Grave 5/25 from Stična, judging from the pair of serpentine fibulae with wings, while Grave 48/99 from Stična and the goods from Novo mesto show their use in the Certosa fibula and the Negova helmet phases. The other example is a grey-brown pedestal vase with embossed decoration from Grave 17/9 at Molnik (*Pl. 31A: 4*). It belongs to Type 10 after Dular, which was most popular in the Certosa fibula phase.²⁵⁸ A very similar vessel is a reoxidation fired pedestal dish with cordons on the pedestal and the neck, as well as elongated bosses on the hemispherical body (*Pl. 20: 6*), which stood above Grave 16/2. It is comparable with several Late Certosa fibula phase finds from Magdalenska gora, a site that may also have provided the bronze prototype with the lid decorated in the situla art style.²⁵⁹

More common in the graves at Molnik are embossed dishes with a rather conical lower body and a ring foot or a low pedestal. The examples from Grave 13/13 (*Pl. 15: 1*) and from the layers of Tumulus 17 (*Pl. 35: 18*) are reoxidation fired, the dish from Grave 1/5 is black-brown (*Pl. 39B: 2*) and the one from Grave 17/2 light brown (*Pl. 22: 10*). Dular determined such vessels as pedestal dishes of Type 2, which were very popular in the Dolenjska community.²⁶⁰ Chronological indications as to their use at Molnik are provided by the grave groups with Type XIII Certosa fibulae (Graves 13/13 and 17/2). The graves at Molnik also yielded embossed dishes with a flat base, of Type 5 after Dular.²⁶¹ One such black fired dish with a concave base was found together with the belt plate with figural decoration in the cremation Grave 17/10 (*Pl. 31B: 1*), dated to the end of the Certosa fibula phase. A similar grey-brown dish was unearthed in Grave 1/2 at Pleška hosta (*Pl. 38B: 1*). A smaller red-brown dish of this type was found in the nearby and

²⁵⁵ Dular 1982, 184, Pl. 14: 135.

²⁵⁶ *Javor*: Guštin, Knific 1973, Pl. 3: 9; *Magdalenska gora*: Hencken 1978, Fig. 332c; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 119: 18, 143B: 1,3; *Stična*: Gabrovec *et al.* 2006, Pls. 10/20: 1, 10/21: 1, 55: 4, 57: 17, 126: 18, 197/11: 4; *Vače*: unpublished, NHMW Inv. No. 6669.

²⁵⁷ *Kapiteljska njiva*: Knez 1993, Pl. 14: 5; Križ 1997, Pl. 37: 1; *id.* 2000, Pl. 34: 1; *id.* 2013, Pl. 35: 1.

²⁵⁸ Dular 1982, 185, Pl. 17: 153. Also *cf.* *Dobrnič*: Parzinger 1988–1989, Pl. 7: 9; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 109: 15, 119: 25; *Novo mesto*: Križ 1997, Pl. 52: 3; *Stična*: Gabrovec *et al.* 2006, Pl. 108/1: 13.

²⁵⁹ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 14C: 3 (bronze), 32C: 1, 82A: 4, 100: 19, 104B: 6, 142: 5. Also *cf.* *Stična*: Gabrovec *et al.* 2006, Pls. 44: 15, 114: 7, 119: 3, 200: 1; *Slančji vrh*: Dular 2003, Pl. 87: 2; *Brezje*: Kromer 1959a, Pl. 52: 9.

²⁶⁰ Dular 1982, 196, Pl. 25: 236–243.

²⁶¹ *Ibid.*, 195, Pl. 24: 226–232.

²⁴⁷ Dular 1982, 188 f, Pls. 19: 162, 165.

²⁴⁸ Determined as Type IIa4 situlae: Tecco Hvala 2014a, 338 f, Figs. 4: 7,8 and 5.

²⁴⁹ *Cf. Kranj*: Stare 1954b, Pl. 4: 3; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 49A: 6, 132C: 7; *Stična*: Gabrovec *et al.* 2006, Pls. 66: 8, 111: 49,51,53.

²⁵⁰ Knez 1993, Pl. 31: 1; Križ 1997, Pls. 34: 1, 69: 1; *id.* 2000, Pls. 5: 1, 18: 2; *id.* 2013, Pl. 46: 1,2.

²⁵¹ Dular 1982, 185, Pl. 16.

²⁵² Gabrovec *et al.* 2006, Pls. 7: 8,9, 28: 4, 65: 6, 78: 16, 87: 4, 99: 15, 102: 6,9, 103: 7, 123: 10.

²⁵³ *Ibid.*, Pls. 4: 15,16, 14: 12,14.

²⁵⁴ Dular 1982, 185; also see *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 54A: 12, 103A: 5, 109: 14, 119: 18–20; *Novo mesto*: Knez 1986, Pl. 50: 9; *id.* 1993, Pls. 8: 9,10, 36: 4,5; Križ 1997, Pls. 26: 1, 30: 1, 32: 1,2.

presumably inhumation Grave 1/1 (*Pl. 38A: 2*). The same decorative style was applied on the pedestal vase from the cremation Grave 1 at Selska gmajna (*Pl. 37A: 3*). The Hallstatt-period potters in Dolenjska began to make pottery with embossed decoration or embossed ware (*Buckelkeramik* in German) already in the Serpentine fibula phase,²⁶² it became more popular in the Certosa fibula phase²⁶³ and in places, particularly at Novo mesto and Dolenjske Toplice, survived into the Negova helmet phase.²⁶⁴ The walls of these vessels are shaped by either raising or pressing the soft clay outwards (*Pls. 15: 1, 20: 6, 22: 10, 31A: 4, 35: 18, 37: 3, 38A: 2*) or indenting or pressing inwards (*Pls. 31B: 1, 38B: 1, 39B: 2*), with no chronological differences observable between the two methods.

As for the other forms of vessels from Molnik, we are particularly interested in dating those that appear as sole goods in graves or were unearthed as stray finds. One such vessel is a black-brown pedestal dish, with smooth walls and a carinated shoulder-neck junction found in Tumulus 13 and marked as Grave 14 (*Pl. 10E: 1*). A similar, but reoxidation fired dish stood on top of the stone cover of Grave 16/2 (*Pl. 20: 5*) beside an embossed dish with a cordoned pedestal. An example of a small brown-black dish with a flat base (*Pl. 42: 14*) was found together with a pedestal vase of Type 9 in Grave 1/10 at Pleška hosta, which can be attributed to the Certosa fibula phase on the basis of the associated goods. Such dishes with a pedestal or a flat base are fairly frequent goods in the graves of the Serpentine and

Certosa fibula phases in Dolenjska.²⁶⁵ One may be the large reoxidation fired dish from Grave 17/8 at Molnik (*Pl. 30: 4*), which dates to the Late Certosa fibula phase as suggested by the associated Type XIII Certosa fibulae; a similar attribution can be made for such a dish from Magdalenska gora.²⁶⁶ Later contexts, particularly those from south-western Dolenjska, yielded comparisons for the slightly differently shaped deep dish (or jar of Type 7 after Dular) recovered from the cremation Grave 1/11 at Pleška hosta (*Pl. 44A: 3*).²⁶⁷

No two jars from Molnik are of the same form, but all share a brown to black colour. The cremation Grave 17/1 (*Pl. 21A*), discovered just under the surface of the tumulus, contained a crushed jar with a wooden plate on the bottom that had a W-shaped mount attached to it with bronze nails that also adorned the rim; this item is chronologically diagnostic and suggests a date to the Negova helmet phase. Comparable objects are known from Brezje pri Trebelnem (found in a grave together with a Negova helmet), Dolenjske Toplice, Novo mesto, Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) and from the centre of the Sveta Lucija community at Most na Soči,²⁶⁸ where it was recovered together with weapons and a Type X Certosa fibula. The jar that served as the urn in the flat Grave 1 from Selska gmajna at Molnik (*Pl. 37A: 4*) is formally connected with the pottery from Dolenjske Toplice.²⁶⁹ The ceramic assemblage from this site represents the array of pottery in use during the last two phases of the Hallstatt period, which include small biconical vessels similar to those from Graves 1/1 and 1/5 at Pleška hosta (*Pls. 38A: 1, 39B: 1*),²⁷⁰ but also globular jars similar to the vessels from Graves 13/6 and 1/12 (*Pls. 10C: 1, 43C: 2*) at Molnik.²⁷¹ The latter grave revealed an unusual

²⁶² See Dular 1982, 227 ff; Grahek 2016a, 213 f, Fn. 455. Cf. *Brusnice, Gr. 21/3*: Teržan 1974, Pl. 16: 10; *Čevnice pri Žalovičah, Gr. 1/1897-2*: Dular, A. 1991, 85 f, Pl. 49: 9; *Dobrníč, Gr. 7/10*: Parzinger 1988–1989, Pl. 9: 14; *Magdalenska gora – Preloge, Graves 2/57, 2/58*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 52: 27, 54A: 13; *Novo mesto, Gr. 1/76*: Križ 2013, Pl. 18: 1; *Stična, Graves 5/25, 5/26*: Gabrovec et al. 2006, Pls. 125: 10–12, 126: 6.

²⁶³ Cf. *Brusnice, Gr. 19/1*: Teržan 1974, Pl. 13: 13; *Dobrníč, Gr. 7/5*: Parzinger 1988–1989, Pl. 7: 9; *Dolenjske Toplice, Graves 6/15, 7/9, 11/21, 12/14*: Teržan 1976, Pls. 47: 1, 50: 2, 69: 9, 74: 12; *Mačkovec pri Novem mestu, Gr. 10*: Udovč, Leben Seljak 2009, 68–73: 61–63; *Magdalenska gora – Preloge, Graves 2/38, 2/46, 2/62, 13/33, 13/36, 13/97, 13/116, 13/119, 13/150, 13/152, 13/160*, and *Voselca, Gr. 2/11*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 36: 26, 41: 6,7, 43: 13,14, 57A: 3, 75A: 5, 77A: 32, 100: 19, 104B: 6, 109: 15, 117A: 2, 119: 22,25, 120B: 10, 135: 21; *Novo mesto – Znančeve njive (Kandija), Graves II/7, II/9, III/3*, and *Kapiteljska njiva, Gr. I/1*: Knez 1986, Pls. 15: 18, 19: 12, 24: 20; *id.* 1993, Pl. 8: 1; *Stična, Graves 48/54, 48/76*: Gabrovec et al. 2006, Pls. 34: 16, 44: 18.

²⁶⁴ *Dolenjske Toplice, Graves 1/7, 2/9, 5/2, 5/14, 8/21*: Teržan 1976, Pls. 2: 6, 6: 1, 22: 1,4, 27: 3, 53: 9; *Novo mesto – Znančeve njive (Kandija), Graves I/23, II/6, II/11, III/24, IV/3*, and *Kapiteljska njiva, Graves I/29, II/1, V/1*: Knez 1986, Pls. 7: 15, 16: 1,2, 17: 20, 26: 3,5, 37: 5,6; *id.* 1993, Pl. 27: 11; Križ 1997, Pl. 1: 1; *id.* 2000, Pl. 3: 1.

²⁶⁵ Cf. *Dobrníč*: Parzinger 1988–1989, 546, Pl. 28: 4; *Drnovo*: Pavlovič 2014, Fig. 28.7: 12; *Magdalenska gora*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pls. 46A: 22, 82A: 3, 134B: 11; *Novo mesto*: Knez 1986, Pls. 1: 9, 3: 11, 20: 10; Križ 2013, Pls. 28: 1, 46: 5, 56: 5; *Stična*: Gabrovec et al. 2006, Pls. 30: 5, 74: 6, 82: 16, 102: 7.

²⁶⁶ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pl. 65A: 25.

²⁶⁷ Dular 1982, 178, Pl. 8: 62–66; also cf. *Novo mesto*: Knez 1986, Pls. 26: 19, 50: 8; Križ 1997, Pls. 34: 2, 65: 2; *id.* 2013, Pl. 11/63: 1.

²⁶⁸ *Brezje pri Trebelnem*: Kromer 1959a, Pl. 29; *Dolenjske Toplice*: Teržan 1976, Pl. 7: 15,16; *Novo mesto*: Križ 2013, Pl. 34: 2; *Veliki Vinji vrh (Šmarjeta)*: Stare, V. 1973b, Pl. 35: 32; *Most na Soči – Szombathy's excavation*: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, Pl. 169: 4. A similar artefact is held in the Mecklenburg Collection, in the Peabody Museum, USA, among the unpublished finds marked as from Vinica, though this origin is uncertain.

²⁶⁹ Teržan 1976, Pls. 13: 13, 16: 3, 18: 1, 28: 5, 32: 1, 52: 1, 66: 1.

²⁷⁰ Cf. Teržan 1976, Pls. 64: 13, 81: 12. Also see *Novo mesto*: Križ 1997, Pl. 46: 3; *id.* 2013, Pls. 46: 5, 56: 5; Križ, Stipančić, Škedelj Petrič 2009, 263, Cat. Nos. 5.4.14–15 (Gr. XVIII/16); *Stična*: Gabrovec et al. 2006, Pls. 41: 5, 74: 6, 82: 16.

²⁷¹ Cf. Teržan 1976, Pls. 22: 14, 36: 5,12, 42: 4, 71: 11, 84:

disposition of ceramics: the pedestal vessel stood at the northeast end of the grave pit and 30 cm lower than the globular jar positioned above the southwest corner of the pit, suggesting that the jar may be later in date (*Pl. 43C*). We should mention that similar globular jars are known from the La Tène cemetery at Kapiteljska njiva in Novo mesto, the funerary pottery from which shows a continuation of the Hallstatt tradition.²⁷²

The small light brown jug from Grave 1/8 (*Pl. 39C: 1*) in the tumulus at Pleška hosta is a rare find; it was made of a fine-grained fabric and hard fired (*Fig. 75*). Its handle was attached to the wall with a plug, but it broke off even before the vessel was placed in the grave as indicated by the two holes made into the stub of the handle. The jug stands apart from the other pottery at Molnik in both form and fabric. In form, it is closest to the jugs from Grave VII/16 at Kapiteljska njiva in Novo mesto,²⁷³ which also contained two bracelets of spiral bronze wire and a necklace of multi-coloured beads either with knobs or in the shape of a ram's head. A very similar necklace belonged to the woman accompanying the chieftain with a Negova helmet buried at Kandija (Znančeve njive) in Novo mesto,²⁷⁴ which offers indirect evidence for dating the presumably child's Grave 1/8 from Molnik, where the above-discussed jug represented the sole good.

Also standing apart from the rest of the Hallstatt pottery from Molnik in colour, fabric, high porosity and the shape of the rim are two jars serving as urns and ascribed to Graves 4 and 5, which were found in Layer II of Tumulus 13 (*Pl. 10B,D*). According to the classification proposed by Pleterski, they belong to medium large jars with an everted rim and a flat lip, finished on a slow wheel, which he dates to the Early Middle Ages.²⁷⁵

STRATIGRAPHIC SEQUENCE OF BURIAL

In Tumulus 13 at Grmada (*Figs. 27, 28, 95*), the lowest find was a pedestal dish, filled with a black substance and marked as Grave 14 (*Pl. 10E*); according to analogies, it dates to the Serpentine or the Certosa fibula phase. Partially dug into the bedrock and covered with Layer I was Grave 13 of a man (*Pl. 15*), dated to the Late Certosa fibula phase on the basis of the Type

3. Also see *Ljubljana*: Puš 1971, Pl. 18: 1,2; *Novo mesto*: Knez 1993, Pl. 27: 9; Križ, Stipančić, Škedelj Petrič 2009, 274, Cat. No. 6.2.11(Gr. VII/26).

²⁷² Breščak 1982, 156; Križ 2001, 84; *id.* 2005, Pls. 30/151: 1, 36/155: 2, 37/157: 1, 43/164: 1, 47/174: 2, 48/176: 1, 49/181: 2, 52/186: 1, 55/193: 1, 65/260: 2. For the chronological determination of the graves see Cestnik 2014, 395 f, Figs. 2 and 3.

²⁷³ Križ, Stipančić, Škedelj Petrič 2009, 279, Cat. Nos. 6.3.20–6.3.24. Also *cf.* Križ 2000, Pl. 41: 2.

²⁷⁴ Knez 1986, Pl. 36: 1,2.

²⁷⁵ Pleterski 2010.

XIII Certosa fibulae. Located above it was Grave 8 of a woman (*Pl. 12A*) and, at the same depth, a jar marked as Grave 6 (*Pl. 10C*). Found less than 30 cm higher were the pieces of the male outfit marked as Grave 9 (*Pl. 13*), but also Grave 12 (*Pl. 14B*) with a pair of Certosa fibulae with a crossbow spring. Some 20 cm higher were the goods of the man's Grave 2 (*Pl. 9*) with analogies from the Negova helmet phase contexts. These were partially covered by Grave 11 of a woman (*Pl. 12B*), buried with a Type XIII Certosa fibula, and Grave 10 (*Pl. 14A*) containing a pair of Type X Certosa fibulae, such as are characteristic of the male costume in the Negova helmet phase. Located highest in the tumulus was the cluster of weapons marked as Grave 1 (*Pl. 8*) that consisted of a winged axehead and two spearheads. These burials were presumably inhumations and took place in the span of a century and a half, probably in the following order: 14–13–8–6–9–12–2–11–10–1 (*cf. Fig. 96*). The cremation Graves 3 and 7 stand at the beginning, they date to the Early Hallstatt period.²⁷⁶ The two medieval urns marked as Graves 4 and 5 were subsequently dug into the tumulus.

The inconspicuous Tumulus 16 at Grmada contained two inhumations (*Fig. 95; Pls. 19, 20*), both dating to the Certosa fibula phase, while the iron openwork belt hook and the knife with a flat tang and rivets (*Fig. 95: N2, N3; Pl. 18B: 4,5*), unearthened 60 cm higher up and close to one another, may represent what remained of a heavily damaged grave from the Negova helmet phase.

If excluding the Early Hallstatt cremation Grave 6, the deepest burial in Tumulus 17 was the inhumation Grave 5 in the western part (*Fig. 95*) that partly destroyed the earlier urn Grave 3. Grave 5 contained the remains of a wooden vessel and a pedestal situla (*Pl. 21B*), such as are known from the Certosa fibula phase. The archer in Grave 2 (*Pl. 22*), located in the vicinity of Grave 5 and almost a metre higher, was buried later. Found at the same level, but further to the west were the goods of Grave 4 of a man that suggest a date into the Late Certosa fibula phase. Some 70 cm above Grave 2 was the cremation Grave 1 (*Pl. 21A*) with a jar and a wooden object with bronze studs and a W-shaped mount, the latter with analogies from men's graves of the Negova helmet phase. Deepest in the north-eastern part of the tumulus was the inhumation Grave 9 (*Pl. 31A*) of a man, which may be dated to the Certosa fibula phase on the basis of the pedestal vases of Types 7 and 10, as well as the remains of a bronze belt plate with a ring. Alongside this grave but higher up was the warrior in Grave 7 (*Pl. 29*), believed to have been buried with a chronologically indicative Type V Certosa fibula characteristic of the Early Certosa fibula phase. Located above Grave 9 was Grave 8 (*Pl. 30*) containing two Type XIII Certosa fibulae that mark the costume of the Late Certosa fibula

²⁷⁶ See here the previous chapter on the graves from the Early Hallstatt period.

and Early Negova helmet phases. Dug into the heap of stones in the south-eastern part was the cremation Grave 10 (*Pls. 31B, 32*), which dates to the transition from the Certosa fibula to the Negova helmet phase. Later burials were located in close proximity to the earlier urn Graves 3 and 6 and, given the position and grave goods, succeeded each other in the following chronological order: 5–9–7–2–4–8–10–1 (cf. *Fig. 96*).

The earliest, central Grave 1/6 at Pleška hosta must have represented a reference point for most of the Late Hallstatt burials (*Fig. 95*) in spite of a two-hundred-year gap. The succession of burial here is more elusive, because all grave pits were partially dug into the bedrock and covered with a single layer. Graves 1/4, 1/7 and 1/9, which yielded pedestal vases of Type 9 (*Pls. 39A, 41B, 43A*), are attributable to the transition from the Serpentine to the Certosa fibula phase. We have established that such vessels from the Serpentine fibula phase are usually decorated with black-on-red painted bands, while later ones are most commonly monochromatic. With the exception of the vessel from Grave 1/4, such vases from Molnik are monochromatic and may therefore be dated to the Early Certosa fibula phase. This is corroborated by the associated goods from Grave 1/10 (*Pl. 42*) and Grave 1 at Kotarjev peskokop (*Pl. 7A*). The latter also yielded a close comparison for the pedestal situla, which was found in Grave 3 at Pleška hosta (*Pl. 38C*). Graves 1/1, 1/2 and 1/5 might be slightly later, yielding dishes with a pedestal or a flat base of different sizes, all embossed ware (*Pls. 38A: 2, 38B, 39B: 2*) such as were found at

Grmada in men's Graves 13/13, 17/2, 17/10 (*Pls. 15: 1, 22: 10, 31: 1*) together with goods characteristic of the Late Certosa fibula phase. Probably attributable to this phase are also the children's Graves 10, 11 and 13 (*Pls. 42, 44A, 44B*) in the south-eastern part of the tumulus. Based on its position, the span of the Certosa fibula phase may also represent the timeframe for Grave 1/12 (*Pl. 43C*) that contained a crushed pedestal vessel, while a globular jar was probably subsequently placed above the southwest corner of the grave pit. Stratigraphic evidence suggests that Grave 1/14 (*Pl. 43B*), partially covering the southwest corner of Grave 1/4 and containing a completely crushed reoxidation fired vessel, may be slightly later. One of the last burials in the tumulus was that in the small Grave 1/8 with a jug (*Pl. 39C*) that, based on the parallels from Novo mesto, may be attributed to the end of the Hallstatt period.

The situation in Tumuli 13 and 17 at Grmada and at Pleška hosta shows that the Late Hallstatt graves were located with respect to earlier burials (*Fig. 95*). Although divided by almost two hundred years, it seems that the choice of location near the earlier burials was not coincidental. This is corroborated by the two flat graves at Selska gmajna: found close to the earlier cremation Grave 2 was the urn Grave 1 containing goods with parallels from the Late Hallstatt contexts. Further confirmation comes from Kotarjev peskokop, where the inhumation Grave 1 from the Early Certosa phase (cf. *Fig. 96*) was found next to earlier burials in stone cists.

STRAY FINDS IN THE TUMULI AND THEIR INTERPRETATION

The tumuli at Molnik revealed several stray finds of pottery sherds and different weapons (*Fig. 97*). These may be interpreted either as goods forming part of graves without discernible grave pits, as the remains of damaged or destroyed graves, but it is possible that they are traces of another practice.

The eastern half of Tumulus 13, Grid Squares I and II, revealed rare sherds of ceramic vessels at depths between 1.25 and 0.70 m (*Fig. 97: N3 – P 1408; P 1410*). In the western half of the tumulus, in Grid Square III, sherds of a dish with an turned rim and of larger vessels came to light at depths between 2.1 and 1.8 m (*Pl. 17: 9, 11, 15*), while Grid Square IV yielded parts of pithoi at depths between 2.20 and 1.10 m (Inv. Nos. P 1407, P 1417–P 1419); their exact locations were not recorded. These sherds may be seen as the remains of offerings taking place prior, during or after the actual act of burial at the cremation Graves 3 and 7. Ceramic sherds were also

found in some of the tumuli-like features (*Pl. 18A: 1–4*). Although not grave markers, these objects offer indirect evidence of the intentional destruction and deposition of ceramic vessels at select locations and may indicate the existence of votive rituals; they may also very simply represent discarded objects.

We can also not exclude the possibility that Late Hallstatt burials at Molnik damaged or even destroyed earlier graves. Field records for Tumulus 13 (*Figs. 27, 28*) show that the bedrock between two Early Hallstatt graves was deepened, that some of the Late Hallstatt graves lay at greater depths than the earlier graves and that sherds of ceramic vessels were found above them. Undoubtedly damaged was Grave 3 in the south-eastern part of the tumulus, of which only the lower part of the urn remained on the bottom of the round-sectioned pit (*Pl. 10A*). Grave 7 in the northwest quarter of the excavated tumulus survived better (*Pl. 11*), but it seemed

that its cover slab had been removed, because all other known urn graves at Molnik had a stone cover (cf. Fig. 82). This could also be the reason for the field drawings not showing the level from which its pit had been dug, i.e. the layers above the pit.

In Tumulus 17, the ceramic sherds ascribable to Early Hallstatt vessels (Pl. 36: 19–22, 26–33) mainly appeared in the deposits in the south-western part, in Grid Square II. Here, at the edge of the tumulus, lay the cremation Graves 3 and 6 from the beginning of the Iron Age, of which Grave 3 was damaged by a Late Hallstatt burial (Grave 5) that reached 0.70 m deeper into the ground. The available data indicate that the lowest finds in Grid Square II were a fragment of a kantharos or a jug and of a decorated cup (Pl. 35: 10; 36: 28), the former 2.3 m deep, the latter at 2.4 m (Fig. 97: N4). A comparison of the depth of the kantharos/jug with the drawings of the south and east cross sections (Fig. 45A,B) shows that the sherds were laid onto the ground presumably prior to the creation of the tumulus. The sherds being those of a drinking vessel, we might postulate it was used in a drinking ritual or libation. Just slightly above the level of these sherds, a base fragments of a vessel and a fragment decorated with a lenticular knob were found, both dating to the Early Hallstatt period (Pl. 36: 26, 33). Other sherds were found in Grid Square II, recorded at depths between 1.7 and 1.8 m (Pls. 35: 16–18; 36: 19, 31) and dating to both the Early and the Late Hallstatt period.

In Tumulus 1 at Pleška hosta, ceramic sherds from the Early Hallstatt period mainly came to light in the deposits around the central grave attributed to the Podzemelj phase (Fig. 97). The sherds include fragments of situlae and dishes with an inturned rim, similar to those found in the central grave (cf. Pls. 40: 7–9, 41A, 44C: 1, 3 and Inv. Nos. V00013, V00016). We may postulate that the grave had been robbed either in prehistory or later, the latter possibility suggested by the adjacent robber's trench. The grave pit was covered with a heavy stone slab, but the field records do not reveal whether the slab was moved from its original position or whether the hole in it was man-made (Fig. 71, Pl. 40). Contrary to expectation, the ceramic vessels in the pit were broken and scattered along the cremated bone remains and metal goods. The graves from Molnik comparable in date and construction revealed vessels that were more or less complete, for example in Grave 5 from Roje and Grave 17/6 from Grmada (Pls. 2D, 3, 24), both of which contained urns. Other sites in wider surroundings have also not yielded examples of ritually damaged situlae; there is evidence, however, of the intentional damaged of weapons; one such example comes from the central Grave 1/6 at Pleška hosta.

Also interesting are the locations of some of the stray finds of Late Hallstatt pottery, placed beside or on

graves, as well as among the stones at the edge of tumuli. These include a jar and a pedestal dish from Tumulus 13, which were found at the edges of Late Hallstatt burials and were marked as Graves 6 and 14, respectively (cf. Figs. 95, 97; Pl. 10C,E). In Tumulus 16, a pedestal dish and a small dish were placed on top of Grave 2 from the Certosa fibula phase (cf. Fig. 95 – Pl. 20: 5, 6), and a ceramic flask was found among the stones at the southern edge of the tumulus (N5 – Pl. 18: 3). The tumulus at Pleška hosta revealed a globular jar in an unusual position above the west corner of the inhumation Grave 12 from the Certosa phase and a pedestal vessel placed into the north-east end of this grave (cf. Figs. 95, 97; Pl. 43C: 2). Also unusual is Grave 2 located at the north-western edge of the tumulus; it is, in fact, a small oblong pit containing burnt remains on the bottom and an embossed vessel in the centre, but no remains of bones.

Similar locations of finds have also been documented during the modern excavations of tumuli at several other sites. At Kapiteljska njiva in Novo mesto, for example, Tumulus V revealed a black painted jar with four grips at maximum diameter (Find 1/93) located above the southwest corner of Grave 6 from the Certosa fibula phase; it also yielded a brown-grey jar (Find 3/93) above the northwest corner of Grave 65 from the Certosa fibula or the Negova helmet phase. In Tumulus XIV of the same cemetery, a black-grey embossed bowl (Find 2), attributable to Type 5 after Dular that is mainly characteristic of the Certosa fibula phase, was unearthed above the north-west corner of Grave 2a. Standing at the north corner of Grave XIV/41 from the Late Certosa fibula or the Early Negova helmet phase, at a shallow depth under the surface, was a completely crushed brown-grey pedestal vessel (Find 7), while the topsoil in the northern part of the tumulus revealed a crushed pedestal vase of Type 10 with a lid (Find 9).²⁷⁷

Isolated finds of Late Hallstatt pottery have also been documented in Tumulus 48 at Stična, for example two ceramic flasks of Type 1 (Finds 65 and 176) and a pedestal vase of Type 9 after Dular (Find 183). An embossed pedestal dish of Type 2 after Dular (Find 94) was placed upside down above the north-eastern edge of Grave 104 from the Certosa fibula phase. A similar dish (Find 56), also placed upside down, was found above Grave 76 from the same phase; it contained an undeterminable substance and in its vicinity was a blackish patch with broken (animal?) bones.²⁷⁸ A comparable situation was documented in Tumulus 13 at Molnik, where an isolated pedestal dish, marked as Grave 13/14 (Fig. 27) located at the edge of the main group of burials, contained an undetermined blackish powder, while to the southeast of it and above Layer II was a black patch

²⁷⁷ Križ 2000, 81 f, Pl. 45: Finds 1 and 3, App. 2; *id.* 2013, 137 f, App. 2, Pl. 64: G XIV – Finds 2, 7 and 9.

²⁷⁸ Gabrovec *et al.* 2006, 52, 54, 72, 119, 123, Pls. 34/56: 1, 35/65: 1, 54/94: 1, 102/176: 1, 102/183: 1.

interpreted as a layer of burnt remains.²⁷⁹ These examples may indicate a practice connected with offering food to the deceased.

The stray finds in the tumuli at Molnik include weapons. Recorded at the top of Layer II in Tumulus 13 were individual pieces of warrior outfit and a cluster of weapons ascribed to Grave 1 (Figs. 27C, 28; 97: N1, N2, N4 and N?). These pieces were positioned in a radius of 1.5–2 m from the centre of the tumulus and surrounded by stones. On the N–S axis and equidistant from the centre were two spearheads with tips pointing to the north; another iron spear was found in the northeast quarter of the tumulus, but its location was not precisely recorded (cf. Fig. 97: N1, N4; Pl. 16: 6–8). The two spearheads in the cluster of the so-called Grave 1 were found parallel to one another, with two axes positioned vertically and perpendicularly to the axis of the spearheads. Other iron axes, all socketed, were found individually in the northeast (N2 – Pl. 16: 5) and southeast quarters (Pl. 16: 4).

The inconspicuous Tumulus 16 revealed three knives from the Negova helmet phase lying among stones in the N–S axis. Two were found at roughly equal distances from the supposed centre of the tumulus (Fig. 97: N1, N4 – Pl. 18B: 6,7), while the third one may have been the contents of an unidentified grave together with the openwork belt hook (N2, N3 – Pl. 18B: 4,5).

Excavations in Tumulus 17 recorded, in the north-western part near the centre and at a shallow depth below the surface, a winged axe (Fig. 97: N3 – Pl. 34: 9), a lancehead (N1 – Pl. 34: 5) and a spearhead (N2), the last object ascribed in the inventory book to Grid Square IV, i.e. the southeast quarter of the tumulus (Pl. 34: 6). The same quarter also revealed a spear butt and a socketed axe (Pl. 34: 7,8), while a folded sword and a long spearhead were found among the stones at the eastern edge of the tumulus (N5, N6 – Pls. 33: 3, 34: 4).

The disposition of the pieces of warrior outfits around the centre of the tumuli and among the stones at the top suggests that the pieces are not the remains of damaged or unidentified graves, but may rather be seen as ritually deposited weapons.

The stray finds in Tumulus 17 at Grmada include several items that are attributable to the Middle or Late La Tène period: the folded iron sword in its scabbard, the spearhead with a long lozenge-sectioned blade, a fragmented broad-bladed spearhead with a pronounced midrib, the short lancehead and the spear butt (Fig. 97: N1, N5 and N6 – Pls. 33: 3, 34: 4–7). The same time frame may be attributed to a bronze ribbed bracelet (Pl. 33: 2) and the small iron socketed axe (Pl. 34: 8).²⁸⁰

²⁷⁹ No soil samples were taken for analysis.

²⁸⁰ See the typo-chronological attribution of the artefacts from the later periods in the previous chapter.

Late Iron Age artefacts have been documented within Hallstatt tumuli at several other sites in south-eastern Slovenia.²⁸¹ The rescue excavations at Medvedjek near Veliki Gaber unearthed inhumations from the Late Hallstatt period alongside cremations from the La Tène and Roman periods in the large tumulus, while the adjacent smaller tumulus held a domed burial chamber of a Roman date.²⁸² Tumulus 6 from Dobrava near Dobrnič revealed goods from the Late Hallstatt period, but also two Late La Tène swords.²⁸³ A folded iron sword was found in Tumulus II investigated in 1880 at Laze near Vinji vrh.²⁸⁴ At Podzemelj the peripheral Tumulus 32 at Brodaričeva loza revealed several cremations reportedly covered with stone slabs that contained goods from the Middle and Late La Tène periods.²⁸⁵

More evidence of La Tène insertions into Hallstatt tumuli comes from Magdalenska gora,²⁸⁶ a site even closer to Molnik and therefore worth discussing in more detail. Four Late La Tène fibulae, now kept in the Narodni muzej in Ljubljana, came to light in Tumulus 4 in the southern part of the cemetery at Laščik (Terišče). Tumulus 2 at Preloge revealed several groups of artefacts from the Late Iron Age – the excavator Jernej Pečnik mentions burials of women (2/e, 2/f, 2/9, 2/10, 2/29) with pairs of fibulae of the Middle and Late La Tène constructions, (glass) bracelets, amber and glass beads, without relating the associated grave pit or burial rite. Attributed to Grave 2/12 are Late Hallstatt finds alongside a poorly preserved folded iron sword with a lozenge-sectioned blade, parts of a scabbard, a chain and a shield boss, which may be as early as LT B2. Pieces of Late La Tène shield bosses and battle knives were also found among the goods in several graves together with Late Hallstatt shaft-hole or winged axes, lances, openwork belt hook (Graves 2/41, 2/45, 2/49 and 2/71). Tumulus 2 probably also yielded an iron fibula of the Middle La Tène construction, which is held in the Narodni muzej in Ljubljana among the isolated finds. The positions of some of these graves or groups were described – they were reportedly located from 4 to 25 cm deep under the grass that covered the tumulus – but these descriptions do not include data on the possible burnt remains, cremated bones or grave pits.

La Tène finds within the Hallstatt tumuli at Magdalenska gora also came to light during the excavations conducted by the Duchess of Mecklenburg. Although the grave groups that form part of her collection housed

²⁸¹ Gabrovec 1966c, 199 ff.

²⁸² Breščak 1982, 156; *id.* 1990, 43.

²⁸³ Stare V. 1973a, 764 f, Pl. 12: 1,2.

²⁸⁴ Dular, A. 1991, 44 f, 82, Pl. 43: 10.

²⁸⁵ Božič 2001, 196 ff; Grahek 2014, 236 f.

²⁸⁶ Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 19 f, 30, 34, 38, 40, 43, 47, Figs. 16, 51, Pls. 2A, 10B, 19, 20A, 21: 12–14, 31B, 38A: 4, 38B: 2, 40A: 1,3, 59C: 1,2. For the chronological determination of the finds see Božič 1987; *id.* 1993; *id.* 1999.

in the Peabody Museum are highly unreliable, La Tène items are clearly stated in the notes of the Duchess' secretary Goldberg, which Hencken summarised in his publication.²⁸⁷ He writes that Goldberg described Grave V/5, which reportedly contained an openwork belt hook of the Early La Tène construction, a spearhead, a knife and iron rings, as well as a Late La Tène fibula, as disturbed: the spearhead was presumably found under the roots of a tree, the 'lance fibula' 6 cm under the grass on the southern side of the tumulus, while other items were found slightly lower down but still in the vicinity, under some bones and a horse bit. Of Grave V/10, Hencken writes that it was found 35 cm deep in the tumulus and contained a very poorly preserved, E–W oriented skeleton with a short spearhead and a 'lance fibula with a long spiral' near the hips. On the east side of the tumulus, a group of weapons (Late La Tène shield, folded swords and a spearhead) and several sherds of a grey-brown vessel were presumably found 10–20 cm under the surface; this group is marked as Grave V/42 and comes with no data on the possible bone remains, neither do the original notes mention the battle knife with a loop terminal and the Middle La Tène girdle chain included in Hencken's publication. According to Goldberg, such pieces of a chain and a battle knife came to light at the easternmost edge of the tumulus immediately under the grass. In Tumulus VII at Preloge, several pieces of bones (Grave VII/31) were found at the depth of 5–8 cm together with a yellow glass bracelet, blue glass beads, spiral band ring and a Late La Tène fibula, while the urn Grave VII/7 contained a Late La Tène annular belt hook that is an intruder among the Early Hallstatt finds. In Tumulus X, scattered bones were reportedly lying at the eastern edge some 5–8 cm under the grass together with two poorly preserved bow fibulae, a small belt plate and a ring for weapon suspension (Grave X/71), while the finds published in association with this grave include two fibulae of the Early and Middle La Tène construction, a small bronze ring and two pieces of a wide spring, which does not correspond with the descriptions provided by Goldberg. More in line with his notes is the publication of the goods in Grave X/78, which was found 5–6 cm under the grass and beyond the limits of the tumulus, and contained scattered bones, six loops, spiral bronze wire ending in a blue glass bead, a small round button with a loop and a Late La Tène fibula with a very wide spring of Type Magdalenska gora, of which several examples were found at the site.²⁸⁸ The finds recovered at Magdalenska gora include other artefacts from the Late Iron Age not provided with context data; most of them date to the Late La Tène period.

More useful information can be gained from the modern excavations taking place at several locations

²⁸⁷ Hencken 1978, 29 f, 32, 40 f, 52, 56, 78 f, 80, Figs. 106, 116, 163, 164, 170g,i, 226i, 251, 355, 362.

²⁸⁸ Dizdar, Božič 2010, 147 ff.

in Novo mesto. At Kapiteljska njiva, part of a vast flat cemetery with cremations from the Late Iron Age has been investigated next to the tumuli.²⁸⁹ Individual La Tène cremations were found also at the edges of the tumuli and among the inhumations.²⁹⁰ Tumulus A at Marof revealed several groups of artefacts (interpreted as cremation burials) from LT B2 (e.g. A/10, A/22) or LT C (e.g. A/24, A/35) according to the central European chronology.²⁹¹ At Znančeve njive in Kandija, on the other bank of the River Krka in Novo mesto, another flat cremation cemetery from the La Tène period extended alongside the Hallstatt tumuli with inhumation burials. In the middle one of the three northern tumuli, Tone Knez found a later cremation that cut into the inhumation Grave II/3, as suggested by the form and size of the grave pit, as well as the grave goods that included pottery, weapons and a belt attachment with a ring from the Late Hallstatt period, but also pieces of an iron chain and a shield boss, all deformed in fire, from LT C1.²⁹² The most recent rescue excavations at Stična, on the west terrace below the settlement, unearthed several Late La Tène cremations, which indicate the existence of a flat cemetery in close proximity to the tumuli.²⁹³ We should mention that practically all investigated settlements inhabited in the Hallstatt period revealed Late La Tène layers and fortification traces.²⁹⁴ La Tène finds have also been documented in several Early Iron Age contexts in the Gorenjska region, for example in Tumulus 8 at Vrtnjak near Tupaliče,²⁹⁵ and at Koroška cesta in Kranj.²⁹⁶

What is the significance of these finds in Hallstatt tumuli at Molnik? Should we expect an as yet undiscovered flat La Tène cemetery in the immediate vicinity of the tumuli at Grmada? It is a possibility not to be dismissed in spite of the trial trenching conducted in the settlement not yielding much evidence in support of this hypothesis due to the limited scope of the investigations. Some time ago, Stane Gabrovec already discussed the phenomenon of later burials in tumuli and tentatively associated it with the local population who lost their political and cultural independence with the arrival of the Celts in Dolenjska. The influence of the Celtic conquerors clearly had a devastating effect

²⁸⁹ Križ 2001, 43 ff; *id.* 2005; Dular, Tecco Hvala 2007, 176 ff, Figs. 101, 235; Cestnik 2014.

²⁹⁰ Križ 2005, 12 f, 33.

²⁹¹ Knez 1966, 400, Pls. 2, 3; *id.* 1972, 109 ff; *id.* 1986, 33 ff, Pls. 46: 1,2, 47: 6-15, 48: 3,12-15. For the chronology see Božič 1987 and Božič 1999 with references.

²⁹² Knez 1972, 109 ff; *id.* 1986, 25 ff, Fig. 26, Pls. 11: 13-24, 12: 1-12, 63; Dular, Tecco Hvala 2007, Cat. No. 354, Fig. 238.

²⁹³ Grahek 2017.

²⁹⁴ Dular, Tecco Hvala 2007, 150 ff; *cf.* Figs. 82, 87.

²⁹⁵ Vojaković 2008, 180, Pl. 1: 12.

²⁹⁶ Škvor Jernejčič 2017, Fig. 5; Pl. 8.

on the Hallstatt community. It is only with some imagination that we can see the cremation burials at the edges of the Hallstatt tumuli as the remnants of ancient family connections. These are more readily identifiable in pottery, in the rare finds of shaft-hole and socketed axes, and possibly other isolated finds. In the Middle La Tène period, the Celtic culture dominated the area and the military tactics using the sword also adapted to the conquerors. Situation again changed in the Late La Tène period, when the abandoned Hallstatt centres were reinhabited, the material culture included very few typically Celtic objects and local characteristics began for form that hint to a sort of a renaissance of the local Hallstatt culture.²⁹⁷ An expression of this renaissance may be seen in the Magdalenska gora type fibulae, none of which have been found at Molnik, but are numerous present at the nearby eponymous site of Magdalenska gora. These fibulae imitate the Middle La Tène construction, but have a wide spring that may be associated with the Hallstatt tradition, also because such examples have mainly come to light on the territory of the former Dolenjska Hallstatt community.²⁹⁸

²⁹⁷ Gabrovec 1966c, 199 ff; Gabrovec 1975c, 60 ff.

²⁹⁸ Dizdar, Božič 2010, 148 ff, Map 2.

Finds from later periods at Molnik include a Late Antique annular fibula (*Fig. 9C*) found in the settlement on top of Molnik. Considering that the nearby hill of Mareček to the northeast of Molnik held an archaeologically investigated refugium from the same period (*Figs. 3: 8, 4*),²⁹⁹ the find is understandable. Furthermore, the revision of the finds from the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana also revealed two complete jars from Late Antiquity; they were found on the spot of the so-called Grave 132, which suggests that we are dealing with a Late Antique cremation burial that damaged a prehistoric grave or possibly several graves from different periods.³⁰⁰ More of a mystery are the two early medieval urns (*Figs. 32, 33, Pl. 10 B,C*) dug in Tumulus 13 at Molnik. A similar example has been documented at Novo mesto, where one of the tumuli at Kapiteljska njiva revealed a jar with cremated bones dated to the 7th century.³⁰¹ The sites with early medieval jars closest to Molnik are the River Ljubljanica and the settlement structures at Podgorica near Črnuče, Dragomelj and Pržanj, as well as the double inhumation burial unearthed at Dolsko.³⁰²

²⁹⁹ Puš 1990b, 373.

³⁰⁰ See Škvor Jernejčič 2014a, 13–14, Fig. 3.12, Pl. 67: 2,3. We would like to thank Andrej Pleterski for dating both jars.

³⁰¹ Belak 2014, 402 f.

³⁰² *Dolsko*: Klasinc 2008, 155; *Dragomelj*: Turk 2002, 79 ff; *reka Ljubljanica*: Pleterski 2010, 66 ff, Fig. 3.9, 3.13: 1, 3.20, 3.33, 3.37, 3.41, 122 ff; *Podgorica pri Črnučah*: Novšak 2002, 89 ff; *Pržanj*: Hrovatin, Turk 2008, 151.

CULTURAL AND SOCIAL IDENTITIES

The research of the cemeteries at Molnik advances our knowledge on the processes that took place in the south-eastern Alps at the transition from the Late Bronze to the Iron Age, as well as at the decline of the Hallstatt culture. Five cemeteries have been unearthed at the paths leading along the ridges to the settlement on Molnik from the directions of Ljubljana, the Savska ravan and Magdalenska gora (Figs. 3, 5). The cemeteries do show certain differences (flat graves as opposed to burials under tumuli), but they also have common features. Analysis has shown that the earliest graves were flat and contained the remains of the deceased cremated on a pyre and laid to the bottom of the pit alongside sherds of ceramic vessels. The pottery was presumably intentionally broken before being placed into the grave. Such graves have been found at Roje (Graves 1, 2, 7) and Selska gmajna (Grave 2). Their pits were usually round and for the most part not lined or covered with stones; they date to the onset of the Iron Age (Fig. 96). The geographically closest parallels can be found at the eponymous site of the Ljubljana cultural group, i.e. the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana. In its Phases II and III, which mark the beginning of the Iron Age, it revealed changes to the burial ritual parallel with those observed at Molnik: the cremated remains of the deceased were consistently placed into urns.³⁰³ At Molnik, contemporary graves were unearthed in the flat cemetery at Roje and under the tumuli at Grmada. The pits are mostly rectangular in plan and usually covered and lined with stones. The same time frame can be attributed to the cremation burial in the centre of the tumulus at Pleška hosta. Slightly later is the flat grave with an inhumation and an urn burial at Roje (Grave 9), which is unique in its biritual nature (Fig. 96). Apart from this burial of a girl and another child, the Molnik cemeteries revealed several graves with multiple burials, of a man and a woman in separate or in a single urn (Roje, Graves 5 and 8), the presumed burial of a man and a woman in Grave 1/6 from the tumulus at Pleška hosta, while the urn from Grave 17/6 from Grmada contained the cremated bones of a horseman and his horse. Burial in this early period may also have taken place at Kotarjev peskokop, in stone cists (Graves 2 and 3), such as are also known from Magdalenska gora.³⁰⁴

Burial in the subsequent, i.e. Stična phase on Molnik can only be traced at Roje (Fig. 96), the cemetery that may also have been in use in the following Serpentine fibula phase as suggested by the individual find of a serpentine fibula reportedly found in the sand quarry at Roje. At Grmada and Pleška hosta, the tumuli

show a long interruption following the period marked as the Ljubljana IIIa or Podzemelj 2 phase that lasted to the end of the Serpentine fibula phase (Fig. 95). After the two-hundred-year gap, burials appear to have been placed in relation to the earlier ones. This is probably not a coincidence, because we observed the same relation at Selska gmajna, where an urn burial from the Late Hallstatt period (Grave 1) was found in close proximity to an earlier grave (Fig. 96). Examples of tumuli with early burials from the Podzemelj phase only being followed by burials from the Late Hallstatt period are known from other sites in Dolenjska as well.³⁰⁵

The graves attributable to the Late Serpentine and the Early Certosa fibula phase are all inhumations (Kotarjev peskokop, Grave 1; Grmada, Graves 13/14, 16/2, 17/5, 17/7, 17/9; Pleška hosta, Graves 1/3, 1/4, 1/7, 1/9, 1/10), inhumation was also the dominant rite in the developed Certosa fibula phase. This said, Graves 17/10 at Grmada and 1/11 Pleška hosta, as well as Grave 1 at Selska gmajna show that cremation was never completely abandoned. This duality, in fact, persisted to the end of the Hallstatt period, as attested to by the cremation Grave 17/1 and the presumably inhumation Grave 13/10.

The duality in both rite and grave markers observable in the Late Hallstatt period at Molnik may be the consequence of the location of the site on the border between two cultural regions: of Dolenjska, on the one side, and of Ljubljana and Gorenjska, on the other. The influence of the Dolenjska Hallstatt community is observable in the burials in wooden coffins and more or less circularly arranged within tumuli, but also in the presence of weapons, in elements of the costume and the array of pottery forms.³⁰⁶ The practice of cremation and flat burials without weapons as grave goods can be seen as the tradition of the Ljubljana community. The cemetery in Ljubljana, but also that at Podgorica near Črnuče on the other side of the River Sava (Fig. 3: 3,7)³⁰⁷ revealed similar cremations contemporary to those at Molnik. This suggests that the community living at Molnik in the Late Hallstatt period was integrating individuals from different areas with different habits.

The tumuli at Molnik are similar to those from Dolenjska and Bela krajina, but are smaller and only contained 10 to 14 graves. Of those, the tumuli in the earliest phase of the Iron Age only contained supposedly

³⁰⁵ Cf. Magdalenska gora, Tumuli V, VI, X (see below); Brezje pri Trebelnem, Tumulus VI etc. (Kromer 1959a).

³⁰⁶ Dular, Tecco Hvala 2007, 123 ff.

³⁰⁷ *Ljubljana – Dvorišče SAZU, Graves 260, 261, 264, 276, 280, 281*: Puš 1982c, Pls. 1: 1-8; 2: 1-7; 6: 6-12; 8: 1-12; Škvor Jernejčič 2014a, 239-240; *Podgorica pri Črnučah*: Novšak 2003, 216 ff.

³⁰³ Škvor Jernejčič 2014a, 212, 233, Figs. 6.17–6.21.

³⁰⁴ See here Results of the radiocarbon analyses. Cf. Tecco Hvala 2012, 70 ff.

up to two single or one double burial and more (eight to thirteen) only followed in the Late Hallstatt period. It would appear that the tumuli first held the burials of a presumed couple (man and woman) from the Early Hallstatt period that were later joined by members of two or at most three generations. The only exception is the inconspicuous Tumulus 16 with two or three burials, where the woman and the man buried in Graves 1 and 2 belonged to more or less the same generation living in the Certosa fibula phase, while the iron belt hook of the Early La Tène construction and the knife (recorded as individual finds of N2 and N3) may have belonged to a deceased from the following generation. It is possible that this was either a tumulus in the making or flat inhumation burials, with examples of the latter known at several sites in the Posavsko hribovje and the hills of Dolenjska (Fig. 3: 11–13).³⁰⁸

In Tumulus 13 at Grmada the inhumation burials were placed one on top of the other with a SE–NW orientation, all of them located between two earlier graves from the Ljubljana II/III, i.e. Podzemelj phase (Graves 3 and 7); one of the two contained female jewellery, the other one only the remains of an urn (Fig. 95). The grave goods suggest that the five or six men and two women were buried here in the Certosa fibula and the Negova helmet phase.

In the tumulus at Pleška hosta, a presumably double grave of a man and a woman from the Podzemelj phase occupied the centre (Figs. 83, 85). There are two centuries of difference between them and the next generation buried in the tumulus, which cannot be seen as their direct descendants. The size of the grave pits and the results of the anthropological analysis has revealed that half of the individuals buried later were children (1/1, 1/8, 1/10, 1/11, 1/13, 1/14). The anthropological analysis has also shown that an elderly individual (*senilis*) of undeterminable sex was buried in Grave 1/9. Neither could sex be determined for the remains in Graves 1/4, 1/5, 1/7 and 1/12, only buried with pottery. An indirect evidence of gender may be the ceramic situla in Grave 1/3, which in Dolenjska usually appears in the graves of women.

In Tumulus 17 as well, a new cycle of burial began at the transition from the Serpentine to the Certosa fibula phase to join the burials of a horseman and a woman (Graves 17/3 and 17/6) from the Podzemelj phase (Figs. 83, 85, 95). The surprising thing about this tumulus is its sexual structure, as it held predominantly men. Only the Late Hallstatt Grave 5 with a ceramic situla and the destroyed Early Hallstatt Grave 3 may still turn out to be of women.

***

We should next turn our attention to exploring the possibilities of identifying the status or the social role of the deceased. The early burials in either flat or tumulus cemeteries at Molnik are more or less contemporaneous, but differ substantially in the associated grave goods. Given the composition and nature of the grave goods, the dignitary buried with a bowl-shaped helmet, weapons, a sacrificial horse and horse gear in Grave 17/6 at Grmada must have ranked among the elite of the Hallstatt Dolenjska community. The burial of a horse with its master, but also the horse gear and the horseman's outfit speak of the changes and the social stratification that occurred at the beginning of the Iron Age across the wide area of the Hallstatt culture. The archaeozoological analysis³⁰⁹ and the size of the horse bit, which is comparable with the bits from numerous sites north of the Alps, Hungary, as well as the eastern and southern Carpathian Basin, has shown that the sacrificial animal was a large individual of the eastern group of Iron Age horses. Its gear further consists of two strap distributors with parallels from sites along the main waterways stretching from Transylvania, the Iron Gates to Hallstatt. The distribution of the bowl-shaped helmets is completely different and shows its main concentration in Dolenjska, where they are often found in combination with horse gear. A specific feature of Grave 17/6 from Molnik is that the horse was also burnt; a similar example is known in Dolenjska only at Brezje pri Trebelnem, where the urn in Grave VI/5 contained the cremated remains of the horseman together with the burnt bones of his horse. Similar burials of horses, be they of whole skeletons or only of parts, from the beginning of the Iron Age are known from sites in western Pannonia and its fringes and almost all involve burnt remains (Fig. 92). The common features of the two burials of horsemen from Molnik (Grave 17/6) and Brezje pri Trebelnem (Grave VI/5) go beyond the burial rite and outfit. Both have a grave marker of large stone slabs and a single adjacent grave of a woman/wife (?).³¹⁰ Tumulus VI at Brezje also contained two graves from the Podzemelj phase (Grave VI/5 of a horseman with a bowl-shaped helmet and Grave VI/4 of a woman with a Vače knobbed fibula) followed by graves from the Late Hallstatt period.

The dignitary from Molnik was buried with a rich set of vessels consisting of a bronze jug and ten ceramic vessels in addition to the urn. The bronze jug with horned prongs on the handle is a unique product and an item of prestige most similar to the forms of jugs appearing from the Baltic to Etruria.³¹¹ The closest parallels are the jugs from Hallstatt and sites in Bavaria, which can be seen as the most likely place of origin for

³⁰⁹ see here Toškan, Burnt horse remains.

³¹⁰ Dular, Križ 1990, 537.

³¹¹ Von Merhart 1952, Map 4; Kossack 1964, Fig. 4; Egg 1992, Fig. 18; Steiner 1999, Fig. 2; see here the chapter on the graves from the Early Hallstatt period.

³⁰⁸ Cf. Draksler 2007, 155, Fig. 45.

the jug from Molnik. The earliest finds of sets of vessels are known from the graves from the beginning of the Iron Age and may be related to symposia. The two kantharoi on ceramic pedestals, from Grave 17/6, may be seen as one of the novelties that came from the East at the onset of the Iron Age and spread across wide areas from the western coasts of the Black Sea to the regions of Gorenjska and Kärnten.³¹² The remains of oat grains and cereals indicate that food was offered in the Molnik grave.³¹³

At Molnik, a grave comparable with that of a horseman armed with a spear and a knife (17/6) may be seen in the grave of an axe-bearer from Tumulus 1 at Pleška hosta (Grave 1/6). His is a bronze winged axe, such as were common at the onset of the Iron Age in the area between Veneto and the eastern Alps. Prior to deposition, the axe was intentionally broken in two and exposed to fire. This deceased as well was buried with a set of ceramic vessels, consisting of several situlae and dishes with an inturned rim. The grave also held pieces of the female costume including gilded bronze tubes that indicate connections with areas to the west, of the Sveta Lucija and Este cultural groups. Found among the cremated remains in the vicinity of the tubes was a fragment of an iron knobbed fibula of Type 2c after Gabrovec. Such fibulae were worn in the Ljubljana, Dolenjska and Štajerska groups, and were probably modelled on the bi-metal knobbed jewellery from the Lower Danube Basin. The fibula fragment from Grave 1/6 revealed mineralised remains of fur and textile surviving in layers, with the weaving technique of the fabric resembling that attested in the Eastern Alpine Hallstatt circle; it may have been part of a precious garment or a cloth into which goods were wrapped.³¹⁴ The latter may also have been the case in Grave 17/6 from Molnik, where an undamaged bronze multi-knobbed pin was found on top of the urn and not in it as the other, fire-damaged metal goods – it may have been fastened to the cloth in which the urn was possibly wrapped.

The goods from the urn Grave 13/7 from Molnik included an iron bow fibula with a lozenge-sectioned bow. Its damaged state does not allow us to determine whether it was single or two-looped. Single-looped iron fibulae are known for example from the area of the Notranjska group, while the earliest examples of the two-looped fibulae spread from the Lower Danube Basin and the central Balkans to the south-eastern Alpine area, where new types formed.

The richest grave at Roje near Orle is Grave 5, the goods from which include a situla decorated with bronze studs, similar to the two such vessels from Grave 1/6

from Pleška hosta. The situla contained a Vače knobbed fibula, such as were characteristic of the Dolenjska group. Other burials from the Roje cemetery are less rich and only contained local pottery with close connections at Ljubljana; more importantly, these graves contained no weapons.

Warriors are readily identifiable on the basis of the pieces of their outfits. Seven armed members of the Molnik community are known from the Late Hallstatt period, which is three times more when compared to the warriors of the earlier period; all of them were buried in the tumuli at Grmada. Three men buried in Tumulus 13 (Graves 1, 2 and 9) were equipped with an axe and either a spear or a lance, the same armament can be observed for the man buried in Tumulus 16 (Grave 1) and one *maturus* buried in Tumulus 17 (Grave 17/7); the second man from Tumulus 17 (Grave 17/2) was an archer, the third one (Grave 17/8) an axe-bearer. As opposed to the Early Hallstatt period, none of these was a member of the military elite or a chieftain, buried with a helmet, a horse or some other items of prestige such as a banqueting set. The man that stands apart most is the one buried in Grave 17/10 with a belt plate decorated in the situla art style, but this belt plate shows a number of repairs and a crude attempt at reassembling the broken plate. Apart from the plate, the high status aspirations of this man may also be seen in the choice of location and the burial rite: his grave was dug into the thick heap of stones in the southern part of the tumulus, separate from the other burials, and directly opposite the most illustrious member of the Molnik community from the onset of the Iron Age, both of whom were cremated. Toward the end of the Early Iron Age, the male costume in Dolenjska came to include various armlets that may be the mark of a wrestler, if judging from the depictions of the situla art.³¹⁵ It is possible that the men buried at Molnik in Graves 13/2, 13/10 and 17/2 with armlets, excelled themselves with their wrestling skills.

The women buried at Molnik in the Late Hallstatt period were not sporting rich adornments. All their pieces of jewellery are typical of the Dolenjska costume, such as cylindrical earrings, ribbed and hollow bracelets and anklets, as well as amber necklaces. Standing apart among the children's burials is a 4–5-year-old girl buried in the tumulus at Pleška hosta (Grave 10); her grave contained tiny gold leaves that may once have decorated her diadem, adornments of glass and amber beads, as well as bronze triangular and figure-of-eight pendants (from a pectoral or a sceptre?). These items indicate a special role of the girl within the Molnik community, connected presumably with the cult sphere, similarly as has been observed for the girls and young women with

³¹² Metzner-Nebelsick 1992, Map 4; *ead.* 2002, 122–128, Fig. 47.

³¹³ See here Tolar, Botanical macroremains.

³¹⁴ See here Grömer, Tolar, Kostanjšek, Textile and fur remains.

³¹⁵ Cf. Lucke, Frey 1962, Pls. 33: 19b, 58: 42a, 73; Capuis, Ruta Serafini 1996, 39, Fn. 6, Fig. 1, 2; Turk 2005, 37 f, Figs. 52, 55: 1; Tecco Hvala 2012, 313, Fns. 1341, 1342.

diadems and sceptres at Magdalenska gora.³¹⁶ Two children buried in the tumulus at Pleška hosta (Graves 1/11 and 1/13) wore a torque, while other graves of children at Molnik only contained pottery.

Pottery was found as the sole goods in 44% of the Late Hallstatt graves (Fig. 85); the same share has also been established for the cemetery at Dolenjske Toplice.³¹⁷ At Molnik, two thirds of the documented deceased were buried with a single vessel, either a jar, a pedestal situla, a goblet-like vessel, a pedestal vase, a dish, a ceramic flask or a jug. Dishes or jars were often offered to men (*Pls.* 15: 1, 22: 10, 23B: 3, 30: 4, 31B: 1), but the greatest number of offered vessels was found with the woman buried at Kotarjev peskokop (*Pl.* 7A). A pedestal vase and a small dish were offered to the girl buried in Grave 1/10 at Pleška hosta (*Pl.* 42), while the child in Grave 1/1 was buried with a small dish and a cup (*Pl.* 38A). Grave 1/5 contained two dishes (*Pl.* 39B), Grave 1/9 a goblet-like vessel and a pedestal vase (*Pl.* 43A). The goods in Grave 1 at Selska gmajna include an embossed vessel on a ring foot and a jar (*Pl.* 37A), those in the man's Grave 17/9 at Grmada include two pedestal vases – one with a lid and the other one resembling the pedestal dishes (*Pl.* 31A). These combinations of vessels reveal no apparent regularities or rules. All these vessels represent the local, Dolenjska production from the Late Hallstatt period.

The graves from this period at Molnik do not contain rich goods, indicating a reduction of contacts in comparison with the Early Hallstatt period when Molnik formed part of a wide network of exchange between the Apennine Peninsula, the Alps and the Middle Danube Basin. The goods from the Late Hallstatt graves include no imports or items of prestige and all have closest parallels from the (north)western sites of the Dolenjska community, in particular from Magdalenska gora.

***

For the contacts, we should turn to the nearby sites with which the community at Molnik presumably had most contacts, as suggested by the small finds. The characteristics in common with the cemetery at Ljubljana are cremation and the forms of early pottery, while similar jewellery (such as bow fibulae) was worn across a wider area of the south-eastern Alps. The connections of the two men buried at Grmada and Pleška hosta at the onset of the Iron Age, however, went much further; they certainly formed part of the Dolenjska Hallstatt elite, but also ranked among the prominent men of the Alpine-Adriatic-Pannonian circle. At the end of the Ljubljana IIIa or Podzemelj 2 phase, i.e. in the late 8th and early 7th centuries, there is a marked decrease of burial or even a temporary abandonment of cemeteries and settlements

³¹⁶ Tecco Hvala 2012, 334 ff, 385.

³¹⁷ Teržan 1976, 438 ff; cf. Tecco Hvala 2012, 104, Fig. 44.

at Molnik and Ljubljana, but also at the contemporary sites in Gorenjska. This supports the hypothesis of radical changes taking place, the causes of which have as yet not been determined.³¹⁸

A situation in many ways similar to that documented at Molnik has been observed at Magdalenska gora, located only an hour's walk away. Excavations there took place a century ago and were consequently not documented as well as we would wish.³¹⁹ Its north cemetery at Laščik revealed urn burials that were presumably flat.³²⁰ Magdalenska gora also revealed tumuli with a low number of Early Hallstatt graves and cremations in stone cists (Laščik, Tumulus 11, 12 and Tumulus 4; Preloge, Graves VI/3, VI/9, VI/10) or with the remains of wooden constructions (Preloge, Graves 13/10, 13/24, 13/105).³²¹ Its cemeteries revealed the double funerary ritual and some of the tumuli were not constructed prior to the Late Hallstatt period. Two tumuli also showed a hiatus in burial (Laščik, Tumulus V; Preloge, Tumuli VI, X).³²² Even more evident as at Molnik is the increase in the military burials in the Late Certosa fibula and the Negova helmet phases. The tumuli also revealed finds from the La Tène period.³²³ As opposed to Molnik, however, the site did reveal burials from the Stična phase, even of two chieftains with a composite helmet. The site continued to gain in importance in the Serpentine fibula phase, achieving its peak of power in the Certosa fibula and the Negova helmet phases. At that time, it was wealthier than any other centre and played the leading role in the Dolenjska community. Its cemeteries included two very large tumuli with several hundred graves and uninterrupted burial throughout the centuries of its existence (Preloge, Tumuli 2 and 13); the settlement was also three times the size of that at Molnik. These data allow us to suggest that, in the Late Hallstatt period, Molnik probably represented a point of control over the Ljubljana Basin and a satellite settlement that formed part of the area of influence of Magdalenska gora.

If judging from the fibulae as chronologically sensitive items, several other sites on the western periphery of the territory of the Dolenjska Hallstatt community reached their peak in the Certosa fibula and the Negova helmet phases: Valična vas, Vinkov vrh and Dolenjske Toplice (Fig. 98),³²⁴ while Novo mesto also shows signs of renewed prosperity. In the last phases of the Hallstatt

³¹⁸ Škvor Jernejčič 2014a, 237–238, 254; *ead.* 2017.

³¹⁹ Hencken 1978; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004; Tecco Hvala 2012, 343 ff, Fig. 129.

³²⁰ Tecco Hvala 2012, 50 ff, 343 ff, Fig. 128.

³²¹ *Ibid.*, 54, 70 ff.

³²² *Ibid.*, 344 ff, Fig. 129.

³²³ Teržan 1985, 102 f, Figs. 15–17; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 185, Figs. 50–52.

³²⁴ Cf. Dular, Tecco Hvala 2007, 248 ff, Figs. 142–144; Dular 2016, 88, Fig. 8.

period, these sites together with Magdalenska gora and Molnik formed a line of defence along the upper reaches of the River Krka up to the plain of the Savska ravan (Fig. 99); they also shared an increase in the number of armed members of their communities. Similarly as at Magdalenska gora and Molnik, the graves from Dolenjske Toplice and Novo mesto revealed an extensive and more stratified warrior class in comparison with the Early Hallstatt period when only the most prominent dignitaries were buried with their weapons and possibly military honours.³²⁵ In spite of the fact that the grave goods from Valična vas and Vinkov vrh are not preserved according to grave groups, they exhibit the same phenomenon, with prevailing weapons, belt plates, armlets and fibulae typical of the men's outfits of the day.³²⁶ The markedly military component documented

at these sites indicates the possibility of garrisons being stationed along the Krka and the Savska ravan as a line of defence against an external threat. This would also help to explain the structure of burials in Tumulus 17 at Molnik, with exclusively male burials in the Late Hallstatt period. Given the currently limited state of research, however, this is merely a hypothesis. What is certain is that this was followed by a new period marked by the Celtic culture. Its early influence can already be detected in the outfits of the Final Hallstatt period,³²⁷ while the later La Tène finds from the Hallstatt tumuli may be ascribed to a Celticised indigenous population who reacted to the threat of Romanisation in the last century BC by retreating behind the walls of the Hallstatt settlements of their predecessors and partially by reviving the old traditions.³²⁸

³²⁵ Teržan 1985, 102 f, Fig. 17; Peterle-Udovič 2011, 199 ff, Figs. 123–146, 223 ff; Tecco Hvala 2012, 104 ff, 137 ff, Figs. 44, 55.

³²⁶ Stare V. 1964–1965, 235 ff; Teržan 1973, 694 ff.

³²⁷ Gabrovec 1966a, 1 f.

³²⁸ For the questions associated with the La Tène period see Gabrovec 1966c; Guštin 1977; *id.* 1984; Božič 1987; *id.* 1999; *id.* 2001; Dular, Tecco Hvala 2007, 150 ff, 252.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- APPLER, H. 2004, *Ein hallstattzeitlicher Schlüsselhelm* aus Erl, Tirol. – *Archäologie Österreichs* 15/2, 23–25.
- BADER, T. 1983, *Die Fibeln in Rumänien*. – Prähistorische Bronzefunde XIV/6.
- BARTH, F. E. 1969, *Die hallstattzeitlichen Grabhügel im Bereiche des Kutscher bei Podsemel (Slowenien)*. – *Antiquitas* Reihe 3, Band 5.
- BAVDEK, A., M. URLEB 2014a, Križna gora pri Ložu / Križna gora near Lož. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / ed.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 525–535.
- BAVDEK, A., M. URLEB 2014b, Trnovo pri Ilirski Bistrici / Trnovo near Ilirska Bistrica. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 537–547.
- BELAK, M. 2014, Staroslovanski žarni grob s Kapiteljske njive v Novem mestu / Early Mediaeval cremation grave from Kapiteljska njiva in Novo mesto, Slovenia. – V / In: *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 397–403.
- BERCIU, D., E. COMȘA 1956, Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950). – *Materiale și Cercetări Arheologice* 2, 252–489.
- BIZJAK, M. 2012, *Plavutaste sekire v depojih obdobja kulture žarnih grobišč med severno Italijo in Transilvanijo*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished BA thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- BLEČIČ KAVUR, M. 2010, *Željezna doba na Kvarneru*. – Neobjavljena doktorska disertacija / Unpublished PhD thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- BLEČIČ KAVUR, M., E. PODRUG 2014, Nekropola gradine Velika Mrdakovica – grobovi starijega železnog doba. – *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 107, 31–112.
- BOŽIČ, D. 1987, Keltska kultura u Jugoslaviji: Zapadna grupa. – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, 855–897, Sarajevo.
- BOŽIČ, D. 1993, Slovenija in srednja Evropa v poznolatskem obdobju (Slowenien und Mitteleuropa in der Spätlatènezeit). – *Arheološki vestnik* 44, 137–152.
- BOŽIČ, D. 1999, Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahr 1964 / Raziskovanje latenske dobe na Slovenskem po letu 1964. – *Arheološki vestnik* 50, 189–213.
- BOŽIČ, D. 2001, Ljudje ob Krki in Kolpi v latenski dobi / Zur latènezeitlichen Bevölkerung an Krka und Kolpa. – *Arheološki vestnik* 52, 181–198.
- BOŽIČ, D. 2015a, Stopnja Podzemelj 2 – orožje iz brona in železa, igle, konjska oprema, fibule in pestro okrašena lončenina / The Podzemelj 2 phase – weapons of bronze and iron, pins, horse gear, fibulae and diversely decorated pottery. – V / In: S. Djura Jelenko, D. Božič, A. Šemrov, B. Rajšter, *Sokličeva zbirka. "Tu mam pa ilirskega poglavarja"*. *Arheologija in numizmatika*, Katalog stalne razstave / *The Soklič collection. "Here's the Illyrian chief"*. *Archaeology and numismatics*, Catalogue of the permanent exhibition, 42–61, 139–140, Slovenj Gradec.
- BOŽIČ, D. 2015b, Zu dem von Jernej Pečnik im Jahre 1889 bei Vače entdeckten Grab mit Doppelkammhelm. – V / In: Ch. Gutjahr, G. Tiefengraber (ur. / eds.), *Beiträge zur Hallstattzeit am Rande der Südostalpen. Akten des 2. Internationalen Symposiums am 10. und 11. Juni 2010 in Wildon (Steiermark, Österreich)*, Internationale Archäologie. Arbeitsgemeinschaft, Symposium, Tagung Kongress 19 (= Hengist-Studien 3), 115–133.
- BREŠČAK, D. 1982, Veliki Gaber. – *Varstvo spomenikov* 24, 156–157.
- BREŠČAK, D. 1990, Medvedjek - Trebnje. – *Arheološka najdišča Dolenjske*, Ob 100-letnici arheoloških raziskovanj v Novem mestu, 43, Novo mesto.
- BRICELJ, M. 2003, *Žarno grobišče s Kapiteljske njive v Novem mestu*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished BA thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- BUDJA, M. 1980, Grob 54 z žarnega grobišča na dvorišču SAZU v Ljubljani. – *Zbornik posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici*, Situla 20–21, 85–94.
- BUSER, S. 1965, Geološka zgradba južnega dela Ljubljanskega barja in njegovega obroba (Geological structure of the Ljubljana moor with special regard to its southern borderland). – *Geologija* 8, 34–57.
- CALZAVARA CAPUIS, L., A. M. CHIECO BIANCHI 2006, *Este 2. Le necropoli di Villa Benvenuti*. – *Monumenti antichi* 64.
- CAPUIS, L., A. RUTA SERAFINI 1996, Nuovi Documenti di Arte delle Situle nel Veneto. – V / In: E. Jerem, A. Lippert (ur. / eds.), *Osthallstattkultur. Akten des In-*

- ternationalen Symposiums, Sopron, 10.–14. Mai 1994, *Archaeolingua* 7, 37–46.
- CARANCINI, G. L. 1975, *Die Nadeln in Italien / Gli spilloni nell'Italia continentale*. – *Prähistorische Bronzefunde* XIII/2.
- CARANCINI, G. L. 1984, *Le asce nell'Italia continentale*. – *Prähistorische Bronzefunde* IX/12.
- CÀSSOLA GUIDA, P. 1978, San Vito al Tagliamento. Una necropoli della prima età del ferro in località San Valentino. – *Notizie degli Scavi di Antichità* XXXII, 5–55.
- CESTNIK, V. 2011, *Obročast nakit starejše železne dobe na Dolenjskem*. – Neobjavljena doktorska disertacija / Unpublished PhD thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- CESTNIK, V. 2014, Latensko grobišče na Kapiteljski njivi v Novem mestu: kronološka in prostorska analiza / La Tène necropolis at Kapiteljska njiva in Novo mesto: A chronological and spatial analysis. – V / In: *Studia Prehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 377–396.
- CHIECO BIANCHI, A. M., L. CALZAVARA CAPUIS 1985, *Este 1. Le necropoli Casa di Ricovero, Casa Muletti Prodocimi e Casa Altosi*. – Monumenti antichi 51.
- CHOCHOROWSKI, J. 2013, Scythian quiver (gorytos?) from the Býčí skála cave in Moravia. – *Revista Arheologica* IX/1, 221–226.
- ČERČE, P., I. ŠINKOVEC 1995, Katalog depojev pozne bronaste dobe / Catalogue of Hoards of the Urnfield Culture. – V / In: B. Teržan (ur. / ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem I / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia I*, Katalogi in monografije 29, 129–232.
- DEICKE, A. J. E. 2011, *Studien zu reich ausgestatteten Gräbern aus dem urnenfelderzeitlichen Gräberfeld von Künzing (Lkr. Deggendorf, Niederbayern)*. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 58, 1–188.
- DIZDAR, M., D. BOŽIČ 2010, O nekim oblicima fibula s kasnolatenskog naselja Virovitica – Kiškoriya sjever / On some shapes of fibulae from the Late La Tène settlement of Virovitica – Kiškoriya sjever. – *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 27, 145–160.
- DJURA JELENKO, S., D. BOŽIČ 2015, Kramarškov grob z Legna / The Kramaršek grave from Legen. – V / In: S. Djura Jelenko, D. Božič, A. Šemrov, B. Rajšter, *Sokličeva zbirka. "Tu mam pa ilirskega poglavarja"*. *Arheologija in numizmatika*. Katalog stalne razstave / *The Soklič collection. "Here's the Illyrian chief"*. *Archaeology and numismatics*. Catalogue of the permanent exhibition, 18–24, 25–29, 138–139, Slovenj Gradec.
- DORE, A. 2005, Il Villanoviano I–III di Bologna: problemi di cronologia relativa e assoluta. – V / In: G. Bartoloni, F. Delpino (ur. / eds.), *Oriente e Occidente. Metodi e discipline a confronto, riflessioni sulla cronologia dell'età del ferro in Italia. Atti dell'Incontro di studi, Roma, 30–31 ottobre 2003*, *Mediterranea* 1, 255–292.
- DÖRRER, O. 2002, Das Grab eines nordostalpinen Kriegers in Hallstatt. Zur Rolle von Fremdpersonen in der alpinen Salzmetropole. – *Archaeologia Austriaca* 86, 55–81.
- DRAKSLER, M. 2007, Območje Zagorja ob Savi v prazgodovini (Das Gebiet von Zagorje ob Savi in der Vorgeschichte). – *Arheološki vestnik* 58, 121–155.
- DROVENIK, M., M. PLENIČAR, F. DROVENIK 1980, *Nastanek rudišč v SR Sloveniji*. – *Geologija*. Razprave in poročila 23/1.
- DULAR, A. 1991, *Prazgodovinska grobišča v okolici Vinjega vrha nad Belo Cerkvijo / Die vorgeschichtlichen Nekropolen in der Umgebung von Vinji Vrh oberhalb von Bela Cerkev*. – Katalogi in monografije 26.
- DULAR, J. 1973, Bela krajina v starohalštatskem obdobju (Die Bela krajina in der frühen Hallstattzeit). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 544–591.
- DULAR, J. 1978, *Podzemelj*. – Katalogi in monografije 16.
- DULAR, J. 1982, *Halštatska keramika v Sloveniji (Die Grabkeramik der älteren Eisenzeit in Slowenien)*. – Dela 1. razreda SAZU 23.
- DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenjske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko*. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 6.
- DULAR, J. 2007, Pferdegräber und Pferdebestattungen in der hallstattzeitlichen Dolenjsko-Gruppe. – V / In: *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla 44, 737–752.
- DULAR, J. 2009, Sava v bronasti in železni dobi. – V / In: *Ukročena lepotica. Sava in njene zgodbe*, 36–41, Sevnica.
- DULAR, J. 2016, Der eisenzeitliche Zentralort Vače und seine kriegerische Elite / Železnodobno središče Vače in njegova bojevniska elita. – *Arheološki vestnik* 67, 73–104.
- DULAR, J., B. KRIŽ 1990, Železnodobno naselje in grobišče v Brezjah pri Trebelnem (Die eisenzeitliche Siedlung und Nekropole in Brezje bei Trebelno). – *Arheološki vestnik* 41, 531–556.
- DULAR, J., S. TECCO HVALA 2007, *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age. Settlement, economy, society / Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi. Poselitve, gospodarstvo, družba*. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 12.
- DULAR, J., M. LUBŠINA TUŠEK 2014, Zwei Gräber mit Brandbestattungen aus Ptuj / Dva grobova z žganim pokopom s Ptuja. – *Arheološki vestnik* 65, 9–33.
- DUMITRESCU, V. 1968, La nécropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi. – *Dacia* 12, 177–260.
- EGG, M. 1988, Die älteste Helme der Hallstattzeit. – V / In: *Antike Helme, Sammlung Lipperheide und andere Bestände des Antikenmuseums Berlin*, *Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz / Monographien* 14, 212–221, 450–451.
- EGG, M. 1992, Eisenzeitlicher Altfund von Schloß Greifenstein bei Siebeneich in Südtirol. – V / In: A. Lippert, K. Spindler (ur. / eds.), *Festschrift zum 50jährigen Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck*, *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 8, 135–172.
- EGG, M., U. NEUHÄUSER, Ž. ŠKOBERNE 1998, Grab mit Schüsselhelm aus Budinjak in Kroatien. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 45/2, 435–469.
- FREY, H. O. 1980, La cronologia di Este nel quadro dei rapporti culturali con l'area hallstattiana. – V / In: *Este e la civiltà paleoveneta a cento anni dalle prime scoperte. Atti dell'XI Convegno di Studi Etruschi e Italici, Estepadova 1976*, 69–84, Firenze.
- GABROVEC, S. 1960, *Prazgodovinski Bled / The prehistory of Bled*. – Dela 1. razreda SAZU 12/8.

- GABROVEC, S. 1962–1963, Halštatske čelade jugovzhodnoalpskega kroga (Die hallstättischen Helme des südostalpinen Kreises). – *Arheološki vestnik* 13–14, 293–325.
- GABROVEC, S. 1964–1965, Halštatska kultura v Sloveniji (Die Hallstattkultur Sloweniens). – *Arheološki vestnik* 15–16, 21–64.
- GABROVEC, S. 1965, Kamniško ozemlje v prazgodovini. – *Kamniški zbornik* 10, 89–134, Kamnik.
- GABROVEC, S. 1965–1966, Pomen groba s sestavljeno čelado z Vač (Das Helmgrab von Vače und seine Bedeutung für den Südostalpen Kreis). – *Zgodovinski časopis* 19–20, 81–90.
- GABROVEC, S. 1966a, Zur Hallstattzeit in Slowenien. – *Germania* 44, 1–48.
- GABROVEC, S. 1966b, Zagorje v prazgodovini (Zagorje in der Vorgeschichte). – *Arheološki vestnik* 17, 19–50.
- GABROVEC, S. 1966c, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji (Zur Mittellatènezeit in Slowenien). – *Arheološki vestnik* 17, 169–242.
- GABROVEC, S. 1968, Grob s trinožnikom iz Novega mesta / Das Dreifussgrab aus Novo mesto. – *Arheološki vestnik* 19, 157–188.
- GABROVEC, S. 1970, Dvoankaste ločne fibule. Doprinos k problematiki začetka železne dobe na Balkanu in v jugovzhodnih Alpah (Die zweischleifige Bogenfibeln. Ein Beitrag zum Beginn der Hallstattzeit am Balkan und in den Südostalpen). – *Godišnjak* 8, *Centar za balkanološka ispitivanja* 6, 5–67.
- GABROVEC, S. 1973, Začetek halštatskega obdobja v Sloveniji (Der Beginn der Eisenzeit in Slowenien). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 338–385.
- GABROVEC, S. 1975a, Zaboršt pri Dolu. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 177, Ljubljana.
- GABROVEC, S. 1975b, Magdalenska gora. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 200–201, Ljubljana.
- GABROVEC, S. 1975c, Naselitvena zgodovina Slovenije v latenskem obdobju. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 60–63, Ljubljana.
- GABROVEC, S. 1981, Die Verbindungen zwischen den Südostalpen und den jugoslawischen Donaugebiet in der älteren Eisenzeit. – V / In: *Die ältere Eisenzeit in der Wojwodina und ihre Verbindungen mit anderen donauländischen und benachbarten Gebieten / Starije gvozdeno doba Vojvodine i njegove veze sa drugim podunavskim i susednim oblastima*, *Materiali* 19, 155–178.
- GABROVEC, S. 1987, Jugoistočnoalpska regija sa zapadnom Panonijom (Uvod, Dolenjska grupa, Svetlucijska grupa, Notranjska grupa, Ljubljanska grupa). – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, 25–182, Sarajevo.
- GABROVEC, S. 1992, Etruschischer Niederschlag in Slowenien. – V / In: L. Aigner-Foresti (ur. / ed.), *Etrusker nördlich von Etrurien. Etruskische Präsenz in Norditalien und nördlich der Alpen sowie ihre Einflüsse auf die einheimischen Kulturen. Akten des Symposiums von Wien – Schloß Neuwaldegg, 2.–5. Oktober 1989*, 203–218, Wien.
- GABROVEC, S. 1999, 50 Jahre Archäologie der älteren Eisenzeit in Slowenien (50 let arheologije starejše železne dobe v Sloveniji). – *Arheološki vestnik* 50, 145–188.
- GABROVEC, S., B. TERŽAN 2008, *Stična II/2. Gomile starejše železne dobe. Razprave / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien*. – Katalogi in monografije 38 (2010).
- GABROVEC, S., A. KRUH, I. MURGELJ, B. TERŽAN 2006, *Stična II/1. Gomile starejše železne dobe / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit*. – Katalogi in monografije 37.
- GALLUS, S., T. HORVÁTH 1939, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie. Trouvailles archéologiques du premier âge du fer et leurs relations avec l'Eurasie / A legrégió lovásnép Magyarországon. A korai vaskorból való régészeti hagyatéka és euráziai kapcsolatai*. – Budapest.
- GAMBA, M., G. GAMBACURTA, A. RUTA SERAFINI (ur. / eds.) 2014, *La prima Padova. Le necropoli di Palazzo Emo Capodilista-Tabacchi e di via Tiepolo-Via San Massimo tra il IX e l'VIII secolo a.C. / Zametki Padove. Nekropola Palače Emo Capodilista-Tabacchi in na ulicah Tiepolo-San Massimo med 9. in 8. stoletjem pr. n. št.* – Venezia.
- GASPARI, A. 2014, *Prazgodovinska in rimska Emona. Vodnik skozi arheološko preteklost predhodnice Ljubljane / Prehistoric and Roman Emona. A guide through the archaeological past of Ljubljana's predecessor*. – Ljubljana.
- GENTILI, G. V. 2003, *Verucchio Villanoviana. Il sepolcreto in località Le Pegge e la necropoli al piede della Rocca Malatestiana*. – *Monumenti antichi* 59.
- GRAHEK, L. 2004, Halštatska gomila na Hribu v Metliki (A Hallstatt tumulus at Hrib in Metlika). – *Arheološki vestnik* 55, 111–206.
- GRAHEK, L. 2014, Pozabljene in odstrte železnodobne najdbe iz Podzemlja (Iron Age finds from Podzemelj – forgotten and found again). – V / In: *Studia Prehistorica in Honorem Janez Dular*, *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 30, 225–237.
- GRAHEK, L. 2016a, *Stična. Železnodobna naselbinska keramika / Iron Age Settlement Pottery*. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 32.
- GRAHEK, L. 2016b, Podmolnik – gradišče z grobišči Molnik (EŠD 14913). – *Varstvo spomenikov. Poročila* 50–51, 167–169.
- GRAHEK, L. 2017, Nova odkritja grobov iz starejše in mlajše železne dobe na Viru pri Stični / Newly discovered graves from the Early and Late Iron Age at Vir pri Stični. – *Arheološki vestnik* 68, 197–244.
- GRUŠKOVNJAK, L. 2016, *Grobovi z živalskimi kostmi v času starejše železne dobe v Sloveniji*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished BA thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- GUIDI, A. 1983, Scambi tra la cerchia hallstattiana orientale e il mondo a Sud delle Alpi nel VII secolo a. c. – *Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg* 13.
- GUMĂ, M. 1993, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*. – *Bibliotheca Thracologica* 4.
- GUŠTIN, M. 1973, Kronologija notranjske skupine (Cronologia del gruppo preistorico della Notranjska (Carniola Interna)). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 461–506.
- GUŠTIN, M. 1977, Relativna kronologija grobov "Mokronoške skupine" (Relative chronology of the graves of the "Mokronog group"). – V / In: *Keltske študije*, *Posavski muzej Brežice* 4, 67–103.
- GUŠTIN, M. 1979, *Notranjska. K začetkom železne dobe na severnem Jadranu / Zu den Anfängen der Eisenzeit an der nördlichen Adria*. – Katalogi in monografije 17.
- GUŠTIN, M. 1981, *Keltische Gräber aus Dobova, Slowenien*. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 11, 223–229.

- GUŠTIN, M. 1984, Die Kelten in Jugoslawien – Übersicht über das archäologische Fundgut. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 31, 305–364.
- GUŠTIN, M., T. KNIFIC 1973, Halštatske in antične najdbe iz Javorja (Funde aus Hallstatt- und Römerzeit in Javor). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 831–847.
- GUŠTIN, M., A. PRELOŽNIK 2005, Sajevece. Železno-dobno gomilno grobišče ob Krki (Sajevece. An Iron Age barrow cemetery at the Krka River). – *Arheološki vestnik* 56, 113–168.
- HAHEU, V. 2013, Tracii septentrionali și sciții: interferențe și transformări culturale (Septentrional Thracians and Scythians: cultural interferences and transformations). – *Revista Arheologică IX/2*, 29–45.
- HELLMUTH, A. 2010, *Bogenschilder des Pontischen Raumes in der Ältern Eisenzeit. Typologische Gliederung, Verbreitung und Chronologie der skythischen Pfeilspitzen*. – *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 177.
- HENCKEN, H. 1978, *The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia*. – Mecklenburg Collection Part 2, American School of Prehistoric Research, Bulletin 32.
- HÖCK, A. 2013, Zu den Ringfibeln mit seitlichen aufgerollten Ende. – V / In: *Verwandte in der Fremde? Fibeln und Bestandteile der Bekleidung als Mittel zur Rekonstruktion von interregionalem Austausch und zur Abgrenzung von Gruppen vom Ausgreifen Roms während des 1. Punischen Krieges bis zum Ende des Weströmischen Reiches. Akten des Internationalen Kolloquiums, Innsbruck 27. bis 29. April 2011*, Ikarus 8, 333–399.
- HOERNES, M. 1915, Krainische Hügelnekropolen der jüngeren Hallstattzeit. – *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 2, 98–123.
- HORVAT, M. 1991, Preliminarno poročilo o arheoloških raziskavah na Ljubljanskem gradu. – *Varstvo spomenikov* 33, 232–235.
- HROVATIN, I. M., P. TURK 2008, Pržanj pri Ljubljani. Naselbinska jama 17 (Pržanj bei Ljubljana. Siedlungsgrube 17). – V / In: M. Guštin (ur. / ed.), *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino / Mittelalter. Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene*, 145–151, Ljubljana.
- JACOB, Ch. 1995, *Metallgefäße der Bronze- und Hallstattzeit in Nordwest-, West- und Süddeutschland*. – *Prähistorische Bronzefunde* II/9.
- JEREB, M. 2016, *Die Bronzegefäße in Slowenien (Prazgodovinske bronaste posode s področja današnje Slovenije)*. – *Prähistorische Bronzefunde* II/19.
- JOVANOVIČ, A. 2007, *Kelti ob sotočju Save in Krke*, Katalog razstave Posavskega muzeja Brežice. – Brežice.
- KEMENCZEL, T. 2009, *Studien zu den Denkmälern skythisch geprägter Alföld Gruppe*. – *Inventaria Praehistorica Hungariae* 12.
- KLASINC, R. 2008, Dvojni skeletni grob z najdišča Dolsko pri Ljubljani (Doppelskelettgrab aus der Dolsko bei Ljubljana). – V / In: M. Guštin (ur. / ed.), *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino / Mittelalter. Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene*, 153–155, Ljubljana.
- KMEŤOVÁ, P. 2013a, The spectacle of the horse. On Early Iron Age burial customs in the Eastern-Alpine Hallstatt region. – *Archaeological Review from Cambridge* 28/2, 67–81.
- KMEŤOVÁ, P. 2013b, “Masters of Horses” in the West, “Horse Breeders” in the East? On the Significance and Position of the Horse in the Early Iron Age Communities of the Pannonian Basin. – V / In: R. Karl, J. Leskovar (ur. / eds.), *Interpretierte Eisenzeiten. Fallstudien, Methoden, Theorie. Tagungsbeiträge der 5. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie*, Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 37, 247–258.
- KMEŤOVÁ, P. 2014, *Deponovanie koní na pohrebiskách z doby halštatskej v priestore Panónskej panvy / Deposition of horses in the Hallstatt period cemeteries on the territory of Pannonian basin*. – *Dissertationes archaeologicae Bratislavenses* 2.
- KNEZ, T. 1966, Latenske najdbe iz Novega mesta (Latènezeitliche Funde aus Novo mesto). – *Arheološki vestnik* 17, 391–407.
- KNEZ, T. 1972, *Novo mesto v davni (Novo mesto in der Vorzeit)*. – Maribor.
- KNEZ, T. 1986, *Novo mesto 1. Halštatski grobovi / Hallstattzeitliche Gräber*. – *Carniola Archaeologica* 1.
- KNEZ, T. 1993, *Novo mesto 3. Kapitelska njiva. Knežja gomila / Fürstengrabhügel*. – *Carniola Archaeologica* 3.
- KOSSACK, G. 1954, *Pferdegewand aus Gräbern der älteren Hallstattzeit Bayerns*. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 1, 111–178.
- KOSSACK, G. 1959, *Südbayern während der Hallstattzeit*. – *Römisch-Germanische Forschungen* 24.
- KOSSACK, G. 1964, *Trinkgeschirr als Kultgerät der Hallstattzeit*. – V / In: P. Grimm (ur. / ed.), *Varia Archaeologica*, 96–105, Berlin.
- KRIŽ, B. 1995, *Novo mesto pred Iliri / Novo mesto vor den Illyrern*. Katalog razstave. – Novo mesto.
- KRIŽ, B. 1997, *Novo mesto 4. Kapitelska njiva. Gomila II in gomila III*. – *Carniola Archaeologica* 4.
- KRIŽ, B. 2000, *Novo mesto 5. Kapitelska njiva. Gomila IV in gomila V*. – *Carniola Archaeologica* 5.
- KRIŽ, B. 2001, *Kelti v Novem mestu*. Katalog razstave / *The Celts in Novo mesto*. Exhibition Catalogue. – Novo mesto.
- KRIŽ, B. 2005, *Novo mesto 6. Kapitelska njiva. Mlajšeželezodobno grobišče / Late Iron Age Cemetery*. – *Carniola Archaeologica* 6.
- KRIŽ, B. 2013, *Novo mesto 7. Kapitelska njiva. Gomile I, XIV in XV / Barrows I, XIV and XV*. – *Carniola Archaeologica* 7.
- KRIŽ, B., M. JEREB, B. TERŽAN 2014, *Novo mesto. Kapitelska njiva*. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / ed.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 473–484.
- KRIŽ, B., P. STIPANČIČ, A. ŠKEDELJ PETRIČ 2009, *Arheološka podoba Dolenjske / The archaeological image of Dolenjska*. – Novo mesto.
- KROMER, K. 1959a, *Brezje*. – *Arheološki katalogi Slovenije* 2.
- KROMER, K. 1959b, *Das Gräberfeld von Hallstatt*. – Firenze.
- KRUH, A. 2008, *Gomila 5 ali Tratarjeva gomila / Grabhügel 5 oder Tratar-Grabhügel*. – V / In: S. Gabrovec, B. Teržan, *Stična II/2. Gomile starejše železne dobe*.

- Razprave / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien, Katalogi in monografije 38 (2010), 69–131.
- LOŽNJAK DIZDAR, D., M. MIHALJEVIĆ 2013, Dolina-Glavičice, istraživanja 2012 / Dolina-Glavičice, the investigations in 2012. – *Annales Instituti Archaeologici, Godišnjak Instituta za arheologiju IX*, 44–47.
- LOŽNJAK DIZDAR, D., M. MIHALJEVIĆ 2015, Dolina, istraživanje kasnobrončanodobnog groblja pod tumulima 2014. godine / Dolina, research of the Late Bronze Age tumulus cemetery in 2014. – *Annales Instituti Archaeologici, Godišnjak Instituta za arheologiju XI*, 46–49.
- LUCKE, W., O.-H. FREY 1962, *Der Situla in Providence (Rhode Island). Ein Beitrag zur Situlenkunst des Osthallstattkreises*. – Römisch-Germanische Forschungen 26.
- LUNZ, R. 1974, *Studien zur End-Bronzezeit und älteren Eisenzeit im Südalpenraum*. – Firenze.
- MALNATI, L. 2008, Armi ed organizzazione militare in Etruria padana. – V / In: *La colonizzazione etrusca in Italia. Atti del convegno (Orvieto 2007)*, 147–186, Roma.
- MARÁZ, B. 1996, Pecs-Jakabhegy. Ausgrabungsergebnisse und die Fragen der Frühhallstattkultur in Südostpannonien. – V / In: E. Jerem, A. Lippert (ur. / eds.), *Die Osthallstattkultur*, 255–265, Budapest.
- MARTIN, J. 2009, *Die Bronzegefäße in Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Berlin, Sachsen-Anhalt, Thüringen und Sachsen*. – Prähistorische Bronzefunde II/16.
- MAYER, E. F. 1977, *Die Äxte und Beile in Österreich*. – Prähistorische Bronzefunde IX/9.
- MAZZOLI, M., C. NEGRINI 2015, Elmi. – V / In: P. von Eles, L. Bentini, P. Poli, E. Rodriguez (ur. / eds.), *Immagini di uomini e di donne delle necropoli villanoviane di Verucchio. Giornate di Studio dedicate a Renato Peroni, Verucchio (20–22 Aprile 2011)*, Quaderni di Archeologia dell'Emilia Romagna 34, 1–9.
- von MERHART, G. 1952, Studien über einige Gattungen on Bronzegefäßen. – V / In: *Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz zur Feier seines hundertjährigen Bestehens 2*, 1–71.
- MÉSZÁROS, G. 1961, Preszkíta lánzsahüvely Kakasdról. – *Archaeologiai Értesítő* 88, 210–218.
- METZNER-NEBELSICK, C. 1992, Gefäße mit basaraboider Ornamentik aus Frög. – V / In: A. Lippert, K. Spindler (ur. / eds.), *Festschrift zum 50jährigen Bestehen des Instituts für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 8, 349–383.
- METZNER-NEBELSICK, C. 1994, Die früheisenzeitliche Trensenentwicklung zwischen Kaukasus und Mitteleuropa. – V / In: *Archäologische Untersuchungen zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit zwischen Nordsee und Jensei, Tagung der Universität Regensburg Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte in Verbindung mit dem Römisch-Germanischen Zentralmuseum 28*.–30. Oktober 1992, Regensburger Beiträge zur Prähistorischen Archäologie 1, 383–447.
- METZNER-NEBELSICK, C. 2002, *Der "Thrako-Kimmerische" Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*. – Vorgeschichtliche Forschungen 23/1,2.
- MIHALJEVIĆ, M., D. LOŽNJAK DIZDAR 2015, *Dolina na Savi. Život uz reijke na kraju kasnog brončanog doba*. Katalog izložbe. – Nova Gradiška.
- MIZZAN, S. 1994, Due corredi della necropoli di Brežec recentemente ritrovati. – *Atti dei Civici musei di storia ed arte* 16 (1988–1994), 105–114.
- MLAKAR, I. 2003, O problematiki Ba, Pb, Zn rudišča Pleše (On the problems of Ba, Pb, Zn Pleše ore deposit (Slovenia)). – *Geologija* 46/2, 185–224.
- MURKO, M., M. DRAKSLER 2012, *Arheološke najdbe v Zagorju*. – Zagorje ob Savi.
- NEBELSICK, L. D. 2016, *Drinking against death. Studies on the materiality and iconography of ritual, sacrifice and transcendence in later prehistoric Europe*. – Varšava.
- NOVŠAK, M. 2002, Podgorica pri Ljubljani / Podgorica bei Ljubljana. – V / In: M. Guštin (ur. / ed.), *Zgodnji Slovani. Zgodnjerednjeveška lončenina na obronju vzhodnih Alp / Die frühen Slawen. Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Ostalpen*, 89–93, Ljubljana.
- NOVŠAK, M. 2003, Podgorica. – V / In: *Zemlja pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščih*, 216–218, Ljubljana.
- NOVŠAK, M. 2004, Podgorica. – V / In: *The Earth Beneath Your Feet. Archaeology on the Motorways in Slovenia. Guide to Sites*, 223–225, Ljubljana.
- PABST, S. 2008, Zur absoluten Datierung des ersten früheisenzeitlichen Horizontes auf dem nördlichen Zentralbalkan. – *Germania* 86/2, 591–654.
- PABST, S. 2012, *Die Brillenfibeln. Untersuchungen zu spätbronze- und ältereisenzeitlichen Frauentrachten zwischen Ostsee und Mittelmeer*. – Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 25.
- PARE, C. F. E. 1992, *Wagon and Wagon – Graves of the Early Iron Age in Central Europe*. – Oxford University Committee for Archaeology, Monograph 53.
- PARZINGER, H. 1988–1989, Hallstattzeitliche Grabhügel bei Dobrnič (Halštatske gomile pri Dobrniču). – *Arheološki vestnik* 39–40, 529–635.
- PATAY, P. 1990, *Die Bronzegefäße in Ungarn*. – Prähistorische Bronzefunde II/10.
- PAVLIN, P., J. DULAR 2007, Prazgodovinska višinska naselja v Posavskem hribovju (Prehistoric hilltop settlements in the Posavje Hills). – *Arheološki vestnik* 58, 65–120.
- PAVLOVIČ, D. 2014, Drnovo. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 537–547.
- PEČNIK, J. 1894, Pogled na kranjska gradišča. – *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 4, 6–12.
- PERKO, D., M. OROŽEN ADAMIČ (ur. / eds.) 2001, *Slovenija. Pokrajine in ljudje*. – Ljubljana.
- PETERLE-UDOVIČ, P. 2011, *Pojav in uporaba železa v starejši železni dobi na Slovenskem*. – Neobjavljeno magistrsko delo / Unpublished Master thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- PLETERSKI, A. 2010, *Zgodnjerednjeveška naselbina na Blejski Pristavi. Tafonomija, predmeti in čas / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Taphonomie, Fundgegenstände und zeitliche Einordnung*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 19.
- POGAČNIK, A. 2002, Način pokopa in analiza pridatkov / The burial ritual and the analysis of the grave goods. – V / In: D. Svoljšak, A. Pogačnik, Tolmin, prazgodovinsko grobišče II. *Razprave / Tolmin, the prehistoric cemetery II. Treatises*, Katalogi in monografije 35, 21–84.

- POPOVIĆ, P., M. VUKMANOVIĆ 1998, *Vajuga-Pesak. Nekropola starijeg gvozdenog doba*. – Đerdapske sveske. Posebna izdanja 3, Beograd.
- PRÜSSING, G. 1991, *Die Bronzegefäße in Österreich*. – Prähistorische Bronzefunde, II/5.
- PUŠ, I. 1971, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani. Izkopavanja v letih 1964–1965 (Nekropole der Urnenfelderkultur im Hof der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Ljubljana. Ausgrabungen in den Jahren 1964–1965)*. – Razprave 1. razreda SAZU 7/1.
- PUŠ, I. 1973, Pomen ljubljanskega prostora v starejši železni dobi (The Significance of the Ljubljana Region in the Early Iron Age). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 386–396.
- PUŠ, I. 1978–1979, Podmolnik. – *Varstvo spomenikov* 23 (1981), 227.
- PUŠ, I. 1982a, Podmolnik. – *Varstvo spomenikov* 25 (1983), 205–208.
- PUŠ, I. 1982b, Črnuče. – *Varstvo spomenikov* 25 (1983), 200–201.
- PUŠ, I. 1982c, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani (Das vorgeschichtliche Gräberfeld in Ljubljana)*. – Razprave 1. razreda SAZU 13/2.
- PUŠ, I. 1984, Prazgodovinski Molnik (Das vorgeschichtliche Molnik). – *Arheološki vestnik* 35, 134–162.
- PUŠ, I. 1985, Molnik. – *Varstvo spomenikov* 28 (1986), 248.
- PUŠ, I. 1986, Molnik. – *Varstvo spomenikov* 29 (1987), 243–244.
- PUŠ, I. 1987, Molnik. – *Varstvo spomenikov* 30 (1988), 219, 220.
- PUŠ, I. 1990a, Molnik. – *Varstvo spomenikov* 33 (1991), 207.
- PUŠ, I. 1990b, Mareček – višinska postojanka in refugij (Mareček – Höhenanlage und Refugium). – *Arheološki vestnik* 41, 365–374.
- PUŠ, I. 1991, *Molnik, sedež prazgodovinskih knezov*. – Ljubljana.
- PUŠ, I. 1992, Prazgodovinsko obdobje. – V / In: *Rešena arheološka dediščina Ljubljane*, 16–40, Ljubljana.
- PUŠ, I. 1993, Podmolnik pri Sostrem. – *Varstvo spomenikov* 35 (1995), 130–131.
- RAMOVIŠ, A. 1961, *Geološki izleti po ljubljanski okolici*. – Ljubljana.
- ROZMAN, B. 2004, Keramika iz prazgodovinske naselbine v Kranju (Pavšlarjeva hiša) (Pottery from the prehistoric settlement in Kranj (the Pavšlar house)). – *Arheološki vestnik* 55, 55–109.
- RUARO LOSERI, L., G. STEFFÈ DE PIERO, S. VITRI, G. RIGHI 1977, *La necropoli di Brežec presso S. Canziano del Carso: scavi Marchesetti 1896–1900*. – Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste, Monografie di preistoria 1.
- RUTAR, S. 1892, Die prähistorische Ansiedlung bei Sittich und bei Malnice in Krain. – *Mitteilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* 18, 202–205.
- SLABE, M. 1978–1979, Orle. – *Varstvo spomenikov* 23 (1981), 216.
- SLABE, M. 1980–1981, Orle. – *Varstvo spomenikov* 24 (1982), 152–153.
- SLABE, M. 2001, Ivan Puš (1930–2000). – *Arheološki vestnik* 52, 394–398.
- SPITZER, G. 1973, Ein hallstattzeitlicher Tumulus von Dragatuš (Halštatska gomila iz Dragatuša). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 780–830.
- STARE, F. 1953a, Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja (Drei vorgeschichtliche Gräber aus dem Save-Anraingebiet). – *Arheološki vestnik* 4, 264–281.
- STARE, F. 1953b, Bronasti figuralni ročaj iz Brežic (Ein bronzener Figuralhenkel aus Brežice). – *Arheološki vestnik* 4/2, 197–202.
- STARE, F. 1954a, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana)*. – Dela 1. razreda SAZU 9.
- STARE, F. 1954b, Dva ilirska grobova iz Kranja (Zwei illyrische Gräber aus Kranj). – *Arheološki vestnik* 5, 112–122.
- STARE, F. 1955, *Vače*. – Arheološki katalogi Slovenije 1.
- STARE, V. 1960–1961, Prazgodovinske Malence (The prehistoric Malence). – *Arheološki vestnik* 11–12, 50–87.
- STARE, V. 1962–1964, Orle pri Ljubljani. – *Varstvo spomenikov* 9 (1965), 173.
- STARE, V. 1964–1965, Železnodobne gomile na Vinkovem vrhu (Eisenzeitliche Grabhügel auf Vinkov vrh). – *Arheološki vestnik* 15–16, 215–257.
- STARE, V. 1973a, Gomile pod Koriti na Dolenjskem (Hügelgräber bei Korita in Dolenjsko (Unterkrain)). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 744–779.
- STARE, V. 1973b, *Prazgodovina Šmarjete (Der vorgeschichtliche Komplex von Šmarjeta)*. – Katalogi in monografije 10.
- STARE, V. 1975a, Nadgorica. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 177, Ljubljana.
- STARE, V. 1975b, Zagradišče. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 195, Ljubljana.
- STEINER, H. 1999, “Kännchen mit Stierkopfhankel” der Fritzens-Sanzeno-Kultur. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 29, 79–92.
- STÖLLNER, Th. 1994, Eine “herrschaftliche” Familie der Hallstattzeit vom “Gansfuß” bei Gilgenberg? – V / In: C. Dobiat (ur. / ed.), *Festschrift für Otto-Herman Frey zum 65. Geburtstag*, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 16, 625–652.
- STÖLLNER, Th. 2014, Mobility and cultural change of the early Celts: La Tène openwork belt-hooks north and south of the Alps. – V / In: *Les Celtes et le Nord de l'Italie. Premier et second âges du fer / I Celti e l'Italia del Nord. Prima e seconda età del ferro. Actes du XXXVI colloque international de l'AFEAF, Vérone, 17–20 mai 2012, Verona, 17–20 maggio 2012*, Revue archéologique de l'Est, Supplément 36, 211–229.
- SVOLJŠAK, D., A. POGAČNIK 2001, *Tolmin, prazgodovinsko grobišče I. Katalog / Tolmin, the prehistoric cemetery I. Catalogue*. – Katalogi in monografije 34.
- SZOMBATHY, J. 1924, Die Tumuli im Feichtenboden bei Fischau am Steinfeld. – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 54, 163–197.
- ŠAŠEL, J. 1975a, Podmolnik. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 195, Ljubljana.
- ŠAŠEL, J. 1975b, Ljubljana. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 187, Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS, M. 1990, Nauportus. Antični literarni in epigrafski viri / Ancient literary and epigraphical sources. – V / In: J. Horvat, *Nauportus*, Dela 1. Razreda SAZU 33, 17–33, 143–159.

- ŠAŠEL KOS, M. 2009, Reka kot božanstvo. Sava v anti-ki. – V / In: *Ukročena lepota. Sava in njene zgodbe*, 42–50, Sevnica.
- ŠINKOVEC, I. 1996, Posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages. – V / In: B. Teržan (ur. / ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem II / Hoards and individual metal finds from the eneolithic and bronze ages in Slovenia II*, Katalogi in monografije 30, 125–163.
- ŠKOBERNE, Ž. 1999, *Budinjak, kneževski tumul*. – Zagreb.
- ŠKOBERNE, Ž. 2003, Nalaz neuobičajene višeglave igle s budinjačke nekropole. – *Opvscula archaeologica* 27, 199–210.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B. 2008, *Pusti Gradac v starohalštatskem obdobju*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished BA thesis, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B. 2011, Starejšeželeznodobno grobišče Veliki Nerajec pri Dragatušu v Beli krajini (The Early Iron Age cemetery of Veliki Nerajec near Dragatuš in Bela krajina). – *Arheološki vestnik* 62, 165–230.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B. 2014a, *Žarna nekropola v Ljubljani in preobrazba ljubljanske skupine na prehodu iz bronaste v železno dobo*. – Neobjavljena doktorska disertacija / Unpublished PhD thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B. 2014b, Ljubljana. Dvorišče SAZU. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 363–385.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B. 2014c, Contributo alla conoscenza degli inizi dell'età del Ferro tra la penisola italiana e l'area alpina sud-orientale. Analisi degli spilloni con capocchia conica e ad ombrellino nell'area del Caput Adriae. – *Padusa*, N. s. 50, 141–166.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B. 2017, Starejšeželeznodobne gomile na Gorenjskem. Žgani grobovi pri Vili Prah in na Koroški cesti v Kranju / Early Iron Age tumuli in the Gorenjska region. Cremation burials at Vila Prah and Koroška cesta in Kranj. – *Arheološki vestnik* 68, 117–196.
- ŠRIBAR, V. 1967, Podmolnik. – *Varstvo spomenikov* 12 (1969), 83.
- ŠTRAJHAR, M., A. GASPARI 2013, Ostanke dveh srednje-latenskih bojevnških grobov iz Turjaške palače v Ljubljani / Remains of two Middle La Tène Warrior graves from the Auersperg Palace in Ljubljana. – *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 30, 27–43.
- TECCO HVALA, S. 2007, Women from Magdalenska gora. – V / In: *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla 44, 477–490.
- TECCO HVALA, S. 2012, *Magdalenska gora. Družbena struktura in grobni rituali železnodobne skupnosti / Magdalenska gora. Social structure and burial rites of the Iron Age community*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 26.
- TECCO HVALA, S. 2014a, Lončene situle iz starejše železne dobe na območju Slovenije / Early Iron Age ceramic situlae from Slovenia. – V / In: *Studia Prehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 323–339.
- TECCO HVALA, S. 2014b, Kačaste fibule z območja Slovenije / Serpentine fibulae from Slovenia. – *Arheološki vestnik* 65, 123–186.
- TECCO HVALA, S., J. DULAR, E. KOCUVAN 2004, *Železnodobne gomile na Magdalenski gori / Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora*. – Katalogi in monografije 36.
- TERENOŽKIN, A. I. 1976, *Kimmerijcy*. – Kiev.
- TERŽAN, B. 1973, Valična vas. – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 660–729.
- TERŽAN, B. 1976, Certoška fibula (Die Certosafibel). – *Arheološki vestnik* 27 (1977), 317–443.
- TERŽAN, B. 1977, O horizontu bojevnških grobov med Padom in Donavo v 5. in 4. stol. pr. n. št. (Horizon of Warrior Tombs found in the Fifth and Forth Centuries B.C. in the Territory between the Po and the Danube). – V / In: *Keltske študije*, Posavski muzej Brežice 4, 9–21.
- TERŽAN, B. 1980, Posodje v grobovih halštatskih veljakov na Dolenjskem (Vessel-sets in the graves of Hallstatt chieftains in the Dolenjska area). – *Zbornik posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici*, Situla 20–21, 343–352.
- TERŽAN, B. 1985, Poskus rekonstrukcije halštatske družbene strukture v dolenskim kulturnem krogu (Ein Rekonstruktionsversuch der Gesellschaftstruktur im Dolenjsko-Kreis der Hallstattzeit). – *Arheološki vestnik* 36, 77–105.
- TERŽAN, B. 1990, *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem / The Early Iron Age in Slovenian Styria*. – Katalogi in monografije 25.
- TERŽAN, B. 1995, Handel und soziale Oberschichten im früheisenzeitlichen Südosteuropa. – V / In: B. Hänsel (ur. / ed.), *Handel, Tausch und Verkehr im Bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 11, 81–159.
- TERŽAN, B. 1998, Auswirkungen des skythisch geprägten Kulturkreises auf die hallstattzeitlichen Kulturgruppen Pannoniens und des Ostalpenraumes. – V / In: *Das Karpatenbecken und die Osteuropäische Steppe*, Südosteuropa-Schriften 20, 511–560.
- TERŽAN, B. 1999, An outline of the Urnfield culture period in Slovenia / Oris obdobja kulture žarnih grobišč na Slovenskem. – *Arheološki vestnik* 50, 97–143.
- TERŽAN, B. 2002, Kronološki oris / Chronological outline. – V / In: D. Svovljšak, A. Pogačnik, *Tolmin, prazgodovinsko grobišče II. Razprave / Tolmin, the prehistoric cemetery II. Treatises*, Katalogi in monografije 35, 85–102.
- TERŽAN, B. 2007, Principi e guerrieri delle due sponde altoadriatiche. – V / In: M. Guštin, P. Ettl, M. Buora (ur. / eds.), *Piceni ed Europa. Atti del convegno, Archaeologia di frontiera* 6, 39–54, Udine, Koper Jena.
- TERŽAN, B. 2008, *Stiške skice / Stična - Skizzen*. – V / In: S. Gabrovec, B. Teržan, *Stična II/2. Gomile starejše železne dobe. Razprave / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien*, Katalogi in monografije 38 (2010), 189–325.
- TERŽAN, B. 2009, Kaukasisches Symbolgut in Südosteuropa. Bemerkungen zu Goldfibeln von Michalków - Fokoru - Dalj. – V / In: J. Apakidze, B. Govedarica, B. Hänsel (ur. / eds.), *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000–500 v. Chr.). Kommunikationsebenen zwischen Kaukasus und Karpaten. Internationale Fachtagung für Humboldtianern für Humboldtianer im*

- Humboldt-Kolleg in Tiflis, Georgien (17.–20. Mai 2007)*, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 25, 190–216.
- TERŽAN, B. 2014, Prvi med prvimi – o centralnem grobu gomile I na Kapiteljski njivi v Novem mestu / First among firsts – the central grave of tumulus I at the Kapiteljska njiva in Novo mesto. – V / In: *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 251–270.
- TERŽAN, B. 2015, Ein Reiterkrieger in kaukasischer Tracht vom Rande der südostalpinen Hallstattkultur. – V / In: I. Szathmári (ur. / ed.), *An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag*, 445–457, Budapest.
- TERŽAN, B. 2016, Škocjan, kraj na stičišču svetov. Povzetek in sklepna beseda / San Canziano, crocevia di culture. Sintesi e considerazioni conclusive. – V / In: B. Teržan, E. Borgna, P. Turk (ur. / eds.), *Depo iz Mušje jame pri Škocjanu na Krasu. Depojske najdbe bronaste in železne dobe na Slovenskem III / Il ripostiglio della Grotta delle Mosche presso San Canziano del Carso. Ripostigli delle età del bronzo e del ferro in Slovenia III*, Katalogi in monografije 42, 301–343.
- TERŽAN, B., M. ČREŠNAR 2014, *Poskus absolutnega datiranja starejše železne dobe na Slovenskem / Attempt at an absolute dating of the Early Iron Age in Slovenia*. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / ed.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 703–724.
- TERŽAN, B., N. TRAMPUŽ 1973, Prispevek h kronologiji svetlucijske skupine (Contributo alla cronologia del gruppo preistorico di Santa Lucia). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 416–460.
- TERŽAN, B., E. BORGNA, P. TURK 2016 (ur. / eds.), *Depo iz Mušje jame pri Škocjanu na Krasu. Depojske najdbe bronaste in železne dobe na Slovenskem III / Il ripostiglio della Grotta delle Mosche presso San Canziano del Carso. Ripostigli delle età del bronzo e del ferro in Slovenia III*. – Katalogi in monografije 42.
- TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO, N. TRAMPUŽ-OREL 1984–1985, *Most na Soči (S. Lucia) 2. Szombathyjeva izkopavanja / Die Ausgrabungen von J. Szombathy*. – Katalogi in monografije 23.
- TOMANIČ-JEVREMOV, M. 1988–1989, Žarno grobišče v Ormožu (Das Urnengräberfeld von Ormož). – *Arheološki vestnik* 39–40, 277–322.
- TOMAZO-RAVNIK, T. 1984, Antropološko poročilo z grobišča Molnik (Anthropologischer Bericht aus der Nekropole Molnik). – *Arheološki vestnik* 35, 163–165.
- TOMEDI, G. 2002, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Frög. Die Altgrabungen von 1883 bis 1892*. – *Archaeolingua* 14.
- TOŠKAN, B., B. ŠTULAR 2008, Pes ali volk? Analiza kanidnega skeleta iz grobišča na Pristavi / Dog or wolf? Analysis of a canid skeleton from the burial site at Pristava. – V / In: A. Pleterski, *Zgodnjerednjeveška naselbina na Blejski Pristavi. Najdbe / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14, 153–157, 169–171, Ljubljana.
- TOVOLI, S. 1989, *Il sepolcreto vilanoviano Benacci Caprara di Bologna*. – *Cataloghi delle Collezioni del Museo Civico Archaeologico di Bologna*, Bologna.
- TRAMPUŽ-OREL, N., D. J. HEATH, B. OREL 2016, Kemijska sestava bronastih predmetov iz depoja v Mušji jami pri Škocjanu / Chemical composition of bronze objects in the hoard from Mušja jama near Škocjan. – V / In: B. Teržan, E. Borgna, P. Turk (ur. / eds.), *Depo iz Mušje jame pri Škocjanu na Krasu. Depojske najdbe bronaste in železne dobe na Slovenskem III / Il ripostiglio della Grotta delle Mosche presso San Canziano del Carso. Ripostigli delle età del bronzo e del ferro in Slovenia III*, Katalogi in monografije 42, 301–343.
- TURK, P. 2002, Dragomelj – zgodnjerednjeveška naselbina / Dragomelj – eine frühmittelalterliche Siedlung. – V / In: M. Guštin (ur. / ed.), *Zgodnji Slovani. Zgodnjerednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp / Die frühen Slawen. Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Ostalpen*, 79–88, Ljubljana.
- TURK, P. 2005, *Podobe življenja in mita*. Katalog arheološke razstave. – Ljubljana.
- TURK, P. 2016, Sekire / Asche. – V / In: B. Teržan, E. Borgna, P. Turk (ur. / eds.), *Depo iz Mušje jame pri Škocjanu na Krasu. Depojske najdbe bronaste in železne dobe na Slovenskem III / Il ripostiglio della Grotta delle Mosche presso San Canziano del Carso. Ripostigli delle età del bronzo e del ferro in Slovenia III*, Katalogi in monografije 42, 109–115.
- UDOVIČ, K., P. LEBEN SELJAK 2009, *Mačkovec pri Novem mestu*. – Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 8. (www.zvkds.si/files/uploads/files/publication/008_mackovec_pri_novem_mestu.pdf)
- URLEB, M. 1974, *Križna gora pri Ložu. Halštatska nekropola / Hallstattzeitliches Gräberfeld Križna gora*. – Katalogi in monografije 11.
- VASIČ, R. 1977, *The chronology of the Early Iron Age in the Socialist Republic of Serbia*. – BAR. Suppl. series 31.
- VIČIČ, B. 1990, Ljubljana, Ljubljanski grad. – *Varstvo spomenikov* 32, 178.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj / Die Urnenfelderkultur in Nordkroatien*. – Monografije 1, Zadar.
- VOJAKOVIČ, P. 2008, Starejšeželeznodobna gomila z Vrtičnjaka nad Tupaličami pri Preddvoru na Gorenjskem (The Early Iron Age tumulus from Vrtičnjak above Tupaliče near Preddvor, Slovenia). – *Arheološki vestnik* 59, 149–188.
- VOJAKOVIČ, P. 2013, *Prazgodovinska Emona: novoodkrita protourbana naselbina na Prulah in njeno mesto v času in prostoru*. – Doktorska disertacija / PhD thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- VUGA, D. 1980, Železnodobna najdišča v kotlini Ljubljanskega barja (Iron Age sites in the Ljubljansko barje (marshland) basin). – *Zbornik posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici*, Situla 20–21, 199–210.
- VUGA, D., D. JOSIPOVIČ 1978–1979, Orle. – *Varstvo spomenikov* 23 (1981), 215–216.
- WELLS, P. 1981, *The emergence of an iron age economy. The Mecklenburg grave groups from Hallstatt and Stična*. – Mecklenburg Collection Part 3, American School of Prehistoric Research, Bulletin 33.
- ŽORŽ, A. 2016, Podmolnik – gradišče Marenček (EŠD 18797). – *Varstvo spomenikov. Poročila* 50–51, 169–170.
- ŽUPANEK, B. 2014, Prazgodovinski grob / Prehistoric grave. – V / In: M. Ferle (ur. / ed.), *Emona. Mesto v imperiju / A city of the Empire*, 15, Ljubljana.

NARAVOSLOVNE ANALIZE

NATURAL-SCIENTIFIC ANALYSES

Z naravoslovnimi analizami smo poskušali pridobiti več podatkov o pokojnikih, izbranih grobnih pridatkih in drugih najdbah z molniških grobišč. Analizirano je bilo vse ohranjeno kostno gradivo, makrorastlinski in živalski ostanki. Opravljena sta bila tudi elementna mikroanaliza izbranih predmetov ter radiokarbonsko datiranje vzorcev kosti in oglja iz nekaterih grobov. Rezultati teh analiz so predstavljeni v nadaljevanju.

The finds from Molnik have been subjected to a number of scientific analyses aimed at gaining more data on deceased and on the select grave goods and other remains. The analyses examined the bulk of the surviving human and animal bone remains and macrobotanical finds. Several burnt bone and charcoal samples were subjected to a radiocarbon analysis. Select artefacts have also been studied using the elemental microanalysis. The results of these analyses are presented below.

KAZALO / CONTENTS

Antropološka analiza / Anthropological analysis (Tatjana TOMAZO-RAVNIK)	181
Sežgani konjski ostanki v grobu 6 gomile 17 z Grmade na Molniku / Burnt horse remains in Grave 6, Tumulus 17, from Grmada at Molnik (Borut TOŠKAN)	187
Rastlinski makroostanki z grobišč na Molniku / Botanical macroremains from the cemeteries at Molnik (Tjaša TOLAR)	205
Textile and fur remains in Grave 6, Tumulus 1, from Pleška hosta at Molnik / Ostanki tekstila in živalskih dlak (krzna) v grobu 6 gomile 1 v Pleški hosti na Molniku (Karina GRÖMER, Tjaša TOLAR, Klara KOSTAJNŠEK)	211
Elemental microanalysis of select artefacts from Molnik / Elementna mikroanaliza izbranih najdb z Molnika (Adrijan KOŠIR)	221
Rezultati radiokarbonskega datiranja izbranih vzorcev z Molnika / Results of the radiocarbon analyses of select samples from Molnik (Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe)	225

ANTROPOLOŠKA ANALIZA ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS

Tatjana TOMAZO-RAVNIK

UVOD

V obdelavo smo prejeli kostni material iz žganih in skeletnih grobov z Molnika; predan je bil v štirih kartonskih škatlah, v katerih so bile posamezne plastične vrečke, epruvete ali filmske kasete označene z identifikacijskimi kodami.

SEZNAM ENOT

Roje, grob I/1978 (R.78.01.1)
Roje, grob 1 (R.00.01.1)
Roje, grob 5 (R.00.05.1, R.00.05.2)
Roje, grob 6 (R.00.06.1, R.00.06.2)
Roje, grob 7 (R.00.07.1)
Roje, grob 8 (R.00.08.1–3)
Roje, grob 9 (R.00.09.1–3)
Kotarjev peskokop, grob 3 (KP.00.03.1)
Grmada, grob 13/4 (G.13.04.1)
Grmada, grob 13/5 (G.13.05.1)
Grmada, grob 13/7 (G.13.07.1)
Grmada, grob 13/13 (G.13.13.1, G.13.06.1)
Grmada, grob 16/2 (G.16.02.1)
Grmada, grob 17/1 (G.17.01.1)
Grmada, grob 17/2 (G.17.02.1)
Grmada, grob 17/6 (G.17.06.1–6)
Grmada, grob 17/7 (G.17.07.1)
Grmada, grob 17/10 (G.17.10.1)
Pleška hosta, grob 1/6 (PH.01.06.1–3)
Pleška hosta, grob 1/9 (PH.01.09.1, PH.01.09.2)
Pleška hosta, grob 1/10 (PH.01.10.1)

Kostni material iz grobov 5, 6, 7, 8 in 9 z Roj je bil že prej analiziran in rezultati objavljeni v *Arheološkem vestniku* 35 (Tomazo-Ravnik 1984, 163–165), vendar smo ga zaradi celovitega prikaza in primerjave ponovno pregledali in vključili v to objavo.

METODE DELA

Po standardnih metodah obdelave smo žganino podrobno makroskopsko pregledali in ločili delčke po posameznih anatomske skupinah:

- cranium/lobanja,
- substantia spongiosa – epifize dolgih kosti, vretenca, kolčnici,
- substantia compacta – diafize dolgih kosti,
- drobir,
- delčki oglja in zemlje,
- delčki živalskih kosti.

Pri opisih je navedena kodna oznaka, zapisana na beli etiketi na vrečki s kostnim materialom. Opisani so le fragmenti, ki smo jih lahko zanesljivo določili.

Vsebinsko vrečk smo stehali. Za meritve in določanje smo uporabili standardne instrumente: tehtnico, kefalometer, drseče šestilo, lupo, merilni trak, pinceto in nekaj orodja za lažji pregled posameznih delčkov. Separacije po velikostnih razredih delčkov nismo izvedli.

Opisali smo barvo sežganih ostankov, ta nam pove doseženo temperaturo pri sežiganju. Najpogostejša barva je sivkasta, nastane pa pri temperaturah okoli 600 stopinj.

Za določanje spola in starosti pri človeških skeletnih ostankih smo prav tako uporabili standardne in mednarodno uveljavljene metode (cf. McKinley 1993; Buikstra, Ubelaker (ur.) 1994; Brickley, McKinley (ur.) 2004; Jayne 2009).

REZULTATI

ROJE, grob 1978/I – žgan pokop.

Kodna oznaka: R.78.01.1 (kosti iz žare inv. št. P 1345).

Teža: 30,71 dag.

Barva: svetlo siva.

Ohranjeno: 9 tankih delčkov lobanje (do 2,4 cm) brez ohranjenih sutur; en delček corpus femoris s srednje močno izraženo cristo femoris (3,2 cm); delčki

glavnin dolgih cevastih kosti – nedoločljivo (do 3,4 cm), stene srednje debele; veliko malih delčkov – nedoločljivo; 4 delčki substantia spongiosa – nedoločljivi (do 2,0 cm); dva nedoločljiva delčka.

Diagnoza: odrasel / spol nedoločljiv.

Opomba: Kostni material je bil predan v dveh manjših in eni večji vrečki ter v epruveti; manjši vrečki in epruveta sta vsebovali le nedoločljiv kostni drobir.

ROJE, grob 1 – žgan pokop.

Kodna oznaka: R.00.01.1.

Teža: 2,4 dag.

Barva: temno siva.

Ohranjeno: 4 delčki lobanje, suture so endokranialno obliteratede (do 2,6 cm); en delček mandibule s fragmentirano alveolo (2,3 cm); več delčkov glavnin dolgih cevastih kosti (do 4,0 cm) – nedoločljivo.

Diagnoza: odrasel / spol nedoločljiv.

ROJE, grob 5 – žgan dvojni pokop.

Kodna oznaka: R.00.05.1 (kosti iz velike žare inv. št. P 1358).

Teža: 75,23 dag.

Barva: svetlo rjava.

Ohranjeno: 52 delčkov lobanje velikosti 1–3 cm², od tega processus zygomaticus s širino 0,9 mm, en delček mandibule gracilnega izgleda, levi in desni processus muscularis, en delček pars petrosa, delček os frontale s srednje izraženim arcus superciliaris, delček os occipitale s srednje izraženo linio nuchale. Od trupa je ohranjenih le nekaj delčkov reber in arcus ventralisa prvega vratnega vretenca, od rok in nog pa večje število delčkov corpusov dolgih kosti – nedoločljivih, proximalni del radiusa s premerom caputa 19 mm, en delček trochlee humeri, več prstnih členov rok in več delov femurja in tibie, manjših od 1–3 cm.

Diagnoza: maturus I / spol ženski.

Kodna oznaka: R.00.05.2 (kosti iz situlaste žare inv. št. P 1360).

Teža: 48,02 dag.

Barva: siva do rjasto rjava.

Ohranjeno: 31 delčkov lobanje od 1–5 cm², od tega obe pars petrosi, šivi na notranji strani so že precej obliteratede; ohranil se je tudi del mandibule z atrofijo. Kosti lobanjskega krova so zelo debele, npr. os parietale meri 0,8 mm. Od postkranialnega dela so se ohranili številni nedoločljivi delčki corpusov dolgih kosti od 0,5–4 cm in delček vretenca.

Diagnoza: maturus / verjetno moški.

Opomba: Leta 2016 sta bila v analizo predana še en delček lobanjske kosti (laminae externe) velikosti 3,4 cm in en delček dolge cevaste kosti (3,8 cm) v skupni teži 0,7 dag, ki so ju našli ob reviziji najdb v muzeju.

ROJE, grob 6 – žgan pokop.

Kodna oznaka: R.00.06.1, R.00.06.2.

Teža: 6,06 dag.

Barva: siva.

Ohranjeno: 3 majhni delčki lobanje, srednje debeline; zelo majhni delčki corpusov rok in nog in en delček proximalnega dela radiusa; kostni drobir – nedoločljiv.

Diagnoza: adultus / spol nedoločljiv.

Opomba: V epruveti z oznako R.00.06.2 je bil nedoločljiv kostni drobir (0,3 dag) sive barve.

ROJE, grob 7 – žgan pokop.

Kodna oznaka: R.00.07.1.

Teža: 13,4 dag.

Barva: siva.

Ohranjeno: delčki postkranialnega dela, in sicer 2 delčka corpora femurja in delčki ostalih cevastih kosti.

Diagnoza: adultus / spol nedoločljiv.

ROJE, grob 8 – žgan dvojni pokop.

Kodna oznaka: R.00.08.1–3.

Teža: 126,3 dag.

Barva: siva.

Ohranjeno: 70 delčkov lobanjskega krova in obraznega dela velikosti 1–4 cm², vsi šivi so še dobro vidni in odprti; od tega en večji delček desnega dela maxille brez zob, 2 delčka mandibule, 2 delčka pars petrosi različnih velikosti, en delček processus zygomaticus s širino 0,8 mm, en delček os frontale z okroglim profilom margo orbitalis in 6 zobnih korenin.

Od trupa je ohranjenih nekaj delčkov reber, en delček gracilnega dens axisa, 7 delčkov corpusov vretenca, 2 delčka ala ossis ilii (eden zelo robusten). Ohranjenih je tudi več delčkov corpusov dolgih kosti rok, 6 delčkov prstnih členov, 3 delčki caput humeri, 1 delček trochlee humeri in 2 delčka proximalnega dela radiusa (eden s širino colluma 16 mm, drugi s širino 12 mm). Poleg tega je ohranjenih več delčkov corpusov dolgih kosti nog od 1–6 cm in 2 delčka distalnega dela femurja.

Diagnoza: najmanj dve osebi: adultus / spol moški in adultus / spol ženski.

ROJE, grob 9 – skeleten pokop.

Kodna oznaka: R.00.09.2, R.00.09.3.

Ohranjeno: Od lobanje se je ohranila zgornja čeljust v delčkih, od zob oba druga premolarja, oba prva in oba druga molarja in en canin. V delu spodnje čeljusti so na levi strani ohranjeni vsi stalni zobljaki s tretjim molarjem v prodoru, na desni pa oba inciziva, canin ter vsi molariji (eden v prodoru). Ohranili so se še delčki čelnice, temenice, zatilnice, zagozdnice in senčnice. Lobanjske kosti so zelo gracilne.

Od postkranialnega dela skeleta so se ohranili deli atlasa, axisa, zelo gracilni leva in desna ključnica, delčki corpusov levega in desnega femurja, tibie in humerusa.

Diagnoza: juvenis cca. 15 let / spol ženski.

ROJE, grob 9 – žgan pokop.

Kodna oznaka: R.00.09.1 (kosti iz žare inv. št. P 1379).

Teža: 46,94 dag.

Barva: svetlo siva.

Ohranjeno: 26 delčkov lobanje, pri katerih so šivi še vsi odprti, delčki pa so zelo tanki; 4 delčki korenin stalnih zob, od tega en zgornji molar; en delček vretenca; nekaj delčkov corpusov dolgih kosti in en delček proximalnega dela femurja.

Diagnoza: otrok (infans II) / spol nedoločljiv.

KOTARJEV PESKOKOP, grob 3 – žgan pokop.

Kodna oznaka: KP.00.03.1.

Teža: 1,0 dag.

Barva: siva.

Ohranjeno: 6 delčkov lobanje (1,3–3,2 cm), zelo tanki; en delček orbite z os zygomaticum sin. (3,0 cm); en delček substantie spongiosae.

Diagnoza: starost nedoločljiva / spol nedoločljiv.

Opomba: med kostnim materialom so bili tudi 3 delčki verjetno živalskih corpusov.

GRMADA, grob 13/4 – žgan pokop.

Kodna oznaka: G.13.04.1 (kosti iz žare inv. št. P 1392).

Teža: 1,8 dag.

Barva: svetlo siva.

Ohranjeno: tanki delčki lobanjskih kosti; drobni delčki corpusov dolgih cevastih kosti; en delček rebra (1,2 cm dolžine in 0,6 cm debeline).

Diagnoza: otrok? / spol nedoločljiv.

GRMADA, grob 13/5 – žgan pokop.

Kodna oznaka: G.13.05.1 (kosti iz žare inv. št. P 1393).

Teža: 0,8 dag.

Barva: svetlo siva.

Ohranjeno: en delček corpora dolge cevaste kosti (2,6 cm) – nedoločljivo; en delček prstnega členka z zaraslim distalnim delom (1,0 cm); nekaj drobirja – nedoločljivo.

Diagnoza: starost nedoločljiva / spol nedoločljiv.

GRMADA, grob 13/7 – žgan pokop.

Kodna oznaka: G.13.07.1 (kosti iz žare inv. št. P 1395).

Teža: 73,7 dag.

Barva: siva.

Ohranjeno: delčki lobanje (11,2 dag), nekatere suture so endokranialno že obliteratede, večina pa še odprte, debelina delčkov meri okoli 0,4 cm – gracilno; en delček desne strani mandibule z ohranjeno eno alveolo; delčki glavnin dolgih cevastih kosti

srednje debeline (do 5,0 cm) – nedoločljivo; en delček falange; nekaj delčkov reber; delčki substantie spongiosae; en delček caput humeri, en delček caputa – nedoločljiv; en delček condylus femoris.

Diagnoza: odrasel / verjetno ženska.

GRMADA, grob 13/13 – skeleten pokop.

Kodna oznaka: G.13.06.1, G.13.13.1.

Ohranjeno: en delček corpora dolge cevaste kosti (4,1 cm) in en nedoločljiv delček.

Diagnoza: starost nedoločljiva / spol nedoločljiv.

Opomba: pri preverjanju podatkov je bilo ugotovljeno, da je bil delček dolge cevaste kosti rjavkaste barve (G.13.06.1) najden v skledi z nogo (inv. št. P 1479A).

GRMADA, grob 16/2 – skeleten pokop.

Kodna oznaka: G.16.02.1.

Ohranjeno: 2 delčka craniuma – nedoločljiva; en delček os frontale (5,0 cm), tanek; en delček – nedoločljiv (3,0 cm).

Diagnoza: starost nedoločljiva / spol nedoločljiv.

GRMADA, grob 17/1 – žgan pokop.

Kodna oznaka: G.17.01.1.

Teža: 68,8 dag, od tega 17,6 dag večjih delčkov.

Barva: črno-siva.

Ohranjeno: 13 delčkov lobanje – nedoločljivo; en delček pars petrosa (2,5 cm); en delček os occipitale (4,3 cm), vidne suture so delno obliteratede; 2 delčka corpus radii; delčki corpusov (do 5,0 cm) – nedoločljivo.

Diagnoza: odrasel / spol nedoločljiv.

Opomba: V vrečki je bilo veliko malih delčkov pod 1 cm.

GRMADA, grob 17/2 – skeleten pokop.

Kodna oznaka: G.17.02.1.

Ohranjeno: 12 delčkov glavnin dolgih cevastih – nedoločljivo (do 4,9 cm).

Diagnoza: starost nedoločljiva / spol nedoločljiv.

GRMADA, grob 17/6 – žgan pokop.

Kodna oznaka: G.17.06.2 (kosti iz bronastega vrčka inv. št. P 1559).

Teža: 0,2 dag.

Barva: temno siva.

Ohranjeno: 3 drobni delčki – nedoločljivo (1,2–2,3 cm).

Diagnoza: starost nedoločljiva / spol nedoločljiv.

Kodna oznaka: G.17.06.1, G.17.06.4, G.17.06.05 (kosti iz pitosa žare, inv. št. P 1548)

Teža: 14,2 dag.

Barva: siva.

Ohranjeno: ohranjeni so večinoma delčki lobanje, vidne suture so še nezarastle; en delček lobanje z dobro vidnim šivom (3,2 cm); en delček os occipitale z

dobro izraženim inionom; 7 delčkov lobanje (lamina externa) – nedoločljivo; en delček mandibule z ohranjenimi fragmentiranimi alveolami; delček mandibule (3,0 cm). Poleg tega je ohranjenih nekaj delčkov glavnin dolgih cevastih kosti – nedoločljivo (1,7–2,7 cm).

Diagnoza: odrasel / verjetno moški.

Opomba: Kostno gradivo iz pitosa žare je bilo predano v analizo v štirih vrečkah z oznakami G.17.06.01, G.17.06.04–6. Vrečka z oznako G.17.06.1 je vsebovala 0,6 dag delčkov človeških kosti sive barve (od tega en delček lobanje z dobro vidnim šivom in 4 delčke nedoločljivih dolgih cevastih kosti). Vrečka z oznako G.17.06.4 je vsebovala 13,6 dag delčkov lobanje sive barve (os occipitale z inionom in mandibule z alveolami). V vrečki z oznako G.17.06.05 pa je bilo med živalskimi kostmi, ki predstavljajo večino teže, še 7 delčkov človeške lobanje (lamina externa) in nekaj drobcev nedoločljivih dolgih cevastih kosti.

Kodna oznaka: G.17.06.3, G.17.06.5, G.17.06.6 (živalske kosti iz pitosa žare, inv. št. P 1548)

Teža: 274,9 dag.

Barva: temno siva in temnorjava, nekaj delčkov je tudi rjasto rjave barve.

Opomba: V žari so bili delčki živalskih kosti, kar nakazuje njihova izoblikovanost in zgradba kostnega tkiva. V vrečki z oznako G.17.06.03 je bilo 0,3 dag kostnega gradiva, v vrečki z oznako G.17.06.06 ga bilo 106 dag in tudi v vrečki G.17.06.5 so večino teže (168,9 dag) predstavljale živalske kosti.

GRMADA, grob 17/7 – skeleten pokop.

Kodna oznaka: G.17.07.1.

Ohranjeno: 32 delčkov lobanje (od 1,6 do 7,4 cm), vidne suture so endokranijsko obliterirane, nekatere tudi ektokranijsko, debelina delčkov meri 0,6 cm; 12 delčkov glavnin dolgih cevastih kosti – nedoločljivo.

Diagnoza: odrasel verjetno maturus / spol nedoločljiv.

Opomba: delčki kosti so zeleno obarvani.

GRMADA, grob 17/10 – žgan pokop.

Kodna oznaka: G.17.10.1.

Teža: 43,2 dag, od tega je 10,2 dag delčkov velikih nad 1 cm.

Barva: siva.

Ohranjeno: 22 delčkov os spongiosa – nedoločljivo; en delček arcus vertebrae; en delček corpus costae (3,1 cm); 50 glavnin dolgih cevastih kosti (do 4,5 cm) s srednjo debelino sten – nedoločljivo; 22 delčkov lobanje (do 2,6 cm), vidne suture so delno obliterirane.

Diagnoza: odrasel / spol nedoločljiv.

PLEŠKA HOSTA, grob 1/6 – žgan pokop.

Kodna oznaka: PH.01.06.1. in PH.01.06.3.

Teža: 1,2 dag.

Barva: svetlo siva.

Ohranjeno: 3 delčki lobanje (do 3,1 cm); 7 delčkov glavnin dolgih cevastih kosti (do 2,6 cm) – nedoločljivo.

Diagnoza: odrasel / spol nedoločljiv.

Opomba: V vrečki z oznako PH.01.06.1 je bilo 1,0 dag svetlo sivih ostankov kosti (3 delčki lobanje in 2 delčka glavnine dolge cevaste kosti, ki so pripadale odrasli osebi); v epruveti z oznako PH.01.06.3 pa je bilo 5 drobnih svetlo sivih drobcev dolgih kosti, iz katerih ni bilo mogoče ugotoviti starosti in spola.

Kodna oznaka: PH.01.06.2.

Teža: 2,2 dag.

Barva: siva.

Ohranjeno: 6 delčkov lobanje (do 2,6 cm), ni ohranjenih sutur; 21 delčkov glavnin dolgih cevastih kosti (do 3,2 cm), stene so srednje debele do tanke – nedoločljivo.

Diagnoza: starost nedoločljiva / spol nedoločljiv.

Opomba: Kostni material v vrečki z oznako PH.01.06.2 se od ostalih dveh iz tega groba z oznakama PH.01.06.1. in PH.01.06.3 razlikuje samo malce v barvi, vendar bi lahko pripadal isti osebi.

PLEŠKA HOSTA, grob 1/9 – skeleten pokop.

Kodna oznaka: PH.01.09.2.

Ohranjeno: Deli lobanje že delno zlepljeni; deli obeh os temporale in deli os occipitale so že zrasli; na zatilnici inion debeline 1,6 cm, izraženost lineae nuchae srednja; majhen delček os frontale; delček desnega ramusa mandibule. Suture so endo in ekto že zarasle.

Diagnoza: senilis / spol nedoločljiv.

Kodna oznaka: PH.01.09.1.

Ohranjeno: osrednji del glavnine stegenice (15,6 cm), linea aspera ni izrazita.

Diagnoza: odrasel / spol nedoločljiv.

PLEŠKA HOSTA, grob 1/10 – skeleten pokop.

Kodna oznaka: PH.01.10.1.

Ohranjeno: 7 zametkov – kron zob zelenkaste barve, od tega en mlečni kočnik s srednjo abrazijo, 3 sekalci, en podočnik, 2 kočnika, 2 delčka krone – nedoločljiva in en delček korenine – nedoločljivo.

Diagnoza: otrok (4-5 let) / spol nedoločljiv.

Grobišče / grob Cemetery / Grave	Pokop / Burial rite	Teža / Weight (dag)	Starost / Age	Spol / Sex	Več oseb / Several individuals	Živalske kosti / Animal bones
ROJE						
I/1978	C	30,71	Ad.	nd		
1	C	2,40	Ad.	nd		
5	C	75,23 48,02	Mat. I Mat.	F M*	2	
6	C	6,06	Ad.	nd		
7	C	13,40	Ad.	nd		
8	C	126,30	Ad. Ad.	M F	2	
9	S C	46,94	Iuv. Inf. II	F nd	2	
KOTARJEV PESKOKOP						
3	C	1,00	nd	nd		x
GRMADA						
13/4	C	1,80	Inf.?	nd		
13/5	C	0,80	nd	nd		
13/7	C	73,70	Ad.	F*		
13/13	S		nd	nd		
16/2	S		nd	nd		
17/1	C	68,80	Ad.	nd		
17/2	S		nd	nd		
17/6	C	14,40	Ad.	M*		x
17/7	S		Mat.*	nd		
17/10	C	43,20	Ad.	nd		
PLEŠKA HOSTA						
1/6	C	3,40	Ad.	nd	?	
1/9	S		Sen. Ad.	nd	?	
1/10	S		Inf.	nd		
SELSKA GMAJNA						
1	C	9,80	Ad.Mat.	M?		
2	C	3,60	Inf.	nd		

ZAKLJUČEK

Antropološko je bilo pregledanih 26 enot z ostan-ki kosti; razen sedmih skeletnih pokopov so bili vsi v obliki žganine (sl. 1). Ohranjenost je le v štirih primerih dopuščala določitev spola in v treh določitev s stopnjo verjetno. Kar 73,1 % enot je bilo po spolu nedoločljivih.

Starostna analiza je pokazala prisotnost treh otroških skeletov. Domnevno starost v času smrti smo določili v 34,6 % in v 30,8 % smo lahko opredelili starost le kot odrasel. V 23,1 % je bila ohranjenost tako slaba, da smo jo označili kot nedoločljivo.

Teže vsebine žar se gibljejo med 0,8 dag in 126,3 dag; le v eni žari je bilo 276,3 dag kostnega materiala, vendar so večino teže predstavljale živalske kosti. Kar 12 enot je bilo zelo skromno ohranjenih, saj je bila njihova teža manjša od enega dekagrama.

Večina obarvanosti kostnih delčkov kaže s sivimi otenki na temperaturo ob sežigu okoli 600 stopinj. V nekaterih enotah smo našli tudi delce živalskih kosti in oglja.

Kljub slabši ohranjenosti nam rezultati antropološke analize prispevajo drobec k poznavanju populacije, ki je pokopavala svoje mrtve na Rojah, v Kotarjevem peskokopu, na Grmadi ter v Pleški hosti.

***

Analizo kosti iz žganih grobov v Selski gmajni je opravila Mateja Kovač.

Sl. 1: Rezultati antropoloških analiz.

Fig. 1: Results of anthropological analyses.

Oznake / Abbreviations:

C – žgan / cremation, S – skeleten / inhumation;

F – femininum, M – masculinum;

Ad. – adultus, Inf. – infans, Iuv. – juvenilis,

nd – nedoločljivo / undeterminable, Sen. – senilis;

* = verjetno / probably.

BRICKLEY, M., J. I. Mc KINLEY (ur./eds.) 2004, *Guidelines to the standards for recording Human Remains*. – Institute of Field Archeology, Paper No. 7.

BUIKSTRA, J. E., D. H. UBELAKER (ur./eds.) 1994, *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains*. – Arkansas Archeological Survey Research Series No. 44.

JAYNE, L. Th. 2009, *Cremation studies: Developmental research within Slovenian osteoarcheology*. – *Arheo* 26, 53–63.

McKINLEY, J. I. 1993, Bone fragment size and weights of bone from modern British cremations and the implications for the interpretation of archaeological cremations. – *International Journal of Osteoarcheology* 3, 283–287.

TOMAZO-RAVNIK, T. 1984, Antropološko poročilo z grobišča Molnik (Anthropologischer Bericht aus der Nekropole Molnik). – *Arheološki vestnik* 35, 163–165.

ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS

The analysis examined the bone finds from both cremations and inhumations. The osteological finds from Graves 5, 6, 7, 8 and 9 from Roje were already analysed at a previous occasion and published in *Arheološki vestnik* 35 (Tomazo-Ravnik 1984, 163–165), but have been re-examined so as to gain a more complete picture of the site and are included into this discussion.

Using the standard methods of analysis, we carefully examined the cremated remains macroscopically and separated the pieces according to the following anatomical groups:

- cranium/skull,
- substantia spongiosa – long bone epiphyses, vertebrae, hipbones,
- substantia compacta – long bone diaphyses,
- small unidentifiable pieces,
- pieces of animal bones.

The contents of individual PVC packages were weighed. During the analyses, we used standard sets of instruments: scales, cephalometer, caliper, magnifying glass, measuring tape, tweezers and several tools for easier examination of small pieces. We did not separate individual pieces according to size classes.

The results are only based on the reliably determinable fragments. We observed the colour of the cremated remains indicative of the temperatures reached during the cremation process.

Standards and internationally valid methods (*cf.* McKinley 1993; Buikstra, Ubelaker (ur./eds.) 1994; Brickley, McKinley (ur./eds.) 2004; Jayne 2009) were used to determine the sex and age of the human skeletal remains.

The results are presented on *Figure 1*.

A total of 26 units with human bone remains have been examined. Seven were inhumations, all others cremations. Only four individuals could be determined as to their sex, for four other individuals sex was determined with a probable degree of certainty. As much as 73.1% of the units were sexually undeterminable.

The age-at-death analysis showed that three of the examined skeletons belonged to children, that 34.6% of the bones could be determined as to the presumed age at death and that 30.8% were adults. The preservation of the bones in 23.1% of the finds was too poor to be determined.

The weights of the urn contents vary between 0.8 and 126.3 dag; one urn stood apart and contained 2763.2 dag of bone finds, but most of the finds belonged to animal bones. As many as twelve units were very poorly preserved and their contents weighed less than 1.0 dag.

Most of the bone fragments were grey (various shades), indicating the cremation temperature of around 600 degrees. Some units included fragments of animal bones and charcoal.

The bone finds from Molnik are poorly preserved, but nevertheless contribute to the knowledge on the population that buried their dead at Roje, Kotarjev peskokop, Grmada and Pleška hosta.

The analysis of the cremated bone remains from Selska gmajna has been performed by Mateja Kovač.

Translation: Andreja Maver

SEŽGANI KONJSKI OSTANKI V GROBU 6 GOMILE 17 Z GRMADE NA MOLNIKU

BURNT HORSE REMAINS IN GRAVE 6, TUMULUS 17, FROM GRMADA AT MOLNIK

Borut TOŠKAN

Prve objave živalskih ostankov iz poznobronastodobnih in starejšeželeznodobnih grobišč jugovzhodnoalpskega prostora segajo v konec 19. stoletja. Pojavljajo se kot skopo komentirani popisi kostnih grobnih najdb znotraj sicer povsem arheoloških prispevkov in ne kot prava arheozoološka dela (glej npr. Marchesetti 1885; 1893; Deschmann 1889). Z izjemo Bökönyi jeve poglobljene študije železnodobnih konj srednje in vzhodne Evrope, v katero so bile vključene tudi posamezne najdbe z območja današnje Slovenije (Bökönyi 1968), se je podobna praksa nadaljevala globoko v 20. stoletje (glej npr. Šmid 1908; Ložar 1934; Gabrovec 1960; Puš 1971; Hencken 1978). Pravzaprav je ambicioznejši pristop k obravnavi v grobove pridanih živalskih ostankov zaznati šele zadnje poldrugo desetletje, kar se med drugim izraža v porastu števila specializiranih objav (Di Martino 2002; Bartosiewicz 2002; Dular 2007; Kmeťová 2014, 99–115; Gruškovnjak 2016a; Kovač, Toškan 2017; Škvor Jernejčič, Toškan 2017; Toškan 2017; glej tudi Thomas 2009, 58; Črešnar, Thomas 2013, 95). Med boljše raziskane problematike sodi fenomen konjskih grobov in pokopov konj, v okviru katerega posebno mesto zaseda pravdolenjska halštatska skupina (glej npr. Kmeťová 2013a). Vendar je bila pri tem pozornost posameznih avtorjev pretežno usmerjena v nesežgane konjske ostanke, saj se specializiranih arheozooloških analiz žganine v tem prostoru do nedavnega večinoma niti ni opravljalo (za izjemi glej Di Martino 2002; Črešnar, Thomas 2013, 95). Odkritje sežganih konjskih kosti v grobu 6 gomile 17 z Grmade na Molniku, ki so podrobneje predstavljene v tem poglavju, je zato še posebej zanimivo. Ponuja namreč možnost pridobitve celovitejšega vpogleda (prim. Kmeťová 2013b, 71–72) v ta veličastni pogrebni obred tedanjega časa, ki se je iz Azije razširil na pomemben del evropske celine (Bökönyi 1974; Kmeťová 2014).

Živalske kosti iz obravnavanega groba hrani Meštni muzej v Ljubljani v štirih različnih vrečkah (kodne

oznake: G.17.06.3_A, G.17.06.4_A, G.17.06.5_A in G.17.06.6_A). Iz drugih starejšeželeznodobnih molniških grobov taksonomsko opredeljeni živalski ostanki niso poznani.

POPIS NAJDB IN TAFONOMIJA

Pravokotna grobna jama groba 17/6 (1,2 x 0,7 m) je bila izkopana 40 cm globoko v trdo plast peščenca na jugozahodnem robu gomile. Prekrivale so jo tri velike kamnite plošče, na dnu je bilo najdenega precej lesnega oglja in pepela. Na njenem jugovzhodnem delu je v skupku predmetov ležala zdrobljena žara v obliki pitosa, v kateri je bila večina kovinskih pridatkov. Nanje je bila položena latvica, do vrha napolnjena s sežganimi človeškimi in živalskimi (pretežno konjskimi) kostmi. Nekaj sežganih kosti je bilo odkritih tudi v bronastem vrčku ob žari, med temi ni bilo živalskih. Grob je bil na podlagi pridatkov datiran v stopnjo Podzemelj 2, tj. konec 8. in začetek 7. stoletja (glej tu Škvor Jernejčič, Grobovi iz zgodnjega halštatskega obdobja).

Skupna masa žganine iz žare znaša 2.763 g. Vrednost je komaj kaj višja od povprečne mase sežganih ostankov ženskega trupla in znatno nižja od povprečne mase sežganih ostankov moškega (glej npr. Bass, Jantz 2004). V žaro je bil torej več kot očitno odložen le del sežganih človekovih kosti, kar seveda v še toliko večji meri velja za žrtvovanega konja. Človek je bil zastopan s posameznimi drobcami lobanje, odlomkom spodnje čeljustnice in več delčki diafiz dolgih cevastih kosti, ki niso bili ožje anatomsko opredeljeni. Najdbe so pripadale odrasli osebi, najverjetneje moškemu (glej tu Tomazo-Ravnik, Antropološka analiza). Konju je bilo na drugi strani mogoče z zanesljivostjo pripisati ostanke kar petnajstih različnih kosti (*sl. 1*), skoraj zagotovo pa k isti živali sodijo še odlomki dodatnih treh ter korenini dveh zob (*tab. 1*).

Sl. 1: Izbor sežganih kostnih odlomkov konja iz groba 17/6 z Grmade pri Molniku.

Fig. 1: Select cremated bone remains of a horse from Grave 17/6 at Grmada near Molnik.

a – humerus (trochlea humeri); **b** – os scaphoideum; **c** – os metacarpale III (diaphysis, aspectus posterior); **d** – os metacarpale IV (extremitas proximalis, aspectus medialis); **e** – calcaneus (corpus calcanei, aspectus lateralis); **f** – os navicularis; **g** – os cuboideum; **h** – os ectocuneiforme; **i** – phalanx 2 (aspectus anterior); **j** – phalanx 2 (aspectus posterior). Foto / Photo: T. Valoh.

Čeprav bi pri slednjih načeloma lahko šlo tudi za ostanke goveda, je zaradi siceršnje odsotnosti najdb te vrste med analiziranim gradivom takšna možnost bistveno manj verjetna.

Ob že navedenem je žganina iz žare vključevala še več sto kostnih delčkov taksonomsko ožje neopredeljenega velikega rastlinojeda, med katerimi je mogoče prepoznati ostanke lobanje (N = 11) in odlomke posameznih dolgih kosti okončin (npr. koželjnice, golenice, dlančnice oziroma stopalnice). Domnevati je, da so tudi ti pripadali istemu konju. Na podlagi dolžine skoraj v celoti ohranjene druge prstnice¹ kaže žrtvovano žival

¹ Največja dolžina (GL *sensu* von den Driesch 1976) = 45,0 mm (prim. Bökönyi 1968, 63–64).

uvrstiti v t. i. vzhodno skupino železnodobnih konj *sensu* Bökönyi (1968, 18–38). Skladna s takšno ugotovitvijo je tudi velikost v isti grob pridanih žval (glej tu Škvor Jernejčič, l. c.).

Podatki o zastopanosti posameznih skeletnih elementov kažejo, da so bile na grmadi z gotovostjo sežgane celotne prednje in zadnje okončine žrtvovanega konja, zelo verjetno pa tudi njegova glava (tab. 1). Po drugi strani med žganino ni bilo mogoče prepoznati ostankov reber in vretenc. Gre za skeletne elemente z razmeroma nizko strukturno gostoto kostnine (Lyman 1999, 234–258), ki zato slabše kljubujejo temperaturnemu stresu. Možnost, da se vretenca in rebra na grmadi preprosto ne bi ohranila, pa kljub temu ni verjetna. Prepričljivejša je

Sinister	?	Dexter
humerus: diaphysis (2 fragm.)* humerus: trochlea humeri* ulna: diaphysis calcaneus: corpus calacanei os metatarsale III: diaphysis os scaphoideum os cuboideum os ectocuneiforme	dentes: radix (2 fragm.)* cranium (11 fragm.)* radius: facies articularis carpalis radius: diaphysis (2 fragm.)* tibia: diaphysis* os metacarpalae III: diaphysis os metatarsale III: diaphysis os sesamoideum (N = 2) phalanx 2	os scaphoideum os metacarpale III: diaphysis os metacarpale IV: extrem. proxim. femur: diaphysis* os navicularis os cuboideum

Tab. 1: Seznam anatomsko opredeljenih ostankov konja iz groba 17/6 z Grmade pri Molniku. Količina najdb je podana kot število določenih primerkov (NISP; Grayson 1984, 17–26). Zvezdica (*) označuje ostanke, ki so zelo verjetno konjski, ni pa to povsem gotovo.

Table 1: List of anatomically identified horse remains from Grave 17/6 at Grmada near Molnik. The quantity of finds is given as the number of identified specimens (NISP; Grayson 1984, 17–26). Asterisk (*) marks the remains that very probably belonged to a horse as well.

razlaga, da je bila med obredom sicer sežgana cela žival, ostanki (med drugim) reber in vretenc pa preprosto niso bili vstavljeni v žaro in so ostali na pogorišču. Prav to se je navsezadnje moralo zgoditi z manjkajočimi kostmi v istem grobu pokopanega človeka, pri katerem sežig celega trupla seveda ni vprašljiv. Tudi sicer je antropološka analiza pokazala, da je bila teža vsebine žar z molniških grobišč razmeroma skromna in da v kar 12 od skupno 19 žganih pokopov ta ni presejala 10 g. Odlomki reber in/ali vretenc so bili prepoznani v približno polovici od teh grobov, medtem ko so bili delčki lobanje brez izjeme v vseh (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.). Slednje bi utegnili pričati o tem, da je bil prenos ostankov glave s pogorišča v grob nemara res načrten in nujen, medtem ko je utegnil biti izbor (večine?) drugih pridanih skeletnih elementov prej plod naključja. Da je bilo zajemanje žganine na pogorišču vsaj v določeni meri resnično opravljeno pavšalno, ne nazadnje nakazuje prisotnost precejšnjih količin oglja in pepela po dnu posameznih grobnih jam, kar velja tudi za grob 17/6 (glej tu Tecco Hvala, poglavje Grobišča).

Je mogoče enak pristop k zajemanju sežganih kostnih drobcev z dogorele grmade domnevati tudi v primeru konja? Po analogiji z več drugimi raziskanimi primeri pridajanja sežganih konjskih ostankov v grobove veljakov z območja vzhodnoalpske skupine halštatske kulture bi kazalo temu pritrđiti (Kmetová 2014, 52–53), čeprav s kančkom previdnosti. Izmed 52 grobov dolenske halštatske skupine z zanesljivo prisotnostjo nesežganih konjskih ostankov in še dveh, kjer je ta prisotnost zelo verjetna (glej Gruškovnjak 2016a, 293), je mogoče o pokopu celih živali govoriti "le" v 18 primerih (Dular 2007, Abb. 1; Gruškovnjak 2016a, 296). V nadaljnjih desetih grobovih so bili odkriti večji deli razkosanih trupel, med katerimi bi sicer nekateri prav tako lahko predstavljali ostanek pokopa cele živali (glej npr. grobovi 30, 32 in 40 iz gomile 4 [IV] s Prelog pri Zgornji Slivnici na Magdalenski gori). V preostalih 25

grobovih so bili najdeni samo glave (N = 16), izolirani zobje (N = 3) ali nekaj posameznih (večinoma nožnih) kosti (N = 7). Pokop celih konj torej – vsaj ko gre za inhumacije – ni nikakršno pravilo. Še več! V skeletnem grobu 104 iz gomile 48 v Stični so bile najdene zgolj kosti prsnega koša s hrbtenico, tj. prav tiste, ki v molniškem grobu 17/6 morda manjkajo (Gabrovec, Kruh 2008, 79). Pomenljivo: vsaj del kosti glave in nog je utegnil biti v omenjenem stiškem grobu sicer zastopan v skupku taksonomsko neopredeljenih sežganih živalskih kosti, odkrit na južnem robu grobne jame.²

Sežig zgolj dela trupla večjih žrtvovanih živali bi utegnil biti smiseln tudi zaradi zahtevnosti dolgotrajnega ohranjanja dovolj visokih temperatur ognja (prim. Noy 2000, 187–188). Analiza sežganega konja iz Jalžabeta v Podravini na Hrvaškem je namreč pokazala, da so takšne grmade utegnile goreti tudi več kot 24 ur (Šimek 1998, 506–507). Pretežno črna obarvanost ohranjenih konjskih kosti iz molniškega groba 17/6 dejansko nakazuje, da so utegnile biti te izpostavljene do 200° nižjim temperaturam, kot je bilo to ocenjeno za človeške ostanke, tj. zgolj okoli 400 °C (Walker s sod. 2008; prim. tu Tomazo-Ravnik, l. c.). Morda gre v tem prepoznati posledice nekoliko decentralizirane lege konjskega trupla na grmadi (prim. Kovač, Toškan 2017, 112–113), saj je znano, da razmere na obrobju pogosto ne omogočajo popolnega sežiga (prim. Walker s sod. 2008, 133; Ubelaker 2009, 3). Možno je seveda tudi, da grmada ni gorela dovolj dolgo, da bi v popolnosti kalcinirale vse kosti. Kakor koli že: na podlagi celotnega nabora predstavljenih argumentov, predvsem pa ob upoštevanju analogij z zastopanostjo posameznih skeletnih elementov med človeškimi ostanki z istega grobišča, kaže pri obravnavanem konju vendarle domnevati sežig cele živali, pri čemer so nekateri skeletni elementi pač ostali na pogorišču grmade in niso bili preneseni v žaro.

² Za lokalni primer polaganja ostankov enega konja na dve različni lokaciji znotraj istega groba glej Božič (2014).

Kot omenjeno, so bile sežgane konjske kosti pretežno črno obarvane, vendar so se na bolje ohranjenih odlomkih pojavljale tudi sivobeke lise (glej npr. *sl. 1*). Prisotnost slednjih je mogoče razložiti z dejstvom, da so bile kosti ognju izpostavljene skupaj s pripadajočimi mehкими tkivi (Ubelaker 2009, 3). Ta sicer pričakovana ugotovitev seveda zavrača možnost predhodnega (obrednega) zaužitja mesa. Po analogijah iz starogrškega sveta bi kazalo celo domnevati, da so utegnile biti na grobu žrtvovane živali razumljene kot nečiste in torej neprimerne za prehrano (Ekroth 2002, 233). Še več! V okviru pokopa veljakov (herojev) je bila v omenjenem prostoru v arhaičnem in zgodnjehelenističnem času zaznana potreba po popolnem "uničenju" žrtvovane živali, kar je bilo mogoče doseči prav s sežigom.³ Pri tem je v okviru omenjenega obredja pomembno vlogo igrala predvsem kri (Ekroth 2002, 133–136, 170–171, 217–275; Gruškovnjak 2016a, 416–417). Da se je kaj podobnega utegnilo dogajati tudi ob žrtvovanju konj v okviru dolenske halštatske skupine, je mogoče razmišljati že na podlagi velikega števila pokopov tako ali drugače razkosanih trupel teh živali, v primeru Molnika pa se zdi s tem v zvezi še posebej zanimivo povzeti ugotovitev L. Šerclja, da je bila v mnogih tamkajšnjih žganih grobovih najbrž odkrita napol zoglenela krvna plazma (Puš 1984, 138).

PRIMERJAVE V PROSTORU IN ČASU

Grob 6 gomile 17 z Grmade na Molniku je bil na podlagi pridatkov datiran v stopnjo Podzemelj 2, tj. konec 8. in začetek 7. stoletja (glej tu Škvor Jernejčič, l. c.). Gre torej za enega najstarejših dokumentiranih pokopov kosti celega⁴ konja na Dolenskem, pa tudi na območju vzhodnoalpske skupine halštatske kulture nasploh (*tab. 2 in 3*; Dular 2007; Kmetová 2014, 74–122; Gruškovnjak 2016a, 314–316). Precej sočasna bi utegnila biti zgolj grob 5 iz gomile VI v Brezjah pri Trebelnem⁵ in morda grob 2c iz gomile III oziroma 93 ali 94 iz Stične, ki sicer prav tako sodita v stopnjo Podzemelj 2 (Kromer 1959, 60–61; Dular 2003, 109; Gruškovnjak 2016a, 35–36, 40).⁶ Prvi od omenjenih pokopov je vseboval sežgane ostanke domnevno celega konja, ki so bili – tako kot

³ "Uničenja" s sežigom naj bi bili deležni tudi nekateri drugi pridatki, saj bi le s tem postali dostopni preminulemu tudi v posmrtnem življenju (Ekroth 2002, 232).

⁴ V grob je bil sicer z dogorele grmade prenesen le del sežganih kosti žrtvovanega konja, vendar pa analizirani zbir vključuje kosti iz praktično vseh anatomskih regij trupa (*tab. 1*).

⁵ Iz iste gomile so poznani še trije pokopi s celimi skeletni konj. Najmlajši (grob 1) je uvrščen v starejšo fazo ceriške stopnje, preostala dva ni mogoče natančneje datirati. Najverjetneje sodita v čas med pokopoma iz grobov 1 in 5, tj. v čas stopnje Stična in kačastega horizonta (Gruškovnjak 2016a, 223 in tam navedena literatura).

⁶ Za seznam grobov z zgolj posameznimi konjskimi kostmi in/ali zobmi glej *tab. 3*.

pri grobu 17/6 z Grmade – položeni neposredno v žaro k sežganim ostankom človeka. Stiški grob 2c, najverjetneje izropan centralni grob iz stopnje Podzemelj 2, je bolj problematičen. Na podlagi terenske dokumentacije namreč ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, ali v njegovi bližini odkriti živalske kosti in zobje sploh pripadajo konju, kakor tudi ne, ali jih je mogoče dejansko navezati na omenjeni grob (Wells 1981, 54). Če je predlagana taksonomska opredelitev vendarle pravilna, bi kosti lahko predstavljale ostanek bodisi pokopa cele živali bodisi le njenih delov (glej npr. Gruškovnjak 2016a, 296).

Iz Stične je sicer znan še en razmeroma zgoden pokop konja, in sicer iz groba 71 gomile 48. V njem je bilo odkrito celotno nesežgano okostje te živali, ki je ležalo ob ostankih lesene krste bližnjega groba 72. S. Gabrovec grob 72 postavlja v stopnjo Stična 1, po L. Gruškovnjaku bi utegnila biti datacija celo nekoliko zgodnejša (tj. HaC1 oz. Podzemelj 2–Stična 1), Božič pa ga uvršča šele v stopnjo Stična 2 (Gabrovec 2008, 49–50, 54; Božič 2016, 161; Gruškovnjak 2016a, 42–59, *sl. 2.3.48*). Vzorec lesenega držaja v grob pridane tulaste železne sekire, analiziran z metodo radioaktivnega ogljika, je čas izdelave (držaja) tega orožja datiral v zgodnje 7. stoletje (Teržan 2014a, 457).

Vsi ostali poznani pokopi celih nesežganih konj iz obravnavane regije so mladohalštatske starosti (glej npr. Cvitković, Škoberne 2003; Dular 2007). Isto velja za tovrstne najdbe iz drugih sočasnih grobišč vzhodnoalpskega prostora in zahodne Panonije (*tab. 3*). Po drugi strani je bila v venetskem prostoru severovzhodne Italije, s katerim so starejšeželeznodobni prebivalci Dolenske gojili tesne (trgovske) vezi,⁷ praksa pokopa nesežganih konj uveljavljena že najmanj od konca 9. oziroma prve polovice 8. stoletja (Millo, 2013). Ugotovitev bi lahko pričala o tem, da se je tedaj porajajoča se elita v jugovzhodnoalpskem prostoru pri običaju žganega pokopa konj zgedovala pri skupnostih severno in vzhodno od njih.

Grob 17/6 z Grmade ima, kot že navedeno, v pogrebnem običaju sežiga umrlega in pokopa skupaj z ostanki sežganega konja v isto žaro najboljšo primerjavo v okvirno sočasnem grobu VI/5 iz Brezij pri Trebelnem. Prav tako se v obeh navedenih grobovih pojavljajo določeni značilni tipi dragocenih pridatkov (skledasta čelada, železna sulica, bronasta večglava igla), pri čemer je bil bojevnik iz Brezij oborožen s še drugo sulico in sekiro, ni pa mu bila pridana konjska oprema kot v primeru groba z Grmade (glej tu Škvor Jernejčič, l. c.). Gre torej nedvomno za pokopa veljakov nastajajoče starejšeželeznodobne elite, skoraj zagotovo začetnika svojih rodovnih skupnosti in verjetno tudi

⁷ Nekatera tukajšnja središča na samem začetku železne dobe med drugim že dosejajo posamezni elementi konjske opreme in drugi predmeti s konjsko motiviko, katerih najbližje analogije kaže iskati prav na Apeninskem polotoku (glej npr. Teržan 2008, 277–278; Metzner-Nebelsick 2007; Sakara Sučević 2007).

Kulturna stopnja Phase	Najdišče Site	Gomila/grob Tumulus/grave	Konjski ostanki Horse remains
Podzemelj	Grmada na Molniku	17/6	sežgani ostanki celega (?) konja burnt remains of a whole (?) horse
	Brezje pri Trebelnem	VI/5	sežgani ostanki celega (?) konja burnt remains of a whole (?) horse
	Novo mesto, Kapiteljska njiva	I/centralni grob I/central grave	lobanja skul
	Stična	III/2c	več zob in kosti ^a several teeth and bones ^a
Podzemelj 2 / Stična 1	Vinji vrh, gomile pri Mladih Vinih Vinji vrh, tumuli at Mlada Vina	3/?	več zob (lobanja?) several teeth (skul?)
Stična	Stična ^b	48/71	celo okostje entire skeleton
Stična 2 / kačasti horizont	Libna, Špiler	1/6	12 zob (lobanja?) 12 teeth (skul?)
Stična 2 / serpentine horizon	Novo mesto, Malenškova gomila	centralni grob central grave	najbrž le kosti okončin ^c most probably only leg bones ^c

^a – pripis ostankov konju in njihova navezava na grob III/2c nista zanesljivi (Wells 1981, 54) / assignment of the remains to horse and their attribution to grave III/2c not reliable (Wells 1981, 54)

^b – za podrobnejši pogled na datacijo groba glej besedilo / for detailed view on the datation of the grave see text

^c – za podroben opis problematike glej Gruškovnjak 2016b, 98–101 / for details see Gruškovnjak 2016b, 98–101

Tab. 2: Pregled datiranih pokopov konj oziroma njihovih delov z območja dolenske halštatske skupine iz obdobja do konca 7./začetka 6. stoletja pr. n. št. oziroma do prehoda stopnje Stična 2 v stopnjo kačaste fibule. (Za ohlapneje datirane primerke iz okvirno istega obdobja glej opombo 5.)

Viri: Dular 2007; Gruškovnjak 2016a, 293–331; 2016b, 48–122; in tam navedena literatura.

Table 2: Chronologically determined burials of horses or their parts that have been found at the sites of the Dolenjska Hallstatt group and date up to the late 7th/early 6th century BC or the transition from the Stična 2 to the Serpentine Fibulae phase. (For less well-dated specimens from the roughly same period see Fn. 5.)

Sources: Dular 2007; Gruškovnjak 2016a, 293–331; 2016b, 48–122; with references.

prva poglavarja obeh obravnavanih skupnosti v celoti (prim. Teržan 2014b). Zanimivo je, da njuni neposredni nasledniki domnevno niso bili pokopani v istih gomilah (glej tu Škvor Jernejčič, l. c.; Dular, Tecco Hvala 2007, 243). Z Molnika tudi sicer ni poznan noben drug grob s konjskimi ostanki, medtem ko lahko v primeru gomile VI iz Brezij prestižnemu obredu žrtvovanja in pokopa konja sledimo še skozi tri naslednje, domnevno zaporedne generacije (Gruškovnjak 2016a, 327). S to razliko, da gre v teh treh primerih za inhumacije.

Postopen prehod od pridajanja ostankov sežganih konj v stopnji Podzemelj k pokopu nesežganih trupel v nadaljevanju starejše železne dobe je mogoče na območju dolenske halštatske skupine postaviti ob bok podobnim spremembam v načinu pokopa pri človeku (Dular 2003, 108–117). To seveda nakazuje, da je med opustitvijo kremacije človeških in konjskih trupel utegnili obstajati vzročno-posledična povezava, česar pa zaradi maloštevilnih raziskav sežganih živalskih ostankov ni mogoče z gotovostjo potrditi. Pri tem je zanimivo, da drugače kot ponekod drugod znotraj vzhodnoalpske skupine halštatske kulture (Kmeťová 2014, 52–53) posamezne pridane konjske kosti z dolenskih grobišč niso nikoli sežgane. To se kaže že pri najzgodnejših takšnih primerih iz časa horizonta Podzemelj 2, tj. pri lobanji iz

centralnega groba gomile 1 na Kapiteljski njivi v Novem mestu (Teržan 2014b) ter eventualno tudi pri skupku lobanje in večjega števila drugih kosti iz prav tako centralnega groba 2c gomile III oziroma 93 ali 94 iz Stične (Wells 1981, 54–55). Po ena nesežgana glava je bila sicer vstavljena v še tri druge starohalštatske grobove dolenske skupine, medtem ko so bile k centralnemu grobu Malenškove gomile v Novem mestu bržčas pridane le noge žrtvovanega konja (tab. 3).

V vseh navedenih primerih gre za bogate pokope bojevnikov, zato se zdi pridane konjske kosti utemeljeno razlagati kot ostanek ob pogrebu žrtvovanih živali, ki verjetno predstavljajo neke vrste *pars pro toto*. Predvsem lobanje in posamezne kosti spodnjega dela nog so ob tem utegnile imeti tudi vlogo apotropaičnih objektov (Kmeťová 2014, 50–51). O tem, da je bila omenjenim skeletnim elementom pripisovana zaščitniška moč, nazadnje priča že njihovo razmeroma pogosto vključevanje v inventar tedanjih stavbnih daritev (Capelle 1987; Paulsson-Holmberg 1997; Wilson 1999; glej tudi Škvor Jernejčič, Toškan 2017). Kakšna je bila usoda drugih delov telesa žrtvovanih konj, je na podlagi razpoložljivih podatkov težko sklepati. Kot kažejo posamezni prej že obravnavani primeri razkosanih konj iz nekaterih stiških grobov, so ti utegnili biti podvrženi svojstvenim

Kulturna stopnja Phase	Najdišče Site	Gomila/grob Tumulus/grave	Konjski ostanki Horse remains
Ha B2 / Ha B3	Podnanos, Zidanca	grob/grave 7	posamezni zobje (sežgani) individual teeth (burnt)
Ha B3 – Ha C1	Bled, Pristava ^a	grob/grave ž 14	zob tooth
	Dolina	11/1	sežgani ostanki celega konja burnt remains of a whole horse
	Bratislava, Devín	objekt 2/1969 structure 2/1969	lobanja skul
Ha C	Bled, Pristava ^a	grob/grave ž 9	spodnja čeljustnica mandibula
Ha C1	Bled, Pristava ^a	grob/grave ž 18	zob, odlomek medenice tooth, pelvis fragment
	Bad Fischau-Feichtenboden, Malleiten	10/c	zob, prstnica (oba sežgana?) tooth, phalanx (both burnt?)
		10/?	zob (sežgan) tooth (burnt)
		14/-	zob, sežgana dlančnica/stopalnica tooth, burnt metapodial
Ha C1 – Ha C2	Statzendorf	grob/grave C40	zapestnica carpal bone
	Halimba-Cseres	grob/grave 6	stopalnica metatarsal
Ha C2	Most na Soči	grob/grave 592	celo okostje entire skeleton
	Statzendorf	grob/grave A9	spodnja čeljustnica mandibula
	Nagydém-Középrépaspuszta	grob/grave 20	rebra ^b ribs ^b
	Fehérvárurgó	1/-	sežgani ostanki celega konja burnt remains of a whole horse
		3/-	sežgani ostanki celega konja burnt remains of a whole horse
		4/-	manjše število sežganih kosti small amount of burnt remains
		5/-	del okostja (sežgan) part of skeleton (burnt)
		6/-	manjše število sežganih kosti small amount of burnt remains
	Mesteri		kosti (nesežgane?) bones (unburnt?)
	Somlósózlős-Séd, Doba	1/-	celo okostje entire skeleton
	Süttő-Sáncföldek		prstnica, veliko sežganih kosti phalanx, lots of burnt remains
Vaskeresztes-Diofásdúló	1/-	sežgani ostanki ? konj burnt remains of ? horses	
Ha C2 / Ha D1	Razvanje, Velika gomila	grobna kamra burial chamber	sežgani ostanki 2 konj burnt remains of 2 horses
	Gemeinlebarn	1/-	cel skelet entire skeleton
	Százhalombatta	109/-	stegenica, skočnica femur, astragalus

^a – približna časovna opredelitev (prim. Gabrovec 1960) / approximate datation (cf. Gabrovec 1960)

^b – pripis ostankov konju ni zanesljiv / assignment of the remains to horse not reliable

Tab. 3: Pregled datiranih pokopov konj oziroma njihovih delov z najdišč vzhodnoalpske skupine halštatske kulture iz obdobja do konca 7./začetka 6. stoletja pr. n. št. oziroma do prehoda stopnje Ha C2 v stopnjo Ha D1. Podatki, ki se nanašajo na dolensko skupino, so prikazani v tabeli 2.

Viri: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985; Kmeťová 2014, 74–122 in tam navedena literatura; Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2015, 46; lastni neobjavljeni podatki (najdišča: Pristava pri Bledu, Zidanca pri Podnanosu, Velika gomila nad Razvanjem).

Table 3: Chronologically determined burials of horses or their parts that have been found at the sites of the Eastern Hallstatt culture and date up to the late 7th/early 6th century BC or the transition from Ha C2 to Ha D1. The data for the Dolenska group are given in Table 2.

Sources: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985; Kmeťová 2014, 74–122 with references; Ložnjak Dizdar, Mihaljević 2015, 46; own unpublished data (sites: Pristava near Bled, Zidanca near Podnanos, Velika gomila above Razvanje).

različicam pogrebnega obreda s potencialno uničujočimi posledicami (sežig, razkosavanje, drobljenje). Na načelni ravni je treba seveda omeniti tudi možnost, da je bil trup žrtvovanega konja namenjen pogrebni pojedini (prim. Kmeťová 2014, 47–49). Zaradi pičlega števila konjskih ostankov med klavniško-kuhinjskimi odpadki s posameznih naselbin dolenske halštatske kulture (glej npr. Bartosiewicz 1996), kakor tudi maloštevilnosti potencialnih primerov uporabe konjskega mesa za pogrebne popotnice (Gruškovnjak 2016a, 340), se zdi takšen scenarij sicer malo verjeten.

Fenomen pridajanja konjskih lobanj je na območju vzhodnoalpske skupine halštatske kulture zaznati že ob koncu kulture žarnih grobišč in torej predhodi pokope sežganih ostankov žrtvovanih konj (Kmeťová, Rajtar-Stegmán 2014). Najzgodnejši takšen primer z jugovzhodnoalpskih grobišč utegnejo predstavljati trije sežgani ličniki in/ali kočniki iz groba 7 z Zidanca pri Podnanosu, ki je tipološko in radiokarbonsko datiran v sredino oziroma drugo polovico 9. stoletja (= Ha B2–B3; Bratina 2014, 557–561). Istemu grobu bi utegnili pripadati še pet drugih sežganih zob potencialno istega konja, odkritih v že izkopanem sedimentu (P. Bratina, ustno poročilo). Po drugi strani v sicer strojno poškodovanem grobu 7 ni bil prepoznan noben odlomek lobanje, zato ostaja načeloma odprta možnost, da so bili v grob pridani zgolj posamezni izolirani zobje.

Takšen primer je znan iz poznobronastodobnega groba 310 z dvorišča SAZU v Ljubljani, ki ga B. Škvor Jernejčič postavlja v stopnjo Ljubljana Ib (= Ha B1–B2; Škvor Jernejčič 2014, sl. 6.16). V njem so bili od taksonomsko in anatomsko opredeljivih živalskih ostankov najdeni desni zgornji sekalec konja, levi spodnji podočnik samca domačega prašiča in desni zgornji meljak drobnice (lasten neobjavljen podatek). Ker gre za ženski grob, bi zobje utegnili predstavljati amulete, za kar poznamo številne analogije (prim. Fiore, Tagliacozzo 2006, 458; Choyke 2010, 205–206; Perego 2010, 75–76; Kmeťová 2014, 51–52). Če so bili v prej omenjen prav tako ženski grob 7 z Zidanca pri Podnanosu dejansko pridani zgolj izolirani zobje, bi enako kazalo interpretirati tudi njih.

Še en, tokrat neizpodbiten primer zgodnjega pridajanja dela konjske lobanje k pokojniku z območja

jugovzhodnih Alp je bil odkrit v grobu ž 9 s Pristave pri Bledu, datiranjem v stopnjo Ha C (Gabrovec 1960, 20–21). V grobu je bila le spodnja čeljustnica mladega konja (tab. 3; glej tudi Gabrovec 1960, 20), zanimivo pa je predvsem to, da so pridani predmeti po prestižu povsem neprimerljivi s tistimi iz zgodnjehalštatskih pokopov s priloženimi konjskimi glavami z območja dolenske skupine (Gabrovec 1960, 20–21). Prav zaradi navedenega je moral biti drugačen tudi simbolni pomen omenjene čeljustnice znotraj pogrebnega obreda. Bolj kot odraz moči oziroma visokega statusa umrle osebe je najbrž predstavljal pridatek z magičnim, morda apotropaičnim pomenom.

Na Pristavi je bil sicer po en izoliran konjski ličnik/kočnik najden še med kamenjem nad grobom ž 14, kjer je ležal skupaj s po enim tretjim spodnjim kočnikom goveda in drobnice, ter izven groblje v okolici žare groba ž 18 (Gabrovec 1960, 22–23). Tu so bili odkriti tudi večji odlomek konjske medenice ter skočnica in tri druge nožne kosti goveda, ki so bile vse razbite. Pretežni del naštetih najdb bi nemara utegnili predstavljati ostanek pogrebnih poedin, saj gre za skeletne elemente iz (naj)bolj mesnatih delov telesa. V nasprotju s tem bi goveja skočnica – tako kot ob njej najden konjski zob – utegnili imeti simbolni (apotropaični?) pomen. Grob ž 14 bi naj časovno sodil v stopnjo Ha B3/C1, medtem ko je grob ž 18 za spoznanje mlajši (Ha C1) (Gabrovec 1960, 22–23).

OSTANKI DRUGIH ŽIVALI

Sežgani živalski ostanki iz žare groba 17/6 z Grmade so večinoma pripadali konju, najmanj en primerek pa je mogoče pripisati domačemu prašiču. Gre za odlomek leve nadlahtnice, ki izkazuje za omenjeno vrsto značilno izrazito razširitev medialnega dela valjčka (*trochlea humeri*). Prašiču utegne pripadati še delček vratnega vretenca, morda pa tudi dvanajst odlomkov reber taksonomsko sicer ožje neopredeljenega manjšega rastlinojeda. Vse navedene najdbe so sežgane, iz njihove pretežno sivobelega obarvanosti je mogoče sklepati na izpostavljenost temperaturam okoli 600 °C (Walker s sod. 2008). Ocena je skladna s tisto, ki se nanaša na človeške kosti (glej tu Tomazo-Ravnik, l. c.).

Grob Grave	<i>Sus domesticus</i>	Drugo Other
2	dentes (3x)	Caprinae: mandibula, dentes (2x)
53	dens	
70	dens*	
71	astragalus	<i>C. elaphus</i> : astragalus (2x) ; Caprinae/ <i>C. capreolus</i> : astragalus
89	pelvis, costae (11x)	
95	pelvis	<i>B. taurus</i> : pelvis
158	maxilla, mandibula	Caprinae: dentes (2x); indeterminatus: 1
201	calcaneus	<i>B. taurus</i> : os carpale, costa; Caprinae: astragalus
233	mandibula	
236	tarsalia (10x)	<i>B. taurus</i> , Caprinae, <i>C. elaphus</i> : ossa tarsalia (53x)
272	fibula	Indeterminatus: > 500 odlomkov/fragments
280	femur (2x)	
306	phalanx 1	<i>B. taurus</i> : humerus
310	dens	<i>E. caballus</i> : dens; Caprinae: dens

Tab. 4: Prašičji ostanki iz grobov na dvorišču SAZU v Ljubljani (lastni preliminarni rezultati; glej *opombo* 9). Podan je tudi seznam drugih taksonomsko opredeljenih živalskih najdb iz istih grobov. Sežgani primerki so zapisani s krepko pisavo. Zvezdica (*) označuje primerek divjega prašiča.

Table 4: Pig remains from the graves of the Dvorišče SAZU site in Ljubljana (own preliminary results; see *Fn.* 8). Also given is the list of other taxonomically identified animal finds from the same graves. The cremated finds are given in bold. Asterisk (*) marks the find of a wild boar.

Prisotnost ostankov drugih živali v grobovih s konjskimi kostmi na območju vzhodnoalpske skupine halštatske kulture ni neobičajna. Večinoma so v takšnih skupkih zastopane domače živali, večkrat prav prašič (npr. Vadász 1983, 253–254; Egg, Kramer 2005, 10). Pri tem najbrž ni naključje, da je izmed tedanjih grobišč jugovzhodnoalpskega prostora omenjena vrsta najbolj zastopana prav v grobovih iz Ljubljane (Dvorišče SAZU, Novi trg, Kongresni trg; lastni neobjavljeni podatki), nadpovprečno visok pa je tudi njen delež med kuhinjskimi odpadki s pripadajočih naselbinskih plasti na Tribuni.⁸

Je mogoče kot ostanke hrane, torej kot grobno popotnico, razumeti tudi prašičji najdbi iz groba 17/6 z Grmade, čeprav sta sežgani? V istem grobu odkrita zoglenela zrna ovsa (glej tu Tolar, Rastlinski makroostanki) bi utegnila takšno razlago dejansko podpirati. Po drugi strani pa na okvirno sočasnih živalskih najdbah z ljubljanskega grobišča, ki jih kaže upravičeno razlagati kot ostanek grobne popotnice, sledi izpostavljenosti ognju ni opaziti. To, denimo, velja za s posodo prekrte kosti komaj skotenega prašička, odkrite v centralnem grobu gomile 2 s Kongresnega trga. Enako je bilo ugotovljeno za prašičje ostanke iz dveh od treh zapolnitev roparskih jam oziroma izropanih grobov z Novega trga (oboje lasten neobjavljen podatek). Največ prašičjih kosti iz ljubljanske nekropole je bilo sicer odkritih na dvorišču SAZU, kjer so bile te v približno tretjini od

prek 40 grobov z ohranjenimi živalskimi ostanki.⁹ Vzeto v celoti so bile na omenjenem najdišču v posamezne grobne jame večinoma pridane bodisi sežgane bodisi nesežgane živalske kosti. Tako ene kot druge so bile znotraj istega groba odkrite le v štirih primerih. Izmed teh sta dva kot nesežgan grobni pridatek vključevala izolirane zobe konja, prašiča in drobnice (grob 310; glej tudi zgoraj) oziroma pasjo penilno kost (grob 275, glej tudi Škvor Jernejčič, Toškan 2017, ki zagotovo ne predstavljajo ostanke hrane. Bi pa kot grobno popotnico kazalo razlagati nesežgan odlomek ovčje/kozje lopatice oziroma prašičje piščali iz drugih dveh takšnih grobov (tj. grobova 106 in 272; *tab.* 4), kar priča o tem, da so morali imeti skupaj z njimi najdeni sežgani živalski ostanki drugačno, bolj simbolno vlogo.

Skladen s takšno razlago je podatek, da so med nesežganimi prašičjimi najdbami z dvorišča SAZU zastopane predvsem kosti iz najbolj ali kvečjemu srednje mesnatih delov trupa (*sensu* Uerpmann 1973), ki so torej bržčas prav ostanek pogrebnih popotnic. Taka razlaga je še posebej utemeljena v primeru groba 89, kjer so bili odlomek prašičje medenice in nekaj posameznih reber položeni v latvico znotraj žare. Po drugi strani je med vsemi doslej že analiziranimi prašičjimi ostanki z omenjene lokacije ožgan le edini odkriti primerek skočnice. Ta pa je – skupaj z že večkrat omenjenim podočnikom iz groba 310 in petnico iz groba 201 – najverjetneje predstavljal objekt z magičnim (apotropaičnim?)

⁸ B. Toškan, J. Dirjec 2013, Živalski ostanki iz pozne bronzne in starejše železne dobe z lokacije Ljubljana – stanovanjska soseka Tribuna. Izkopavanja iz let 2007 in 2008. – Neobjavljeno poročilo, Arhej, d. o. o., Sevnica.

⁹ Gre za lastne preliminarne rezultate še ne v celoti zaključene analize gradiva, izkopanega v letih 1954, 1964–65, 1971 in 1974 (prim. Stare 1954; Puš 1971; 1982).

pomenom, s čimer se ne nazadnje ujema tudi nabor drugih živalskih najdb iz istih grobov (*sl.* 4; za razpravo o svojstveni simbolni vlogi zapestnic, nartnic in prstnic glej npr. Gilmour 1997; Wiesner 2013; Gruškovnjak 2016a, 193–212; Toškan 2017). Na podlagi navedenega kaže torej tudi prašičji najdbi iz groba 17/6 z Grmade razumeti kot ostanek daritve v ognju, sorodne sežigu konja (glej zgoraj).

SKLEP

Na prehodu iz pozne bronaste v starejšo železno dobo je v halštatskem kulturnem krogu zaznati znaten porast simbolnega pomena konja, kar se je med drugim odražalo v pridajanju konjske opreme, figuric, predmetov s konjskimi upodobitvami ter ne nazadnje konj samih oziroma njihovih posameznih delov v grobove. S prostora Panonske nižine in območja vzhodnoalpskega halštatskega kulturnega kroga je bilo, denimo, doslej odkritih že blizu 170 pokopov s konjskimi ostanki, od tega približno tretjina prav na Dolenjskem (Kmetová 2013a, 249–252 in tam navedena literatura). Tu so bili v starohalštatskem času v grobovih z ostanki celih konj ali njihovih glav po pravilu pokopani edinole veljaki moškega spola, pri katerih je zaradi prisotnosti prestižne bojne opreme najverjetneje utemeljeno govoriti o elitnih bojevnikih – konjenikih, morda kar vojaških poveljnikih. Najmanj v pokojnikih iz centralnih grobov pod gomilami iz začetka formiranja halštatske kulture na Dolenjskem, kjer že prevladujejo skeletni pokopi in ki so

večinoma znani samo iz tamkajšnjih najpomembnejših središč, bi nemara kazalo prepoznati tudi vrhovne poglavarje posameznih skupnosti (Teržan 2008, 222–223, 267; 2014b).

Pokop žrtvovanega konja z Molnika je eden najstarejših poznanih primerov takšne prakse v tem delu Evrope. Na podlagi metričnih podatkov je bil primerek pripisan t.i. vzhodni skupini železnodobnih konj z osrednjim območjem razširjenosti vzhodno od navidezne črte Dunaj – Benetke (Bökönyi 1974, 251–252). Povprečna višina ob vihru teh živali je s približno 136 cm za dobrih deset centimetrov presegala vrednost pri sočasni zahodnoevropskih primerkih. Na Slovenskem so bili ostanki visokorasli konj odkriti skoraj izključno v grobovih veljakov, medtem ko večina naselbinskih najdb pripada manjšim primerkom zahodne skupine (Bökönyi 1994, 200; lastni neobjavljeni podatki za lokacijo Tribuna v Ljubljani: prazgodovinske gradbene faze I do V). Zelo verjetno je, da gre pri slednjih za delovne konje zahodne skupine ali za primerke lokalnega izvora, medtem ko naj bi bili dragoceni visokorasli konji iz grobov odličnikov uvoženi. Na podlagi objavljenih metričnih podatkov starejšeželeznodobnih konj z območja Apeninskega polotoka (De Grossi Mazzorin, Riedel, Tagliacozzo 1998, 88; Catagnano, De Grossi Mazzorin, von Eles 2015) in tistih s Panonske nižine (glej npr. Bökönyi 1968) zanesljiva opredelitev geografskega porekla primerka iz molniškega groba 17/6 ni mogoča. Zaradi tipologije pridane konjske opreme (glej tu Škvor Jernejčič, l. c.) pa se zdi vendarle verjetno, da je bila omenjena žival na Dolenjsko uvožena z vzhoda.

- BARTOSIEWICZ, L. 1996, Continuity in the animal keeping of Hallstatt Period communities in Slovenia. – V / In: E. Jerem, A. Lippert (ur./eds.), *Die Osthallstattkultur, Akten des Internationalen Symposiums, Sopron, 10.–14. Mai 1994*, Archaeolingua 7, 29–35, Budapest.
- BARTOSIEWICZ, L. 2002, Nesežgani živalski ostanki v žganih grobovih iz Tolmina / Unburned animal remains in the cremation graves from Tolmin. – V / In: D. Svobljak, A. Pogačnik, *Tolmin, prazgodovinsko grobišče 2. Razprave / Tolmin, the prehistoric cemetery 2. Treaties*, Katalogi in monografije 35, 133–136, Ljubljana.
- BASS, W. M., R. L. JANTZ 2004, Cremation Weights in East Tennessee. – *Journal of Forensic Sciences* 49(5), 1–4.
- BÖKÖNYI, S. 1968, Data on Iron Age horses of Central and Eastern Europe. – V / In: H. Hencken (ur. / Ed.), *Mecklenburg Collection, Part 1*, American School of Prehistoric Research, Bulletin 25, 1–71, Cambridge.
- BÖKÖNYI, S. 1974, *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*. – Budapest.
- BÖKÖNYI, S. 1994, Analiza živalskih kosti / Die Tierknochenfunde. – V / In: S. Gabrovec, *Stična 1. Naselbinska izkopavanja / Stična 1. Siedlungsausgrabungen*, Katalogi in monografije 28, 190–213, Ljubljana.
- BOŽIČ, D. 2014, Das Doppelkammhelm- und Pferdegrab, ausgeraben bei Vače im Jahre 1887 (Grob z dvogrebenasto čelado in konjem, izkopen pri Vačah leta 1887). – V / In: S. Tecco Hvala (ur. / Ed.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 271–286, Ljubljana.
- BOŽIČ, D. 2016, Graves from the Certosa Phase in Early Iron Age Barrow 48 at Stična / Grobovi certoškoga stupnja u stariježeleznodobnom tumulu 48 u Stični. – *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 38, 155–169.
- BRATINA, P. 2014, Zidanca pri Podnanosu / Zidanca near Podnanos. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / Eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 549–561, Ljubljana.
- CAPELLE T. 1987, Eisenzeitlichte Bauopfer. – *Frühmittelalterliche Studien* 21, 182–205.
- CATAGNANO, V., J. DE GROSSI MAZZORIN, P. VON ELES 2015, Analisi preliminare di una sepoltura di cavalli nella necropoli villanoviana di Verucchio (Rimini). – V / In: U. Thun Hohenstein, M. Cangemi, I. Fiore, J. De Grossi Mazzorin (ur. / Eds.), *Atti del 7° Convegno Nazionale di Archeozoologia*, Annali dell'Università degli

- Studi di Ferrara, *Museologia Scientifica e Naturalistica* 11(2), 133–138, Ferrara.
- CHOYKE, A. 2010, The Bone is the Beast: Animal Amulets and Ornaments in Power and Magic. – V / In: D. Campana, P. Crabtree, S. D. deFrance, J. Lev-Tov, A. Choyke (ur. / Eds.), *Anthropological approaches to zooarchaeology: complexity, colonialism, and animal transformations*, 197–209, Oxford.
- CVITKOVIĆ, I., Ž. ŠKOBERNE 2003, The finds of an equestrian grave of Iron Age at Sv. Križ Brdovečki (Croatia). – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 33(2), 221–228.
- ČREŠNAR, M., J.-L. THOMAS 2013, New data on cremation burials from North-Eastern Slovenia. – V / In: M. Lochner, F. Ruppenstein (ur. / Eds.), *Brandbestattungen von der mittleren Donau bis zur Ägäis zwischen 1300 und 750 v. Chr. Akten des internationalen Symposiums an der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, 11.–12. Februar 2010*, 79–97, Wien.
- DE GROSSI MAZZORIN, J., A. RIEDEL, A. TAGLIACOZZO 1988, Horse remains in Italy from the Eneolithic to the Roman period. – V / In: F. Alhaique (ur. / Ed.), *Proceedings of the XIII Congress of the International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences* 6(1), 87–92, Forlì.
- DESCHMANN, C. 1889, Die prähistorischen und römischen Ausgrabungen des krainischen Landesmuseums im Jahre 1888. (C. Nekropole ober Slepschek bei Nassenfuss). – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Wien* 19, [28] – [30].
- DI MARTINO, S. 2002, Ostanki sežganih živalskih kosti / Resti ossei animali bruciati. – V / In: D. Svolsjak, A. Pogačnik, *Tolmin, prazgodovinsko grobišče 2. Razprave / Tolmin, the prehistoric cemetery 2. Treaties*, Katalogi in monografije 35, 131, Ljubljana.
- DRIESCH, A. von den 1976, A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites. – *Peabody Museum Bulletin* 1, 1–136.
- DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenjske (Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko)*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 6, Ljubljana.
- DULAR, J. 2007, Pferdegräber und Pferdebestattungen in der hallstattzeitlichen Dolenjsko-Gruppe (Konjski grobovi in pokopi konj v dolenski halštatski skupini). – V / In: M. Blečič, M. Črešnar, B. Hänsel, A. Hellmuth, E. Kaiser, C. Metzner-Nebelsick (ur. / Eds.), *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla 44, 737–752, Ljubljana.
- DULAR, J., S. TECCO HVALA 2007, *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age / Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12, Ljubljana.
- EGG, M., D. KRAMER 2005, *Krieger – Feste – Totenopfer. Der letzte Hallstattfürst von Kleinklein in der Steiermark*. – Forschungen am Römisch-Germanischen Zentralmuseum 1, Mainz.
- EKROTH, G. 2002, *The sacrificial rituals of Greek hero-cults in the Archaic to the early Hellenistic periods*. – Kernos supplement 12, Liège.
- FIORE, I., A. TAGLIACOZZO 2006, Analisi dei resti ossei animali e loro ruolo nel rituale funerario. – V / In: L. Calzavara Capuis, A. Chieco Bianchi (ur. / Eds.), *Este 2. Le necropoli di Villa Benvenuti*, Monumenti antichi 64, 453–465, Roma.
- GABROVEC, S. 1960, *Prazgodovinski Bled (The prehistory of Bled)*. – Dela I. razreda SAZU 12, Ljubljana.
- GABROVEC, S. 2008, Stiške gomile / Stična - Grabhügel. – V / In: S. Gabrovec, B. Teržan, H. Born, A. Hellmuth, A. Kruh, I. Murgelj, P. Turk, *Stična II/2. Gomile starejše železne dobe. Razprave / Stična II/2. Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien*, Katalogi in monografije 38, 7–60, Ljubljana.
- GABROVEC, S., A. KRUH 2008, Gomila 48 / Grabhügel 48. – V / In: S. Gabrovec, *Stična II/1. Gomile starejše železne dobe. Katalog / Stična II/1. Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Katalog*, Katalogi in monografije 37, 14–129, Ljubljana.
- GILMOUR, G. H. 1997, The nature and function of astragalus bones from archaeological contexts in the Levant and eastern Mediterranean. – *Oxford Journal of Archaeology* 16(2), 167–175.
- GRAYSON, D. K. 1984, *Quantitative zooarchaeology: topics in the analysis of archaeological faunas*. – Orlando.
- GRUŠKOVNJAK, L. 2016a, *Grobovi z živalskimi kostmi v času starejše železne dobe v Sloveniji. II – Analiza*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished graduate thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- GRUŠKOVNJAK, L. 2016b, *Grobovi z živalskimi kostmi v času starejše železne dobe v Sloveniji. I/1 – Katalog, tekst*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished graduate thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- HENCKEN, H. 1978, *Mecklenburg Collection, Part 2. The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia*. – American School of Prehistoric Research, Bulletin 32, Cambridge.
- KMEŤOVÁ, P. 2013a, “Masters of Horses” in the West, “Horse Breeders” in the East? On the Significance and Position of the Horse in the Early Iron Age Communities of the Pannonian Basin. – V / In: R. Karl, J. Leskovar (ur. / Eds.), *Interpretierte Eisenzeit. Fallstudien, Methoden, Theorie, Tagungsbeiträge der 5. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie*, Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 37, 247–258, Linz.
- KMEŤOVÁ, P. 2013b, The spectacle of the horse: On Early Iron Age burial customs in the Eastern-Alpine Hallstatt region. – V / In: K. Boulden, S. Musselwhite (ur. / Eds.), *Humans and Animals*, Archaeological Review from Cambridge 28.2, 67–81, Cambridge.
- KMEŤOVÁ, P. 2014, *Deponovanie koní na pohrebiskách z doby halštatskej v priestore Panónskej panvy*. – Dissertationes Archaeologicae Bratislavenensis 2, Bratislava.
- KMEŤOVÁ, P., S. STEGMANN-RAJTÁR 2014, Zur symbolischen Bestattung von Pferdeschädeln in Gräbern der späten Urnenfelder- und ältern Hallstattzeit (K symboliki konjskih lobanj v grobovih iz poznega žarnogrobišnega in starejšega halštatskega obdobja). – V / In: S. Tecco Hvala (ur. / Ed.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 149–166, Ljubljana.
- KOVAČ, M., B. TOŠKAN 2017, Sežgani človeški in živalski ostanki s poznobronastodobnega grobišča Žadovinek pri Krškem (Burnt human and animal remains from the Late Bronze Age cemetery of Žadovinek near Krško, Slovenia). – *Arheološki vestnik* 68, 105–116.

- KROMER, K. 1959, *Brezje*. – Arheološki katalogi Slovenije 2, Ljubljana.
- LOŽAR, R. 1934, Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske, v luči zbirke Mecklenburg (Die Vorgeschichte Sloweniens, insbesondere Krains, im Lichte der Sammlung Mecklenburg). – *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 11(1–4), 5 – 91.
- LOŽNJAK DIZDAR, D., M. MIHALJEVIĆ 2015, Dolina, istraživanje kasnobrončanodobnog groblja pod tumulima 2014. godine (Dolina, research of the Late Bronze Age tumulus cemetery in 2014). – *Annales Instituti Archaeologici* 11, 46–49.
- LYMAN, R. L. 1999, *Vertebrate Taphonomy*. – Cambridge Manuals in Archaeology, Cambridge.
- MARCHESETTI, C. 1885, La necropoli di S. Lucia (Parte prima. – Scavi del 1884). – *Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste* 9, 94–171. – V / In: C. Marchesetti 1993, *Scritti sulla necropoli di S. Lucia di Tolmino (scavi 1884-1902)*, 3–85, Trieste.
- MARCHESETTI, C. 1893, Scavi nella necropoli di S. Lucia presso Tolmino (1885–1892) – *Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste* 15, 3–366. – V / In: C. Marchesetti 1993, *Scritti sulla necropoli di S. Lucia di Tolmino (scavi 1884-1902)*, 97–460, Trieste.
- METZNER-NEBELSICK, C. 2007, Pferdchenfibeln Zur Deutung einer frauenspezifischen Schmuckform der Hallstatt – und Frühlatènezeit. – V / In: M. Blečić, M. Črešnar, B. Hänsel, A. Hellmuth, E. Kaiser, C. Metzner-Nebelsick (ur. / Eds.), *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla 44, 707–735, Ljubljana.
- MILLO, L. 2013, “Quattro cavalli dalle teste superbe gettò sulla pira”. – V / In: M. Gamba, G. Gambacurta, A. Ruta Serafini, V. Tiné, F. Veronese (ur. / Eds.), *Venetkens. Viaggio nella terra dei Veneti antichi, Catalogo della mostra (Padova, 6 aprile-17 novembre 2013)*, 364–366, Venezia.
- NOY, D. 2000, „Half-Burnt on an Emergency Pyre”: Roman Cremations Which Went Wrong. – *Greece & Rome* 47(2), 186–196.
- PAULSSON-HOLMBERG T. 1997, Iron Age building offerings. A contribution to the analysis of a die-hard phenomenon in Swedish preindustrial agrarian society. – *Fornvännen* 92(3/4), 163–175.
- PEREGO, E. 2010, Magic and Ritual in Iron Age Veneto, Italy. – *Papers from the Institute of Archaeology* 20, 67–96.
- PUŠ, I. 1971, Žarnogrobiščna nekropola na Dvorišču SAZU v Ljubljani. Izkopavanja v letih 1964–1965 (*Nekropole der Urnenfelderkultur im Hof der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Ljubljana. Ausgrabungen in den Jahren 1964–1965*) – Razprave I. razreda SAZU 7(1), Ljubljana.
- PUŠ, I. 1982, Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani (*Das vorgeschichtliche Gräberfeld in Ljubljana*). – Razprave 1. razreda SAZU 13/2.
- PUŠ, I. 1984, Prazgodovinski Molnik (*Das vorgeschichtliche Molnik*). – *Arheološki vestnik* 35, 134–162.
- SAKARA SUČEVIĆ, M. 2007, Konjički na kolesih. Izvor, namembnost in simbolika. – V / In: M. Blečić, M. Črešnar, B. Hänsel, A. Hellmuth, E. Kaiser, C. Metzner-Nebelsick (ur. / Eds.), *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla 44, 753–757, Ljubljana.
- ŠIMEK, M. 1998, Ein Grabhügel mit Pferdebestattung bei Jalžabet, Kroatien. – V / In: B. Hänsel, J. Machnik (ur. / Eds.), *Das Karpatenbecken und die Osteuropäische Steppe, Südosteuropa-Schriften 20, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 12, 493–510, München.
- STARE, F. 1954, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana)*. – Dela 1. Razreda SAZU 9.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B. 2014, *Žarna nekropola v Ljubljani in preobrazba ljubljanske skupine na prehodu iz bronaste v železno dobo. I. del.* – Neobjavljeno doktorsko delo / Unpublished doctoral thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- ŠKVOR JERNEJČIČ, B., B. TOŠKAN 2017, Ritual use of dogs and wolves in the Late Bronze and Iron Age in the South-Eastern Alpine region. New evidence from the archaeo(zoo)logical perspective. – V / In: S. Costamagno, C. Dupont, O. Dutour, L. Gourichon, D. Vialou (ur. / Eds.), *Animal symbolisé – Animal exploité. Du Paléolithique à la Protohistoire*, Editions du CTHS, (v tisku / in print), Paris.
- ŠMID, W. 1908, Tumuliforschungen. – *Carniola* 1, 202 – 210.
- TERŽAN, B. 2008, Stiške skice / Stična – Skizzen. – V / In: S. Gabrovec, B. Teržan, H. Born, A. Hellmuth, A. Kruh, I. Murgelj, P. Turk, *Stična II/2. Gomile starejše železne dobe. Razprave / Stična II/2. Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien*, Katalogi in monografije 38, 189–325, Ljubljana.
- TERŽAN, B. 2014a, Stična / Stična. – V / In: B. Teržan, M. Črešnar (ur. / Eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 451–462, Ljubljana.
- TERŽAN, B. 2014b, Prvi med prvimi – o centralnem grobu gomile I na Kapiteljski njivi v Novem mestu / First among firsts – the central grave of tumulus I at the Kapiteljska njiva in Novo mesto. – V / In: S. Tecco Hvala (ur. / Ed.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 251–270, Ljubljana.
- TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO, N. TRAMPUŽ-OREL 1985, *Most na Soči (S. Lucija) II. Szombathyjeva izkopavanja – Tekst / Most na Soči (S. Lucija) II. Die Ausgrabungen von J. Szombathy – Text*, Katalogi in monografije 23(1), Ljubljana.
- TOŠKAN, B. 2017, Dodatek: Živalski ostanki. – V / In: B. Škvor Jernejčič, *Starejšeželeznodobne gomile na Gorenjskem. Žgani grobovi pri Vili Prah in s Koroške ceste v Kranju / Early Iron Age tumuli in the Gorenjska region. Cremation burials at Vila Prah and Koroška cesta in Kranj*, *Arheološki vestnik* 68, 151–164.
- THOMAS, J. L. 2009, Cremation studies. Developmental research within Slovenian osteoarchaeology (Proučevanje kremacij. Razvoj raziskav v slovenski osteoarheologiji). – *Arheo* 26, 53–61.
- UBELAKER, D. H. 2009, The forensic evaluation of burned skeletal remains. A synthesis. – *Forensic Science International* 183, 1–5.
- UERPMANN, H. P. 1973, Animal bone finds and economic archaeology: a critical study of “osteoaerchaeological” method. – *World Archaeology* 4, 307–332.

- VADÁSZ, É. V. 1986, Das früheisenzeitliche Gräberfeld von Sütő. – V / In: L. Török (ur. / Ed.), *Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984*, Antaeus 3, 251–257, Budapest.
- WALKER, P. L., K. W. P. MILLER, R. RICHMAN 2008, Time, temperature, and oxygen availability. An experimental study of the effects of environmental conditions on the color and organic content of cremated bone. – V / In: C. W. Schmidt, S. A. Symes (ur. / Eds.), *The Analysis of Burned Human Remains*, 129–135, Amsterdam etc.
- WELLS, S. P. 1981, *Mecklenburg collection, Part 3. The emergence of an Iron Age Economy. The Mecklenburg Grave Groups from Hallstatt and Stična*. – American School of Prehistoric Research, Bulletin 33, Cambridge.
- WIESNER, N. 2013, Astragali in Gräbern der mitteleuropäischen Urnenfelderkultur. – *Germania* 91, 89–113.
- WILSON B. 1999, Displayed or concealed? Cross cultural evidence for symbolic and ritual activity depositing Iron Age animal bones. – *Oxford Journal of Archaeology* 18, 297–305.

BURNT HORSE REMAINS IN GRAVE 6, TUMULUS 17, FROM GRMADA AT MOLNIK

The first publications of the animal remains that came to light in the Late Bronze and Early Iron Age cemeteries of the south-eastern Alpine area date back to the late 19th century. These, however, are little more than lists of bone finds within otherwise archaeological contributions and are not independent archaeozoological studies (see e.g. Marchesetti 1885; 1893; Deschmann 1889). With the exception of Bökönyi's detailed analyses of the Iron Age horses of central and eastern Europe, which included finds from the area of the present-day Slovenia (Bökönyi 1968), a similar practice continued deep into the 20th century (see e.g. Šmid 1908; Ložar 1934; Gabrovec 1960; Puš 1971; Hencken 1978). In fact, a more ambitious approach to analysing the grave finds of animal bones has only been applied in the recent decade and a half, which has also resulted in a higher number of expert publications (Di Martino 2002; Bartosiewicz 2002; Dular 2007; Kmeťová 2014, 99–115; Gruškovnjak 2016a; Kovač, Toškan 2017; Škvor Jernejčič, Toškan 2017; Toškan 2017; also see Thomas 2009, 58; Črešnar, Thomas 2013, 95). Among the better-researched topics are horse graves and the burial of horses, particularly those within the Dolenjska Hallstatt group (see e.g. Kmeťová 2013a). The authors of these analyses, however, mainly concentrated on the unburnt horse remains. This is hardly surprising, as until recently in Slovenia, archaeozoological analyses especially aimed at burnt animal remains have been all but absent (for exceptions see Di Martino 2002; Črešnar, Thomas 2013, 95). The burnt remains of a horse in Grave 6 of Tumulus 17, which was investigated at Grmada near Molnik and represent the focus of this contribution, are therefore all the more important. They allow us to gain a more comprehensive insight (cf. Kmeťová 2013b, 71–72) into the glorious burial ritual of the period that spread from Asia across a large part of Europe (Bökönyi 1974; Kmeťová 2014).

The animal remains from the said grave are held in the Mestni muzej in Ljubljana, in four separate

bags (identification codes: G.17.06.3_A, G.17.06.4_A, G.17.06.5_A and G. 17.06.6_A). The animal remains from other Early Iron Ages graves at Molnik are taxonomically unidentifiable.

DESCRIPTION OF FINDS AND BONE TAPHONOMY

Grave 17/6 had a rectangular pit (1.20 x 0.70 m) that was dug 40 cm deep into the hard sandstone bedrock, at the SW edge of the tumulus. It was covered by three large stone slabs and contained a fair amount of wood charcoal and ash on the bottom. In its SE part, there was a group of artefacts that included a crushed pithos serving as the urn. The pithos contained most of the grave's metal goods. Placed on top of them was a dish with an inturned rim, filled to the rim with cremated human and animal remains, the latter predominantly horse bones. Several cremated bones were also found in a bronze jug that stood beside the urn, but these did not include animal remains. Based on the grave goods, the burial has been attributed to the Podzemelj 2 phase, i.e. the second half of the 8th century (see here Škvor Jernejčič, Graves from the Early Hallstatt period).

The cremated remains from the urn weighed a total of 2,763 g. This is only slightly above the average for the cremated remains of a woman's body and considerably lower than the average mass of a cremated body of a man (see e.g. Bass, Jantz 2004). It reveals that only part of the cremated human remains had been placed into the urn, and an even smaller part of the remains of the sacrificed horse. Of the human individual, analysis has shown the presence of skull fragments, part of the mandible and several fragments of anatomically unidentifiable long bones. The finds belong to an adult individual, most probably a man (see here Tomazo-Ravnik, Anthropological analysis). Of the horse, I was able to positively

identify the remains of fifteen different bones (*Fig. 1*), to which we may, with great probability, add three other bone fragments and the roots of two teeth (*Table 1*). It has to be said that the teeth could represent the remains of cattle, but this is not very likely given that the analysed assemblage included no other find of this species.

The cremated remains further comprise several hundred pieces of a taxonomically unidentifiable large herbivore that include fragments of the skull (N = 11) and of individual limb long bones (e.g. radius, tibia, metacarpal or metatarsal). These presumably belonged to the same horse as the positively identified remains mentioned above. The length of the almost completely preserved second phalanx¹ indicates that the animal belongs to the so-called eastern group of Iron Age horses *sensu* Bökönyi (1968, 18–38). Such a classification is corroborated by the size of the bit found in the grave (see here Škvor Jernejčič, *l.c.*).

The representation of individual skeletal elements show that whole hind and front limbs were burnt on the pyre, very probably also the head (*Table 1*). The burnt remains, however, revealed no identifiable remains of ribs and vertebrae. These are skeletal elements with a relatively low structural density of the bone tissue (Lyman 1999, 234–258) and therefore less resistant to thermal stress. It is nevertheless not likely for the vertebrae and ribs not to have survived the fire; it is much more plausible that the burning ritual involved the whole animal, but that ribs and vertebrae (and other bone pieces) were simply not gathered and placed into the urn, and consequently remained at the pyre site. This is what must also have occurred with the missing bones of the human individual, for whom there can be no doubt as to a whole-body cremation. The anthropological analysis has shown that the weight of the urn contents for the cemeteries at Molnik is relatively low in general and that it does not exceed 10 g in as many as 12 of the 19 cremation burials. Fragments of ribs and/or vertebrae have been identified in roughly half of them, while fragments of the skull were present in all (see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*). This would suggest that gathering the remains of the head in particular was intentional and deemed obligatory, while the collection of (most of the) other skeletal elements was coincidental. The impression that collecting the burnt remains from the pyre site was done in a haphazard manner at least to a certain degree is substantiated by the considerable amounts of charcoal and ash strewn across the bottom of the grave pits, including the pit of Grave 17/6.

Is it possible to presume a similar practice of gathering burnt remains from the pyre site also for the horse? By analogy with several other investigated examples of placing burnt horse remains into the graves of dignitaries, within the Eastern Alpine group of the

Hallstatt culture, we should answer this question in the affirmative (Kmeťová 2014, 52–53), though with some caution. Of the 52 graves of the Dolenjska Hallstatt group that contained positively identified unburnt remains of a horse and two more where such presence is very probable (see Gruškovnjak 2016a, 293), it is possible to talk of whole-animal burial in ‘only’ 18 cases (Dular 2007, Abb. 1; Gruškovnjak 2016a, 296). Further ten graves revealed large parts of dismembered carcasses, some of which may also represent the remains of a whole-animal burial (see e.g. Graves 30, 32 and 40 from Tumulus 4 [IV] at Preloge near Zgornja Slivnica at Magdalenska gora). The remaining 25 graves only revealed the head (N = 16), isolated teeth (N = 3) or some other (mostly leg) bones (N = 7). The burial of whole horses – at least as far as inhumations are concerned – does not appear to be the rule. The inhumation Grave 104 from Tumulus 48 at Stična even revealed the bones of the chest and the spine only, the very ones presumably missing in Grave 17/6 at Molnik (Gabrovec, Kruh 2008, 79). What is significant in the case of this grave from Stična is that at least part of the skull and leg bones may have been present in the assemblage of taxonomically unidentified burnt animal bones at the southern edge of the grave pit.²

Burning only part of the corpse of large sacrificial animals may also have made sense because of the difficulties associated with maintaining a high-enough temperature of the fire (cf. Noy 2000, 187–188). The analysis of a burnt horse from Jalžabet in the Podravina region, Croatia, has shown that such pyres must have burned for over 24 hours (Šimek 1998, 506–507). The predominantly black coloured horse bones from Grave 17/6 at Molnik indeed suggest that they were exposed to temperatures up to 200° lower than estimated for the human remains, i.e. to temperatures around 400°C (Walker et al. 2008; cf. here Tomazo-Ravnik, *l.c.*). This might possibly be a consequence of a decentralized position of the horse carcass on the pyre (cf. Kovač, Toškan 2017, 112–113), as it is well known that conditions at its edge do not enable complete cremation (cf. Walker et al. 2008, 133; Ubelaker 2009, 3). Alternatively, the observed situation might also be explained with a too short exposure of the bones to the fire for them to calcinate completely. Whichever the case, the considerations discussed above and even more so the comparable representation of individual skeletal elements among the human remains from the same cemetery are convincing evidence that, for the horse in question, we should presume whole-body cremation with certain skeletal elements remaining at the pyre site and not transferred to the urn.

As already stated above, the burnt animal bones are predominantly black in colour, but there are also grey-white patches that appear on the better-preserved frag-

¹ Greatest length (GL *sensu* von den Driesch 1976) = 45.0 mm (cf. Bökönyi 1968, 63–64).

² For a local example of depositing the remains of a single horse in two different parts of the same grave see Božič (2014).

ments (see e.g. *Fig. 1*). Such patches are a clear indication of the bones being protected by soft tissue when exposed to fire (Ubelaker 2009, 3). This admittedly anticipated observation speaks against the possibility of a previous (ritual) consumption of meat. Analogies from ancient Greece even suggest that the animals sacrificed as part of the burial ritual were seen as impure and thereby unfit for consumption (Ekroth 2002, 233). In the Archaic and Early Hellenistic Greece, the burial of dignitaries (heroes) was associated with the need for a total destruction of the sacrificial animal such as could be achieved through fire³. It is believed that blood played an important role in this ritual (Ekroth 2002, 133–136, 170–171, 217–275; Gruškovnjak 2016a, 416–417). If nothing else, the numerous burials of parts of these animals (see above) suggest that a similar practice may be surmised for the sacrifice of horses within the Dolenjska Hallstatt group as well. With regards to Molnik, we should cite the observation of Lojze Šercelj that many graves of the cemetery probably held half-charred remains of blood plasma (Puš 1984, 138).

PARALLELS IN TIME AND SPACE

The goods in Grave 6 of Tumulus 17 at Grmada near Molnik indicate that the grave should be attributed to the Podzemelj 2 phase, i.e. the second half of the 8th century (see here Škvor Jernejčič, *l.c.*). It is therefore one of the earliest burials of a whole⁴ horse documented in Dolenjska and the eastern group of the Hallstatt culture in general (*Tables 2 and 3*; Dular 2007; Kmeťová 2014, 74–122; Gruškovnjak 2016a, 314–316). Only Grave 5 from Tumulus VI at Brezje pri Trebelnem⁵ and Grave 2c from Tumulus III or 93/94 from Stična are believed to be roughly contemporary, as they have also been dated to the Podzemelj phase (Kromer 1959, 60–61; Dular 2003; 109; Gruškovnjak 2016a, 35–36, 40).⁶ Of these, Grave 5 contained the burnt remains of presumably a whole horse that were – as in Grave 17/6 from Grmada – placed into the same urn with the cremated remains

³ Destruction by fire also befell some of the grave goods, which were believed to only become available to the deceased in the afterlife following this process (Ekroth 2002, 232).

⁴ Not all skeletal elements have been identified within the grave's horse bone assemblage, however, most of the anatomical regions are represented by at least some bone fragments (*Table 1*).

⁵ Tumulus VI comprised three other burials with whole horse skeletons. The last of them (Grave 1) is attributed to the early part of the Certosa Fibula phase, while the other two cannot be precisely dated and are assumed to date between the two burials in Graves 1 and 5, i.e. to the Stična and Serpentine Fibula phases (Gruškovnjak 2016a, 223 with references).

⁶ For the list of graves with only individual horse bones and/or teeth see *Table 3*.

of the human individual. Grave 2c from Stična, most probably a looted central grave from the Podzemelj 2 phase, is more problematic. The field records for this grave do not allow us to positively establish whether the animal bones and teeth found in the vicinity belong to a horse and whether they can at all be ascribed to the grave in question (Wells 1981, 54). Even if the taxonomic identification were correct, we cannot say whether they represent the burial of a whole animal or just its parts (see e.g. Gruškovnjak 2016a, 296).

The cemeteries at Stična revealed another relatively early horse burial, in Grave 71 of Tumulus 48. The grave contained a complete unburnt skeleton of a horse that lay beside the remains of a wooden coffin of the adjacent Grave 72. Stane Gabrovec dated Grave 72 to Stična 1, while Luka Gruškovnjak allows for an even earlier date (i.e. Ha C1 or Podzemelj 2–Stična 1) and Dragan Božič attributes it to the Stična 2 phase (Gabrovec 2008, 49–50, 54; Božič 2016, 161; Gruškovnjak 2016a, 42–59, *Fig. 2.3.48*). The grave also revealed the wooden haft of an iron socketed axe, a sample of which was subjected to a radiocarbon analysis that gave an early 7th-century date for the manufacture of the (handle of the) weapon (Teržan 2014a, 457).

All other known burials of complete and unburnt horses in the region are Late Hallstatt in date (see e.g. Cvitković, Škoberne 2003; Dular 2007). The same is true of such finds from other contemporary cemeteries in the eastern Alps and western Pannonia (*Table 3*). In the Venetic area of north-eastern Italy, however, with which the Early Iron Age inhabitants of Dolenjska maintained close (trading) ties,⁷ such practice (i.e. inhumation horse burial) has been documented at least from the late 9th or the first half of the 8th century BC onwards (Millo, 2013). This suggests that the emerging elite in the south-eastern Alpine area modelled its practice of horse burial on that seen in communities north and east of them.

As already stated, the closest parallel for Grave 17/6 from Grmada in its rite of cremation and the joint burial of human and horse remains in a single urn, can be found in the roughly contemporary Grave VI/5 from Brezje pri Trebelnem. What also appears in both graves is certain characteristic types of valuable goods (bowl-shaped helmet, iron spearhead, bronze multi-knobbed pin). Apart from those, the warrior from Brezje was buried with a second spear and an axe, but without the horse tack that was placed into Grave 17/6 from Grmada (see here Škvor Jernejčič, *l.c.*). The two are certainly both burials of the dignitaries of the emerging Early Iron Age elite, which were presumably the beginners of their

⁷ At the very beginning of the Iron Age, individual pieces of horse tack and artefacts bearing horse motifs already reached some of the centres in Dolenjska, the closest parallels for which are known from the Apennine Peninsula (see e.g. Teržan 2008, 277–278; Metzner-Nebelsick 2007; Sakara Sučević 2007).

family-kinship and probably also the first chieftains of the respective communities (cf. Teržan 2014b). What is interesting is that their direct successors are not believed to have been buried in the same tumuli (see here Škvor Jernejčič, *l.c.*; Dular, Tecco Hvala 2007, 243). The cemetery at Molnik also failed to reveal any other burial with horse remains, while in Tumulus VI at Brezje it is possible to trace the prestige ritual of sacrificing and burying a horse through the following three, presumably successive generations (Gruškovnjak 2016a, 327). Another difference is that the three successive burials at Brezje were inhumations.

A gradual transition from offering the remains of burnt horses in the Podzemelj phase to burying unburnt horses in the following phases of the Early Iron Age may be paralleled, for the area of the Dolenjska Hallstatt group, with a similar trend in human burials (Dular 2003, 108–117). This suggests a cause and effect relationship between the abandonment of cremation of humans and of horses, but the lack of research into the burnt animals prevents us from venturing conclusive remarks. What is interesting is that, contrary to some other areas within the Eastern Alpine group of the Hallstatt culture (Kmeťová 2014, 52–53), individual bones placed in the graves of the cemeteries in Dolenjska are not burnt. This is observable in the earliest such burials from the Podzemelj 2 phase, i.e. the skull from the central grave of Tumulus 1 at Kapiteljska njiva in Novo mesto (Teržan 2014b) and possibly also the group of a skull and numerous other bones from the equally central Grave 2c of Tumulus III or 93/94 from Stična (Wells 1981, 54–55). Unburnt skulls were placed singly in three other Early Hallstatt graves of the Dolenjska group, while the central grave of the Malenšek tumulus at Novo mesto probably only held the legs of the sacrificial horse (*Table 3*).

The graves discussed here all represent rich burials of warriors. It is therefore reasonable to understand the horse bones in them as the remains of the animal sacrificed during the burial ritual, which probably represent a sort of *pars pro toto*. Primarily skulls and individual bones of the lower limbs may have played the role of apotropaic objects (Kmeťová 2014, 50–51). The protective powers of these skeletal elements are also suggested by their relatively frequent inclusion in building offerings (Capelle 1987; Paulsson-Holmberg 1997; Wilson 1999; also see Škvor Jernejčič, Toškan 2017). It is very difficult to make any conjectures as to the fate that befell the remaining skeletal parts of the sacrificial horses based on the available data. Some of the examples of dismembered horses from the graves at Stična show that they may have been subjected to variants of the burial ritual with potentially destructive consequences (burning, intense dismemberment, crushing). We should mention the possibility of the sacrificial horse forming part of the funeral feast (cf. Kmeťová 2014, 47–49). However, given the small number of horse remains among the disposed food waste in the settlements

of the Dolenjska Hallstatt culture (see e.g. Bartosiewicz 1996) and the small number of potential instances of the use of horse meat for provisions in graves (Gruškovnjak 2016a, 340), such a scenario seems less likely.

The phenomenon of offering horse skulls into graves in the area of the Eastern Alpine group of the Hallstatt culture already appeared at the end of the Urnfield culture period and thereby preceded the burials of the burnt remains of sacrificial horses (Kmeťová, Rajtar-Stegmán 2014). In the south-eastern Alpine region, the earliest documented instance of this may be the three burnt premolars and/or molars from Grave 7 at Zidanca near Podnanos, which is typologically and radiocarbon dated to the middle or the second half of the 9th century (= Ha B2–B3; Bratina 2014, 557–561). The grave may originally have contained another five burnt teeth of potentially the same horse, which were found in the spoil heap (Patricija Bratina, pers. comm.). It is also true, however, that the partially machine damaged Grave 7 revealed no identifiable skull fragments and it is possible that only isolated teeth were originally placed in it.

An example of isolated teeth is known from the Late Bronze Age Grave 310 from the Dvorišče SAZU cemetery in Ljubljana, which Brina Škvor Jernejčič attributes to the Ljubljana Ib phase (= Ha B1–B2; Škvor Jernejčič 2014, Fig. 6.16). Of the taxonomically and anatomically identifiable animal remains, this grave revealed the right upper incisor of a horse, the left lower canine of a male domestic pig and the right upper caprovid molar (own unpublished data). This being the grave of a woman, the teeth may represent amulets, examples of which have been documented across wide areas (cf. Fiore, Tagliacozzo 2006, 458; Choyke 2010, 205–206; Perego 2010, 75–76; Kmeťová 2014, 51–52). If the above-mentioned, likewise female Grave 7 from Zidanca only contained isolated teeth, these may be interpreted as amulets as well.

A clear example of an early offering of a horse skull from the south-eastern Alpine area is Grave ž 9 at Pristava near Bled in north-western Slovenia, dated to Ha C (Gabrovec 1960, 21–21). The grave yielded the mandible of a juvenile horse (*Table 3*; also see Gabrovec 1960, 20). The grave goods show less prestige than those from the Early Hallstatt burials with offered horse heads from the area of the Dolenjska Hallstatt group (Gabrovec 1960, 20–21). This suggests a special, symbolic significance of the mandible within the burial ritual at Pristava. More than a sign of power or high status of the deceased, it must have been an object of a magical, possibly apotropaic function.

At Pristava, an isolated horse premolar/molar was also found among the stones above Grave ž 14, together with one third lower molar of cattle and one of caprovids. Another such tooth was found outside the heap of stones near the urn in Grave ž 18 (Gabrovec 1960, 22–23). The latter grave also revealed a large fragment of a horse

pelvis, as well as a talus and three other leg bones of cattle, all broken. Most may be seen as the remains of funeral feasts, as these skeletal elements represent the more or even most meaty body parts. In contrast, the cattle talus – as well as the horse tooth found next to it – may carry a symbolic (apotropaic?) meaning. Grave ž14 is datable to Ha B3/C1, with Grave ž 18 being slightly younger (Ha C1) (Gabrovec 1960, 22–23).

REMAINS OF OTHER ANIMALS

Most of the burnt animal remains from the urn in Grave 17/6 at Grmada were horse bones, while one fragment may have belonged to a domestic pig. The latter is a fragment of the left humerus with a pronounced widening of the medial part of the articular surface (*trochlea humeri*) characteristic of this species. A small part of a cervical vertebra may also belong to a pig, while twelve rib fragments belong to a taxonomically precisely undeterminable small herbivore. All these finds are burnt and their mainly grey-white colouration suggests exposure to temperatures around 600 °C (Walker et al. 2008). This temperature estimate corresponds with those proposed for human bones (see here Tomazo-Ravnik, *l.c.*).

Within the Eastern Alpine group of the Hallstatt culture, the presence of teeth/bones of other animals in graves together with horse remains is not unusual. In most cases, horse remains were found together with those of domestic animals, including pig (e.g. Vadász 1983, 253–254; Egg, Kramer 2005, 10). Of the contemporary cemeteries in the south-eastern Alps, pigs are best represented in the graves from Ljubljana (Dvorišče SAZU, Novi trg, Kongresni trg; own unpublished data), which is probably not the result of a coincidence. Even the settlement at Tribuna (also in Ljubljana) revealed an above-than-average share of suine remains, recovered from the household refuse in the different habitation layers.⁸

In that light, is it possible to see the pig bone fragments from Grave 17/6 at Grmada as remains of food, i.e. provision for the afterlife, in spite of them being burnt? The charred oat grains also found in the grave (see here Tolar, Botanical macroremains) would support such an interpretation. What is also true, however, is that none of the roughly contemporaneous animal finds from the Ljubljana cemetery, which may justifiably be seen as provisions for the afterlife, bear traces of exposure to fire. This is true of the bones of a suckling pig that were found covered with a ceramic vessel in the central grave of Tumulus 2 at Kongresni trg. The same interpretation has been put forward for the pig remains

from three fills of robbers' pits or looted graves at Novi trg (both own unpublished data). The highest number of pig bones from the Ljubljana cemetery was unearthed at the Dvorišče SAZU site, where they were present in roughly a third of the over 40 graves with surviving animal remains.⁹ Most of these revealed either only unburnt or only burnt bones; as few as four graves revealed both. Of the four, two included isolated horse, pig and caprovid teeth as the unburnt remains (Grave 310; also see above) or a dog's penile bone (Grave 275, also see Škvor Jernejčič, Toškan 2017), which certainly do not represent the remains of food offerings. What may be interpreted as food provisions is the unburnt fragment of a caprovid scapula and a pig tibia from the other two graves (i.e. Graves 106 and 272; *Table 4*), which show that the burnt animal remains found beside them must have had a different, more symbolic role.

In line with such an explanation is the observation that the unburnt pig finds from the Dvorišče SAZU site almost exclusively comprise the bones from the meatiest or at worst medium-meaty parts of the body (*sensu* Uerpmann 1973), which most likely represent the remains of food offerings. Such an explanation is particularly convincing in the case of Grave 89, where a fragment of a pig pelvis and several pig ribs were placed in a dish inside the urn. To the contrary, the analysed pig remains from Dvorišče SAZU that do show traces of burning consist of a single find, namely the only discovered example of a talus. This bone, however, most probably represented an object of magical (apotropaic?) significance, similarly as the canine from Grave 310 and the calcaneus from Grave 201, consistent with which is also the composition of other animal finds in these graves (*Table 4*; for a discussion on the particular symbolic role of metacarpals, metatarsals and phalanges see e.g. Gilmour 1997; Wiesner 2013; Gruškovnjak 2016a, 193–212; Toškan 2017). In view of the above-presented evidence, it is reasonable to understand the two pig finds from Grave 17/6 at Grmada as the remains of a burnt offering similar to the cremation of the horse (see above).

CONCLUSION

In the transition from the Late Bronze to the Early Iron Age, we have observed a marked increase in the symbolic role of horses within the Hallstatt cultural circle, which was reflected in horse tack, horse figurines, artefacts with depictions of horses and horses themselves or their parts being placed into graves. The Pannonian Plain and the area of the Eastern Alpine Hallstatt group thus far revealed nearly 170 burials with horse remains, roughly a third of those in Dolenjska (Kmeťová 2013a,

⁸ B. Toškan, J. Dirjec 2013, Živalski ostanki iz pozne bronzne in starejše železne dobe z lokacije Ljubljana – stanovanjska soseka Tribuna. Izkopavanja iz let 2007 in 2008. – Unpublished report, Arhej d.o.o., Sevnica.

⁹ These are my own preliminary results of an ongoing analysis of the finds excavated in 1954, 1964–65, 1971 and 1974 (cf. Stare 1954; Puš 1971; 1982).

249–252 with references). The Early Hallstatt burials in Dolenjska with whole horses or only their heads are commonly attributed to male dignitaries, which the prestige battle gear as grave goods marks as elite warriors – horsemen, possibly even as military commanders. At least the deceased from the central graves of tumuli from the beginning of the formative period of the Hallstatt culture in Dolenjska, when inhumations already predominate and which are only known from the most important centres, could also be seen as the chieftains of individual communities (Teržan 2008, 222–223, 267; 2014b).

The horse burial from Molnik is one of the oldest known examples of such a practice in this part of Europe. On the basis of metric data, the specimen was ascribed to the so-called eastern group of European Iron Age horses with the main distribution area to the east of the imaginary line Vienna – Venice (Bökönyi 1974, 251–252). The withers height of these animals averaged 136 cm, exceeding by more than 10 cm the mean value in contemporary western specimens. In Slovenia, large

horses are almost exclusively known from graves of elite members, with most settlement finds belonging to smaller animals (Bökönyi 1994, 200; own unpublished data for the site of Tribuna in Ljubljana: prehistoric construction phases I to V). It is likely that the latter represent workhorses of western origin or locally bred specimens. The valuable larger horses from graves of the elite, on the other hand, must have been imported. The published metric data for the Early Iron Age horses from the Apennine Peninsula (De Grossi Mazzorin, Riedel, Tagliacozzo 1998, 88; Catagnano, De Grossi Mazzorin, von Eles 2015) and those from Pannonia (see e.g. Bökönyi 1968) do not allow for the origin of the specimen from Molnik to be reliably attributed. In view of the typology of the horse tack within the same grave (see here Škvor Jernejčič, *l.c.*), however, the animal seems to have been imported from the east.

Translation: Andreja Maver

RASTLINSKI MAKROOSTANKI Z GROBIŠČ NA MOLNIKU

BOTANICAL MACROREMAINS FROM THE CEMETERIES AT MOLNIK

Tjaša TOLAR

UVOD

V letu 2016 smo v obdelavo prejeli vzorce rastlinskih makroostankov (tj. lesa, oglja, tekstila ter redkih ostankov semen/plodov), ki jih je hranil Mestni muzej Ljubljana z izkopavanj v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja na Molniku. V večini so bili zogleneli, nekaj je bilo tudi nezoglenelih. Slednji so prepojeni z laku podobno substanco, s čimer je sicer bila pridobljena daljša obstojnost predmeta, vendar hkrati izgubljena možnost natančnejše identifikacije rastlinske vrste (glej tu Grömer, Tolar, Kostajnshek, poglavje o ostankih tkanine in živalskih dlak).

METODE DELA

Vse vzorce smo natančno pregledali pod stereomikroskopom Leica z do 50-kratno povečavo in poskušali določiti pripadnost rastlinski vrsti. Kadar je bilo v vzorcu veliko koščkov oglja, smo podvzorčili tako, da smo iz vsakega vzorca naključno odbrali 3 do 4 primerke in jim določili vrsto lesa (glej *tab. 1*). Pri delu smo si pomagali z referenčno zbirko Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in standardno literaturo za določevanje vrst lesa, oglja in semen/plodov (npr. Torelli 1991; Schweingruber 1990; Jacomet 2006; Cappers et al. 2006 idr.).

REZULTATI

Pregledanih je bilo 56 arheobotaničnih vzorcev: 9 s planega grobišča na Rojah, eden iz Kotarjevega peskokopa, 35 z gomilnega grobišča na Grmadi in 11 iz gomile v Pleški hosti. V večini gre za pooglenele vzorce lesa, torej oglje z grmad, ki je bilo raztreseno v grobnih jamah (Roje, gr. 6; Pleška hosta, gr. 1/6 in 1/11; Grmada, gr. 13/7, 17/1, 17/3, 17/10) ali shranjeno skupaj s sežganimi kostmi v žarah (Roje, gr. I/1978 in gr. 5; Grmada, gr. 13/3, 13/4, 17/6). Nekaj pa je ostankov preperelega lesa (verjetno ostankov krste) iz skeletnih grobov (Kotarjev peskokop, gr. 1; Pleška hosta, gr. 1/4; Grmada, gr. 13/2, 13/9, 13/13, 16/1, 17/2, 17/5, 17/8, 17/9) ter posebnih najdb, ki so bile grobni pridelek, npr. ostanek tkanine na zarjaveli železni fibuli (iz groba 1/6 – *t. 40*: 1; glej tu Grömer, Tolar, Kostajnshek, l. c.), ostanek lesenega držaja šila (iz groba 17/10 – *sl. 1, t. 32*: 12), več lesenih ostankov iz tulov za sekire (npr. *sl. 2*) ter ostanek lesa, obdan z bronastim okovom (iz groba 17/5 – *sl. 3, t. 21*: 1).

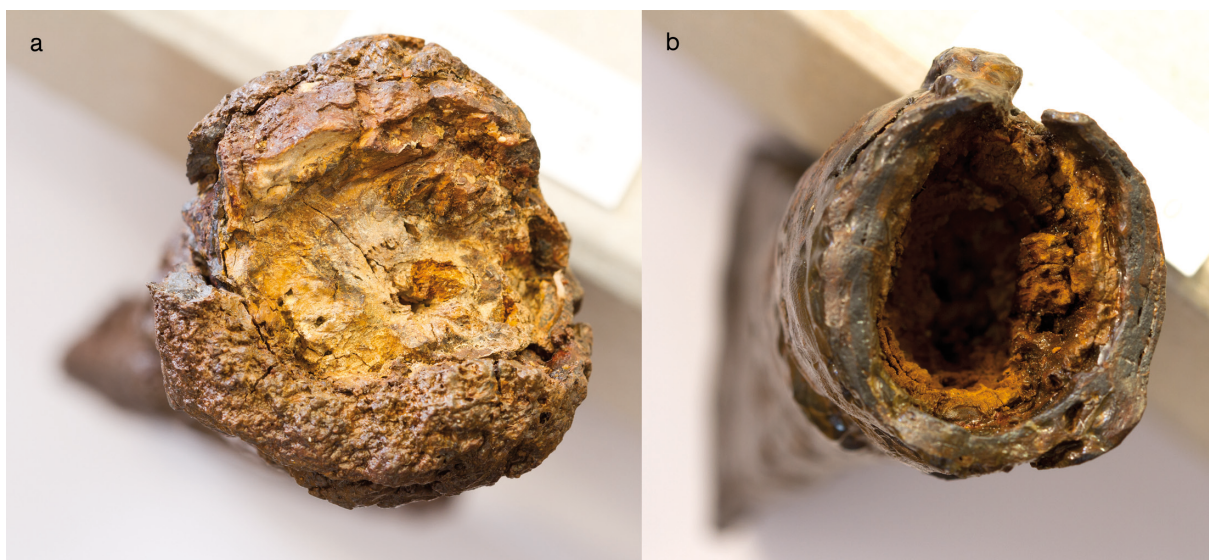
IDENTIFIKACIJE NEZOGLLENELIH LESNIH OSTANKOV

Nezogleneli lesni ostanki, vdeti v različne kovinske predmete, pričajo o konkretni uporabi določene lesne vrste za držaje, toporišča, posode ipd. Zaradi prepojenosti vzorcev z neznanu, laku podobno substanco nam je uspelo določiti le približno vrsto lesa na zgolj štirih

Sl. 1: a) Ostanek lesenega držaja šila iz groba 17/10 na Grmadi (inv. št. P 1609); b) Nizki 1- do 2-redni in izredno visoki 3- do 4-redni heterogeni trakovi v tangencialnem prerezu. Foto: a) D. Valoh; b) M. Merela.

Fig. 1: a) The wooden handle of the awl from Grave 17/10 at Grmada (Inv. No. P 1609); b) Low 1- to 2-cells wide rays and extremely high 3- to 4-cells wide heterocellular rays in tangential cut. Photo: a) D. Valoh; b) M. Merela.

Sl. 2: Lesni ostanki v tulih sekir iz grobov 17/2 (a) in 17/8 (b) na Grmadi (inv. št. P 1523 in P 1589). Neidentificirano. Foto: D. Valoh.

Fig. 2: Wooden remains in the socketed axes from Graves 17/2 (a) and 17/8 (b) at Grmada (Inv. Nos. P 1523 and P 1589). Unidentified. Photo: D. Valoh.

vzorcih, treh iz tulov dveh železnih sekir, najdenih v gomilah 13 in 16 na Grmadi (eden inv. št. P 1638 in dva inv. št. P 1428; t. 16: 4, 19: 5) in enem iz ostanka držaja šila (inv. št. P1609; sl. 1a). Vzorci iz tulov sekir pripadajo isti drevesni vrsti venčastoporoznega listavca, najverjetneje hrastu (*Quercus* sp.) ali jesenu (*Fraxinus* sp.). Iz vzorca držaja šila smo zaradi makroskopske nerazpoznavnosti izdelali lesno-anatomske preparate.¹ Na svetlobnem mikroskopu opravljena analiza je po-

¹ Lesno-anatomske preparate so izdelali na Oddelku za lesarstvo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani.

kazala, da gre za difuzno, morda polvenčasto porozen les listavca z enostavnimi perforacijami in značilnimi helikalnimi odebelitvami na stenah trahej. Razpoznavni so tudi nizki eno- do dvoredni in izredno visoki tri- do štiredni heterogeni trakovi (sl. 1b). Najverjetneje gre za eno od grmovnih vrst, saj opisani znaki ne ustrezajo nobeni domači komercialni lesni vrsti. Držaj šila niti ni bil posebno debel, tako je prav mogoče, da je bilo uporabljeno tanjše deblo grmovne vrste.²

² Anatomijski opis vrste: doc. dr. Maks Merela, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za lesarstvo.

Ostali leseni ostanki v železnih predmetih zaradi prepojenosti z neznanim utrjevalcem oz. stabilizatorjem niso dopuščali priprave lesno-anatomskih preparatov za analizo drevesne vrste. Ostanki toporišč v tulih sekir iz grobov 17/2 in 17/8 (sl. 2, t. 22: 5, 30: 3) in ostanek lesa z bronastim okovom (verjetno posode) iz groba 17/5 (sl. 3, t. 21B: 1) so tako ostali neidentificirani.

IDENTIFIKACIJE OGLJA IN NEZOGLENELEGA PREPERELEGA LESA

Ostanki oglja in preperelega lesa iz 14 grobov na Rojah, Grmadi in v Pleški hosti so med arheobotaničnimi ostanki najštevilnejši. Gre za les, ki so ga uporabili za sežiganje na grmadah (Roje, gr. I/1978, 5 in 6; Grmada, gr. 13/4, 13/7, 17/1, 17/3, 17/6, 17/10; Pleška hosta, gr. 1/6 in 1/11), ali za ostanke krst v skeletnih grobovih (Grmada, gr. 13/2 in 17/9; Pleška hosta, gr. 1/4). Enaindesemdeset naključno odbranih podvzorcev oglja pripada vsaj desetim različnim lesnim vrstam (glej tab. 1). Med najpogostejšimi identifikacijami je javor (*Acer* sp.), sledijo difuzno porozne vrste listavcev z agregiranimi trakovi – sem sodijo jelša (*Alnus* sp.), leska (*Corylus avellana*) ali gaber (*Carpinus betulus*) –, nato pa difuzno porozni listavci z enorednimi trakovi, kamor sodita vrba (*Salix* sp.) ali topol (*Populus* sp.). Nekaterih vzorcev ni bilo mogoče natančneje identificirati, npr. difuzno porozni listavec, kamor sodi večina domačih listavcev razen hrasta, jesena, kostanja, brešta, oreha in češnje. Prevladujejo listavci, le v 7 % so bili identificirani iglavci (tab. 1).

IDENTIFIKACIJE SEMEN/PLODOV/ŽITNIH PLEV

Ostali rastlinski makroostanki (torej nelesni) so skromno zastopani. Vzorec iz groba 17/6 na Grmadi je vseboval 21 zoglenelih zrn ovsa (*Avena* sp.) in en ostanek rahisa z ostankoma ogrinjalnih plev dvovrne pšenice (*Triticum dicoccum*), ki dokazujejo poljedelske dejavnosti tedanjih naseljencev. Omembe vredne so še spore gliv iz več vzorcev z Grmade in iz Pleške hoste (iz grobov 1/2, 1/4, 1/6, 1/11, 13/3, 13/4, 16/1, 17/9). Spore gliv so običajen fosilni makroostanek v kulturnih plasteh. Njihovo prisotnost razlagajo z uporabo propadajočega lesa (napadenega z raznovrstnimi glivami) za kurjavo ali ognjišče v naselbini (npr. Moskal-del Hoyo et al. 2010).

Sl. 3: Ostanek lesene posode z bronastim okovom iz groba 17/5 na Grmadi (inv. št. P 1546). Neidentificirano.

Fig. 3: Remain of a wooden vessel with bronze attachment from Grave 17/5 at Grmada (Inv. No. P 1546). Unidentified. Foto / Photo: D. Valoh.

ZAKLJUČEK

Kljub starim organskim najdbam, ki izvirajo iz grobov iz prvega tisočletja pr. n. št. in so bile več desetletij hranjene v zanje neugodnem, sušnem in zračnem okolju muzejskega depoja ter nekatere prepojene z neznano substanco, je bilo mogoče identificirati vsaj del teh, predvsem zoglenelih najdb, ki niso tako zelo občutljive za izsušitev (Tolar et al. 2010). Analiza oglja in lesa je pokazala, da so prazgodovinski prebivalci Molnika uporabljali les iz lokalnega naravnega okolja, pri čemer so za grmade, na katerih so sežigali pokojnike, koristili predvsem razne vrste listavcev. Za lesene izdelke (npr. držaje šil, sekir) so raje izbirali odpornejše in trdnjše vrste, kot sta hrast in jesen (npr. Čufar 2006). Iz hrasta, jesena ali javorja so bile tudi domnevne krste, katerih ostanki so se ohranili v skeletnih grobovih. Analiza skromnih ostankov semen/plodov iz groba 17/6 na Grmadi pa je pokazala, da so gojili vsaj dve kulturni rastlini: oves in dvovrno pšenico.

Ostanki lesa / Wooden remains	Grobovi / Graves	javor / maple <i>Acer</i> sp.	hrast / oak <i>Quercus</i> sp.	hrast/jesen / oak/ash <i>Quercus</i> sp./ <i>Fraxinus</i> sp.	difuzno por. listavec z agregiranimi trakovi (jela, leska, gaber) / diffuse porous deciduous tree with agg. rays (alder, hazel, hornbeam) <i>Alnus</i> / <i>Corylus</i> / <i>Carpinus</i>	difuzno por. listavec z 1-rednimi trakovi (topol, vrba) / diff. por. decid. tree with uniseriate rays (poplar, willow) <i>Populus</i> / <i>Salix</i>	difuzno por. listavec z 1- do 2-rednimi trakovi (npr. rožnice) / diff. por. decid. tree with uni-/biseriate rays (e.g. Rose fam.) cf. <i>Rosaceae</i>	difuzno por. listavec z 2- in večrednimi trakovi (npr. lipa, breza) / diff. por. decid. tree with bi-/multiseriate rays (e.g. lime, birch) cf. <i>Tilia</i> , <i>Betula</i>	difuzno por. listavec / diffuse porous deciduous tree	iglavc / coniferous tree	iglavc s smol. kan. (smreka, bor, macesen) / coniferous tree with resin canals (spruce, pine, larch) <i>Picea</i> / <i>Pinus</i> / <i>Larix</i>
Roje, gr. I/1978	5			1					3		
Roje, gr. 5				1					1		
Roje, gr. 6									1	2	
Grmada, gr. 13/4						3					
Grmada, gr. 13/2			1								
Grmada, gr. 13/7	3			1					2		
Grmada, gr. 17/1	2			1				1	3		
Grmada, gr. 17/3	1			1			1				
Grmada, gr. 17/6	13			3		2		1			
Grmada, gr. 17/9			3								
Grmada, gr. 17/10											3
Pleška hosta, gr. 1/4	3										
Pleška hosta, gr. 1/6	4							2			
Pleška hosta, gr. 1/11				2			1				

Tab. 1: Identifikacije oglja in preperelega lesa iz 14 grobov.

Tab. 1: Identification of charcoal and uncarbonised decayed wood samples from 14 graves.

CAPPERS, R. T. J., R. M. BEKKER, J. E. A. JANS 2006, *Digitale Zadenatlas van Nederland*. – Groningen.

ČUFAR, K. 2006, *Anatomija lesa*. – Ljubljana.

JACOMET, S. 2006, *Identification of cereal remains from archaeological sites, 2nd edition*. – Basel.

MOSKAL-DEL HOYO, M., M. WACHOWIAK, R. A. BLANCHETTE 2010, Preservation of fungi in archaeological charcoal. – *Journal of Archaeological Science* 37, 2106–2116.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1990, *Mikroskopische Holzana-tomie*. – Birmensdorf.

TOLAR, T., S. JACOMET, A. VELUŠČEK, K. ČUFAR 2010, Recovery techniques for waterlogged archaeological sediments: a comparison of different treatment methods for samples from Neolithic lake shore settlements. – *Vegetation History and Archaeobotany* 19, 53–67.

TORELLI, N. 1991, *Makroskopska in mikroskopska iden-tifikacija lesa (ključi)*. – Ljubljana.

BOTANICAL MACROREMAINS FROM THE CEMETERIES AT MOLNIK

INTRODUCTION

In 2016, the samples of plant macroremains (i.e. wood, charcoal, textile and few seeds/fruits) from the cemeteries at Molnik were handed over to the Institute of Archaeology ZRC SAZU for examination. Most of the organic remains were carbonised. Some uncarbonised wooden remains were coated with an unknown substance, similar to lacquer, which made the organic artefact more durable, but on the other hand made it impossible to identify the plant species (also see here Grömer, Tolar, Kostajnsšek, Textile and fur remains).

METHODS

All the organic samples were precisely examined under a Leica stereomicroscope with up to 50-magnification and, if possible, identified. When a sample contained lots of charcoal fragments, it was subsampled. 3 to 4 randomly selected fragments of charcoal were analysed from each sample (see *Tab. 1*). The reference collection of charcoal, seeds and fruits held at the Institute of Archaeology ZRC SAZU and special literature (e.g. Torelli 1991; Schweingruber 1990; Jacomet 2006; Cappers et al. 2006 etc.) were used for plant identification.

RESULTS

56 archaeobotanical samples were analysed: 9 from the flat cemetery at Roje, 1 from the graves unearthed at Kotarjev peskokop, 35 from the tumulus cemetery at Grmada and 11 from a tumulus at Pleška hosta. Charcoal fragments prevail, i.e. charcoal from pyres that was scattered in graves (Roje, Gr. 6; Pleška hosta, Gr. 1/6, 1/11; Grmada, Gr. 13/7, 17/1, 17/3, 17/10) or that was deposited with cremated bones in urns (Roje, Gr. I/1978 and Gr. 5; Grmada, Gr. 13/3, 13/4, 17/6). In addition to charcoal, some uncarbonised wooden remains also survived. These are decayed wooden remains (probably from coffins) from inhumation graves

(Kotarjev peskokop, Gr. 1; Pleška hosta, Gr. 1/4; Grmada, Gr. 13/2, 13/9, 13/13, 16/1, 17/2, 17/5, 17/8, 17/9), and also wooden artefacts placed in graves, e.g. the wooden handle of an awl (from Grave 17/10 – *Fig. 1, Pl. 32: 12*), wooden remains in socketed axes (see *Fig. 2*) and a piece of wood with a bronze attachment (from Grave 17/5 – *Fig. 3, Pl. 21: 1*). Mineralized organic remains of textile from a rusty fibula (from Grave 1/6 – *Fig. 72; Pl. 40: 1*) is presented in a separate chapter (see here Grömer, Tolar, Kostajnsšek).

IDENTIFICATION OF WOODEN ARTEFACTS

Uncarbonised wooden remains attached to the metal artefacts provide information about the concrete use of certain species of wood for specific purposes (e.g. for handles, vessels etc.). Some of the wooden finds were coated with an unknown substance (similar to lacquer), so only the approximate plant species could be determined for four samples of wood, three from the sockets of iron axes found in Tumuli 13 and 16 at Grmada (one of the axe with the Inv. No. P 1638; two from axe with the Inv. No. P 1428; *Pls. 16: 4, 19: 5*) and one from the wooden handle of the awl from Grave 17/10 at Grmada (Inv. No. P 1609). All three samples from the sockets of iron axes were identified as the same species of a ring-porous deciduous tree, probably oak (*Quercus* sp.) or ash (*Fraxinus*). Due to impossible macroscopic identification of the sample from the handle of the awl, wooden-anatomical slices were made.¹ Analyses under the microscope showed characteristics of diffuse porous, possibly half-ring porous deciduous wood species with simple perforation plates and significant helical thickenings in the walls of the vessel elements. Low 1- to 2-cells wide rays and extremely high 3- to 4-cells wide heterocellular rays were recognised (*Fig. 1b*). Most probably we are dealing with one of the shrub species, while the described characteristics do not suit any of the domestic

¹ Wooden-anatomical slices were made at the University of Ljubljana, Biotechnical faculty, Department of Wood Science and Technology.

commercial wooden species. The handle of the awl was not particularly thick, so it was very possibly made of a thin trunk of a shrub species.²

Other wooden remains attached to metal artefacts could not be identified due to the conservation treatment with an unknown consolidant. Remains in the socketed axes from Graves 17/2 and 17/8 (Fig. 2, Pls. 22: 5, 30: 3) and the piece of wood with a bronze attachment, likely part of a wooden vessel from Grave 17/5 (Fig. 3, Pl. 21B: 1), remain unidentified for the same reason.

IDENTIFICATION OF CHARCOAL AND UNCARBONISED DECAYED WOOD

The charcoal remains and fragments of uncarbonised decayed wood from 14 graves at Roje, Grmada and Pleška hosta are the most frequent archaeobotanical remains at the Molnik site. It is the wood that was used for pyres (Roje, Gr. I/1978, 5 and 6; Grmada, Gr. 13/4, 13/7, 17/1, 17/3, 17/6, 17/10; Pleška hosta, Gr. 1/6, 1/11), or for coffins in inhumation graves (Grmada, Gr. 13/2, 17/9; Pleška hosta, Gr. 1/4). 71 randomly sampled fragments of charcoal can be ascertained as at least ten different wood species (see Tab. 1). The most frequently identified species are maple (*Acer* sp.), followed by diffuse porous deciduous tree species with aggregate rays (alder (*Alnus* sp.), hazel (*Corylus avellana*) or hornbeam (*Carpinus betulus*)), and diffuse porous deciduous tree species with uniseriate rays (i.e. willow (*Salix* sp.) or poplar (*Populus* sp.)). Some of the samples could not be identified more specifically e.g. a diffuse porous deciduous tree (i.e. most of the European deciduous trees except oak, ash, chestnut, elm, walnut and cherry). Deciduous tree species prevail and only 7% of the identified samples are of coniferous tree species (Tab. 1).

IDENTIFICATION OF SEEDS/FRUITS/CHAFF FRAGMENTS

Other plant macroremains (i.e. non wooden) are less frequent. The sample from Grave 17/6 at Grmada contained 21 carbonised grains of oat (*Avena* sp.) and a single carbonised spikelet fork of emmer (*Triticum dicoccum*), which confirm the agricultural activities of the prehistoric inhabitants. It is also worth mentioning the numerous fungi spores in the samples from Grmada and Pleška hosta (from Graves 1/2, 1/4, 1/6, 1/11, 13/3, 13/4, 16/1, 17/9). Fungi spores are often found at archaeological sites and indicate decayed wood that was attacked by fungi and was probably brought to the settlement for making fire (e.g. Moskal-del Hoyo et al. 2010).

CONCLUSION

It was possible to identify at least some of the organic finds from the archaeological contexts from the first millennium BC that were deposited in the museum in unfavourable conditions (i.e. air dried, some soaked in a lacquer-like substance) for many decades. Carbonised remains that are less sensitive to drying prevailed (Tolar et al. 2010). Charcoal and wood analyses show that the prehistoric inhabitants at Molnik used locally available wood. For pyres, where the bodies of the deceased were burnt, different deciduous tree species were used. While for wooden products, i.e. handles, more durable, hard wood was selected, i.e. oak and ash (e.g. Čufar 2006). Oak, ash or maple was also used for making coffins, remains of which were found in inhumation graves. Modest remains of seeds/fruits from Grave 17/6 at Grmada indicate cultivation of at least oat and emmer.

² Anatomical description of the species: doc. dr. Maks Merela, University of Ljubljana, Biotechnical faculty, Department of Wood Science and Technology.

TEXTILE AND FUR REMAINS IN GRAVE 6, TUMULUS 1, FROM PLEŠKA HOSTA AT MOLNIK

OSTANKI TEKSTILA IN ŽIVALSKIH DLAK (KRZNA) V GROBU 6 GOMILE 1 V PLEŠKI HOSTI NA MOLNIKU

Karina GRÖMER, Tjaša TOLAR, Klara KOSTAJNŠEK

INTRODUCTION

The surviving material culture from the Early Iron Age in Europe is varied. The discussions, however, on grave finds usually comprises artefacts made of clay, stone and metal. Organic materials such as textiles, leather or fur also played a major role in the funeral rites of this period. In the last few decades, studies on organic finds increased, especially in Germany, Switzerland and Austria; some finds from Slovenia have also been recorded so far. The discussion of a find from the site of Molnik near Ljubljana, in central Slovenia, adds important information to our basic knowledge of textile culture in the Eastern Hallstatt area. The find can also be discussed as an expression of status and representation.

TEXTILE REMAINS IN THE GRAVE

Grave 6 is the central grave in Tumulus 1 at Pleška hosta at the site of Molnik (see Chapter 5, Figs. 63 and 65 in this volume). On the bottom of a recent cut (deep 0.80 m) into the centre of tumulus a limestone slab was found encircled by small stones of white and brown sandstone. The slab covered a rectangular grave pit (length 1.40 m; width 0.80 m; depth 0.60 m) that was cut into the sandstone bedrock. The pit was lined with stones and wood (see Fig. 71 in this volume). It was filled with burnt material and small pieces of cremated human bones. The grave goods and the anthropological analysis indicate a cremation burial of at least two persons, a man and a woman. It dates to the beginning of the Early Iron Age (end of 8th century BC).

The object of the interdisciplinary research is a piece of textile attached to a fragment of an iron (two-looped) fibula with a knobbed bow (Inv. No. 4034) that was found in Grave 6. It measures 7 cm in length, 3.4 cm

in width and about 1.2 cm in bow thickness (see Fig. 72 in this volume). Grave 6 also contained other finds including the remains of ceramic situlae and dishes with an inturned rim (see Pl. 40 and 41 in this volume), and fragmented gilded bronze tubes (Fig. 73 in this volume) placed beside the fragment of the iron fibula (Fig. 72) with a piece of mineralized textile and cremated bone remains. There are also a broken iron knife and a bronze winged axe. Even a spinning tool was found in the grave, a globular ceramic spindle whorl. The finds were damaged and also found around the grave, in secondary position, in and above the grave pit. It is assumed that the grave was robbed (Pleška hosta grave plan, Figs. 63 and 65).

THE IRON FIBULA WITH ORGANIC LAYERS

The fragmented iron object under Inv. No. 4034 (Fig. 72) was found covered with multiple organic layers (Fig. 1). At first glance, the mineralised objects are difficult to identify, but through various macro- and microscopic methods some basic information was gained. On one side there are two layers of a textile, and fur can also be identified due to the typical structure (animal hair fibres in tufts).

The stratigraphic position of the textile remains holds important potential for their interpretation. This step of the analysis is called “micro-stratigraphy”. The fur is in direct contact with the iron object, while the textile layers cover the fur (Fig. 1).

Further analyses examined the textile itself. The weave type is recorded as well as technical details (see Walton and Eastwood 1988) such as thread count, yarn diameter, use of plied or single yarn, twist direction (s or z) and weaving errors (see Fig. 2 and Tab. 1). Such measurements of technical details of the textile were

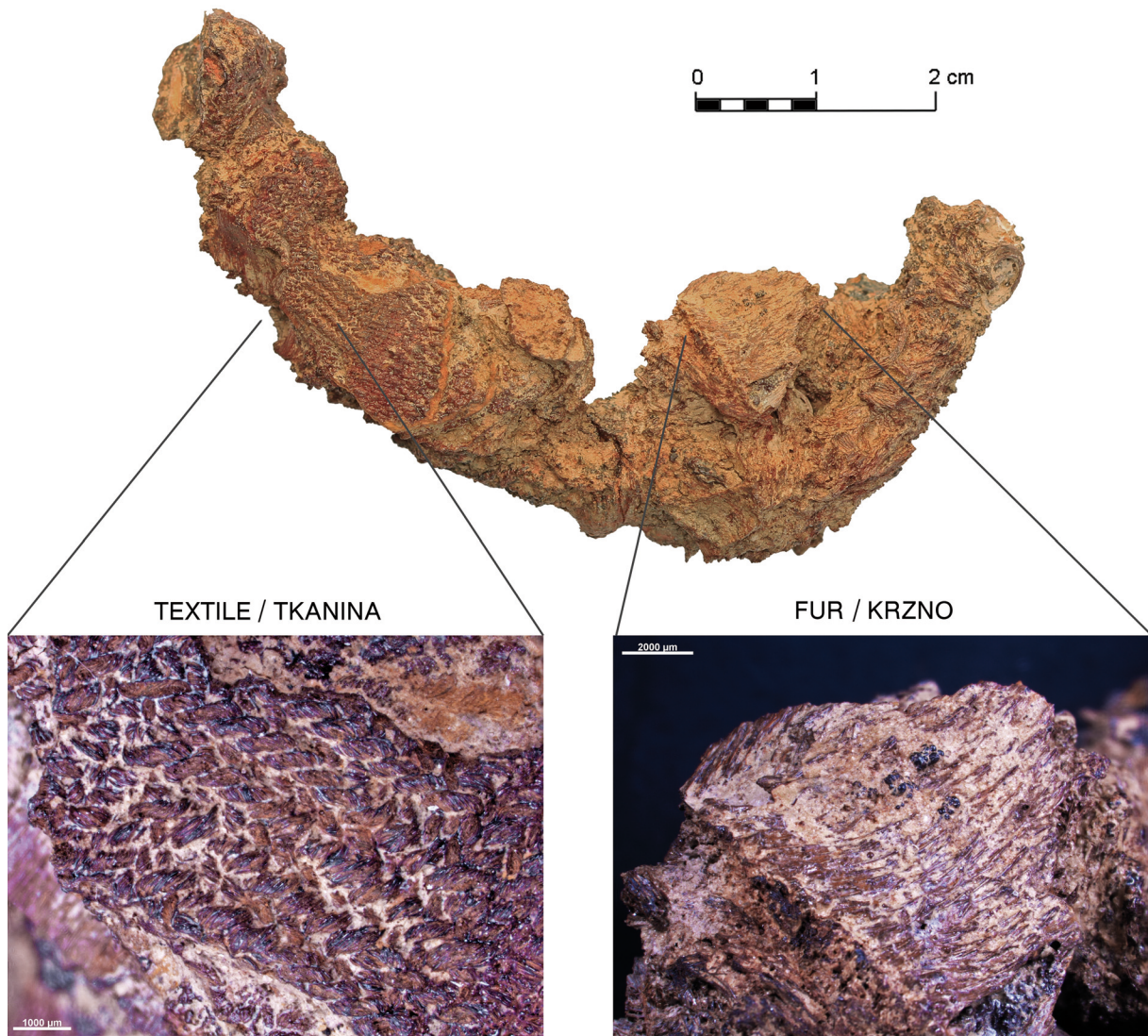

Fig. 1: Two layers of organic material on the iron fibula:
the inner layer consisting of fur, the next layer is fine zigzag twill (see Fig. 2).

Sl. 1: Dve plasti organske snovi na železni fibuli:
notranja plast je krzno, zgornja je fina tkanina v vezavi koničastega kepra (glej še sl. 2).
(Photo / Foto: D. Valoh, Iza ZRC SAZU. Microphotos / Mikrofotografije: A. Kroh, NHMW).

	Thread system 1 / nitni sistem 1	Thread system 2 / nitni sistem 2
Yarn/plied yarn / preja/sukana preja	Yarn / preja	Yarn / preja
Twist direction / smer vitja	s, z	s, z
Twist angle / kot vitja	40–50°	30–40°
Thread thickness / debelina niti	0.2 mm	0.2 mm
Thread count (threads per cm) / gostota niti (niti na cm)	28–30	30–32

Tab. 1: Technical details of the zigzag twill (© K. Grömer, NHMW).
Tab. 1: Tehnični parametri tkanja v vezavi koničastega kepra (© K. Grömer, NHMW).

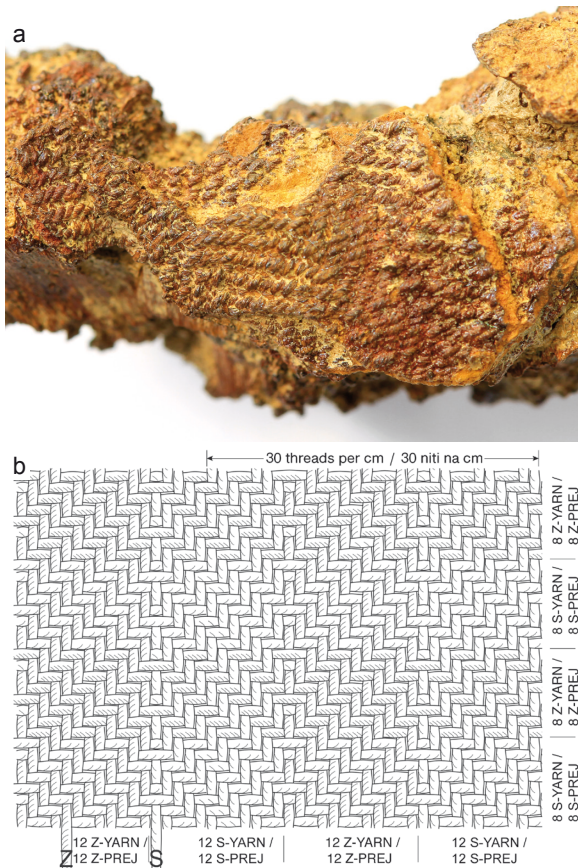

Fig. 2: a – Microphoto of textile remains on a fibula; b – technical drawing of the zigzag twill and spin pattern.

Sl. 2: a – Mikrofotografija tekstilnih ostankov na fibuli; b – shematski prikaz vezave in vzorčenja s pomočjo preje različnih smeri vitja. (Photo / Foto: D. Valoh, Iza ZRC SAZU; Drawing / Risba: © K. Grömer, NHMW).

carried out with the DinoLite Digital Microscope and light microscope (Zeiss SteREO DiscoveryV20). There is no colour information because of the mineralised conditions of the artefact. Nevertheless, it is possible to identify pattern types which are based on floating threads or differences in thread twist direction. Also seams and hems could be studied when surviving on the small fragments.

The textile from Molnik can be described as a very fine zigzag twill (other term: lozenge twill with point repeat), as can be seen on the technical drawing (Fig. 2, Tab. 1). The thread thickness and thread count are listed in Table 1. In the overall appearance the textile from Pleška hosta Grave 6 is of a very fine and well balanced kind with a dense surface.

The colour is now rust-brown due to the preservation conditions as a mineralized item on an iron object. The textile itself covers an area of about 3.2 x 1.2 cm of

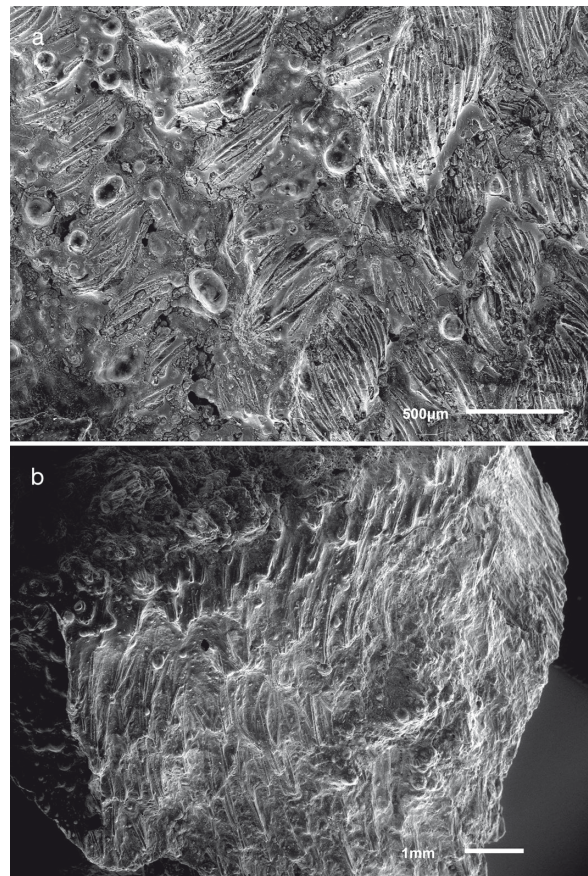

Fig. 3: a – Textile surface, covered with consolidants; b – fur (also see Fig. 1)

Sl. 3: a – Površina tekstilne najdbe, prepojena z utrjevalci ali stabilizatorji; b – ostanek krzna (glej tudi sl. 1). (SEM photos / SEM fotografije: D. Topa, Central Research Labs, NHMW).

the iron object. No selvage survived and it is therefore not possible to identify warp and weft of the woven fabric. To differentiate the horizontal and vertical threads, they are named thread system 1 and thread system 2.

As already mentioned, the weave type of the textile can be identified as zigzag twill; the count repeat of the zigzag structure seems to follow a regular scheme, it changes after each 12 threads (see Fig. 2).

Additionally, a specific pattern type can be recognized – spin patterning, which is a sophisticated tone-on-tone pattern. By arranging alternating groups of s- and z-twisted yarn in a textile, a striped pattern is visible under appropriate lighting. The use of such alternating groups of threads in both warp and weft would result in a fine checked pattern. On the Pleška hosta find, spin pattern is visible in both thread directions (thread systems 1, 2 in Tab. 1). In direction of the zigzag twill it follows the repeat of the twills: 12 s- and 12

z-yarns (thread system 1) were taken alternately. In the other direction the spin pattern is a change of 8 s- and 8 z-yarns each (thread system 2).

NOTES ON CONSERVATION TREATMENTS

Organic materials such as textiles, leather or wood usually disintegrate when buried in the soil, because of the wet and unstable climate conditions in Central Europe. Under favourable conditions, textiles can survive as tiny fragments on artefacts of metal, such as bronze, iron or silver. After excavation, they are very fragile and they have to be treated with various conservation methods to stabilize them. In that case it is of importance to notice that analysis of micro-structures like fibre analysis should be performed before the surface of the object is covered by consolidants.

For Molnik, we attempted to analyse the fibres with a Scanning Electron Microscope (JEOL, JSM-6610LV) at the Central Research Laboratories, Natural History Museum Vienna, but were not successful (see *Fig. 3*). The problem was that the iron object was excavated in 1996 and subsequently treated with unknown consolidants during conservation activities at the museums in Ljubljana (the City Museum and the National Museum of Slovenia). The SEM images demonstrate that the consolidants built a layer with a bubbly surface (see *Fig. 3*) covering the organic material making detailed fibre analyses impossible (see *Figs. 1 and 3*).

DISCUSSION

COMPARABLE FINDS

We have a good overview of the textile finds from the graves of the Hallstatt culture. From Germany we know of outstanding items deriving from aristocratic graves such as those at Eberdingen-Hochdorf (Banck-Burgess 2012), Swiss and Austrian finds have also been published in recent years (Rast-Eicher 2008; Grömer 2012). Additionally there are catalogues of the grave finds from the Eastern Hallstatt culture: Hungary, Slovenia (Banck-Burgess 1999, 222–223; Bender Jørgensen 2005, 140–145; Kavkler 2016), the Czech Republic and Slovakia (Belanová-Štolcová 2012, 310–311). They allow us to understand the textile types and qualities used in Central Europe between 800 and 400 BC and how the Pleška hosta find compares.

The textile attached to the iron fibula from Grave 6 at Pleška hosta is a zigzag twill with a spin pattern. Generally, twill and twill variants are among the most common types in the Early Iron Age, but there are distinct differences between the Eastern and the Western Hallstatt cultures (Bender Jørgensen 2005, *Fig. 1*). In

the west, especially in southern Germany and Switzerland, fine twills were usually woven with plied yarn in one thread system and a single yarn in the other. In the east, e. g. eastern Austria, Hungary and Slovenia, a textile type with a single yarn, twill and spin pattern is the most characteristic. In this light, the Molnik textile is a perfect example of the textile production in the Eastern Hallstatt culture. Nevertheless, it is outstanding in its quality. The Molnik textile is among the very fine specimens of woven fabrics known from the Hallstatt period. The threads are finely and regularly spun, as the measurements of 0.2 mm demonstrate. Also the density of the web, counted as threads per cm, point in the same direction. The fabric is quite balanced, both thread systems have more or less the same thread count which lies between 28 and 32 threads per cm.

There are only a few twill textiles from the Hallstatt culture of such quality – no others are currently known from Slovenia (Bender Jørgensen 2005, 143–145, and *Fig. 7*). The finest twill from Vače has a thread count of 20 by 22 threads per cm. On a belt plate from Magdalenska gora, Grave 57, a twill is attached with 20 threads per cm in both directions (Bender Jørgensen 2005, Cat. Nr. 114 and 98).

A comparison with the organic textile finds from the salt-mine at Hallstatt (Grömer et al. 2013, catalogue, e. g. HallTex 50, 69, 71, 72, 74, 90, 91, 198) may demonstrate what the Molnik textile looked like before it ended up as a mineralized and corroded item attached to an iron fragment (*Fig. 4*). Nevertheless, as can be seen in the graph, only a few of the finest twills from Hallstatt reach this fineness (also see Grömer et al. 2013, *Fig. 20*).

The Molnik textile is among the highest quality products of the Hallstatt period. In this context it is important to understand that textile work is very time-consuming (Grömer 2016, 134, 444). The finer the threads and the higher the number of threads per cm are, the more time is needed to spin and weave the item.

FUNCTION OF TEXTILES IN GRAVE CONTEXTS

We know various textiles from the Early Iron Age cemeteries, but not all of them belonged to the garments of the deceased. Even in graves, woven fabrics served various functions. Often, textiles were used as wrappings of grave goods or even as covering of the cremated bones (see e. g. Gleba 2014; Grömer 2016, 296–302). From Eberdingen-Hochdorf wall hangings and floor covers have also been identified (Banck-Burgess 2012).

From an interpretative perspective, there are distinct differences between inhumation and cremation graves. For example, a textile found on an iron belt plate located in the pelvic area of a skeleton may have belonged to a garment that was belted. A similar textile

Fig. 4: Comparison between the Molnik textile (in the centre) with twills from Hallstatt salt-mine (different colours, patterns and qualities). All objects at the same scale, each box is a 2 x 2 cm detail of an original find (© K. Grömer, NHMW).

Sl. 4: Primerjava tekstila z Molnika (v sredini) s tkaninami v keprovi vezavi (koničasti in križasti keper) iz rudnika soli v Halls-tattu (razlike v barvi, vzorcih in kvaliteti). Vsi predmeti so v merilu, vsak razdelek prikazuje 2 x 2 cm detajl originalne tekstilne najdbe (© K. Grömer, NHMW).

on an iron plate from a cremation grave cannot primarily be identified as a garment. In that case it is more likely that the textile was a wrapping for the iron object.

The Molnik find – a fragment of an iron fibula – was placed in the grave beside pottery, a bronze axe, an iron knife (see *Pls. 40, 41*) and gilded bronze tubes (*Fig. 73*). Some fur was attached to the iron object and a very fine twill textile served as the outer layer. As it was found in

a cremation grave, the textile could have been a cover or wrapping for the iron object. It is also possible that the textile was part of a burial gift, a piece of cloth or garment, deposited along with the other objects (like pottery and other items) and was accidentally placed on the iron object and the piece of fur (see *Fig. 1*).

Whatever it was, it is proof that textiles and fur played a role in funeral rites.

CONCLUSION

The textile specialist Lise Bender Jørgensen (2005, 143–145) lists 40 textile finds from the Hallstatt period cemeteries in Slovenia. To those sparse finds we can add the organic material found in the Pleška hosta cemetery at Molnik, which is important for our understanding of contemporary material culture. The textile from Tumulus 1/Grave 6 is a twill, woven with a single yarn and spin pattern and thus comparable to other textile finds from the same period and region. The fine threads, the spin pattern and the balanced, regular appearance points to a skillful person who made it.

In general textiles – similar to other items of material culture from the Hallstatt period – served basic needs as well as representative ones. Grave finds are an especially good hint of such behaviour. A good example is the princely tomb at Eberdingen-Hochdorf, where golden jewellery and prestigious objects like a huge bronze vessel and a bronze *kline* were found (Biel 1985). The textiles in this grave (Banck-Burgess 2012) also fit the picture of a high status person. High quality textiles,

some of them dyed with precious dyestuffs such as insect dyes, also time-consuming, and elaborated tablet woven bands are also representative.

It is difficult to understand the value of textiles in the Iron Age (see e. g. Grömer 2016, 443–444), but in the case of Molnik it has to be stated that the fineness and quality of the item is outstanding. Even the amount of time needed to make such a fine textile with 30 threads per cm is higher than for an average quality textile. The fine quality, the spin pattern and the advanced twill type (diamond twill) place the fabric from Molnik among the extraordinary ones within the Hallstatt culture.

Acknowledgements

We would like to thank Andreas Kroh (Light microscopy; Department for Geology, Natural History Museum Vienna) and Dan Topa (Scanning Electron Microscope; Central Research Laboratories, Natural History Museum Vienna) for their help with photo-microscopy and Dragotin Valoh (ZRC SAZU, Institute of Archaeology) for photographs and preparing the figures and Adrienne C. Frie for proof-reading.

- BANCK-BURGESS, J. 1999, *Hochdorf IV. Die Textilfunde aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kreis Ludwigsburg) und weitere Grabtextilien aus hallstatt- und latènezeitlichen Kulturgruppen*. – Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 70.
- BANCK-BURGESS, J. 2012, *Instruments of Power. Celtic Textiles / Mittel der Macht. Textilien bei den Kelten*. – Stuttgart.
- BELANOVÁ-ŠTOLCOVÁ, T. 2012, Slovak and Czech Republic. – In / V: M. Gleba, U. Mannering (eds./ur.), *Textiles and Textile Production in Europe from Prehistory to AD 400*. – Ancient Textiles Series 11, 306–333.
- BENDER JØRGENSEN, L. 2005, Hallstatt and La Tène Textiles from the Archives of Central Europe. – In / V: P. Bichler et al. (eds./ur.), *“Hallstatt Textiles” Technical Analysis, Scientific Investigation and Experiment on Iron Age Textiles*, British Archaeological Reports Int. Series 1351, 133–150.
- BIEL, J. 1985, *Der Keltenfürst von Hochdorf*. – Stuttgart.
- GLEBA, M. 2014, Wrapping Up for Safe Keeping: “Wrapping” Customs in Early Iron Age Europe. – In / V: S. Harris, L. Douny (eds./ur.), *Wrapping and Unwrapping Material Culture*, Institute of Archaeology Publications 64, 135–146.
- GRÖMER, K. 2012, Austria: Bronze and Iron Ages. – In / V: M. Gleba, U. Mannering (eds./ur.), *Textiles and Textile Production in Europe from Prehistory to AD 400*, Ancient Textiles Series 11, 27–64.
- GRÖMER, K. 2016, *The Art of Prehistoric Textile Making. The development of craft traditions and clothing in Central Europe*. – Veröffentlichungen der Prähistorischen Abteilung 5, Vienna.
- GRÖMER, K., A. KERN, H. RESCHREITER, H. RÖSEL-MAUTENDORFER (eds./ur.) 2013, *Textiles from Hallstatt. Weaving Culture in Bronze and Iron Age Salt Mines*. – *Archaeolingua* 29, Budapest.
- KAVKLER, K. 2016, Naravoslovne preiskave ostankov tkanine na železnem suličnem kopitu z najdišča Čadrg-Laze I. – In / V: M. Mlinar, M. Turk, *Prapoti skozi praproti, Arheološka topografija dolin Tolminke in Zadlaščice*, Katalog razstave 2016, Tolmin, 76–81.
- RAST-EICHER, A. 2008, *Textilien, Wolle, Schafe der Eisenzeit in der Schweiz*. – *Antiqua* 44, *Archäologie Schweiz*, Basel.
- WALTON, P., G. EASTWOOD 1988, *The Cataloguing of Archaeological Textiles*. – London.

OSTANKI TEKSTILA IN ŽIVALSKIH DLAK (KRZNA) V GROBU 6 GOMILE 1 V PLEŠKI HOSTI NA MOLNIKU

UVOD

Ostanki materialne kulture iz starejše železne dobe v Evropi so raznovrstni. Razprave o grobnih pridatkih običajno zajemajo predmete iz gline, kamna in kovine, vendar so tudi organski ostanki, kot so tkanine, usnje ali krzno, igrali pomembno vlogo v grobnem ritualu tistega časa. O organskih najdbah je v zadnjih nekaj desetletjih nastalo veliko študij, zlasti v Nemčiji, Švici in Avstriji, obravnavane so bile tudi nekatere najdbe iz Slovenije. Razprava o najdbi z Molnika pri Ljubljani prispeva k našim temeljnim raziskavam vzhodnohalštatske tekstilne kulture nekaj pomembnih informacij. Obravnavati jo je mogoče tudi v smislu reprezentančnosti in izražanja statusa.

OSTANKI TKANINE V GROBU

Grob 6 je zavzemal centralno lego v gomili 1 v Pleški hosti na Molniku (*sl.* 63, 65). Na dnu 0,80 m globokega recentnega vkopa je bila odkrita apnenčasta plošča, obdana z manjšimi kamni iz belega in rjavega peščenjaka. Prekrivala je oglato grobno jamo (dolgo 1,4 m, široko 0,8 m in globoko 0,6 m), ki je bila vklesana v živo skalo iz peščenjaka in obložena s kamni in lesom (*sl.* 71). Zapolnjena je bila z žganino in drobcji sežganih kosti. Grobni pridatki in antropološka analiza kažejo na žgan pokop moškega in ženske z začetka železne dobe oz. s konca 8. st. pr. n. št.

Predmet interdisciplinarne raziskave je v grobu 6 najden košček tkanine, sprijet s fragmentom železne (dvoankaste) vozlaste fibule (inv. št. 4034). Fragment fibule meri 3,4 x 7 cm, debelina loka znaša okoli 1,2 cm (*sl.* 72). Grob 6 je vseboval še druge pridatke, med njimi črepinje lončenih situl in latvic (*t.* 40, 41A), fragmente bronastih cevčic s pozlato (*sl.* 73), razlomljen železen nož in bronasto sekuro z dvostranskimi plavutmi. Najden je bil tudi pripomoček za tkanje, tj. glinast kroglast vijček. Najdbe so bile poškodovane, nekaj jih je bilo raztresenih okoli groba in nad njim, torej v sekundarni legi, kar bi kazalo na to, da je bil grob oplenjen (*sl.* 63 in 65).

ŽELEZNA FIBULA Z ORGANSKIMI OSTANKI

Na fragmentiranem železnem predmetu z inv. št. 4034 (*sl.* 72) je ohranjena večplastna organska snov (*sl.* 1). Na prvi pogled so mineralizirani ostanki težko razpoznavni, toda z različnimi makro- in mikroskopskimi postopki smo lahko pridobili nekaj osnovnih podatkov o njih. Identificirali smo dve plasti tekstila in krzno, ki je prepoznavno po tipični strukturi, tj. šopih živalskih dlak.

Za interpretacijo je stratigrafska lega tekstilnih ostankov pomembna. Ta korak analize tekstila imenujemo "mikrostratigrafija". Na železni fibuli iz Pleške hoste na Molniku je krzno v neposrednem stiku z njo, prekrivata pa ga dve plasti tekstila (*sl.* 1), ki je predmet nadaljnje analize

Nadaljnja analiza zajema sam tekstil. Poleg načina tkanja so zabeleženi še naslednji konstrukcijski parametri (glej Walton in Eastwood 1988): gostota niti, premer preje/niti, vrsta preje (sukana, enojna), smer vitja (S ali Z) in napake pri tkanju (glej *sl.* 2 in *tab.* 1). Analize tekstila so bile izvedene s stereomikroskopom DinoLite in optičnim mikroskopom Zeiss SteREO DiscoveryV20. O barvi tekstila ni mogoče sklepati, ker je najdba mineralizirana. Kljub temu smo lahko identificirali vezavo/vzorec tkanine, ki temelji na načinu prepletanja/flotiranja niti ali na vzorčenju z vitjem preje. Če bi se na tako majhnem koščku ohranili šivi in robovi, bi jih bilo prav tako možno analizirati.

Tkanino z Molnika lahko opišemo kot fino tkano v vezavi koničastega kepra, kar je razvidno z risbe (*sl.* 2, *tab.* 1). Premer preje in gostota niti sta podana v *tabeli* 1, predvsem pa daje tkanina iz groba 6 v Pleški hosti videz finega enakomerno gostega tkanja.

Ker se je tkanina ohranila na železnem predmetu, je zdaj rjasto rjave barve. Ostanek tkanine je velik pribl. 3,2 x 1,2 cm. Robovi tkanine se niso ohranili, zato se ne da določiti smeri osnove ali smeri votka. Za razločevanje horizontalne in vertikalne smeri niti (smeri osnove in votka) smo ju poimenovali kot nitni sistem 1 in nitni sistem 2 (glej *tab.* 1), ki kažeta na vezavo koničasti keper, pri katerem se smer žarka spremeni na vsakih 12 niti (glej *sl.* 2).

Prepoznali smo tudi posebno obliko vzorca, tj. vzorčenje s pomočjo različnih smeri vitja preje. Tako dobimo prefinjen "tone-on-tone" vzorec oz. različne nianse (odtenke) na površini tkanine, kar daje sofisticiran in subtilen videz. S konstrukcijo in vključevanjem izmenično ponavljajočih se grupiranih niti z različno smerjo vitja (enkrat s S-vitjem, drugič z Z-vitjem) dobimo črtast vzorec, ki je lepo viden pod določenim kotom. Z navedeno tehniko izmenično uporabljenih prej različnih smeri vitja, tako po votku kot tudi po osnovi, lahko dobimo vzorec šahovnice oz. karo vzorec. Na najdbi iz Pleške hoste je viden vzorec, narejen s pomočjo preje različnih smeri vitja, ki se kaže v obeh nitnih sistemih (nitni sistem 1 in nitni sistem 2 – *tab. 1*). Pri sistemu 1 si sledi 12 niti s S-vitjem in 12 z Z-vitjem, pri sistemu 2 pa 8 niti s S-vitjem in 8 z Z-vitjem preje.

ZABELEŽKE O KONSERVACIJSKIH POSTOPKIH

V zemlji zakopani organski ostanki, kot so tekstil, usnje ali les, zaradi klimatskih razmer v srednji Evropi običajno razpadejo. Tkanina se v arheoloških kontekstih ohrani le izjemoma, velikokrat v manjših koščkih na kovinskih predmetih, npr. bronastih, železnih ali srebrnih. Po izkopu postanejo tekstilni ostanki na zraku zelo krhki, za njihovo obstojnost je zato treba uporabiti razne konservatorske postopke. Ob tem kaže poudariti, da je treba analizo mikrostruktur, denimo analizo vlaken, opraviti pred konservacijo, se pravi, preden predmet prepojimo ali premažemo s stabilizatorji.

Pri tekstilni najdbi z Molnika smo poskušali analizirati vlakna pod elektronskim mikroskopom (JEOL, JSM-6610LV) v centralnem laboratoriju Naravoslovnega muzeja na Dunaju, vendar žal neuspešno (glej *sl. 3*). Glavna ovira je bila konservacija železnega predmeta iz Pleške hoste, ki je bil kmalu po odkritju leta 1996 v celoti prepojen z neznanimi substancami (glej Tolar, Rastlinski makroostanki) v okviru konservacijskih postopkov, izvedenih v muzejskih delavnicah (Mestni muzej Ljubljana in Narodni muzej Slovenije, Ljubljana). Z elektronskim mikroskopom (SEM) posnete slike kažejo, kako so stabilizatorji zgradili čvrsto, mehurčkasto plast, ki prekriva površino organske najdbe in tako zakrili mikrostrukturo tkanine (glej *sl. 3*). Detajlna analiza vlaken tako danes ni več mogoča (glej *sl. 1 in 3*).

DISKUSIJA

PRIMERLJIVE NAJDBE

O tekstilnih najdbah iz grobov halštatske kulture imamo na voljo dober pregled – iz Nemčije poznamo izjemne predmete, ki izvirajo iz aristokratskih grobov z najdišča, kot je Eberdingen-Hochdorf (Banck-Bur-

gess 2012). V zadnjih nekaj letih so bile objavljene tudi švicarske in avstrijske najdbe (Rast-Eicher 2008; Grömer 2012). Na voljo so prav tako katalogi grobnih pridatkov z območja vzhodne halštatske kulture: Madžarske, Slovenije (Banck-Burgess 1999, 222–223; Bender Jørgensen 2005, 140–145; Kavkler 2016), Češke in Slovaške (Belanová-Štolcová 2012, 310–311). Te objave nam omogočajo razumeti vrste in kakovost tkanin, ki so bile v uporabi na območju srednje Evrope v času med 800 in 400 pr. n. št., in s katerimi lahko primerjamo najdbo iz Pleške hoste.

Tkanina na železni fibuli iz groba 6 v Pleški hosti je vzorčena s pomočjo preje različnih smeri vitja. V splošnem spadajo tkanine v keprovi vezavi in njegovih izpeljankah med najbolj tipične tekstilne najdbe iz starejše železne dobe, vendar se kažejo očitne razlike med izdelki vzhodne in zahodne halštatske kulture (Bender Jørgensen 2005, *sl. 1*). Na zahodu, še zlasti v južni Nemčiji in Švici, so fine keprove tkanine navadno tkane s sukano prejo v enem sistemu in enojno prejo v drugem. Za vzhodne, npr. iz vzhodne Avstrije, Madžarske in Slovenije, pa je značilnejša uporaba keprove tkanine z enojno prejo in vzorčenjem z različno smerjo vitja preje. V tem pogledu je tekstilna najdba z Molnika vzorčni primer tekstilne produkcije vzhodnohalštatske kulture, izstopa pa po kakovostni izdelavi. Gre za fino in enakomerno vito prejo premera 0,2 mm. Analiza gostote je pokazala, da je tkanina dokaj enakomerna, saj je gostota obeh nitnih sistemov približno enaka, in sicer med 28 in 32 niti/cm.

Iz halštatskega obdobja poznamo le še nekaj tako dovršenih in kakovostnih tkanin v keprovi vezavi, toda nobene z območja Slovenije (Bender Jørgensen 2005, 143–145, in *sl. 7*). Najfinejša keprova tkanina z Vač ima npr. gostoto od 20 do 22 niti/cm, ostanek ohranjen na pasni sponi iz groba 57 z Magdalenske gore, pa 20 niti/cm v obeh smereh (Bender Jørgensen 2005, *kat. št. 114 in 98*).

Primerjava z organskimi tekstilnimi najdbami iz rudnika soli v Hallstattu (Grömer et al. 2013, katalog, npr. HallTex 50, 69, 71, 72, 74, 90, 91, 198 in *sl. 20*) bi lahko kazala, kakšna naj bi bila tekstilna najdba z Molnika, preden se je spremenila v mineraliziran in korodiran ostanek na železnem predmetu (*sl. 4*).

Kot rečeno, lahko tekstilno najdbo z Molnika prištevamo med najkakovostnejše izdelke iz halštatske dobe. Ob tem je treba upoštevati, da je ročna izdelava tekstila zelo dolgotrajen postopek (Grömer 2016, 134, 444); bolj je preja fina in večja je gostota niti/cm, več časa zahtevata priprava preje in tkanje.

FUNKCIJA TEKSTILA V GROBOVIH

Z grobišč starejše železne dobe poznamo raznovrstne tkanine, vendar niso vse ostanki oblačil pokojnikov, kajti tkanina je imela v grobovih različne funkcije. Uporabljala se je tudi za ovijanje grobnih pridatkov ali celo za

prekrivanje sežganih kosti (glej npr. Gleba 2014; Grömer 2016, 296–302). Na najdišču Eberdingen-Hochdorf je bilo ugotovljeno, da je tkanina visela na stenah grobnice in prekrivala tla (Banck-Burgess 2012).

Za interpretacijo je pomemben razloček med skeletnimi in žganimi grobovi. Tkanina, najdena denimo na pasni sponi na predelu medenice skeleta, je lahko pripadala oblačilu s pasom, medtem ko podobne tkanine na železni pasni sponi iz žganega groba ne moremo prvenstveno pripisati oblačilu. V tem primeru je bolj verjetno, da je bil železen predmet vanjo zavit.

Molniška najdba – fragment železne fibule – je bila pridana v grob poleg lončenine, bronaste sekire, železnega noža (glej t. 40, 41) in bronastih cevčic s pozlato (sl. 73). Ostanek krzna je z železno fibulo sprijet, medtem ko tkanina tvori zunanji sloj na njem. Glede na to, da je bil ta železni predmet najden v žganem grobu, bi bilo možno, da je bil prekrit ali ovit s tkanino. Prav tako bi bilo možno, da je bila priložena kot daritveni predmet, kot kos oblačila zraven drugih predmetov (lončenine in drugih pridatkov) in se je naključno sprijela z železno fibulo in krznom (glej sl. 1). Karkoli že, prisotnost tkanine in krzna v grobu dokazuje njuno vlogo v pogrebnih ritualih.

ZAKLJUČEK

Raziskovalka arheološkega tekstila Lise Bender Jørgensen (2005, 143–145) navaja 40 tekstilnih najdb z grobišč halštatskega obdobja na območju Slovenije. K tem redkim najdbam lahko sedaj prištejemo še primerke z Molnika (Pleška hosta), ki pomembno prispeva

k vedenju o tedanji materialni kulturi. Mineraliziran ostanek tkanine na železni fibuli iz gomile 1/grob 6, ki je tkan v keprovi vezavi in iz enojne preje ter vzorčen s pomočjo preje različnih smeri vitja, je primerljiv z drugimi tovrstnimi najdbami iz tega časa in prostora. Finost preje, vzorčenje z različno smerjo vitja preje in enakomerno tkanje kažejo na večino in znanje osebe, ki je tkanino izdelala.

V splošnem priča tekstil – podobno kot druge najdbe materialne kulture iz halštatske dobe – tako o osnovnih potrebah kot tudi o reprezentančnem značaju teh najdb. V tem smislu so še posebej zgovorne grobne najdbe. Dober primer je knežji grob z najdišča Eberdingen-Hochdorf, v katerem so bili najdeni zlat nakit in drugi dragoceni predmeti, kot sta ogromen bronast kotel in bronasto ležišče – *kline* (Biel 1985). Skladne s to podobo osebe visokega statusa so tudi tekstilne najdbe v tem grobu (Banck-Burgess 2012). Na visok družbeni položaj kažejo zelo kakovostne tkanine, nekatere so obarvane z žlahtnimi barvili, kot so barvila insektov; njihova izdelava je bila zelo zamudna. K osebi visokega statusa pa sodijo npr. tudi trakovi, tkani s pomočjo ploščic z luknjicami (t. i. tkanje s karticami).

O vrednosti, ki jo je imel tekstil v železni dobi, je težko soditi (glej npr. Grömer 2016, 443–444), toda o najdbi z Molnika lahko govorimo kot o zelo fini in kvalitetno izdelani tkanini. Vložek časa, potreben za ročno izdelavo tako fine tkanine z visoko gostoto (30 niti/cm), je veliko večji kot za izdelavo tkanine povprečne kvalitete. Zaradi visoke kakovosti, vzorčenja s pomočjo preje različnih smeri vitja in vezave (koničasti keper) lahko tkanino z Molnika uvrstimo med izjemne halštatske izdelke.

ELEMENTAL MICROANALYSIS OF SELECT ARTEFACTS FROM MOLNIK

ELEMENTNA MIKROANALIZA IZBRANIH NAJDB Z MOLNIKA

Adrijan KOŠIR

INTRODUCTION

Nine artefacts from archaeological contexts at Molnik were examined under a Scanning Electron Microscope and analysed with Energy Dispersive X-ray spectroscopy. The inventory number of each artefact is used for identification and correlation with the catalogue of finds.

LIST OF ARTEFACTS EXAMINED

- Roje, Grave 5 – bracelet (Inv. No. 1363; *Pl.* 3: 3)
Grmada, Grave 17/6 – head of large pin (Inv. No. 1561a; *Pl.* 24: 1)
Grmada, Grave 17/6 – sheath of large pin (Inv. No. 1561b; *Pl.* 24: 1)
Grmada, Grave 17/6 – small pin (Inv. No. 1562; *Pl.* 24: 2)
Grmada, Grave 17/6 – sheath of small pin (Inv. No. 1572; *Pl.* 24: 3)
Grmada, Grave 17/6 – helmet knob (Inv. No. 1575c; *Pl.* 25: 4b)
Grmada, Grave 17/6 – helmet plate (Inv. No. 1575a; *Pl.* 25: 4c)
Pleška hosta, Grave 1/10 – bead (Inv. No. 3938-PN3; *Pl.* 42: 4)
Pleška hosta, Grave 1/10 – bead (Inv. No. 4031-PN87; *Pl.* 42: 2)

METHOD

Specimens were examined on a JEOL JSM-IT100 scanning electron microscope at the Microscopy Lab of the Institute of Palaeontology ZRC SAZU, Ljubljana. Whole specimens were mounted with double-adhesive carbon tape on 30, 50 or 76 mm diameter aluminium holders. Uncoated specimens were observed and pho-

tographed in low-vacuum mode (20–40 Pa) with an accelerating voltage of 15 kV and 20 kV at a working distance from 9 to 11 mm. Photomicrographs were taken in topographic, compositional and shadow backscattered electron imaging (BET, BEC and BES) modes.

Qualitative and semiquantitative Energy Dispersive X-ray Spectroscopy elemental analysis (EDS) was performed at the same low-vacuum (LV) conditions. Elemental spectra were obtained on uncoated specimens using point or small area analysis with 100 seconds preset (live) time and automatic element identification mode. Elements selected from qualitative results were further analysed manually in (semi)quantitative (standardless) mode; results were calculated and reported in pure (non-oxide) or oxide form.

On metal specimens covered with patina small parts of the surface were carefully scratched by a scalpel to remove the oxidised layer and uncover a clean metal surface, approximately 1 mm² in size. EDS analyses were performed separately both on the oxidised and scraped surfaces.

RESULTS

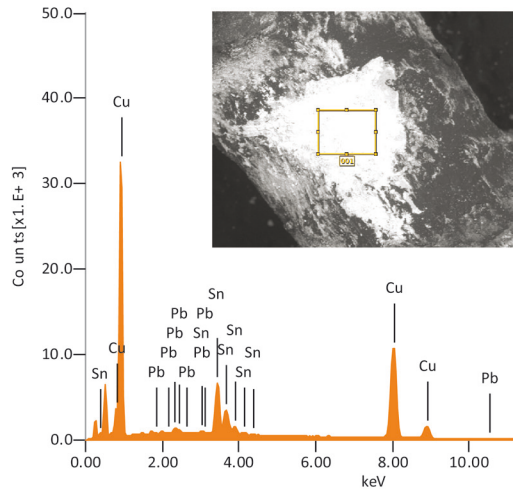
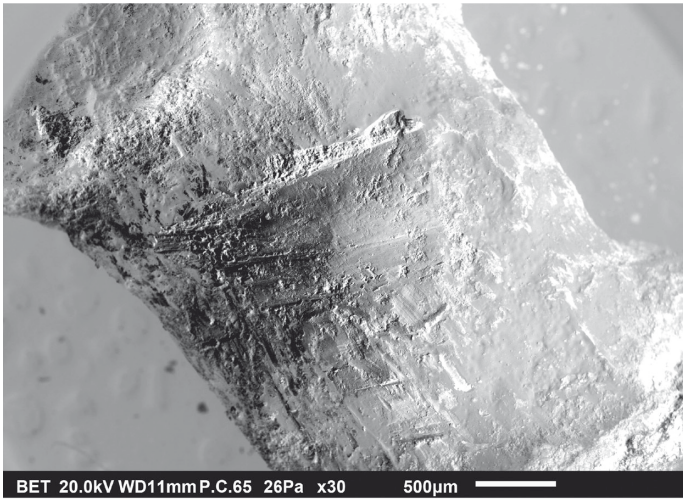
1363 – bracelet? from Grave 5 at Roje: strongly oxidised surface; Pb + Sn

1561a – head of large pin from Grave 17/6 at Grmada: Sn (>60 %), Cu (<40 %), traces of Ag

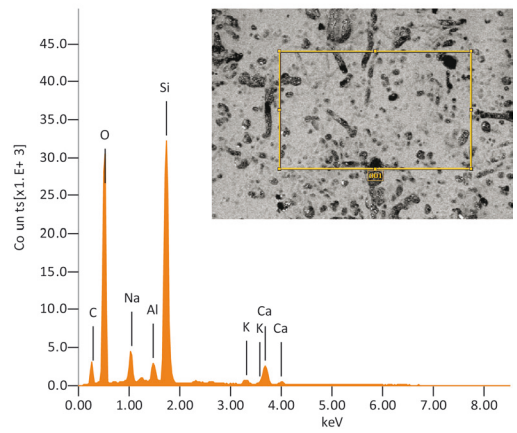
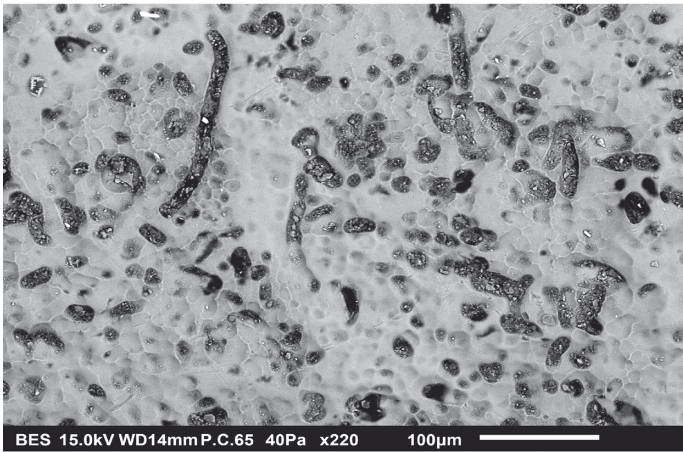
1561b – sheath of large pin from Grave 17/6 at Grmada: Cu (~70–77 %), Sn (~22–30 %), Pb (<2 %)

1562 (*Fig. 1A*) – small pin from Grave 17/6 at Grmada: Cu, Sn, Pb + C, O, Si, S; semiquantitative: Cu (~75 %), Sn (>20 %), Pb (<5 %)

A

B

C

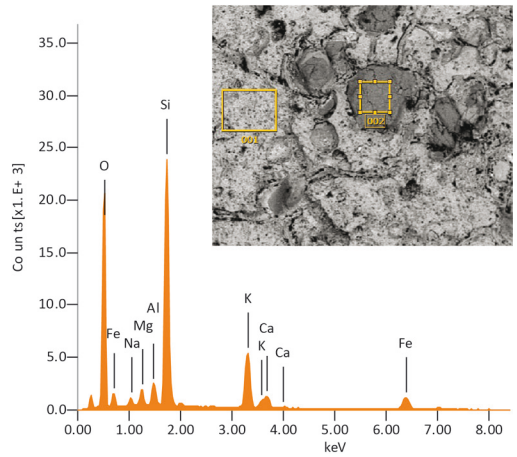
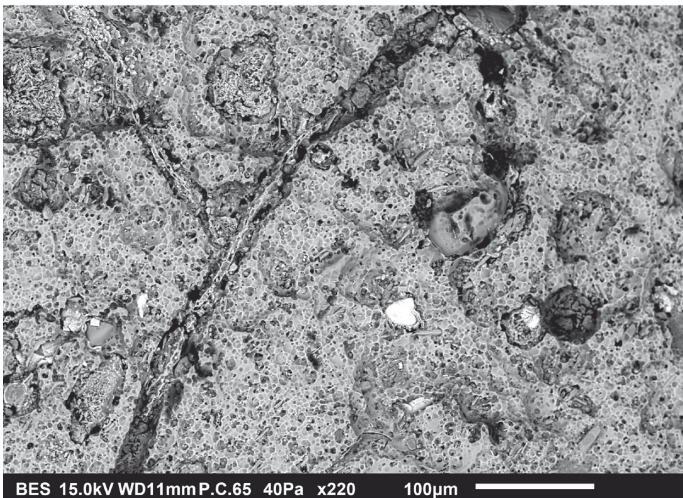

Fig. 1 / Sl. 1

1572 – sheath of small pin from Grave 17/6 at Grmada:
oxidised surface: Cu, Sn, Pb + C, O, Si, P, S, Cl
clean metal surface: Cu (~70 %), Sn (~20 %), Pb (>5 %)

1575c – helmet knob from Grave 17/6 at Grmada:
Cu (~85 %), Sn (<15 %), traces of Pb

1575a – helmet plate from Grave 17/6 at Grmada:
Cu (~85 %), Sn (~15 %), traces of Pb

3938-PN3 (Fig. 1B) – bead from Grave 1/10 at Pleška
hosta:
SiO₂ (>70 %), subordinate amounts of CaO, Na₂O,
Al₂O₃, K₂O and C.

4031-PN87 (Fig. 1C) – bead from Grave 1/10 at Pleška
hosta:
bulk: SiO₂ (>60 %), FeO, K₂O, Al₂O₃, C, small amounts
of CaO, Na₂O and MgO
grain(s): quartz (SiO₂)

The results of the EDS analysis revealed that the bracelet (1363) from Grave 5 at Roje is made of a tin-lead alloy in a ratio of approximately 1 : 3. They also indicated differences in composition of parts of the large pin from Grave 17/6 at Grmada. The multi-knobbed head of the pin (1561a) contains a significant quantity of tin, while copper is more prevalent in the other parts, as well as in the small pin and the pin sheaths (1561b, 1572, 1562 – Fig. 1A). A very high quantity of copper is traceable in the helmet parts from the same grave (1575a,c). Two beads from a necklace from Grave 1/10 at Pleška hosta were also analysed (3938-PN3, 4031-PN87), showing a porous vitreous matrix (Figs. 1B and 1C) of variable chemical composition although both are composed predominantly of SiO₂. The bead 4031-PN87 contains a significant amount of quartz grains.

Proof-reading: Adrienne C. Frie

←

Fig. 1:

A) left: backscattered topographic (BET) image of a pin from Grave 17/6 at Grmada; right: elemental spectrum obtained from the scrapped surface, shown as a white area in the inset backscattered composition (BEC) image. Rectangle indicates the area of EDS analysis.

B) left: backscattered shadow (BES) image of the surface of the bead 3938-PN3 from Grave 1/10 at Pleška hosta shows porous, vitreous texture; right: elemental spectrum and an inset image indicating the EDS analysis area.

C) left: backscattered shadow (BES) image of the surface of the bead 4031-PN87 from Grave 1/10 at Pleška hosta shows porous, vitreous texture with mineral grains; right: elemental spectrum obtained from the area marked with rectangle 001 (matrix) shown in the inset image. Rectangle 002 marks a quartz grain.

Sl. 1:

A) levo: slika manjše igle iz groba 17/6 na Grmadi, posneta z detektorjem odbitih elektronov v topografskem (BET) načinu; desno: elementni spekter analize očiščene površine, ki se na manjši fotografiji, posneti v BEC načinu (compositional mode), vidi kot svetla lisa. Pravokotnik označuje analizirano površino.

B) levo: slika jagode iz groba 1/10 v Pleški hosti, posneta z detektorjem odbitih elektronov v senčnem (BES) načinu. Porozna steklasta tekstura; desno: elementni spekter analizirane površine, označene s pravokotnikom na manjši fotografiji.

C) levo: slika jagode iz groba 1/10 v Pleški hosti, posneta z detektorjem odbitih elektronov v senčnem (BES) načinu. Porozna steklasta tekstura; desno: elementni spekter analizirane površine, označene s pravokotnikom 001 na manjši fotografiji, pravokotnik 002 pa označuje zrno kremenca.

ELEMENTNA MIKROANALIZA IZBRANIH NAJDB Z MOLNIKA

UVOD

Pod vrstičnim elektronskim mikroskopom in z energijsko disperzijsko spektroskopijo rentgenskih žarkov smo analizirali devet najdb, ki izhajajo iz arheoloških kontekstov z Molnika. Za identifikacijsko oznako predmeta in povezljivost s katalogom najdb smo uporabili muzejsko inventarno številko.

SEZNAM IZBRANIH PREDMETOV

- Roje, grob 5 – zapestnica? (inv. št. 1363; t. 3: 3)
 Grmada, grob 17/6 – daljša večglava igla (inv. št. 1561a; t. 24: 1)
 Grmada, grob 17/6 – ščitnik daljše večglave igle (inv. št. 1561b; t. 24: 1)
 Grmada, grob 17/6 – manjša igla (inv. št. 1562; t. 24: 2)
 Grmada, grob 17/6 – ščitnik manjše igle (inv. št. 1572; t. 24: 3)
 Grmada, grob 17/6 – nastavek na temenski ploščici čelade (inv. št. 1575c; t. 25: 4b)
 Grmada, grob 17/6 – frag. stranska ploščica čelade (inv. št. 1575a; t. 25: 4c)
 Pleška hosta, grob 1/10 – jagoda (inv. št. 3938-PN3; t. 42: 4)
 Pleška hosta, grob 1/10 – jagoda (inv. št. 4031-PN87; t. 42: 2)

METODA

Vzorci smo proučili na vrstičnem elektronskem mikroskopu JEOL JSM-IT100 v laboratoriju za mikroskopijo na Paleontološkem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani. Cele artefakte ali fragmente smo z dvostranskim samolepilnim ogljikovim trakom pritrdili na aluminijaste nosilce premera 30, 50 oziroma 76 mm. Primerke smo opazovali nenapršene (to je brez nanosa

tanke prevodne plasti zlata ali ogljika) in fotografirali v grobovakuumskem načinu (20–40 Pa) s pospeševalno napetostjo 15 ali 20 kV in pri delovni razdalji od 9 do 11 mm. Vzorce smo fotografirali s signalom detektorja odbitih elektronov (BED) v topografskem (BET) ali senčnem (BES) načinu.

Kvalitativno in semikvantitativno analizo z energijsko disperzijsko spektroskopijo rentgenskih žarkov (EDS) smo izvedli pri enakih grobovakuumskih pogojih. Elementne spektre smo posneli na nenapršenih vzorcih s točkovno ali ploskovno analizo s prednastavljenim časom 100 sekund z avtomatskim načinom identifikacije elementov. Kovinske elemente, izbrane na podlagi kvalitativne analize, smo ponovno semikvantitativno ovrednotili. Rezultate smo podali v elementni (čisti) ali oksidni obliki.

Pri kovinskih artefaktih, obdanih s preperelo oksidirano plastjo, smo patinirano plast previdno odstranili na manjši, približno 1 mm² veliki površini, EDS-analize pa smo izvedli na patiniranem in očiščenem delu.

REZULTATI

Rezultati EDS-analize so pokazali, da je zapestnica (1363) iz groba 5 z Roj narejena iz zlitine kositra in svinca, zastopana sta približno v razmerju 1 : 3. Razkrili so tudi različno sestavo posameznih delov daljše večglave igle iz groba 17/6 na Grmadi. Večglavi nastavek ima znatno vsebnost kositra (1561a), medtem ko v drugih delih prevladuje baker (1561b), enako kot pri manjši igli in ščitniku (1572, 1562 – *sl. 1 A*). Zelo velik delež bakra vsebujeta tudi dela čelade iz tega groba (1575a,c). Analizirali smo še dve jagodi iz ogrlice, najdene v grobu 1/10 iz Pleške hoste (3938-PN3, 4031-PN87); kažeta porozno steklasto teksturo različne kemijske sestave (*sl. 1B in 1C*), čeprav v obeh prevladuje SiO₂. Jagoda 4031-PN87 vsebuje veliko kremenovih zrn.

REZULTATI RADIOKARBONSKEGA DATIRANJA IZBRANIH VZORCEV Z MOLNIKA

RESULTS OF THE RADIOCARBON ANALYSES OF SELECT SAMPLES FROM MOLNIK

Za radiokarbonsko datiranje smo izbrali nekaj vzorcev kosti in oglja iz molniških grobov, da bi preverili kronološko opredelitev, do katere smo prišli s pomočjo tipološke analize najdb oz. da bi lahko časovno umestili nekatere grobove, ki niso vsebovali značilnih arheoloških predmetov. Analize so bile opravljene v laboratoriju za radiokarbonsko datiranje v Poznaniu na Poljskem (Tomasz Goslar, Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe).

Seznam vzorcev:

- Selska gmajna, gr. 1, vzorec oglja (ID: MOLNIK1; Lab. št.: Poz-72374)
Selska gmajna, gr. 2, vzorec oglja (ID: MOLNIK2; Lab. št. Poz-72375)
Roje, gr. I/1978, vzorec človeške dolge kosti, sežgana (ID: M780001; Lab. št. Poz-90991)
Grmada, gr. 17/6, vzorec konjske stopalnice, sežgana (ID: M861706; Lab. št. Poz-90906)
Kotarjev peskokop, gr. 3, vzorec človeške dolge kosti, sežgana (ID: M930003; Lab. št. Poz-90992)

Rezultati radiokarbonske analize so prikazani na *tab. 1* in *2*.

Several bone and charcoal samples from the graves at Molnik were selected and subjected to a radiocarbon analysis with the aim of illuminating the dating of those graves in particular that contained no chronologically diagnostic artefacts, as well as those for which we wished to verify the dating provided by the typological analysis. All samples were analysed at the Poznań Radiocarbon Laboratory in Poland (Tomasz Goslar).

List of samples:

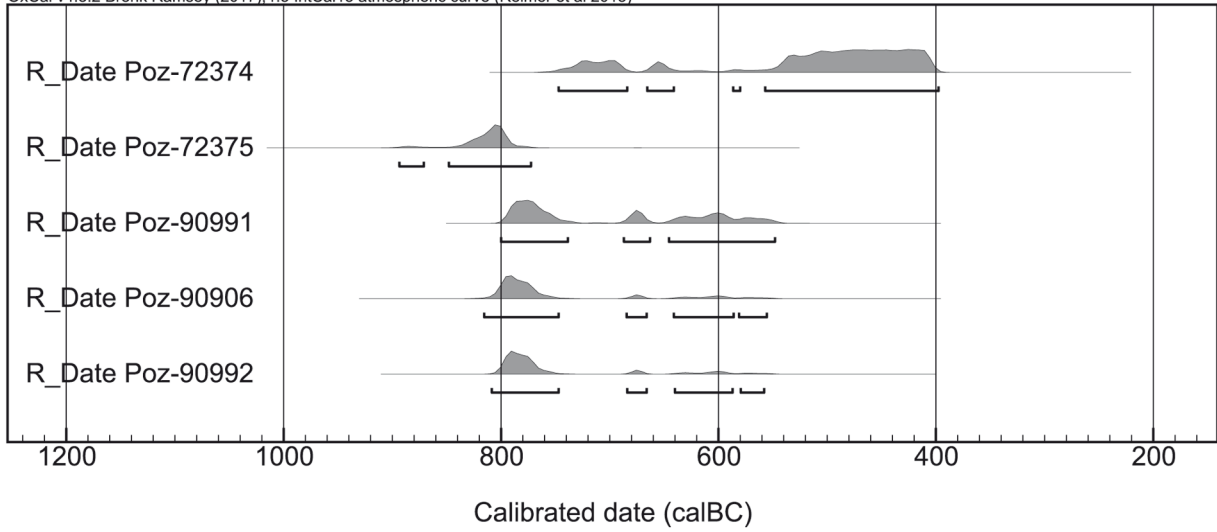
- Selska gmajna, Gr. 1, charcoal sample (ID: MOLNIK1; Lab. No. Poz-72374)
Selska gmajna, Gr. 2, charcoal sample (ID: MOLNIK2; Lab. No. Poz-72375)
Roje, Gr. I/1978, sample of a human long bone, burnt (ID: M780001; Lab. No. Poz-90991)
Grmada, Gr. 17/6, sample of a horse metapodial, burnt (ID: M861706; Lab. No. Poz-90906)
Kotarjev peskokop, Gr. 3, sample of a human long bone, burnt (ID: M930003; Lab. No. Poz-90992)

The results of the radiocarbon analyses are presented on *Tables 1* and *2*.

Grob / Grave	ID vzorca / Sample ID	Lab. št. vzorca / Sample Lab. No.	Starost 14C / 14C age	Opomba / Remark
Selska gmajna, gr. 1	MOLNIK1	Poz-72374	2410 ± 35 BP	
Selska gmajna, gr. 2	MOLNIK2	Poz-72375	2635 ± 35 BP	
Roje, gr. I/1978	M780001	Poz-90991	2545 ± 30 BP	0%N 1.8%C carbonate
Grmada, gr. 17/6	M861706	Poz-90906	2580 ± 35 BP	0%N 3.0%C
Kotarjev peskokop, gr. 3	M930003	Poz-90992	2570 ± 30 BP	0%N 0.8%C carbonate

Tab. 1: Konvencionalna starost vzorcev iz molniških grobov.
Tab. 1: Conventional age of the samples from the graves at Molnik.

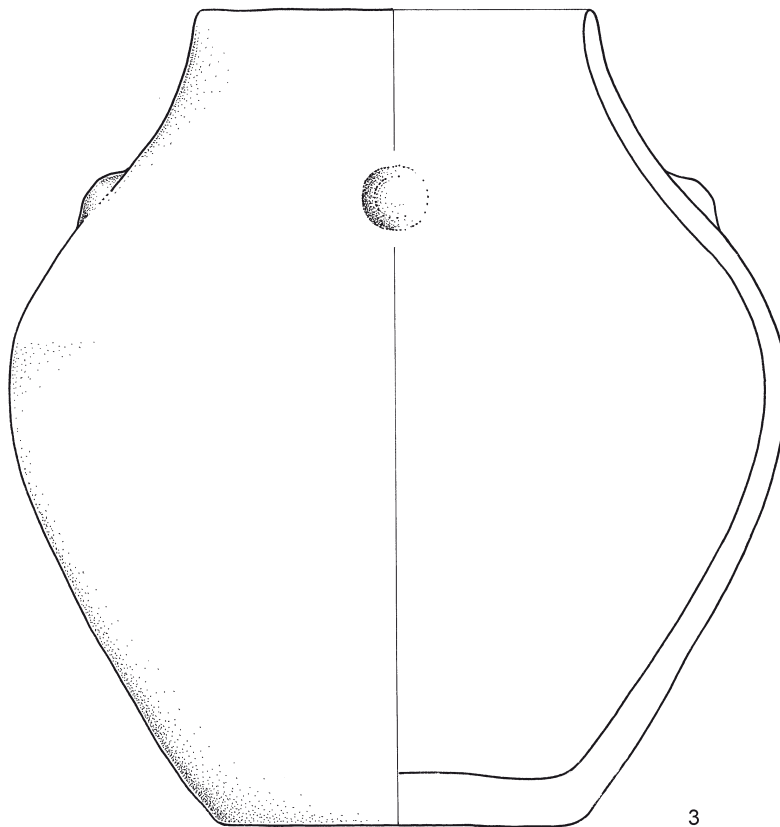
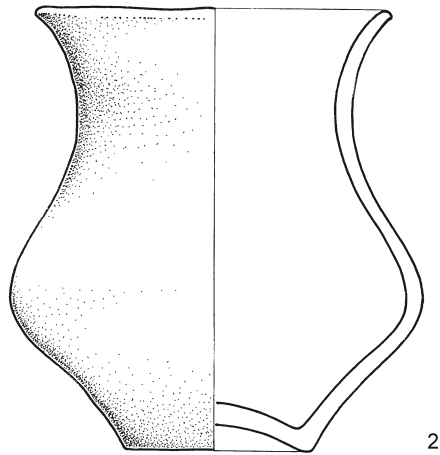
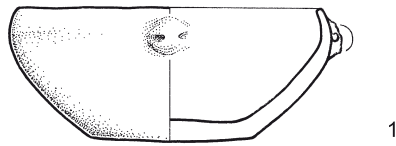
OxCal v4.3.2 Bronk Ramsey (2017); r:5 IntCal13 atmospheric curve (Reimer et al 2013)

Tab. 2: Kalibrirana datacija vzorcev iz molniških grobov.
Tab. 2: Calibrated date of the samples from the graves at Molnik.

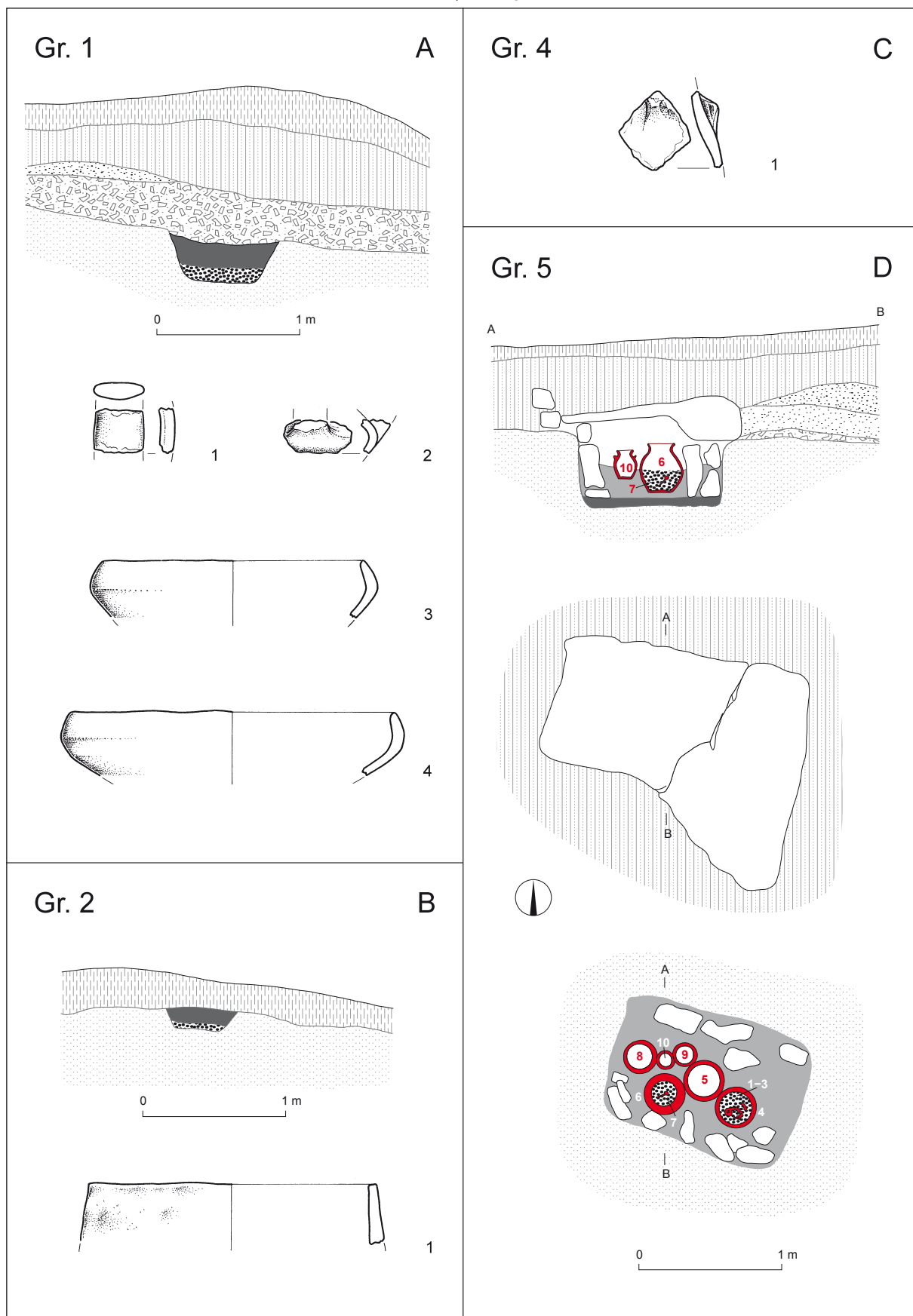
TABLE / PLATES

Gr. I/1978

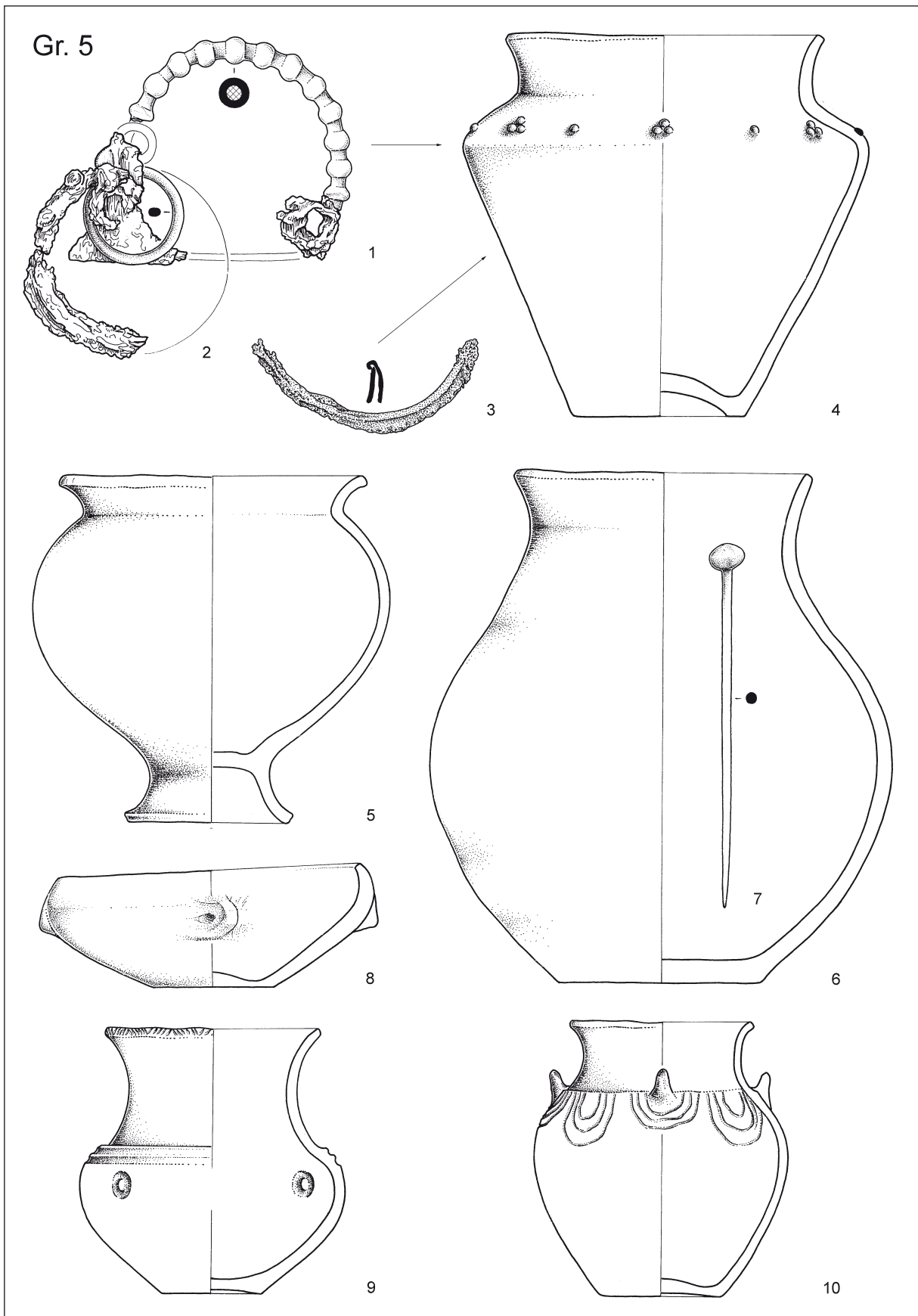
T. 1: Roje, grob I/1978. Vse keramika. M. = 1:4.

Pl. 1: Roje, Grave I/1978. All pottery. Scale = 1:4.

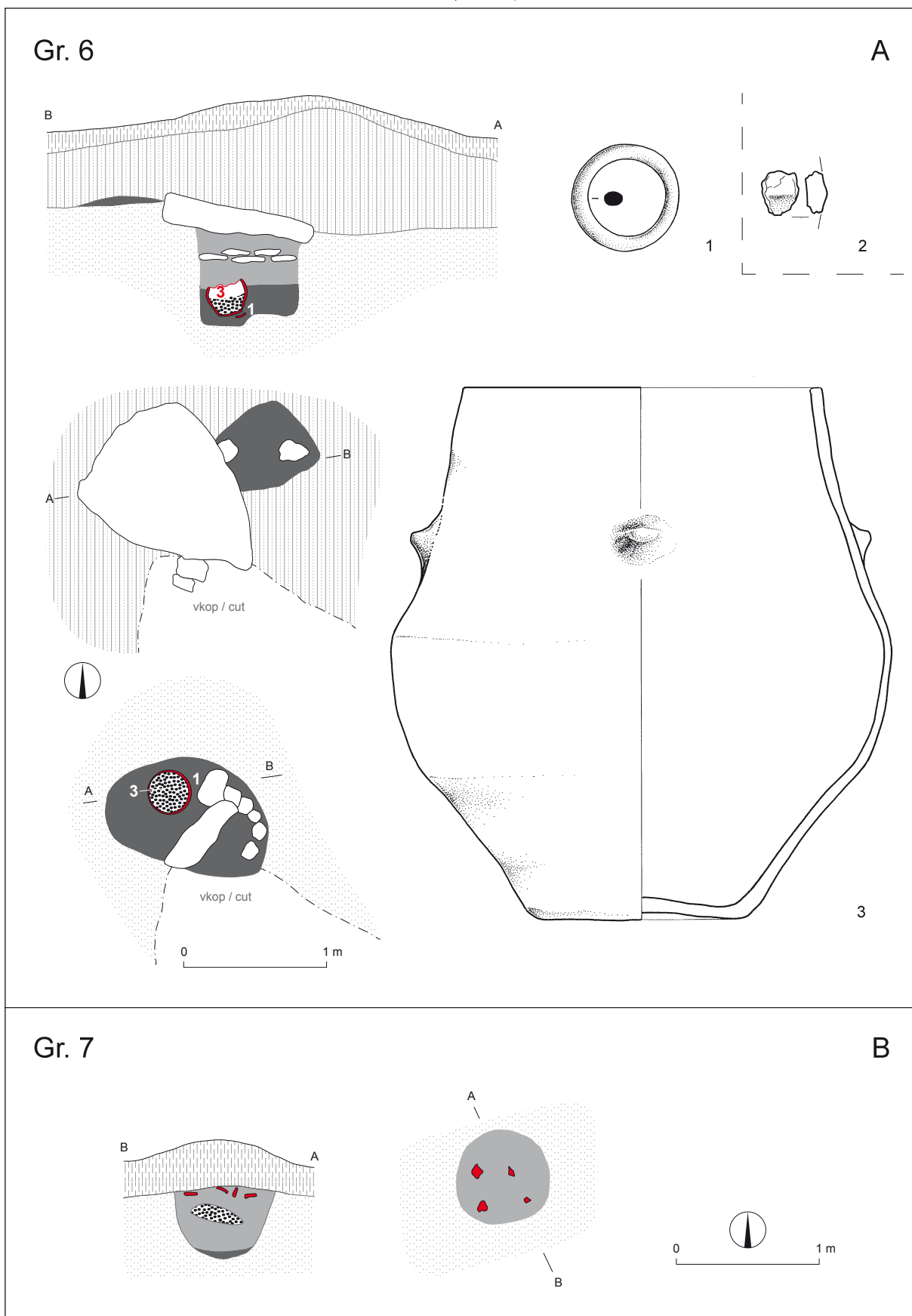
T. 2: Roje. A – grob 1; B – grob 2; C – grob 4; D – profil in tloris groba 5. Vse keramika. M. = 1:4.

Pl. 2: Roje. A – Grave 1; B – Grave 2; C – Grave 4; D – cross section and plan of Grave 5. All pottery. Scale = 1:4.

T. 3: Roje, grob 5. 1,7 bron, 2 železo, 3 kositrno-svinčeva zlitina, ostalo keramika. M. 1–3,7 = 1:2, ostalo 1:4.

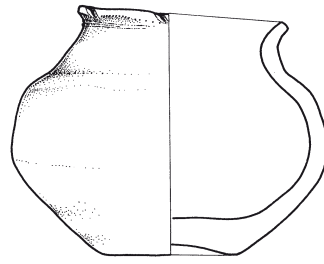
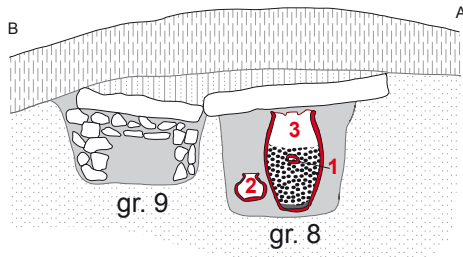
Pl. 3: Roje, Grave 5. 1,7 bronze, 2 iron, 3 tin-lead alloy, other pottery. Scale 1–3,7 = 1:2, other 1:4.

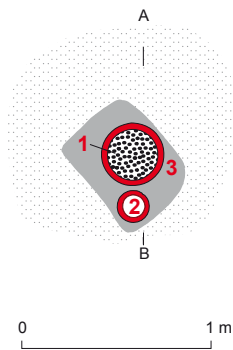
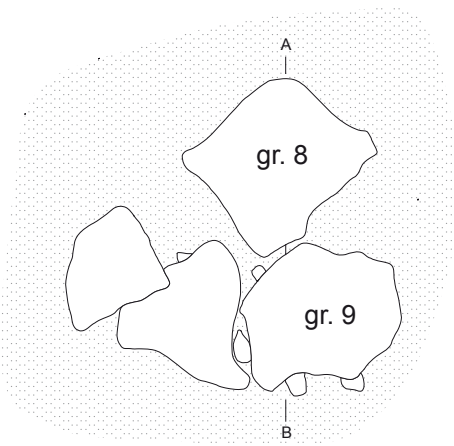
T. 4: Roje. A – grob 6; B – profil in tloris groba 7. 1 bronze, 2 keramika iz žganinske lise, 3 keramika. M. 1 = 1:2, ostalo 1:4.

Pl. 4: Roje. A – Grave 6; B – cross section and plan of Grave 7. 1 bronze, 2 pottery from the burnt layer, 3 pottery. Scale 1 = 1:2, other 1:4.

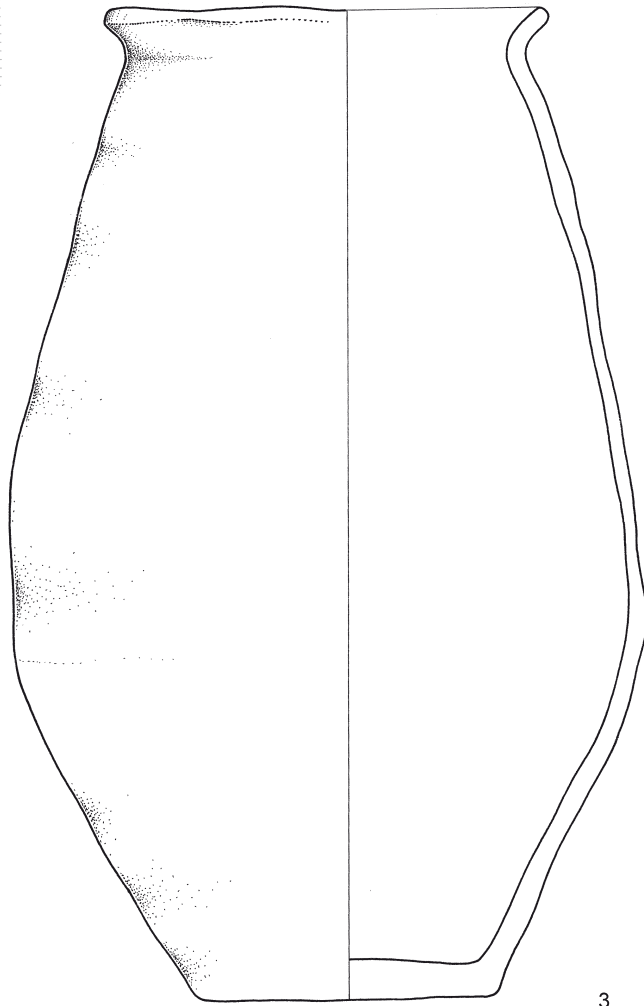
Gr. 8

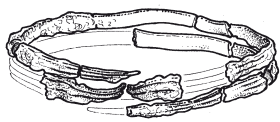
2

0 1 m

3

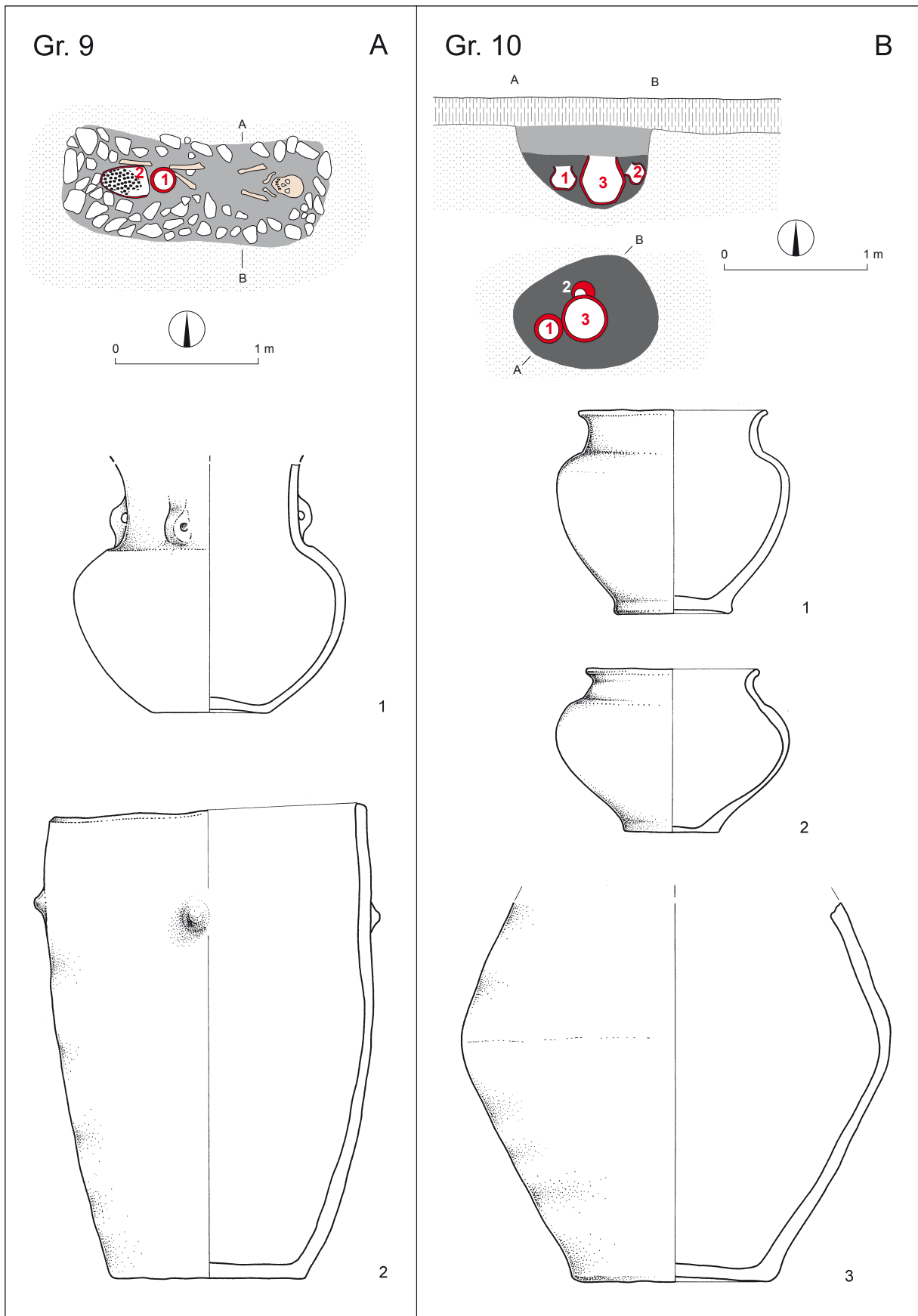

1

T. 5: Roje, grob 8. 1 bronze, 2,3 keramika. M. 1 = 1:2, ostalo 1:4.

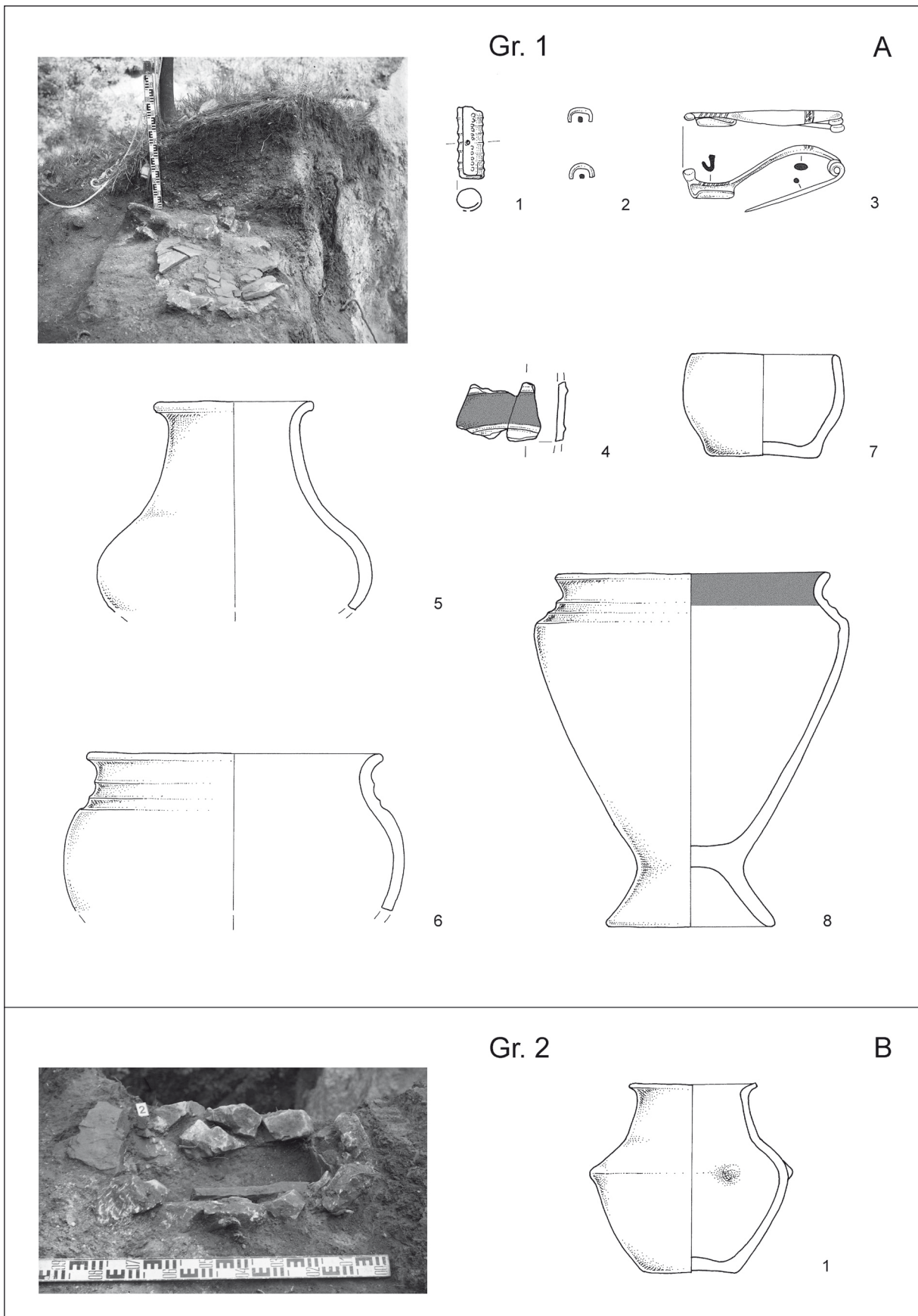
Pl. 5: Roje, Grave 8. 1 bronze, 2,3 pottery. Scale 1 = 1:2, other 1:4.

T. 6: Roje. A – grob 9; B – grob 10. Vse keramika. M. = 1:4.

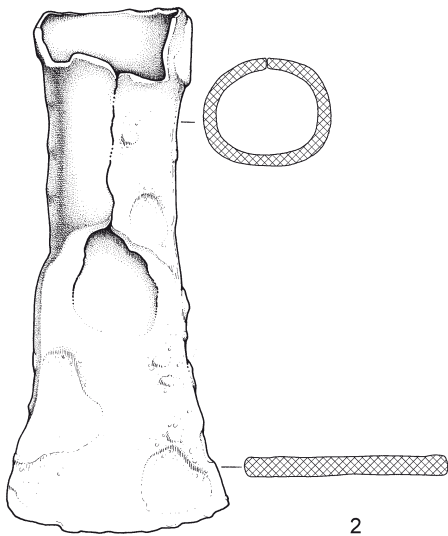
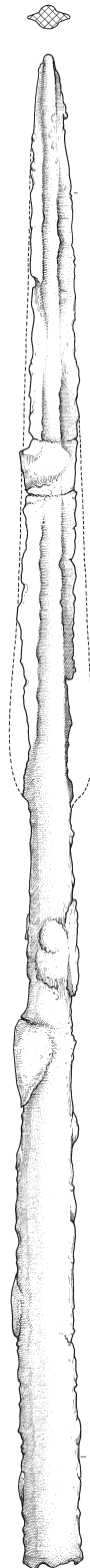
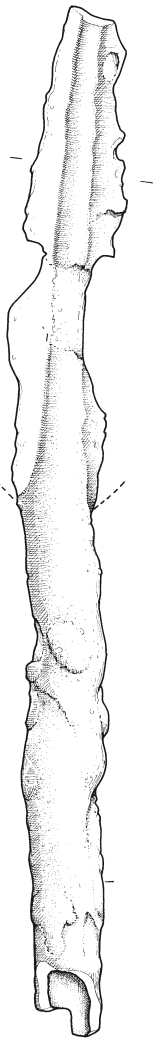
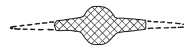
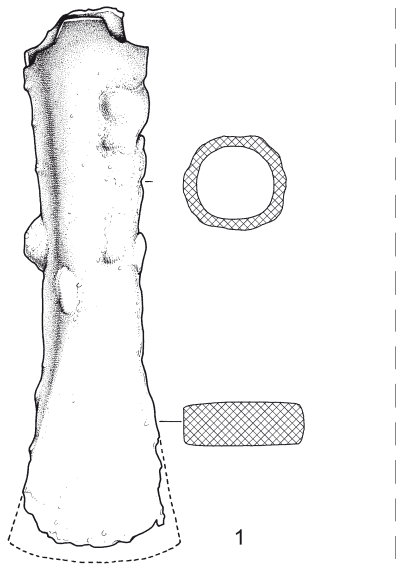
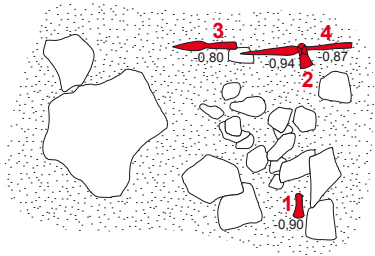
Pl. 6: Roje. A – Grave 9; B – Grave 10. All pottery. Scale = 1:4.

T. 7: Kotarjev peskokop. A – grob 1; B – grob 2. A1–3 bron, ostalo keramika. M. A1–3 = 1:2, ostalo 1:4.

Pl. 7: Kotarjev peskokop. A – Grave 1; B – Grave 2. A1–3 bronze, other pottery. Scale A1–3 = 1:2, other 1:4.

Gr. 13/1

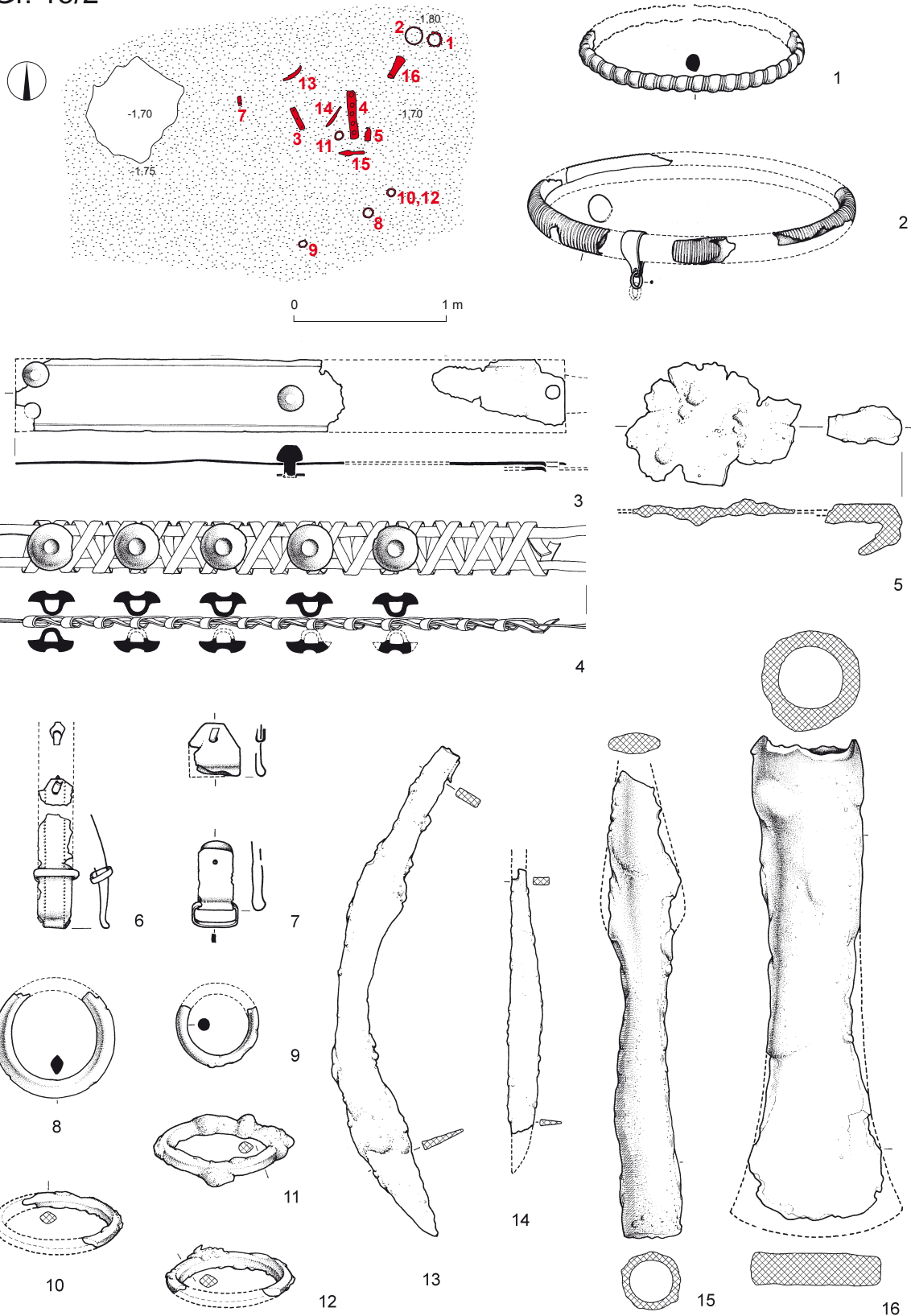

4 (1:3)

T. 8: Grmada, gomila 13. 1 – posamična najdba (?); 2–4 – grob (?) 1. Vse železo. M. 1–3 = 1:2, 4 = 1:3.

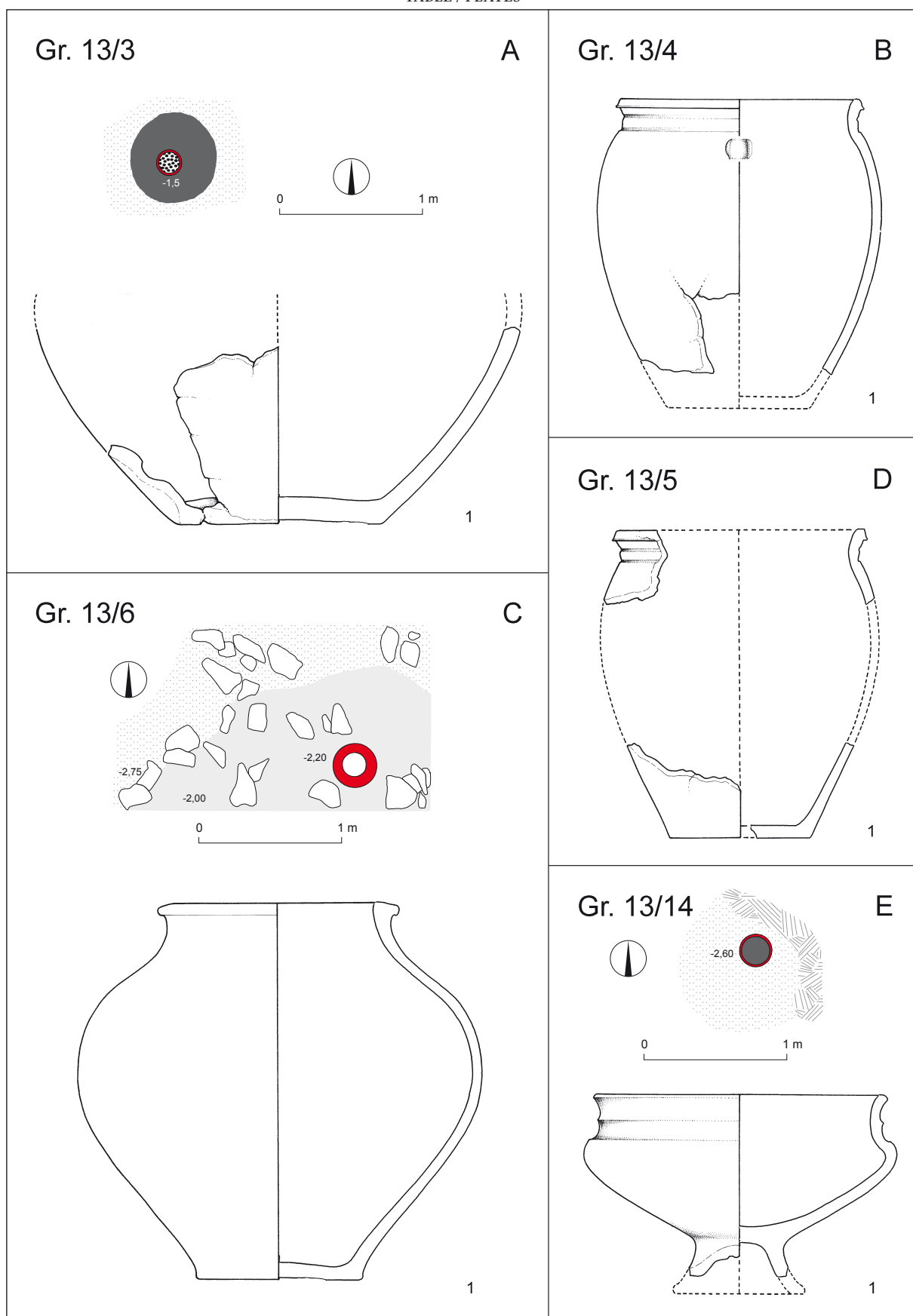
Pl. 8: Grmada, Tumulus 13. 1 – individual find (?); 2–4 – Grave (?) 1. All iron. Scale 1–3 = 1:2, 4 = 1:3.

Gr. 13/2

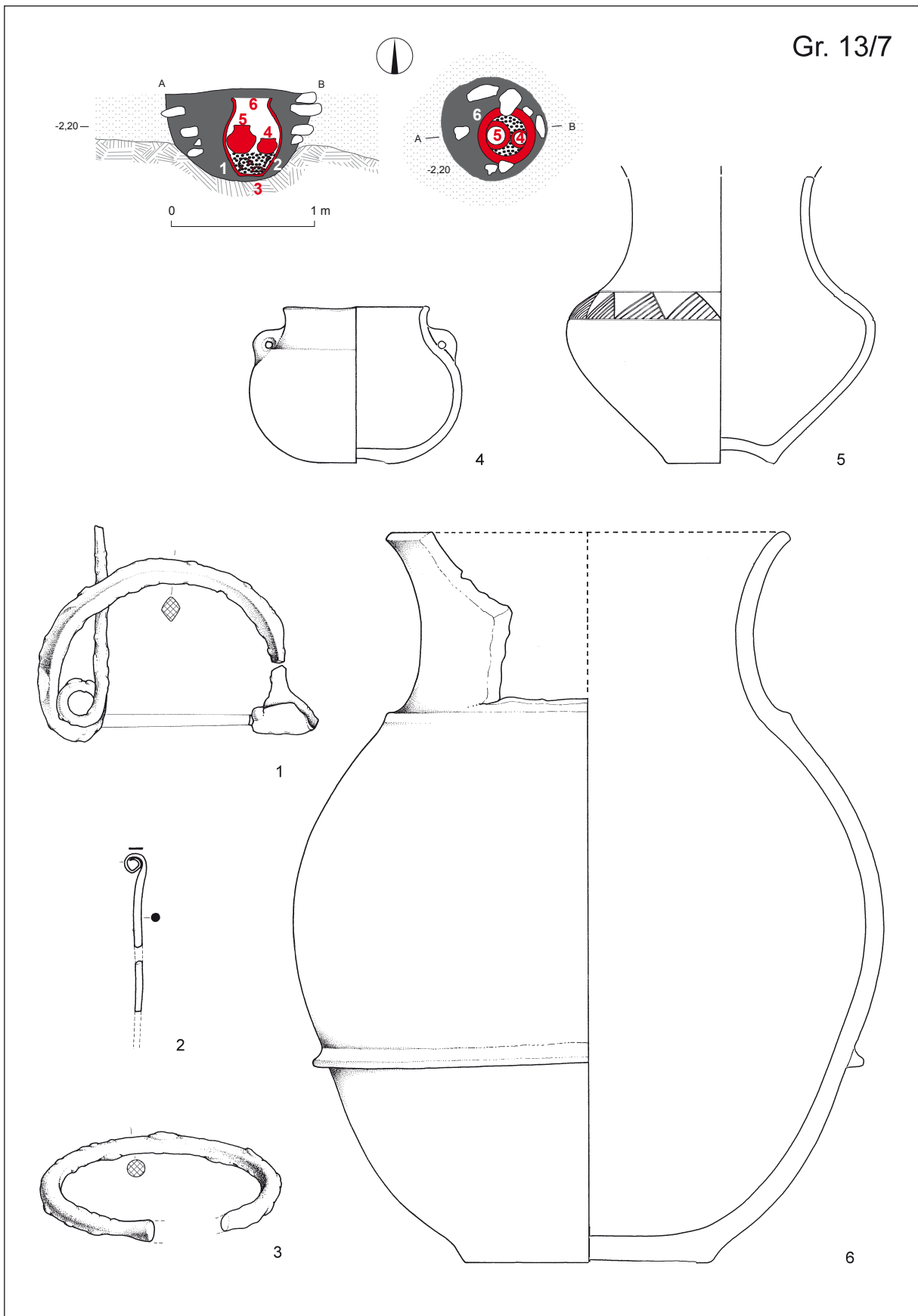

T. 9: Grmada, gomila 13, grob 2. 1-4,6-9 bron, 5,10-16 železo. M. = 1:2.

Pl. 9: Grmada, Tumulus 13, Grave 2. 1-4,6-9 bronze, 5,10-16 iron. Scale = 1:2.

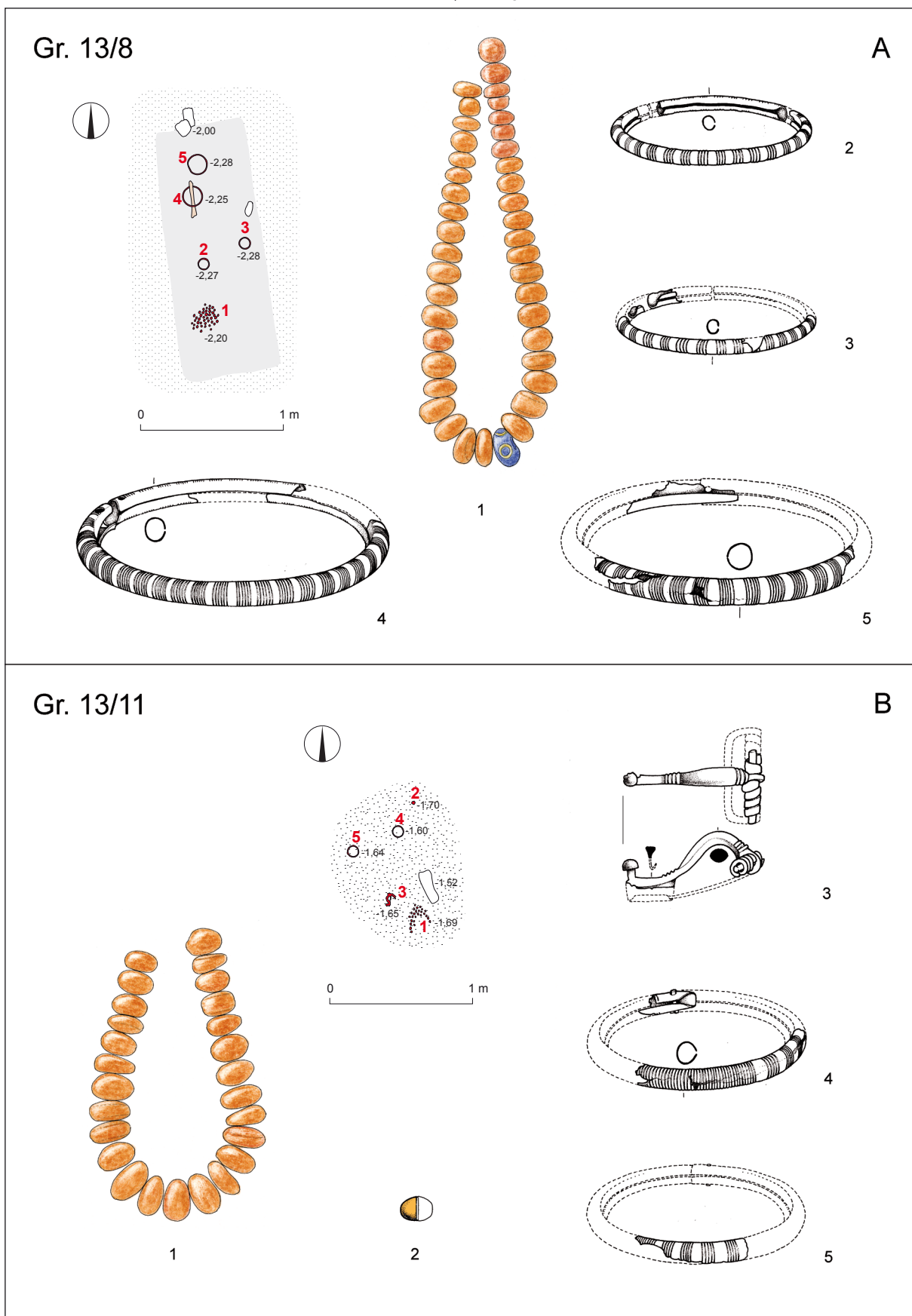

T. 10: Grmada, gomila 13. A – grob 3; B – grob 4 (zgodnjesrednjeveški); C – grob 6; D – grob 5 (zgodnjesrednjeveški); E – grob 14.
 Pl. 10: Grmada, Tumulus 13. A – Grave 3; B – Grave 4 (early medieval); C – Grave 6; D – Grave 5 (early medieval); E – Grave 14.
 Vse keramika. / All pottery. M. / Scale = 1:4.

T. 11: Grmada, gomila 13, grob 7. 1,3 železo, 2 bron, 4-6 keramika. M. 1-3 = 1:2, ostalo 1:4.

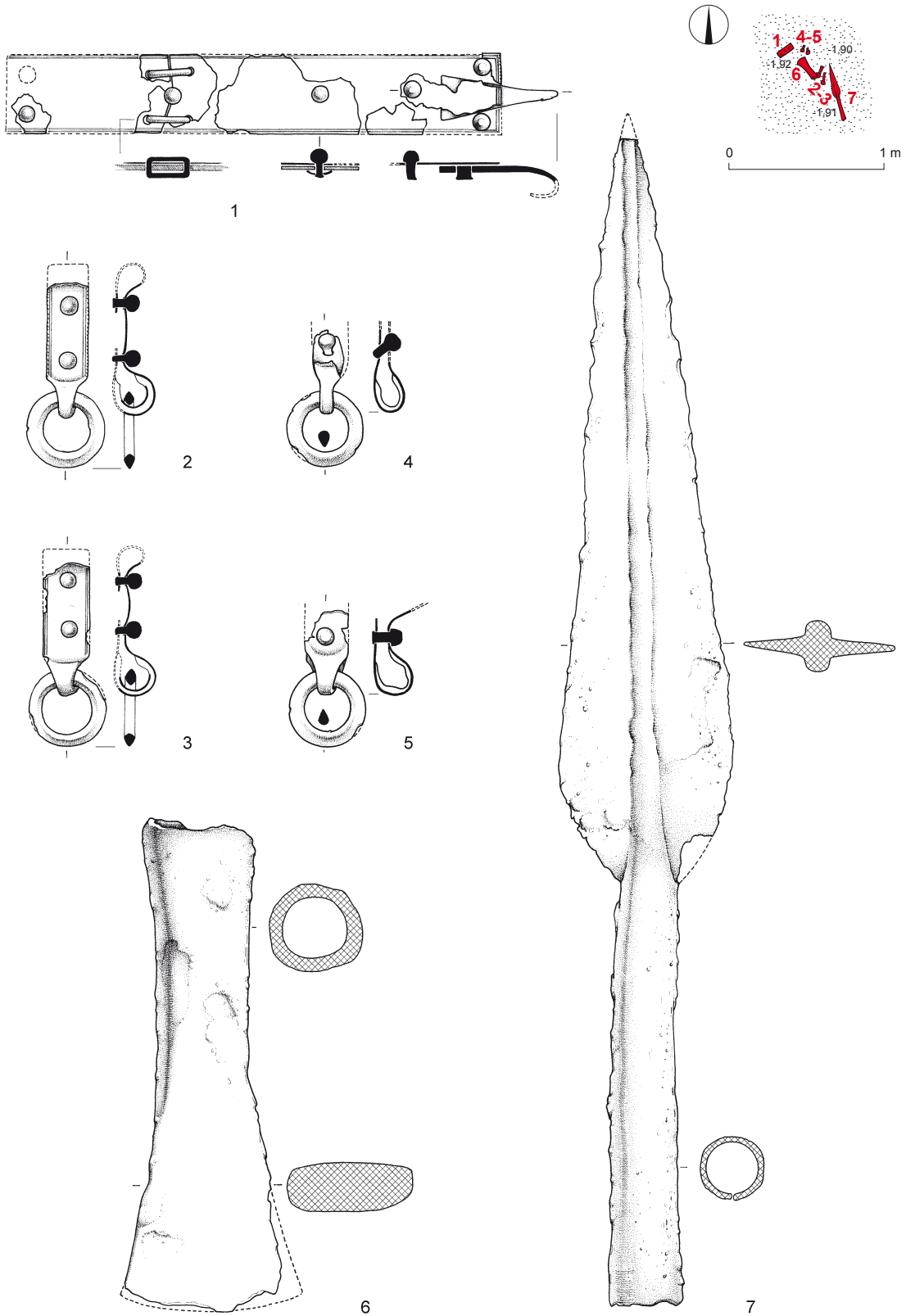
Pl. 11: Grmada, Tumulus 13, Grave 7. 1,3 iron, 2 bronze, 4-6 pottery. Scale 1-3 = 1:2, other 1:4.

T. 12: Grmada, gomila 13. A – grob 8; B – grob 11. A1, B1,2 jantar, ostalo bron. M. = 1:2.

Pl. 12: Grmada, Tumulus 13. A – Grave 8; B – Grave 11. A1, B1,2 amber, other bronze. Scale = 1:2.

Gr. 13/9

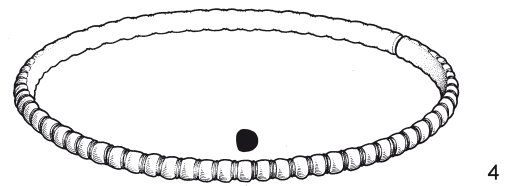
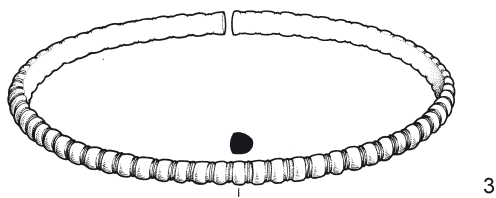
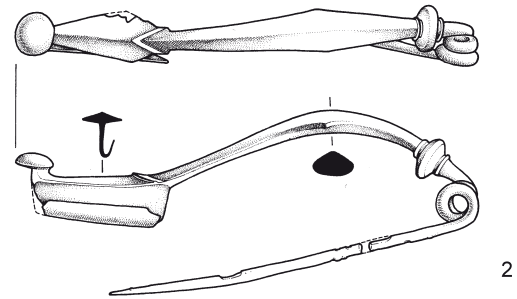
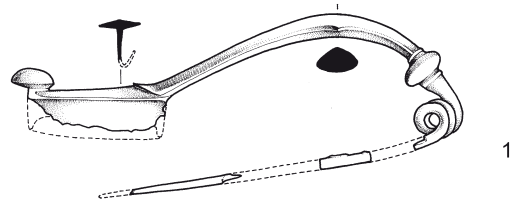
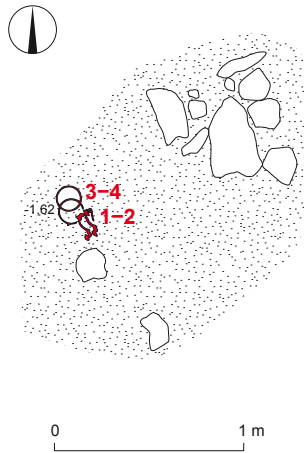
T. 13: Grmada, gomila 13, grob 9. 1–5 bron, 6,7 železo. M. = 1:2.

Pl. 13: Grmada, Tumulus 13, Grave 9. 1–5 bronz, 6,7 železo. Scale = 1:2.

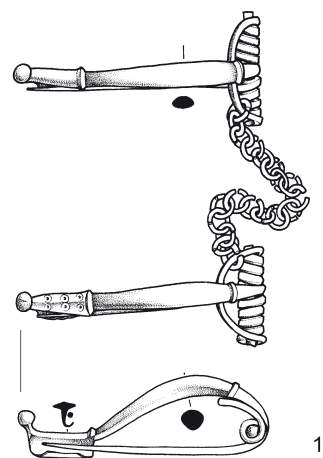
Gr. 13/10

A

Gr. 13/12

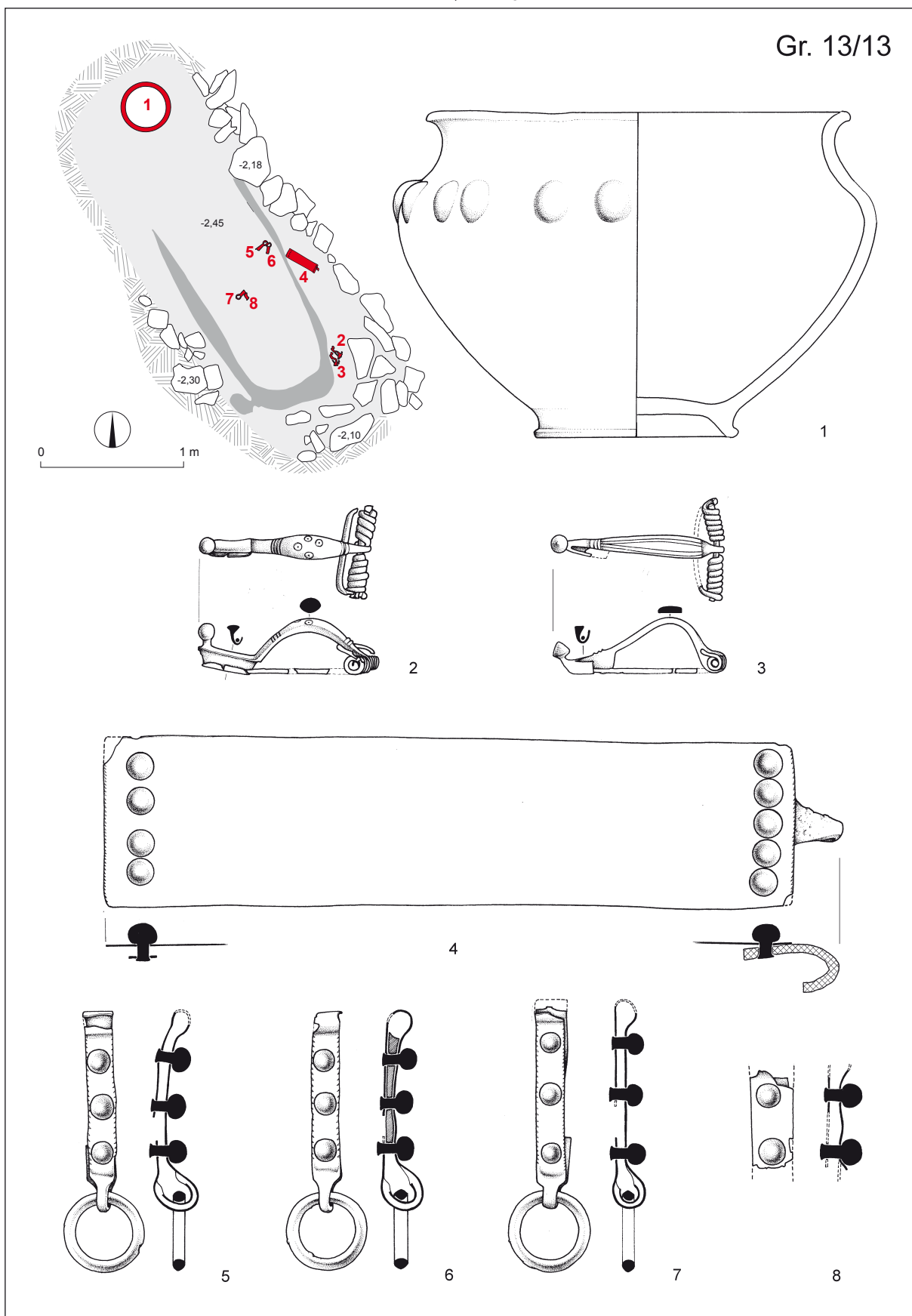
B

T. 14: Grmada, gomila 13. A – grob 10; B – grob 12. Vse bron. M. = 1:2.

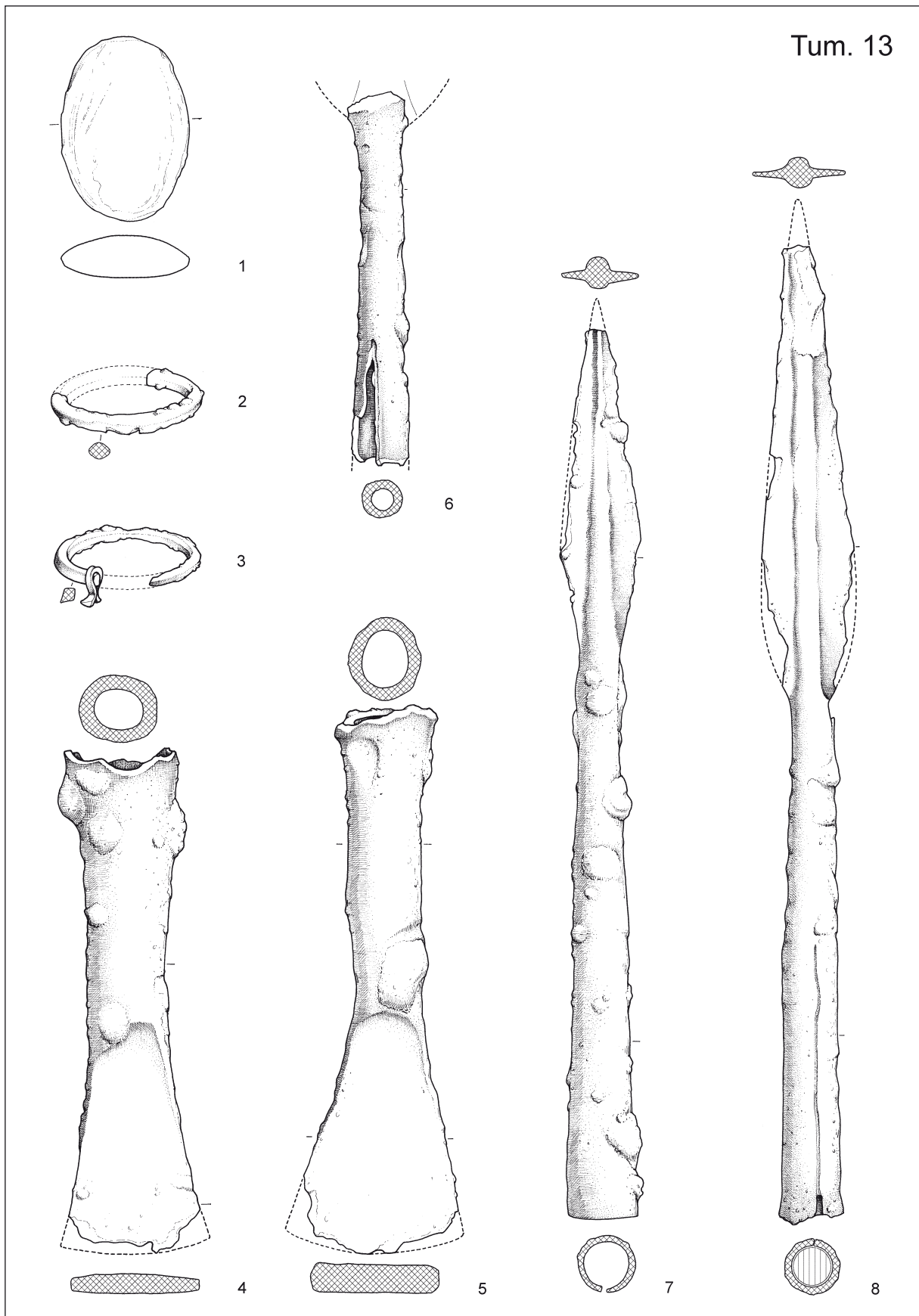
Pl. 14: Grmada, Tumulus 13. A – Grave 10; B – Grave 12. All bronze. Scale = 1:2.

Gr. 13/13

T. 15: Grmada, gomila 13, grob 13. 1 keramika, 2–8 bron. M. 1 = 1:4, ostalo 1:2.

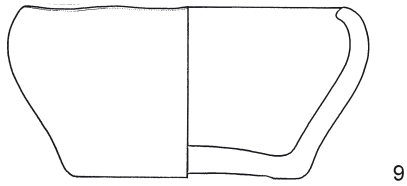
Pl. 15: Grmada, Tumulus 13, Grave 13. 1 pottery, 2–8 bronze. Scale 1 = 1:4, other 1:2.

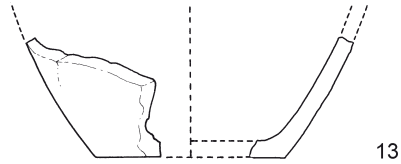
T. 16: Grmada, gomila 13, raztresene najdbe iz nasutja. 1 kamen, ostalo železo. M. = 1:2.

Pl. 16: Grmada, Tumulus 13, stray finds from the mound. 1 stone, other iron. Scale = 1:2.

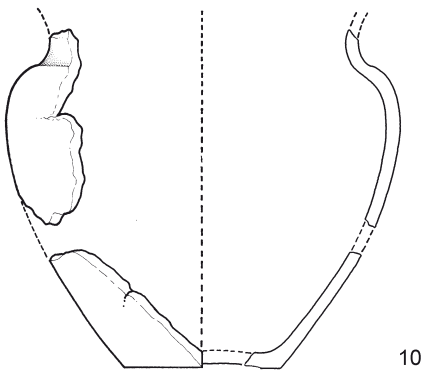
Tum. 13

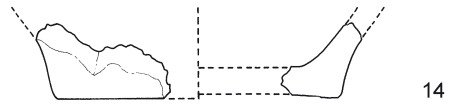
9

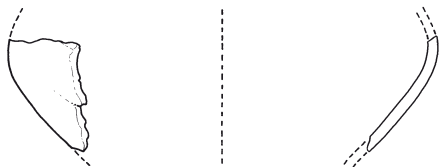
13

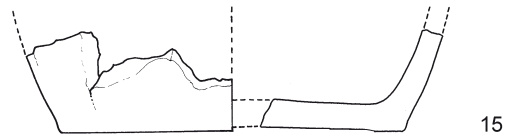
10

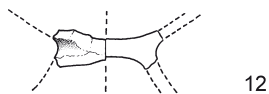
14

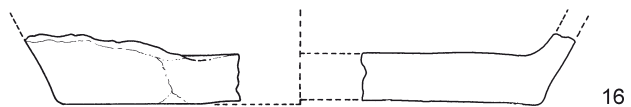
11

15

12

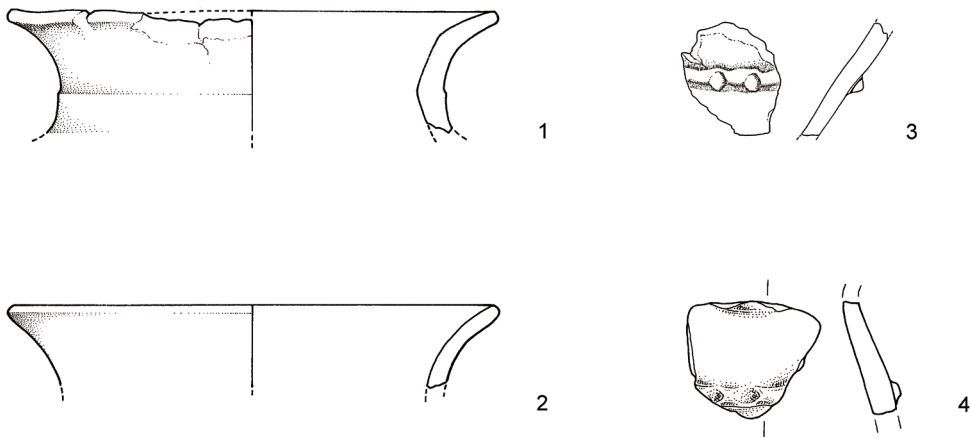
16

T. 17: Grmada, gomila 13, raztresene najdbe iz nasutja. Vse keramika. M. = 1:4.

Pl. 17: Grmada, Tumulus 13, stray finds from the mound. All pottery. Scale = 1:4.

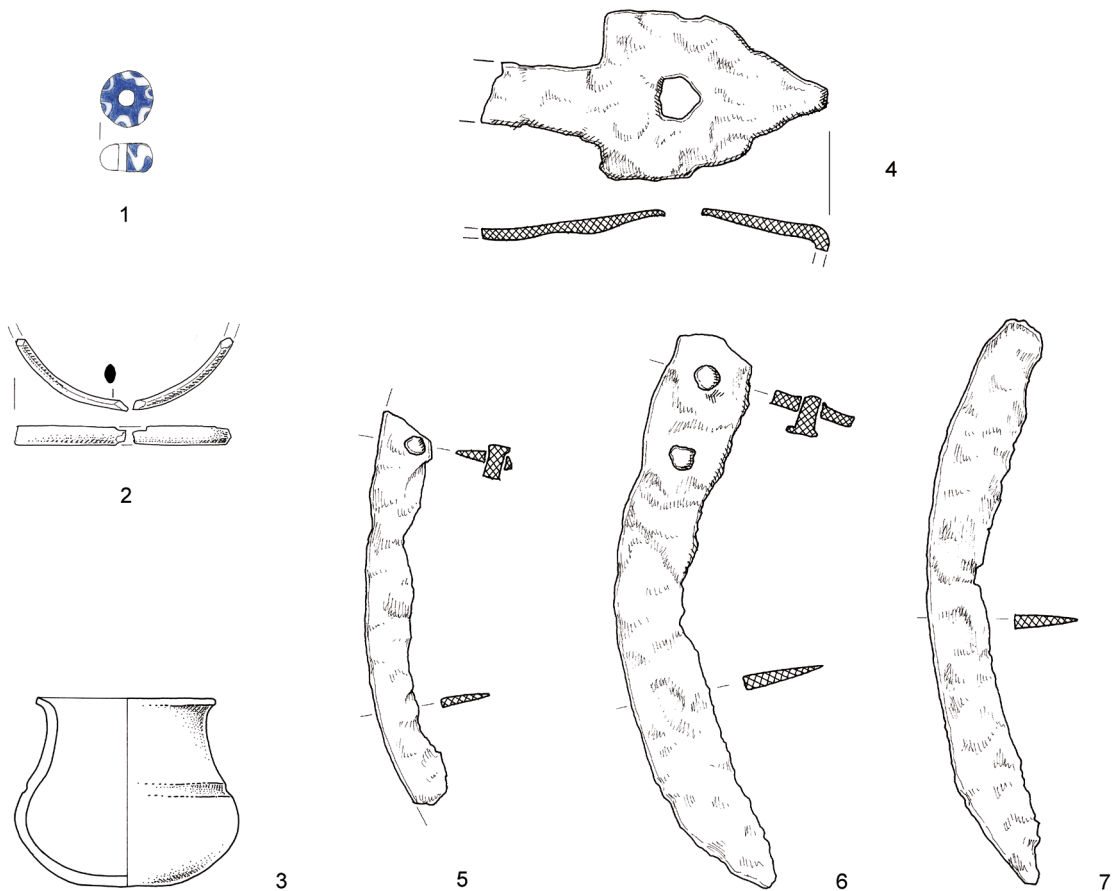
Tum. 15

A

Tum. 16

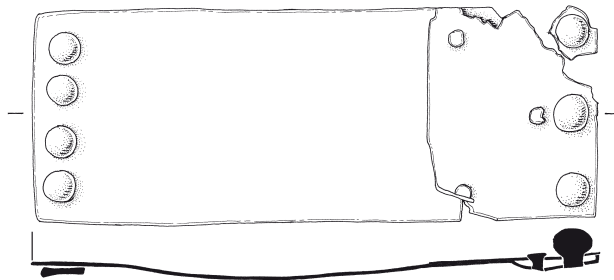
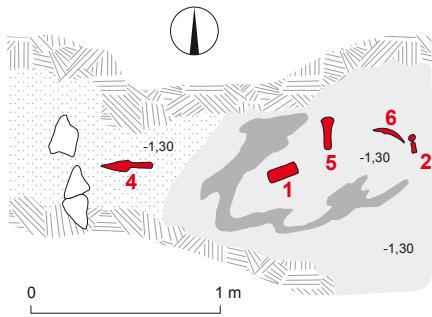
B

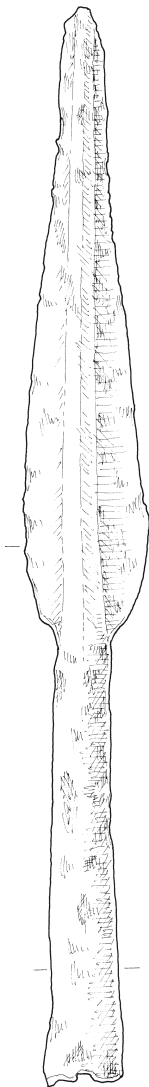
T. 18: Grmada. A – najdbe iz gomile 15; B – raztresene najdbe iz nasutja gomile 16. A1–4, B3 keramika, B1 steklo, B2 bron; B4–7 železo. M. A1–4, B3 = 1:4, ostalo 1:2.

Pl. 18: Grmada. A – finds from Tumulus 15; B – stray finds from the mound of Tumulus 16. A1–4, B3 pottery, B1 glass, B2 bronze; B4–7 iron. Scale A1–4, B3 = 1:4, other 1:2.

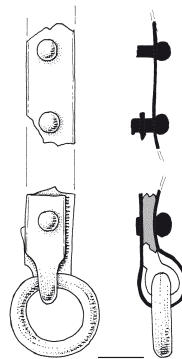
Gr. 16/1

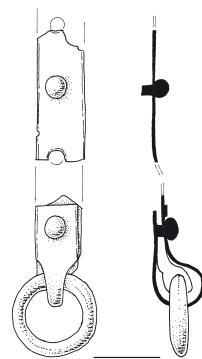
1

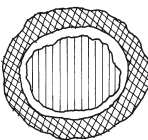
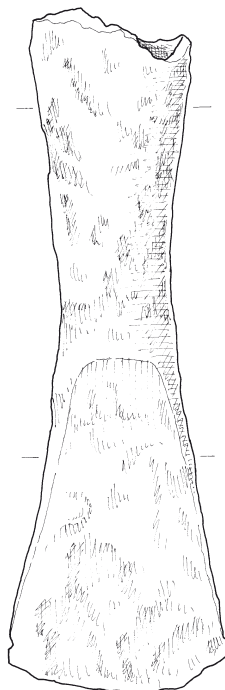
4

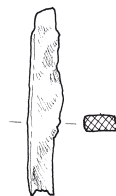
2

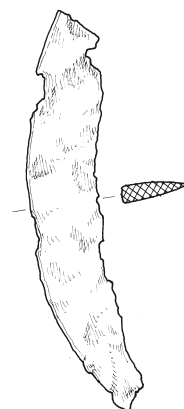
3

5

6

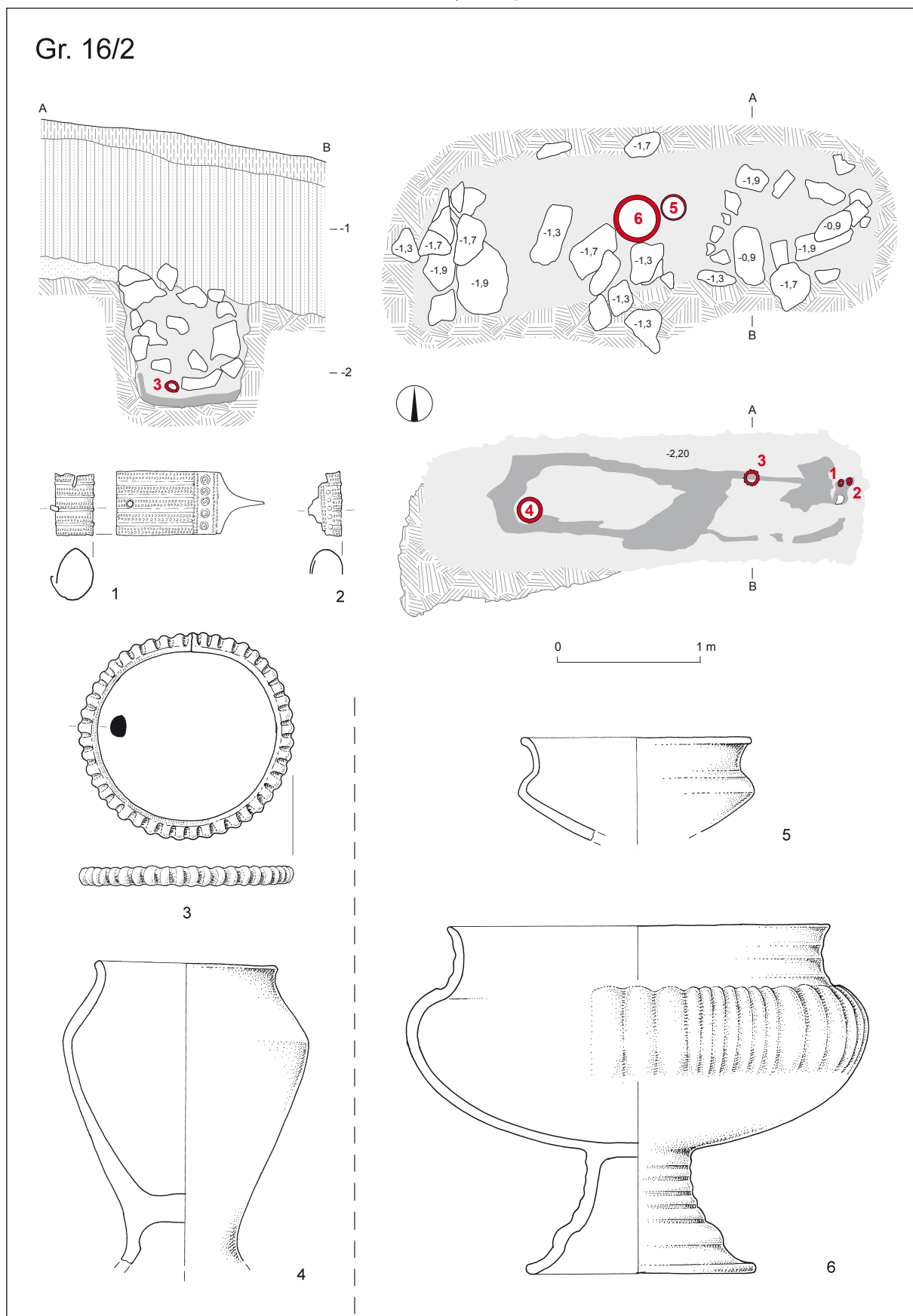

7

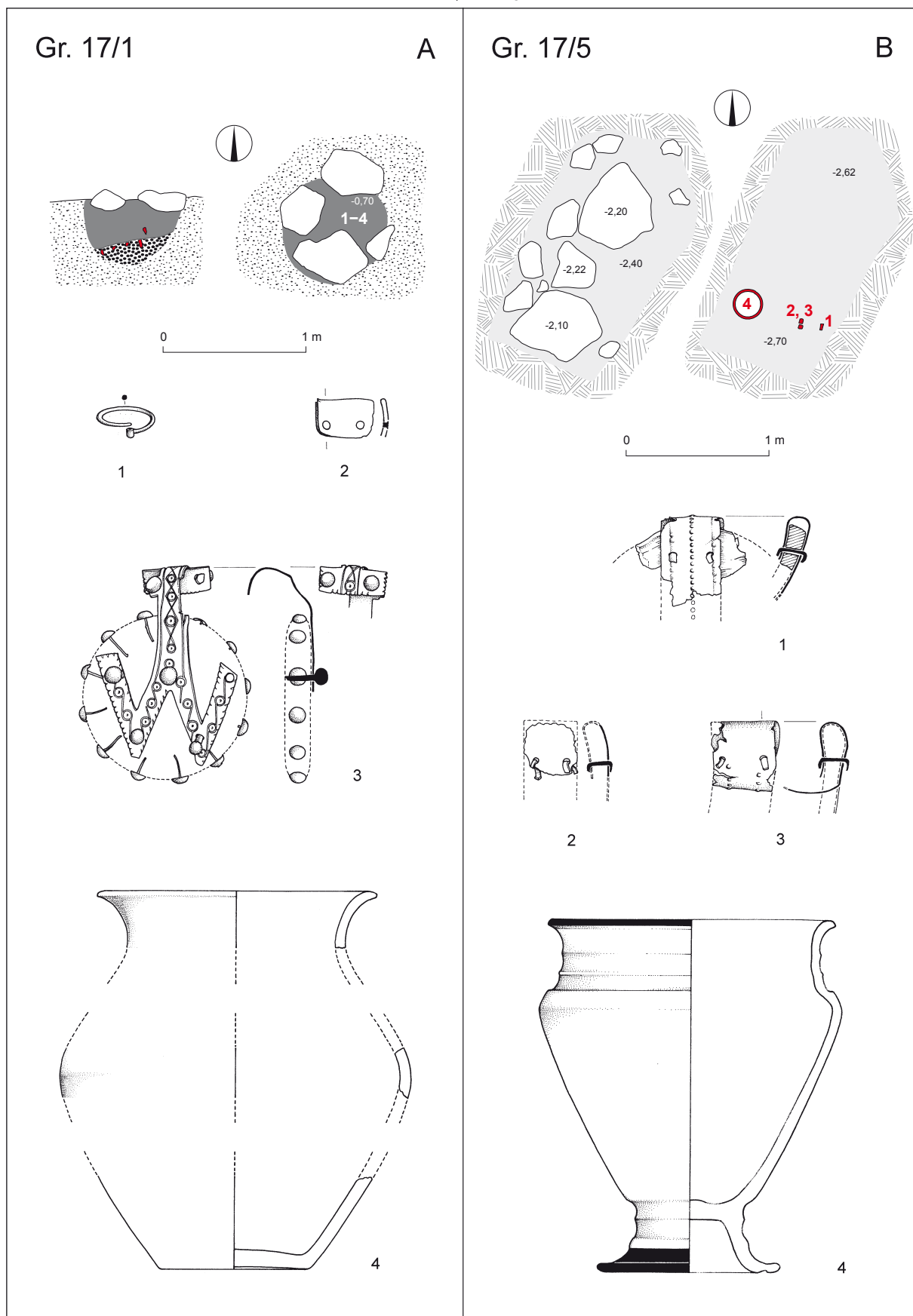
T. 19: Grmada, gomila 16, grob 1. 1–3 bron, 4–7 železo. M. = 1:2.

Pl. 19: Grmada, Tumulus 16, Grave 1. 1–3 bronz, 4–7 železo. Scale = 1:2.

Gr. 16/2

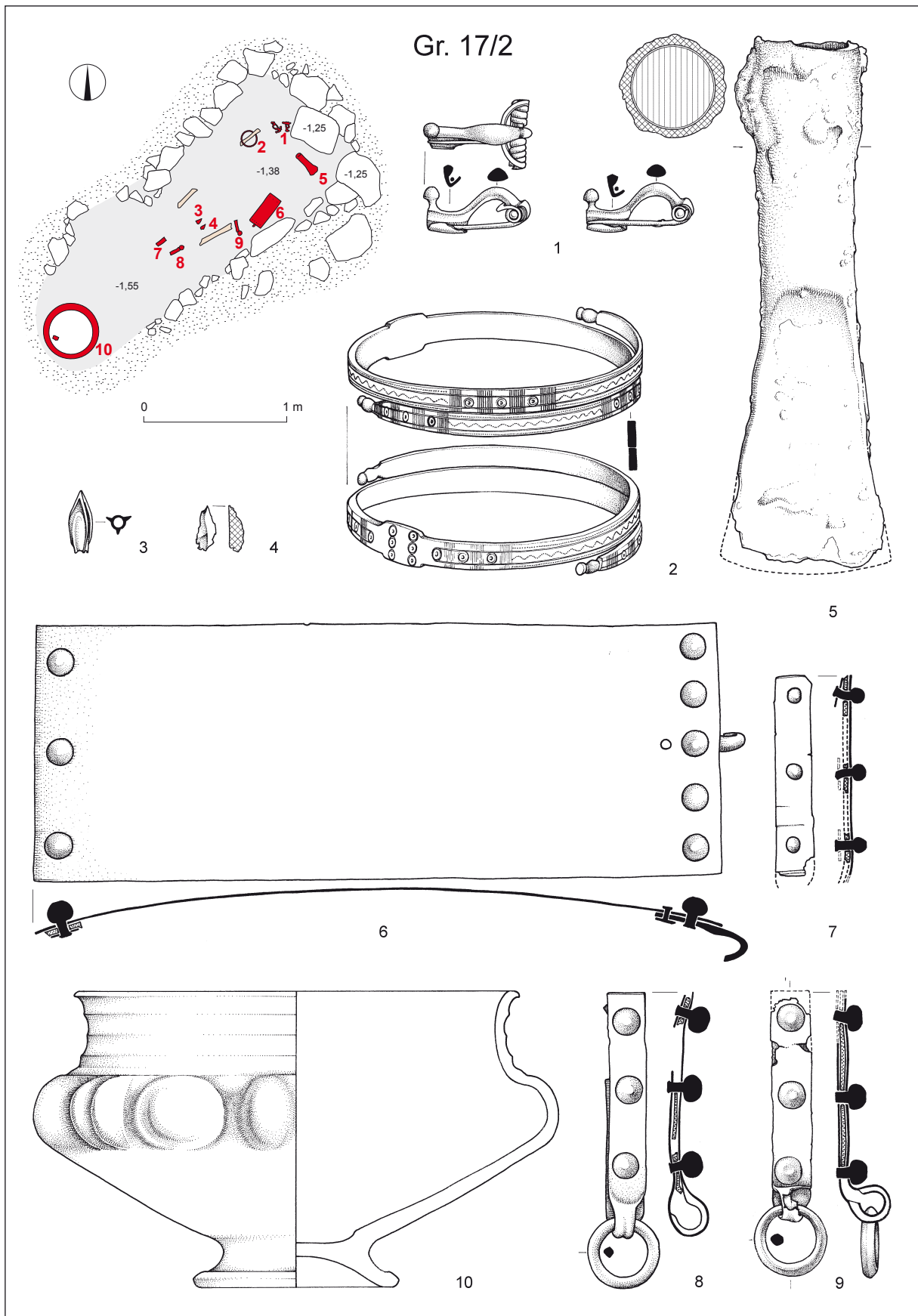

T. 20: Grmada, gomila 16, grob 2. 1-4 pridatki v grobu, 5,6 najdbi nad grobom. 1-3 bron, 4-6 keramika. M. 1-3 = 1:2, ostalo 1:4.
 Pl. 20: Grmada, Tumulus 16, Grave 2. 1-4 grave goods, 5,6 finds above the grave. 1-3 bronze, 4-6 pottery. Scale 1-3 = 1:2, other 1:4.

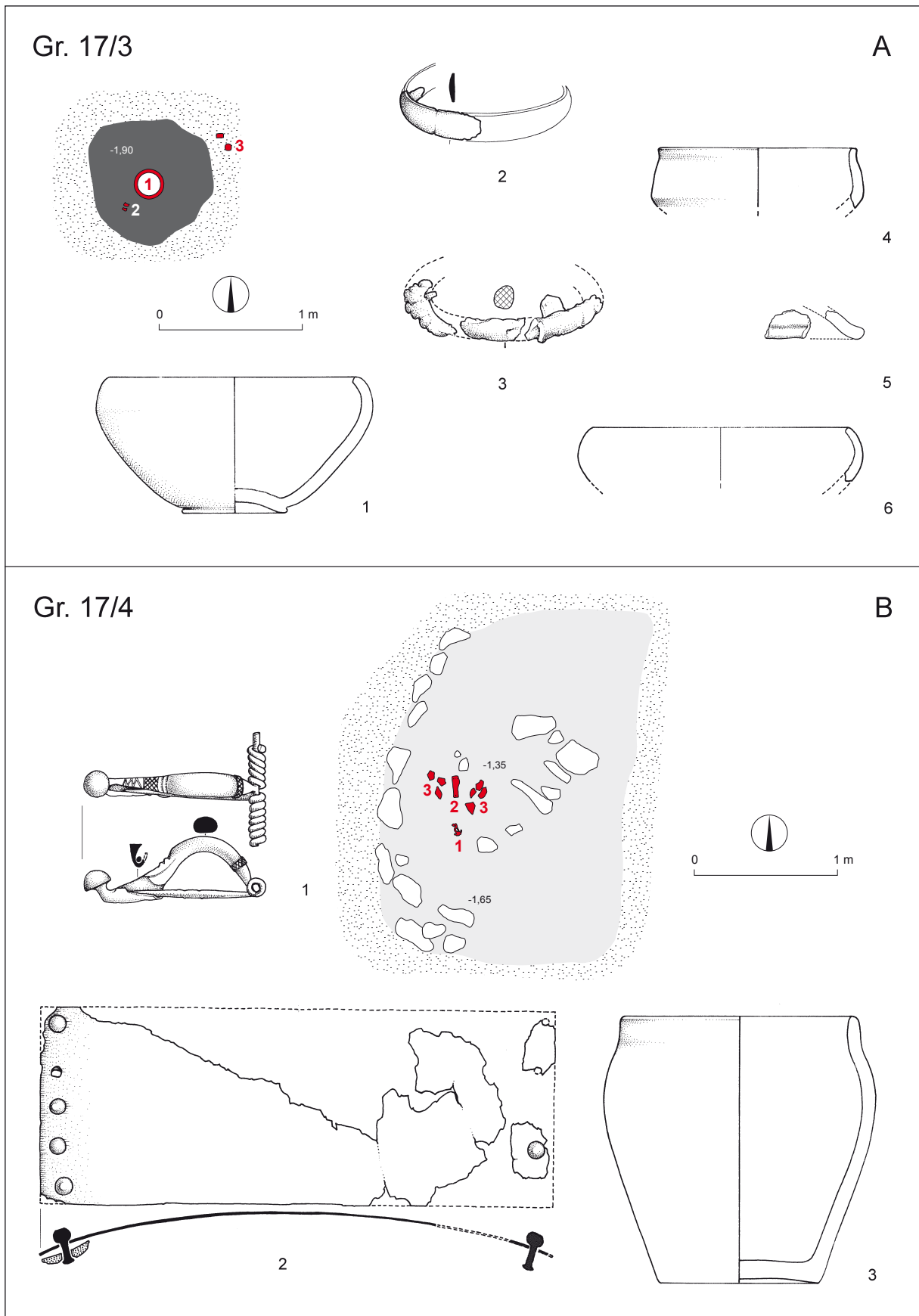
T. 21: Grmada, gomila 17. A – grob 1; B – grob 5. A1–3, B1–3 bron, ostalo keramika. M. A1–3, B1–3 = 1:2, ostalo 1:4.
 Pl. 21: Grmada, Tumulus 17. A – Grave 1; B – Grave 5. A1–3, B1–3 bronze, other pottery. Scale A1–3, B1–3 = 1:2, other 1:4.

T. 22: Grmada, gomila 17, grob 2. 1–3,6–9 bron, 4,5 železo, 10 keramika. M. 10 = 1:4, ostalo 1:2.

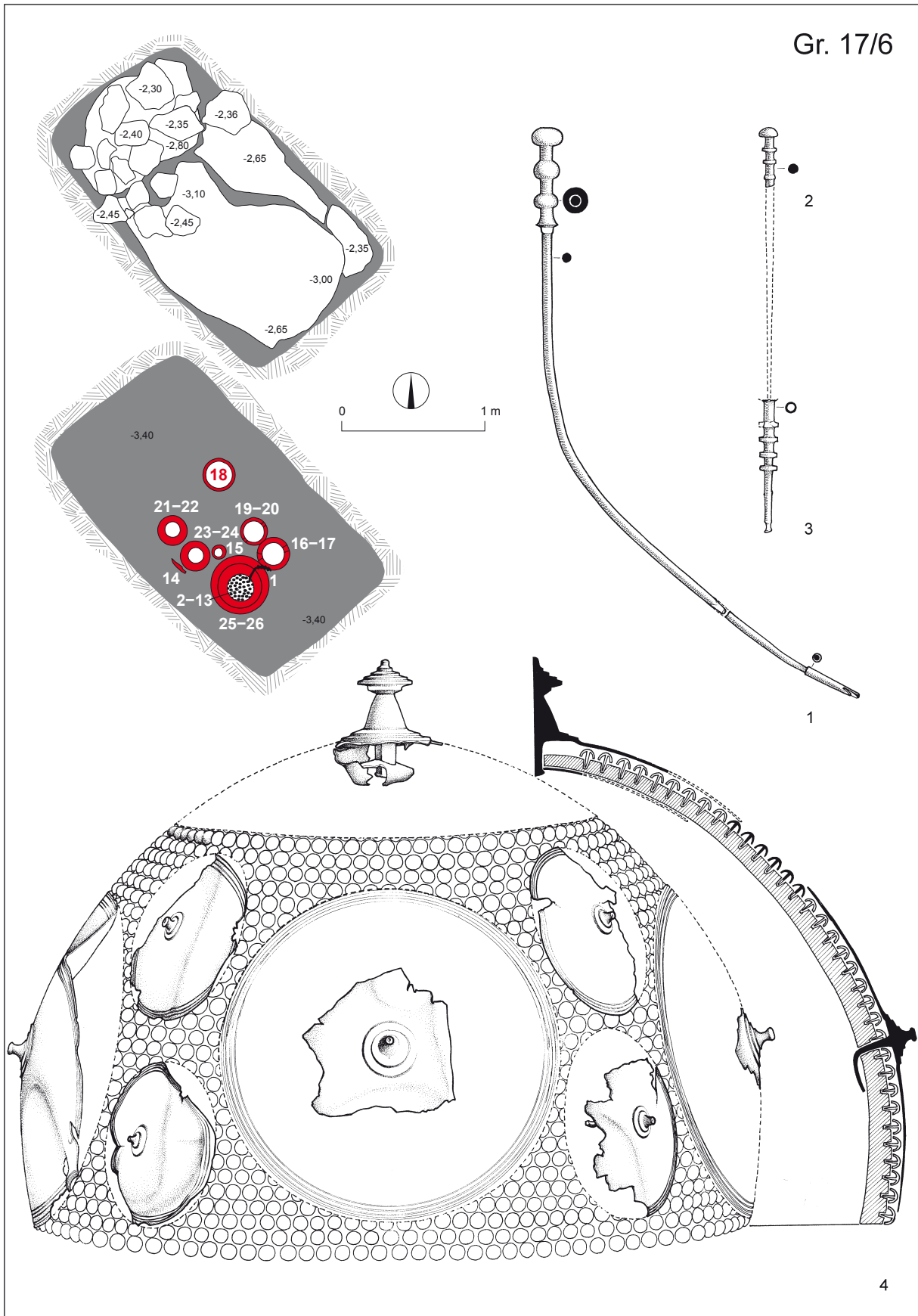
Pl. 22: Grmada, Tumulus 17, Grave 2. 1–3,6–9 bronze, 4,5 iron, 10 pottery. Scale 10 = 1:4, other 1:2.

T. 23: Grmada, gomila 17. A – grob 3; B – grob 4. A2, B1,2 bron, A3 železo, ostalo keramika. M. A2,3, B1,2 = 1:2, ostalo 1:4.

Pl. 23: Grmada, Tumulus 17. A – Grave 3; B – Grave 4. A2, B1,2 bronze, A3 iron, other pottery. Scale A2,3, B1,2 = 1:2, other 1:4.

Gr. 17/6

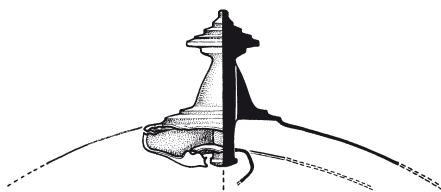
T. 24: Grmada, gomila 17, grob 6. 1-3 bron, 4 rekonstrukcija čelade. M. = 1:2.

Pl. 24: Grmada, Tumulus 17, Grave 6. 1-3 bronzе, 4 rekonstrukcija of the helmet. Scale = 1:2.

Gr. 17/6

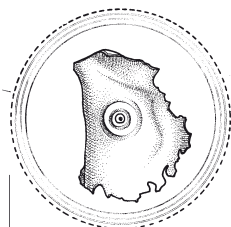
4a

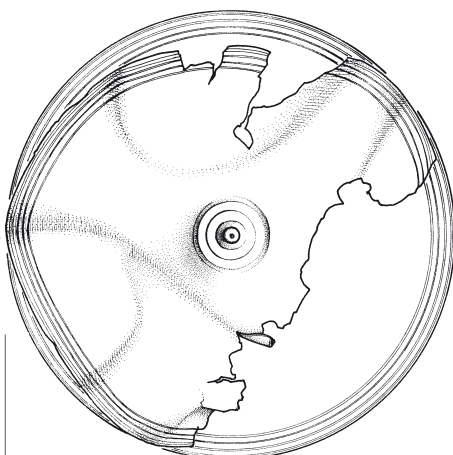
4b

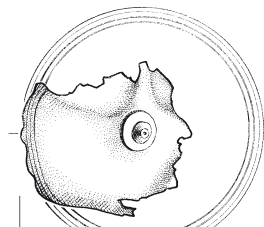
4a

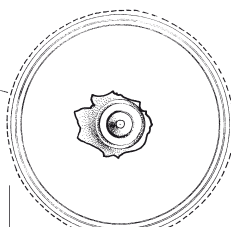
4c

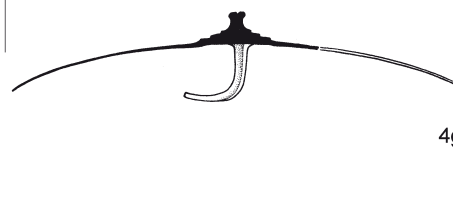
4g

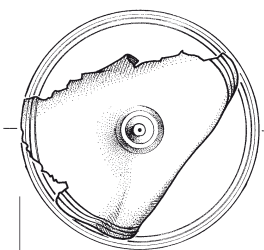
4k

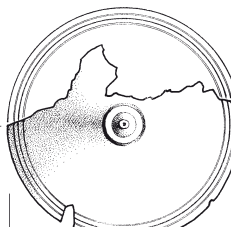
4d

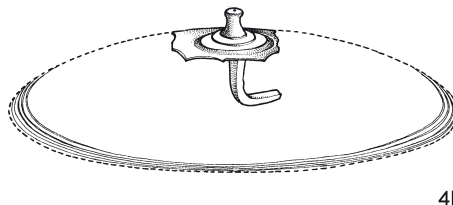
4h

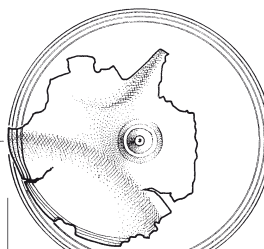
4i

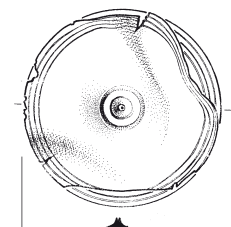
4e

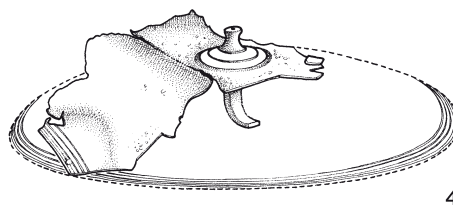
4j

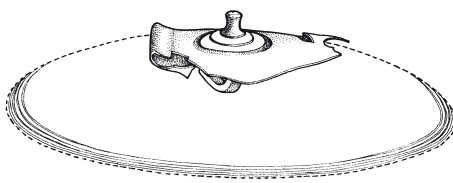
4m

4f

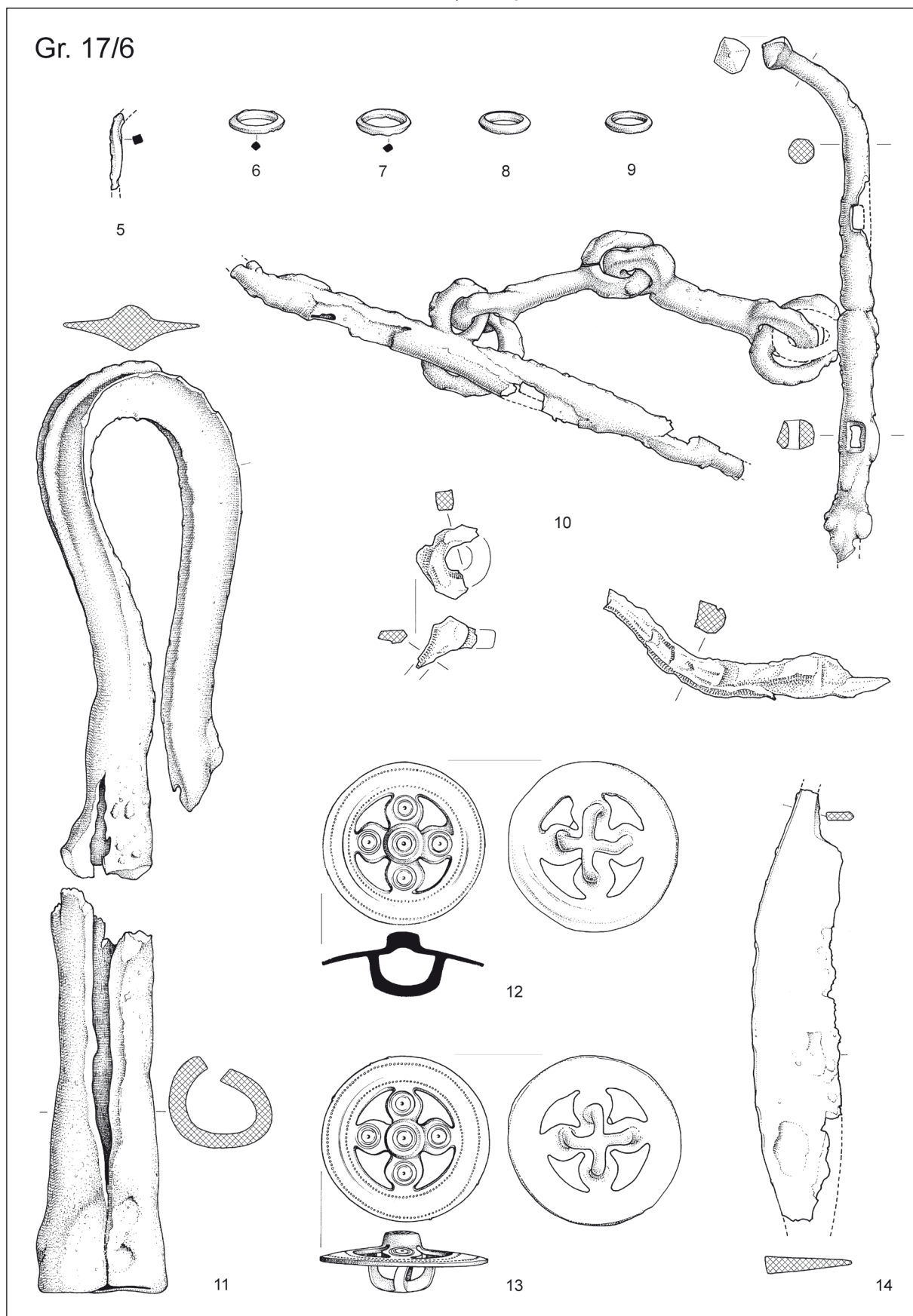

4i

T. 25: Grmada, gomila 17, grob 6, deli čelade. Vse bron. M. = 1:2.

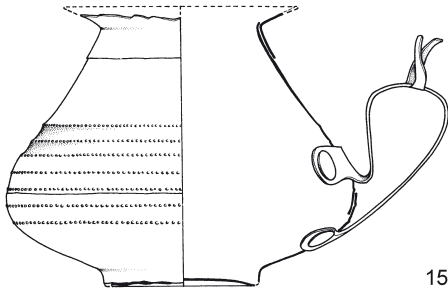
Pl. 25: Grmada, Tumulus 17, Grave 6, parts of the helmet. All bronze. Scale = 1:2.

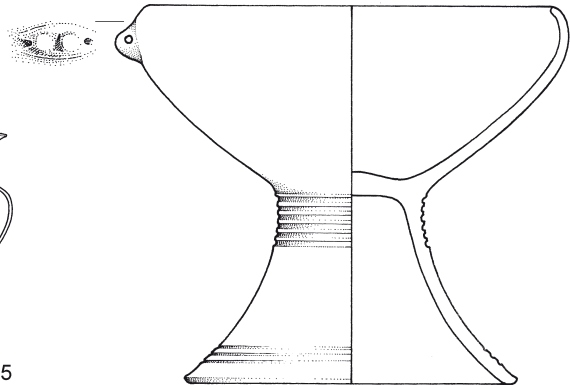
T. 26: Grmada, gomila 17, grob 6. 5-9,12,13 bron, 10,11,14 železo. M. = 1:2.

Pl. 26: Grmada, Tumulus 17, Grave 6. 5-9,12,13 bronze, 10,11,14 iron. Scale = 1:2.

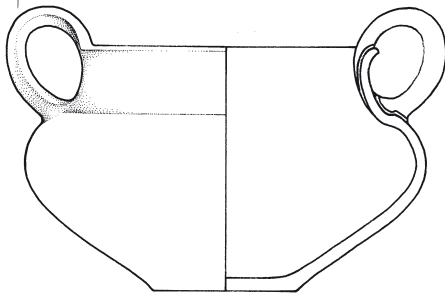
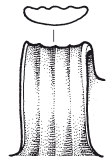
Gr. 17/6

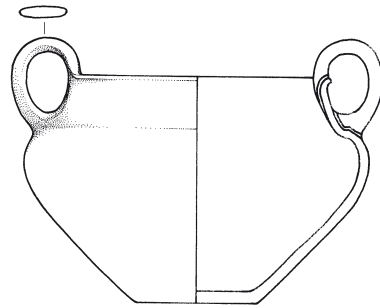
15

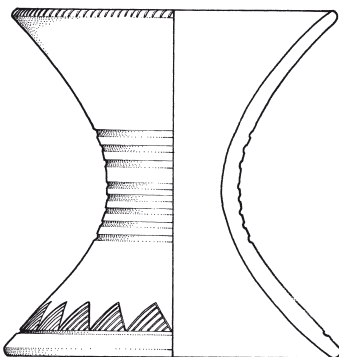
18

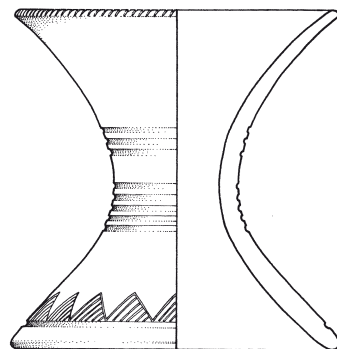
16

19

17

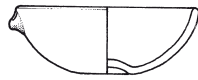

20

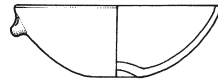
T. 27: Grmada, gomila 17, grob 6. 15 bron, ostalo keramika. M. 15 = 1:2, ostalo 1:4.

Pl. 27: Grmada, Tumulus 17, Grave 6. 15 bronze, other pottery. Scale 15 = 1:2, other 1:4.

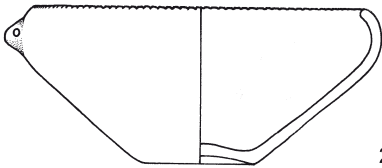
Gr. 17/6

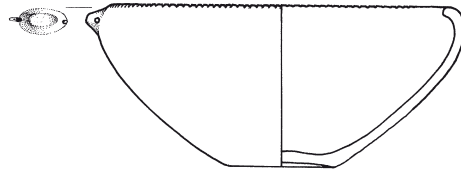
21

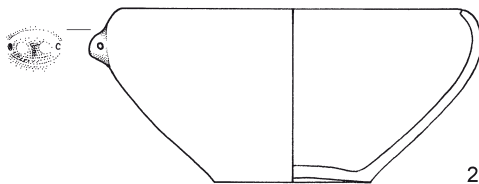
23

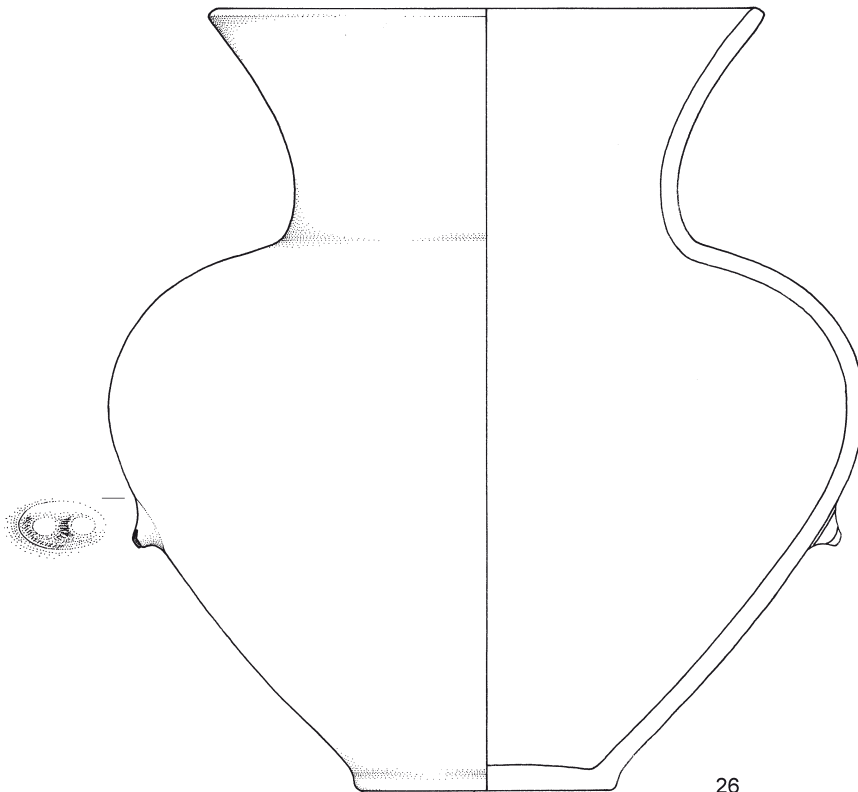
22

24

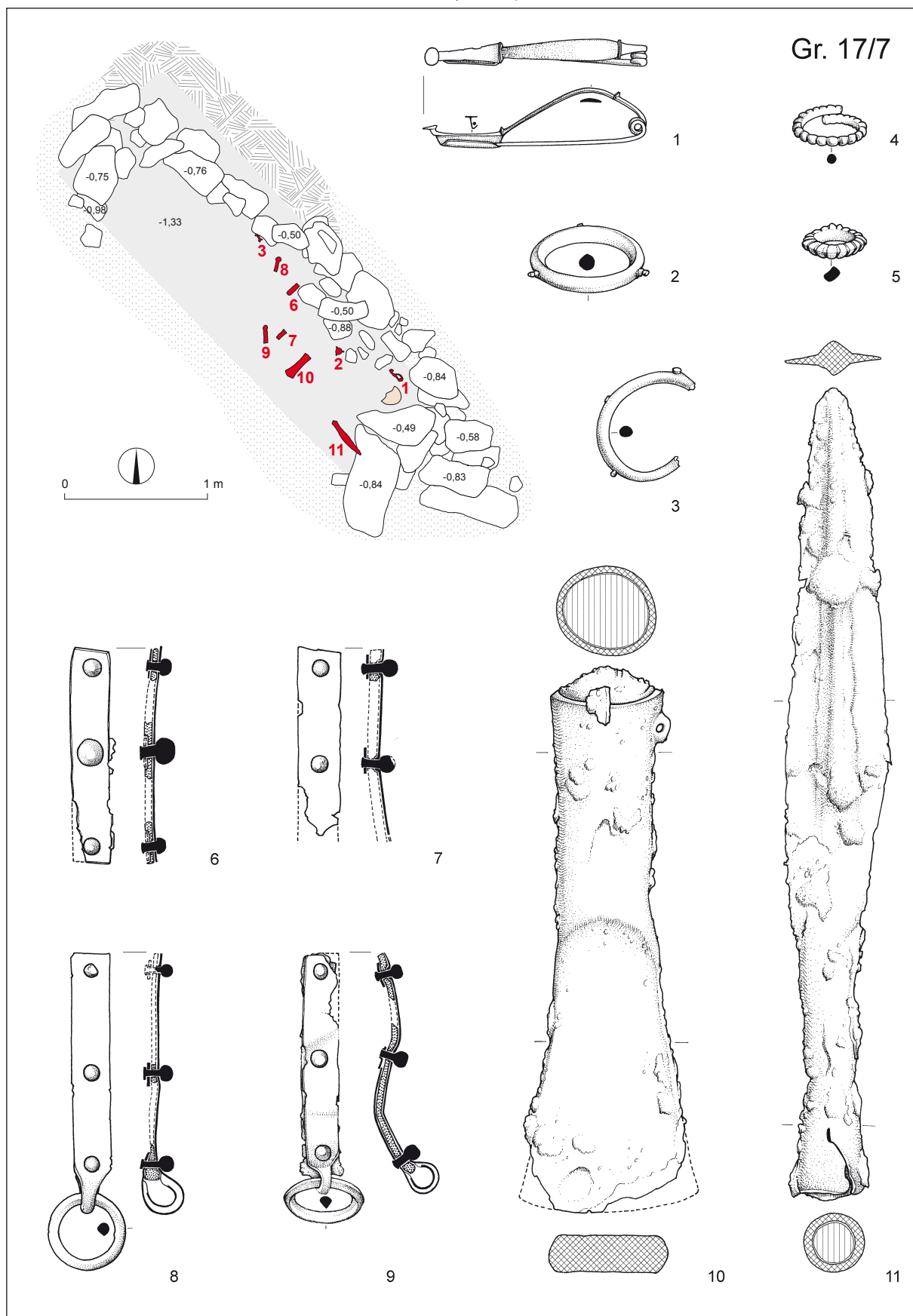
25

26

T. 28: Grmada, gomila 17, grob 6. Vse keramika. M. = 1:4.

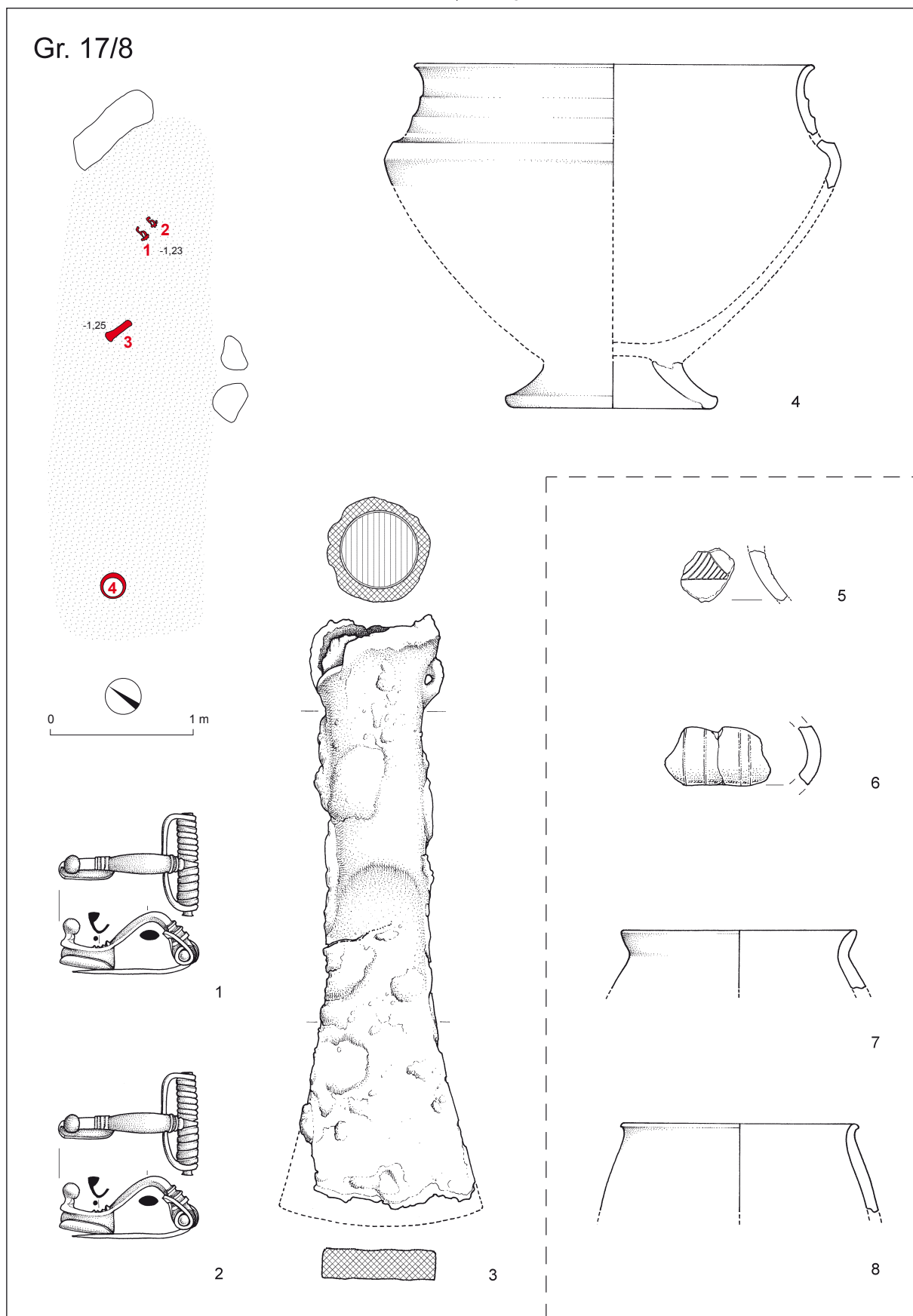
Pl. 28: Grmada, Tumulus 17, Grave 6. All pottery. Scale = 1:4.

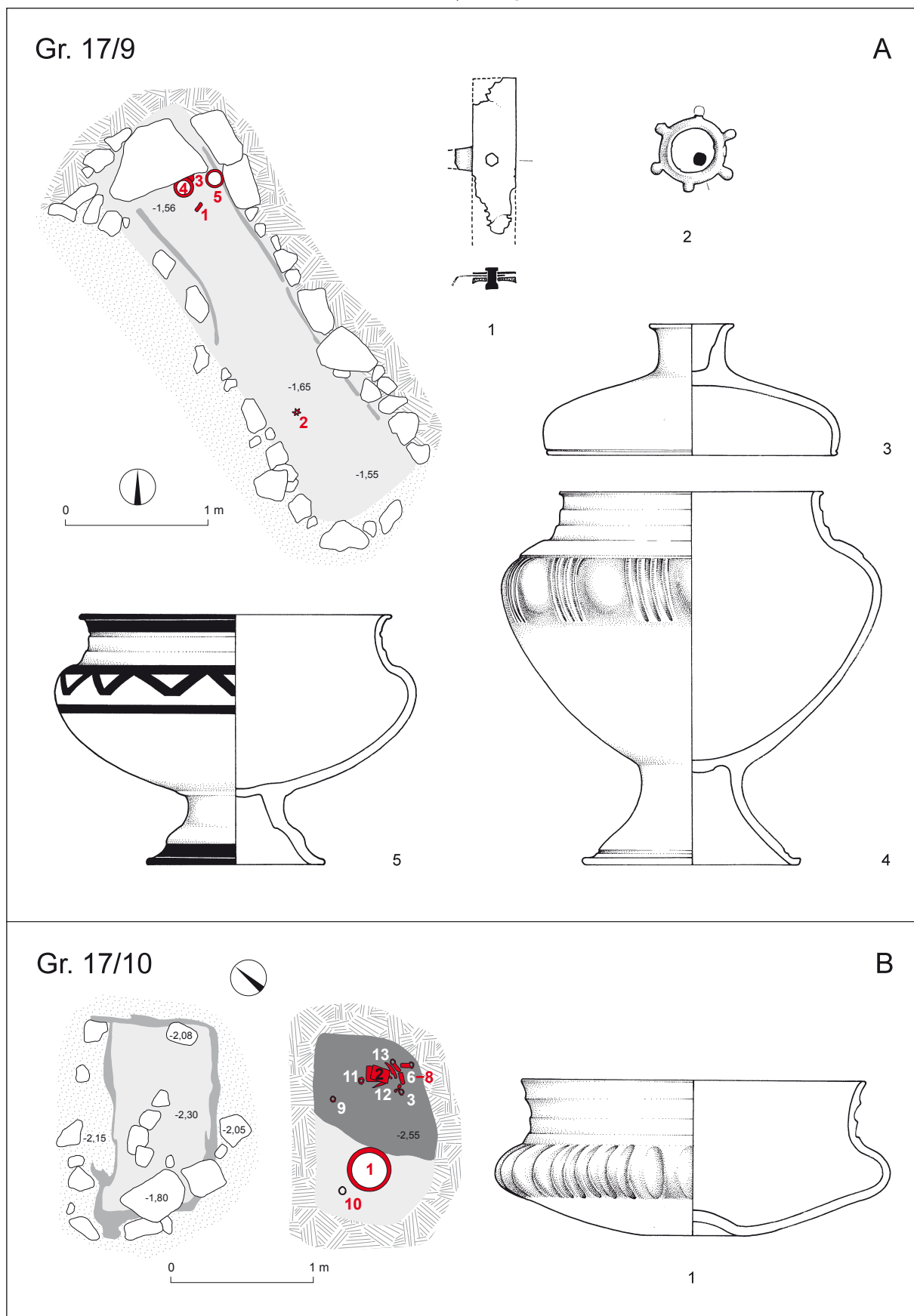
T. 29: Grmada, gomila 17, grob 7. 1-9 bron, 10,11 železo. M. = 1:2.

Pl. 29: Grmada, Tumulus 17, Grave 7. 1-9 bronzes, 10,11 iron. Scale = 1:2.

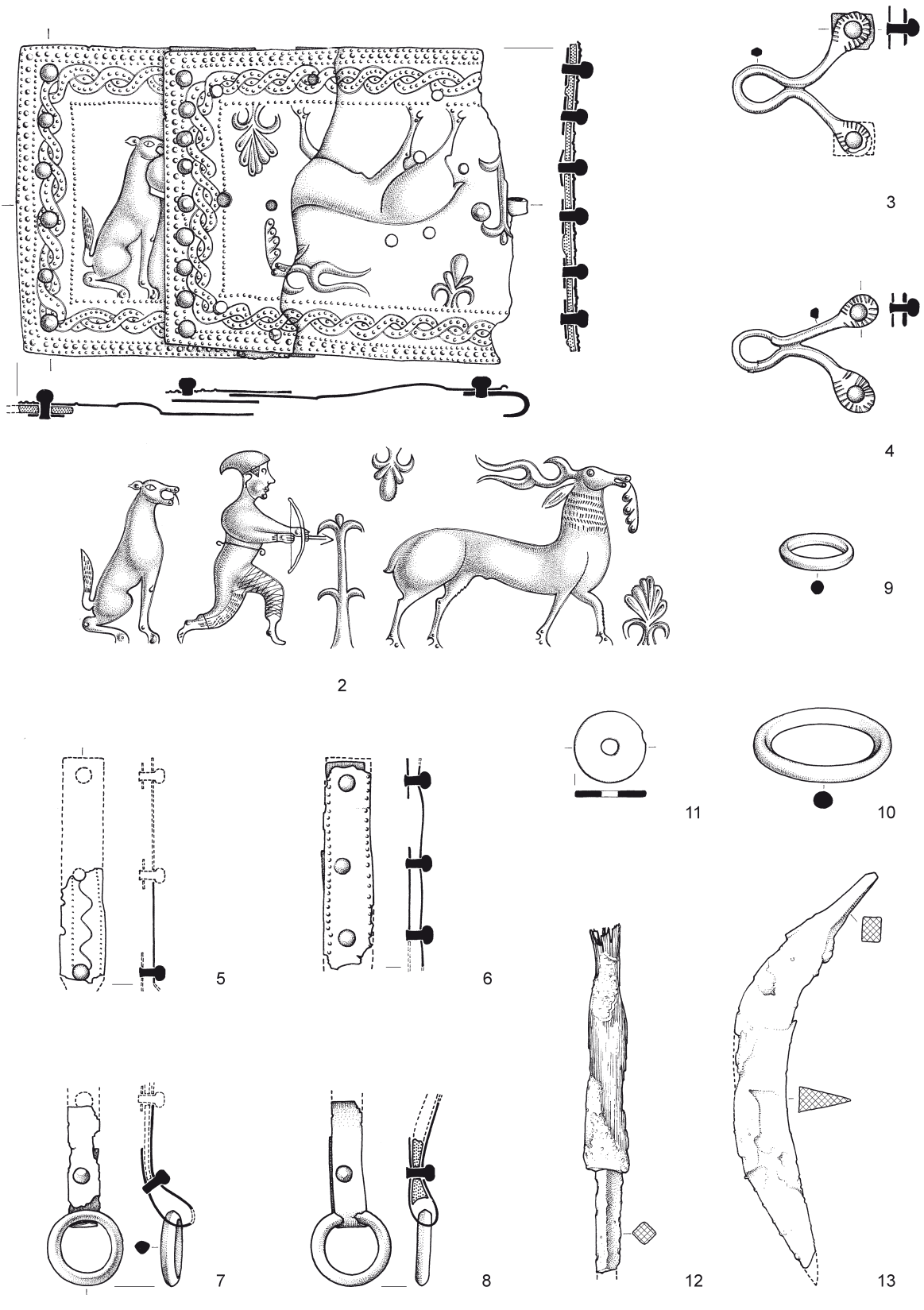
T. 30: Grmada, gomila 17. 1-4 grob 8, 5-8 najdbe ob grobu 8. 1,2 bron, 3 železo, ostalo keramika. M. 1-3 = 1:2, ostalo 1:4.
 Pl. 30: Grmada, Tumulus 17. 1-4 Grave 8, 5-8 finds near Grave 8. 1,2 bronze, 3 iron, other pottery. Scale 1-3 = 1:2, other 1:4.

T. 31: Grmada, gomila 17. A – grob 9; B – grob 10. A1,2 bron, ostalo keramika. M. A1,2 = 1:2, ostalo 1:4.

Pl. 31: Grmada, Tumulus 17. A – Grave 9; B – Grave 10. A1,2 bronze, other pottery. Scale A1,2 = 1:2, other 1:4.

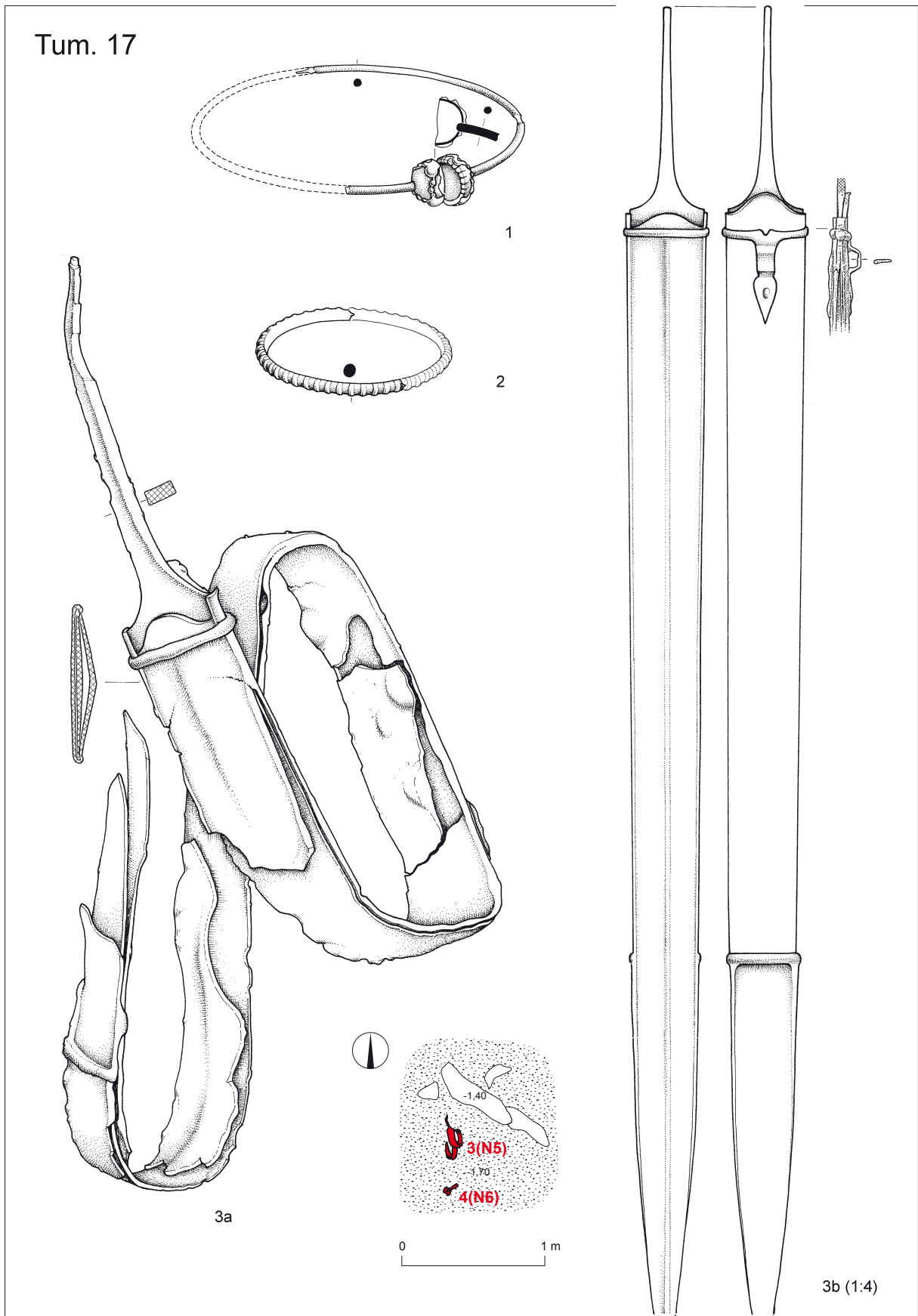
Gr. 17/10

T. 32: Grmada, gomila 17, grob 10. 2-11 bron, 12,13 železo. M. = 1:2.

Pl. 32: Grmada, Tumulus 17, Grave 10. 2-11 bronze, 12,13 iron. Scale = 1:2.

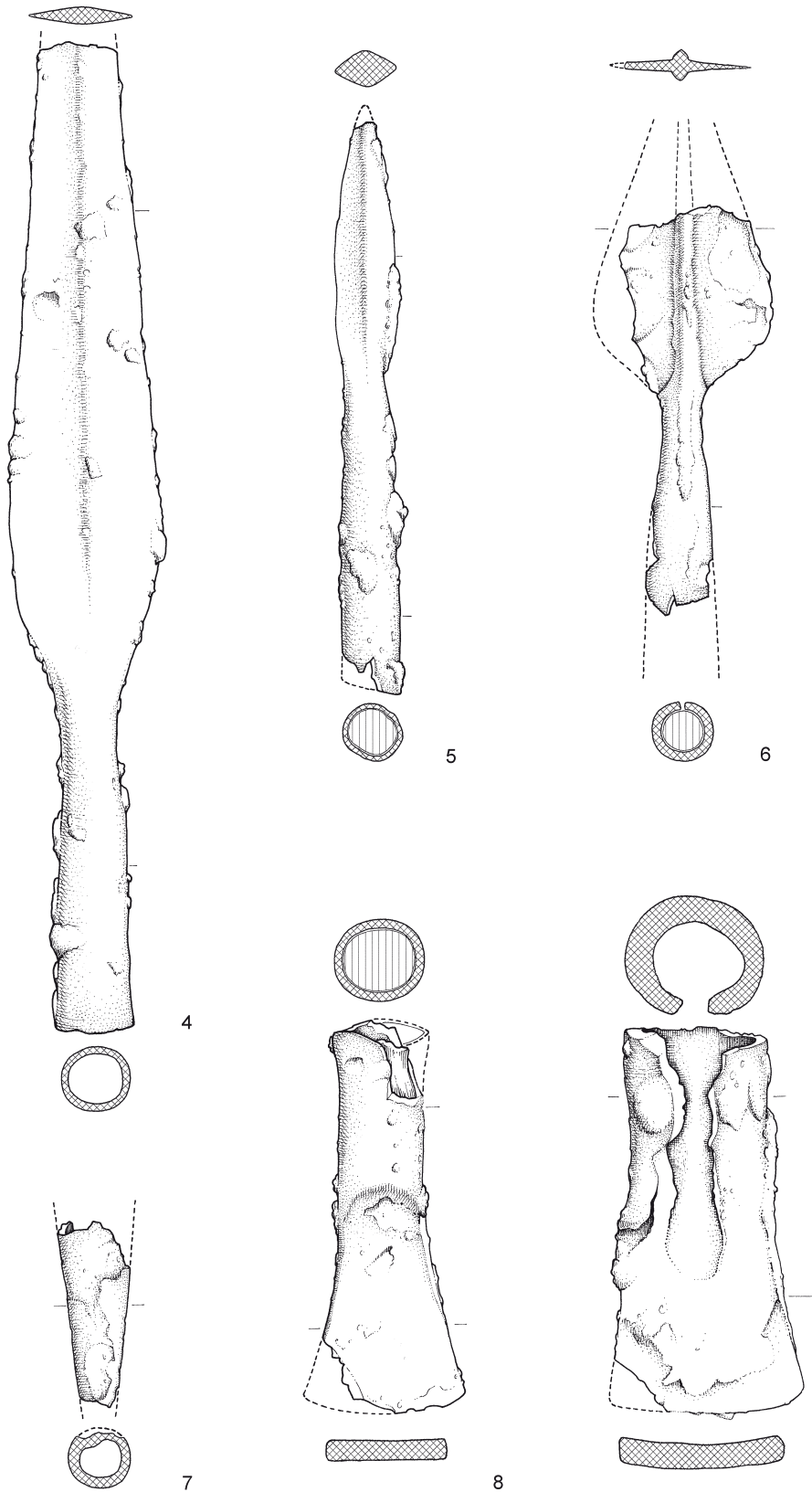
Tum. 17

T. 33: Grmada, gomila 17, raztresene najdbe iz nasutja. 1,2 bron, 3 železo. M. = 1:2, rekonstrukcija meča 1:4.

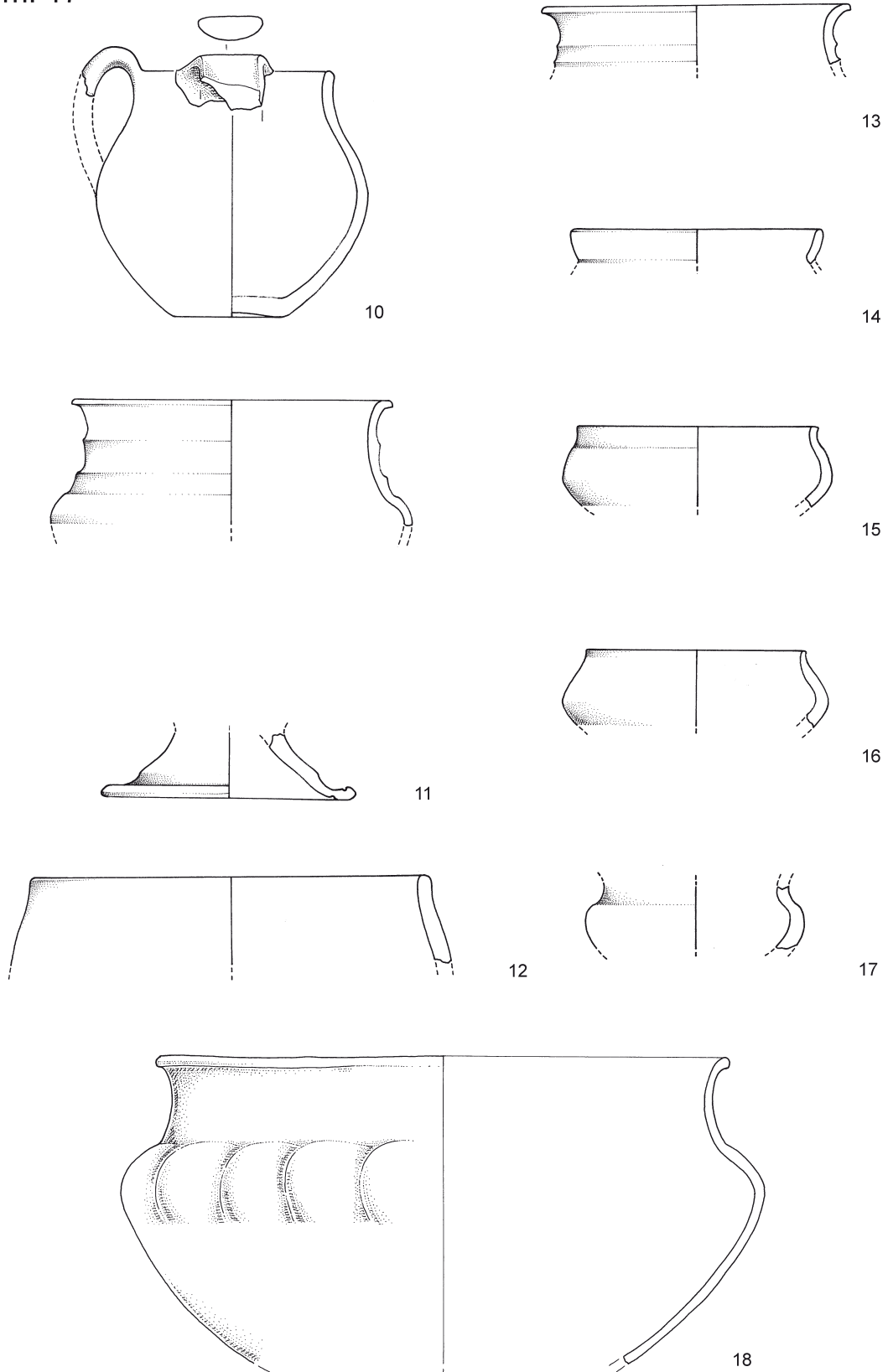
Pl. 33: Grmada, Tumulus 17, stray finds from the mound. 1,2 bronze, 3 iron. M. = 1:2, reconstruction of the sword 1:4.

Tum. 17

T. 34: Grmada, gomila 17, raztresene najdbe iz nasutja. Vse železo. M. = 1:2.
 Pl. 34: Grmada, Tumulus 17, stray finds from the mound. All iron. Scale = 1:2.

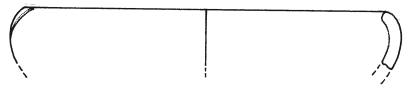
Tum. 17

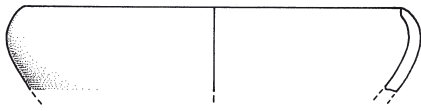
T. 35: Grmada, gomila 17, raztresene najdbe iz nasutja. Vse keramika. M. = 1:4.

Pl. 35: Grmada, Tumulus 17, stray finds from the mound. All pottery. Scale = 1:4.

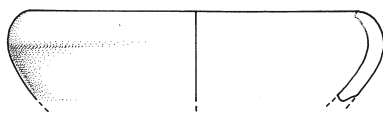
Tum. 17

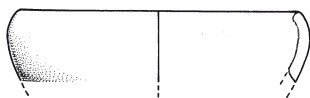
19

20

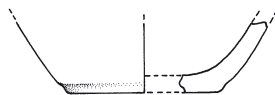
21

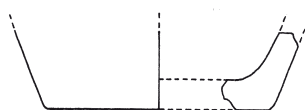
22

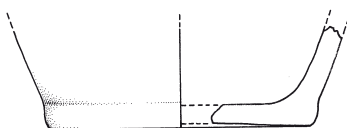
23

24

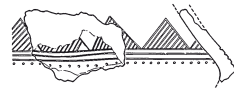
25

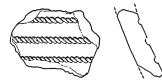
26

27

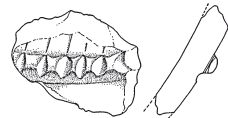
28

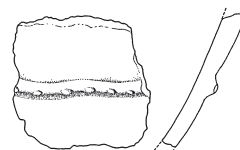
29

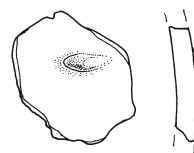
30

31

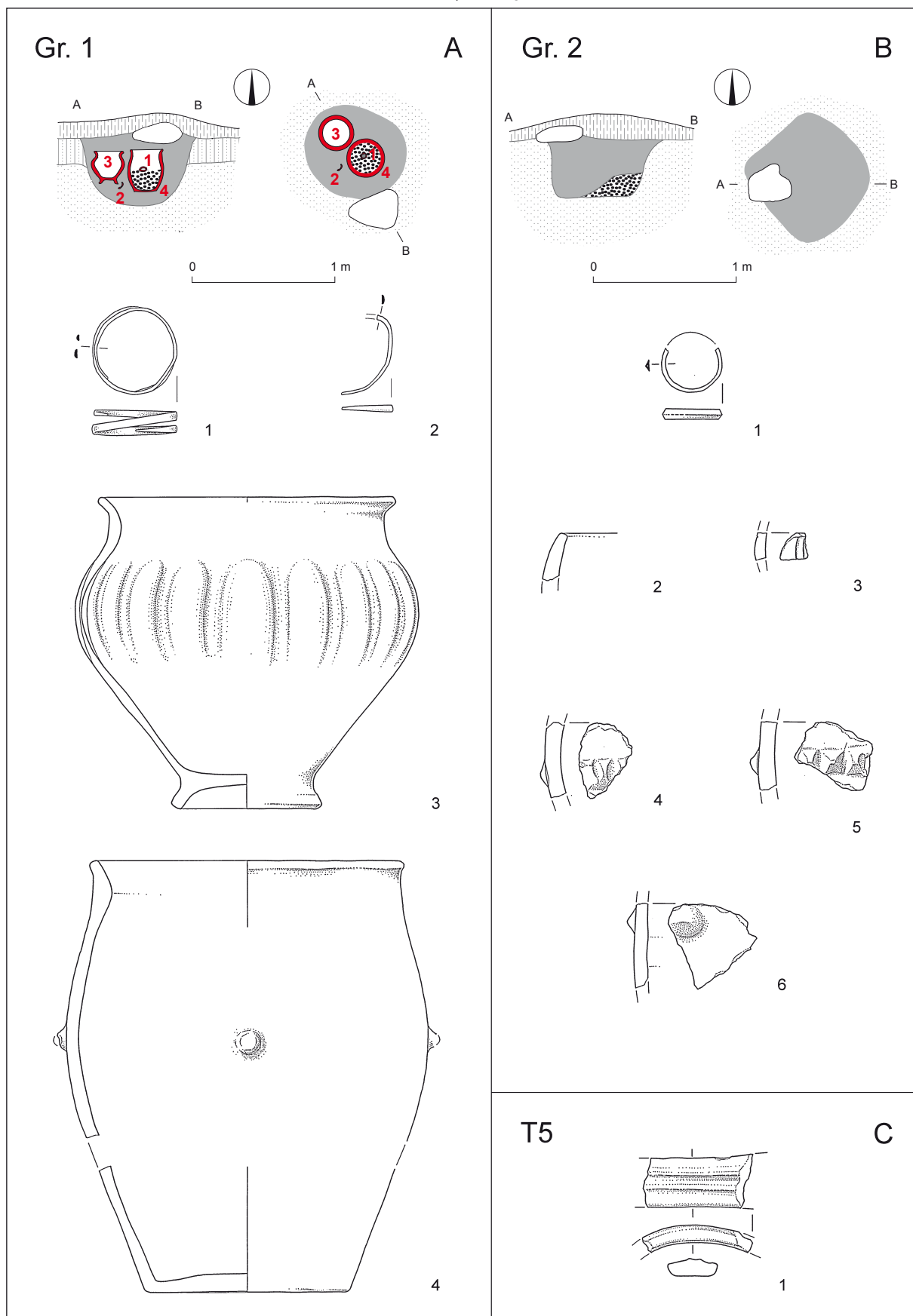
32

33

T. 36: Grmada, gomila 17, raztresene najdbe iz nasutja. Vse keramika. M. = 1:4.

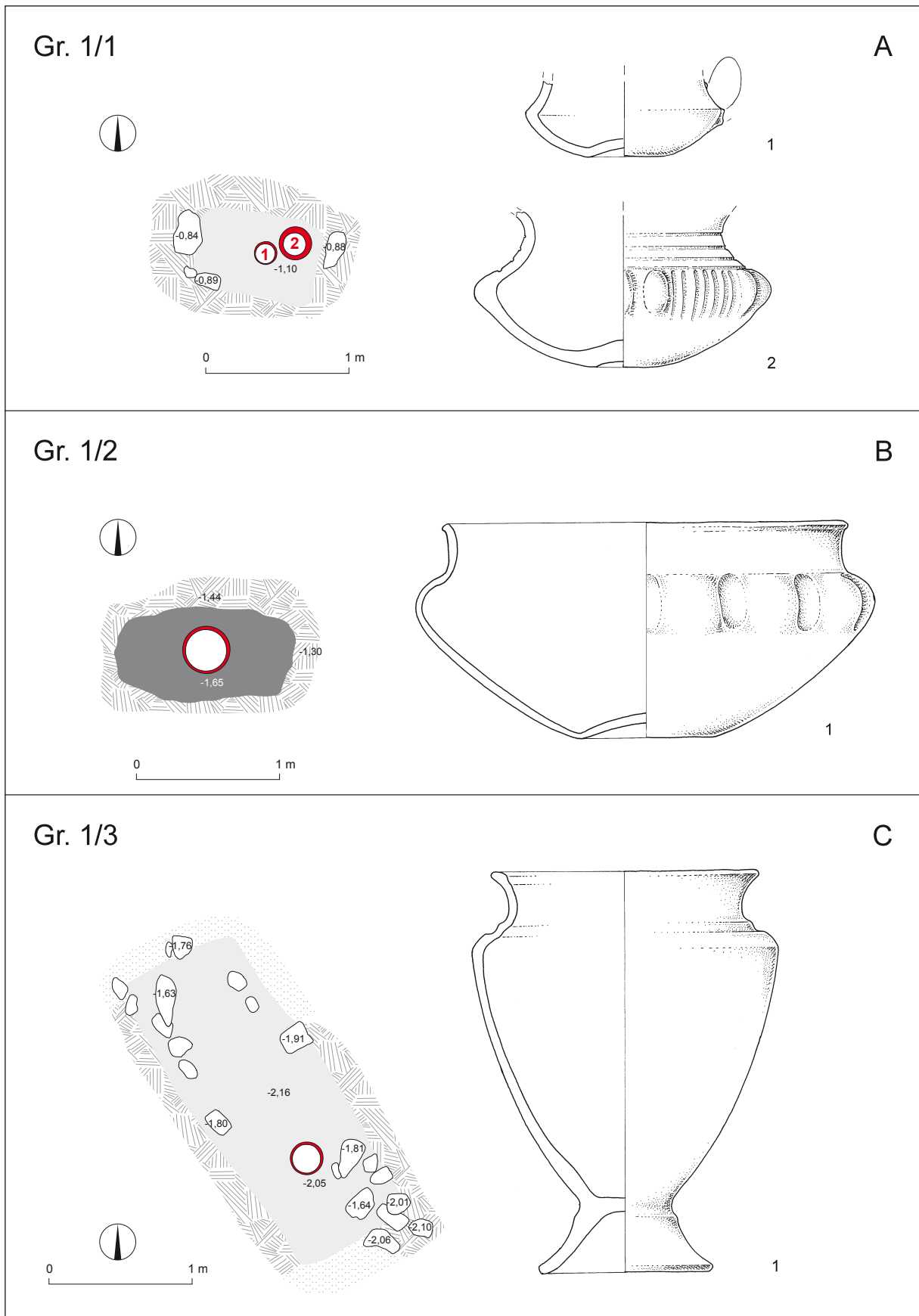
Pl. 36: Grmada, Tumulus 17, stray finds from the mound. All pottery. Scale = 1:4.

T. 37: Selska gmajna. A – grob 1; B – grob 2; C – naključna najdba na točki 5. A1,2, B1 – bron, ostalo keramika. M. A1,2, B1 = 1:2, ostalo 1:4.

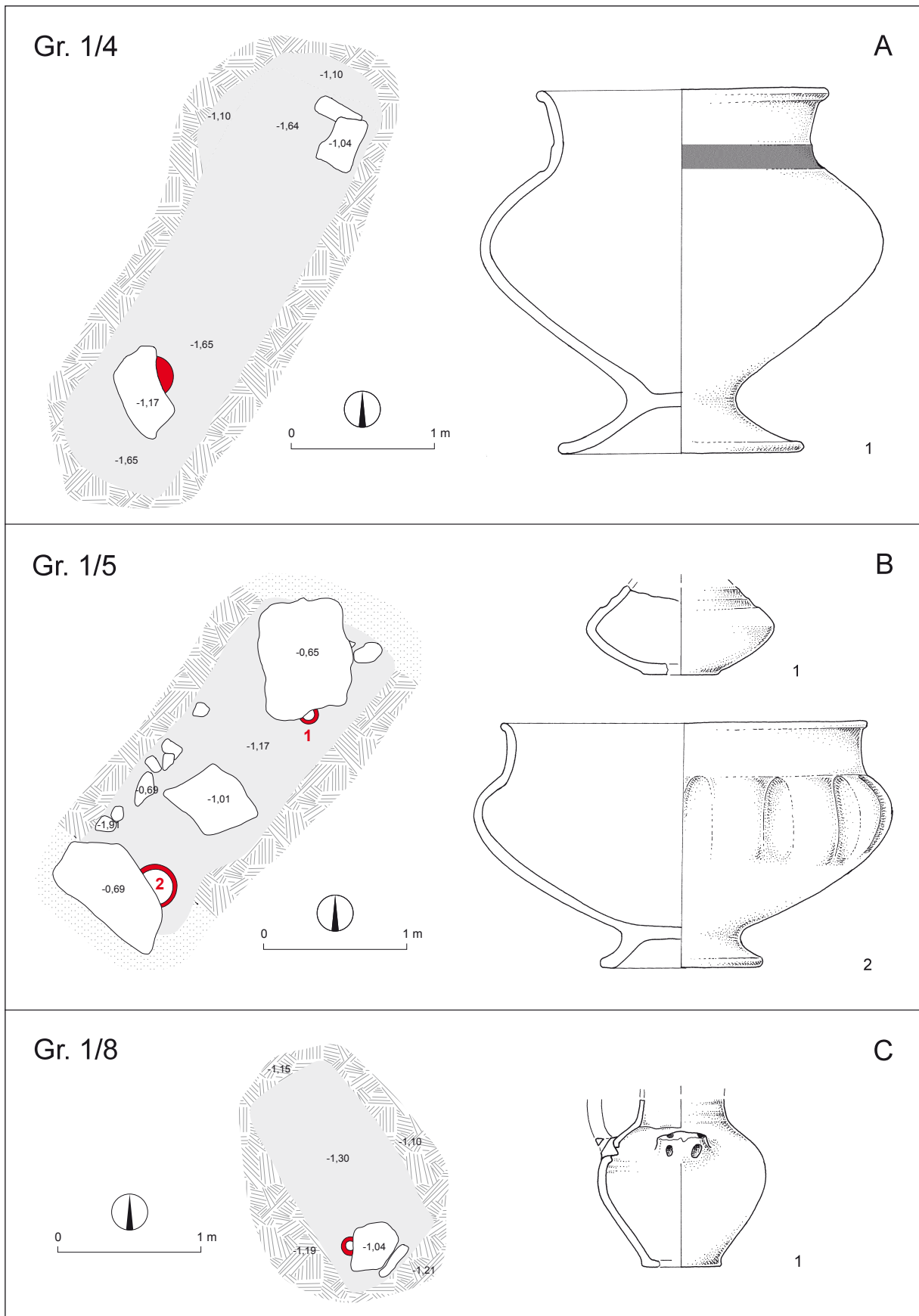
Pl. 37: Selska gmajna. A – Grave 1; B – Grave 2; C – chance find at Point 5. A1,2, B1 – bronze, other pottery. Scale A1,2, B1 = 1:2, other 1:4.

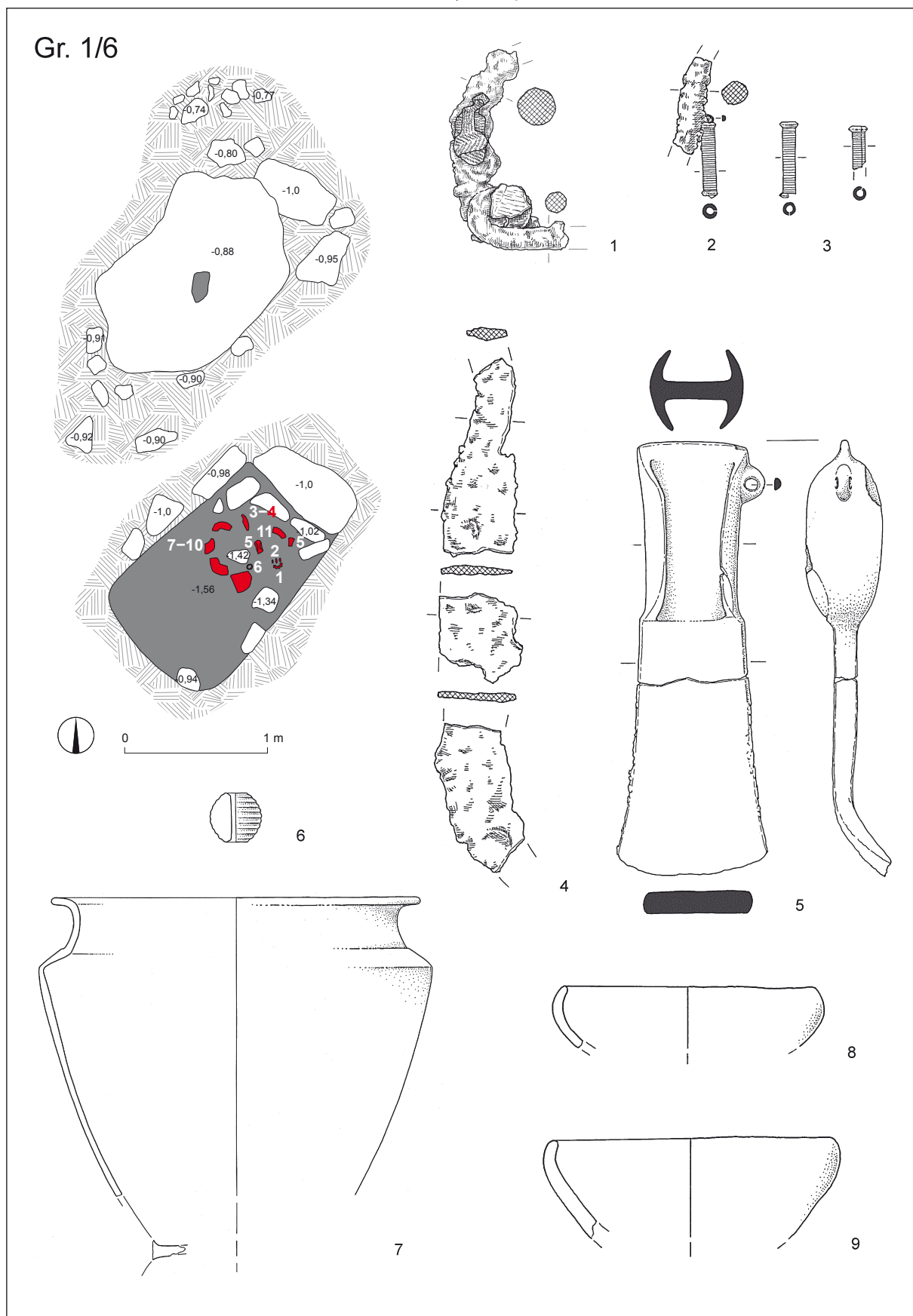
T. 38: Pleška hosta, gomila 1. A – grob 1; B – grob 2; C – grob 3. Vse keramika. M. = 1:4.

Pl. 38: Pleška hosta, Tumulus 1. A – Grave 1; B – Grave 2; C – Grave 3. All pottery. Scale = 1:4.

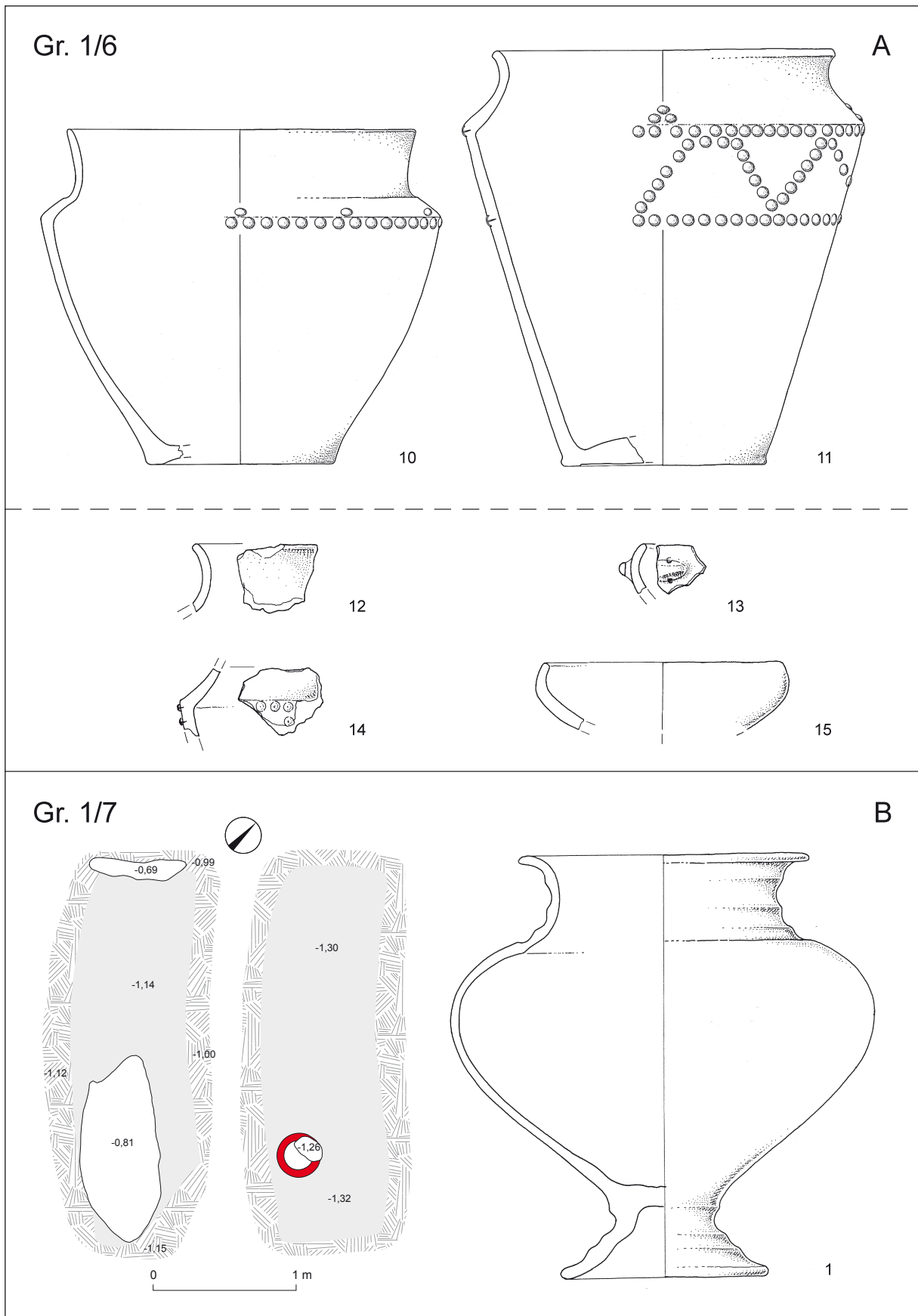
T. 39: Pleška hosta, gomila 1. A – grob 4; B – grob 5; C – grob 8. Vse keramika. M. = 1:4.

Pl. 39: Pleška hosta, Tumulus 1. A – Grave 4; B – Grave 5; C – Grave 8. All pottery. Scale = 1:4.

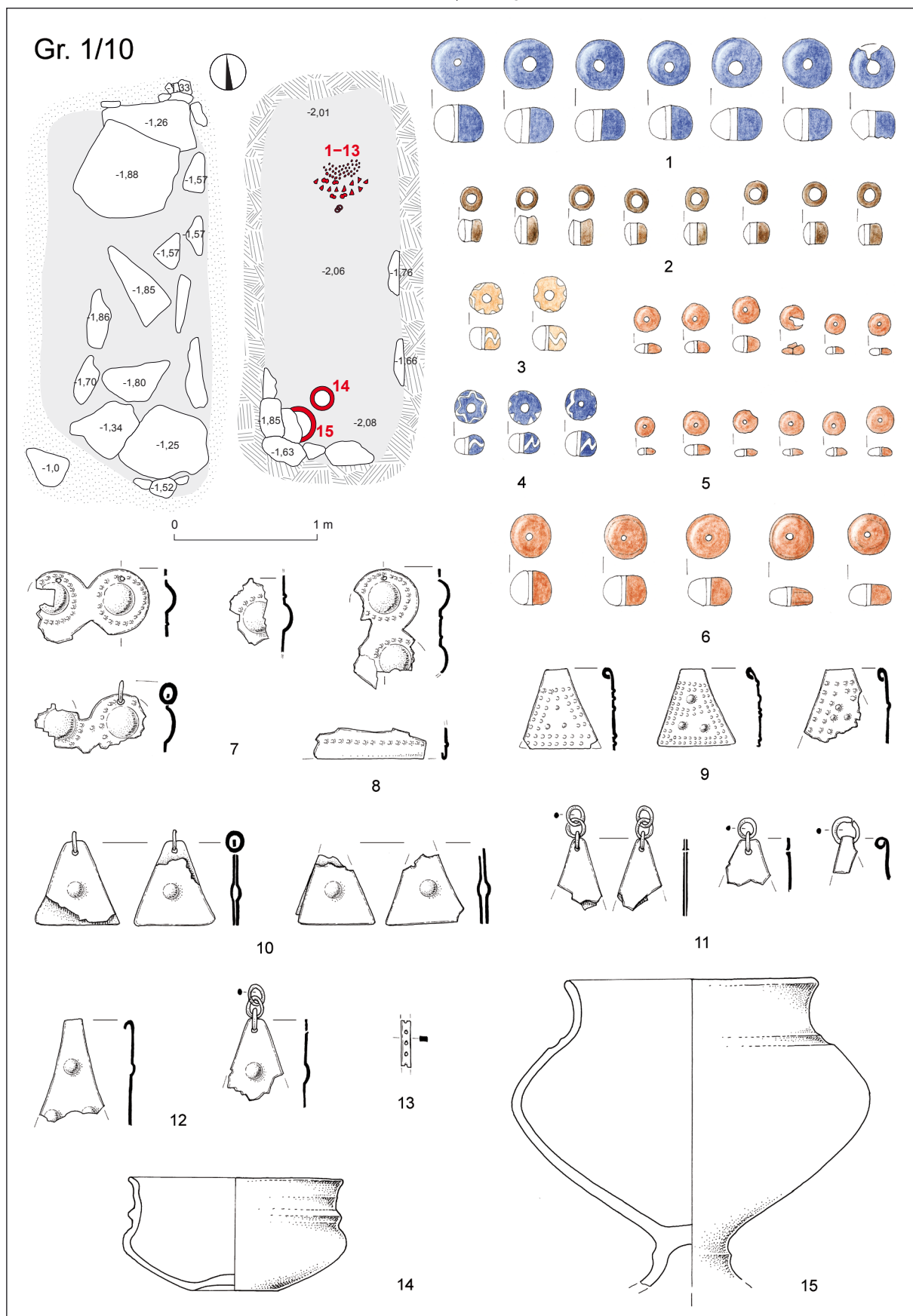
T. 40: Pleška hosta, gomila 1, grob 6. 1,4 železo, 2,3 bron s pozlato, 5 bron, ostalo keramika. M. 1-5 = 1:2, ostalo 1:4.

Pl. 40: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 6. 1,4 iron, 2,3 gilded bronze, 5 bronze, other pottery. Scale 1-5 = 1:2, other 1:4.

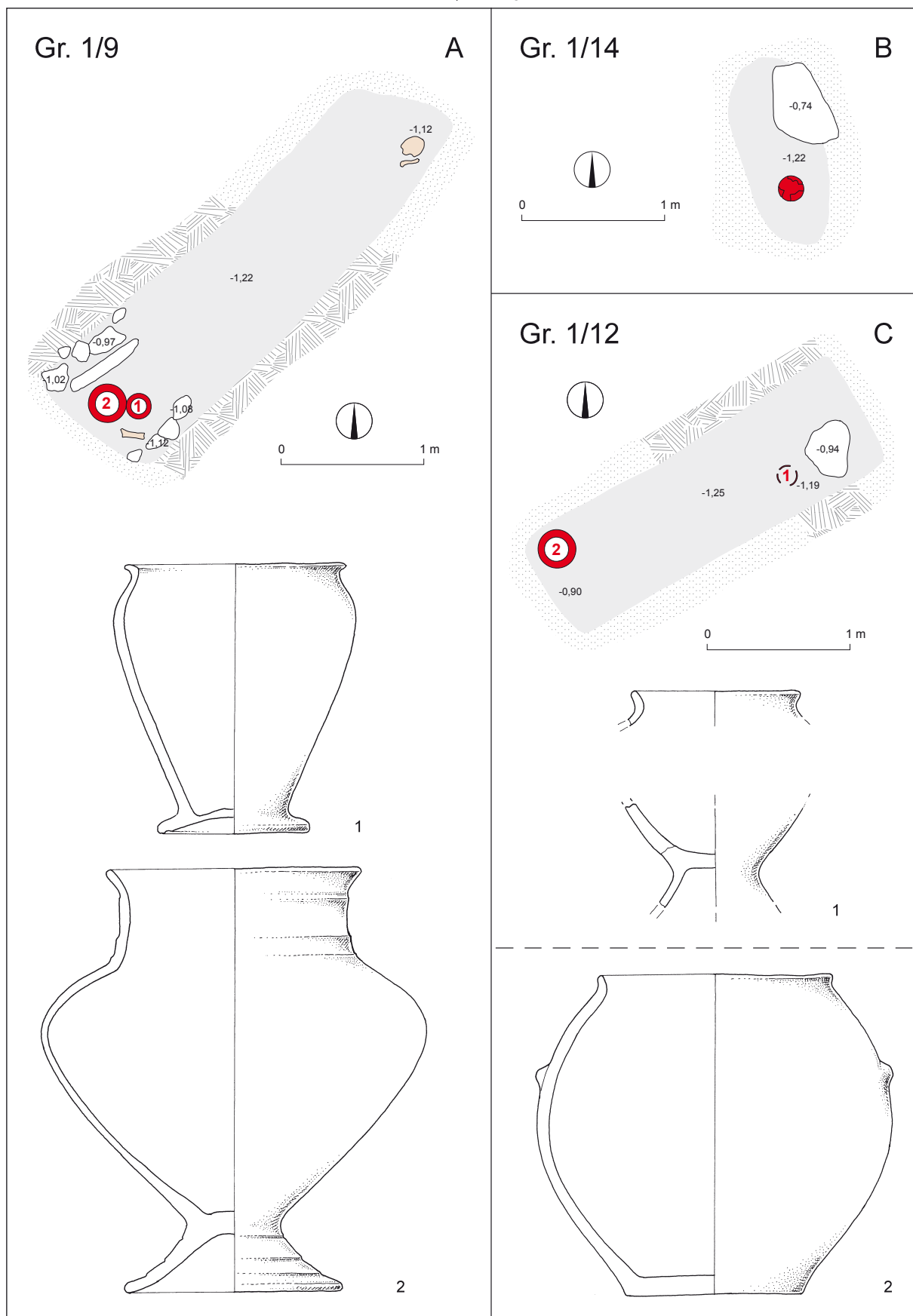

T. 41: Pleška hosta, gomila 1. A – grob 6; B – grob 7. Vse keramika. M. = 1:4.

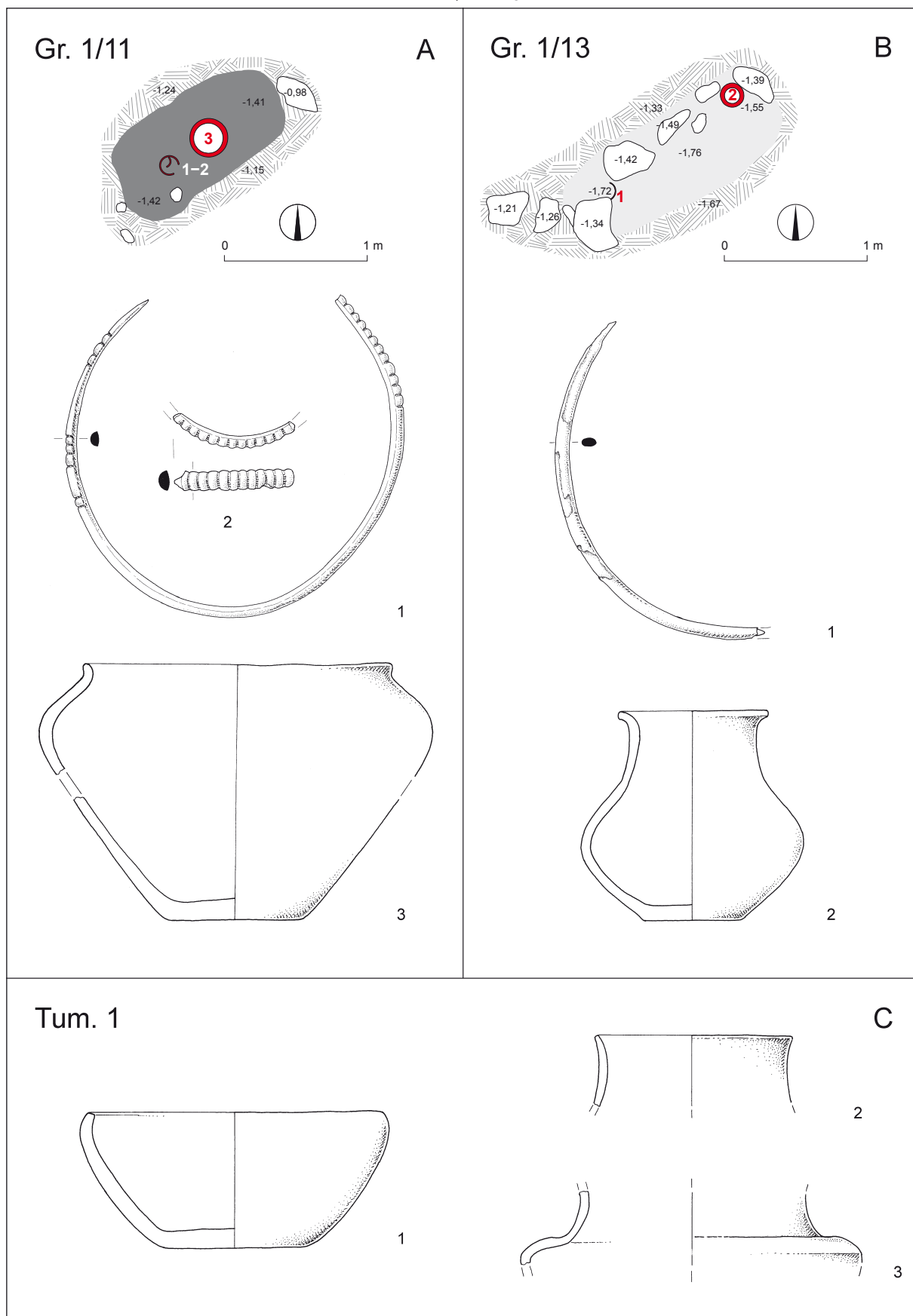
Pl. 41: Pleška hosta, Tumulus 1. A – Grave 6; B – Grave 7. All pottery. Scale = 1:4.

T. 42: Pleška hosta, gomila 1, grob 10. 1,3,4 steklo, 2 glina, 5,6 jantar, 7-13 bron, 14,15 keramika. M. 1-13 = 1:2, ostalo 1:4.
 Pl. 42: Pleška hosta, Tumulus 1, Grave 10. 1,3,4 glass, 2 clay, 5,6 amber, 7-13 bronze, 14,15 pottery. Scale 1-13 = 1:2, other 1:4.

T. 43: Pleška hosta, gomila 1. A – grob 9; B – grob 14; C – grob 12 (1 posoda v grobu, 2 posoda na grobu). Vse keramika. M. = 1:4.
 Pl. 43: Pleška hosta, Tumulus 1. A – Grave 9; B – Grave 14; C – Grave 12 (1 vessel in the grave, 2 vessel above the grave). All pottery. Scale = 1:4.

T. 44: Pleška hosta, gomila 1. A – grob 11; B – grob 13; C – raztresene najdbe iz nasutja. A1,2, B1 bron, ostalo keramika. M. A1,2, B1 = 1:2, ostalo 1:4.
 Pl. 44: Pleška hosta, Tumulus 1. A – Grave 11; B – Grave 13; C – stray finds from the mound. A1,2, B1 bronze, other pottery.
 Scale A1,2, B1 = 1:2, other 1:4.

SEZNAM AVTORJEV

LIST OF CONTRIBUTORS

Karina Grömer
Naturhistorisches Museum Wien
Prähistorischen Abteilung
Burgring 7
1010 Wien
karina.groemer@nhm-wien.ac.at

Klara Kostajnsšek
Univerza v Ljubljani
Naravoslovnotehniška fakulteta
Katedra za tekstilno in oblačilno inženirstvo
Snežniška ulica 5
SI-1000 Ljubljana
klara.kostajnssek@ntf.uni-lj.si

Adrijan Košir
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Paleontološki inštitut Ivana Rakovca
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
adrijan@zrc-sazu.si

Brina Škvor Jernejčič
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za arheologijo
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
skvorjb@ff.uni-lj.si

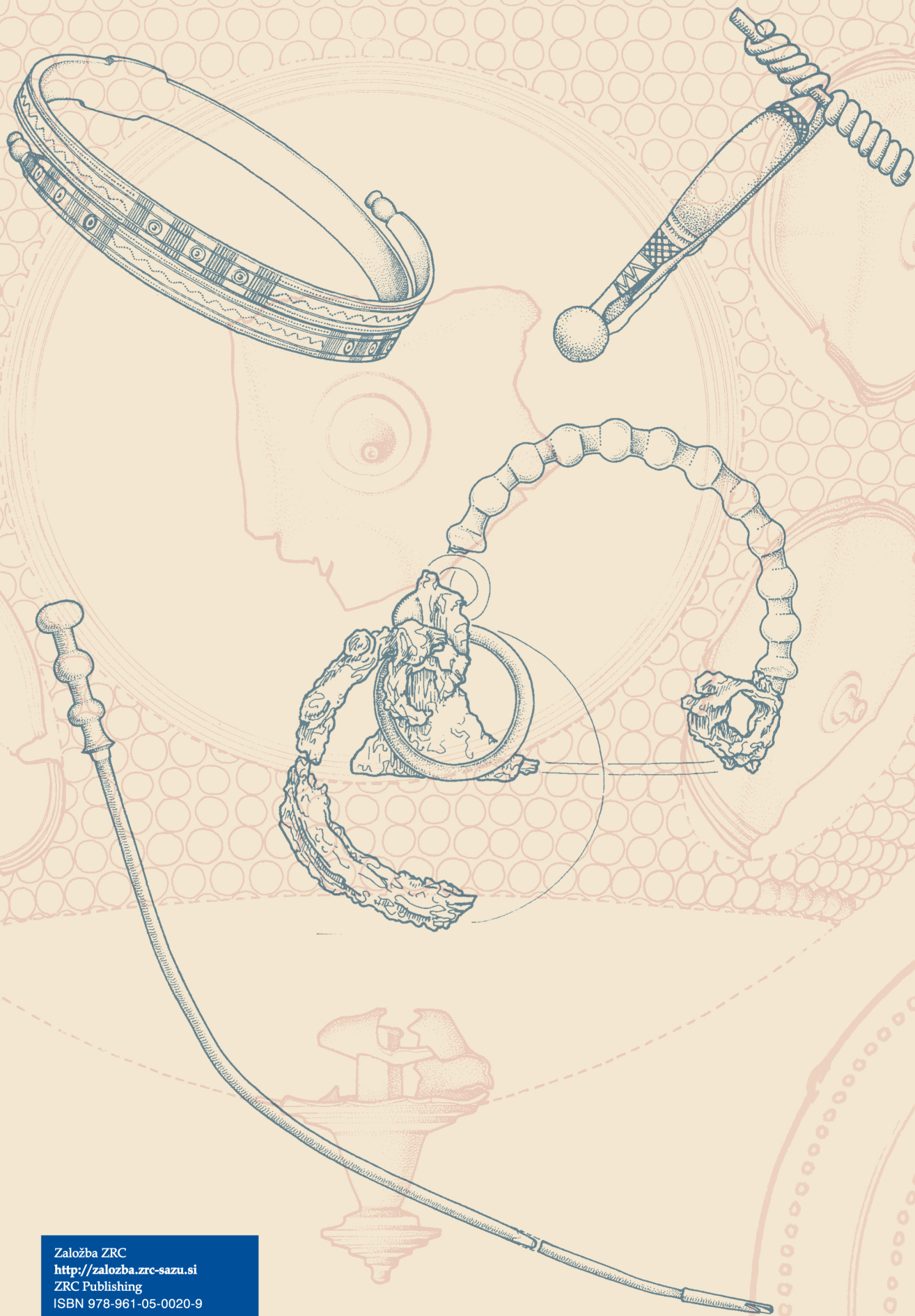
Sneža Tecco Hvala
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
tecco@zrc-sazu.si

Tjaša Tolar
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo, Arheobotanika
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
tjasa.tolar@zrc-sazu.si

Tatjana Tomazo-Ravnik
Stara cesta 21
SI-4000 Kranj
tatjana.ravnik@gmail.com

Borut Toškan
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo, Arheozoologija
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
borut.toskan@zrc-sazu.si

Založba ZRC
<http://zalozba.zrc-sazu.si>
ZRC Publishing
ISBN 978-961-05-0020-9

9 789610 500209 >

43 €